

[illegible][illegible]

પેગામબર અશો જરથોશ્તના જનમારાનો
એહવાલ.

[illegible]

૪૪૯૩

પેગામબર અશી જરથોશ્તના જનમારાનો
એહવાલ.

(અવસ્તા ઉપરથી)

ખનાવનાર—અરશોદજી રૂશતમજી કામા.

.ફીજીઅગીઠાઈ. .ફીજીઅગીઠાઈ. .ફીજી. .અગીઠાઈ. .ફીજી. .ફીજીઅગીઠાઈ.

“રાહુમાએ માજદયસનાન” સભાની કારોબાર
મંડલીની મંજુરિયાતથી
ખીજવાર પ્રગટ કરનાર
તેહમુરસ દીનશાજી અંકલેશરીઆ,

નામદાર મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ જરથોશ્તી મદરેસાના આગલા
સેડી આવાંબાઈ ફેલો તથા એજ મદરેસાના આગલા સંસ્કૃત શિક્ષક.

સને ૧૨૬૦ યજ્ઞજરદી—સને ૧૮૯૦ ખ્રિસ્ટી.

મુંબઈ, “ફાઈ પ્રીટીંગ પ્રેસ,” પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કોલ.

દીખાચો બીજી આવૃત્તિનો.

આએ પેગામખર અશેા જરથોશ્તના જન્મા-
રાનો એહવાલ શેઠ ખરશેદજી રૂસતમજી કામાજીએ રચેલો,
તે ઈસવી સને ૧૮૭૦ માં ‘રાહનુમાએ માજદયસનાન’ સભાની
કારોબાર મંડલીએ છપાવી પ્રગટ કીધો હતો.

એ કેતાબની પેહલી આવૃત્તિ, આજ ઘણો વખત થયો
ખપી જવાથી, અને એ પુસ્તક અવસ્તાના દરેક અભ્યાસીને ઘ-
ણુંજ ઉપયોગી હોવાથી, તેમજ સઘલા જરથોશ્તીઆએ અને તે-
ઓની ઉધરતી આલાદ એ વાંચવા અને અભ્યાસ કરવાજોગ
હોવાથી,—આએ એની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

અવસ્તાનો થોડો ઘણો બી અભ્યાસ કીધેલાઓ, જે આએ
પુસ્તક રાફ્તી સેવટ મુધી, અભ્યાસ કરવાની રીતે, વાંચશે તો તેઓ
પોતાના પેગામખર હજરત જરથોશ્તનો તમામ એહવાલ—અવસ્તા
પ્રમાણે—જાણવા સાથે, અવસ્તાના પોતાના અભ્યાસમાં મોટો
વધારો કરી શકશે. એટલુંજ નહી પણ તે સાથે અવસ્તાના જુદા
જુદા ભાગોમાં શું શું બીનાઓ આવી છે,—તે વિશેની ઘણી સારી
માહિતગારી મેલવી શકશે.

અવસ્તાનો તદન અભ્યાસ નહી કીધેલા એવા જરથોશ્તીઆ
અથવા તેઓના ફરજંદા આએ કીમતી પુસ્તક ધ્યાનથી વાંચવાથી
કંઈ થોડો લાભ મેલવશે નહી.

દરેક જરથોશ્તીની ફરજ છે કે, કંઈજ નહી તો, પોતાના
મજહબનાં મુલ તત્વો જરૂર જાણવાં જોઈએ, તથા પોતાનાં ફર-
જંદાને તે વિશેની તાલીમ જરૂર આપવી જોઈએ. તે જાણવાને
તથા પોતાનાં ફરજંદાને તેવી કીસમની તાલીમ આપવાને હાલ

સુધીમાં યુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થએલાં ધર્મ સંબંધી પુસ્તકોમાં, આજે **પેગામખર અશો જરથોશ્તના જન્મારનો એ-હવાલ** ઘણુંજ કીમતી પુસ્તક છે. એ પુસ્તકમાંથી સઘલાઓ પાતાના ખાલેસ મજહબ વિશેની માહિતગારી તથા એ મજહબ જાહેર કરનાર હજરત અશો જરથોશ્ત જેવો મશહુર પેગામખર કોણ હતો, તે કયારે અને કયાં જનમ્યો હતો, તેણે પાતાના રાસ્ત અને ખાલેસ મજહબ કયાં અને કયારે જાહેર કીધો હતો, તેના મદદગારો કોણ હતા અને તેની સાંખે થનારા કોણ હતા, તેની ફતેહનો આધાર શા ઉપર હતો, તેણે કોણને માનવાનું અને કોણને નહી માનવાનું ફરમાવેલું છે, તેણે જાહેર કીધેલા મજહબના મુખ્ય કાનુનો તથા શું કરવું અને શું નહી કરવું તે વિશેના હોકમો શું છે અને તે કેવા ખુબી ભરેલા છે, વગેરે વગેરે, ઘણી બાબતોના જોઈતા જરૂરના અને ઘણાજ જાણવા લાયક ખુલાસાઓ સાથેની પુરતી વાકેફી,—ઘણી સરસ રીતે ગોઠવેલા અનુક્રમમાં અને દરેક બાબત વિશેની, અવસ્તાની શહાદત સાથે,—મેલવી શકશે.

એ કેતાબનો ઘણોખરો તમામ ભાગ, એના પ્રથમ બનાવનાર શેઠ ખ. રૂ. કામાલજી અવસ્તાને આધારેજ રચ્યો છે, તેમ કરતાં એમાં અવસ્તાના આખાં દફતરનો ઉપયોગ કીધેલો છે અને તેના સઘલા. ભાગો ગાથા, પંદીદાદ, યજ્જને, વીરપરદ તથા યશ્તો—મધેથી પુરાકલ દાખલાઓ શહાદતો તરીકે આપેલા છે, જે અવસ્તાના અભ્યાસીઓને, તેઓના અભ્યાસમાં બેશક, ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે એવા છે.

પેહલી આવૃત્તિમાં, એના બનાવનાર શેઠ ખ. રૂ. કામાલજી, એ પુસ્તકની શરૂથી તે સેવટ સુધીમાં, ૧ થી તે ૪૧૭ સુધીના ચહુ ઉતર આંકો મુકીને જે નોટો એ પુસ્તકની સેવટે, સઘલી સાંમટી, પેહલાં અવસ્તાના ફકરાઓ અને તેની નીચે તે દરેક શહાદતના ફકરાનો અર્થ આપવા સાથે, આપેલી છે, તે આજે બીજી આવૃત્તિમાં, જે સફા ઉપર તે નોટ આવેલી છે તેજ સફાની

નીચે, પેહલીજ આવૃત્તિના ચહક ઉતર આંકો મુજબ, આપવામાં આવી છે કે જેથી વાંચનારાઓને તુરતજ નીચે વાંચવાને સવલ પડે. અવસ્તાના અસલ ફકરાઓ આએ બીજી આવૃત્તિમાંથી, લંબાણુ નહીં થવાની મતલબથી, કાઢી નાંખી ફકટ તેમને તરજુમે આપવામાં આવ્યા છે.

આએ બીજી આવૃત્તિમાં અવસ્તાના ઘણાખરા ફકરાઓનો તરજુમે શબ્દસઃ એટલે બોલેબોલનો છુટો કરવાની મતલબથી, બીજીવાર મગટ કરનારની તરફથી, ફરીથી કરવામાં આવેલો છે. અને તેમ કરવાથી અસલ ગ્રંથકર્તાએ, તે ફકરા ઉપરથી ઉઠાડેલી મતલબમાં કશો તફાવત થતો નથી. કેટલાએક અવસ્તાના ફકરાઓનો તરજુમે, જ્યાં તે ફરવાની જરૂર જણાઈ છે ત્યાંજ, મારા વિચાર પ્રમાણે તે ફરવાને આગલાથી જુદો તરજુમે મેં કીધો છે. અને કેટલીએક જગોએ જ્યાં જરૂર જણાઈય ત્યાં મારી તરફથી જુદી નોટો આપવામાં આવી છે.—એ પ્રસ્તકની અસલ એખારતમાં જ્યાં જરૂર જણાઈય ત્યાંજ સેહેજસાજ ફરફાર કરવામાં આવ્યા છે. સર્ફ ૧૩૯ મેં યજ્ઞસ્તેના ૪૩ માં હાના છેલ્લા ભાગનો જે સાર આપવામાં આવ્યો છે તે મારી તરફથી આપેલો છે અને તેમ કરતાં એ સારની ઉપરના ફકરાનાં અસલ લંબાણુમાં સેહેજ ફરફાર કરવો પડ્યો છે.

આ કેતાબને સર્ફ ૨૮૬ મેં તથા બીજી જગોએ, ‘અધ-બાદગારે જરીરાન’ નામની પેહલવી કેતાબમાંથી જે નોટો આપી છે તે કેતાબ દસ્તુર ટાકટર જમાસ્પજી મીનોચેહરજી જમાસ્પ આસાનાની છે. એ દસ્તુરજી પોતાની કીમતી કેતાબો હમેશા મને વાપડવા આપે છે તેમજ આએ કેતાબ બી મને વાપડવા આપી હતી માટે આએ જોગવાઈએ તેવણુ સાહેબનો ઉપકાર માનું છું.

રોજ ૨૩ મેં માહ ૩ જો
રોહનશાહી સને ૧૨૬૦
યજ્ઞસ્તે તારીખ ૮ મેં
દીસેંબર સને ૧૮૯૦ ઈસવી.)

તેહમુરસ દીનશાહજી અંકલેશરીઆ.

દીખાયો પેહલો આવૃત્તિનો.

શેઠ પરશેદજી રૂસ્તમજી કામાજીએ ધસવી સને ૧૮૬૮ ના એપ્રેલ તથા મેએ મહીનામાં “રાહનુમાએ માજદયસનાન” સભાના સંબંધમાં “પેગમખર અશો જરથોશ્તના જનમારાનો એહવાલ—અવસ્તા પ્રમાણે” એ બાબત ઉપર ચાર કીમતી ભાશાણો મુંબઈ મધે ફરાંમજી કાવશજી ઈનસપ્રીટીયુટનાં દેવાનખાનામાં જરથોશ્તીઓની ભેગી મંત્રેલી મીજલસની આગલ કહી સંભલાવ્યાં હતાં. એ ભાશાણો આગમચથી લખી કાઢાડયા વગર મોહોડેથી કરવામાં આવીયાં હતાં, પણ તે ઘણાં કીમતી અને જરથોશ્તી મજહબને લગતા એલમના પુરતા અવ્યાસથી ભરેલાં માલુમ પડવાથી “રાહનુમાએ માજદયસનાન” સભાની કારોબાર મંડલીની ખાહેશથી પેગમખર હજરત જરથોશ્તના જનમારાના એહવાલનું આ દફતર શેઠ પરશેદજી રૂસ્તમજી કામાજીએ બનાવ્યું છે, અને “રાહનુમાએ માજદયસનાન” સભાએ પોતાની વીશ વરશની હઈઆતીમાં પોતાના ટોલાના લોકોના ફાએદા સંબંધી મકસદ રાખીને અત્યાર સુધીમાં જે કાંઈ પુસતકો અથવા ચોપાન્યાં પ્રસીધ કીધાં છે તે સરવેમાં વધારે કીમતી અને એ સભાએ મગરૂર રહેવા જોગ, અસલ શોધથીભરેલું આએ દફતર એ સભાની કારોબાર મંડલી જરથોશ્તી આલમને આ જોગવાઈએ અરપણુ કરેછે.

આએ પુસતક મધેની સઘલી શોધો તથા વીચારોનો જોખમ ગ્રંથકરતાએ પોતાને માંધે રાખ્યો છે, તે વીશે “રાહનુમાએ માજદયસનાન” સભાની કારોબાર મંડલી પોતાની તરફથી એટલુંજ જણાવવાનું જરૂર ધારેછે કે આએ કેતાબ બનાવતાં જે જુદી જુદી ભાશાનાં દફતરોનો શહાદતો કામે લગાડવામાં આવી છે તે શહાદતોને જેમ તવારીખની કેતાબો માંહેલી દલીલો હરએક ગ્રંથકરતા પોતાને કામે લગાડે છે તેજ કીસમની વાંચનારા સાહેબોએ સમજવી. જેમકે આ કેતાબમાં પેહલવી ભાશાનાં ઘણાંએક

પુસતકો મધેની દલીલો ગ્રંથકરતાએ ઉપયોગમાં લીધેલી જોવામાં આવશે, પણ એ દલીલો લેતાં જુનાં તવારીખનાં પુસતકો ઉપરાંત ગ્રંથકરતાએ તેઓને વધારે વજન આપ્યું હોય, ધ્યાને એ પુસતકોને ધરમ પુસતકોની માફકનાં ગણ્યાં હોય, એવું કોઈ સાહેબે સમજવું નહીં. અવસ્તાનાં પુસતકોનો કેટલોએક ભાગ જે પેગામખર સાહેબ હજરત જરથોશ્તના જમાનાની પછી બનેલો વીદવાનોની શોધથી આજે માલુમ પડ્યો છે તેને તથા જરથોશ્તી મજહબને લગતી ફારસી ભાશાની તમામ કેતાબોને પણ એ વીચાર લાગુ પડે છે. ધરમને લગતી બાબતનાં એક પુસતક મધેથી કાંઈ દલીલ કાઢે લગાડી હોય તો કેટલાએક લોકો ભુલથી એવું સમજે છે કે તે કેતાબોને જરથોશ્તીઓનાં ખુદ ધરમ પુસતકો તરીકે કબુલ રાખ્યામાં આવી છે, એવી બાબતમાં ગેરસમજુતી નહીં થાય તેટલા માટે આ રીતે આ કેતાબ બાહર પાડતી વખતે ખુલાસો કરવાની જરૂર લાગે છે.

આએ કેતાબને સર્કે ૨૭૫ થી તે સેવટ સુધીનો ભાગ સાધારણ વાંચનારાઓને ઝાઝો ઉપયોગનો દીસશે નહીં. આ કેતાબ મધે આવેલા અવસ્તાના દાખલા જે ચહડતા આકે પાડીને આપેલા છે તેના અસલ અવસ્તાના ફકરાઓ ગુજરાતી તરજુમા તથા શરેહ સાથે એ પાછલા ભાગ મધે દાખલ કીધા છે. એ તરજુમા તથા શરેહ તૈયાર કરતાં ગ્રંથકરતાને અતીશે મેહનત પડી છે તથા પોતાનો ઘણો વખત કામે લગાડવો પડ્યો છે, પણ એ ભાગ વીદ્યા અભ્યાસીઓને ઘણો ઉપયોગી થઈ પડશે, અને “રાહનુમાએ માજદયસનાન” સભાની કારેબાર મંડલી ખાતરીથી જાણે છે કે તેવા ઉપયોગથી આ કેતાબનો બનાવનાર પોતાની મેહનતનો બદલો પુરતો મલી ચુકેલો સમજે છે.

રોજ ૫ મો, માહ ૬ ઠો રોહનશાહી, માહ ૭ મો કદમી સને ૧૨૩૯ યજ્ઞજરદી; તારીખ ૨૩મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૦ ઈસવી.

જમશેદજી લીમજીભાઈ અપુ,

“રાહનુમાએ માજદયસનાન” સભાનો સેક્રેટરી.

સાંકલી ઉં.

ખુલાસો.	...	...	...	...	...	...	ખાનું.
							૧

ખાખ ૧ લો.

જરથોશ્તની હસ્તી—જરથોશ્ત નામનો અર્થ.

આજના જમાનાની વિદ્યા	...	...	...	...	૧૩
જરથોશ્તની હસ્તી	...	...	...	...	૧૪
“જરથોશ્ત”—એ નામનો અર્થ.	...	...	...	...	૧૯

ખાખ ૨ જો.

જરથોશ્તનું ખાનદાન—જરથોશ્તના માખાપ—જરથોશ્તની જનમભુમી.

જરથોશ્તનું ખાનદાન.	...	...	...	...	૩૦
જરથોશ્તનો ખાપ ‘પોઉશ્શ-અરપ.’	...	...	...	...	૩૨
જરથોશ્તની માએનું નામ ?	...	...	...	...	૩૩
જરથોશ્ત પોઉશ્શસપનાં ધરમાં જનમયો હતો.	...	...	...	...	૩૩
પોઉશ્શસપનું ધર ?...	...	...	...	...	૩૪
દરજક નદી તથા જખાર પાહાડ ધરાંન વેજમાં હતાં	...	...	...	...	૩૮
જરથોશ્તનો જનમ ઈરાનવેજમાં	...	...	...	...	૩૮
જરથોશ્ત ઈરાનવેજના રએ શેહરમાં જનમયો હતો	...	...	...	...	૪૦
ઈરાનવેજની હદ	...	...	...	...	૪૪

ખાખ ૩ જો.

જરથોશ્તી સને.

જરથોશ્તી સને ગણવાની આપણા લોકોની રીત	...	...	૪૭
જરથોશ્તી સનેની ગણતરી કરવામાં આજ સુધી થતી ચુક...	...	...	૪૮
દારાએ દારાન તથા અરદેશર દરાજદસત (બહમન), એ બંધેની વચે થઇ ગએલા પાદશાહો.	...	...	૪૯

યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે ...	...	...	...	૫૦
ખીલારોકી તખ્તી પ્રમાણે ...	...	...	...	૫૩
યાહુદીઓનાં લખાણ પ્રમાણે.	...	...	...	૫૫
અરદેશર દરાબદસ્ત (અહમન) ના વડવાઓ...	...	...	...	૫૭
શાહનામા તથા ઈરાની કેતાબો પ્રમાણે.	...	...	...	૫૮
યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે ...	...	...	...	૫૮
ખીલારોકી તખ્તી પ્રમાણે ...	...	...	...	૫૮
યાહુદીઓનાં પુસ્તકો પ્રમાણે.	...	...	...	૬૨
હજીપરીઅનના પુસ્તકો પ્રમાણે.	...	...	...	૬૪
અરદેશર દરાબદસ્તનો આપ.	...	...	...	૬૫
અરદેશર દરાબદસ્તનાં આપનું નામ મુકરર કરવાના આખમાં				
શાહનામાં કરતાં યુનાની તથા યાહુદી તવારીખ તથા				
ઈરાની ખીલારોકી તખ્તી વધારે ભરસાભરેલી તથા				
વજનદાર છે ...	...	...	...	૬૮
શાહનામાનો એલવાલ અવસ્તા પ્રમાણે છે	...	...	...	૬૯
અવસ્તા તથા તખ્તીની ભાશા ..	...	...	...	૭૨
અવસ્તા તથા ખીલારોકી તખ્તીનો જમાનો	...	...	...	૭૪
અવસ્તા તથા તખ્તીમાં જણાવેલા મુલકો	...	...	...	૮૦
અવસ્તાનાં તથા તખ્તીનાં જમાનાનાં બનાવો વચ્ચે કસો				
મુકાબલો નથી;...	...	...	...	૮૫
અરદેશરના આપ, બપાવા તથા વડવાઓનાં નામો જે શાહ-				
નામામાં જણાવેલાં છે તેની સાથે ઈરાની ખીલારોકી તખ્તી				
મધે અરદેશરના આપ બપાવા તથા વડવાઓનાં નામો				
આપેલાં છે તે મક્કતાં નથી ...	...	...	...	૯૨
તખ્તીવાલા પાદશાહો હખમધનીઅન વંશના છે અને અવ-				
સ્તાવાલા પાદશાહો કેઆની વંશનાં છે ...	...	...	...	૯૫
જરથોસ્તી સને ગણવામાં અરદેશર દરાબદસ્તથી ચહડતા				
હખમધનીઅન વંશના તેમજ મીદીઅન તથા આસી-				
રીઅન હકુમતના જમાનાનો વધારો કરવો જોઈએ ...	...	...	...	૯૮
ખીજ કોમવાલા યુના લખનારાઓએ આપેલો જરથોસ્તી				
સને અને તેનો ખુલાસો ...	...	...	...	૯૯

આખ ૪ થો.

પાનું.

જરથોસ્ત હોરમજ્દનો પસંદ કીધેલો પેગંબઅર હતો.

જરથોસ્તનો પેશો દુન્યાનાં લોકોની રાહનુમાઇ કરવાનો હતો.	૧૦૩
જરથોસ્તે પોતાના પેશાને લાયક થવાને ક્યા ઉપાયો શોધ્યા?	૧૦૪
જરથોસ્તને આએ દુન્યાની વાઢેફગારી બસ નહી થઈ તેથી	
તેણે ખુદ હોરમજ્દથી જ્ઞાન મેલવવાનો ઈરાદો કીધો ...	૧૦૪
માણસ તમામ બીજી પેદાએશ વચ્ચે અકલનું ગોદર ધરાવ્યાને	
લીધે, તેજ એખલો હોરમજ્દની શક્તી પીછાણી શકે છે.	૧૦૫
જરથોસ્તે બહમન એટલે કે બલાં મનની મારફતે હોરમજ્દને	
જેવા ઇચ્છ્યો	૧૦૬
હોરમજ્દની મુલાકાત લેવામાં દીક્ર થઇ	૧૦૭
જરથોસ્ત હોરમજ્દને કેટલાએક સવાલો પુછે છે. ...	૧૦૮
આએ દુન્યા કેમ પેદા થઇ તે વીશે હોરમજ્દથી જરથોસ્તને	
મહેલું જ્ઞાન	૧૧૦
સરવે વસ્તુઓનો બનાવનાર હોરમજ્દ છે	૧૧૨
હોરમજ્દે આએ દુન્યા પેદા કરતાં સપેન્તમીનો તથા અંઝ-	
મીનોને કામે લગાડ્યા છે	૧૧૪
સ્પેન્તમીનો તથા અંઝમીનોના અર્થો... ..	૧૧૪
સ્પેતો મીનો તથા અંઝમીનો એ જોડ્યા છે	૧૧૬
સ્પેતો મીનો તથા અંઝમીનો હોરમજ્દનાં પેદા કીધેલા છે.	૧૧૮
સ્પેતોમીનો પેદા કરે છે, અંઝમીનો નાશ કરે છે. ...	૧૧૮
હોરમજ્દને અવસ્તામાં 'સ્પેતો' મીનો નહી પણ 'સ્પેન્તોતેમો'	
મીનો કહે છે	૧૨૨
હોરમજ્દ તેજ સ્પેતોમીનો એવો ખોટો વીચાર છે તે, તથા	
હોરમજ્દ પેદા કરનાર અને અંઝમીનો નાશ કરનાર છે,	
અને હોરમજ્દ પેદા કરનારો તો તેની વીરૂધ્ધ અંઝમીનો	
નાશ કરનારો છે, એવો વીચાર જરથોસ્તનો પોતાનો	
નહી પણ તેની પછીના વખતનો છે	૧૨૩
આપણામાં એ ખોદા છે એક હોરમજ્દ તથા બીજો એહરેમન,	
એવા ટોલથી આપણા ધર્મને હીનું લાગે છે ...	૧૨૫
સ્પેતોમીનોની તથા અંઝમીનોની પેદાએશ ...	૧૨૭
સ્પેતોમીનોની પેદાએશ:	૧૨૮

અંત્રમીનોની પેદાએશ	૧૨૯
જરથોસ્તે પોતાના ધર્મના પાયામાં રપેતોમીનોની પેદાએશને જાલવી રાખવાનું તથા અંત્રમીનોની પેદાએશને નાશ કર- વાનું દાખલ કીધું	૧૩૧
જરથોસ્તના જનમવાથી રપેન્તોમીનોની પેદાએશ ખુશાલ થઈ અને અંત્રમીનોની પેદાએશ અફસોસ કરવા લાગી...	૧૩૨
જરથોસ્તે હોરમજ્દથી મલેલી વાકેફગારી લોકોમાં ફેલાવી	૧૩૪
હોરમજ્દ વીશેના જરથોસ્તના વીચારો	૧૩૬
હોરમજ્દ સાથે જરથોસ્તને ક્યાં અને કેમ મુલાકાત થઈ હતી.	૧૪૦
હોરમજ્દ સાથે જરથોસ્તને મુલાકાત થતી હતી—એ મુલાકાત એટલે શું?	૧૪૦
જરથોસ્તની સાથે હોરમજ્દની મુલાકાત કેઈ જગો ઉપર થતી હતી.	૧૪૪
જરથોસ્તનું તન આએ દુન્યામાં રહ્યું હતું અને ૩૯ પેલી દુન્યામાં ગયું હતું	૧૪૭
જરથોસ્તે હોરમજ્દ સાથે પુરશેસ પાસુખો કીધી હતી અને તેને આધારે જરથોસ્તી ધર્મ સમજાવ્યો હતો તેની બીજી શલાહતો.	૧૪૮
જરથોસ્તે જોયું તથા સાંભલ્યું.	૧૫૧
જોયું તે દીન	૧૫૧
સાંભલ્યું તે સ્ત્રવાઓ	૧૫૨
દીન તથા સ્ત્રવાઓનો મોટા માનની નજરે જોવામાં આવે છે	૧૫૨
હોરમજ્દની પોતાની ખાસ ખાહેશથી જરથોસ્તે પેગમખરીનું કામ માથે લીધું હતું	૧૫૩
હોરમજ્દે આવાં યજ્ઞદની બંદગી કીધી	૧૫૫
કોઈ કોઈ જમાનામાં ચોકસ યજ્ઞો હોરમજ્દનાં જેવાજ બલકે તેનાથીબી સરસ ગણાએલા છે	૧૫૫
હોરમજ્દે આવાં તથા રામ યજ્ઞદની બંદગી કીધી તે વીશેનો રખીગલનો ખુલાસો	૧૫૭
‘ખધાત’ નો ખરો અર્થ	૧૫૮

ખાખ પ મો.

જરથોસ્તની આગમચની માજ્દયસની દીન... ..	૧૬૦
આગલી દીનવાલાઓ પચોધર્યો-તકએક કેહવાતા હતા ...	૧૬૦

પાનું.

જરથોસ્તની આગમય કેટલીએક દીન રેવાજ પાંખી હતી	૧૬૨
દીન ફેલાવનારાઓ 'સઓપ્યન્તો' કેહેવાતા હતા	૧૬૪
ગર્ધયોમરદ	૧૬૬
હોશંગ	૧૬૭
તેહેમુરસ	૧૬૮
જમશેદ	૧૬૯
ફરેહુન	૧૭૦
કેકાહિસ	૧૭૦
કેબુશરો	૧૭૧
વીશ્કરીમ	૧૭૧
હોમ	૧૭૨
આગલી દીનવાલાઓ માજદયસનાંન હતા	૧૮૩
આગલી દીનવાલાઓનાં અવરતા.	૧૮૫
આગલી દીનવાલાઓની પ્રારીઆ	૧૮૭
હોમ	૧૮૭
બરસમ.	૧૮૭
જરથોસ્તે માજદયસની દીન બહાવ રાખી છે	૧૮૮
માજદયસની દીનની ખુખી	૧૮૯

બાબ ૬ છે.

માજદયસની દીન ઉપર સુધારો કીધેલી જરથોસ્તની પો- તાની નવી દીન	૧૯૩
હોરમજદી જરથોસ્તી દીન	૧૯૩
જરથોસ્તી દીનને 'દાતેમ જરથુસ્ત્ર' ખી કહેછે...	૧૯૫
જરથોસ્તી દીન દેવોને તર્ફ કરનારી છે	૧૯૫
દેવ એટલે કોણુ ?	૧૯૬
માણસની સુરતના દેવો	૧૯૭
દરદ લાવનારા દેવો	૧૯૮
નીતી ભંગ કરનારા દેવો	૨૦૨
આખાદી ઘટાડનારા દેવો	૨૦૫
જરથોસ્તી દીન ખીજી સધલી દીનોમાં શ્રેષ્ઠ છે...	૨૦૭
જરથોસ્તની દીનનો કલમો...	૨૦૮
માજદયસની દીન તથા હોરમજદી જરથોસ્તી દીન વચ્ચે	૨૧૧

આખ ૭ મો.

જરથોસ્તનાં પોતાનાં લખાણો.	૨૧૨
આગલા જમાનામાં યાદદાસ્ત ઉપર નોંધ રાખવામાં આવતી હતી	૨૧૨
એબારત બએતબાજીમાં રચવામાં આવતી હતી એટલે ગાથા બનાવવામાં આવતા હતા...	૨૧૩
અસલમાં ગાથા ઘણા હશે	૨૧૩
જરથોસ્તના પોતાના પાંચ ગાથા	૨૧૫
જરથોસ્તના પાંચ ગાથાઓની ઉપર વધારેલો દીઆઓ. ...	૨૧૭
જરથોસ્તના પાંચ ગાથાઓનાં નામો.	૨૧૮
અહુનવદ્યતિ (હોનવદ) ગાથા.	૨૨૦
હસ્તવર્ધતી (ઓશતવદ) ગાથા	૨૨૧
સ્પેન્તામિઝન્યુ (સપેન્દોમદ) ગાથા	૨૨૨
વોહુ-હાથ (વોહુખશયર) ગાથા	૨૨૨
વહિસ્તોદસ્તિ ગાથા.	૨૨૨
જરથોસ્તી ધર્મનાં અવસ્તાનાં બીજાં પુસ્તકો	૨૨૩
ગાથા સૈથી પુરાણા	૨૨૪
ગાથા પછી વંદીદાદ	૨૨૫
ગાથા તથા વંદીદાદ પછી યજ્ઞને	૨૨૮
ગાથા, વંદીદાદ, યજ્ઞને તથા હાદોખત પછી વીરપરદ ...	૨૨૯
વીરપરદ પછી યજ્ઞ	૨૩૦
વીરપરદ પ્રમાણે નામીચી બંદગીઓનું પુરાતમપણું ...	૨૩૧
ગુદાં ગુદાં પુસ્તકોનો આગલ પાછલનો જમાનો બીજી દલીલોથી	૨૩૩
પુસ્તકોનાં લખનારાઓ ઉપરથી	૨૩૪
વખતની વેહેંચણી પ્રમાણે... ..	૨૩૫
વંદીદાદ સાદેની રચના પ્રમાણે	૨૩૮
ગોઠવણુ પ્રમાણે પેહલો ભાગ-જે જમાનાં પ્રમાણે વચલો ભાગ છે, તેમાં યજ્ઞનેના ૧ લા ૨૭ હા સાથે વીરપરદના પેહલા ૧૨ કરદા ભેટ્યા છે તેનું લીસ્ત...	૨૩૯
ગોઠવણુ પ્રમાણે બીજો ભાગ, જે જમાના પ્રમાણે સઉથી ગુણો ભાગ છે તેમાં યજ્ઞનેના ૨૮ માં હાથી (અહુનવત ગાથાની શરૂઆતથી) ૫૪ મા હા સુધીના ૨૭ હાઓની	

સાથે વંદીદાદની ૨૨ પરગરદો તથા વીરપરદના ૧૩ મા				
કરદાથી તે ૨૪ મા કરદા સુધાના ૧૨ કરદા ભેલ્યા છે				
તેનું લીસ્ત	૨૪૦			
ગોઠવણુ પ્રમાણે ત્રીજો ભાગ, જે જમાના પ્રમાણે છેલ્લો ભાગ છે તેમાં				
યજ્ઞસ્ત્રોત્રના ૫૫ મા હાથી તે ૭૨ મા હા સુધાના ૧૮ હા.	૨૪૧			
પેહેલા ભાગમાં ગાથા, વંદીદાદ તથા વીરપરદના પાછલા				
કરદાઓ	૨૪૧			
ખીજ ભાગમાં વીરપરદના તથા યજ્ઞસ્ત્રોત્રના આગલા હાઓ..	૨૪૨			
ત્રીજા ભાગમાં યજ્ઞસ્ત્રોત્રના છેલ્લા હાઓ...	૨૪૨			
નાના તથા મોટા અવસ્તા, મોટા અવસ્તા ઉપરથી નાના અવસ્તા				
તાલની કાહડેલા છે	૨૪૨			

આખ ૮ મો.

જરથોસ્તની સાંખે દુશમનો ઉભા થયા.	...	...	૨૪૫
જરથોસ્તની સાંખે ઉભી થએલી દુશમનાઈ	...	...	૨૪૬
વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદ પ્રમાણે ...	...	...	૨૪૬
ગાથા પ્રમાણે	...	...	૨૪૪

આખ ૯ મો.

પોતાના દુશમનોની સાંખે થવા જરથોસ્તે તનદરોસ્તી તથા કૌવત			
ઈછયુ' અને તેઓને હરાવ્યા	૨૬૫		
કુદરતનો ઘટતો ઉપયોગ કરવો	૨૬૫		
તનદરોસ્તીની જલવણી	૨૬૭		
ઘટતો ખોરાક લીધાથી તનદરોસ્તી જલવાએ છે...	૨૬૮		
માણસના ગુજરવા પછી ખાધાથી પરહેજ રહેવું અનઘટારત છે	૨૬૯		
તનદરોસ્તીનો ઉપયોગ ભલાં કાંમ કરવાને વાસતે ...	૨૭૦		
જરથોસ્તે તનદરોસ્તી કાંય ચાહી હતી?	૨૭૧		
જરથોસ્તે ઈછેલી છ બક્ષેશો	૨૭૨		
તનદરોસ્તી—હાથપગનું કૌવત, આંખ કાંનની તેજી ...	૨૭૫		
જરથોસ્તે તમામ દેવાને નાપુદ કીધા... ..	૨૭૮		

આખ ૧૦ મો.

જરથોસ્તના શાગેરદો વીશે	૨૮૧		
ફરવરદીન યશ્તમાં જરથોસ્તના શાગેરદોના નામો છે ...	૨૮૨		
હએયતઅરપ અથવા સ્પિતામનું ખાનદાન	૨૮૩		

નોદરનું ખાનદાન ...	...	...	...	...	૨૮૪
હવોગવનું ખાનદાન ...	...	...	...	...	૨૯૦
ખીજા નામીયા શાગેરદો ...	...	...	...	...	૨૯૩
જરથોસ્તના શાગેરદોના નામોની ટીપ... ..	...	...	...	...	૨૯૪
આપનો દીકરો લખવાની રીત	...	...	...	...	૩૧૩

આખ ૧૧ મો.

જરથોસ્તની ઓલાદ ..	...	...	...	...	૩૧૬
જરથોસ્તની આએડી તથા છોકરા છોકરીઓ ...	...	...	...	...	૩૧૬
જરથોસ્તની આએડી હવોવી ..	...	...	...	...	૩૧૭
જરથોસ્તની ૩ દીકરીઓ ...	...	...	...	...	૩૨૦
જરથોસ્તના ૩ બેટાઓ. ...	...	...	...	...	૩૨૨

આખ ૧૨ મો.

જરથોસ્તની સેતાયશ ...	...	...	...	...	૩૨૫
જરથોસ્ત સહથી સરસ અથોરનાન, સહથી મરસ રથેસ્તાર તથા સહથી સરસ વાસતયોસ હતો. ...	...	...	...	...	૩૨૬
જરથોસ્ત એક અથોરનાન હતો ...	...	...	...	...	૩૨૮
જરથોસ્ત એક રથેસ્તાર હતો. ...	...	...	...	...	૩૩૨
જરથોસ્ત એક વાસ્તરયોસ હતો. ...	...	...	...	...	૩૩૩
જરથોસ્ત બધી પ્રકારે આએ દુન્યામાં સહથી સરસ આદમી હતો ...	...	...	...	...	૩૩૫
જરથોસ્તની આગમચ તેના જેવો ખીજો કોઈ થયો હતો નહી	...	...	...	...	૩૩૬
જરથોસ્તના જમાનામાં તેના જેવો ખીજો કોઈ હતો નહી.	...	...	...	...	૩૩૭
જરથોસ્તની પછી તેના જેવો ખીજો કોઈ થયો નથી તથા હવે પછી કોઈ થશે નહી	...	...	...	...	૩૩૯
જરથોસ્તને ખુરેહ હતું ...	...	...	...	...	૩૪૦
જેમ હોરમજદ પેલી દુન્યાનો સરદાર તેમ જરથોસ્ત આએ દુન્યાનો સરદાર હતો ..	...	...	...	...	૩૪૧
માણસોમાં એખલા જરથોસ્તની ખશતુમન છે...	...	...	...	...	૩૪૪
જરથોસ્ત આએ દુન્યાનો યજદ ગણાએવો છે...	...	...	...	...	૩૪૪
હોરમજદ પછી ખીજો મરતખો જરથોસ્તનો હતો ...	...	...	...	...	૩૪૫
જરથોસ્તની તમામ કરામત સચાઈ રાખવામાં હતી ...	...	...	...	...	૩૪૭

(અવસ્તા પ્રમાણે.)

بنام ایزد بخشنده بخشش و بخششگر

၁။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၂။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၃။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၄။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၅။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၆။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၇။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၈။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၉။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆
 ၁၀။ နေပြည်တော် - ၁၀ မတ် ၂၀၁၆

ઉશ્તા-નો જાતો આશ્રય થો સિપતામો જરથુશ્ત્રો.

અર્થ.

શુકરાના ! આપણે વાસ્તે એક આયોરનાન પેદા પડ્યો છે જે સ્થિત
માન જરથેસ્ત છે.

શરેહ.

શુકરાના ! દાદર અદુરમજ્જના, આપણા મોટાં ભાગ ! કે આપણુ
 ગુનેહગાર બંદાઓની સાચી રાહનુમાઈ કરવાને વાસતે, એક આયોરનાન
 પેદા પડ્યો છે કે જેનું નામ અશો રિપતમાન જરથોસ્ત છે.

પેગંમખર અશો જરયોશ્ત કદીમ જમાનામાં ઇરાંન સર-
જમીન ઉપર થઇ ગયો છે. તેનાં મજહબ પ્રમાણે ચાલનારા
આજે ધણાજ થોડા ઇરાંન મધે, જ્યાંથી તેનો ધર્મ પેહલાં

જરી થએલો હતો ત્યાં બાકી રહેલા છે. ઇરાન દેશ ઉપર મુસલમાન લોકોનું રાજ થવાથી, ત્યાંના સર્વ રેહવાસીઓ જેઓ, એ માંહે બનાવ બનવા સુધી જરથોસ્ત પેગંમબરની બલી દીન ઉપર એકીન રાખી ચાલતા હતા, તેઓને રાજદરબારી જીલમથી પોતાનો બલો ધર્મ તજવો પડ્યો હતો. એ સખબથી ઇરાનના ઘણા ખરા જરથોસ્તીઓ મુસલમાન થઈ ગયા, જેઓની આલાદના લોકો આજે ઇરાનમાં મુસલમાન ધર્મ પાલનારા તરીકે વસે છે. ઇરાનનો હાલનો લગભગ દરેક મુસલમાન જાણે છે કે તેના વડવાઓ, કેટલીએક પેહલીઓ ઉપર ચહરતાં, જરથોસ્તી ધર્મ પાલતા હતા. એટલા બધા જરથોસ્તીઓએ પોતાનો મજહબ છોડ્યા છતાંથી જરથોસ્તીઓનો ઇરાનમાંથી છેક તદ્દનજ નાશ થયો નથી. જરથોસ્તીઓની એક ધણીજ નાંધલી સંખ્યા, આજની ઘંટી સુધી પોતાનો અસલી ધર્મ છોડ્યા વગર, ચબદ તથા કેદમાનમાં તથા આસપાસના નાંધલાં ગાંમડાંઓમાં વસે છે. તેઓની સંખ્યા આસરે ૫૦૦૦ મરદ ઓરત તથા બચાંઓની અટકલાએ છે. વલી મુસલમાન લોકોની પેહલી રૂતેહનાંજ વખતમાં, કેટલાએક જરથોસ્તીઓએ, પોતાના નેઆગાંનોની અસલી બલી દીન છોડવાને રાજ થવા આગમચ, પોતાનો દેશ, જગીર તથા માલમતા, છોડવાને બેહતર ધારી, પોતાનું અસલી પિયાડ વતન ઇરાન તજીને, ઘણા નદરના અને અંજાણા હિંદુસ્તાનના પરિચમ કીનારા ઉપર, ઉતારે લીધો. તે નાંધલી પણ હીમતવાન અને દીનદાર ઠોલીનો વસીલો, આજ દીને પરિચમ હિંદુસ્તાનના ઉઘોગી અને હાતમ દેલના પારસીઓ કેહવાએ છે. એઓની સંખ્યા ઘણામાં ઘણી મરદ ઓરત તથા બચાંઓ મલીને આસરે એક લાખની થઈ શકે એવો સુમાર કાહાડ્યામાં આવ્યો છે.

જે પેગંમબરની દીન પાલનારાઓમાં એક જમાનામાં લખો માણસો ગાણાતાં હતાં, જે પેગંમબરની દીન એક જમાનામાં આ પૃથવીના મોટા ભાગ ઉપર ફેલાઈ ગઈ હતી, તે પેગંમ-

બરના મુખારક નામને ઇઆદ કરનારા આજે મુશીબર લોકો રહી ગયાછે અને તેઓ ઇરાન તથા હિંદુસ્તાનનાં નાંધલાં ખુનાઓમાં, બેમાલુમ રીતે પોતાનો ધર્મ જલવી રાખી પોતાનો ભવ કાઢે છે.

એવી રીતનો ફરફાર આજે દુન્યાની સપાટી ઉપર જર-થોશ્તીઓની જાહેજલાલી તથા હાલતમાં, જમાનાની ગરદેશથી થયો છે. એક વખતે તેઓએ, પોતાના જમાનામાં વખણાએલી દુન્યાને તાબે કરી પોતાના સ્વાધીનમાં લેઈ મેલી હતી, આજે તેઓ દુન્યાનાં આજના જમાનામાં વખણાએલા હાકેમોનાં તાબે-દાર થઈ પડ્યા છે. એવો મોટો ફરફાર થયો છતાં, જેઓ જમાનાની ગરદેશનાં દાખી તથા કચડી નાખનારા આંદાઓનાં પેચમાંથી, આજે બચી ગયલા છવતા રહ્યાછે, તેઓ હજુર પોતાનાં બાપ દાદાનો અસલી ધર્મ દેઝોજનથી માને છે અને તે ધર્મ લાવનાર અશો જરથોશ્તને પોતાનાં બરહક પેગંમબર તરીકે કબુલ રાખે છે.

એ અશો પેગંમબરની કેફીઅતથી વાકેફ થવું, એ ગોયા જરથોશ્તી દીનની ઉત્પત્તીની કેફીઅતથી વાકેફ થવા બરાબર છે, વાસતે એ બાબતમાં કોઈબો જરથોશ્તી ખુશીથી અંજાણુપણામાં રહેવાને પસંદ કરશે નહીં. અસલી દીનદાર જરથોશ્તીઓનાં હ-માણાનાં જમાનાનાં નખીરાઓ, સારે ભાઈગે, જે દેઝોજનથી ખરા જરથોશ્તી તરીકે હજુર મુઘી રહેલા છે, તે તેનું કારણ જરથોશ્તી ધર્મની તેઓની વાકેફગારીમાં મોઘવું નહીં જોઈએ પણ જરથોશ્તી દીન ઉપર કુદરતી રીતે તેઓનાં પોતાનાં દલનો ચાહ તથા લોહી દોડે છે તેમાં તેઓના અતેકાદનું કારણ છે. માંઝ ભાઈગે જરથોશ્તી દીનની પુરતી વાકેફગારી મેલવવામાં તેઓથી પુરતી રીતે બની શક્યું નથી. આજ લાંબી મુદત થઈ તેઓ જુદી જુદી કોમના જુદા જુદા જુદા દીન હાકેમોનાં તાબામાં દબાએલા તથા ચંપાએલા રહ્યાથી તથા તેઓની દુન્યાદારી હાલત, હિંદુસ્તા-

નમાં પગલું મેટ્યા પછી છેક હમણા હમણા સુધી, ઘણી સારી નહી હોવાથી તેઓની ઉપર દુન્યાની જંજલી એટલી બધી આવી પડતી હતી કે તેઓથી દેલ તથા ચીત લગાડીને પોતાનાં ધર્મની વાકેફી મેલવવાને આજ થોડાં વરસોની આગમચ સુધી બની શકતું નહી હતું. તેઓ પોતાના આગલા દીનદાર તથા બાહિશ વડવાઓ, જેઓ પોતાનાં ધર્મથી વાકેફ હતા તેઓ જેમ ચાલતા હતા તેમ પોતેથી ચાલે છે, અને તેટલાએજ તેઓ પોતાનો ધર્મ પાલે છે એવું તેઓ ખરાં એકીનથી સમજતા હતા અને તેટલુંજ તેઓ પુરતું ગણતા હતા. એમ કરતાં કરતાં દીન પર દીન પોતાના મજહબની કેતાબો વાંચવાનું છાડી દેવાથી ધર્મની જુમતેજોઈ કરવાની ટેવ તથા ઉલટ દુટ્ટી જવાલાગી અને તેને લીધે જુસતેજોઈ કરવાની શક્તી પણ તેઓમાંથી કોતાહ થતી ગઈ. એવી અજ્ઞાનપણાની હાલતમાંથી આજ શુમારે ચાલીશ વરસ થયાં, જે દીનથી છાપવાનો સાચો આપણામાં વપડાવા લાગો તે દીનથી, આપણુ બાહર નીકલવા લાગા છઈએ અને આએ ખુશાલી ભરેલા બનાવ છે કે દીન ઉગત હવે ધર્મની તલાસ તથા તજવીજ કરવા ઉપર આગલ કરતાં વધારે અને વધારે જરથોશ્તીઓ દેલ લગાડે છે તથા લગડાવે છે.

હાલના જમાનાના જરથોશ્તીઓ, એટલે કે અશો જરથોશ્તના ધર્મ ઉપર ચાલનારાઓ, પોતાના પેગમખરનો એહવાલ ઘણો અંધુરી રીતે જાણે છે. હિંદુસ્તાનના જરથોશ્તીઓ, જેઓ “પારસી” એવાં વધારે મશહુર થએલાં નાંમે ચાલખાએ છે તેઓએ હાલમાં ગુજરાતમાં વપડતી ગુજરાતી ભાશાને પોતાની જબાન કરી મેલી છે. તેઓને પોતાના ધર્મ વીશે માહીતગારી મેલવવાની જે જોગવાઈ મલે છે તે દસ્તુર મોખેદાએ મોહોડેથી કહેલું કાંને શાંભલવાથી, અથવાતો આએ ચાલીશ વરસના અરસામાં છપાએલાં ગુજરાતી પુસ્તકો ઉપરથી છે.

અશો જરથોશ્તના જનમારાનો એહવાલ, હિંદુસ્તાનના જરથોશ્તીઓને, ઘણું કરીને મરહુમ દસ્તુર એદલજી દારા-

બીજી સંજ્ઞાએ યજ્ઞદ્વરદી સને ૧૨૦૯ માં છપાવેલી **મો-
જ્ઞાતે જરથોશ્તી** નામની એક ગુજરાતી કેતાબ ઉપ-
રથી જાણાએલો છે. એ **મોજ્ઞાતે જરથોશ્તી** મધે બીજી
દીનની બાબતો સાથે, જરથોશ્તનો જે એહવાલ આવેલો છે તેનો
આધાર ઘણું કરીને દસ્તુર જરથોશ્ત બેહરામના ફારસી બચ્ચે-
તમાં બનાવેલાં જરથોશ્તનામાં ઉપરથી છે. દસ્તુર જરથોશ્ત બેહ-
રામનું ફારસી બચ્ચેતમાં રચેલું જરથોશ્તનામું, યજ્ઞદ્વરદી સને
૬૪૭ માં બનેલું જાણાએ છે, અને એ પુસ્તકનો ગુજરાતી તર-
જુમો, **દીન કર્દ** નામની પેહલવી કેતાબની પોતાની તરફથી
જગે જગે શહાદત આપીને, દસ્તુર પેશોતનજી બેહરામજી
સંજ્ઞનાએ કીધેલો યજ્ઞદ્વરદી સને ૧૨૩૩ના સાલમાં છપાવે-
છે. એ ઉપરાંત કેટલીએક રવાએતોનાં હાથના લખેલાં ગુજરાતી
તરજુમાઓમાંથી હંધ તંધ, કેટલુંએક જરથોશ્તનું બયાન મલી
આવે છે, પણ એ રવાએતોથી જરથોશ્તનો એહવાલ જરથોશ્તીઓ
જાણે છે એમ ચોક્કસ કેહવાએ નહીં. દબેસ્તાન તથા દસાતીર મધે
પણ જરથોશ્તનો થોડોએક એહવાલ આવેલો છે અને તેના પણ
તરજુમાઓ ગુજરાતી ભાષામાં થએલા છે. દબેસ્તાનનો તરજુમો
યજ્ઞદ્વરદી સને ૧૧૮૫-૧૨૨૨ માં તથા દસાતીરનો તરજુમો
યજ્ઞદ્વરદી સને ૧૨૧૭ માં થએલો છે. વલી શાહનામાં મધે પણ
થોડોએક જરથોશ્તનો એહવાલ આવેલો છે; પણ ઉપલા સરવે એહ-
વાલો કરતાં એ એહવાલ ઘણો ટુક છે. એટલાં પુસ્તકો ગુજરાતી
ભાષામાં જરથોશ્તનો એહવાલ જાણવાના બાબમાં આપણી પાશે
મોજુદ છે, પણ તે સરવેમાં જરથોશ્ત વીશેનું જ્ઞાન ફેલાવાના
બાબમાં, મોજ્ઞાતે જરથોશ્તી નામની કેતાબનો જરથોશ્તીઓમાં
વધારે ઉપયોગ કરવામાં આવેલો છે એવું મને લાગે છે.

ફરજને બેહરામની ફારસી જબાનમાં લખેલી શારેસ્તાન
નામની એક તવારીખ તથા ફીલસુફીની કેતાબમાં પણ હજરત
જરથોશ્તનો થોડોએક એહવાલ છે, પણ તેમાં તેના બનાવનારે

પોતાની તરફથી હકીકત આપવા કરતાં, કેટલાંએક મુસલમાન ગ્રંથકારો જેઓ આપરા અશો પેગંમબર ઉપર કેટલાંએક ખોટાના મેલીને જે નાલાયક લખાણુ કરી ગયાછે, તેઓની તેવી તકરાર તોડવાના બાબમાં વધારે મેહનત લીધેલી લાગે છે. એ કેતાબનો ગુજરાતી તરજુમો થએલોછે એવું મારા જાણવામાં આવ્યું છે, પણ તેના કરનારને પુરતી મદદ નહીં મલી આવ્યાને લીધે તે હજુર સુધી છપાવી બાહેર પાડવામાં આવ્યો નથી. ‘ચંગરગાચ’ નામુ ફારસીમાં છે, જે હજુર સુધી મારા જોવામાં નથી આવ્યું, તેમાં ‘ચંગરગાચ’ (શંકરાચાર્ય) નામના એક બ્રાહ્મણે અશો જરથોસ્ત સાથે તકરાર કીધી હતી, એવું પાછલાં જરથોસ્ત નામાઓમાં લખેછે, તેનું કેટલુંએક બયાન આવેલું છે.

મુસલમાન ગ્રંથકારોએ જરથોસ્તને વીશે ઘણેએક ઠેકાણે લખેલું છે, પણ અલબત્તે આએ તો આપણને કસી પ્રકારે અચરત તથા ગુસે થવા વગર ધારવુંજ જોયે કે તેઓના મન તથા કેલવણીની વલાણુ જોતાં, તેઓથી જરથોસ્તની ખરી હકીકતો બાહેર પાડવા તરફ અને વગર તાસુબીએ તેની ખુબીઆ દખાડવા તરફ દલ લગાડવાને બની શકેજ નહીં. “પુરહાને કાતે” તથા “ફરહંગે જેહાંનગીરી” નામની મશહુર ફારસી ફરહંગોમાં જરથોસ્ત બોલના હેડલ તેનું કેટલુંએક બયાન આવેલું છે.

પેહલવી કેતાબોમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે જરથોસ્તનું બયાન મલેછે. બુનદદેશનનું બયાન મને વધારે ભરૂશા ભરેલું લાગે છે અને તેનો તરજુમો મરહુમ દસ્તુર એદલજ દારાબજ બમાસ્પ આસાનાએ યજ્ઞદજ્ઞરદ્દી સને ૧૧૮૯ માં ગુજરાતીમાં કીધો છે. દીનકર્દમાં આવેલી બીનાં દસ્તુર પેશોતનજ બેહરાંમજ સંજાણુએ, દસ્તુર જરથોસ્ત બેહરામનાં ફારસી જરથોસ્ત નામાનાં ગુજરાતી તરજુમાં સાથે, થોડીએક આપી છે. કેટલીએક પેહલવી રવાએતોમાં કેઠે કેઠે જરથોસ્ત વીશેની કંઈ બીનાં મલે છે.

એ પ્રમાંણે આપંણી ગુજરાતી, ફારસી, તથા પેહલવી કે-

તાઓમાં જરથોશ્તનો એહવાલ મલે છે પણ તે સરવે એહવાલો કરતાં સરસ, જોકે ઘણી પ્રકારે અધુરો તોપણ, જેટલો થોડો મલી આવે એટલો થોડોબી, બીજા સર્વે એહવાલો કરતાં વધારે ભરૂશો રાખવા જોગ આપણી મઉથી કદીમ ધરાની ભાશામાં લખાએલાં પુસ્તકો મધેથી મલે છે. એ સૌથી કદીમ ધરાની ભાશાને આપણુ સાધારણુ રીતે અવસ્તા ભાશા કહે છે, તો જોકે બરેખર રીતે અવસ્તા કોઈ ભાશાનું નામ નથી. એ વીશે એવેદ શેહરીઆ-૨૭ દાદાભાઈ ભરૂયાએ **જરથોશ્તી અભ્યાસનાં** ૮ માં અંકમાં “જરથોશ્તી ધર્મ પુસ્તકોનાં નામો” એવાં મથાલાં હેંડલની બાબતમાં વીગતે જણાવ્યું છે. એ અવસ્તા ભાશાને જો સૌથી કદીમ કહે છે એ તો, તેમાં જે પુસ્તકો લખાએલાં, તેથી ઘણું કદીમ હોવાં જોયે, અને જેમ એક પુસ્તક વધારે કદીમ, તેમ તવારીખ લખનારાઓની નજરમાં તેમાંથી કદીમ જમાનાની બીનાં જાણવાને વાસતે, તે પુસ્તક વધારે ભરૂશા ભરેલું અને વધારે ઉપયોગી ગણાય છે. એટલામાટે અશો જરથોશ્તનાં જનમારાનો એહવાલ જાણવાને ગુજરાતી, ફારસી, પાર્સી તથા પેહલવી પુસ્તકો કરતાં અવસ્તાની પુરાણી ભાશામાં લખાએલાં પુસ્તકો વધારે એતેખર રાખવા જોગ પોતાની મેલે ડડી ચુકે છે. વાસતે અશો જરથોશ્તનો હાલસુધી જરથોશ્તીઆ જે એહવાલ જાણુ છે, તે કરતાં વધારે ભરૂશા ભરેલો અને ઘણાજ કદીમ એહવાલ તેઓ જાણુવા ઈચ્છતા હોયે તો, અવસ્તા મધેથી તે એહવાલ કેવી પ્રકારનો મલે છે તે આપણને શોધવો જોયે, અને તે શોધવાનું કાંમ આએ રેસાલા મધે માંયે લીધેલું છે.

કેહ છે કે અવસ્તા ભાશામાં, અસલ જ્યારે તે ભાશા લોકોમાં સાધારણુ રીતે બોલાતી તથા વપડાતી હતી ત્યારે ૨૧ કેતાઓ તેમાં લખાઈ હતી, પણ જમાનાનાં હાદસાઓથી તેમાંની થોડીજ આપણા હાતમાં બચી રહેલી છે. તેઓનાં બે મોટા ભાગ કરવામાં આવેલા છે—

મોટા અવસ્તા તથા નાંધલા અવસ્તા.

વંદીદાદ સાદે, મોટા અવસ્તામાં ગણાએ છે તેમાં યજ્ઞશને, વંદીદાદ તથા વીસ્પરદ નામની કેતાએ એકબીજામાં ભેલીને એકડી કીધી છે અને તેને બીજા બોલોમાં મોટા અવસ્તા કહે છે. અને નીઆએશો યસ્તો, ગેહો, આદુરગાંતો ઇત્યાદીને ખુરદહ યાને નાંધલા અવસ્તા કહે છે. એ બે મોટા ભાગ જે હાલમાં આપણામાં વપરાયેલા છે તે દખાવી આપે છે કે કેટલાએક અવસ્તાને મોટા ઈઆને ખુન્નેર્ગ અને બીજાને નાંધલા એટલે આગલા કરતાં આછા ખુન્નેર્ગ આપણુ સમજીએ છીએ. વલી વંદીદાદ સાદે જે મોટા અવસ્તા ગણાએ છે તેમાં પણ કંઈ ફરક રાખેલો દીશે છે, તેમાં યજ્ઞશનેનાં પહેલા હા થી તે ૨૭ માં હા સાથેનાં, ૨૭ હા, વીસ્પરદનાં પહેલાથી ૧૧ માં કદા સુધાંનાં, ૧૧ કદાની, સાથે ભેગેલા છે, અને વંદીદાદની પહેલી પરગરદથી ૨૨ મી પરગરદ સુધાં, ૨૨ પરગરદાની વચે ૨૮ માં હાથી ૫૪ માં હા સુધાંનાં, ૨૭ હા, તથા વીસ્પરદનાં ૧૨ માં કદાથી ૨૪ માં કદા સુધાંનાં ૧૩ છેલ્લા કદા ભેગેલા છે, અને ત્યાર પછી ૫૫ માં હા થી ૭૨ માં હા સુધાં, ૧૮ હાઓ, ખાલી યજ્ઞશનેનાંજ આવે છે. એવી રીતે વંદીદાદ સાદેમાં તરણુ ભાગ કીધેલા હોએ એવું લાગે છે, તેમાં વંદીદાદને વચમાં નાખેલા છે અને તેની સાથે યજ્ઞશનેનાં ૨૮ માં હા થી ૫૪ માં હા સુધાંનાં, ૨૭ હાઓ, ભેગેલા છે, જે ચોક્કસ હાઓ યજ્ઞશનેનાં બીજા હાઓ કરતાં, કાંઈએક જુદી એ-ખારતમાં લખાયેલા છે, જેને આપણુ ગાથા એખારતને નામે આલખ્યે છીએ.* એવી રીતે તરણુ ભાગે ભેલી નાખેલી વંદીદાદ

---

* આ રેસાલામાં આગલ નોંધથું કે મોટા અવસ્તા જુદા જુદા વખતમાં બનેલા છે અને ત્યાં વાપડેલી દલીલથી જે સાબિત કરી શકા-એ છે તેને આએ રીતની વંદીદાદ સાદેની વેંદ્યની એક તરેહનો ટેકો આપે છે, તે ઉપરથી ધારણા થઈ શકે છે કે યજ્ઞશનેના ૨૮ માં હાથી ૫૪ માં હાને વંદીદાદ સાથે ભેલી નાખ્યા છે તે તેઓનો એકબીજાનો નજ-

સાદે, ચોળદાથરગરનાં ભણુવામાં આવે છે, પણ શીખનારાઓને માટે મોટા અવસ્તાની દરેક પોથી જોવી કે યજ્ઞશનેની, વીસ્પરદની તથા વંદીદાદની જુદીજ રાખવામાં આવે છે.

મોટા અવસ્તાનો પેહલવીમાં જે તરજુમો થયેલો છે તે વંદીદાદ સાદે જે ભણુવામાં આવે છે તેની ગોઠવણુ મુજબ નહીં પણ જે શીખનારને માટે દરેક પોથી જુદી જુદી રાખવામાં આવી છે, તે ગોઠવણુ પ્રમાણેની પોથીઓને કરવામાં આવેલો છે. એજ ગોઠવણુ ઉપર, દરેક કેતાબને છુટી પાડચાથી, શીખનારને તેમજ શીખવનારને તથા શોધનારને તેમજ સમજવનારને સવલ પડે છે.

હવે એ મોટા અવસ્તાની પોથીઓમાં તથા ખુરદેહ અવસ્તાની પોથીઓમાં જરથોશ્તનો એહવાલ કેથે સેલસેલાખંધ લખેલો મલી આવતો નથી. જરથોશ્તના એહવાલની પોથી જુદીજ આપણામાં કદાચને હશેખી, પણ એટલુંતો ચોક્કસ છે કે તે આજે આપણી પાશે મોજુદ નથી. આજે જે થોડીએક પોથીઓ આપણી પાશે રહી છે તેમાં બીજી બાબતો ઉપર લખતાં હિયાં ત્યાં જરથોશ્ત વીશે ઉડતી અછડતી બીનાઓ લખાએલી છે અને તે ઘણીજ થોડી છે. જો કોઈએ જરથોશ્તનો એહવાલ અવસ્તા ભાશામાં લખીઓ હશે તો તે સેલસેલાખંધ અને વીગતે લખ્યા હશે, પણ ઉપર કહ્યું તેમ કમનસીએ તે આપણી પાશે આજે નથી. ત્યારે નાચારીએ જે ઉડતી અછડતી બીનાઓ હાલની રહેલી કેતાબો મઘેથી મલે છે તે પણ ગનીમત ગણીને તેનો ઉપચોગ કરી તેમાંથી મલી આવતી બીનાઓથી વાકેફ થવું જોયે છે.

દીકનો જમાનો ખતલાવાને વાસતે, તથા યજ્ઞશનેનો પેહલો ભાગ વીસ્પરદનાં પેહલા ભાગ સાથે ભેલી નાખ્યો છે તે તેઓનો એક બીજનો ન-જદીકનો જમાનો ખતલાવાને વાસતે હશે, અને ખુરદેહ અવસ્તાનો જમાનો વંદીદાદ સાદેનાં જમાના કરતાં પાછલો હશે વાસતે તેને નાંધલા અવસ્તા કહેલા હશે.

એટલા વાસતે તમામ અવસ્તા, નાંધલા કે મોઠા, સરવે એક ધ્યાનથી અને એક નાકેથી વાંચવાને મેં શરૂ કીધું અને વાંચતાં જે જે બીનાઓ જરથોસ્તને લગતી, જ્યાંથી અને જેટલી, મલી આવી, ત્યાંથી અને તેટલી, અવસ્તા ભાશામાંજ એક ચોપડી મધે હું ઉતારતો ગયો. એક બીના જરથોસ્તને વીશે છે એવો શક ગયા છતાં તે બીના મને બરોબર સમજ નહી પડી તો તે મેં છોડી દીધીછે. મારો ધરાદા એવો હતો કે ખુદ અવસ્તા મધેથી, મારી શકતી અને સમજ મુજબ, જેટલું જરથોસ્તના બાબમાં મલી આવે એટલુંજ લેવું. જે ફકરા તથા બાબતો શકમાં રહ્યા હોએ, તે ફકરા તથા બાબતોનો પેહેલવી, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અંગરેજી, ફરેંચ કે જર્મન ભાશામાં તરજુમો કે ખુલાસો કદાચને કીધેલો હોએ અને તે મારા જીવામાં આવ્યો હોએ અને તે તરજુમો કે ખુલાસો મારી સમજણમાં નહી ઉતર્યો હોએ અને મારી પોતાની તરફથીજો હું વધારે ખાતરી ભરેલો તરજુમો તથા ખુલાસો કરી નહી શક્યો હોઉં, તેવી બાબતો બીજાઓને આધારે ઉપયોગમાં લેવા કરતાં, આએ જરથોસ્તનામામાં હજુર નહી દાખેલ કરવાને મેં પસંદ કીધું છે. યજ્ઞશનેના જે હા ૨૮ માંથી ૫૪ માં સુધીના છે અને જેને ગાયાના હા કરી કહ્યે છઈએ. તે સમજવા મને અઘડા લાગ્યા છે, તેથી તેમાનો કેટલોએક ભાગ ઉપયોગ કરવામાંથી ખાતેલ ગયો છે અને તેજ ભાગ ઘણો ઉપયોગીબી છે, તેથી આએ ઉપજાવેલું જરથોસ્ત નામું, એક અગતના ભાગમાં મારે મનસે અધુરું અને ખાંમી ભરેલું લાગે છે. એક વખતે મારા મનમાં એવો વીચાર ઉત્પન્ન થયો કે એવી રીતે અધુરું જરથોસ્તનામું બાહેર પાડવા કરતાં, સખર કરી કોઈ બીજા વખત ઉપર, જ્યારે મારો અભ્યાસ લાંબો વધે ત્યારે, તે બાહેર પાડવું બેહતર છે. પણ અવસ્તાનો જેટલો ભાગ મને સમજ નહી પડ્યો એટલો ભાગ બાદ કરતાંબી, બીજા સમજ પડેલા અવસ્તા ઉપરથી, જે એહવાલ મેં ઉ-

પન્નવી કાહડયા તે ગમે તેવો અંધુરો હોવા છતાં, એવા ભરૂશા ભરેલા લખાણ ઉપરથી કાહડેલો દીઠમાં આવ્યો કે, તેવો એહવાલ બીજા પાછલા કોઈબી જરયોશત નામા મધે, નહી નજર આવ્યો, તેથી જટલું થોડું બની આવ્યું તેટલું થોડુંબી ગનીમત ગણી અને હવે પછી કોઈ વખતે એથી વધારે સરસ બનાવવાની ઉમેદ દાદાર અહુરમજદ ઉપર રાખીને હાલ જટલું મલી આવ્યું છે એટલાનો ઉપયોગ કરવાની ઢીલ કરવામાં મસલેહત તથા દાનાઈ નહી જોઈ. અને તમામ, નાંધલા કે મોટા અવસ્તાની ક્રેતાઓ એક નાંકિથી બીજે નાંકે સુધી વાંચી જઈ, તેમાં જે જે બીનાઓ અશો જરયોશતને લગતી દીઠમાં આવી તે, ઉપર જણાવ્યા મુજબ મેં એક ચોપડી ઉપર ઉતારી લીધી. ત્યારબાદ એ સરવે બીનાઓ પકી રીતે ધ્યાનમાં ઉતારી લીધી અને તેમાંથી જરયોશતનો એહવાલ સેલ-સેલાખંધ ગોઠવવા શરૂ કીધું.

જેમ એક માણસનો એહવાલ લખતાં, પેહલાં તેના મા બાપની, તેના જનમનો, તેની જનમ ભુમીની, તેના જનમના સાલની બીનાઓ પેહલાં જાણવા ઇછીએ અને પછી તેના બચપણની, તેની જવાનીની, તથા તેનાં બુઢાપાની, કેફયત તેના વખત પ્રમાણે જાણ્યે, તે મીસાલે જુદેજુદે ઠેકાણેના ફકરાઓને આગલ પાછલ તેના મેહલ ઉપર મેલીને જરયોશતના જનમનો, તેના બાપનો, તેના જનમ શેહરનો, તેના સનેનો, તેની પેગંમબરીનો, તેના શાગેરદાનો, તેના બચ્ચાં છોકરાઓનો, ઇત્યાદીના એહવાલનું એક ખાલી ઓખું તયાર કીધું અને પછી તે ઓખાંની અંદર સેલસેલો મેલવવા તથા તેનો વીગતે ખોલાસો તથા સમજ આપવા, તે મધે માસ તથા લોહી પુરવા માંડ્યું. એવી રીતે આએ એહવાલ તયાર કીધો છે. તે ઉપજવી કાહડવાની કેફયત લગાર વીગતે મેં જણાવો-છે, તેનું કારણ એકે આપણા લોકોમાં એવી રીતે એહવાલ ઉપજવાનો માહવેરો નથી, તેથી કદાચ અંજાણુ લોકોની તરફથી

તરેહવાર રીતના સવાલો ઉત્પન્ન થાએ અને પછવાડેથી તેના જવાબો આપતાં મને ફીકટની મેહનત પડે, વાસતે આગમચ-થીજ મેં પકડેલા મારો મારગ બતલાવ્યો છે કે તેથી વાકેફ થઈ સરવે દાનેશમંદ વાંચનારાઓ મતલબ સહમજી લીએ.

આએ રેસાલો ખાંમી ભરેલો છે, તે વાત મેં આગલથીજ જાણાવેલી છે, પણ તે ઉપરાંત, જે જે જગોએ બીજા આગલા અવસ્થા સમજાવનારાઓ કરતાં કાંઈએક જુદી રીતે મેં અવસ્થાનો તરજુમો કીધો હોએ, અથવા ફેટલીએક બાબતોનો મેં આગલા વીચારો તથા હાલમાં ચાલતા વીચારોથી જુદી રીતનો જુલાસો આપ્યો હોએ, અને તેમાં વિદ્વાન વાંચનારાઓની નજરમાં મારી ભુલ જાણાએ તો, તેઓએ તે ભુલ મારી ઉપર રેહમ કરી દરજુનર કરવી, એટલીજ અરજ હું કરતો નથી, પણ એક વધારે અરજ કરું છું, કે તે ભુલ તેઓએ મેહરબાનીની રાહે મને બતલાવવી, કે તેથી એક ભુલેલા રાહદારીને ખરો મારગ દખાડ્યાથી જેટલું સવાબ હાસિલ થાએ છે, તેટલાં સવાબનો હંમખેહરો મેલવવામાં તેઓ શરીક થઈ શકશે. વલી ભુલ, જે બીજાને શુધારવાને વાસ્તે અને તેમાંથી પોતાની કંઈ મતલબ સાંધવાની નેમ રાખ્યા વગર બતલાવવી હોએ તો, તે એવી ઢપે અને એવી ભાશામાં બતલાવવી, કે જેથી ભુલેલા પુરૂષને પોતાનો ભુલ ભરેલો રસતો જોવાને, તેની આંખની તેજ કાંમે લાગી શકે. એટલી અરજ મારા નુકતેચીન સાહેબોને કરીને આએ જુલાસો ખતમ ખરું છું.

જરથોશ્ત નામું.

(અવસ્તા પ્રમાણે.)

·દુઃશ્રદ્ધ ·પુણ્યપ્રાપ્ત ·કૃત્યપ્રાપ્ત ·અપ્રાપ્ત ·અપ્રાપ્ત

દાદાર અહુરમઝદનાં નાંમથી.

·કૃત્યપ્રાપ્ત ·કૃત્ય ·અપ્રાપ્ત ·કૃત્ય ·કૃત્ય-અપ્રાપ્ત
·કૃત્યપ્રાપ્ત

અર્થ.

શુકરાના! આપણે વાસને એક અથોરનાન પેદા પડ્યો છે જે સ્પિતમાન
જરથોશ્ત છે.

શરેહ.

શુકરાના! દાદાર અહુરમઝદનાં! આપણા મોટાં ભાગ! કે આપણુ
ગુનોદગારોની સાચી રાહનુમાઈ કરવાને વાસને, એક અથોરનાન પેદા
થયો છે કે જેનું નામ અશો સ્પિતમાન જરથોશ્ત છે.

ખાખ ૧ લો.

જરથોશ્તની હસ્તી—જરથોશ્ત નામનો અર્થ.

૧. આજના જમાનાની વિદ્યા.

યુરોપમાં હમણા પિત્રા તથા હુનરનું બલ વાયું વધી
પડ્યું છે. વિદ્યાની મારફતે આસમાન ઉપરના અનઘીઠ સેતા-
રાઓની ગણતરી મુનજ્જમો કરે છે, તેમજ વિદ્યાની મારફતે
જમીનની અંદરની વસ્તુઓ ભુશાસ્ત્રીઓથી બરોબર કહી

આપવામાં આવે છે. વિદ્યાની મારફતે કુદરતી બનાવો સેંકડો વરશેા આગમચથી વરતી શકાએ છે, વિદ્યાની મારફતે બની ગએલા કુદરતી બનાવોની નોંધો ઉપરથી તેનાં સનેઓ મુકરર કરાઈ શકાએ છે. વિદ્યાની મારફતે હેરતમાં નાખે એવા અખતરા તથા મોજેજઓ કરવામાં આવે છે, વિદ્યાની મારફતે બનેલા મોજેજઓનાં સાદા ખુલાસાઓ કરવામાં આવે છે. વિદ્યાની દુરબીન વડે પુરાણા જમાનાઓની તવારીખો ઉભી થાએ છે, વિદ્યાની બારીકબીન* વડે જીણી કાંઠાંણીઓની સચાઈ શોધવામાં આવે છે. એવા વખતમાં લોકો, શાંભલેલું તથા જીએલું વઢીક તુરત માની દેતા નથી, પણ તેની સચાઈ તથા હસ્તીની પુછપરછ તથા તલાશ કરવામાં મશગુલ રહે છે. એવા વખતમાં, જીણી હકીકતો તથા તવારીખ ઉપર લોકો, પેહલાં તલાશ કીધા વીનાં, તુરત ભરૂશો મુકી દેતા નથી, એવા વખતમાં, વર્મ પુસ્તકોને ચુંથી, તેમાંથી ખરૂં ખોટાં છટું પાડ્યા વગર, લોકોને ધીરજ આવતી નથી.

૨. જરથોસ્તની હસ્તી.

એવી કેલવણી પાંચેલા પુરૂશો, પેહલાંતો માત્ર તકરાર કરવા અને પોતાની પકી ખાતરી કરી લેવા, એજ તપાસ કરવા ઈચ્છે છે કે જરથોસ્તનો એહવાલ વાંચવાની તસદી લેવા આગમચ, અમારે પ્રથમ જાણું જોયે કે જરથોસ્ત જોવો કોઈ પુરૂશ ખરૂંખર આએ દુન્યામાં હસ્તી પાંચે હતો કે નહી. તેઓ પુછી શકે કે કદાચને પછવાડેથી, જરથોસ્ત નામનો કોઈ પુરૂશ, લોકોએ પોતાનાં મનનાં ખ્યાલથી ઉભા કરીને, તે ઉપરથી તેનો મજહૂબ ઉભા કીધો હોએતો ? તેઓ તકરારને સર, પેહલાં એજ લાવે કે, અમે કહ્યે છઈએ કે જરથોસ્ત જોવો કોઈ પુરૂશ થઈજ નથી ગયો, એતો કોઈ ફલદરૂપ અને ચંચલ મનનાં ધરાનીએ, પોતાની કલ્પણાથી જરથોસ્તની કાંઠાંણી જોડી કહાડી

* સૂક્ષ્મદર્શકયંત્ર (Microscope)

ઉભી કીધીછે, વાસતે અમે જરથોશ્તની હસતીજ કપ્પુલ નહી રાખતા. અમે જુણી તવારીખો તથા વાર્તાઓમાં, કેટલાએક માણુસોને ખરેખર થઈ ગએલા અંજાણપણામાં આગલ માનતા હતા, તેઓ હવે અમે જોયે છઈએ કે, નવી વિધાના બલે કરીને કલ્પીત અને ખ્યાલી પુરૂશો જણાઈ આવ્યા છે, વાસતે તમારો જરથોશ્ત પણુ તેવીજ પ્રકારનો ખ્યાલી પુરૂશ નહી હતો, તેની અમારી ખાતરી પેહલાં કરી આપો.

વાસતે, મખાદા, એવા વીચારનાં કોઈ જવાન પુરૂશો આપણા જરથોશ્તી ફીરકામાં હોએ, તેવાઓને જરથોશ્તની હસ્તીની ખાતરી કરી આપવાને વાસતે, તથા બીજા શક શુએહ ધરાવનારાઓનાં શક દુર કરવાને વાસતે, અને દીન ઉપર એતેકાદ રાખનારાઓનું એકીન વધારે મજબુત કરી આપવાને વાસતે, જરથોશ્તની હયાતીનો પુરાવો શરૂઆતમાંજ આપવાની જરૂર છે. એક વાર્તા કે તવારીખ, ખરી કે ખોટી, તેની સાબેતી તે વાર્તા કેહનારની આખરૂ તથા તેની કેહવાની રીત ઉપર, તેમજ કેહનારના જમાનાની કહેલી તવારીખના જમાનાની નજદીકી ઉપર આધાર રાખે છે. હવે જરથોશ્ત વીશે કોઈએ વાર્તા કહી હોએ, કે તવારીખ લખી હોએ, તે કોણે, અને ક્યાં અને ક્યારે, અને કેવી રીતે કહી છે અથવા લખી છે તે જાણુવું જોયે છે. જરથોશ્તનો એહવાલ જે પાછલાં જરથોશ્ત નામાઓમાં છે તે સરવે હિયાં પડતો મેલું છું, કાંએ કે તે જરથોશ્ત નામાઓ જરથોશ્ત પછી હજારો વરશે લખાએલાં છે, એટલે તેની ઉપર ભરૂશો તથા ખાતરી રાખીને કેહવાઈ નહી શકાએ કે, તેમાં આવેલી બીનાં ખરીજ હોવી જોયે. તે કરતાં કોઈ વધારે પાએદાર અને જરથોશ્તનાં જમાનાની નજદીકનું લખાંત શોધુવું જોયેય, અને તે અવસ્તા છે.

પેહલુંતો એ બતલાવા માંયુ છેડં કે જરથોશ્તનો એહવાલ અવસ્તા ભાશાનાં પુસ્તકોમાં આવેલો છે. એતો કોઈથી નામંજુર

રખાઈ શકાવાનું નથી, કાંઝે કે આઝે તમામ રેસાલોજ, તે ઉપ-
 રથી રચેલો છે તે આગલ ચાલતાં માલમ પડશે, અને બીજાંતો
 એ કેહવા માંગું છઉં કે, અવસ્તા ભાશાના પુસ્તકો આઘામાં
 આઘાં ૩૦૦૦ વરશની આગમચ બનેલાં હોવાં જાયે. એ પુસ્તકોની
 ભાશાજ, તેનું પુરાતનપાત્રું બતલાવે છે, એટલુંજ નહી પણ
 બીજાં એ સાબેત કરેછે કે, એ પુસ્તકોમાં આપણી નજદીકીના
 જમાનામાં, કોઈએ વધાર ઘટાડ કીધું નથી, કાંઝે કે ઇસ્વી સને
 ૬૦૦ પુર્વે સુધીમાં ઇરાનમાં જે ભાશા વપરાતી હતી, તે અવસ્તા
 ભાશાથી જુદી હતી, તે કુર્ડ (Cyrus) નામના હખમધનીઅન
 વંશના પાદશાહની ક્રોતરાવેલી તખ્તી ઉપરની ભાશાને, અવસ્તા-
 ની ભાશા શાયે સરખાવ્યાથી સાબેત થાયે છે. એટલા ઉપરથી
 એટલુંતો ચોકસ થાયે છે કે, કઈજ નહીતો અવસ્તાના પુસ્તકો
 ૨૫૦૦ વરશની આગમચનાં હોવાં જાયે. હવે અવસ્તામાં જરથો-
 સ્તનો એહવાલ આવેલો છે, અને તેમાં તેને પેગમબર તરીકે
 ગણેલો છે, તે વીગતે દખાવી આપવાની આઝે રેસાલાની મત-
 લબ છે. હવે એ ઉપરથી જણાયે છે કે, જરથોસ્તની હસ્તી
 પુરવાર કરનારો દસ્તાવેજ, આઘામાં આછો ૨૫૦૦ વરશનો પુરા-
 લો છે, વાસતે એ દસ્તાવેજ, જરથોસ્તના જમાનાની નજદીકીમાં
 લખાયેલો ગણી, તે ઉપર વધારે ભરૂશો રાખવો જાયે છે. જેમ
 અવસ્તાના વખતનાં લોકો, તેમજ તેના વખતની પછવાડેના
 લોકો પણ, જરથોસ્તની હસ્તી તથા પેગમબરી માનતાં હશે,
 કાંઝે કે અવસ્તા પછી બીજી ભાશાઓમાં અને બીજાં લોકોની
 તવારીખમાં પણ, જરથોસ્ત થઈ ગયા વીશે લખાયેલું છે. જ્યારે
 યુનાની લોકોને, ઇરાનીઓ સાથે વેહવાર પડ્યો, ત્યારે તેઓએ
 ઇરાનીઓ વીશે લખતાં જણાવ્યું છે કે, તેઓનો એક પેગમબર
 જરથોસ્ત નામનો થઈ ગયો છે. હવે એ યુનાનીઓને, ઇરાનીઓ
 સાથે બોહલો વેહવાર હખમધનીઅન વંશમાં થયો હતો, તે વખતે
 યુનાનીઓ એમ સમજતા હતા કે, ઇરાનીઓનો પેગમબર

જરથોશ્ત, તેઓની દાસતી થઈ, તેની ઘણી લાંબી મુદત આગમચ થઈ ગયો છે.

યુનાનીઓમાંના એકજ લખનારે જરથોશ્ત વીશે લખ્યું નથી, પણ ઘણા લખનારાઓએ લખ્યું છે કે તે ઇરાનમાં પુરાતન જમાના ઉપર થઈ ગયો છે, વાસતે અવસ્તા ઉપરાંત, એ યુનાની લખનારાઓને આધારેખી જરથોશ્તની હસ્તી ખરી માનવી પડે છે. એ ગ્રીક લખનારાઓના જમાનામાં, જરથોશ્ત એક પેગંમબર તરીકે ઇરાનીઓમાં ગણાતો હતો. વાસતે જરથોશ્ત વીશે અવસ્તા તથા યુનાની લખાંતો ઉપરથી એવું ખોલ્લું મારુમ પડે છે કે તેને પેગંમબર તરીકે ગણવાનું છેક અવસ્તાના વખતથી શરૂ થયું હતું, અને ગ્રીક લખનારાઓના જમાના સુધી તે બીનાં લોકોમાં મશહૂર રહેલી હતી.

હવે સવાલ એ નીકલશે કે, અવસ્તામાં જરથોશ્તને એક પ્રરૂશ તરીકે ગણ્યો બી હોએ, તોપણ તે ખરેખર હયાતી ભાગવનારો થઈ ગયો હતો, એવું તે ઉપરથી પુરવાર થતું નથી, કાંએકે અવસ્તાનાં જમાનાની આગમચ, તેની કાંહાંણી કોઈએ જોઈ કાઢી હોએ અને તે કાંહાંણી માંનતાં માંનતાં અવસ્તાનાં વખતમાં ખરી બીનાં તરીકે ગણાઈ ગઈ હોએ, અને લોકો તેમ માનવા લાગ્યાં હોએ. ઘણી વખતે બને છે કે એક જોઈ કાઢાડેલી વાત, વખત જતાં, ખરી હોએ એમ માની દેવામાં આવે છે. એનો જવાબ એ છે કે જો અવસ્તાનાં જમાનાની આગમચ જરથોશ્તની કાંહાંણી નીકલી હોએ તો, તે હીંદુઓ તથા યુનાનીઓનાં પુસ્તકમાંથી મલવી જોઈએ, કાંએકે આગલા વખતમાં હીંદુઓ તથા યુનાનીઓ, ઇરાનમાં આપણા લોકોની સાથે વસતા હતા, પણ તેઓનાં પુસ્તકોમાંથી તો જરથોશ્તની કસી બીનાં મારુમ પડતી નથી. ખરી વાત છે કે, યુનાની ગ્રંથકારોએ, જરથોશ્ત વીશે લખ્યું છે ખરું, પણ તે પોતાનાં મુલકની તવારીખમાં નહી, પણ ઇરાનીઓ સાથે વેહવાર પડીઆ પછી ઇરાનની તવારીખ લખતાં, “ઇરાનીઓ કેહ છે કે તેઓમાં જરથોશ્ત નામનો એક પેગંમબર

થઈ ગયો છે,” એવી રીતે તેઓ લખી ગયા છે. એ ઉપરથી દીશે છે કે યુનાનીઓની પોતાની તવારીખ કે કાંઠાંણીમાં જરથોસ્તની કસી બીના આવેલી નથી. વાસતે જરથોસ્તની કાંઠાંણી હોએ તો તે, અવસ્તાની આગમચની હોવી નહીં જાયે. કાંએજ અગર જો તેમ હતે તો, હિંદુઓનાં તથા યુનાનીઓનાં જીણા ધર્મ પુસ્તકોમાંથી તે મલવી જોઈતી હતી, અને જો અવસ્તાના પોતાના વખતની ઉભી થએલી કાંઠાંણી હોએ તો, અવસ્તામાં કાંઠાંણી તરીકે તેની બીનાં આવવી જાયે, પણ અવસ્તામાં તો આપણુ આગલ આએ રેસાલામાં જોઈયું કે જરથોસ્ત કોઈ ખરેખરો પુરૂશ થઈ ગયો હોય એવી તેનાં વીશેની બીનાં મલેછે. વાસતે એ સરવે બીનાઓ ધ્યાનમાં લેતાં, એવુંજ માલુમ પડેછે કે જરથોસ્ત જેવો કોઈ પુરૂશ ખરેખરો થઈ ગયો છે.

જો ખાલી કાંઠાંણી હોએ તો, કાંઠાંણી ઉપજવાની કાંઈ મતલબ હોવી જાયે. ખરેખરો કાંઠાંણી ઠડવા કોઈ નીતી શીખાડનારી વાર્તા તેની સાથે મલવી જાયે. વલી અસલનાં વખતમાં કુદરતના બનાવોની વાર્તાઓ ગોયા કોઈ થઈ ગએલા માણુસોની વાર્તાઓ હોએ એવી રીતે, કરવામાં આવતી હતી. દાખલા તરીકે આજે આપણુ નવા વરસની આગલી રાતને વાસતે બોલ્યે છઈએ કે તે રાતે, અઢારસે સડસડ નામનો, એક બુઢો જઈફ મરી ગયો, અને અઢારસે અડસટ નામનું, એક બાલક તરતજ તે પછી જનમ પામ્યું. આફતાબ ગુજરી ગયો, અને રાતે જનમ લીધો; શીઆલો મરી ગયો, અને વસંત પેદા થઈ. એવી રીતે કુદરતના બનાવોનું બયાન આપતાં, કુદરતના નામો, ગોયા કોઈ હયાતી ધરાવનાર માણુસોના નામો હોએ, એવી રીતે વાપડવામાં આવતાં હતાં. એ બે પ્રકારમાંની, એકબી પ્રકારે, જરથોસ્તનો જોહવાલ કાંઠાંણી તરીકે ગણુઈ શકાતો નથી. તેના નામનો અર્થ, નથી માણુસોના કોઈ ખવાસનો થતો, કે નથી કોઈ કુદરતના બનાવનો થતો, પણ જરથોસ્તને જે જમાનામાં મેલ્યે છઈએ, તે જમાનામાં જેમ બીજા માણુસોના નામો સા-

ત્રારણુ રીતે અપાતાં હતાં, તેવીજ રીતનું જરથોશ્તનું નામ પણ અપાયલું હતું, અને તેના નામથી નીતીની કે કુદરતની ઐધબી વાર્તા બેડી કાઢાડવામાં આવી નહીં હતી. એ પણ એક મોટી દલીલ છે કે જરથોશ્ત જેવો કોઈ આદમી ખરેખર થઈ ગયેલો હોવો જોઈએ.

૩. “જરથોશ્ત”—એ નામનો અર્થ.

“જરથોશ્ત”નાં નામના જે અર્થો, આપણુ લોકો જાણુયે જઈએ, તે ફારસી કેતાબો ઉપરથી છે. ફારસી કેતાબવાલાઓ ગોયા એવુંજ સમજ્યા છે કે, ફારસી બોલોના અર્થો ફારસી ઉપરથીજ અપાઈ શકાયા છે. જેમકે ‘અર દ શીર’ નો અર્થ કોઈ ‘આરદ’ તથા ‘શીર’ નો એટલે આટો અને કુદ એવો કરેછે. પણ ફારસી બોલોના અર્થો, તેને મલતા ખુદ અવસ્તાના બોલો ઉપરથી કરવા જોયે છે. જેમકે અંગ્રેજીમાં આવેલા કોઈ બોલોના ખરો અર્થ સમજવા, તે બોલ, લાટીન, ગ્રીક, સેક્સન, નૉરમન ઇત્યાદી ભાશાનો હોએ તો, તે ભાશામાં તેનો શું અર્થ થાયછે, તે સમજવાની પેઠેલી ફરજ પડેછે, તેમજ ફારસીમાં વપડાતો બોલ, અરબી છે કે અસલ ફારસી છે, તે પેઠેલાં જાણી લઈને, પછી અસલ ફારસી હોએ તો, તેનો અર્થ અસલની ભાશામાં કેવો થાયછે, તે શોધવો જોયે છે. પણ એ રીત ફારસી પઢેલાઓમાં ચાલુ નથી. તેઓની પાસે અસલી ઇરાની ભાશાનું જ્ઞાન કમી હોવાને લીધે, અને આગલા વખતના કોઈ કોઈ જરથોશ્તીઓને, ફારસી, અવસ્તા તથા પેઠેલવી વખત પ્રમાણુ સારી રીતે આવડતી હોવા છતાં, તે વખતમાં એક ભાશાના બોલને બીજી ભાશાના બોલ સાથે સરખાવાની તબે તથા રીત માલુમ નહીં હોવાને લીધે, તે રીતે મુકાબલો કરી જાણુવાથી તેઓ બેનસીબ રહ્યા છે. ભાશાઓનો એક બીજા સાથનો મુકાબલો કરવાની જે વિદ્યા તે છેક હમણું, માત્ર પચાસ વરસ થયાં યુરોપમાં ફેલાઈછે, અને ત્યાંથી અંગ્રેજીના જરથોશ્તી વીધાર્થીઓમાં હમણા હમણા એટલે જે પાંચ સાત વરસ થયાં પસરેછે. તેઓ એટલે કે હાલના જરથોશ્તી

અલ્યાસીઓ જ્યારે પોતાના વખતમાં ગ્રંથ કર્તાઓ થશે, ત્યારે તેઓ ફારસી બોલોના ખરા અને અસલ અર્થો સમજવી શકશે, પણ હાલ સુધીમાં ફારસી બોલોના અર્થો જે આગલા ગ્રંથકારો આપી ગયા છે, તે ઉપર અવસ્તા સાથે તે બોલનો મુકાબલો કીધા વીના સઘલો ભરૂંશો રાખવો જોઈતો નથી.

હવે “જરથોસ્ત” એ બોલના અર્થો, કેટલાએક મુસલમાન ગ્રંથકારો આપી ગયા છે, તે પડતા મેલીને, શારેસ્તાન કેતાબના બનાવનાર ફરજાને બેહેરામે, જે અર્થો આપ્યા છે, તે નીચે ટાંકી બતાવું છું. તે લખે છે કે :—

“આઈને આઈન નામની કેતાબમાં લખેલું છે કે, જરથોસ્તનો અર્થ તે, પેહલું પેદા કીધેલાને કેહે છે, કારણ કે જરથોસ્ત, પેહલો અકલની જગોએ હતો, એટલે પેહલો અકલ રાખનારો હતો, તેથી દુન્યામાં ઈનસાન લોકો તેને એ નામથી બોલતા હતા. અને વલી નફસોના મથકનુંબી એ નામ છે, કારણ તમામ માણસોના તનમાં બોલનારો એક નફસ છે, અને જરથોસ્ત ખંધા માણસોને શીખવનારો હતો, તેથી એ નામીયાં નામથી, તેનું નામ રાખ્યું હતું. અને વલી યુધ સેતારાના આસમાનની અકલનેબી, જરથોસ્ત કરીને કેહે છે, કારણ કે યુધ સેતારો અકલનો રાખનારો છે, અને જરથોસ્તબી અકલનો મુરબી હતો, તેથી એનું એ મુખ્યારક નામ રાખ્યું હતું. અને વલી આબદ નુરનેબી કેહે છે કારણ કે જરથોસ્ત આબદ અને ખાલેસ નુર ભરેલો હતો, તેથી એ નામથી વખનાયો હતો. અને વલી ચંદરમાહના આસમાનની અકલનેબી કેહે છે, કારણ કે જરથોસ્તની અકલ, જે કાંમ કરનારી અકલ, એટલે દસમી અકલ છે, તેની ફેજ આએ દુન્યામાં ઘણી વધારે છે, તેથી જરથોસ્તનું નામ ફેજબખશ કરીને મશહુર થયું છે, અને વલી ઇનસાનના મુરબીને પણ કેહે છે, કારણ કે જરથોસ્ત માણસોની પરવેશ કરનારો હતો, તેથી એ નામ રાખ્યું છે. અને વલી સાચું બોલનારાનેબી કેહે છે, કારણ કે જરથોસ્ત બુદ્ધું નહીં બોલતો હતો, અને સાચી ખબર આપનારો અને રાખનારો હતો, તેથી એ નામથી મશહુર થયો હતો. અને વલી બોદાઇ નુર અને બોદાએના સાએઆનેબી જરથોસ્ત કરીને કેહે છે, તેથી એને જરથોસ્ત કરીને કેહેતા હતા, અને વલી તેના નામના ઉચ્ચારો એવી રીતે પણ વાપડતા હતા, તે જરથોસ્તને જરતોશત, અને જરાતોશત, અને જરતહશત, અને જરદસત અને જરાદસત, અને જરદહસત, કરીનેબી કેહેતા હતા.*”

* દરનુર એરચળ શોરાબળ મેહરછરાણાએ બનાવેલો શારેસ્તાનનો હાથનો લખેલો ગુજરાતી તરજુમો.

“મોજેજાતે જરથોશતી”માં જરથોશત નામનો અર્થ નીચે મુજબ આપે છે (સર્કી ૨૬ મો).

“જાણું કે, કેતાબ ૧ એક પેહેલવી જ્યાંનમાં (વજરકરદ દીની) નામની છે, તે હઝરત જરથોશતનો શાગેરદ (મેદીઓમાહ) નામનો હતો, તેની જોડેલી છે, તે મધે લખે છે કે, જરથોશતની માએની, તે સુનાની મીસાલે ખાલેસ તનનો પેદા કીધેલો, તથા ખોરેહ અને રોશની તથા એજમતના સાહુખનેખી કેહુ છે.” (એ પછી શારેસ્તાનવાલાના અર્થો આપ્યા છે).

હવે ઉપર જાણાવેલા અર્થો તમામ ખ્યાલી છે. જરથોશતે જે કામો કીધાં તે જાણ્યા પછી, લોકો એમ સમજ્યા છે કે, જરથોશત નામનો અર્થ તેવાં કામ કરનારો, એવો થાય છે, પણ ખોલોના અર્થો તેના ધાતુઓ ઉપરથી કાઢાડવા જોઈએ, તે આગલા લખનારાઓ સમજેલા નહીં હતા.

હાલની, એક ભાશાને ખીલ ભાશાઓ સાથે સરખાવાની, નવી ઉભી થએલી જ્યાન શનાસીની વીધાની* મારફતે, જરથોશત નામના જુદાજ અર્થો થાય છે, તે ઉપર એક હેલાઈદી ખીના જરથોશતી અભ્યાસનાં ૨ જા અંક મધે આવી છે તેનો સદાખરો ઉતારો કરું છું.

જરથોશત નામનો અર્થ.

“હરેક ખોલનો અસલ અર્થ આપણે સમજવા ઇચ્છતા હોઈએ તો તે ખોલ જે જ્યાંનમાંથી નીકલ્યો હોય તેમાંથી સોધવો જોઈએ છે. જેમકે જરથોસ્ત નામનો શું અર્થ થાય છે તે જાણું હોઈએ તો એ નામ અસલ અવસ્તા જ્યાંનમાં કેમ લખાય છે તે પેહેલાં જાણું જોઈએ અને તે જાણ્યા પછી તેનો અર્થ તે જ્યાંનમાં શું થાય છે તે સોધવો જોઈએ. એ કાયદે તપાસ કરતાં જરથોશત નામ અવસ્તામાં “જરથુસ્ત્ર” લખેલું મળે છે. વાસતે “જરથુસ્ત્ર”નો અવસ્તા જ્યાંનમાં શું અર્થ થાય છે તેજ અર્થ જરથોસ્તનોખી બહાલ રાખવો જોઈએ છે. આટલો દીખાઓ મેં વગર કારણે નથી કીધો કાંયજે મારી જાણુ પ્રમાંણે ધણાએક અવસ્તાનાં ખોલો જે હાલ ચાલુ શરસીમાં વપરાય છે તેનાં અર્થો ૫૩૧ શરસી જાણુનારાઓ દારસી જ્યાંનની મારફતે કરે છે જેથી એવા અર્થ કરનારાઓ તદ્દન આડે રસતે ઉતરી પડે છે અને તેઓની સઘલી મેહેનત ફેકટમાં જાય છે.

* Philology ‘ફીલાલોજી.’

“જરથુસ્ત્ર” નો કાયદાસર અર્થ કરવાની પેહેલી કોશિશ અવસ્તા ભાશાને સજ્જન કરનાર મરનાર પ્રેફિસર અરનુફે કીધી હતી. તેણે એ બોલને એ ભાગમાં છુટો પાડ્યો. “જરથ” એટલે પીલો અને “ઉસ્ત્ર” એટલે ઉઠ એવો કરી “જરથુસ્ત્ર” આખાં નામનો અર્થ “પીલું ઉઠ રાખનાર” એવો કીધો હતો. તે પછી પ્રેફિસર લાસન જે આજની ઘડી સુધી જીવતો છે પણ કાયાએ લથરી ગયલો અને આંખે અપંગ થએલો આગલા વખતનાં નામીયા ઉસતાદોમાંનો છેલ્લો રહી ગયલો છે, તેણે ખી “જરથુસ્ત્ર” નામને એ ભાગમાં વેહેંચી નાખ્યો પણ અરનુફે વાપડેલી રીતથી જુદી રીતે. તે એકે તેણે “જર” એટલે સુનેરી અને “થુસ્ત્ર” એટલે “તારો” એવા એ ભાગ કરી “જરથુસ્ત્ર” નો અર્થ “સુનેરી તારા” નો કીધો. એ મતને ડાકટર વીનડીશમેને જે રોમન કેટોલીકોનો મોટો પાદરી હતો પણ જરથોસ્તી ધર્મનો અભ્યાસ કરવાનો ઘણો શોક રાખતો હતો, તેણે ટેકો આપયાથી પછવાડે પ્રેફિસર અરનુફે ખી પોતાનો આગલો “પીલાં ઉઠ રાખનાર”વાલો અર્થ છોડી દેધને “સુનેરી તારા”વાલો કબુલ રાખ્યો.

પણ એ બધે અર્થો ઉપર વાંધા ઉઠ્યા છે. અરનુફનો “પીલા ઉઠવા લો” પેહેલો અર્થ “જરથ + ઉસ્ત્ર”માંથી નીકલેછે પણ તે ઉપર વાંધા એમ ઉઠ્યો છે કે પીલાંને વાસ્તે અવસ્તામાં “જરધરિ”, “જરધરિત”, એવા બોલો આવેછે; કેટ “જર, જરથ” બોલો પીલાંને વાસ્તે મલતા નથી. પણ “ઉસ્ત્ર” નાં અર્થ (ઉઠ) ઉપર કોઈનો વાંધો નથી. સુનેરી તારાવાલા અર્થ ઉપર એવડો વાંધો ઉઠ્યો છે. એ અર્થ “જર + થુસ્ત્ર”માંથી કલા-ડ્યામાં આવેછે પણ પેહેલો વાંધો એ ઉઠેછે કે અવસ્તામાં સુનાંને વાસ્તે “જરન્ય” આવેછે; “જર” બોલ નથી આવતો. એ અર્થ ઉપર ખીજે વાંધો એછે કે અવસ્તામાં “થુસ્ત્ર” નો અર્થ “તારો” થતો નથી પણ એ બોલને “થ્વોરેસ્તર” સાથે મેલવીએ તો ઘડનાર એવો અર્થ થાયેછે. એ ઉપરથી ડાકટર વીનડીશમેને પોતાનાં આગલ કીધેલા અર્થ ઉપર પોતેજ શક નાંખ્યો અને “જરથુસ્ત્ર” નામનો અર્થ ચોકસ થયા વીના રહ્યો. ખીજાઓએ “થુસ્ત્ર” નો અર્થ “ઘડનાર” બાહાલ રાખીને “જરથુસ્ત્ર”નો અર્થ “સુંતું ઘડનાર” એટલે સોની કીધો પણ તે ઉપર વાંધો નીકલતાં વાર નહીં લાગો કાંએકે જરથોસ્તનાં વખતમાં અથોરનાન, રથેસ્તાર તથા વાસ્તરીઓશનાં તરણુ ધધા સીવાએ કારીગરનો ચોથો ધધો જણાએલો હતો નહીં. કારીગરનાં ચોથા ધધા વીશે પાછલીજ કેતાબોમાં જેવામાં આવે છે.

એ કલ્પણાઓ ખપી રહ્યા પછી ડાકટર હાઉગે પોતાની કલ્પણા ચલાવી, તેણે “જરથુશ્ત્ર” બોલની “જરથ્ + ઉશ્ત્ર” માં વેહેંચણી કીધી, પણ અગાઉના તપાસનારાઓની માફક “જરથ્” નો અર્થ પીલુંખી નહી કીધો કે સુનેરીખી નહી કીધો પણ એક જુદોજ અર્થ લાગુ પાડવાની તેણે ચુક્તી કીધી. “જરથ્” ને મલતો સંસ્કૃત જરઠ લઈને તેનો અર્થ બુઢો એવો કીધો, તેથી “જરથુશ્ત્ર” આખા બોલનો અર્થ “બુઢું ઉંઠ રાખનાર” એવો થયો, પણ જરથોશ્તનો કાંઈ સારો અર્થ સોધી કાઢાડવાની ઉલટથી ડાકટર હાઉગે ઉપલો અર્થ છોડી દીધો અને “જરથ્” ને જરજ્ ? જરઘ” ની સાથે મેલવ્યો જેનો અર્થ “દીલગુરદા”નો થાયેછે તથા ‘ઉશ્ત્રને’ ઉત્તર સાથે મેલવી તેનો અર્થ ઉચો, સરસ, એવો કીધો અને તે ઉપરથી “જરથુશ્ત્ર” આખા બોલનો અર્થ ‘સરસ દીલ ધરાવનાર’ એવો કીધો. એ ઉપરાંત વલી તેણે બીજી કલ્પણા કીધી અને ‘જરથ’ને ગરત્ સાથે મેલવી ‘જરથુશ્ત્ર’ નો અર્થ ‘સૌથી સરસ ગાનાર’ એવો કીધો, પણ એ કલ્પણાઓ ઘણા દાહાડા ટકી રાકી નહી, “ઉશ્ત્ર” ને ઉત્તર સાથે મેલવવામાં ઘણી હરકત માલમ પડી કાંયકે ઉત્તર ને અવસ્તામાં ઉતાર્યો તે ‘ઉશ્તર’ થાયે પણ ‘ઉશ્ત્ર નહી થાયે. ડાકટર હાઉગે Essays on the Parsi Religion નામના પુસ્તકમાં વલી પોતાનો મત ફેરવ્યો અને ત્યાં તેણે નોટમાં જણાવ્યુંકે:-

“જેમ મેં અગાઉ સમજાવ્યું તે મુજબ “જરથુશ્ત્ર” બોલનો ઘણો ખરો અર્થ કાંઈ “સૌથી સરસ કવી” નથી થતો, પણ સંસ્કૃતમાં “જરત્” એટલે “બુઢું”, અને “ઉશ્ત્ર” ઉત્તર “સૌથી સરસ” તે ઉપરથી એ બોલનો અર્થ “ધરમનો વડો ગુરુ” એવો થાયેછે.”

ડાકટર હાઉગનો એવો અર્થ કબુલ કરીએ તો પછી “જરથુશ્ત્ર” નામ આપણા પેગંબરનું જાતી નહી પણ સીકાતી થડે, જે વીચાર ડાકટર હાઉગે પણ બાહાલ રાખ્યોછે તે નીચલા વાક્ય ઉપરથી દીસેછે.

“જોકે આએ નામ (જરથુશ્ત્ર) નો અસલ અર્થ બરાબર જણાવેલો નથી, તોપણ આએ વાત તો ઘણીખરી ચોકસ છે કે “જરથુશ્ત્ર” એ પારસીઓનાં પેગમબરનું ફક્ત નામ હતું એટલુંજ નહી, પણ કોઈ એક દેશનો “ધર્મનો વડો દસતુર” એવો થતો હતો. * * * તેટલા માટે અગાઉનાં વખતમાં “જરથુશ્ત્ર” બોલનો અર્થ જે પ્રમાણે હાલનાં વખતમાં “દસતુર” બોલ વપરાયછે તેવો થવો જોઈએ, એટલે કે “દાઘ-એક આખાં પ્રાંત અથવા પ્રગનાનો વડો તથા ધર્મનો માર્ગ બતલવ-

નાર” * * * એની એક બીજી દેખાઈતી સામેતી એ છે કે જ્યારે જર-થોસ્ત પેગમબર વીશે ખોલવામાં આવેછે ત્યારે તેજ નામનાં બીજા મા-ણસોથી તેને ખોલખવાને માટે “જરથુસ્ત્ર” ખોલની પછી “સ્પિતમ” ખોલ ઉમેરવામાં આવેછે, એ ઉપરથી સાફ જણાએછે કે “સ્પિતમ”ના નામથી જે જરથોસ્ત જણાએલો હતો અને જે માજ્દીઅસની ધર્મનો સ્થાપનાર હતો તે સિવાયે “જરથોસ્ત” નામના બીજા, શખસો હોવા નેહાયે.”

એ વાત બીજી ગવાહીઓથી આપણને માલમ પડે કે જરથોસ્ત કાંઈ જાતી નામ નથી પણ સીદ્ધાતી છે, તો પછી ડાકટર હાઉગે કીધેલા અર્થો ધ્યાન ઉપર લેવા નેગ છે. સીદ્ધાતી નામો જુદા જુદા ગુણો ઉપરથી આપવામાં આવેછે તે પ્રમાણે ‘જરથોસ્ત’ એ સીદ્ધાતી નામ સર્વે દસતુરેને આપવામાં આવ્યું હોય. પણ એમાં મોટી મુશ્કેલી એ નડેછે કે કોઈખી અંચકાર ખોલ્લી રીતે એમ નથી લખી ગયો કે ‘જરથોસ્ત’ સીદ્ધાતી નામ છે. બીજા હાથ ઉપર કેટલાએક અંચકારો લખી ગયા છે કે ‘જરથોસ્ત’ નામના ઘણા પુરૂશો હતા. તે વાત ખરી હોય તો ડાકટર હાઉગની કલ્પણા વજનદાર ગણાયે છે અને ઘણા જરથોસ્ત એટલે જર-થોસ્તનો ખેતાબ ધરાવનારા ઘણા થઈ ગયા છે એવું સમજવાને સવલ પડેછે. ગમે તેમ હોય તોપણ ડાકટર હાઉગે કીધેલા અર્થ ઉપર તે પોતેખી ઝાઝો મુશતાક નથી કાંચકે તે કમુલ કરેછે કે:—

“આએ નામનો અસલ અર્થ ચોક્કસ રીતે જણાએલો નથી.”

એ પ્રમાણે ‘જરથુસ્ત્ર’ ખોલનો અર્થ કરવા કેટલા કેટલા અવસ્તાના અભ્યાસીઓ મંડેલા લાગેછે તે છતાં તેઓમાંના કોઈ એકેખી સર્વે ઠેકા-ણેથી ખાહાલ રેહે એવો અર્થ કરી દેખાડવામાં કૃતેહ મેલવી નથી. વલી આગલી તકરાર થઈ ચુકા પછી વીએનાની યુનીવરસીટીના પ્રોફેસર ડાકટર મ્યુલરે પોતાની એવી કલ્પણા બાહર પાડી છે કે ‘જરથુસ્ત્ર’ ખોલ ‘જરથ + ઉસ્ત્ર’નો બનેલો છે અને તે ‘ઉસ્ત્ર’નો અર્થ ‘ઉઠ’જ ખાહાલ રાખીને જરથને હર “લેવું” સાથે સરખાવેછે. એવી રીતે હજુર સુધી ગુચવણ રહી ગઈ છે. બધાના અર્થો ઉપર કંઈ ને કંઈ વાંધા ઉઠી શકેછે. “જરથુસ્ત્ર” જાતી નામ થડે તો પીત્રાં ઉઠવાલો યા બુદ્ધાં ઉઠવાલો એવો અર્થ કરવો સૌથી વધારે પસંદ કરે છું. આગલા વખતમાં દોલ-તમાં ગાય, ઘોડા અને ઉઠ ગણાતાં હતાં અને એ જાનવરો ઉપરથી ઘણા નામો પડતાં હતાં, જેમકે ગાય ઉપરથી, અવરેગાઓ, દાજગરો ગાઓ, પર્શત-ગાયો, યએતુસ્ગાઓ, ઈત્યાદી. ઘોડા ઉપરથી, અઉર્વત્

અરપ, અરેજત અરપ, કેરસારપ, જામારપ, તુમારપ, દાજગારાપ, દ્રવાપ, પોઉશરપ, વીસ્તારપ, હાએયતઅરપ, ઇલાદી. એજ પ્રમાણે ઉંઠ ઉપરથી; અરવોશ્ત, અવારોશ્ત, ક્રષોશ્ત, પોહુઉશ્ત. એ મીસાલે, જરથુશ્ત પણુ ઉંઠ ઉપરથીજ હશે એવું કહેવાને વધારે સેહેલથી બની આવે છે. પણુ જરથુશ્ત જાતી નામ નહી પણુ સીદ્ધાતી નામ હોએ તો એ નામ ધરાવનારના કામ તથા હોધાને લગતો અર્થ તેમાંથી ઉઠાડવો જોઈએ. ડાકટર હાઉગનો અર્થ એવો નહી માલમ પડતો કે જે ઉપરથી જરથોશ્તની સી-શ્ત જણાઈ આવે. જરથોશ્તે જે કામ કીધાં તથા જે હોધો ધરાવ્યો તેની મતલબ ડાકટર હાઉગે આપેલા અર્થ ઉપરથી પતીજ ભરેલી રીતે નીકલતી નથી, તેથી છેલ્લો સાર એજ કાઢાડવામાં આવેછે કે “જરથુશ્ત” નો ખરો અર્થ હજુર સુધી કોઈ કાઢી શક્યું નથી. છેલ્લે ‘જરથુશ્ત’ના જુદા જુદા અર્થો કરવામાં આવ્યા છે તેની ટીપ નીચે આપું છું.”

૧ પીહું ઉંઠ રાખનાર.

૫ સરસ દીલ ધરાવનાર.

૨ સુનેરી તારો.

૬ સૌથી સરસ ગાનાર.*

૩ સુનું ધડનાર સોની.

૭ ધરમનો વડો ગુર.

૪ યુદું ઉંઠ રાખનાર.

૮ ઉંઠ પકડનાર. *

એ સરવે અર્થોમાંનો, ઉપલી બાબતમાં જણાવ્યું છે તેમ, “પીહું યા યુદું ઉંઠ રાખનાર,” એ અર્થ વધારે ભરૂસા ભરેલો મને લાગેછે. એ અર્થથી આપણી ખાત્રી થાયછે કે, જરથોશ્ત નામનો ખરેખરો કોઈ પુરૂશ થઈ ગયો છે, કાંચજે તેના જમાનામાં જેમ બીજા પુરૂશોના નામો, ઘોડા, ગાય, ઉંઠ, ઇલાદી, ઉપરથી આપવામાં આવતાં હતાં, તેમ જરથોશ્તનું બી નામ રાખ્યામાં આવ્યું હતું. અગર જો જરથોશ્ત ખરેખર હેયાતી ભોગવી ગયલો કોઈ પુરૂશ નહી હોતે તો, તેનું નામ માણસોના સાંધારણ નામોને મલતું નહી, પણુ જે કારણથી જરથોશ્તની બીના ઉભી કીધી હોય, તે કારણ બતાવનાર નામ તેને આપવામાં આવતે.

કેટલાએકો ટુંક વીચાર વાપરી, મનમાં હલકુ ધારેછે કે, જરથોશ્ત જેવા પેગમબરના નામનો અર્થ, એવો સાધારણ ‘ઉંઠ રાખનાર’ કરી કરવો એ આપણા પેગમબરને હીનું લગાડવા ખરોખર છે, પણુ

તેઓ જો લાંબો વીચાર કરશે, અને વધારે માહીતગારી મેલવશે તો, તેઓ જાણશે, કે આગલા જમાનામાં ઢોરોમાં મોઢી દાલત ગણાતી હતી, અને વણાં ઢોરોના માલેક તે માણસોના સરદાર ગણાતા હતા. વંદીદાદમાં જ્યાં વૈદને તેને લાએક મોજદ આપવા લખે છે ત્યાં તેની દવા તથા સલાહના બદલામાં રોકડ નાણું આપવા નહીં, પણ ગાય, ઘોડા, ઉંઠ, ઇત્યાદી આપવા લખે છે. એજ પ્રમાણે, મોખે-દાને તેઓના મોજદમાં, ગાય, ઢોર આપવાનું હતું, જેની સામેતી આજના જમાનામાં પણ ગ્રહી છે. અસલનાં વખતમાં મોઢી મીલકત ગાય ઢોરની હતી. યશતોમાં પાદશાહ તથા પેહેલવાનોની કેટલી એક ખીનાઓ આવે છે, ત્યાં લખે છે કે તેઓ એટલા હજાર ગાય ઢોરના માલેક હતા. પણ વલી આએ મારા પસંદ કીધેલા અર્થ ઉપર, જેઓ શકમંદ રહે છે તેઓને કેટલા એકો એવી રીતે બમાવે છે કે, એ અર્થ યુરોપ્યન વિદ્યાર્થીઓ જેઓ ક્રિશ્ચન છે, તેઓએ કીધેલો છે, વાસ્તે એ અર્થ બહાલ રાખવાની મારી ભુલ છે અને તે ઉપર ધ્યાન નહીં આપવું જોઈએ. યુરોપીઓના ક્રિશ્ચન છે, એવું કેહીને લોકોના દીલ એમ શકમંદ કરવામાં આવ્યાં છે, કે જરથોસ્તનો અર્થ ઉંઠ રાખનાર, એવો કરવામાં, યુરોપ્યનોએ પોતાની ક્રિશ્ચાનીતીની તાસુખીને તથા જરથોસ્તી ધર્મ તરફના વેરને નજરમાં રાખ્યું છે. પણ દાનેશમંદ વાંચનારની આગલ એવા વીચારો તદન નાપાએદાર છે.* બધા યુરોપ્યનો કાંઈ ક્રિશ્ચન ધર્મ પાલનારા નથી, અને કમપેરેટીવ ફીલાલોજીનો એલમ જાણનારાઓ મધે, બરોબર ખોલીએ તો કોઈખી હરડતા ક્રિશ્ચન નથી, ત્યારે તેઓ પોતાના મજહબની

* જુઓ યુરોપ્યન વિદ્યાર્થીઓ વીશે, દસતુર હોશંગજી જમાસ-પણ, કેવા ઉમદા વીચાર રાખે છે;

“યુરોપ્યન માહા પંડીતોની સાહાસીક નવીજ સોધો, અને મઆકુલ વીચારોથી, જરથોસ્તી ધર્મના મુલ પાયાને, એ ધર્મની ખાસ ખુબીને, તથા તેને લગતી ભાશાને, ઉસતવારી તથા ખુબેરગી વધીને, નવીજ જીંદગી મલી છે, કે જે ઉપર આજે આપણે મગફરીથી જોઈ શકીએ.”

(રાસ્ત ગોફતાર તા. ૨૪ મી મેએ ૧૮૬૮).

તાસુબીને લીધે એવું લખે છે એ વાત કેમ બને ? જેઓ એવું ધારી શકે છે તેઓ યુરોપ્યન ક્ષધલાલોજરોની કસી પીછાંણુ ધરાવતા નથી.

જરથોશ્તના વખતના લોકોના નામ, ગાય હોર ઉપરથી આપવામાં આવતાં હતાં, તે જેમ ‘ક્ષધલાલોજ’થી માલુમ પડે છે, તેમ ખુદ અવસ્તા ઉપરથીબી જણાઈ આવે છે.

અવસ્તામાં એક ઠેકાંણુ કેટલાએક આગલા નામીયા થઈ ગયલા પુરૂશોનાં જેવા થવાને, એક દુવા ઈચ્છવામાં આવી છે, તેમાં જે પુરૂશોનાં નામો દીધાં છે, તે પુરૂશો જે બાબતોમાં વખણાઈ ગયલા હતા, તે બાબતોમાં, જેની ઉપર દુવા ભણ્યામાં આવે છે તેને, તેવો વખણાએલો થવાની દુવા ચાહવામાં આવે છે. કેહ છે કે એ દુવા અશો જરથોશ્તે, પાદશાહ ગુશતાસ્પ ઉપર કીધી હતી. પણ અંદરની ગવાહી ઉપરથી, તે જરથોશ્તની ચાહેલી દુવા નથી હતી, તોપણ આજ સુધી એ આફ્રીન, પેગમબર જરથોશ્તનાં નામે મશહુર થએલી છે. તેમાં, ફરેફુનનાં વડાવા આયવ્યાનનાં ખાનદાનની માફક, ઘણી ગાએનાં ઘણી થવાની દુવા ઈચ્છવામાં આવે છે.*

એ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, ઘણી ગાયનાં ઘણી થવાને, કોઈને દુવામાં ઈચ્છવા લાએક ગણાતું હતું. એ ઉપરથી ધારવું જોઈએ કે, ઘણી ગાયના માલેક થવાથી, તે વખતનાં લોકો વખણાએલા ગણાતા હતા. વલી “જરથોશ્ત” નામનો અર્થ ‘પીલું અથવા ખુદું ઉઠે રાખનાર’ કરીએ છીએ, તેમ જરથોશ્તનાં બાપ પોરૂશસ્પનો અર્થ, ‘ક્ષધલાલોજ’ ને કાયદે ‘ઘણા ઘોડા રાખનાર’ એવો થાએ છે, અને તેજ મતલબનો અર્થ, અવસ્તામાં પણ ઉપલીજ આફ્રીનમાં કીધેલો મત્તે છે.†

પોરૂશસ્પનો જેવો અર્થ ‘ફીલાલોજ’થી થાએછે’ તેવોજ ખુદ અવસ્તામાં કીધેલો છે, ત્યારે યુરોપ્યન વિદ્વાનો ક્રિશ્ચન

* પોઉર-ગો બવાહી યથ આયવ્યાનોઘરુઃ—આયવ્યાનનાં ખાનદાનની મી-સાલે પુશકલ ગાએ રાખનારો થજે. (વેસ્ટરગારડ જ. તે. પાને ૩૦૧)

† પોઉર-અસ્પેમ્ બવાહી યથ પોઉરશસ્પેમ્.—પોરૂશસ્પની માફક પુશકલ ઘોડા રાખનાર તું થજે. (વે. જ. તે. પાને ૩૦૧)

છે, વાસ્તે તેઓનાં વીચારો ઉપર ધ્યાન નહીં આપવું, એ બોલવું, ઉપલા પોરૂશસ્પ બોલને લાગુ પાડી, તે બોલનાં, ફી-લાલોજીથી કીધેલા અર્થ ઉપર શકમંદ થઈએ તો, તેવોજ અર્થ ખુદ અવસ્તામાં કીધો છે, તો શું અવસ્તાની અંદર થએલા અર્થ ઉપરથી આપણે શકમંદ થવું જોઈએ ?

આએ બે દાખલાઓ ઉપરથી બીજું એ માલુમ પડે છે કે, ઘણી ગાયનાં તથા ઘણા ઘોડાઓનાં માલેક હોવાનું કામ, કાંઈ શરમભરેલું ગણાતું નહીં હતું, બલકે તેથી ઉલટું, લોકો પોતાને વાસ્તે ઇચ્છતા હતા કે, હમે આથવ્યાનની માફક ઘણી ગાએવાલા થઈએ, અને પોરૂશસ્પની માફક ઘણા ઘોડાવાલા થઈએ. તેમજ જરથોસ્ત પીલાં અથવા બુઢાં ઉંડનો માલેક ગણાએ, તેથી જરથોસ્તનો મરતબો શું ઘટી ગયો ? જરથોસ્ત નામનો અર્થ ‘પીલું કે બુઢું ઉંડ રાખનાર’ એવો કરવાને હું ભરેશાભરેલું ગણું છું.

પણ એવો અર્થ કીધાથી, જરૂર કરીને એવો સાર નહીં કાઢવો કે, જરથોસ્ત ખરેખર ઉંડ રાખનાર હતો. અસલમાં એવી રીતે ખરેખર ઉંડ રાખવાથી નામ નીકલ્યું હોએ, અને પછી તેવું નામ બચાંને આપવાનો સરેસ્તો પડી ગયો હોએ. જેમકે આપણામાં ઘણાંએક નામો છે, તેના જાત જાતનાં અર્થો થાએ છે, પણ બચાંને તે નામો આપતી વેલા, તે નામોના અર્થ ઉપર કોઈ ધ્યાન આપતું નથી. અંગ્રેજોમાં વપડાતાં નામો ઉપરથી આ-એ બાબત સેહેલમાં સમજ પડશે. અસલમાં કોઈ નામીચો લોહાર Smith ને નામે મશહૂર થયો હશે, અથવા શુઠાર Carpenter ને નામે એલખાચો હશે, પણ પછવાડેથી એ નામો બચપણથી આપવા લાગ્યાં, ત્યારે હાલના જમાનાના એ નામ રાખનારા, ખરેખર એ ધંધો કરનારા છે, એવો મત આપણાથી બંધાએ નહીં, અને તેમ બાંધતાબી નથી. જો એવું માલુમ પડે કે, આપણા પેગમબરનું અસલ નામ જુદુ હતું, અને પછવાડેથી તેનું નામ જરથોસ્ત આપ્યું હતું, તો આપણા માનવામાં આવી શકે છે કે, પછવાડેથી તેને ત્યાં પીલાં યા બુઢાં ઉંડોનો જમાવ થયો હોએ,

તેથી એ નામ તેને આપ્યું હોએ- જેમકે આપણામાં ડાકટર, પ-
લીડર ઇત્યાદી નવી ઝોલણો વધતી જાય છે, તે ઝોલખવાલાઓ
જનમથી ડાકટર કે પલીડર નહીં હતા, પણ તેઓની પોતાના
બાપદાદાઓથી ઉતરતી કોઈ બીજી ઝોલખ હશે, પણ તેઓએ
પોતે પોતાના મંદાને સખએ, નવી ઝોલણો ઉભી કરીધી છે. એવી
રીતે જરથોસ્તનું નામ પછવાડેથી અપાએલું હોએ, એમ કોઈ
લખી ગયું નથી. ત્યારે ધારવુંજ જોઈએ છે કે તેનું જનમ નામ
જરથોસ્ત હતું. આપણા બચાનું નામ જેહાંગીર, દીનશાહ, શેહે-
રીઆર ઇત્યાદી રાખતાં, કયા માબાપ તે નામના અર્થ ઉપર
ધ્યાન આપે છે ? અથવા ડોસાભાઈ, દાદાભાઈ નામ આપતાં તે
નામોના અર્થોને લીધે કયાં માબાપો આંચકો ખાએ છે ? અસલમાં,
નામો મુકરર કરતાં, અર્થો ઉપર ધ્યાન અપાયું હોએ, પણ પછ-
વાડેથી, અર્થ ઉપર મુતલક ધ્યાન આપવાનું છોડી દેવામાં આ-
વે છે, તે આપણી નજરે જોઈએ છીએ.

જરથોસ્તનાં ખાનદાનનું નામ, ‘હઐયત્-અસ્પ’ તથા ‘સ્પિતમ’ હશે, ત્યાંસુધી તેની યેદી, તે ખાનદાનની કહેવાય નહી. જરથોસ્તને પોતાને કેઠે ‘હઐયત્-અસ્પ’ લખ્યો નથી, પણ દરેક જગે ‘સ્પિતમ’ લખ્યો છે તે ઉપરથી એવું ધારી શકાય છે કે, ‘હઐયત્-અસ્પ’ કરતાં ‘સ્પિતમ’ ને નામે જરથોસ્તનું ખાનદાન વધારે વખણાએલું હતું, અને એ સખખથી, આપણે સાધારણ રીતે આજે, જરથોસ્તને ‘સપેંતમાન જરથોસ્ત’ કહીએ છઈએ. સપેંતમાન બોલ અવસ્તામાં ‘સ્પિતમાન’ થઈ શકે, અને તેનો અર્થ, જેમ ‘હઐયત્-અસ્પ’ ઉપરથી, ‘હઐયત્-અસપાન’ બોલ થઈ, ‘હઐયત્-અસ્પ’નાં ખાંદાનનાં, એવો થાય છે, તેમ ‘સ્પિતમ’ ઉપરથી નીકલેલા ‘સ્પિતમાન’નો અર્થબી, ‘સ્પિતમ’ નાં ખાંદાનનો, એવો થાયછે. ‘સ્પિતમ’ જેવું નામ ઇરાની પુરૂશોને આગલા વખતમાં આપવામાં આવતું હતું, તે ગ્રીક લખનારાઓ ઉપરથી જાણાય છે.^૫ અને આપણા પોતાના પાછલા લખનારાઓ ઉપરથી તો ખાતરી થાય છે કે, ‘સ્પિતમ’ તથા ‘હઐયત્-અસ્પ’, જરથોસ્તના વડાઓ થઈ ગયા છે. દીનકર્દમાં જરથોસ્તના વડાઓના નામો, છેક ફરે-ફન સુધી આપેલાં છે. તેમાં હઐયત્-અસ્પનું નામ, જરથોસ્તના બપાવાના બપાવાનું તથા સપેંતમાનનું નામ, હઐયત્-અસ્પના બપાવાના બપાવાના બપાનું આવે. છે.^૬ તેમજ બુનદહેશનમાં

૫. Cpendadates (Ctes)=અસ્પદીઆર; Spitates (Ctes.); Spitades (Ctes.); Spitamas (Ctes.)=સપેંતમાન; Spitamenes (Arrian)=સ્પિત અને મન્સ; Spithobates (Diod. Sic.)=એ જંદ સ્પિત અને સં. માત ઉપરથી—જુવો રાલીન્સન્સ હીરોદોતસ, પુસ્તક ૩ જુ સફા ૫૬૧ મો.

૬. જરથુશત, પોરોશસપ, પેતેરેતરાસપ, ઓરોગદસપ, હઐયદસપ, ચખ્ખશનોશ, પચેતરપ, અરેજદરશને, હરદાર, સપેતાંમ, વચેદેશત, ની-આજેમ, એરેચ, દોરાશરખ, માનોશચેહર, (ઇરાનનો બાદશાહ) માનોશ-ઓરવર, માનોશઓરવાક, નેરીઓસંગ, વરજુદેદીન, વીજક, અએરીઆક, ઇખીરીતાક, ઇખીતાક, ફરજશક, જશક, ફરશીજક, ઇજક, અએરચ, ફરેફન, (ખોનેરસનો સાહેબ)” (દસ્તુર પેશુતનનું જરથોસ્ત નામું સફા ૯ મો.)

જરથોશ્તના વડવાઓના આપેલાં નામો મીનોચેહર સુધી પુગેછે, અને તેમાં પાણુ, એ બંધે નામો, દીનકર્દનીજ માફક, મલી આ-વેછે.^૭ એ ઉપરથી જાણાએ છે કે જરથોશ્તનું ખાંનદાન, તેના નામીયા વડવાઓ હમ્યેયતઅસ્પ તથા સ્પિતમ, તેમાં મુખ્ય કરી-ને છેલ્લાને નામે ઓલખાતું હતું અને એ ખાંનદાન પાદશાહી ઓલાદનું હતું. એ ખાંનદાનના જરથોશ્ત સિવાએ, બીજાઓબી વખણાઈ ગયલા છે, તે વીશે ઘટતી જગોએ ઓલવામાં આવશે.

૫. જરથોશ્તનો આપ ‘પોડ્શ-અસ્પ.’

હોમ યશ્તમાં, હોમ તથા જરથોશ્ત વચે કેટલીએક ગોક્તે-ગો થએલી નોંધાઈ છે. એવું ધારવામાં આવેછે કે, હોમ નામના એક પેંગમબરે, હોમની ક્રિયા કરવાનો રેવાજ પહેલાં ચાલુ કીધો હશે, અને તેના દરમાવ્યા પ્રમાણે, જેઓ ક્રીયા કરી હોમનું પાણી પીતા હતા, તેઓનાં બદનમાં શકતી તથા મરદી વધતી હતી, એવો વીચાર હતો. વલી અસલના જમાનાથીજ, ધરિનીઓમાં છોકરાંની વધી થએલી જોવાની ઘણી ખાહેશ રહેતી હતી, તેમાં ખસુસ કરીને, ખાંનદાનની નામદારી વધારનારા બેઠાઓની હમેશાં ઘણી આરજી રાખવામાં આવતી હતી. તે વખતે કદાચને એવો વીચાર હશે કે, જે ઘણી બરોબર રીતે હોમની ક્રિયા કરી, તેનું પાણી પીવામાં લેતો, તેને ત્યાં બાહદુર બેઠો પેદા થતો. એવી મતલબની ગુફ્તેગો ગોયા હોમ તથા જરથોશ્ત વચે બીજાઓને વાસ્તે, થયા બાદ, છેલ્લે પોડ્શસ્પને વાસ્તે વાત ચાલી છે. ત્યાં જરથોશ્તને હોમ કેહે છે કે, આએ દુન્યામાં ચોથા શખસે હોમ ગાલીને વાપડ્યો, તે પોડ્શસ્પ હતો. અને તેના તેને કાયદો એ થયો કે તું જેવો બેઠો તેને ત્યાં પેદા થયો.^૮ એ દાખલા ઉપરથી ઓલી રીતે જાણાઈ આવે છે કે જરથોશ્તનો આપ પોડ્શસ્પ હતો.

૭. પોડ્શસ્પ, પએતરસ્પ, ઉર્વદસ્પ, હમ્યેયદઅસ્પ, ચશતુશ, પએત-રસ્પ, હરશ્ન, હરદાર, સ્પેતમાન, વીદસ્ત, અયજેમન, રજન, દોરાસરન, મનોશચેહર, (યુસ્તવાલી યુન્દહેશ્ન સફા ૭૯ મો).

૮. આએ હાડમંદ દુન્યાને વાસતે (માણસોની અંદર) જે ઓહા પુરશે મને (મારા હોમને) નીચવીઓ (એટલે કે ઘટતી ક્રિયા કરીને

વલી આવાં યશ્તમાં, જરથોસ્તની એક બીના આવેછે, ત્યાં ખોલી રીતે પોર્શસ્પનો છોકરો જરથોસ્ત, એવી રીતે લખેલું છે. ૯ અવસ્તામાં સાધારણ રીતે, ‘ફલાનાનો છોકરો,’ એમ લખવું હોએ તો, માત્ર ‘ફલાનાનો’ એટલું જ લખવામાં આવેછે, તે ઉપરથી ‘ફલાનાનો છોકરો’ એવો અર્થ થાયછે. પણ ઉપર જણાવેલા દાખલામાં પોર્શસ્પનો જરથોસ્ત એટલું જ નહી પણ પોર્શસ્પનો પુત્ર એટલે કે “બેટો” જરથોસ્ત, એવી રીતે ખુલાસાથી લખ્યું છે.

૬. જરથોસ્તની માએનું નામ ?

જેવી રીતે જરથોસ્તના બાપનું નામ અવસ્તા ઉપરથી માલુમ પડેછે, તેવી રીતે તેની માએનું નામ ખોલી રીતે જણાતું નથી. જરથોસ્ત એક ઝોરતને પેટે જનમ્યો છે, એટલું જ અવસ્તા ઉપરથી જણાએછે. વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં, હેરેમન જરથોસ્તને ફરેબ દીએ છે, કે તું ખાકી બંદો છે, તારા બાપ પોર્શસ્પનો તું છોકરો, એક ઝોરતને પેટે જનમ પામ્યો છે, ૧૦ વાસતે તું આદમી બચો, શાને વાસતે ખોદાઈ માર્ગ ઉપર એટલો બધો ચુસ્ત રહે છે ? એ ઠેકાંણુ જેવી રીતે જરથોસ્તના બાપનું નામ જણાવેલું છે, તેવી રીતે તેની માએનું નામ જણાવેલું નથી. અવસ્તામાં બીજે કહે તેની માએનું નામ આવેલું નથી.

૭. જરથોસ્ત, પોર્શસ્પના ઘેરમાં જનમ્યો હતો.

જરથોસ્ત, પોર્શસ્પના ઘેરમાં જનમ્યો હતો, તે યજ્જનેના ૯ માં હા ઉપરથી માલુમ પડે છે. ત્યાં લખેછે કે, તું જર-

પોતાના ફાએદને વાસતે કુટીઓ તથા પીધો) તે પોર્શસ્પ હતો. તેને આએ આશીશ મળી, તેને આએ હાંસેલ પોંડચી કે તેને ત્યાં તું (જેવો બેટો) જનમ પામ્યો, તું એ સાચા જરથોસ્ત ! પોર્શસ્પના ઘેરનો દેવના તરીકાથી જુદો તથા હોરમજદને કાયદે ચાલનારો છે. (યજ્. ૯, ૧૩.)

૯. કે હું ચલાઉ પોર્શસ્પના છોકરા અશા જરથોસ્તને (દીનની રાહ ઉપર.) (આવાયસ્ત, ફ. ૧૮ મો.)

૧૦. તું છે પોર્શસ્પનો છોકરો (તારી) માથી જનમ પામેલો.

(વદી. ૧૯, ૬.)

થોશ્ત, પોરૂશસ્પના ઘેરનો છે. એજ મીસાલે, વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં, હેરેમન વીલાપ કરે છે કે અક્સોસ ! કે જરથોશ્ત, પોરૂશસ્પના ઘેરનો (માં) જનમ્યો છે.^{૧૧}

૮. પોરૂશસ્પનું ઘેર ?

જખાર નામના પહાડમાંથી, દરજીક નામની વેહેતી નદીને કીનારે હતું. પોરૂશસ્પનું ઘેર ક્યાં હતું, તે વીશે વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાંથી, કાંઈએક ખુલાસો મલેછે. હેરેમન, જ્યારે જરથોશ્ત ઉપર ગલમો કરવાનો વીચાર કરેછે, ત્યારે જરથોશ્ત, તે પાંમી જઈને, હેરેમનની સાંમે ધસારો કરેછે તે વખતે જરથોશ્તે પોતાના હાથમાં એક હથ્થાર રાખેલું જાણાએછે. એ હથ્થાર તે ક્યાંથી લાવ્યો એવો સવાલ કરવામાં આવેછે, તેના ઉત્તરમાં જાણાવ્યામાં આવેછે કે, પોરૂશસ્પના ઘેરમાંથી; અને એ જગોએ પોરૂશસ્પનું ઘેર ક્યાં હતું તેની કોટલીક નીશાન આપવામાં આવેછે. તે ઉપરથી જાણાએછે કે પોરૂશસ્પનું ઘેર, જખાર નામના પહાડમાંથી, દરજીક નામની વેહેતી નદીને કીનારે હતું.^{૧૨} આએ બાબત આપણા લોકોને તદ્દન નવી છે. આપણા લોકો, અવસ્તાનો તરન્નુમો પેહેલવી ઉપરથી સમજેછે, અને પેહેલવીવાલાઓએ, ઘણી વખતે ભુલો કીધી છે, કારણકે પેહેલવી તરન્નુમો ચોટલા પાછલા જમાનામાં થયો છે કે જ્યારે અવસ્તા લગાર મુશકેલ્યતથી સમજતા હતા. પણ એ બાબત ઉપર બીજી કેતાઓની વાકેફગારી લાગુ પાડીને, તથા પેહેલવી તરન્નુમો એક કોરે મેલીને, તેનો જે ખુલાસો કરી શકાએ છે, તે આપણા લોકોને જાણવાન્નેગ છે. તે અત્રે જરથોશ્તી અલ્યાસમાંથી ઉતારી લેઉં છું.

૧૧. અક્સોસ ! પોરૂશસ્પના ઘેરનો અશો જરથોસ્ત જનમ્યો છે (વંદી. ૧૯, ૪૬.)

૧૨. આએ જમીન જે પોહલી, ગોલ તથા પાર કરવાને દુર છે. (તેમાંની) કેઇ જગો ઉપર એ (હથ્થાર) તુંએ પકડડીઉં છે ? (તારા હાથમાં આવ્યું છે.) ? (જવાબ) તે પોરૂશસ્પનાં ઘેરમાં જે જખરમાં (જખાર નામના પહાડમાંથી વેહેતી) દરજીક ઉપર (દરજીક નામની નદીના કીનારા ઉપર છે.) (વંદી. ૧૯, ૪.)

“અવસ્તાનાં જેટલાં દફતરો આપણી પાસે આજે મોજુદ છે તેમાંથી સૌથી સરસ તવારીખ આપણા પેગમબર વીશેની વંદીદાદની ૧૯ મી પ-રગરદ મધેથી મલી આવેછે. તે મધે એક ટુકું જરથોસ્ત નામુ છે, તેમાંથી એક ફકરો નીચે ઉતારી લેઈએ છઈએ.

અવસતા.

કવ હે દ્રગ્જહે અંહાઓ જેમો યત્ પથનયાઓ સ્કરેનયાઓ દુરએ-પારયાઓ ? દ્રેન્ય પદતિ જખરહે નમાનહે પોઉષસ્પહે.

અર્થ.

“આએ દુન્યા જે પોહલી ગોલ તથા પાર કરવે મુશકેલ છે તેની કંઈ જગોમાં તુંને એ (હથ્યાર) મળ્યું ? “પોરશસ્ત્રનાં ઘેરમાં કે જે જખર (નામના પાહાડમાંથી) દરેન્ય (નામની નદી વેહે છે તેને) કીનારે છે.”

આએ સવાલ જવાબ ઉપરથી પોરશસ્ત્રનું ઘેર ક્યાં હતું તે માલુમ પડેછે અને તેની જગો ચોક્કસ થઈ તો જરથોસ્તની જનમભુમી પણ ચોક્કસ થઈ ચુકી એવું સરવે કોઈ માનશે; વાસતે એ ફકરાનો જે અર્થ હ-મોએ કીધો છે તે હમોએ બરોબર પુરવાર કરવો જોઈએ છે. પેહેલાં હમો કપલા અવસ્તાના વાક્યનો પેહેલવી તરજુમો ટાંકીએ છીએ.

“અએવ અના દાશત પનન દનમન પહાને ગરત દુરવતરગ પનન દરજક જખાર દર માને પોરશસ્ત્ર. અએત મનન અએતુન ઇમનનેત અએ નરમન દાશત પનન દનમન દમીક અનદ પહાને ગરતે દુરવતર-ગ અજશ જક સવાક દાશત પનન દરજક જખાર દરમાને પોરશસ્ત્ર.”

પેહેલવીવાલાઓએ માઠાં ભાએગે દરજક અને જખાર અસલ અવ-સ્તાનાંજ બોલો વાપડ્યા છે, તેના અર્થો પેહેલવીમાં કીધા નથી અને તે સાથે કોઈ પ્રકારનો એ બોલોનો ખોલાશો આપ્યો નથી, એ સખખથી પેહેલવી ઉપરથી એ બોલોની સમજ મેલવવી મુશકેલ થઈ પડી છે. એ પ્રારંભજ અશપદીઆરજએ “જખાર” નો અર્થ “જેરનો” કીધો છે. એ બોલને “જખર” સાથે ગુંચવી નાખ્યો હોય એવું માલુમ પડે છે, અને “દરજક” નો અર્થ “સખત” શું કારણે કીધો છે તે સમજ પડી શ-કતું નહીં.

એં કરાંમજનો ચાલુ તરજુમો.

“કેહેવું તે હથીઆરનો ઘેહેરનું રાખતો એ જમીન ઉપર દરજને માર-વાનું દરજોનાં શર ઉપર જેકે પોહલું અને ગોલ અને દુર મારગનું અને

જા'હાં દુરદરાજ લગે દેવ દરજે હોએ તાંહાં સુધી તેનાંનાં શર તુટે એ જમતી" મીનો હથીઆર પોઉશશસ્પનાં ધરમાં હતું તે હથીઆર પોતાના હાથમાં રાખીઉં."

ઝકટર સપીગલે ૧૩ વરશ ઉપર એ ફકરાનો તરજુમો કીધો હતો તે એ. ફરાંમજીનાં અર્થ કરતાં કોઇ પણ રીતે વધારે ચોક્કસ નહીં હતો. તે વખતે ઝકટર સપીગલ એ ફકરાનો અર્થ બરાબર સમજેલો નહીં હતો. જેમકે તે પોતે કયુલ કરેછે કે "This verse is by no means clear. યાને આ કવીતા કાંઇથી ખોલી-સમજાએ એવી નથી." જ્યારે પોતાની સમજમાં અર્થ બરાબર બેસે એવો તે કરી નહીં શકતો ત્યારે ઝકટર સપીગલ આગલ થઇ ગયલા તરજુમાને વલગી રહેલો દીશે છે, જેમકે ઉપલા ફકરાનાં તરજુમામાં "દરજક"નો અર્થ સખત અને "જખાર"નો અર્થ જોર, એ. ફરાંમજીની માફક તેણે પણ કીધો છે જે તેના તરજુમા ઉપરથી દીસશે.

ઝકટર સપીગલનો તરજુમો.

To keep them on the earth, the broad, round hard to run through in great strength in the dwelling of Pourushaspa.

માએની—પોહોલી, જાલ, દોડવાને કઠણુ ધરતી ઉપર ઘણી મજ-જુતીથી પોશશસ્પનાં ધરમાં તેઓને રાખવા કીજે.

એ બાબદ ઉપર ઝકટર વીનદીશમેને ધ્યાન પોહ્યાડીને ધાર્યું કે જો "દરજક" અને "જખાર"નાં અર્થ થતા હોતે તો પેહલવીવાલાઓ તેના તેજ બોલો વાપડતે નહીં પ્રણુ જ્યારે એ બોલો વીશેશ નામના હોશે ત્યારેજ તેનો અર્થ કીધા વીના તેના તેજ બોલ રાખ્યા છે. એ વીચાર ધ્યાનમાં રાખતાં યુનદેહશ મધે જરથોસ્તની ટુંકી તવારીખ છે તેની તપાસ તેને લીધી તો શદ્આતમાંજ તેને માલમ પડયું કે "જરથોસ્ત પોશશસ્પને ત્યાં "દરગા" નામની જગો ઉપર પેદા થયો—"* એ "દરગા" જગોનું નામ ઠડે છે અને તે પેહલવી "દરજક" સાથે મલે છે વાસતે વીનદીશમેનને ચોક્કસ થયું કે "દરજક" એ જરથોસ્તની જનમ-ભુમીનો બોલ છે. હવે યુનદેહશમાં ધરાનનાં શહેરો, પાહાડો, નદીઓની ટીપ આપેલી છે તેમાંથી "દરજક" બોલ શાને વાસતે વાપડેલો છે તે

* મિન પોશશસ્પ જરથોસ્ત વલ દરગા હીદધનીશ જાત હનમનદ.

(ચુસ્તીની યુનદેશને સદ્દા ૭૯ મો.)

તપાસ્તાં માલમ પડ્યું કે એ નામની એક નદી ધરાનવેજમાં વેહે છે અને જેનાં બેઆનમાં લખે છે કે તેનાં મથાલાં આગલ જરથોસ્તનાં આપ પોર-શરપતું ઘેર છે* એજ નદીને વાસતે ખીજે ઠેકાણે લખે છે કે “દારજ નદી-આરા (પાહાડ) ની નદી છે. ત્યાં ઉંચાઈ ઉપર જરથોસ્તનાં આપતું ઘેર છે, જરથોસ્ત ત્યાં જનમ્યો હતો. †

પુનઃદેહશનાં એ ત્રણ ફકરાઓ ખોલ્યું કરીને દેખાડે છે કે અવસ્તામાં આવેલા બોલો “દરેજય” તથા “જબર” એક નદી તથા ખીજે પાહાડને વાસ્તે આવેલા છે. “આરા” કરીને પેહેલવીમાં લખે છે તે “જબર” બોલ નો “જ” નીકલી જઈ બરનો આરા થએલો બોલ લાગે છે. હવે ચોકસાઈ પુરી કરવાની એટલીજ રહી છે કે “આરા” નામનો પાહાડ હતો એવી સાબિતી કોઈ પુસ્તક મધેથી મળવી જોઈએ, જેમ હજુર સુધી થયું નથી. હમે ઉપર જણાવ્યું કે ડાકટર સપીગલે ૧૩ વરસ ઉપર એ ૦ ફ્રાંસજીનાં બરાબર-નોજ તરજુમો કીધો હતો, પણ ગયે સાલ તેણે વંદીદાદના બોક્ષાની શરેહ છપાવી છે તેમાં પોતાની ભુલ એકરાર કરી “દરેજય” નો અર્થ ડાકટર વીનદીશમેને એક નદીના નામનો કીધો હતો તે કયુલ રાખી પોતાની તરફથી “જબર” નો અર્થ એક પાહાડતું નામ એવો ઠેડવ્યો છે અને તેમ કીધા પછી જે તરજુમો આપ્યો છે તે હમોએ આએ બાબતની શરૂઆતમાં વાપડ્યો છે.

એવી રીતે ખોલ્યું પુનઃદેહશમાં લખે છે કે જરથોસ્ત પોરશરપનાં ધરમાં જનમ્યો હતો તથા પોરશરપતું ઘેર “દરજક” નદીને કીનારે હતું તથા “દરજક” નદી “આરા” પાહાડમાંથી વેહેતી હતી અને તે ધરાનવેજમાં હતી. પુનઃદેહશનું ઉપલું લખેલું કાંઈ ખોટું નથી તે અવસતાથી પુરવાર થાય છે. આએ બાબતની શરૂઆતમાં વંદીદાદની ૧૯ મી પરગર-દનો જે ફકરો આપ્યો છે તે ઉપરથી ખોલ્યું જણાય છે કે પોરશરપતું ઘેર “દરજક” નદીને કીનારે હતું અને તે નદી “જબર” પાહાડમાંથી નીકલતી હતી.”‡

* દારજ્ઞત પતન અધરાનવેજ મનનશ માને પોરશરપ અબીતરે જરતુશત પતન બાર દહુવનત.

(યુસ્તી પુનઃદેહને સદ્રો પૃ ૩૦.)

† દારજ્ઞ તત તતબારાન રતમમનશ માને અબીતરે જરતુશત પતન બારા, જરતુશત તમમેમન બત.

(યુસ્તી પુનઃદેહને સદ્રો પૃ ૫૮ મો.)

‡ જરથોસ્તી અભ્યાસ, અંક ૧ લો સદ્રો ૧૧ થી ૧૫.

૯ દરજીક નદી તથા જામર પાહાડ ધરાનવેજમાં હતાં.

જરથોસ્ત પોદ્શસ્પના ઘરમાં જનમ્યો, અને પોદ્શસ્પનું ઘર દરજીક નદીને કીનારે હતું, એટલું જાણ્યા પછી બીજું એ જાણવું અગત્યનું છે કે, ‘દરજીક’ નદી ક્યાં હતી? અવસ્તા મધેથી, દરજીક નદીનું કશું બચાન મલતું નથી પણ ખુનદહેશમાં, ધરાનની નામીચી નદીઓના નામો આપેલાં છે, તેમાં દરજીક નદીનું નામ આવે છે એ વીશે જરથોસ્તી અભ્યાસમાંથી ઉતારો લેઈ છું :—

“હવે ખુનદહેશમાં લખે છે કે “દરજીક” નદી ધરાનવેજમાં હતી તે પણ માનવામાં આવે છે કાંએને અવસ્તામાં જરથોસ્તને વાસ્તે જાણ્યો લખેલું છે કે તે ધરાનવેજમાં વખણાએલો હતો તે ઉપરથી ઠકે છે કે તે ધરાનવેજ મુલકનો રહેવાસી હતો અને તેમ હોય ત્યારે “દરજીક” નદી ધરાનવેજમાં જ જોઈએ. આપણામાં એવી કેહેવત છે કે જરથોસ્ત વેહદાઇતી નદી પાર કરીને બલખ શહેરમાં ગયો તેની ખોલ્લી પુરવારી અવસ્તાથી મલી નથી આવતી, તોપણ એ વાત ભરસાભરેલી જણાયે છે કાંએને અવસ્તા તથા ખુનદહેશમાં લખે છે કે વેહદાઇતી નદી પણ ધરાનવેજમાં છે અને એવું બનવું મુશ્કેલ નથી કે “દરજીક” નદી ઉપરનાં પોતાના રહેઠાણમાંથી નીકળી વેહદાઇતી નદી પાર કરીને પાએતખત તરફ ગયો હોય. બલકે એવો ધારો અવસ્તામાંથી સોધવા ચાહીએ તો મલી આવે છે કે વેહદાઇતી નદીની આગલ ઉભા રહીને જરથોસ્તને કેટલીએક અરજ દાદાર હોરમજ્દની દરગાહમાં કરવી પડી હતી. તેની મતલબ એમ લેઈએ કે તે નદી પાર કરી પોતાનાં મગજમાં ગોઠવી રાખેલાં કામની શરૂઆત કીધા આગમય દાદાર હોરમજ્દની તરફથી મદદ ચાહી હોય.”*

૧૦ જરથોસ્તનો જનમ ધરાનવેજમાં.

કેટલી એક દલીલથી, જરથોસ્તની જનમખુમો, ધરાનવેજમાં મુકરર કરી શકાય છે. વંદીદાદની પેહલી પરગરદમાં લખે છે કે, ફરેફુન ગીલાનમાં પેદા થયો હતો.^{૧૩} એવી રીતે ફરેફુનના જનમ વીશે ચોક્કસ

* જરથોસ્તી અભ્યાસ, અંક પેહલો સફા ૧૫ ગ્રા.

^{૧૩} જગાઓમાંની તથા શહેરોમાંની ચઉદમી સરસ જગો તથા શહેર જે મેં બનાવીઈ (વસાવીઈ), હું કે જે હોરમજ્દ છેઈ તેણે, તે ચાર ખુણાંવાળું (ચાખ'ડ) ગીલાન હતું, જાહાં જુહાકને મારનાર ફરેફુન જનમ પામ્યો હતો. (વંદી. ૧, ૧૮.)

ખાતરી થાએ છે કે તે ગીલાનમાં જનમ પાંચો હતો. હવે કેટલાએક પાદશાહ તથા પેહલવાનોએ, પોતાની કેટલીએક મુરાદ હાંસેલ કરવા, બંદગીઓ કીધી છે, તેની થોડીએક હકીકત યશ્તોમાં આવેલી છે. ત્યાં દરેક જણે, ક્યાં બંદગી કીધી, તેની જગો પણ જણાવ્યામાં આવી છે. એ હકીકત તપાસતાં માલુમ પડે છે કે, ફરેદુને બંદગી કીધી હતી તેની ચાર ઠેકાણે નોંધ છે. આવાં યશ્તમાં, ગોશ યશ્તમાં, રામ યશ્તમાં, તથા અશીશ્વઘ યશ્તમાં^{૧૪} એ ચાહરે ઠેકાણે તેની બંદગીની જગો ગીલાન લખી છે, અને ગીલાન ફરેદુનની જનમભુમી છે, એવું વંદીદાદની ૧ લી પરગરદ ઉપરથી જાણીએ છીએ. એ ઉપરથી એવો સાર કાઢાડવામાં આવ્યો છે કે, યશ્તોમાં બંદગી કરનારાઓની જે જગો ખતલાવી છે, તે તેઓના જનમની જગો હશે.^{૧૫} જો એ કલ્પણા ખરી ઠી તો, પછી જરથોશ્તે બંદગી કીધી, તે કેમ જગો ઉપર કીધી એટલું યશ્તો ઉપરથી માલુમ પડ્યું તો, જરથોશ્તના જનમની જગો મુકરર થઈ શકે. એ કાયદે આવાં, ગોશ, તથા અશીશ્વઘ યશ્તોમાં^{૧૬} જરથોશ્તની બંદગીની જગો, વેહદાઈતીવાલાં ધરન વેજની લખી છે, તેજ જગો તેના જનમની હોવી જોઈએ.

બીજી એક જુદી દલીલ ધ્યાન આપવા જોગ છે. પાછલા વખતમાં, જ્યારે યશ્તો લખાઈ ત્યારે, લોકોનો ચોક્કસ ફરેશ્તાઓ ઉપર એટલો બધો એતેકાદ ન્હાગ્યો હતો કે, ફરેશ્તાઓ

^{૧૪} આયઝ્યાનના શુરા ખાનદાનના બહાદુર બેટા ફરેદુને (તેણીને) ચાર ખુનાવાલાં (દરેક દશાએ કસઆવાંલા) ગીલાન મધે ઈઆદ કીધી.

(આવાં યશ્ત, ફ. ૩૩. ગોશ, ૧૩. રામ, ૨૩. અશિશ્વઘ, ૩૩.)

^{૧૫} જમશેદ હુકેર પહાડ ઉપર બંદગી કીધી છે; હોશગે હર પાહાડ ઉપર, કેખોસરએ ચએચસત વર આગલ, ગુશ્તારપે વેહદાઈતી નદી આગલ, બંદગી કીધી છે. એ સીવાય બીજા ઘણા પાદશાહો તથા પેહલવાનોની જગો યશ્તોમાંથી મળે છે તે અત્રિ જણાવતાં આએ રેસાલાની મતલબથી લગાર દુર ગયલું કેહવાય વાસતે ઉપલા થોડાજ જાણીતા દાખલા આપ્યા છે.

^{૧૬} વેહદાઈતી (નદી)વાલા ધરનવેજમાં અશો જરથોશ્તે (તેણીને) ધણ.

(આવાં યશ્ત, ફ. ૧૦૪, ગોશ ૨૫, અશી. ૪૫.)

ખાદાતાલાના બનાવેલા છે તે વાત તેઓ એક બારગી વીસરી ગયા હતા. લોકો ફરેશતાઓને હોરમજ્દનાં જેટલાંજ માનને લા-
એક ગણુતા હતા, એટલુંજ નહીં પણ હોરમજ્દથીબી સરસ હોએ,
એવું ગુમાન કોઈ વખતે તેઓના મનમાં પેવસ થતું હતું, અને
તેજ સખબથી કેટલીએક યશ્તોમાં હોરમજ્દ, પોતાના પેદા કીધેલા
યજ્ઞદાની બંદગી કરતો જણાએ છે.^{૧૭} અને ત્યાં જણાવ્યા પ્રમાણે
હોરમજ્દની બંદગીની જગો જે ઇરાનવેજમાં હતી, તેજ જગો ઉપર
જરથોસ્તનો જનમ થયો હતો એવું અટકલી શકાએ છે.

જરથોસ્ત ઇરાનવેજના રએ શેહરમાં જનમ્યો હતો.

જરથોસ્તનો જનમ, પોર્શસ્પના ઘેરમાં, પોર્શસ્પનું ઘેર, જ-
બાર નામના પાહાડમાંથી વેહેતી દરજ્જ નદીને કીનારે, અને દરજ્જ
નદી, ઇરાનવેજમાં આવેલી છે. એટલું મુકરર થવા પછી છેલ્લું એ
બાકી રહે છે કે, દરજ્જ નદીના કીનારા ઉપર, જ્યાં પોર્શસ્પનું
ઘેર હતું, અને જ્યાં જરથોસ્તનો જનમ થયો હતો, તે જગોનું
યાને શેહેરનું નામ શું હતું ?

એ વીશે જરથોસ્તી અભ્યાસનાં ૭૦ માં સદ્ગી કટલોએક
ઉતારો નીચે આપું છું:—

^{૧૭} એથી કાંઈ જુદી રીતે તોપણ એવીજ ઢપતું આપણી યશ્તો બની તે વખતે જોવામાં
આવે છે. જે યજ્ઞદ યા અમેશાસ્પદની યશ્ત હોએ તેમાં હોરમજ્દ કહે છે કે એ યજ્ઞદને
મેં મારા જેવાંજ માનને લાયક પેદા કીધા છે. હવે એ યજ્ઞદ અમેશાસ્પદો તે ખાદાએની
જુદી જુદી શક્તીએ છે, ગાયા હોરમજ્દે જુદાં જુદાં કાંમને વાસતે જુદા જુદા ફરેશતાઓને
મજકલ કીધેલા છે. એટલે કે બધા ફરેશતાઓની શક્તીએ મલીને એક હોરમજ્દનો શક-
તી થએ, પણ કોઈએક ફરેશતાની શક્તી હોરમજ્દના જેટલી નહીં થઈ શકે. તે છતાં યશ્તો-
માં તેમ જણાવેલું છે. જેમકે આપણી આંખ, કાંન, પગ, હાત ઇત્યાદી મલીને આપણુ
તમામ શરીર થાય છે, અને આંખે જોઈએ છીએ, કાંને સાંભલીએ છઈએ. હવે આંખ બગર
આપણને ચાલે નહીં તોપણ આંખથી શરીરની તમામ ગરજ સરતી નથી. એ પ્રમાણે એકેક
અમેશાસ્પદ તથા યજ્ઞદ હોરમજ્દને જરૂરનાં છે તોપણ એક અમેશાસ્પદ યા યજ્ઞદ હોરમ-
જ્દનું સરવે કાંમ બજાવી શકે નહીં ત્યારે તે હોરમજ્દનાંજ સરખાં માનને લાયક કેમ ગ-
ણાએ ? વલો કેટલીએક યશ્તોમાં હોરમજ્દ પોતે તે યશ્તવાલા યજ્ઞોને પોતાની બરોબરના
ગણવાથી ધરાતો નથી, પણ પોતાથી સરસ ગણવાને ધારે છે. એટલુંજ નહીં પણ હોરમજ્દ
પોતે પોતાના બનાવેલા યજ્ઞોની મદદ માગવાને આંચકે ખાતો નથી. એ દેખાડી આપે છે
કે યશ્તોના જનાનામાં જેની તારીફ કરવા બેઠા તેની અતીસથ તારીફ કરવાનો વીચાર ચા-
લતો હતો, એટલા સુધી કે તેઓને હોરમજ્દની બરોબરના માનના ગણવામાં આવતા હતા,
બલકે તે યજ્ઞોની તારીફમાં લોકો એટલાતો ચકચર થઈ જતા કે છેક હૃદયે બાહેર જઈને
હોરમજ્દ કરતાંબી વધારે માનના તેઓ હોય એવા વીચાર રાખવાને, તેઓની યજ્ઞોની તા-
રીફમાં ચકચર થઈ ગયલી સમજ, અટકાવ કરતી નહીં હતી.

“આપણે શાંભલતા આવ્યા છધએ અને જરથોસ્તનામાં વાંચ્યે છધએ કે સ્પિતમાન જરથોસ્ત રએ શેહેર મધે પેદા થયો હતો. પણ રએ શેહેર ક્યાં હતું તે જરથોસ્તનામાં જણાવ્યામાં આવ્યું નથી. અવસતા તથા યુનદેહેશની શહાદતથી જરથોસ્તનાં જનમવાલા શેહેરનું નામ જણ્યામાં આવ્યું નથી. પણ ક્યા મુલકમાં અને કેધ નદીને કીનારે તે જનમ્યો એટલુંજ માલમ પડી આવ્યું છે. હવે એવું બનવા ભેગ છે કે જરથોસ્ત નામાં, જણાવેલા એ મુલકમાં તથા તે મધે જણાવેલી નદીને કીનારે આવેલું હોએ. એમ બે હોએ તો એ આખતમાં જરથોસ્તનામાં લખવું અવસતા તથા યુનદેહેશથી જુદું ગણાઇ શકાએ નહી.

રએ શેહેરને વાસતે અવસ્તામાં ‘રધ’ ખોલ લખાએ છે અને તે એ ટુકાણે આવેલો છે :—

યજશનેના ૧૯ માં હાના ૧૮ માં ફકરામાં અને તેમાં નીચે પ્રમાણે રએ શેહેરની બાખત આવી છે,

ક્યા ક્યા સરદારો? (જવાબ) ઘેરનો, મોહલાનો, પરગણાનો, મુલકનો, તથા જે મુલકો જરથોસ્તનાં રએ (શેહેર) થી જુદાં તેનો પાંચમો (સરદાર) જરથોસ્ત. જરથોસ્તી રએ (શેહેર) માં ચારજ સરદારો. તે ક્યા સરદારો? (જવાબ) ઘેરનો, મોહલાનો, પરગણાનો, અને ચોથો જરથોસ્ત.*

શરેહ.

યજશનેનાં ૧૯ માં હાની આખેરીએ કેટલા સરદારો, કેટલા ધંધા ધત્યાદી વીશેનાં સવાલ જવાબો આવેલા છે, તે મધે સરદાર વીશે પેહલાં સવાલ કીધામાં આવ્યો છે કે કેટલા સરદારો છે. તેનો જવાબ એવો આપ્યામાં આવ્યો છે કે ૧ લો ઘેરનો, ૨ બે મોહલાનો, ૩ બે પરગણાનો,

* આગલા વખતમાં ઈરાન દેશમાં હકુમત કેન ચાલતી હતી તેનો ઇતિહાસ લાવવાને ઉપલો ફકરો ઘણા અગતનો છે. એકએકથી ચહડતા તખ્તો કરીને તેનાં જુદા જુદા સરદારો કેડાઓમાં આવતા હતા જેમકે ઘેરનાં ઘણીની ઉપર મોહલાનાં ઘણીને મુલકમાં આવ્યો હતો અને તેની ઉપર પરગણાઓનો અને તેની ઉપર મુલકનો પાદશાહ રહેતો હતો અને મુલકનાં પાદશાહનીની ઉપર જરથોસ્ત રહેતો હતો. યુરોપની તવારીખમાં વાંચીએ છધએ કે કેટલોએક સદીની આગમય યુરોપના ગ્રોટા ગ્રોટા પાદશાહો પોપનાં ગોડાની લગાંમ પકડીને ચાલવામાં કોઈબી દરજ્જે હલકું નહી ધારતા હતા, બાલકે બેહેશતમાં જવાનો તે એક ઉપાએ સમજતા હતા. એ મીસાલે આગલા વખતમાં આપણા લોકોમાં પણ હોએ એવું ધારવાને ઉપલો ફકરો ટેકો આપે છે. ઉપલા ફકરામાં જ્યાં જરથોસ્ત બોલ આવેલો છે ત્યાં સ્પેતમાન જરથોસ્તને તથા તેની પછી તેની જગો રાખનાર દસતુરને સમજાવેલો બોધએ છે. આબનો વખત કેવો આવ્યો છે અને દસતુરોનો દરજ્જો કેટલો હલકો થઈ ચયો છે તે સાથે ઉપલો બાખત સરખાવતાં કોઈ શુકરાના કરો અને કોઈ દલગીર થરો.

૪ થો મુલકનો તથા જે મુલકો જરથોસ્તનાં રચે શેહેરથી જુદાં ત્યાં પાંચમો જરથોસ્ત; પણ જરથોસ્તી રચેમાં ચારજ સરદાર. ૧ લો ઘેરનો, ૨ જે મોહલાનો, ૩ જે પરગણાનો, ૪ થો જરથોસ્ત.*

જરથોસ્તી રચેમાં ચારજ સરદાર અને બીજા મુલકોમાં પાંચ. એ તરાવત શા કારણ ઉપરથી, પડ્યો તે સોધતાં માલુમ પડેછે કે જ્યાં જરથોસ્તનો અમલ ચાલતો હતો ત્યાં મુલકનો સરદાર કોઈ નહીં હતો, ગોયા જરથોસ્ત પોતેજ મુલકનો સરદાર હતો અને જ્યાં નહીં હતો ત્યાં મુલકનો સરદાર કોઈ બીજો હતો તેથી જરથોસ્ત પાંચમો સરદાર ગણાતો હતો. એ જેતાં દીશેછે કે રચે શેહેરમાં જરથોસ્તનો અમલ હતો. એ શેહેરને જરથોસ્તી રચે કરીને લખ્યુંછે તે ઉપરથી જરથોસ્તનો તે સાથનો અતલગનો સંબંધ દેખાઈ આવે છે. એ સંબંધ કેઈ તરેહનો હતો તેની વધારે ખબર ઉપલા ફકરા મધેથી મલી આવતી નથી, પણ અટકલ કરી શકાય છે કે રચે શેહેર જરથોસ્તી કેહેવાતું હતું તે તેનાં તે મધે જનમ પાંમવાને લીધેબી હોય પણ તેમ ચોક્કસ કેહેવાને અવસ્તાથી કસા દાખલા મળતા નથી.

‘રધ’ શેહેર વીશે અવસ્તામાં બીજી જે જગાએ બયાન આવેલું છે, તે વંદીદાદની પેહેલી પરગરદનાં ૧૬ માં ફકરામાં નીચે મુજબ આવેલું છે:-

શેહેરે તથા જગાઓમાં બારમું સૈથી સરસ, હું જે હોરમજદ છું (તેણે) પેદા કીધું (તે) ત્રણ વરણવાતું રધ (શેહેર હતું).

જે યજ્ઞશનેનાં ૧૯ માં હાના ૧૮ માં ફકરા ઉપરથી રચે શેહેરને જરથોસ્તનું જનમ શેહેર ગણવાને આપણું ધ્યાન દોરે તો વંદીદાદનાં ઉપલા ફકરામાં આવેલા ‘ઘિજ્જનતૂમ’ બોલનો અર્થ ત્રણ વરણવાલુ એટલે શું તે સમજવાને સેહેલ પડે છે. ત્રણ વરણ, ત્રણ જુદી જુદી જાતવાલું એમ બોલવાની મતલબ એ કે જરથોસ્તી એ શેહેરમાં પેહેલાં ત્રણ જાતનાં ધંધા શરૂ થયા હતા. સાધારણ રીતે એવું બોલાયેછે કે પેશદાદીઆન શાહ

* જરથોસ્તી રચે શેહેરમાં ચાર સરદારો અને બીજા મુલકોમાં પાંચ. તેનો તરાવત અટલોજ ગણવો કે રચે શેહેરમાં પાદશાહબી જરથોસ્ત અને ફસ્તુરબી તેજ હતો. અને બીજા મુલકોમાં બીજાઓ પાદશાહો હતા અને જરથોસ્ત માતર ફસ્તુર હતો. જેમકે હાહનો રોમન કેથોલીક ધરમનો વડો પોપ, રોમ શેહેરમાં પાદશાહબી પોતે અને પોપબી પોતે છે, પણ ફરાનસ, સપેન, પોરટુગલ, ઈત્યાદી રોમન કેથોલીક મુલકોમાં પાદશાહ બીજાઓ છે અને ત્યાં તેનો માત્ર પોપજ છે. એ ઉપરથી થણું કરીને ચોક્કસ કહેછે કે રચે શેહેરમાં જરથોસ્તનો જનમ થયાને લીધે તે શેહેરને પાદશાહ યુરતારૂપે પોતાના હાથમાં રાખવાને બદલે જરથોસ્તને સપુરક કીધું હોય અને તેની હકુમત જરથોસ્તનાં અપલાનાં હાથમાં રાખી હોય અને તેની વચે પડવાનું પાદશાહ યુરતારૂપે છોડી દીધું હોય.

જમશેદે ત્રણ પેશાઓ જુદા પાડ્યા હતા પણ તેની ગવાહી અવસ્તા ઉપરથી માલુમ પડતી નથી અને તેમાં તો એ કામનું માન જરથોસ્તને પોતાને આપેલું છે.

૧૨વરદીન યશતનાં ૮૯ માં ૧૪રામાં જરથોસ્ત વીશે જણાવેલું છે કે:-

જે (જરથોસ્ત) પેહેલો અયોરનાન (મોએદ), પેહેલો રથેસ્તાર (પેહેલવાંન) પેહેલો ખુરજીગર (હતો).

એ પ્રમાણે જરથોસ્તે ત્રણ પેશાઓ પેહેલાં જુદા પાડ્યા અને તે કામ રએ શેહેરમાં તેણે કીધું હોએ તો તેથી તે શેહેરની યાદદાશત સાથે એ પેશાઓનું મુકરર થવું પણ યાદ રાખવામાં આવ્યું હોએ અને તેથી ‘ત્રણ પેશાવાલુ’ એવા વીશેશણથી રએ શેહેરે એલખાવા લાગું હોએ.

વંદીદાદનો પેહેલવી તરજુમો કરનારાઓએ ‘રધામ્ થ્રિજન્તૂમ’ નો અર્થ નીચે પ્રમાણે કીધો છે.

રાક (રએ) ત્રણ તોખમવાલું તે આજરખાએજનન(માં) છે. કેટલાએકો તેને રએ કેહે છે. ત્રણ તોખમ એટલે કે અયોરનાન, રથેસ્તાર તથા ખુરજીગરી (નાં પેશા) સાંથી (રએમાંથી) નીકલેલા છે. કેટલાએકો કેહે છે કે જરથોસ્ત એ જગોમાંનો હતો અને સાંથી એ દરેક ત્રણ (તોખમ) હતા. એમ એટલા વાસ્તે કેહેવામાં આવે છે કે તે જગોમાંથી એ ત્રણે શરૂ થયા હતા.*

પેહેલવી તરજુમો કરનારાઓએ થ્રિજન્તૂમનો અર્થ ખરાબર કીધો છે અને ત્રણ તોખમ પેહેલવીમાં જણાવે છે તે જરથોસ્તનાં તરણ છોકરાથી મતલબ રાખેલી લાગે છે, કારણ કે જરથોસ્તે ત્રણ પેશા મુકરર કરી પોતાનાં દરેક છોકરાને એકેકા પેશા સોંપી દીધો હતો. પેહેલવીવાલા કેહે છે કે રએ આજરખાએજનનમાં છે અને ખુનજેહશમાં જણાવે છે કે આજરખાએજનન ધરાનવેજ તરફ છે, ત્યારે રએ શેહેર કયાં હતું તે કેટલેએક દરજજે મુકરર થાએ છે. વહી અવસ્તા પ્રમાણે જરથોસ્તની જનમભુમી ધરાનવેજમાં હોએ અને જનમ શેહેર રએ હોએ એવું અટકલી શકાએ છે, તે જોતાં જરથોસ્તનો જનમ ધરાનવેજમાં દરજ્જક નદીને કીનારેનાં રએ શેહેર મધે થયો હોએ એવું લાગે છે. આએ મારી તપાસથી જરથોસ્ત નામાંમાં જરથોસ્તનાં જનમ શેહેરનું નામ ‘રએ’ કરીને લખ્યું છે તે ખરૂં જ હોએ અને તેની ધણે દરજ્જેની સામેતી અવસ્તા ઉપરથી મેં ઉપર આપી છે. વહી રએ શેહેર હતું તે પણ અવસ્તા ઉપરથી ધણે દરજ્જે મુકરર કર્યામાં આવ્યું છે.”

* વંદીદાદનો સ્પીમલનો પેહેલવી તરજુમો ૫૨૪૨૬ ૧ લી, ૬. ૬૦ મે.

૧૨. ઇરાનવેજની હદ.

જરથોસ્તને વાસતે યજ્ઞસ્તેના હમાં હામાં^{૧૮} જાણાવે છે કે, તે ઇરાનવેજમાં વખણાએલો હતો. વલી આપણે જાણ્યે છ- ઇએ કે, જરથોસ્ત, શાહ ગુશ્તાસ્પની દરબારમાં વખણાયો હતો, અને શાહ ગુશ્તાસ્પની દરબાર, બલખમાં ભરાતી હતી. પણ જો અવસ્તામાં એમ લખે છે કે, જરથોસ્ત ઇરાનવેજમાં વખણાએલો હતો, તો પછી ધારકું જોઈએ કે, બલખ બી ઇરાનવેજમાંજ ગણા- તું હતું. પણ એ વીચારની વીરૂધ્ધ, વંદીદાદની પેહલી પરગરદ આવેછે, જ્યાં પેહેલું, ઇરાનવેજ, અને ચોથું બલખ, લખેલું છે. વલી જો જરથોસ્તનું જનમ શહેર ‘ર એ,’ ઇરાનવેજમાંજ કેડ્યું તો પછી ઇરાનવેજની હદ બલખથી પરિચમ તરફ છેક રએ સુ- થી, પુરાવી જોઈએ. એ વીચારને, વંદીદાદની પેહલી પરગરદમાં આવેલા રએ શહેરવાલા ફકરાની પેહલવી શરેહથી, ટેકો મલે છે,^{૧૯} કાંચજે ત્યાં કહેછે કે, આજરખાઈજનમાં રએ છે, અને વલી ખુનદહેશમાં કહે છે કે, ઇરાનવેજને છેડે આજરખાએજન છે.^{૨૦}, આજે આપણે ઇરાનનાં કોઈબી નકશા ઉપર જોઈશું તો, રએ ઇરાનના હાલના પાએતખત તેહરાનની જરાક નીચે જોવા- માં આવેછે, અને તેના જરાક વાવ્ય ખુણાં તરફ, આજરખાએ- જનનો મુલક દીઠામાં આવશે. એ ઉપરથી લાગેછે કે, ઇરાનવેજ- ની હદમાં, રએ ગણાતું હતું. બીજી તરફથી, બલખને બી ઇરા- નવેજમાં લેવું પડેછે, તે ઉપરથી એક નવી બીનાં ધ્યાનમાં આ- વેછે કે, “કા સ પી અ ન સી” નામના સમુદરના દખાણ કીનારે આવેલો કાકેસસ પાહાડ, ઉગમણ તરફ છેક બલખ તથા અલખુ-

^{૧૮} ઇરાનવેજમાં વખનાએલો તું છે અએ જરથોસ્ત !

(યજ્ઞ. હા. ૯, ૧૪.)

^{૧૯} રાક તરણ તોખમવાલું, આજરખાએજન ; કેટલાએકો તેને રા- એ પણ કહે છે. (સ્પીગલનો વંદી. નો પેહલવી તરણુઓ પરગરદ ૧ લી, પ. ૬૦મો.)

^{૨૦} ઇરાનવેજ, આજરખાએજનની બોરદુમાં છે.

(વેસ્તરગાઉવાલી ખુનદહેશને સફા ૭૦ મો.)

૨જ સુધી પોંહયે, ત્યાં સુધી ત્યાંની જગો ધરાનવેજ ફેલેવાતી હતી. વંદીદાદની પેહેલી પરગરદમાં લખેછે કે, ધરાનવેજમાં દસ મહીનાં ઠંડી અને એ મહીના ગરમી હતી. તે જોતાં, ધરાનવેજ ઘણુંજ ઉત્તરતરફ હોતું જોઈએ, પણ નકશા ઉપર જોઈશું તો, માત્ર ૫-૩૨ કે ધરાનવેજની 'લેટીટ્યુડ,' ૩૬--૩૭ દીગ્રીથી વધારે ઉપર નથી. એટલી દીગ્રીમાં, એટલી બધી ઠંડી પડવી નહીં જોઈએ. લનડન, જે નજદીક ૨૦ દીગ્રી ધરાનવેજથી ઉત્તર તરફ છે, ત્યાં પણ, દસ મહીનાં ઠંડી પડતી નથી. પણ એટલી ઠંડીની વાત ઉપરથી એવું ધારી શકાએછે કે, ધરાનવેજનો મુલક, તમામ પ-હાણી હતો, અને તેનો ઉંચામાં ઉંચો ભાગ, ઉગમણ તરફ બલખ ની નજદીકમાં અલબર્જને નામે આલખાતો હતો. એ બીના ધ્યાનમાં આવી તો, પછી જરથોશ્તનો જનમ પશ્ચિમ તરફ આજર-ખાએજનનની નજદીકમાં આવેલા રએ શહેરમાં, થવો જોઈએ, ત્યાંથી ઉગમણ તરફ શાહ ગુસ્તાસ્પની રાજધાની બલખ તરફ તેને મુસાફરી કરી જવું પડ્યું હતું, અને તેમ કરતાં વેહદાઈતી નદી આલંગવી પડી હતી, એવી જે બીના આપણે સાંભળ્યે છઈએ, તે તેહકીક ગણવાને કારણ મળેછે. કાંએજે ધરાનવેજના મુલકમાં વેહદાઈતી (વહ-હુ-દાઈતિ) નામની એક માટી નદી વેહેતી હતી, તેનો ઇશારો અવસ્તા ઉપરથી કાઢાઈ શકાએછે.

એવી રીતે ઇરાનવેજની હદ ઘણી દુર સુધી પુગતી હતી, તેથી જરથોશ્તના જનમ શહેર વીશે આગલા લોકોમાં ઘણા શક રહી ગયો છે. વંદીદાદની પેહેલી પરગરદની પેહેલવી શરેહમાં^{૨૧} લખે છે કે, કેટલાએકો, કેહ છે કે, “એ જગોનો જરથોશ્ત હતો,” એટલે કે પેહેલવી શરેહ કરનારની ખાતરી નહીં હતી કે, જરથોશ્ત ખરેખર રએ શહેરનો હતો, પણ શરેહ કરનારનાં વખતમાં, કોઈ, એમ કેહેતું હશે, પણ તે બધા લોકો કબુલ રાખતા નહીં હશે, વાસતે શરેહવાલાએ પોતાને માંથેથી જોખમ ઉતારી સાહુચેતીથી, કેટલાએકો એમ કહી ગયા છે, એટલુંજ જણાવીને

^{૨૧} કેટલાએકો છે તેઓ એમ કહે છે કે જરથોશ્ત આએ જગોથી (પેદા) થયો હતો. (સ્પી. પેહેલવી, પરગરદ ૧લી, ફ. ૬૦ મો.)

પુરં કીધું છે.^{૨૨} એજ પ્રમાણે, ગ્રીક લખનારાઓમાં પણ મત ફર છે. કોઈ કહે છે કે, જરથોસ્ત બેકત્રીઆમાં પેદા થયો હતો, કોઈ કહે છે કે, મીદયામાં (રએ શેહર મીદયામાં ગણાએ છે), અને કોઈ કહે છે કે પરસ્યામાં.^{૨૩} એવી રીતે, આએ મોટા પેગમબરની જનમભુમી વીશે, આગલા જમાનાથી લોકોમાં શક છે, તે તદ્દન ભાંજ નાખવાની હાલતમાં આપણે હજુર આવેલા હોઈએ એવું લાગતું નથી, પણ ઘણાખરાઓનો એવો મત છે કે, તે રએમાં જનમ્યો હતો, તેજ મત ઉપર, ઉપલી બારીક તપાસથી ઉતરવાને, હાલ તરત મુનાસેબ લાગે છે.

^{૨૨} આપણા લોકોમાં આગલા દસતુરોએ એવી વાત ફેલાવી છે કે આપણાં પેહલવી પુસ્તકો અશો જરથોસ્તના શાગેરદોના બનાવેલાં છે. કેટલાએકો એવું લખી ગયા છે કે અવસ્તા જખાન આસમાની છે અને (જ'દ) પેહલવી જખાન જરથોસ્તના વખતમાં ચાલુ વપડાતી જખાન હતી. વાસ્તે અવસ્તા જખાનમાં આએ કુ-યામાં કોઈબી પુસ્તક લખાયાં નહીં હતા, પણ એ જખાનનાં લખાયલાં પુસ્તકો જે દાદાર હોરમજ્દની દરગાહથી અશો જરથોસ્ત લાવીઆ હતા. તેનો ખુલાસો જરથોસ્તે પોતાના શાગેરદો આગલ કીધો હતો અને તેઓએ પેહલવી જખાનમાં લખી લીધો હતો. એવા જરથોસ્તના શાગેરદોનાં, તેમાં મુખ્ય કરીને જરથોસ્તના કાકાના છોકરા મેદીઆમાંહનાં, પોતાનાં લખેલાં પુસ્તકો તરીકે 'વજરકરદ દીની,' 'દીનકરદ', પેહલવી રવાએતો, અવસ્તાના તરજુમા ઈત્યાદી ગણવામાં આવતા હતા; પણ હાલમાં જુદી જુદી ભાશા સંબંધી માહેતગારી આપણમાં પેવસ થઈ છે તેથી એવું કેહી જનારા દસ્તુરોના પોતાના નખીરાઓ એ વાત હવે કબુલ રાખતા નથી. પેહલવી તરજુમા જરથોસ્તના શાગેરદોનો કીધેલો હોએતો જરથોસ્તની જનમ ભુમી વીશે તેઓ એમ શક ભરીઈ કાંમિ લખે કે 'કેટલાએકો' કેહી કે જરથોસ્ત રએનો હતો ?

^{૨૩} જરથોસ્તને યસીખીઅસ, તથા એમીઆનસ મારસેલીનસ બલખનો, અનેકોરેનો મોસીજ, બેરોસસ, તથા એલેક્ઝાન્ડરીઆનો કલેમેનસ મીદીઆનો (રએ, મીદીઆમાંછે); હેરમોદોર, આરીજનેસ, પારશીરી તથા દમાસકસનો પાસેનીઅસ, પરસીઆનો (ધરાનવેજ ?) કહી ગયાછે.

(જરમન ઓરીએનટલ સોસાયટીનું ૧૯ મું દફતર પાને ૨૮, ૨૯).

આખ ૩ ને. જરથોશ્તી સને.

૧૩. જરથોશ્તી સને ગણવાની આપણા લોકોની રીત.

આપણા ઇરાન દેશનો એક અન્યથા તરેહનો આગલો તરીકો હતો. આજમુઘી ઇરાનની પુરાતન તવારીખ, જેટલી અને જેવી આપણને માલુમ છે, તે ઉપરથી કેહી શક્યે છીએ કે, અસલમાં ઇરાન મધે પુરાતન વખતથી ચાલતો આવેલો સને હતો નહી. હવે પછી કાંઈ વધારે શોધ થાએ, અને પુરાતન ચાલુ સને માલુમ પડે તો તે દીગર વાત છે, પણ હજુર સુધી તો એટલુંજ ચોકસ જણાએ છે કે, ઇરાનમાં દરેક પાદશાહ પોતાનો સને ચલાવતો હતો, અને નવો પાદશાહ થયાથી જુણો સને બદલાઈને નવો સને ચાલતો હતો. એની શહાદત, સાસાનીઅન તખક્કાનાં પાદશાહોનાં સીક્રા ઉપરથી ચોકસ મલે છે. એ સીક્રાઓ ઉપર, પાદશાહનાં તખતે બેસવાનું સાલ લખે છે, પણ તેની આગમજનો કોઈ ચાલુ સને તેમાં જણાવ્યામાં આવતો નથી. નવો પાદશાહ થયો કે, તેના સીક્રા ઉપર નવેસરથી વરશ ગણાતું હતું. પાદશાહોનાં તખતે બેસવાથી, નવેસરથી પાદશાહી સને ગણવાનો કાયદો, અખલા આપણા અસલી ઇરાનીઓમાંજ હતો, એમ નથી, પણ એક રીતે આજે યુરોપમાં પણ એજ રેવાજ ચાલે છે. દાખલા તરીકે અંગ્રેજ રાજમાં, ચાલુ ઇસવી સને વાપડ્યા સાથે પાદશાહી સનેથી વપડાએ છે. જેમકે હાલમાં, મહારાણી વીક્ટોરીઆની પાદશાહીનું ૩૧ મું વરશ, ઇસવી સને સાથે, હમેશાં સરકારી દરબારી, તથા બીજાં અગતનાં દસ્તાવેજોમાં વપડાએ છે. રાણી વીક્ટોરીઆની આગમચ, વીલીઅમ ધી ફીર્થનું વરશ દસ્તાવેજોમાં લખાતું હતું. એમમાંજ પાદશાહી સને ગણવાનો રવજો બીજી કો-ઓમાં પણ સાધારણ છે, પણ તે સાથે બીજો કદીમ સને હમેશાં જોડાએલો આવે છે.

આજે આપણુ જરથોશ્તીઓ, યજ્ઞજરદી સને વાપડ્યે છ-
ઈએ. આપણો છેલ્લો પાદશાહ યજ્ઞજરદ નામનો થઈ ગયો,

તે તખતે બેઠો તે દીનથી, તેનો સને ચાલુ થયો. એ પાદશાહ, કમનસીબે આરબો સાથની લડાઈમાં ધરાનનું તાજ તથા તખત બોધ બેઠો, અને તેની પછવાડે આજ સુધી, કોઈ બીજો જરથોશ્તી પાદશાહ, ધરાનની ગાદીએ આવ્યો નથી. જે વખતે ધરાનનું રાજ આપણે હાથથી ગયું, તે વખતે આપણામાં અગર કોઈબી ચાલુ સને હતો તો, વીચારી શકાએછે કે તે આપણા લોકો અલખતે જલવી રાખતે, પણ તેમ નહી હોવાને લીધે, તેઓને યજ્ઞદજ્ઞનોજ સને ચાલુ રાખવા સીવાએ, બીજો કોઈ ઉપાએ દીર્યો નહી હશે.

આએ ખુલાસા ઉપરથી જોવામાં આવશે કે, આપણામાં તારીખ ગણવાનાં કારણસર, કોઈ ચાલુ પુરાતન સને નથી અને હતોબી નહી, પણ એક ધારેલા ચોક્કસ બનાવ પછી આજે કેટલાં વરશ ગુજરી ગયાં, એ જાણવું હોએ તો, તે બનાવ કયા પાદશાહના જમાનામાં બન્યો હતો તે પહેલાં તપાસવું પડેછે, અને ત્યારબાદ, તે પાદશાહ પછી આજ સુધી બીજા કેટલા પાદશાહો થઈ ગયા, અને તેઓ દરેક કેટલા વરશો સુધી પાદશાહી કરી ગયા, તે જાણી લેઇને તે એકેક પાદશાહના વરશોના આંકો, એકેકની નીચે મેલીને તેનો સરવાલો લેઈ લેવો પડેછે અને સરવાલાનો જે આંક આવે, તે, તે બનાવને આજથી કેટલાં વરશ થયાં તે દખાલી આપેછે. એ કાયદે, જરથોશ્તનો સને આપણામાં હમણા ગણવામાં આવ્યોએ, તેમાં પણ બે જુદાં જુદાં મત છે. કેટલાએ એકો જરથોશ્તનો સને ૨૨૫૭ વરશની વાત ઉપર, તથા બીજાએ ૨૫૦૫ ઉપર, મેલેછે અને તે બાબે આગલા દાહડાએ ઉપર આપણા ટોલામાં મોટી તકરારો થઈછે.

૧૪. જરથોશ્તી સનેની ગણતરી કરવામાં આજસુધી થતી ચુક.

ઉપર જણાવ્યું તેમ, દરેક પાદશાહની પાદશાહીના વરશોનો જુમલો લેઈને, આપણામાં હરેક બનાવનો સને કાહાડયામાં આવેછે; તે મીસાલે જરથોશ્તનો સને પણ, આપણા લોકોએ કાહાડ્યોએ.

સીકંદર રૂમી, જેને અંગ્રેજો, Alexander the Great કરીને કહેછે, તે યુનાનથી ઇરાન ઉપર હુમલો કરવા આવ્યો હતો, અને ઇરાનના પાદશાહ ‘દારાએસ કોદોમાનેસ’ જેને શાહનામામાં, ‘દારા,’ કરીને લખ્યો છે, તેને લડાઈમાં ઇસવી પુર્વે સને ૩૩૧ માં હરાવ્યો, અને પછી બેબીલોનમાં ઇસવી પુર્વે સને ૩૨૩ માં એટલે કે આઠ વરસ પછી તે મરણ પામ્યો. સીકંદરના ગુજરવાનો સને ચોક્કસ રીતે સહી થયેલો છે, વાસતે જરથોશ્તનો સને સોધી કાઢાડવા, શાહા ગુસ્તાસ્પની પછી સીકંદર સુધી થઈ ગયેલા ઇરાની પાદશાહોની પાદશાહીના વરસો કેટલાં થયાં, તે સોધી કાઢવાં જોઈએ છે. હવે ગુસ્તાસ્પ પછી બહમન, હોમાએ, દારાપ્પ તથા દારા નામના પાદશાહો થઈ ગયાછે, એવું તમામ ઇરાની તવારીખોમાં લખેલું છે. પણ એ પાદશાહોની પાદશાહી કેટલાં વરસો સુધી ચાલી, તે વીશે જુદાં જુદાં મતો છે, અને ધાર્યા મેલે તે મતફરતે લીધે, આપણામાં સનેની ગણતરીનો તફાવત પડ્યો છે. પણ મારી સમજ પ્રમાણે એ બધે ગણતરીવાલાઓ એકસરખી રીતે ચુક્યા છે, કાંએને બાંધેએ ગુસ્તાસ્પની પછી બહમન, હોમાએ, દારાપ્પ, તથા દારા ગણ્યાછે, પણ હમણાની તવારીખની નવી સોધથી તો એવું માલુમ પડેછે કે, ગુસ્તાસ્પ તથા બહમન વચ્ચે બીજા ઘણા એક પાદશાહો થઈ ગયાછે, જેઓનું કાંઈબી ખ્યાન કે ઇશારા વઢીક હાલની ઇરાની કેતાબોમાં મુતલક આવેલો નથી. તેઓની પાદશાહીનાં વરસોની ગણતરી, હીસાબમાં લેઈએ તો, જરથોશ્તી સને ૨૫૦૦ વરસોથી ઘણો આગલ વધી જશે. હવે ગુસ્તાસ્પ તથા બહમન વચ્ચે જે પાદશાહો થઈ ગયા છે, તેઓનું ખ્યાન ઇરાની કેતાબોમાં તો ઉપર જણાવ્યું તેમ મલતું નથી, પણ એ પાદશાહોનો થોડોએક એહવાલ ઇરાની તખ્તીઓ ઉપરથી તેમજ યુનાની તથા ચાહુદી ગ્રંથકારો ઉપરથી મલેછે.

૧૫. દારાએ દારાન તથા અરદેશર દરાજદસ્ત (બહમન) એ બંધેની વચ્ચે થઈ ગયેલા પાદશાહો.

તવારીખની આપણી ઇરાની કેતાબો, જેમાં પેહેલવી તથા ફારસી સરવે કેતાબોને હું ગણું છું, તેમાં બહમન, હોમાએ,

દારાબ તથા દારાની તવારીખ આવે છે. હવે એ પાદશાહોની તવારીખ યુનાની તેમજ ચાહુદી લોકોની લખેલી તવારીખમાં તેમજ ઇરાની લોકોએ પાહાડ ઉપર કોતરાવેલી તખતીઓ ઉપરથી બલી આવે છે. એ ત્રણે લોકોનાં એકવાલો નીચે મુજબ છે.

૧. યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે.

યુનાની ગ્રંથકારો, દારાને, “દરાએસ કોદામાનસ” કહેતા હતા, જે સીકંદરને હાથે માર્યો ગયો હતો. (જુલો બેરાંમત બી-ખાત કાંગાની ઇરાનની તવારીખ પાને ૧૫૯)† એ “દરાએસ કોદામાનસ,” “દરાએસ નોથસ”નાં વંશનો હતો (પાને ૧૬૦). તેની આગમચ “આરસીસ” અને તેની આગમચ “દરાએસ આકસે” (પાને ૧૫૫) રાજ કીધું હતું, જે “આરતેઝરકલસ આકસ” ને નામે પણ આલખાતો હતો. “દરાએસ આકસ”ની આગમચ, તેનો બાપ, “આરતેઝરકલસ” રાજ ચલાવતો હતો, જે “આરતેઝરકલસ નેમન” ને નામે આલખાતો હતો. “આરતેઝરકલસ નેમન”ની આગમચ તેના બાપ “દરાએસ નોથસે” (પાને ૧૩૯) રાજ કીધું હતું અને તેની આગમચ તેના ભાઈ “સોગદીઆનસે” અને તેની આગમચ તેનાં વડા ભાઈ “(બીન્) ઝરકલસે” અને તેની આગમચ તેનાં બાપ “આરતેઝરકલસ લાનજમાનસ” જેને આપણા લોકો અરદેશર દરાજદસ્ત અથવા બહમન કહીએ છીએ તે રાજ ચલાવતો હતો. એ રીતે અરદેશર દરાજદસ્ત યાને બહમન તે “આરતેઝરકલસ લાનજમાનસ”થી તે “દરાએસ કોદામાનસ” સુધી યુનાની ગ્રંથકારોનાં કહેવા મુજબ ૮ પાદશાહો થઈ ગયા છે.

“આરતેઝરકલસ લાનજમાનસ” (પહેલો “આરતેઝરકલસ”).

“ઝરકલસ” (બીન્)

“સોગદીઆનસ.”

“દરાએસ નોથસ” (બીન્ દરાએસ).

---

† શકાદતો બનતાં સુધી, શુજરાતીમાં છપાએલાં પુસ્તકો ઉપરથી આપી છે, કે તે ઉપરથી, વાંચનારાઓને તે પુસ્તકો વાંચવાનો શોક થાએ.

“આરતેઝરકૃસ નેમન” (ખીજે આરતેઝરકૃસ).

“દરાએસ” (“આરતેઝરકૃસ”) “ઝાકસ” (ત્રીજે આર-
તેઝરકૃસ અથવા ત્રીજે દરાએસ).

“આરસીસ” (ચોઠો દરાએસ).

“દરાએસ કોદામાનસ”.

હવે શાહનામામાં, બહુમનને, અરદેશર દરાબદસ્ત, કહે છે, તેને યુનાની તથા ખીજ લખનારાઓ, બરોબર તરજુમો કરતા હોએ તેમ ગ્રીકમાં “માકરોકેર” અથવા લાટીનમાં “લાનજ માનસ” અથવા અંગ્રેજીમાં “લૉનગ હેનદેદ” એવી રીતે કહે છે, વાસતે શાહનામાનો બહુમન તથા યુનાનીઓનો “આરતેઝરકૃસ” એકજ પાદશાહ હો છે. યુનાની ગ્રંથકારોએ એ પાદશાહને ‘આરતેઝરકૃસ’ લખ્યો છે, તે એ ગ્રંથકારોના જમાનામાં, એ નામનો એવોજ ઉચ્ચાર થતો હતો તેટલા વાસતે છે, પણ પછવાડેથી, ફીરદોસીના જમાનામાં, ‘આરતેઝરકૃસ’ નામ હંકુ થઈને ‘અરદેશર’ ઓલાવા લાગું, તેથી શાહનામામાં ‘અરદેશર’ નામ આવેલું છે. પણ જબાનની તપાસ કરનારાઓ સમજે છે કે, ‘અરદેશર’ તથા ‘આરતેઝરકૃસ,’ બંધ એકજ નામ છે. વલી “દરાબદસ્ત” એટલે કે લાંબા હાથવાલો એનો લાટીનમાં તરજુમો Longimanus=Longhanded એવો થાએ છે, વાસતે અરદેશરની હાથની આએ. ઓઠ ઉપરથીબી, યુનાની ગ્રંથકારોનો “આરતેઝરકૃસ,” અને શાહનામાનો “અરદેશર” એકજ પુરૂશ હો છે. (જુવો માલકમ હીસતરી વાલમ ૧ લો પાને ૨૩૫—૨૩૬). ત્યાર પછી શાહનામાનો દારાબ, અને યુનાનીઓનો “દરાએસ નાથમ” એકજ પુરૂશ છે. તેઓના નામ એકબીજાને બરોબર મલતાં આવે છે, અને તેઓની કારકીરદી પણ એકબીજા સાથે મલે છે (મા. હી. વા. ૧ લો પાને ૨૪૧). સીકંદરે, જે પાદશાહને હરાવ્યો, તે શાહનામા પ્રમાણે, દારા નામ રાખતો હતો, તથા યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે “દરાએસ કોદામાનસ” કહેવાતો હતો. એ બંધે પુરૂશોના નામો, દારા તથા દરાએસબી એક મલતાં આવે છે, અને તેઓબી એકજ પાદશાહના નામો હતાં.

(મા. હી. વા. ૧ લો પાને ૨૪૨). હવે ધ્યાનમાં લેવું કે, બહુ-મન “આરતેઝરકજસ લાનજમાનસ” સાથે, દારાબ “દરાએસ નોથસ” યા “દરાએસ ઓકસ” સાથે, તથા દારા “દારાએસ કોદો-માનસ” સાથે, મલી રહે છે, ત્યારે વચમાંનાં બાકી રહેલા પાદશાહો બી, મલી રહેવા જોઈએ. પણ એવું દીશે છે કે, જે કેટલાએક પાદશાહોએ થોડોજ વખત રાજ કીધું હતું તેઓનાં નામ ફીર-દોસીએ લીધાંજ નથી, જેમકે યુનાની ગ્રંથકારો, અરદેશર પછી “બીજા ઝરકજસ” તથા “સોગદીઆનસ”ને મેલે છે, જેઓ બેહુએ મલીને માત્ર આઠજ મહીના રાજ કીધું હતું. એ બંધે-ના નામ શાહનામા મધેથી જડતાં નથી. જ્યારે શાહનામામાં કેટલાએક પાદશાહોને વાસતે લખ્યામાં આવે છે કે, તેઓએ ૧૦૦, ૨૦૦, ૩૦૦ કે વધારે વરસો સુધી રાજ કીધું હતું, ત્યારે તે ઉપ-રથી એવું સમજવું જોઈએ છે કે, એટલા વરસોમાં એક માણસે નહીં પણ એકથી વધારે પાદશાહોએ રાજ કીધેલું હોવું જોઈએ, પણ તેઓના નામો યાતો ફીરદોશીને મલ્યાં નથી, અથવા તો તે જાણાવાને તેણે દરકાર કીધી નથી, અથવા તો એક પછી એક તેવું તેજ નામ એક કરતાં વધારે પાદશાહોને વાસતે મલ્યા કીધું હોએ તેથીબી એ ગુચવાડો પડ્યો હોએ.

એ મીસાલે બહુમને, એટલેકે અરદેશર દરાજદસ્તે, ૧૧૨ વરસ સુધી રાજ કીધું એમ શાહનામામાં લખી જાએ છે, અને યુનાની ગ્રંથકારોએ તો અરદેશરે માત્ર ૪૧ વરસ લગી રાજ કીધું, એમ લખ્યું છે. ત્યારે એવું જાણાએ છે કે, બહુમન પછીના કેટલાએક પાદશાહોનાં નામો, શાહનામામાં આવેલાં નથી, તોપણ તેઓનાં વરસો તો ફીરદોસીએ અરદેશરના રાજમાંજ ગણી તેની પાદશાહી ૧૧૨ વરસ સુધીની લાંબી કીધી છે (મા. હી. વા. ૧ લો પાને ૨૩૯).

શાહનામા તથા યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે, દારા (દરા-એસ કોદોમાનસ)થી અરદેશર દરાજદસ્ત (આરતેઝરકજસ લાનજમાનસ) સુધી, કેટલા પાદશાહોએ કેટલો વખત રાજ ભો-ગવ્યું, તેની એક ટીપ નીચે આપું છું.

શાહાનામા પ્રમાણે ૪ પાદશાહોએ ૧૭૧ વરશ રાજ કીધું.

બહમનની પાદશાહીના વરશ	૧૧૨
હોમાએની પાદશાહીના વરશ	૩૩
દારાબની પાદશાહીના વરશ	૧૨
દારાની પાદશાહીના વરશ	૧૪
	<u>૧૭૧</u>

યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે ૮ પાદશાહોએ વરશ ૧૩૪ રાજ કીધું:

“આરતેઝરકજસ લાનજમાનસ”ની પાદશાહીના વરશ ૪૧
ઈસવી પુરવે ૪૫૫ થી ૪૨૪ સુધી.

“ઝરકજસ બીજો” તથા
“સોગદીઆનસ”ની પાદશાહીના મલીને વરશ } ૧
ઈસવી પુરવે ૪૨૪ થી ૪૨૩ સુધી.

“દારાએસ નોથશ”ની પાદશાહીના વરશ ૧૮
ઈસવી પુરવે ૪૨૩ થી ૪૦૫ સુધી.

“આરતેઝરકજસ નેમન”ની પાદશાહીના વરશ ૫૨
ઈસવી પુરવે ૪૦૫ થી ૩૫૩ સુધી.

“આરતેઝરકજસ ઓકસ”ની પાદશાહીના વરશ ૧૬
ઈસવી પુરવે ૩૫૩ થી ૩૩૭ સુધી.

“આરસીસ”ની પાદશાહીના વરશ ૨
ઈસવી પુરવે ૩૩૭ થી ૩૩૫ સુધી.

“દારા”ની પાદશાહીના વરશ ૪
ઈસવી પુરવે ૩૩૫ થી ૩૩૧ સુધી. ૧૩૪

(કરપોરટરની મુસાફરી વાલમ ૧ લો દીબાચો પાને ૧૫—૧૬).

હવે ફરીને ધ્યાનમાં લેવું કે, ઉપલી બંધે દીપોના પહેલા તથા છેલા પાદશાહો ઉગમણ પ્રાંતના લખનારાઓ પ્રમાણે, તેમજ પશ્ચિમ તરફના લખનારાઓ પ્રમાણે એકજ પુરૂશો ઠડે છે.

૨. ખીલારોડી તખ્તી પ્રમાણે.

હવે એ પાદશાહોની થોડીએક તવારીખ, ઇરાન મધે પાહાડો ઉપર કોતરાએલી તખ્તીઓ ઉપરથી મલે છે. કેટલાએકોનાં તો

માત્ર નામજ માલુમ પડે છે. “દરાએસ ઓક્સ” જેને, “આરતેઝરકલસ ઓક્સ” કહેતા હતા તથા જેને ત્રીજા આરતેઝરકલસ” ને નામેથી ઓલખ્યામાં આવે છે, તે એક તખ્તી ઉપર પોતાની ખુન્યાદ નીચે પ્રમાણે આપે છે. (જ. અ. અંક ૯ મો પાને ૬૪૭).

“આરતેઝરકલસ” (“આરતેઝરકલસ લાનજમાનસ”)નો છોકરો “દરાએસ” (“નોથસ”), તેનો છોકરો “આરતેઝરકલસ” (“નમન”), તેનો છોકરો “આરતેઝરકલસ” (“ઓક્સ”).

એ ઉપરથી જણાએ છે કે, અરદેશર દરાજદસ્તની ઓલાદનાં નામો, જેમ ઇરાની કેતાબો તથા યુનાની કેતાબો મધેથી તેમજ તખ્તીઓ ઉપરથીબી મલી આવે છે. ફરક એટલોજ છે કે, તખ્તીમાં જણાવેલી પેહડીઓ, યુનાની ગ્રંથકારોએ જણાવેલી પેહડીઓ સાથે ખરોખર મલે છે, પણ ઇરાની કેતાબોની પેહડીઓ, તેટલી ખરોખર ઉતરતી નથી. હવે એ તખ્તીઓ ઇરાની પાદશાહોની પોતાની, પોતાના જમાનામાં કોતરાવેલી છે, અને ઇરાની તવારીખો, ઘણા પાછલા જમાનામાં તે વખતના વિદ્વાન લોકોએ, જુલુમાં પુસ્તકો ખોલી કાઢાડીને, તે ઉપરથી ઉપજવી કાઢાડી છે. હવે જો એ બંધે વચે તક્ષવત નજર આવે તો, તવારીખની કેતાબો કરતાં તખ્તી-ઓને વધારે ભરૂશા ભરેલી ગણવી જોઈએ. તખ્તીઓ, ખેશક, જે પાદશાહોનું વર્ણન આપે છે, તે પાદશાહોનાં જમાનામાં કોતરા-એલી છે, વાસ્તે તેમાં ખોટી ખખર દાખલ થઈ હોએ એવું આપણે ધારવું નહીં જોઈએ. તવારીખ લખનારાઓએ તો, પાછલા જમાનામાં તવારીખ લખવાને માંધે લીધું હતું, અને અગરજો તેઓને જોઈતા દસ્તાવેજો નહીં મલી આવ્યા હોએ તો, તેઓથી ખરેખરી હકીકત આપવાને નહીં બને, એમ વીચારવું સહેલ છે. એ કાએદે શાહનામા તથા બીજી પેહેલવી કેતાબો કરતાં તખ્તી-ઓને વધારે વજન આપવાને ઘટતું લાગે છે, અને જ્યાં આપણે જોઈએ છઈએ કે, આગલા વખતમાં લખાએલાં યુનાની પુસ્તકોમાં “આરતેઝરકલસ લાનજમાનસ” ની ઓલાદની વીગત આપવામાં આવી છે, તે તખ્તીમાં આપેલી ટીપ સાથે ખરોખર મલે છે, ત્યારે

એ બંધે દસ્તાવેજો એકેકને મળ્યુત ટેકો આપે છે, એવું ખોલ્લી રીતે દખાઈ આવે છે, અને તે ઉપર ભરૂશો વધારે કાએમ થાએ છે. યુનાની ગ્રંથકારોએ આપેલાં નામો સાથે તખ્તીઓનાં નામો ખરાખર મલી રહે છે, તે નીચે જોવાથી ખાતરી થશે. (જુવો જાંગીર ખરજોરજીનો ઇરાની ખીલારોકી તખ્તીઓનો રેસાલો પાને ૨૮.)

“ખશાયરશાનો બેટો અરતખશતરા નામનો હતો, એને યુનાનીઓ આરતેઝરકસીસ કહેતા હતા, અને તેનો એક હાથ લાંબો હતો, તેથી તેનો એલકાખ લાનજીમેનસ કીધો હતો. એ પાદશાહની (તવારીખ આપનારી) તખ્તી એકખી માલુમ પડતી નથી, પણ માત્ર તેનું નામ ચેહલ મીનારની પછવાડેના પાદશાહની તખ્તીમાં, જેમાં તે પોતાના વડવાના નામો જાહેર કરે છે, તેમાં જણાવ્યું છે. એ પાદશાહનો બેટો દારયવુશ છે, એની પણ (તવારીખ આપનારી) કાઠ તખ્તી નથી, માત્ર ઉપર જણાવ્યું તેમ, તેનું નામ મલ્યું છે. એ પાદશાહને મલતું યુનાની નામ, દરાએસ તોથસ આવે છે એનો બેટો અરતખશતરા નામનો હતો, અને તેને મલતું યુનાની નામ આરતેઝરકસીસ નીમેન છે. એ પાદશાહની તખ્તી સુસા આગલ જડી છે, નીમેનનો એલકાખ તેની સારી યાદદાશત ઉપરથી આપયો હતો. એનો બેટો અરતખશતરા છે, જેને યુનાનીઓ આરતેઝરકસીસ એકસ કહે છે. એ પાદશાહની તખ્તી ચેહલ મીનારમાંથી મલી આવી છે.”

એ મીસાલે તખ્તીઓએ, યુનાની ગ્રંથકારોને ખરા કરી આપ્યા છે.

૩ યાહુદીઓનાં લખાણ પ્રમાણ.

યાહુદીઓને અને ઇરાનીઓને એક જમાનામાં મોટો સંબંધ થયો હતો. “નેબેક્રેદનેજર” નામના “બાબીલોન” (બાબુલ)નાં એક પાદશાહે, યાહુદીઓનાં પાએતખત “જેરુસેલમ” ઉપર હુમલો લેઈ જઈને, તે શહેર તારાજ કરી નાખ્યું હતું, અને ત્યાંના કેટલાએક રહેવાસીઓને, બેબીલોનમાં લાવી ત્યાં કેદ કીધા હતા. કેટલીએક મુદત પછી બેબીલોનનું શહેર કુરુસ (Cyrus) નામે એક ઇરાની પાદશાહના તાબામાં આવ્યું, તેણે “નેબેક્રેદનેજર” નજર કેદ કીધેલા યાહુદીઓને છોડી મેલ્યા, અને તેઓને પોતાને વતન સીધારવાની પરવાનગી આપી, એટલુંજ નહીં, પણ સાંખો કેટલોક

જર ખજાનો બક્ષી તેઓને ખુશી ખુશાલી સાથે રવાને કીધા. ત્યાર બાદ યાહુદીઓને, ઈરાનીઓ સાથે કેટલીક પ્રકારનો ઘરોળો થયો હતો તેનું દાશતાન તોરાતમાં, એટલે કે ઓલ્ડ તેસ્ટમેન્ટ (Old testament)માં, “ઈજરા”, “નેહીમીઆ”, “એસથર”, “દાનીઅલ”, ઇત્યાદી લખનારાઓનાં પુસ્તકોમાં આવેલું છે. એ કેતાબોમાં, ઈરાની પાદશાહોનાં યાહુદીઓની સાથનાં સંબંધનો, કેટલો-એક એહવાલ મલેછે, તેમાં અરદેશર દરાજદસ્ત વીશે કેટલેક ઠેકાણે લખેલું છે. એ એહવાલમાંનો એક ફકરો નીચે ઉતારી લેઉ છું. (બુવો ઈજરા, ચાપટર ૬ હો કલમ ૧૪ મી).

And they builded, and finished it (the temple), according to the commandment of the God of Israel, and according to the commandment of Cyrus, and Darius, and Artaxerxes King of Persia.

અર્થ: —અને તેઓએ પોતાનું દેવલ બાંધીને તમામ કીધું, ઈજરાએલના ખોદાના હોકમ મારફત, અને “સાધરસ” અને “દરાએસ” અને “આરતેઝરકલસ” ઈરાનના પાદશાહના હોકમ મારફત.

યુનાની લખનારાઓના પુસ્તકોમાં, તથા ખીલારોકી તખ્તી-ઓમાં “આરતેઝરકલસ” નામના પાદશાહો મલેછે, તે આપણે આગલ જોઈ ચુકા, તેમાંનો એક ઉપર જણાવેલો “આરતેઝરકલસ” છે. “આરતેઝરકલસ” વીશે ઉપલા ફકરાની આવે પ્રમાણે નોટ આપીએ.

This was Artaxerxes, the third son and successor of Xerxes, surnamed *Macrocheir* or longimanus, or in Persian Ardsheer deeraz dast ‘Ardesheer the long handed,’ so called, according to the Greeks, from the extraordinary length of his hands, but according to the Easterns (Herbelot, Bibl. Orient. p. 170.) from the extent of his dominions. He ascended the Persian throne A. M. 3540. B. C. 464. and reigned 41 years. He is said to have been the most handsome person of his age and to have been a prince of a very mild and generous disposition.

અર્થ :—આએ “આરતેઝરકજસ, “ઝરકજસનો” તરીજો છોકરો અને વારેસ હતો, અને તેનો એલકાખ ગ્રીકમાં, “માકરોકેર” અથવા લાટીનમાં “લાનજમાનસ,” તથા શરસીમાં “દરાજદસ્ત” હતો. એ એલકાખ તેને આપવાનું કારણ, ગ્રીક લખનારાઓ પ્રમાણે, એ હતું કે તેના હાથ સાધારણ માણસોના હાથ કરતાં લાંબા હતા, પણ ઉગમણ પરાંતના લખનારાઓ પ્રમાણે (જુઓ હેરબેલોતની કેતાખ પાને ૧૭૦), એ એલકાખ તેને લાગુ પાડવાનો સખ્ય એ હતો કે, તેના હાથનો અખત્યાર બેહદ દુર દરાજ મુલકો ઉપર ચાલતો હતો. તે દુન્યાના સને ૩૫૪૦, મુતાબેકે ઇસવી પુર્વે સને ૪૬૪ માં તખ્ત ઉપર આવ્યો હતો.

આએ પ્રમાણે અરદેશર દરાજદસ્તનું નામ ચાહુદીઓના પુસ્તકો મધેથી પણ મલેછે.

૧૭. અરદેશર દરાજદસ્ત (બહુમન) ના વડવાઓ.

અરદેશર દરાજદસ્તનો એહવાલ શાહનામા (ઇરાની કેતાબો) ઉપરથી, ઇરાની તખ્તી ઉપરથી, યુનાની તવારીખ ઉપરથી, તથા ચાહુદીઓની તવારીખ ઉપરથી, એવી રીતે ચાર જુદાં જુદાં અને એકેકથી વેગલાં લખાંતો ઉપરથી, આપણે ઉપર જોઈ લીધો.

એ ચાર એહવાલોમાં અરદેશરનો તખ્ત ઉપર આવવાનો સને નીચે મુજબ જણાવેલો છે.

શાહનામા તથા ઇરાની કેતાબે પ્રમાણે ઇસવી પુર્વે સને ૫૦૨ માં, સીકંદરની ૧૭૧ વરશ આગમચ.

યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે ઇસવી પુર્વે સને ૪૬૫ માં.

તખ્તી ઉપર મહીના તથા દાહાડા લખ્યાછે, પણ કંઠે સને લખ્યો નથી, તોપણ ત્યાંની લખાએલી ખીનાઓનાં સને, ખીજ પુસ્તકોમાં આવેલા હોએ તે ઉપરથી મુકરર કરાઈ શકાએછે, પણ ખુદ તખ્તીમાંથી સને મલતો નથી તેથી અત્રે લીધો નથી.

ચાહુદી ગ્રંથકારો પ્રમાણે, અરદેશરનાં ૭ માં વરશમાં, ઇજરા, બેબીલોનથી જેડસેલમ ગયો હતો, અને તેનો સને ઇસવી પુર્વે ૪૫૮ હતો, ત્યારે અરદેશર ઇસવી સને ૪૬૫ માં તખ્તે બેઠો હતો.

૧ શાહનામા તથા ઈરાની કેતાબો પ્રમાણે

હવે શાહનામા તથા ઈરાની કેતાબો પ્રમાણે અરદેશર દ-રાજદસ્ત, અસપંદીઆરનો છોકરો હતો, અને અસપંદીઆર ગુ-શ્તાસ્પનો, અને ગુશ્તાસ્પ લોહરાસ્પનો, અને લોહરાસ્પને કેબુશ-રૂએ, તખ્તે બેસાડીને પોતે ગોર્દનશીન થયા હતા.

૨ યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે.

“આરતેજરકૃસ લાનભમાનસ,” “જરકૃસ” નો છોકરો અને “જરકૃસ,” “દરાએસ” નો, અને “દરાએસ,” “હી-સ્તાસ્પીસ”નો અને “હીસ્તાસ્પીસ,” “આરસેમીસ” નો, તથા “આ-રસેમીસ,” “એરીઆરેમનીશ” નો અને “એરીઆરેમનીશ,” “તીસ્પીસ”નો, અને “તીસ્પીસ” “ઝિકીમીનીશ” નો છોકરો હતો. (જુલો હીરાદાતસ બુક ૭ મી, ચેપ્ટર ૧૧ મો, પાને ૧૫).

૩ ખીલારોકી તખ્તી પ્રમાણે.

“અરતખશથર” (આરતેજરકૃસ) નો બાપ “ખશાઈઅરશા” (જરકૃસ), “ખશાઈઅરસા” નો બાપ “દારયુસ” (દરાએસ) (જુલો જ. અ. સર્ફ ૬૪૭). “દારયુસ” નો બાપ “વીસતાસપ,” (“હીસતાસપીસ”), “હખમઈનીઅન” (“આખીમીનીઅન”) ખા-નદાનનો હતો (પાને, ૬૪૩). “દારયુસ” ની આગમચ ૮ પાદશા-હો રાજ કરી ગયાહતા અને પોતે નવમો હતો. એ મીસાએ “દરા-એસ” પોતાની તખ્તી ઉપર કોતરાવેલું છે, (જ. અ. પાને ૬૪૫). હવે બેહીસતુનની તખ્તી ઉપર દરાએસે, પોતાના વડવાઓનાં નામો નીચે મુજબ આપ્યાં છે.

(જાં. બ. વા. નો ખી. ત. રેસાલો પાને ૩૭):—

૧. હું “દારયુસ ” (દરાએસ). “વીસતાસપ ” (હીસતાસપીસ)નો બેટા, “અરશામ ” (આરસેમીસ) નો નખીરો, “હખામનીશ ” (આખીમી-નીઅન) ખાનદાનનો.

૨. પાદશાહ “દારયુસ ” (દરાએસ), કેહેય, માશે બાપ “વીસતા-સપ” (હીસતાસપીસ), “વીશતાસપ” (હીસતાસપીસ) નો બાપ “અરશામ”

(ઝારસેમીસ), “ ઝરશામ ” નો આપ “ ઝરીઝારામાન ” (ઝેરીઝારેમીનીશ), “ ઝેરીઝારામાન ” નો આપ “ ઝીશપાઇસ ” (ટીસપીસ), “ ઝીસપાઇસ ” (ટીયપીસ) નો આપ “ હખામનીશ ” (ઝેક્રીમીનીસ).

ખીલારોકી તખ્તીઓમાં જે પાદશાહોનાં નામો આવેલાં છે તે વીશે જાંગીર ખરજ્જેરજીવાલા ‘ઇરાની ખીલારોકી તખ્તીઓના’ રેસાલા મધે, સર્કે ૨૪ થી ૨૮ સુધી લખે છે કે,

તખ્તીઓમાં જે પાદશાહોના નામો આવ્યાં છે, તે વીશે તવારીખ અંગણી નથી. યુનાની ગ્રંથ કરતાઓએ, ઇરાનના પાદશાહો વીશે ફેટલીએક ખીનાઓ લખી છે, અને તેઓના નામો આપ્યાં છે, તે ઉપર એ તખ્તીઓ ઘણું અજવાળું નામે છે. હખામનીશ પાદશાહોની જનમ ભુમી પારસ હતી, જેને હાલ ફારસ અથવા ફારીસતાન કહે છે. એ પ્રાંતમાં પેહલો પાદશાહ હખામનીશ ગણાયે છે. એવું વીચાર્યામાં આવે છે કે, જન્મ અવસનામાં જણાવેલો ટોલો, જે ઝેરીઝેનવેન્ને છોડીને પશ્ચિમ તરફ ચાલ્યો હતો, અને જેણે પારસમાં આવી મુકામ કીધો હતો, તે ટોલાનો પેહલો પાદશાહ નવાં પ્રાંતમાં હખામનીશ હતો. એ પાદશાહ ઈસવી સનેની ૭૦૦ વરસ આગમચ થઇ ગયો હશે. તખ્તીઓમાંના પાદશાહો કહે છે કે હમો હખામનીશથી ઉતરેલા છઠ્ઠાએ, અને જણાવે છે કે એ કારણુને લીધે અમોને તેના ખાનદાનનાં કહે છે. હીરાદોતસ નામના ઇતીહાસ કરતાએ, જરકજીસ પાદશાહની વંશાવલી જણાવતી વખતે તે પાદશાહના કુટુંબના વડવાનું નામ “ અક્રામીનીશ ” જાહેર કીધું છે.

હખામનીશના બેટા ઝીસપાઇસનું નામ, તખ્તીઓમાં આવેલું છે, અને હીરાદોતસ, તેને ‘ ટીસપીસ ’ ને નામે જણાવે છે. એ પાદશાહને એ દીકરા હતા. તખ્તીઓમાં એકનું નામ આવ્યું છે, પણ તેનો પાદશાહી દરજ્જો જણાવ્યો નથી. એનું નામ ઝરીઝારામાન છે, અને હીરાદોતસ તેને ઝરીઝારામનીશ કરી લખી જાયે છે. ખીજે દીકરો જે પાદશાહ હતો, તેનું નામ માત્ર ડાઝેઓડોરસ નામના લખનારે જણાવ્યું છે. એ નામ વીશે આગલ શક હતો ; પણ પછવાડેથી તખ્તીઓ ઉકલાવ્યા પછી તે દુર થયેઓ છે. દારયવુશ પાદશાહ પોતાના આપ બપાવા તથા તેના આપના નામો પાદશાહો (ના નામો) હોએ તેમ જણાવતો નથી, અને ખીજા પાદશાહોએ પોતાની તખ્તીઓમાંખી તેમજ કર્યું છે. હવે દારયવુશ, પોતાને નવમો પાદશાહ ગણે છે, સારે ખાફી આઠ આવવા જોઇએ, અને દાઝોડોરસનું જણાવેલું નામ લીધું નહીં તો, આઠ થતા નથી. કોઠો તપા-

સતાં માલુમ પડે છે કે દારયવુશની અગાઉ આઠ પાદશાહો છે. એ નામ કામબાઈસીસ છે અને તે ખીલારોડી હરફમાં કમુજઅ થાય છે.

કમુજઅનાં દીકરાનું નામ કુર્શ છે. એ નામ વીશે હીરોડોટસ જણાવી ગયો છે કે મોટા પાદશાહ કુર્શ, જેણે ધરાનનું રાજ સ્થાપ્યું, તેનો અપાવો થાએ. તે ઇસવી સનેની ૬૦૦ વરસ અગાઉ થઇ ગયો.

એનો દીકરો કમુજઅ નામનો પાદશાહ થએઓ. હીરોડોટસ એને વીશે ચુકથી લખે છે કે તે માત્ર પારસનાં એક ઉંચા કુટુંબનો શખસ હતો. એનોફન એ વીશે બરેબર જણાવે છે કે તે પારસનો પાદશાહ હતો. કરનલ રાલીનસનને એક ઇટરડી બાબીલનનાં ખીલારોડી હરફોથી કોતરાએલી મલી છે. એ ઇટરડી ધરાક આરખીમાં શેનકેરેહ નામના શહેરમાંથી જડી હતી અને તેમાં કુર્શ પોતે કેહે છે કે “ મોટા પાદશાહ કુર્શ મોટા પાદશાહ કમુજઅનો બેટો.” એ ઉપરથી કમુજઅ નામનો ખીજો પાદશાહ સાબેત થાએ છે.

કુર્શ નામનો મોટો પાદશાહ ત્યાર પછી આવ્યો. એના વખતમાં પારસનાં ધરાનીઓ આખા એશીઆમાં ફરી વલ્યા. ઈગ્રિજમાં એ પાદશાહને “ સાધરસ ધી ગ્રેટ ” એટલે મોટો સાધરસ કેહે છે. એ પાદશાહની તખ્તી મુરગાબ આગલ છે તે વીશે આગલ જણાવ્યું છે. બહીસતુનની તખ્તીમાં દારયવુશ કેહે છે કે કુર્શ હમારા ખાનદાનનો છે. એ પાદશાહની કારકીરદીની હકીકત હીરોડોટસ, એનોફન, કટીસીઆસ એઓએ પોતાની તવારીખોમાં લખી છે. ટાલોમી, ખીરોસસ તથા એસકીલસ એને વીશે કહી ગયા છે અને જુની તોરાતમાં ઇસાહયા, એજરા અને ડેનીઅલની પોથીઓમાં છે.

એના બેટા કમુજઅ ત્રીજા વીશે યુનાની તવારીખ કરતા લખી ગયા છે. બહીસતુનની તખ્તીઓમાં એની હકીકત ટુંકમાં જણાવી છે તે હીરોડોટસને મલતી આવે છે. એ પાદશાહનું નામ મીસર દેશની તખ્તીઓમાંથી કામબાઈ કરીને જડ્યું છે. યુનાની નામ કામબાઈસીસ હતું.

એ પાદશાહનો ભાઇ બરદીય હતો ; જેકે હીરોડોટસ તથા ખીજા એનું નામ સમેરડીશ લખે છે અને તેનાં ખરાં નામને મલતું બારડીશ નામ પણ તેઓ વાપરતા હતા. એને એના વડા ભાઇએ મારી નાખ્યો હતો તે બહીસતુનની તખ્તીમાંથી માલુમ પડે છે અને તે પ્રમાણે યુનાની અંથકારો લખી ગયા છે. કુર્શનાં બંધે છોકરાઓ કુદરતી વારસ વગર મરી ગયા હતા.

ઉપર જણાવ્યું હતું કે અરીયારામનને પાદશાહી મલી નહી હતી તેની ઓલાદને તખ્ત મલ્યું. અરીયારામનનો બેટો અરશામ હતો અને તેનું નામ તખ્તીઓમાં તથા હીરોડોટસનાં પુસ્તકમાં માલુમ પડે છે. પણ તેને પાદશાહ કરી જણાવ્યો નથી. અરશામનો બેટો વીસતાસપ હતો. જે વખતે કુરશની ઓલાદ ટુંકી થઇ ગઇ ત્યારે તખ્ત વીસતાસપને પુગવું જોઇતું હતું ; પણ તે વખત ખીકટ હતો અને જીવાન તથા દલેર શખસની ગરજ હતી કે જે ગઢિમાતનાં હાથમાંથી રાજ છીનવી લેઇને હોશીઆરીથી ચલાવે. એ સખબથી આપે પોતાના દીકરા દારયવુશને તખ્તે બેસવા દીધો, એટલુંજ નહી પણ તેના હાથતલે પ્રાંતનો એક હાકમ (છત્રપ) દાખલ રહ્યો અને બલવાની વેલાએ દીકરા તરફથી લડવા નીકલ્યો. બહીસતુનની તખ્તીઓ ઉપર એ ખીના જાહેર કીધી છે. એનું નામ યુનાનીઓ “ હીસતાસપીસ ” કરી દેતા હતા.

વીસતાસપનો બેટો દારયવુશ ધરાનનો સૌથી મોટો પાદશાહ નીકલ્યો. યુનાની ગ્રંથ કરતાઓ એને વીશે પુશકલ લખી ગયા છે. હીરોડોટસની તવારીખની આર ચોપડીનો મુખ્ય ભાગ એ પાદશાહની કારકીરદર્શી ભર્યો છે. એ પાદશાહની તખ્તીઓ પણ ઘણી રહી ગઇ છે, અને તે સંધી ખીજ કરતાં વધારે અગતની માલુમ પડી છે. યુનાનીઓએ અસલ નામને મલતું નામ એ પાદશાહનું રાખ્યું હતું.

દારયવુશનાં બેટા ખશીયારશાને યુનાની ગ્રંથકારો ઝરકસીસ કહેતા હતા તથા તેનું નામ ચાહુદીઓની તોરાતમાં આહાસુએરસ કરી આવેલું છે. હીરોડોટસ તથા ખીજઓએ એ પાદશાહનાં લાંબાં દાસતાનો લખ્યાં છે. એ પાદશાહની તખ્તીઓ ઉપરથી તવારીખને લગતી કાંઇ ખીના આપણને મલતી નથી.

ખશીયારશાનો બેટો અરતખશતરા નામનો હતો. એને યુનાનીઓ આરટાજરકસીસ કહેતા હતા .....

આએ રીતે ખીલારોકી તખ્તીની મદદથી, અરદેશર દરાજદ-સ્તનું ખાનદાન છેક હખમનીશ સુધી પોંહચાડી શકાએ છે, અને તેજ મીસાલે બરાબર યુનાની ગ્રંથકારોનો જોહવાલ મલતો આવે છે, ત્યારે અરદેશરનાં વડવાઓની આએ હેઠલ આપેલી ટીપ ઉપર પકો ભરોશો આવવો જોઇએ છે. હખામનીશ ખાનદાનની બે શા-

ખાઓ સમજવા નીચે એક કોઠો બેરાંમણ કાંગાનાં 'જરથોસ્તી સને' ઉપરથી મુદારીને આપ્યો છે. (પાને ૪૬) .

અખામનીશ (એકીમીનીસ).

ચીસપાઇસ (તીસપીસ).

કમુજઅ (કમખાઇસીસ).

કુરશ (સાઇરશ).

કમુજઅ (કમખાઇસીસ).

અરીઆરામાન (એરીઆરેમેનેશ).

અરશાસ (આરસેમીસ).

વીશતાસપ (હીસતાસપીસ).

દારયવુશ (દારાએસ).

ખશાઇઆરશા (જરકજસ).

અરતખશથર (આરતેજરકજસ=અ-
રદેશર દરાજદસત=ખહમન).

૪. યાહુદીઓનાં પુસ્તકો પ્રમાણે.

યાહુદીઓનાં પુસ્તકોમાં, અરદેશર દરાજદસ્તનું ખયાન મલે છે, તે વીશે આગલ કહી ચુકો છેઉં. પણ બેખીલાન હાથમાં લેઈ, સાઈરસે (કુરશે), યાહુદીઓને છુટા કીયા, તેના વચે તથા અરદેશર દરાજદસ્તના જમાના વચે, નજદીક ૮૦ વરશનો તફાવત આવેછે. એટલા વરશોનો એહવાલ પણ તોરાતનાં જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાંથી મલેછે. તેમાં સાઈરસ પછીના અને અરદેશર દરાજદસ્તની આગમચના ઈરાનના પાદશાહોનાં નામો આવેછે, તે નામો પણ આગલ ખીલારોકી તખ્તી તથા યુનાની ગ્રંથકારો ઉપરથી આપેલાં નામોને મલતાં આવેછે. એ વીશેનો એક ટુક એહવાલ (ઇદી ખીખલી-કલ એનસીકલોપીદીઆ સર્ફ ૨૬૦માં ઉપરથી) નીચે ઉતારી લેઉ છેઉં.

The return under Cyrus took place B. C. 536, that under Artaxerxes B. C. 457; so that seventy-nine years elapsed between the one return and the other. . . We give below the names of the kings who lived between Cyrus and Artaxerxes, together with the length of their reigns, and any circumstance

which may assist in identifying them by the different names under which they are mentioned in Sacred and profane history. ....Cyrus, who issued the first decree for the rebuilding of the temple and city reigned seven years. He was succeeded by his son Cambyses who reigned 7 years and 5 months. This Monarch is styled in Scripture Ahasuerus (Ezra IV. 6) . . He was succeeded by Smerdis the Magian . . . He is the Artaxerxes of Ezra IV. 7. Darius Hystaspes was his successor under whom the building of the temple was resumed. . . Darius reigned 36 years and was succeeded by Xerxes, the Ahasuerus of the book of Esther. Artaxerxes (was) the son of Xerxes. . . In the 7th years of this monarch's reign, and 458 years B. C. Ezra received his commission to return to his own land.

અર્થ:—આબીલાનથી પાછા જરસેલમ ખાતે, પેહેલી વખતે, યાહુદીઓ આવ્યા, તે સાઈરસના વખતમાં, ઇસવી પુરવે સને ૫૩૬ ના સાલમાં. બીજી વખતે, તેઓ આવ્યા, તે અરદેશર દરાજદસ્તના વખતમાં ઇસવી પુરવે સને ૪૫૭માં, એટલે કે એ બે જમાના વચ્ચે, ૭૬ વરશનો ગાલો પડ્યો હતો. સાધરસ (કરશ) તથા અરદેશર દરાજદસ્તની વચ્ચે, બીજા જેટલા ધરાની પાદશાહો થઇ ગયા હતા તેઓના નામે, તથા તેઓ કેટલાં કેટલાં વરશો રાજ કરી ગયા તેનો હીસાબ, તથા તેઓ બીજે કયે કયે નામે બીજી તવારીખોમાં એલખાતા હતા તેનો બની આવતો એહવાલ નીચે આપ્યે છપ્યો.

સાધરસે, જેણે જરસેલમનું રોહર તથા દેવલ નવેસરથી બાંધવાનું હોકમનાસું કાઢાડ્યું હતું. તેણે ૭ વરશ સુધી રાજ કીધું હતું, તેની પછી કમબાઈસીસ (કયુજ્ય) થયો, જેણે ૭ વરશ ને ૫ મહીના સુધી રાજ કીધું. એ પાદશાહને, (યાહુદીઓની) ધર્મ પોથીમાં, (ઇજરા આપટર ૪ થો કલમ ૬ થી) “અહાસુરસ” લખ્યો છે. તેની પછી “સમેરદીસ” નામનો મોબેદ થયેઓ. એ “સમેરદીસ” ને ધર્મ પોથીમાં, (ઇજરા આપટર ૪ થો કલમ ૭ મી) “આરતેઝરકજસ” કહેલો છે. તેની પછી “દરાએસ હીસતાસપીસ” (દારયવુશ) થયો, જેનાં વખતમાં દેવલ બાંધવાનું કાંમ પ્રરીને ચાલુ કીધામાં આવ્યું હતું. “દરાએસ” ૩૬ વરશ રાજ કીધું અને તેની પછી “જરકજસ” થયો. “જરકજસ” ને “એસથર” ની કેતાબમાં “અહાસુરસ” લખ્યો છે. “જરકજસ” નો છોકરો “આરતેઝરકજસ” (અરદેશર દરાજદસ્ત) હતો, જેના રાજના ૭ માં વરશમાં, ઇજરાને પોતાને વતન સીધારવાને પરવાનગી મળી હતી.

આએ પ્રમાણે, યાહુદીઓના પુસ્તકોમાંથી કુરૂશ (સાઈરસ), દરાએસ હીસ્તાસ્પીશ (દારયવુશ), ઝરકજસ (ખશાઈઆરશા), તથા આરતેજરકજસ (અરદેશર દરાજદસ્ત) નાં નામો મલી આવે છે. તેઓ એકપછી એક, ૮૦ વરશના અરસામાં, ઇરાનની ગાદી ઉપર રાજ કરી ગયાછે. ઉપલી સાઈકલોપીદીઆવાલો “અહાસુરસ” માં “કમખાઈસીસ” તથા “ઝરકજસ” બંધેને સમજેછે, પણ ઘાંઘા પ્રમાણે તેમાં તે ભુલેછે. “કમખાઈસીસ” ઘણું કરીને ઇરાનમાં નહી હતો પણ મીસરમાં ગયલો હતો, તેથી તેણે યાહુદીઓ સાથે કંઈ વેહેવાર પાડ્યો હોએ એવું લાગતું નથી. વલી “કમખાઈસીસ” તથા “ઝરકજસ” બંધેને વાસતે યાહુદીઓએ એકજ નામ “અહાસુરસ” આપ્યું હોએ, એખી માન્યામાં આવતું નહી. “અહાસુરસ” એ માત્ર “ઝરકજસ” ને વાસતે ખીલારોકી તખ્તીઓમાં આવેલા “ખશાઈઆરશ” નો ખોટો ઉચાર છે. “ખ” ને બદલે ઘણા લોકો “હ” ઉચાર કરે છે, તેમ “ખશાઈઆરશ” ની પેહેલી તખ્તીલ “હુશાઈઆરશ” થાએ, અને તેનો ઉચાર બગાડતાં બગાડતાં “અહસુરસ” થાએ, એમાં અચરત થવા જેવું કંઈખી નથી, વાસ્તે “અહાસુરસ” માં એખલા “ઝરકજસ” નેજ સમજવો. વલી “આરતેઝરકજસ” માં, તે, “સમેરદીસ,” તેમજ “અરદેશર” દરાજદસ્તનેખી સમજે છે. સમેરદીસ, તખ્તે નહી આવ્યો, કે લોકોમાં તેનાં વીશે ચરચા ચાલવા લાગી, અને “દરાએસે” તરતજ બલવાનો જીનડો ઉરાડ્યો, તેથી “સમેરદીસ” નેખી યાહુદીઓની બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવાને બન્યું હોએ, એમ લાગતું નહી. “આરતેજરકજસ” નામ એખલા અરદેશર દરાજદસ્તનેજ યાહુદીઓના પુસ્તકોમાં લગાડ્યું હોએ એમ હું ઘાડું છું.

૫ ઇજીપ્શીઅનના પુસ્તકો પ્રમાણે.

એ પ્રમાણે અરદેશરના વડવાઓના નામો તખ્તીઓમાંથી તેમજ યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારો મધેથી એકસરખી રીતે મલે છે. વલી “કુરૂશ” ને તથા “કબુજઅ” (કમખાઈસીસ) ને,

તથા “દારયવુશ” (દરાએસ હોમતાસપીસ)ને, તથા “ખશાઈ-અરશા” (જરકજસ)ને, મીસર દેશ સાથે લડાઈઓ કરવી પડી હતી, વાસતે કુરુશની બીના “બતલીમુસ”ના પુસ્તકમાંથી, કબ્રુ-જાની બીના “માનેથો”ના પુસ્તકમાંથી, તેમજ મીસરની ત-જતીઓમાંથી, ‘દારયવુશ’ની બીના મુએજમાંથી મલેલી એક તજતી ઉપરથી, તથા બતલીમુસ તેમજ માનેથોના પુસ્તકોમાંથી, અને “ખ-શાઈઅરશા”નું બયાનબી બતલીમુસ તથા માનેથોના પુસ્તકોમાંથી મલે છે. (રાલીનસન હીરાદોતસ વાલમ ૪ થો પાને ૨૫૬ થી.)

૧૮ અરદેશર દરાજદસ્તનો બાપ.

અરદેશર દરાજદસ્તનો બાપ, અસ્પંદીઆર નહી, પણ “ખશાઈઆરશા” (જરકજસ) હતો. હવે ઉપર ચલાવેલી તપા-સનો સાર એ આવ્યો છે કે અરદેશર દરાજદસ્તનો બાપ યુના-ની ગ્રંથકારો પ્રમાણે ઝરકજસ, ખીલારોકી તજતીઓ પ્રમાણે ખ-શાઈઆરશા, તથા યાહુદીઓના પુસ્તકો પ્રમાણે અહાસુરસ, એવે નામનો એક પાદશાહ હતો. બીજા હાથ ઉપર શાહનામા તથા ધરિની કોતાબો પ્રમાણે, અરદેશરના બાપ અસ્પંદીઆર હતો. હવે માંનવું કોણનું ?

યુનાની ગ્રંથકારો, અરદેશરના જમાનાની નજદીકના છે, બલકે હીરોદોતસ તથા થ્યુસીદીદીસ તો ખુદ અરદેશરના પોતાના જમાનાનાં છે. યાહુદીઓના લખનારાઓ પણ અરદેશરના તથા તેની નજદીકના જમાનાનાં છે. “ધજરા” તો અરદેશની દર-બારમાંજ રહેતો હતો, “નીહીમીઆ” અરદેશરની તરફથી જેરુસેલમ ઉપર હુકુમત ચલાવતો હતો, “એસથર,” “ઝરકજ-સ”ની બાએડી હતી, “દાનીઅલ” સાધરિસના વખતમાં થઈ ગયો હતો. એ બે એહવાલો (યુનાની તથા યાહુદી) છોડીને ત-જતીઓ ઉપર જઈએ છયે તો એ તજતીઓ ખુદ ધરિની પાદશા-હોની કોતરાવેલી માકુમ પડે છે. “સાધરસ,” “દારાએસ,” “જરકજસ” તથા “આરતેઝરકજસ”ની તજતીઓ મલે છે, વાસતે દખર્ધનું છે કે એ તજતીઓ એ પાદશાહોનાં જમાનાની

ગણુવી જ્ઞેધએ, એટલુંજ નહી, પણ તેઓનાં પોતાના હોકમથી કોતરાવેલી સમજવી જ્ઞેધએ. એ કારણથી યુનાની ગ્રંથકારો, તથા યાહુદી ગ્રંથકારો કરતાંબી તખ્તીઓ ઉપર વધારે ભરૂસો લાવવો જ્ઞેધએ. એ વાંત ઉપર વધારે વીશ્વાસ રાખવાનો બીજો સખબ આ-એબી લઈ શકાય કે, યુનાની તથા યાહુદી લખનારાઓ પારકાઓ હતા, પણ ઇરાની ખીલારોકી તખ્તી કોતરાવનારાઓ તો, આ-પણા પોતાનાં ઇરાની પાદશાહો હતા. વાસતે યુનાની ગ્રંથકારોનું લખાંત તખ્તીનાં લખાંતથી જુદું માલુમ પડે તો, તે ઉપર ભરૂસો આછો રાખવો. પણ ખરી હકીકત એ છે કે, ખીલારોકી તખ્તીની સાથે યુનાની તથા યાહુદી લખનારાઓનું કેહવું બરોબર ઉતરે છે તે સાંખે આપેલો કોઠો જ્ઞેવાથી માલુમ પડશે.

સાંખે આપેલા કોઠા ઉપરથી ખાતરીથી કેહવાઈ શકાએ છે કે, ખીલારોકી તખ્તી સાથે યુનાની ગ્રંથકારો, તેમજ યાહુદીઓનાં ગ્રંથકારો, એકમલતા છે, અને એ ત્રણે લખનારાઓએ જે જમાનાની તપાસીખ લખી છે, તે જમાનામાં તથા તેની નજદીકીમાં તેઓ હેયાતી ભોગવી ગયા છે. હવે એ ત્રણે સત્તા ભરેલાં લખાંતની વીરૂધ્ધ, શાહનામું આવે છે. તેમાં અરદેશર દરાજદસ્તની આગમચનાં પાદશાહોનાં નામો જુદાંજ જણાવેલાં છે. શાહનામાં તથા પાછલી ઇરાની કેતાબો પ્રમાણે નીચે જણાવેલા પાદશાહો સીકંદરની આગમચ થઈ ગયા છે.

દારા. લોહરાસ્પ.

દારાખ. કેખોશરૂ.

હોમાએ. કેકાઉસ.

અરદેશર દરાજદસ્ત. કેકોખાદ.

ગુસ્તાસ્પ.

“દારા,” યુનાની “દરાએસ કોદોમાનસ” સાથે, “દારાખ,” યુનાની “દરાએસ (આરતેજરકજસ) ઓકસ” તથા તખ્તીનાં “ત્રીજ અરતખશયર” સાથે, તથા અરદેશર દરાજદસ્ત યુનાની-ઓનાં “આરતેજરકજસ લાનજમાનસ,” યાહુદીઓનાં આરતેજરકજસ” તથા તખ્તીનાં “બીજ અરતખશયર” સાથે મલી રહેછે. તે ઉપરાંત આગલ ચાલતાં બીજાં નામો મલતાં નથી. ત્યારે કરતું કેમ ?

યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે.	યાહુદીઓના ગ્રંથકારો પ્રમાણે.	ખીસારોકી તખ્તી પ્રમાણે.
દરાબ્બિસ કોદોમાનસ ..... ૩૩૫ આરસીસ..... ૩૩૭ આરતેન્કરેલસ ઓકસ— (દરાબ્બિસ) ..... ૩૫૩ ૪૦૫ ૪૨૩ દરાબ્બિસ તોયસ ..... ૪૨૪ ૪૬૫ આરતેન્કરેલસ તથા સોગદીઆનસ ૪૮૫ ૫૨૧ દરાબ્બિસ હીસિતાસપીસ ..... હીસિતાસપીસ ..... સોગદીસ ..... ૫૨૨ ૫૨૬ કમખાઈસીસ ..... ૫૩૬ સોઈસ ..... આરસેમીસ. ડેસોઆરેમનીશ. તીસપીસ. ડેક્રીમીનીશ.	યાહુદીઓના પુસ્તકોમાં આરદેશર દરાબ્બેસ્ત થી પાછલાના પદશાહોના નામો મળતાં નથી. એ વખતથી વેહવાર બંધ પડ્યો હતો. ... ... આરતેન્કરેલસ ... દસવી પુરવે ૪૬૪ થી ૪૭૨ અહીંસુરસે..... ૪૮૫ દરાબ્બિસ ..... ૫૨૦ આરતેન્કરેલસ, (સ- સેરદીશ ઈ)..... ૫૨૧ અહીંસુરસે, (કેમખાઈ- સીસ ઈ)..... ૫૨૮ સોઈસ..... ૫૩૬ સોઈસની આગમચના પાદશાહોના નામો યાહુદી- ઓના પુસ્તકોમાં મળતાં નથી, એ વખતે હે- લ્લર વેહવાર પડેલે નહીં હતો.	અમરતપ્રશયર (ગીજો.) અમરતપ્રશયર (બીજો.) દારયવુશ (બીજો.) અમરતપ્રશયર (પેહલો.) પ્રશાયરશા. દારયવુશ (પેહલો.) વીશીતારુથ. બરદીય. કપુલબ. કુદેશ. અરેશામ. અરીબ્બારામાન, ચીસપાદેશ. હુખામનીશય.

૧૯. અરદેશરે દરાજદસ્તનાં આપનું નામ મુકરર કરવાનાં આ-
ખમાં શાહનામાં કરતાં યુનાની તથા યાહુદી તવારીખ તથા
ઇરાની ખીલારોકી તખ્તી વધારે ભરોસા ભરેલી તથા
વજનદાર છે.

શાહનામું ઉપલા પાદશાહો થઇ ગયા પછી, નજદીક ૧૦૦૦થી
૧૫૦૦ વરસ પછી લખાયું છે, વાસતે તેના કરતાં ઉપલા પાદશા-
હોનાંજ વખતમાં લખાયલી કેતાઓ, તથા કોતરાયલી તખ્તીઓ ઉપ-
ર વધારે ભરૂંસો રાખવો પડે છે. ખરી વાત છે કે શાહનામાવાલો
કહે છે કે, મેં અસલી પેહેલવી કેતાઓ ઉપરથી પોતાનું પુસ્તક
રચ્યું છે, અને પુનઃદેશમાં પણ, શાહનામાનીજ માફક લખેલું છે,
પણ ફીરદોસીને મલેલાં પેહેલવી પુસ્તકો ઘણા જુનાં નહીં હશે.
પેહેલવી ભાશાજ, મુલગી, હખામઇનીઅન વંશ પછી, સીકંદરનું
રાજ થયાબાદ, જ્યારે સીકંદરનાં યુનાની હાકેમોને, “પેહેલુ”
(Parthia પારથીઓ) નામના શહેર તરફનાં “આશકે” હડાવી
કાઢાડયા ત્યારે ઉત્પન થઇ હતી, વાસતે એ ભાશામાં લખાએલાં
પુસ્તકો, જુનાંમાં જુનાં હોએતો, “આશક” ના જમાનાના હોવાં
જોઇએ, વાસતે એ નજરે જોતાં, પેહેલવી પુસ્તકો કરતાં યુનાની
તથા યાહુદીઓના પુસ્તકો તથા ખીલારોકી તખ્તીઓ ઘણી વધારે
જુની હોવી જોઇએ. એ ઉપરથી ખોલલી રીતે ધારી શકાએ છે
કે, શાહનામાનો આધાર, ઉપલા યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારો
કરતાં, વધારે જુનો નથી. અને એટલા વાસતે, વધારે ભરૂંસા ભ-
રેલો નથી. તામુખીની રાહે એવી તકરાર ખાજે વખત લાવવામાં
આવે છે કે, યુનાની ગ્રંથકારો પારકી કોમવાલા છે, તેમજ યાહુદી
ગ્રંથકારો પરગનેઆતના છે, વાસતે તેઓના કરતાં આપણા ગ્રંથ-
કારોને વધારે કબુલ રાખવા જોઇએ છે. પણ એવું ખોલનારાઓ
તે ઘડી વીસરી ગયલા જણાએ છે કે શાહનામું કોઇ જરથોશ્તીએ
ખનાવ્યું નથી, તેથી પરગનેઆતવાલાએ ખનાવ્યું છે. શાહનામાનો
ખનાવનાર ફીરદોસી તુસી મહમદન કોમનો હતો. એવું જો કેહે-
વામાં આવે કે પુનઃદેશમાં પણ શાહનામાનીજ માફક લખ્યું છે,

તો યુનદ્દેશમાં એ એહવાલ આવેલો છે, તેજ જગોએ અરખોના ઇરાન ઉપરના હુમલા વીશે ઇશારો આવે છે, ત્યારે તો એવું પુરવાર થાયછે કે, યુનદ્દેશ આપણી પાદશાહી ગયા પછી લખાઈ છે. પણ એક વખત તકરારને ખાતેર કબુલ કરીએ કે, યુનાની ગ્રંથકારો પરગનેઆતવાલા છે, તો પછી યાહુદી ગ્રંથકારો યુનાની ગ્રંથકારો સાથે મલે છે, ત્યારે બે જુદી જુદી કોમવાલા ગ્રંથકારો એક તરેહનું લખે, તેને આપણે બીજા દાખલા વગર માત્ર તેઓ પરગનેઆતવાલા છે વાસતેજ શું ખાતેલ ગણીએ ? વલો આગલ ચાલીને એમખી કબુલ કીધું, કે પરગનેઆતનું લખેલું કશું માનવુંજ નહી, તો પછી ઇરાની ખીલારોકી તખ્તીને પકડીએ. એ તખ્તીએ તો, ઇરાની પાદશાહોએ કોતરાવી છે તેઓખી પરગનેઆતવાલા હતા એવું કહેવાની કોઈ હીમત કરશે નહી, અને તેઓએ પોતાના વખતમાં કોતરાવી રાખેલો એહવાલ તો આપણને કબુલજ કરવો જોઈએ. હવે જ્યારે તે એહવાલ, પરગનેઆતવાલાઓએ આપેલા એહવાલને બરોબર મલતો ઉતારે છે, ત્યારે ત્રણ જુદી જુદી તરફથી જણાએલા, અને ત્રણ જુદા જુદા લોકોએ આપેલા એકસરખા એહવાલ ઉપર, આપણને બેશક તથા બેગુમાન રહેવુંજ જોઈએ, અને તેને ત્રાજુના દાબા પદલાંમાં મેલીએ, અને શાહનામા તથા યુનદ્દેશ તથા એવીજ બીજી પેહેલવી. કોતાબોને, જમના પદલાંમાં મેલીએ તો, કયું પદલું નીચે પડશે, અને કયું ઉંચે ચઢી જશે, તે વીશે જવો મને કસો શક નથી, તેવોજ હું ઉમેદ રાખું છું કે કોઈખી વાંચનારને રહેશ નહી.

૨૦ શાહનામાનો એહવાલ અવસ્તા પ્રમાણે છે.

શાહનામાનાં બનાવનાર ફીરદોસીએ લખ્યું છે કે, મેં આએ શાહનામું પેહેલવી પુસ્તકો ઉપરથી રચ્યું છે, તે વાત કબુલ કરવા જોગ છે. પેહેલવી પુસ્તકો, મારા વીચાર પ્રમાણે, આશકાનીઅન તખ્તનાં પાદશાહોનાં જમાનાની આગમચ બનવાં નહી જોઈએ; એવો મારો વીચાર છે, તો પણ દખ્ખનું છે કે, આશકના જમાનામાં બનેલાં પુસ્તકો પણ, આજનાં જમાનાને છોટે, વણાં પુરાણાં

ગણાવાં જોઈએ. ફીરદાસીએ જે એહવાલ આપ્યા છે, તેના પાચો હું કબુલ રાખું છું, મગર શહરાગાતને ખાતર, અને બ-
એત રચવાની ઉલટ તથા શુરમાં આવવા, એક સેહજ બીનાને
વધારી મેલી તેણે લખાવી છે, તેના વીગતે એહવાલ ઉપર તમામ
ભરસો રાખવો નહીં જોઈતો. પણ જો હું શાહનામાની મુખ્ય હકી-
કત કબુલ રાખું છું તો, અરદેશર દરાજદસ્તનો, બાપ અસ્પં-
દીઆર હતો, એ વાત શાહનામામાં જણાવી છે, તે ઉપર મેં શક
નાખી બીજા લખનારાઓનો કોલ કબુલ કીધો છે, ત્યારે સવાલ
એ ઉત્પન થાએ છે કે શાહનામાવાલાએ, અસ્પંદીઆર
તથા ગુશ્તાસ્પ તથા લોહરાસ્પ તથા કેખોશરની હકીકત શું ખો-
ટી લખી છે અને તે ક્યાંથી કાઢાડી? યુનાની પુસ્તકોમાં, તેમજ
યાહુદીઓનાં પુસ્તકોમાં, તેમજ ખીલારોકી તખ્તીઓમાં એ
અસ્પંદીઆર, લોહરાસ્પ, કેખોશરો, એવાં નામો તો મુતલક આ-
વેલાંજ નથી. પણ શાહનામાનાં બનાવનારને ઇનસાફ આવવા
જણાવવું જોઈએ છે જે અસ્પંદીઆરથી ઉપર ચહુડતો છેક
કેકોબાદ સુધીનો, તથા ત્યાંથી આગલ ચાલતાં છેક ગઈઆમરદ સુ-
ધીનો, શાહનામાનો એહવાલ, કેટલીક પ્રકારે, અવસ્તામાં એ પાદ-
શાહોનાં આવેલા એહવાલ સાથે મલી રહે છે. અસ્પંદીઆરના વડ-
વાઓનાં નામો, શાહનામા તથા અવસ્તા પ્રમાણે, એકબીજા
સાથે સરખાવ્યાથી બરોબર મલી રહે છે :—

અવસ્તા પ્રમાણે.

સપેન્તોદાત.

વીશ્તાસ્પ.

અઉરવત-અસ્પ.

કવ હુઅવ.

કવ ઉસ.

કવી કવાત.

શાહનામા પ્રમાણે.

અસ્પંદીઆર.

ગુશ્તાસ્પ.

લોહરાસ્પ.

કેખોશર.

કેકાઉસ.

કેકોબાદ.

અવસ્તામાં ગુશ્તાસ્પ પછીનાં પાદશાહોનાં નામો આવેલાં
હતે તો, પછી આજસુધી કશો શક રહેતે નહીં, પણ અવસ્તામાં
ગુશ્તાસ્પ પછીનાં પાદશાહોનું બ્યાન નહીં હોવાને લીધે, આજસુ-
ધી આપણા લોકોને ગુચવાડો પડ્યો છે.

૨૧. અવસ્તા તથા શાહનામામાં જણાવેલા કેકોબાદથી કે ગુ-
સ્તાસ્પ સુધીનાં પાદશાહો જુદા અને ખીલારોકી તખ્તીમાં,
તેમજ યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારોની કેતાબોમાં જણાવેલા
હુખામનીશથી જરકજસ સુધીનાં પાદશાહો તદન જુદા છે.

હવે શાહનામામાં, અરદેશર દરાજદસ્તનો બાપ અસ્પંદી-
આર લખ્યો છે, અને ત્યાંથી કેકોબાદ સુધી પેહેડી ઉપર ચહડે છે,
અને ખીલારોકી તખ્તીઓમાં, તેમજ યુનાની તથા યાહુદી પુસ્ત-
કોમાં, અરદેશરનાં બાપનું નામ “જરકજસ” આપ્યું છે, અને
અવસ્તા પ્રમાણે તો, અસ્પંદીઆરથી કેકોબાદ સુધીનાં પાદશાહો
ખરેખરા થઈ ગયા છે. જો એક તરફથી અવસ્તાને કબુલ રાખ્યે
છીએ, અને અસ્પંદીઆરથી કેકોબાદ સુધી ખરેખરા પાદશાહો
થઈ ગયા હતા, એ ઉપર કશોખી શક લાવતા નથી, અને બીજી
તરફથી અરદેશરનો બાપ અસ્પંદીઆર નહીં પણ જરકજસ
હતો, તે બીનાબી તખ્તી તથા યુનાની તથા યાહુદી લખનારા-
ઓને આધારે બહાલ રાખ્યે છીએ ત્યારે ગુચવાડો કાઢાડી
નાખવાનો એકજ માર્ગ રહ્યો કે, કબુલ કરવું કે શાહનામાવા-
લાએ, અરદેશરનું દસ્તાન આપ્યું છે, તે ખરું છે, તથા અસ્પં-
દીઆરથી કેકોબાદ સુધીનું બયાન આપ્યું છે તેખી ખરું છે; પણ
અરદેશરને અસ્પંદીઆરનો છોકરો કરી બેસાડ્યો છે, તેમાં શા-
હનામાવાલાએ, ખોટી ખબર મળ્યાને લીધે, ભુલ કીધી છે. શાહ-
નામાના લખનાર ફીરદોસી તુસીની એટલી ચુક થયેલી પુરવાર
થાય તો, અવસ્તા, શાહનામુ, ખીલારોકી તખ્તી, યુનાની ગ્રંથકા-
રો, યાહુદી ગ્રંથકારો, સરવે એક બીજને મલતા થાય. જો એમ
માલુમ પડે કે, અવસ્તાની ભાશા, અવસ્તાનો જમાનો, અવસ્તાની
જગો, અવસ્તામાં જણાવેલા પાદશાહો અને તેઓના જમાનાના
બનાવો, ખીલારોકી તખ્તીઓની ભાશા, જમાના, જગો, પાદશાહો
તથા બનાવોથી તદન વેગલા છે, તો પછી એખી રીતે દેખાઈ
આવશે કે, ફીરદોસીએ, અને બીજા ફારસી ગ્રંથકારોએ અસ્પંદી-
આરને અરદેશરનો બાપ ગોઠવી બેસાડવામાં ખોટી ભુલ કીધી છે.

૧. અવસ્તા તથા તખ્તીની ભાશા.

જે અરદેશરના બાપ અસ્પંદીઆર હોએ, તો બાપ દીકરાના જમાનામાં બોલાતી ભાશામાં ઘણો ફરક પડી નહીં જવો જોઈએ. હવે જેઓ ભાશાનો અભ્યાસ કરેછે, તેઓ જાણેછે કે, અવસ્તાની ભાશા, બલખમાં બોલાતી કદીમ જબાન છે, અને ખીલારોકી તખ્તીની જબાન, પારસમાં બોલાતી તે પછીની જબાન છે. અસ્પંદીઆર તથા ગુસ્તાસ્પનું બચાન અવસ્તા ભાશામાં લખાએલુંછે, તે ઉપરથી જાણાએછે કે, એ બે પાદશાહો અવસ્તા ભાશા બોલાતી હતી ત્યારે યા તેની આગમચ થઈ ગએલા હોવા જોઈએ. અરદેશરનું, તેમજ તેના બાપ તથા દીકરાનું બચાન, ખીલારોકી તખ્તીઓમાં કોતરાએલુંછે, તે ઉપરથી ધારણું જોઈએ કે, જે વખતે ખીલારોકી હરફવાલી જબાન બોલાતી હતી, તે વખતે યા તેની આગમચ, આએ પાદશાહો થઈ જવા જોઈએ. હવે ખીલારોકી ભાશા, તથા અવસ્તા ભાશામાં, કેટલોએક તફાવત છે, અને જબાન જાણનારાઓએ, એ બંધે ભાશા તથા તેની રચના, વ્યાકરણ, ઇત્યાદી ઉપરથી એવો સાર કાઢીએછે કે, અવસ્તા ભાશા પહેલી છે, અને ખીલારોકી ભાશા પાછલી છે, અને તે બે જબાનો, જોકે એકજ ખાનદાનની છે વાસતે એકેકને મળતી ઉતરેછે; તોપણ તેઓ વચે કેટલાએક જમાનાનો આંતરો પડેવો જોઈએ. બાપના જમાનામાં અવસ્તા ભાશા હોએ, અને દીકરાના જમાનામાં તે એટલી બધી બદલાઈ નહીં જાએ કે, તેની ખીલારોકી જબાન બની જાએ. વલી અરદેશરના બાપ જરકજસનીબી તખ્તી છે, તેબી ખીલારોકી ભાશામાં છે. જરકજસના બાપ, અને અરદેશરના બપાવા, દરાએસ હીસતાસપીસનીબી તખ્તી મલેછે, તેબી ખીલારોકી ભાશામાં છે. હવે શાહનામામાં (ખાદી રીતે) જણાવ્યા પ્રમાણેના, અરદેશરના, બાપ, બપાવાનું બચાન અવસ્તા ભાશામાં મલેછે, અને તખ્તીવાલી તથા અવસ્તા જબાનોમાં તો તફાવત છે, ત્યારે અરદેશરના, તખ્તીમાં જણાવેલા બાપ, બપાવા, શાહનામામાં જણાવેલા તેના બાપ બપાવા કરતાં, જુદા શખસો હોવા જોઈએ. તખ્તીઓ છોક સાધરસ મુ-

ધીની મલેછે, તેની ભાશા પણ દરાએસ, તથા જરકજસની તખ્તીઓ-
ની ભાશાને મલતી આવેછે, વાસતે સાધરસના જમાનામાં ખીલારો-
કી ભાશા ખોલાતી હોવી જોઈએ. હવે સાધરસ, યુનાની તથા યા-
હુદી ગ્રંથકારોની તેહકીક તથા એકમલતી તવારીખ પ્રમાણે, ઇસ-
વી પુર્વે સને ૫૩૬ માં તખ્તે આવ્યો હતો, વાસતે તવારીખ
પ્રમાણે ઇસવી સને ૫૦૦ આગમચ, સાધરસના મુલકમાં ખીલારોકી
ભાશા ખોલાતી હોવી જોઈએ. હવે છેલાંમાં છેલી તખ્તી, આરતેજર-
કજસ ઓકસની મલેછે, તેની ભાશા સાધરસની તખ્તીની ભાશા કરતાં
સેહજ બગડેલી છે. આરતેજરકજસ ઓકસ ઇસવી પુરવે સને ૩૫૩ માં
તખ્તે આવ્યો હતો, વાસતે સાધરસ તથા આરતેજરકજસ ઓકસ
વચે, ૧૮૩ વરશનો ગાલો પડેછે. એટલા જમાનામાં ભાશામાં જેટ-
લો થોડો ફેરફાર થએલો જણાયેછે, તે ગણતરીએ સાધરસના વખત-
ની ખીલારોકી ભાશા તથા અવસ્તાની ભાશા વચે, જેટલો તફાવત
છે, એટલો પડવાને કેટલાંએક સેંકડો વરશો વહી જવાં જોઈએ. એખી
એક પુરવારી આપેછે કે અવસ્તા ભાશા, ખીલારોકી ભાશાની,
શુમારે ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ વરશ, આગમચ હતી; તો પછી અવ-
સ્તામાં જણાવેલા પુરૂશો જેવા કે અસ્પંદીઆર તથા ગુશ્તાર્પ,
તખ્તીમાં જણાવેલા અરદેશર તથા દરાએસ હીસતાસપીસ તથા સા-
ધરસના કરતાં શુમારે ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ વરશ આગમચ થઈ જવા
જોઈએ. એ રીતે શાહનામા પ્રમાણેના અરદેશરના બાપ બપાવા
અસ્પંદીઆર તથા કએ ગુશ્તાર્પની ભાશા, તથા ઇરાની ખીલારોકી
તખ્તીમાં જણાવેલા અરદેશરનાં બાપ બપાવા જરકજસ તથા દરા-
એસ હીસતાસપીસની ભાશામાં, જે તફાવત દીશેછે તે, બતલાવી
આપેછે કે અસ્પંદીઆર તથા કએ ગુશ્તાર્પ, અને જરકજસ તથા
દરાએસ હીસતાસપીસ એકેકથી તદ્દન જુદા પુરૂશો હોવા જોઈએ.
હવે જ્યારે શાહનામામાં જણાવેલા અરદેશરનાં બાપ બપાવાની
હકીકત બીજાં કોઈ પુસ્તકથી પુરવાર થતી નહી, ત્યારે ખીલારોકી
તખ્તીમાં જણાવેલા અરદેશરનાં બાપ બપાવાની હકીકત, તેહકીક
રીતે, યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારોનાં એહવાલો ઉપરથી સાબેત થઈ

શકેછે. અને વલી આપણે જાણ્યે છધએ કે, શાહનામું ઘણા પાછલા જમાનાનું છે, અને તખ્તીઆ તેમજ યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારો, અરદેશર તેમજ તેનાં બાપ બપાવાનાં જમાનાનાં છે, અને તેઓએ જેઓને અરદેશરનાં બાપ બપાવા લખ્યા છે, તેઓને અરદેશરનાં ખરેખરા બાપ બપાવા ગણવા જોઈએ છે, અને શાહનામામાં જણાવેલા બાપ બપાવા ખરેખર અરદેશરનાં બાપ બપાવા હતા, એ માનવાથી દુર રહેવું જોઈએછે.

૨ અવસ્તા તથા ખીલારોકી તખ્તીનો જમાનો.

ખીલારોકી તખ્તી જે સૌથી જુની આપણને મલી છે તે સાધરસની છે, અને સાધરસ ઇસવી પુર્વે સને ૫૩૬ માં તખ્તે આવ્યો હતો. હવે એજ તખ્તીઆ પ્રમાણે, સાધરસના વડવાઓ, કમબાઇસીસ, તીસપીસ તથા હખામનીશ હતા. તેઓ ત્રણ જન (યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે પાંચ કાંએજ તેઓ, કમબાઇસીસનો બાપ એક બીજો સાધરસ, અને તેનો બાપ બીજો કોઇ કમબાઇસીસ ગણે છે તેઓ) વચ્ચે યુનાની ગ્રંથકારો પ્રમાણે આશરે ૧૫૦ વરસો મેલ્યામાં આવે છે, તે હીસાબે હખામનીશ આસરે ઇસવી પુર્વે સને ૭૦૦ માં થઇ જવો જોઈએ. સાધરસ કે તેના વડવાઓ કમબાઇસીસ, તીસીપીસ તથા હખામનીશના નામો અવસ્તા મધેથી મલી આવતાં નથી, તે ઉપરથી ધારી શકાએ છે કે કાંઇજ નહીં તો હખામનીશના જમાનાની આગમચ અવસ્તા બનવા જોઈએ, યાને ઇસવી પુર્વે સને ૭૦૦ ની આગમચ અથવા તેનીબી આગમચ અવસ્તા લખાએલા હોએ તેની પુરવારી કોઇ બીજી રીતે મલવી જોઈએ. હવે અવસ્તામાં કેખુશરો, કેકાઉસ, એવાં કેયાની પાદશાહોના નામો મલે છે. એજ નામો પાછાં વેદમાંબી મલે છે, ત્યારે એવું દીસે છે કે કેખુશરૂ થઇ ગયા પછી વેદ, તેમજ અવસ્તા બનવા જોઈએ. કેખુશરૂને અવસ્તામાં ‘હુસવ’ લખે છે અને વેદમાં ‘સુશ્રવ,’ કેકાઉસને અવસ્તામાં ‘કવઉસ’ લખે છે અને વેદમાં ‘કવ ઉસન,’ અને તેઓની તવારીખ પણ કુટલેએક દરજ્જે મલે છે. કેખુશરૂ પછી લોહરાસ્પ અને પછી ગુશ્તરાસ્પ

ધરાનની ઉપર રાજ કરી ગયા હતા, અને ગુસ્તાસ્પ પછીના કોઈ પાદશાહનું બયાન અવસ્તા મધેથી મલતું નથી. હયાંથી ગુસ્તાસ્પ પછીનું બયાન અટકે છે. એ ઉપરથી વેદનો જમાનો કેટલીએક નજદીકમાં અવસ્તાના જમાના સાથે મલે છે. વેદનો જમાનો કેટલાએક ગ્રહોના વરતારા ઉપરથી મુકરર કીધામાં આવેલો છે, અને એવું પુરવાર કીધામાં આવ્યું છે કે કાંઈ નહીં તો ઇસવી પુર્વે સને ૧૩૦૦ ની આગમ્ય વેદ લખાવો જોઈએ.

(જ. અ. આંક ૪ થો પાને ૨૨૪ ની નોટ) :—

હીંદુઓની વેદ ધણી પુરાણી ગણાયે છે. ધણાઓનો હેતો વીચાર છે કે સૌથી પુરાણી વેદ જહરે હીંદુઓ ધરાન છોડી “ સીંધુ ” નદી ઉપર આવ્યા તારે લખાઈ હશે અને બીજાઓ તે થાંને પાછલા જમાનામાં. એ વેદોમાં કેટલેક ઠેકાણે ચોકસ સેતારા તથા ગ્રહના સંયોગ વીશે લખેલું છે. જેમકે શ્વાનો બનાવ બન્યો તારે સુરજ યા ચાંદ યા શ્વાનો ગ્રહ યા શ્વાનો સેતારો આસમાનની ફલાની જગો ઉપર હતો અને તેની નજદીક શ્વાનો શ્વાનો ગ્રહ હતો છત્યાદી. હેવી વીગત મલી આવ્યાથી સેતારે શનાસો પોતાની ગણતરી ગણે છે કે શ્વાનો ગ્રહ ફલાનાં સેતારા યા શ્વાનાં ગ્રહનાં શ્વાનાં મુકાબલામાં ક્યા વરશમા આવવા જોઈએ. તે ગણતરીથી વેદ માહેલા કેટલાએક બનાવોનો સને મુકરર થએલો છે. ઉપર જણાવ્યું કે હીંદુઓ ગંગા નદી ઉપર આવી પુગા તારે ખરીસટની આગમ્ય ૧૩૦૦ વરશનો સને હતો, તે હયાં જણાવેલે કાએદે સોધી કાઢાડેલો લાગે છે.

(જ. અ. આંક ૯ મો પાને ૬૧૮) :—

એ ગણતરી કરીને રીગવેદને આસરે ૩૦૦૦ થી ૩૪૦૦ વરશની પુરાણી મેક્સમીઉલર ગણે છે. ‘ હાઉગ ’ ‘ મીઉલર ’ થાનેબી આગલ જાએ છે અને વેદનો જુનામાં જુનો ભાગ ઇસવી પુર્વે સને ૨૦૦૦ થી ૨૪૦૦ ની સદીમાં બનીઓ હોએ હેતું ધારે છે, તે જોતાં ૩૯૦૦ થી ૪૨૦૦ વરશો ઉપર વેદનો પેહેલો ભાગ બનવો જોઈએ.

નોટ ૧ લી—એજ પ્રમાણે અવસ્તાનો જમાનો પુરાણો પુરવાર થઈ શકે છે. આપણી પાસે અવસ્તાની શરેહો પેહેલવીમાં છે તે ધણી ખામી ભરેલી છે. પેહેલવીવાલા ધણે ઠેકાણે મતલમ સમજાયા નથી અને ખોટલી રીને અવસ્તાનાં મુતરજમોએ જગો જગોએ એકરાર કીધો છે કે

હમોને ચોકસ અવસ્તા સમજ પડતા નથી. એ પુરવારી આપે છે કે પેહેલવી તરગ્તુમો ઘણો પાછલો થએલો છે. હવે પેહેલવી ભાશાની ઉત્પત્તિ ઇસવી પુરવે સને ૧૦૦ થી ૨૦૦ માં થવી જોઈએ. તેની આગમચ ખીલારોફી હરફેવાલી ભાશા હતી. એ ખીલારોફી ભાશાની શરૂઆત ઇસવી પુરવે સને ૬૦૦—૭૦૦ નાં અરસામાં અથવા તેનીખી આગમચ થવી જોઈએ.. ખીલારોફી ભાશાની આગમચ અવસ્તા ભાશા હતી વાસતે અવસ્તા જ્યાંન ખોલાતી બંધ થઇ તેને આજે. આસરે ઓછામાં ઓછાં ૨૫૦૦ વરશ થવા જાએ છે. વલી અવસ્તામાં જાત જાતનાં લખાણો છે. જે મુલકોનાં નામો ઇઅશતોમાં આવે છે તે ઇજસનેમાં આવતાં નથી, જે ખીનાં ઇજસનેમાં આવે છે તે વંદીદાદમાં આવતી નથી. “નરથોસ્તી અભીઆસ”ના ૮ માં તથા ૯ માં આંકમાં વખતની વેહચણીની તપાસ કરતાં જોઇ લીધું છે કે ઇજસને કરતાં વંદીદાદ પુરાનો છે. હવે વંદીદાદમાં તેમજ ઇજસને, તથા વીસપરદમાં, ગાથાનાં ફકરાઓ ટાંકેલા મલે છે તે ઉપરથી ખોલી રીતે જાણાય છે કે જ્યારે વંદીદાદ કે ઇજસને કે વીસપરદ લખાઇ ત્યારે ગાથા જાણીતા હતા. ખીજા હાત ઉપર ગાથા મધેથી એવું કશું મલી આવતું નથી કે જે ઉપરથી કાંઇખી દલીલ ઉભી કરાઇ શકાય કે ગાથા લખાયા ત્યારે વંદીદાદ તથા ઇજસને તથા વીસપરદ લખાયલા હતા. વાસતે મેક્સમીયુલરની રીતે ઇઅશત, ઇજસને તથા વંદીદાદને બનતાં ફટલોએક જમાનો ગુજરેલો લેખજીએ તો ગાથાની ઉમર અટકલવાને બની આવે. એ અટકલ પરમાણે ગાથા પણ આસરે ૩૦૦૦ થી ૩૫૦૦ વરશનાં પુરાણાં હોવા જોઈએ.

એ ઉપરથી અવસ્તાનો જમાનો આસરે ૩૦૦૦ વરશ ઉપર જાએછે યાને ઇસવી પુરવે સને ૧૨૦૦ ઉપર. આપણે ઉપર જોયું કે, ઇસવી પુરવે ૭૦૦ થી સાધરિસના વડવાઓ, ધરિાન ઉપર રાજ કરતા હતા, તે જમાનાની તથા અવસ્તાના જમાનાની (ઇસવી પુરવે ૧૨૦૦) વચેનો ગાલો હવે કેમ પુરવો ? હવે એ વચેના જમાનાની થોડીએક વીગત આપણુને મલેછે.

(જ. અ. આંક ૪ થો પાને ૨૨૦) :—

યુનાની ગ્રંથકારો ઉપરથી એટલી આપણુને ખબરછે કે ફ્રેઆની ગુસ્તાસ્પનું પાએતખત બલખ શેહરમાં હતું અને એસીરીઅન રાજધાની-

નાં નાઇનસ નામના પાદશાહે ખરીસટની આગમય ૧૨૩૦ વરશ ઉપર તેની ઉપર હુંમલો કરી તે જીહતી લીધું હતું, જે વખતે “હુક્ષથ” (Oxartnes) નામનો પાદશાહ તાંહાં રાજ કરતો હતો. નાઇનસની જીહતનો સને તવારીખ ઉપરથી મલેછે તે ઉપરથી ગુસ્તારપનો સને સુકરર કરવા “અનસને” નીચે પ્રમાણે તજવીજ કીધી છે. ગુસ્તારપ તથા હુક્ષથ વચ્ચે કેટલા પાદશાહો થઇ ગયા તે જો માલમ પડેતો તે ઉપરથી વરશની ગણતરી થાએ પણ તે માલમ નથી. પણ તે જમાનો લાંબો હોવો જોઇએ કારણ કે મુસાઇ પુસ્તકોમાં લખે છે કે, ગુસ્તારપનાં આપે અલખ શેહર પેહલ વેહલું નવું બાંધીઉં હતું અને જહરે તેની ઉપર નાઇનસે ચઢાઇ કીધી તાહરે (ઇઆને હુખશયરનાં વખતમાં) તે ભર આબાદાનીમાં હતું. હવે શેહેરોને નવા સવા બંધાયા પછે રચવાને ખાતર ઘણા વરશો જોઇએ છે તે જણીતું છે. નાઇનસની શાયની લડાઇમાં અલખનો બચાવ કરવા નજદીક ચાર લાખ માણસોનું લશકર જમાવ થયું હતું અને “તેસીઅસ” લખે છે તે પરમાણે તે શેહેર હેવું મજબુત હતું કે તે જીહતવાને વાસતે નજદીક વીસ લાખ માણસની ફ્રાજ દુશમેનોની તરફથી લાવવી પડી હતી. એ હીસાબે ગુશતારપ તથા હુક્ષથ વચ્ચે અડસતે લાંબો જમાનો ગુજરવો જોઇએ, પણ તે ચોક્કસ કેટલો તે કેહવાઇ શકતું નહી. ખેખીલોન તથા નીનીવી, પરસીપોલીસ તથા એકબતાનાં નામના શેહરો વસીયાં તેની આગમયનો જમાનો તો જરૂર જોઇએ. કાંએ જે અવસ્તામાં એ શેહરોનાં નામો મુતલક જણાએલાં નથી, જે એ શેહરો અવસ્તાનાં જમાનામાં હસ્તીમાં હોતે તો તેઓનાંજ નામ વંદીદાદની પેહલી પરગરદમાં જેમાં તે વખતનાં તમાં મુલુકા તથા શેહરોનાં નાંમો આવેલાંછે તેમાં લખવાને બુલ થઇ હોએ હેવું માનીઆમાં આવતું નથી.

એ ગાલો કેમ પુરાચો તે વીશે “જરથોસ્તી સને” નામના પુસ્તક મધે વીગતે નીચે મુજબ જણાવેલું છે.

(જરથોસ્તી સને સર્કા ૨૨-૨૩):—

એવું કારણ એવું છે કે “કીઆની” વંશની સમાપતી “એસીરીઆ” નાં રાજ “નાઇનસે” કરી હતી અને એ “એસીરીઅન” લોકોની હકુમત ૬૦૦ સં. પુ. ૧૨૩૦ થી તે ૬૦૦ સં. પુ. ૭૦૮ સુધી ઇઆને આસરે ૫૦૦ વરસ લગણુ “ઇરાન” ઉપર ચાલી હતી. પછી “મીદ” લોકોએ તેમને હરાવીને તે રાજની લગાંમ પોતાનાં હાથમાં લીધી હતા. એ “મીદ” લોકોનો અમલ ૬૦૦ સં. પુ. ૭૦૮—૫૫૬ સુધી ઇઆને આ-

સરે ૨૦૦ વરસ તલીક ચાલીઓ હતો. તારપછે “સાઈરસ” પાદશાહે “મી દ” લોકોને હરાવીને “ઈરાન” નું રાજ પોતાને સવાધીન કરીકે હતુ. એ “સાઈરસ” પાદશાહ પોતાનાં આપની તરફથી “એકીમીનીસ” વંશનો હતો અને તે “દારાએસ હીસ્તાસપીસ” નો નજદીકનો સગો હતો તથા “દારાએસ” તેની પછી ચોથો પાદશાહ હતો. આએ પરમાંણે જોતાં આપણને માલુમ પડે છે કે “ગુસ્તાસ્પ” અને “દારાએસ હીસ્તાસપીસ” એ બંધે પાદશાહો એકબીજાથી ૮૦૦ વરસને અંતરે થઈ ગયા. “ગુસ્તાસ્પ” પાદશાહનાં વખત પછી ૮૦૦ વરસે “દારાએસ” પાદશાહ થયો. અવસતામાં એવું જણાવેલુ છે કે “જરથોસ્ત,” “ગુસ્તાસ્પ” પાદશાહનાં વખતમાં થઈ ગયો; તારે “જરથોસ્ત” પણ “દારાએસ” નાં વખત (૪૦ સં. પુ. ૫૨૧) ની ૮૦૦ વરસ આગમ્ય ઈઆને (૪૦ સં. પુ. ૧૩૦૦ વરસ ઉપર થઈ ગયો તેથી આજે તેને લગભગ ૩૨૦૦ વરસ થવાં જોઈએ.

અવસ્તાનો જમાનો આએ રીતે આંખમાં આંછો ઈસવી પુરવે ૧૩૦૦ સુધી પોહાયે છે. હવે જણવું કે તમામ અવસ્તા એકજ વાણીના તથા એકજ વખતનાં લખાએલા નથી. જે અશો જરથોસ્તે પોતે લખેલા, જે કએ ગુસ્તાસ્પના વખતમાં લખાએલા, અવસ્તાનો સને આજથી આસરે ૩૨૦૦ વરસ ઉપર મેલવામાં આવેછે, પણ કેટલાએક અવસ્તાઓ જરથોસ્ત સીવાએ તેના શાગેરદાના તથા તેની પછી થએલા ‘જરથુશ્તરોતેમો’ એટલે દસતુરાંન દસતુરોના, જરથોસ્તના ગુજરી ગયા પછી તથા કએ ગુસ્તાસ્પનું રાજ થઈ ચુકા પછી લખાએલા છે, તે અવસ્તા, અસલ જરથોસ્તના અવસ્તા કરતાં ૧૦૦, ૨૦૦ કે ૪૦૦ વરસ પછવાડેનાં હશે, એટલે કે તે અવસ્તા જરથોસ્તના અવસ્તા જેટલા ૩૨૦૦ વરસના પુરાણા નહી પણ ૩૧૦૦, ૩૦૦૦ કે ૨૯૦૦ વરસોનાં હશે. અવસ્તામાં જુદા જુદા વખતના લખાંન છે, તે જુદા જુદા અવસ્તાની જાણની રચના તથા તે મધે આવેલી બાબતો તથા ફરમાવેલા કોલો ઉપરથી માલુમ પડી આવેછે. “જરથોસ્તીઓમાં વખતની વંહચની” એવે મથાલે ‘જરથોસ્તી અબીઆસમાં’ જે બાબતો લખવામાં આવી છે તે મધેથી નજર આવેછે કે, પેહલાં ગાથા, પછી વંદીદાદ, પછી યજ્ઞશને, પછી યજ્ઞો ઇત્યાદી જોડવામાં આવી

હતી. ગાથામાં જરથોશ્ત પોતે બોલતો હોયે એવાં લખાનો મલી આવેછે, વંદીદાદમાં તેના વીશે અને તેને નામે, પછવાડેથી કોઈ લખતા હોયે, એમ લખાંન મલેછે એ સઘલા ઉપરથી જણાએછે કે, અવસ્તા જુદા જુદા જમાનાના છે.

પણ કોઈ એક સાદો સવાલ પુછે કે, જે કોઈની અવસ્તા કચે ગુશ્તાસ્પ પછીના જમાનાનાં હોયે તો, તે મધે કચે ગુશ્તાસ્પ પછીના પાદશાહોના નામે મલવાં જોઈએ. એવો સવાલ નાખનારનાં મનમાં, ગુશ્તાસ્પ પછી અરદેશર દરાજદસ્તનું નામ અવસ્તા મધે આવેલું નથી, તે વાન ધ્યાનમાં હોયે છે, પણ અત્યાર સુધીમાંતો આપણે જોઈ ચુકા કે, અરદેશર દરાજદસ્ત કાંઈ કચે ગુશ્તાસ્પના બેઠાનો બેઠો નહીં હતો, પણ દરાએસ હીસતાસપીસના બેઠાનો બેઠો હતો, અને કચે ગુશ્તાસ્પના વડવાઓ, દરાએસ હીસતાસપીસના વડાવાઓથી તદ્દન જુદા નામવાલા પુરૂશે હતા, વાસતે અરદેશર દરાજદસ્ત કાંઈ કચે ગુશ્તાસ્પના બેઠાનો બેઠો હતોજ નહીં. ત્યારે તેનું નામ કચે ગુશ્તાસ્પની પછી બનેલા અવસ્તા મધેથી મલવું નહીંજ જોઈએ, અને તેમ મલવુંબી નહીં.

એવું જોવામાં આવેછે કે, કચે ગુશ્તાસ્પ પછી કેટલીએક મુદતે આપણું રાજ પડી ભાગું હતું, અને આપણા મુલક ઉપર બહારવાલાઓએ હુમલો કરી, આપણો મુલક લેઈ લીધો હતો. એ બાહારના આવનારાઓ કોણ હતા, તેનું બયાંન અવસ્તા ભાશામાં જે તવારીખનું પુસ્તક લખાયું હશે, તેમાં આવ્યું હશે, પણ હાલમાં બચી રહેલા અવસ્તા તવારીખનાં અવસ્તા નથી, વાસતે તે મધેથી ગુશ્તાસ્પ પછીની બીના નહીં મલે તો અચરત થવા જવું નથી, અને કદાચને ખુદ તવારીખનાં પુસ્તકો અવસ્તા ભાશાનાં અસલ હશે, તેમાં પણ એ બીના નહીં હોયે તો હું ઝાઝો અચરત થાઉં નહીં, કાંચેજે દરેક કોમલવાલાઓને પોતાની ચહડતી દશાનીજ તવારીખ નોંધી રાખવા ગમે છે, પોતાની હારનું અને પોતા ઉપર બીજા ફીરકાના લોકો રાજ કરતા હોયે, તેઓનું બયાંન લખવામાં તેઓને કસો હરખ મલતો નથી. એક

દાખલા તરીકે જોઈએ કે, જો કોઈ જરથોસ્તી ધરાનની તવારીખ લખવા બેસશે તો યજ્ઞજનરદ આગલ આવોને તે અટકશે. આપણી ઉપર ફાવેલા મહમદન પાદશાહોનું વરણુન નોંધી રાખી ફનીઆમાં તે કાએમ રાખવા તે હરજેઝ ખાહેશ કરશે નહીં. તે કરતાં અવસ્તામાં કેટલાંએક નામો મલે છે જેને વીશે આપણુ કશું જાણુતા નથી. યશ્તોમાં કેટલાંએક નામો આવે છે તેઓ કોણ હતા ? ગુશ્તાસ્પ પછીથી થનારા પાદશાહો ? જો શાહનામા-વાલાએ, તેઓના નામો ગુશ્તાસ્પ પછી થનારા પાદશાહો દાખલ નહીં આપ્યાં હોએ તો, આપણે એ નામો અવસ્તામાં દરરોજ વાંચીઆ જઈએ, અને કદીબી ખ્યાલ નહીં કરીએ કે, એ નામો ગુશ્તાસ્પ પછી થનારા પાદશાહોનાં છે. પણુ જો ગુશ્તાસ્પની પછીના પાદશાહોનું વર્ણુન અવસ્તા મધેથી નહીંજ મલે તો તે ઉપર જરૂર કરીને એવો સાર કાઢાડવાનું હું આંચકો ખાવશ કે, તમામ અવસ્તા જેટલા આપણી પાસે હાલ મોજુદ છે તે સરવે, કએ ગુશ્તાસ્પનાજ વખતમાં લખાઈ ગયા હતા. એ વાત ઉપર અવસ્તાની અંદરની ગવાહી આપણુને શક નાખવા ઉમકેરે છે.

હવે એ ગમે તેમ હોએ, પણુ એટલું તો ચોક્કસ હડે છે કે જે અવસ્તા જરથોસ્તના લખાએલા છે, જે અવસ્તા કએ ગુશ્તાસ્પના વખતમાં લખાએલા છે, તે ઓછામાં ઓછા આસરે ૩૨૦૦ વરશના પુરાણાં છે. અને ખીલારોકી તખ્તી જે જુનામાં જુની સાધરિસની મલી છે તે આસરે ૨૪૦૦ વરશની પુરાણી છે, વાસતે એ બે જખાંનમાં રહેલા જે દસ્તાવેજો આપણી પાસે છે તેઓ વએ આસરે ૮૦૦ વરશનો આંતરો છે. એવું છે તો તખ્તીનો જરકલસ તથા દરાએસ હીસતાસપીસ, અવસ્તાના અસ્પંદીઆર તથા કએ ગુશ્તાસ્પથી ૮૦૦ વરશ પાછલ હેવાતી ભોગવી ગયા છે, ત્યારે જરકલસનો છોકરો અરદેશર દરાજદસ્ત, ૮૦૦ વરશ આગમય થઈ ગયલા અસ્પંદીઆરનોખી છોકરો કેમ થઈ શકે ?

૩ અવસ્તા તથા તખ્તીમાં જણાવેલાં મુલકો.

અવસ્તાનાં પુસ્તકો જે જગોએ લખાયાં હતાં તે જગો ઉપર ખીલારોકી તખ્તીઓ કોતરાઈ નહીં હતી. અવસ્તાનાં પુસ્તકોનાં

લખનારાઓને, જે જે મુલકો ખબર હતાં, તે મુલકો તખ્તી કો-
તરાવનારાઓનેથી ખબર હતાં, અને તે ઉપરાંત તખ્તીવાલાઓને
બીજાં નવાં નવાં મુલકોથી માલુમ હતાં. તખ્તી મધે જે મુલકોનાં
નામો મળે છે, તે સઘલાં અવસ્તા મધેથી મલત્તમં નથી, પણ
યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારો મધેથી મળેછે, ત્યારે દખ્ખતી રીતે
જાણાએછે કે તખ્તીમાં જાણાવેલી હકીકત, યુનાની તથા યાહુદી
પુસ્તકોને મળેછે, પણ અવસ્તાને મલતી નથી. એથી અવસ્તાની
જગો તથા તવારીખ વચે, અને તખ્તીની જગો તથા તવારીખ
વચે, તફાવત દખાડે છે. એ વીશે “જરથોસ્તી સને” મધેથી
નીચલી ખીના નીચે ઉતારી લેઉં છઉં.

(જરથોસ્તી સને સર્ગ ૨૫-૩૩) :—

“પેહેલુ” — પાદશાહ “ગુસ્તાસ્પ” તથા “દરાએસ” ધરાનુના જુદા
જુદા મુલકોમાં વસતા હતા અને એ બંને પાદશાહોના વખતમાં જે જે મુલ
કો જાણાએલાં હતાં તેમાં ઘણો ફરક માલુમ પડેછે. “ગુસ્તાસ્પ”નાં વખ-
તમાં જે જે શેહેરો, પાહાડો અને નદીઓ ઈત્યાદી “ધરાની”ઓને જા-
ણીતાં હતાં તે સઘલાં મુલકોના નામો આપણને અવસ્તા ઉપરથી મલી આ
વેછે. બીજા હાથ ઉપર જેતાં “દરાએસ” ના તાબામાં જે જે મુલકો હ-
તાં તથા તેણે જે જે મુલકો લગાઇમાં જીતીયાં હતાં તે સઘલાંનું વરણન આ-
પણને “બીહીસ્તન”ના પાહડ ઉપરની તખ્તીની પેહેલી હારના છઠા ફકરા
મધેના લેખો ઉપરથી તથા બીજે છુટે છુટે ટેકાંણેથી માલુમ પડેછે. એ તથા
અવસ્તા મધેના નામોની ટીપ હમોએ નીચે ટાંકીછે.

મુલકોનાં કોઠા.

અવસ્તા મધે આવેલાં મુલકોનાં ખીલારોકા ખેત્રો મધે આવેલાં
નામો. મુલકોનાં નામો.

૧ અધરીઅન વએન્ને.

૨ ગવ.

૩ મોકરવ (મરવ)

૪ બાખધી (બલખ.)

૫ નીસય (નીશાપુર.)

૬ હરોયુ (હરાત)

૬

૧ પારસ (પરસીસ.)

૨ ઉવજ (સુસીઆના.)

૩ બાખીરશ (બાખીલોનીઆ.)

૪ અથુરા (એસીરીઆ.)

૫ અરબાય (એરેબીઆ.)

૬ મદરાય (મીસરદેશ.)

- ૭ વેકરેન (સેજસ્તાન.) ૭ સપરદ.
 ૮ ઉરવા (કાપુલ.) ૮ યુના (અયોનીઆ.)
 ૯ ખનેનત (કંદાહાર.) ૯ માદ (મીદીઆ.)
 ૧૦ હરખધતી (એરેકોશીઆ.) ૧૦ અરમીન (અરમીનીઆ.)
 ૧૧ હેતુમત (હીલમંદ) ૧૧ કતપતુક (કાપાડોશીઆ.)
 ૧૨ રધ (રે.) ૧૨ પરથવ (પારથીઆ.)
 ૧૩ ચપ્ર (ચર્પ.) ૧૩ ઝરક (ઝારાનજીઆ.)
 ૧૪ વરેન (ધીલાન.) ૧૪ હરીવ (એરીઆ.)
 ૧૫ હપત હીંદુ (પંખખ.) ૧૫ ઉવારઝમીઅ (ખોરાશમીઆ.)
 ૧૬ રધ (રખા.) ૧૬ અખતરીશ (એકત્રીઆ.)
 ૧૭ ઈશકત. ૧૭ શુધદ (સોગદીઆના.)
 ૧૮ પોરત. ૧૮ ગદાર (ગંદારીઆ.)
 ૧૯ ગાઉમ. ૧૯ સક (શીથીઆ.)
 ૨૦ ખાઈરીજેમ. ૨૦ થતગુશ (સાતાગીડીઆ.)
 ૨૧ તુઈરઅ (તારતરી.) ૨૧ હરઉવતીશ (એરેકોશીઆ.)
 ૨૨ સધરીમ. ૨૨ મક (મકરાન.)
 ૨૩ સાધની. ૨૩ અસગરતય (સગારશીઆ.)
 ૨૪ દાહી. ૨૪ નીસાય (નીશાપુર.)
 ૨૫ માજન (માજનદરાન.) ૨૫ ઝાઝમાં.
 ૨૬ મરગશ (મારજીઆના.)
 ૨૭ યુતીયા.
 ૨૮ વરકાન (હીરકેનીઆ.)
 ૨૯ હીંદુશ (હીંદ.)
 ૩૦ કુદરશ (કુદરશીઆ.)
 ૩૧ હગમતાનય (એકખેટાના.)
 ૩૨ વીશપકઝતીશ (હીસપાઓશતીશ)
 ૩૩ કુગનકા.
 ૩૪ મારસ.
 ૩૫ કપદ.
 ૩૬ ઝોઝા.
 ૩૭ તીગરા.
 ૩૮ યુહીઆમ.

૩૯ એકાધદસ.

૪૦ ઓતીઆર.

૪૧ પેતીગરઆના.

૪૨ તારવા.

૪૩ રખા.

૪૪ યુવાદેદીય.

ઉપલી બીના તપાસીઆથી વાંચનારની ખાતરી થશે કે અવસ્તા-
માં જે “ગુસ્તાસ્પ” નાં વખતમાં જણાયલા મુલકોની વીગત આપી
છે તે મુલકોમાં તથા ખીલાશેકી તખ્તીઓમાં જે દારાએસ” ના
તાબા માહેલાં મુલકો વીશે લખીઉં છે તેમાં ઘણા તફાવત માલુમ
પડે છે તેથી એ બંને પાદશાહ જુદા હોવા જોઈએ. તખ્તીઓ મધે
જે મુલકો આવેલાં છે તે ઘણુ કરીને સઘલાં “હીરોટસ” તથા બીજા
“યુનાની” ગ્રંથકારોના જણાવેલા મુલકો સાથે મલતાં આવેછે અને અવ-
સ્તા માહેલા મુલકો “શીરદોસી” એ આપેલાં મુલકો સાથે મલતાં આવે
છે તે ઉપરથી એવું દીશેછે કે એ જુદા જુદા વંશના પાદશાહોના સ્વાધી-
ન માહેલા મુલકો હતાં. એ માહેલાં ઘણું કરીને સઘલાં મુલકો “ધરાંન”
દેશમાં આવેલાંછે તેથી એવું જાહેર થાએછે કે એ બંધે “ધરાંન” નાં
પાદશાહો હતા. “ગુસ્તાસ્પ” નાં વખતમાં જણાએલાં મુલકો ઘણુ કરીને
ઉતર તથા ઉગમણુ તરફ હતાં અને “દારાએસ” ને લગતાં મુલકો દખ-
શણુ તથા પશચીમ દીશા તરફ આવેલાં હતાં તે ઉપરથી એવું શાએત થા-
એછે કે “ગુસ્તાસ્પ,” “દારાએસ” ની આગમજ થઈ ગયો હતો કારણુ કે
“એરીઅન” ટોલાની પેહેલી વસ્તી ઉતર ઉગમણુ તરફ થઈ હતી અને
તાંહાંથી દક્ષિણ તથા પશચીમ તરફ તેઓએ મુસાફરી કરી હતી. વડી
ઉપર જણાવેલી જગાઓના નામોની ટીપ ઉપરથી એવું માલુમ પડેછે કે
“દારાએસ” ના તાબામાં “ગુસ્તાસ્પ” કરતાં વધારે મુલકો હતાં. અવસ્તા
મધે જેટલાં મુલકો લખેલાં છે તે સઘલાં “ગુસ્તાસ્પ” ના તાબામાં હતાં
એવુ કહેવાને આપણી પાસે કશી સત્તા નથી પણ જે મુલકો તખ્તીઓ
ઉપરથી આપણે ઉપર ટાંકીયાંછે તે માહેલાં ઘણુ કરીને સઘલાં “દારાએ-
સ” ના તાબામાં હતાં એવું તે તખ્તીઓ ઉપરનાં લેખોથી સાએત થાયછે.
“દારાએસ” લખેછે કે “હીરમજદની મદદથી મેં એ મુલકો જીતીયા. એ
મુલકો મને ખંડની આપેછે અને હું જે ફરમાઉંછું તે તેઓ માહારા હુ-
કમને તાબે થઈને નીરંતર બળવીઆ જાએછે.” એ વતરોગે આપણને

તવારીખ ઉપરથી એવું માન્ય પડે છે કે “દારાએસ” નાં રાજની ધન “શીધુ” નદીનાં કાંઠાથી તે “થસેલી” નાં કાંઠા સુધી ઉડતી હતી અને તે-
ણે પોતાના મોટા રાજને વીસ શુઆમાં વેહેંચી નાખ્યું હતું; તથા તે માહેલા દરએક શુઆને એક એક “શત્રપ” નાં હાથમાં આપીઓ હતો અને એ “શત્રપો” માસેથી તે ખંડની વગેરે બીજી લવાજમ લેતો હતો. એ તથા ઉપર જણાવેલી બીનાં ઉપરથી એવું પુરવાર થાયછે કે “દારા-એસ,” “ગુસ્તાસ્પ” નાં કરતાં બેશક મોટો અને નામીઓ પાદશાહ હતો.

આએ પરમાણે આવસ્તામાં આપેલાં “ગુસ્તાસ્પ” નાં વખતનાં મુલકનાં નામમાં અને “દારાએસ” નાં વખતની તવારીખ તથા તકતીઓ મધે આપેલાં નામોમાં મોટો તફાવત પડેછે તે ઉપરથી પરોક્ષર “હીરી-ન” અને પરોક્ષર “વેસ્ટરગારડ” પેહેલ વેહેલાં એવું અનુમાન કાઢું હતું કે “જરથોસ્ત,” “દારાએસ” પાદશાહનાં વખતમાં નહી પણ તેની ઘણું આગમજ થઈ જવો જોઈએ. પ્રેક્ષિસર “હીરીન” લખેછે કે:—
“જો જરથોસ્ત દારાએસ હીસ્તાસપીસ” નાં વખતમાં થઈ ગયો હતોતો તેણે જેમ પોતાનાં અવસ્તામાં “ઈરાન” નાં ઘણુએક મુલકોનાં નામો દીધાં છે, તેમજ તે “દ્રારસ” તથા “સુસીઆનાં” કે જે તે વેલાએ મુખીઅ પરાં-તો હતા તેઓનાં પણ નામો દેતે, અને તેમાંના જણુવા જોગ શેહેરો “પ-રસી પોલીસ,” “સુસા” તથા “બેબીલોન” કે જ્યાં “દારાએસ હીસ્તાસ-પીસ” રહેતો હતો તેઓનું પણ વર્ણન કરતે, પણ જદ અવસ્તામાં એવું કંઈ જોવામાં આવતું નથી. એ ઉપરથી એવું સાબત થાયછે કે જરથો-સ્ત “દારાએસ હીસ્તાસવીસ” નાં કરતાં ઘણો અગાઉ થઈ ગયેઓ હતો. જરથોસ્ત “ગુસ્તાસ્પ” નાં વખતમાં થઈ ગયો એ વાત ખરીછે પણ તે “ગુસ્તાસ્પ” કે જેને “યુનાની” લોકો “દારાએસ હીસ્તાસપીસ” ને નામે ઓલખે છે તે ન હતો પણ “સાધરસ” પાદશાહનો આગમજ કીઆની વંશનો કોઈ પાદશાહ હતો.”

પ્રેક્ષિસર “વેસ્ટરગારડ” એવું જણાવેછે કે “વંદીદાદની પેહે-લી પરગરદમાં અને અવસ્તાનાં બીજા કોઈબી ભાગમાં “બેકત્રીઆ” તથા તેની આસપાસનાં કેટલાએક મુલકો શીવાય બીજા દેશો વીશે અને તેમાં અગતીઅ કરીને “મીદીઆ” તથા “પરસીસ” (દ્રારસ) કે જે આગલ-નાં વખતમાં ઘણા નામીયાં ગણાતાં હતાં તે વીશે કંઈ પણ લખીઉં ન-થી તેથી આપણને એવું અનુમાન કરવું પડેછે કે “જરથોસ્ત” પેગંબર, “સાધરસ” કે જેણે “પરસીઆ” નું રાજ સથાપીઉં, અને “દીબેસીસ”

કે જોણે “મીદીઆ” નાં લોકોને એકઠા કરીને તેઓ ઉપર પોતાની હકુમ ત ચલાવી તેનીથી આગમજ થઈ જવો જોઈએ.”

એ મીસાસે જંરે આપણુ “ગુસ્તાસ્પ” તથા “દારાએસ” ને લગતાં મુલકો વીશે અવસ્તા, તક્તી અને તવારીખ મધે ખોલ કરીએ છે તારે આપણુને એવું માલુમ પડે છે કે એ બંને પાદશાહો જુદે જુદે વખતે ચાઇ ગયા તથા તેઓ જુદા જુદા મુલકોમાં રાજ ચલાવતા હતા. વલી “ગુસ્તાસ્પે” પોતાનું પાએતખત “એકત્રીઆ” (બલક) શેહેરમાં કીધું હતું એવું આપણુને અવસ્તા તથા “શાહનામા” ઉપરથી જણાએ છે, પણ “દારાએસ” તો પોતાની રાજધાણીની જગા “પરસીપોલીસ” મધે કરી હતી તથા તે જુદી જુદી રતુમાં “સુસા, એખીલોન” અને “એકમેટાના” ની હવા ધુરતો હતો. જો એ બંને પાદશાહો એકજ હતેતો અવસ્તામાં અને તવારીખ તથા તક્તીમાં આટલો ફરક પડતે નહી. પણ ફરક થણો પડે છે તેથી તે બંને જુદા હોવા જોઈએ.”

૪. અવસ્તાનાં તથા તખ્તીનાં જમાનાનાં બંનાવો વચે કસો મુકાબલો નથી.

તખ્તીમાં જરકજસ, તથા દારાએસ હીસતાસપીસની જે તવારીખ મલે છે તે, અસ્પંદીઆરની તથા કચેગુસ્તાસ્પની અવસ્તાની યા શાહનામાની તવારીખ સાથે, કોઈથી પ્રકારે મલતી આવતી નથી. અવસ્તા તથા શાહનામા પ્રમાંણે, કચે ગુસ્તાસ્પના જમાનામાં સૌથી મોટો નોંધી રાખવાજોગ બનાવતો અશો જરથોશ્તની પેગંમખરીનો હતો, તેની તો કશીં વાત દારાએસ હીસતાસ્પની તખ્તીમાં નથી, એટલુંજ નહી પણ જરથોશ્તનું નામ વરીક એકબી વખતે, દારાએસ હીસતાસ્પીસની તખ્તીમાં તો શું, પણ કોઈ બીજની તખ્તીમાં પણ આવેલું નથી. દારાએસે પોતાના રાજનાં સઘલા તારીફ થવા જોગ બનાવો હરખથી નોંધાવી રાખ્યા છે તો, તેના રાજમાં જરથોશ્ત જવો પેગંમખર થયો, એજ બનાવ નોંધાવી રાખવા, તે બુલીજએ એવું કોઈ માનસે નહી. જરથોશ્તનું નામ, એ તખ્તીઓમાં નથી આવેલું, એ મોટી ગવાહી છે કે, એ તખ્તીઓ જરથોશ્તનાં વખતમાં કોતરાઈ નહી હતી. જરથોશ્ત વીશે તખ્તીઓ ચુપ છે. એ ઉપરથી બે રીતનો

સાર કાહાડી શકાએ: એક તો એકે એ તખ્તીઆ કોતરાઈ ચુકા પછી જરથોશ્ત થયો હોએ, તો પછી તેનું બયાન એ તખ્તી-આમાં આવે નહી. હવે ઉપર એક ઠેકાણું જણાવ્યું છે તેમ, સૌથી છેલી તખ્તી આરતેજરકજસ આકસની છે, જે ઇસવી પુરવે સને ૩૫૩ માં તખ્તે આવ્યો હતો. તેનાં જમાના પછી યાને ૨૨૦૦ વરશ ઉપર જરથોશ્ત થયો જોઈએ. અથવા તો એવું હોએ કે, જરથોશ્ત એ તખ્તી કોતરાયાની આગમચ થઈ ગયો હોએ, અને તખ્તી કોતરાવનારાઓએ પોતાના રાજમાં બનેલા બનાવો નોંધાવ્યા, અને તેઓ કોઈમાનાં રાજમાં જરથોશ્તનાં જનમનો બનાવ નહી બન્યો હતો, વાસ્તે તેઓએ તેની નોંધ કરી લીધી નહી. એ રીતે જોતાં સાધરસની આગમચ યાને ૨૪૦૦ વરશ ઉપર જરથોશ્ત થઈ જવો જોઈએ. હવે જોઈએ કે તખ્તીની ગવાહી એ બેમાંથી કેઈ તરફ છે? તખ્તીની આગમચ કે પછી જરથોશ્ત થઈ ગયો હતો? તખ્તી ઉપરથી માલુમ પડેછે કે તે મધે કોતરાએલા પાદશાહો, હોરમજ્દપરસ્ત હતા. તેઓ જાખજ કહેછે કે હોરમજ્દની બખ-શશથી અમે ક્તેહ પાંચ્યા છઈએ. હવે હોરમજ્દ એ નામ આપણુ જરથોશ્તીઆ ખોદાએનું ગણ્યે છઈએ. જરથોશ્ત પછી જરથોશ્તીઆ ખોદાને હોરમજ્દનાં નામથી પીછાણુવા લાગાછે. ખુદ જરથોશ્તનાં અવસ્તામાં ખોદાએને વાસતે આખો એક ખોલ હોરમજ્દ કરીને આવેલો નથી, પણુ ઘણું કરીને “મજ્દ” એખલો આવેલો છે. વંદી-દાદમાં જ્યાં જરથોશ્ત પછી થએલા લોકો, જરથોશ્તે શું શું કરમાવ્યું હતું, તેનું દાસ્તાન આપેછે, તેમાં “હોરમજ્દ” આખો ખોલ નજરે આવેછે. તોપણુ ત્યાં “અહુર” તથા “મજ્દ” બંધેને વીલકતીઆ લાગેછે. હવે તખ્તીઆમાં કેયેજ “અહુર” તથા “મજ્દ” બંધેને વીલકતી લાગીછે, પણુ ઘણા દાખલા તો “અહુરમજ્દ” મહિલા “મજ્દ” નેજ વીલકતી લાગેલા છે. હવે જખાન સમજનારા જાણે છે કે જેમ જુનો જમાનો તેમ અહુર તથા મજ્દ બંધેને વીલકતી લાગવી જોઈએ, જેમ પાછલો જમાનો તેમ એખલા પાછલા મજ્દનેજ લાગવી જોઈએ. એ કાએદ માલુમ પડી આવેછે કે તખ્તીની

આગમચ જરથોસ્ત થઈ ગયો હતો, અને તેથી તખ્તીઓમાં તેનું વરણુન આવેલું નથી. એ બાબતને લગતું “જરથોસ્તી સને” નામની કેતાબ ઉપરથી કેટલું એક નીચે ઉતારી લેવું છે.

(જરથોસ્તી સને પાને ૪૦—૫૧):—

“ખીલારોકી લેખોમાં કોરેલી તખ્તીઓ ઉપર જે આપણા પાદશાહોની કારકીરદીની નોંધો આપેલી છે તે ધણુંકરીને હીરોડોટસની લખેલી તવારીખ સાથે મલતી આવે છે; પણ શીરદોસીની તવારીખ સાથે તેમાંની એક વાત મલતી આવતી નથી. જ્યારે એ તક્તીઓ ઉકલાવીઆમાં આવી નહીં હતી તારે તે વખતના તવારીખના અભીઆસીઓ શીરદોસીની અને યુનાનીઓની લખેલી તવારીખોમાં અતીધણા ફરક જોઈને ધણા તાજુખી પાંમતા અને તેઓમાં કેટલાએક યુરોપના ગરંથકારો તો “શીરદોસી”ના કરતાં યુનાની લોકોની લખેલી તવારીખને ધણી વજનદાર ઠેરવતા. “ઈરાન”ને, લગતી તવારીખ વીશે ઉગમણુ તથા આથમણુ પરાંતના ગરંથ કરતાંએના ફેરેવામાં જે બેહદ ફરક પડે છે તે વીશે નાચીઓ વીદવાન “રીચરડસન” લખે છે કે “મીદીઆ”ના રાજ “સએકસરીસ”ના વખતથી તે “શીકંદર” પાદશાહના વખત સુધીની ઈરાનને લગતી તવારીખ “યુનાની” તથા “ઈરાનીઓ” ને હાથે લખાએલી છે. એ બંને વરગના ગરંથ કરતાંઓની લખેલી ખીનાઓ મધે થોડો ધણો તફાવત હોએને હોએજ; પણ તેમજ તેઓની લખેલી મુખીઅ બાબદો મલતીખી આવવી જોઈએ, પણ એ બાબદ ઉપર મહને જે જે ખોલ કરવાની જોગવાઈ મલી છે તે ઉપરથી મને એવું માલુમ પડયું છે કે “ઈંગલાનડ” અને “જેપાન” ની તવારીખ વચ્ચે જેટલો સંબંધ છે તેટલોજ એ ઉગમણુ તથા આથમણુ પરાંતના ગરંથકારો ઈરાન વીશે જે લખી ગયા છે તેમાં છે. (ઈઆને તેઓની લખેલી બાબદો વચ્ચે કસો સંબંધ નથી). તેમના આપેલાં પાદશાહોના નાંબો તથા તેઓની સંખીઆ વચ્ચે કસો મુકાબલો થઈ શકતો નથી અને “યુનાની” ગરંથ કરતાંઓ જે નવાઈ જેવી બીનાઓ લખી ગયા છે તે વીશે ઈરાનીઓ કસું જણાવતા નથી. ઈરાનીઓએ લખેલી તવારીખમાં મોટા “સાધરસ” પાદશાહ વીશે કશું લખી છે નથી અને એવા કોઈખી પાદશાહ વીસે લખી છે નથી કે જેના રાજમાં બનેલી બાબદોના મુકાબલા ઉપરથી આપણે તેને યુનાનીઓએ જણાવેલા કોઈપણ પાદશાહ સાથે મેલવી શકીએ. “લીડીઆ”ના પાદશાહ “ક્રીસસ” વીશેખી તેઓ કંઈ જણાવતા નથી. “કંબાર્સીસ” પાદશાહ તથા તેણે જે “ઈથી-ઓપીઆ” ઉપર સ્વારી કીધી હતી તે વીશે એક શબ્દ પણ લખ્યો નથી.

વહી “સ્મરદીસ” વીશે તથા “દરાએસ” તખ્ત ઉપર કેમ આવીઓ અને તેણે યુનાનીઓ સાથે જે લડાઈઓ કીધી તે વીશે પણ કશું વરણુન કર્યું નથી.” જે આએ ધણી આપણા વખતમાં જીવતો હતો તે ઉપલા વીચારો જાહેર કરતે નહી. આગલના વખતમાં તેમની ભુલ ભાંજવાને તથા તેમને ખરો રસતો બતાવવાને તેમની પાસે કાંઈજ હતું નહી; પણ હાલતો આપણી પાસે આપણા પોતાના પાદશાહોના કોતરાવેલા લેખોછે કે જે ઉપરથી આપણને ખરો મારગ સુજ પડેછે. ઉપર જણાવેલાં “રીચરડસન” ના મતને મલતા આવીને હાલ આપણુ એટલુંજ કહેવાને સામરથ થયા છીએ કે એ બંને પરાંતના ગ્રંથકારોએ જુદા જુદા વંશો અને જુદા જુદા જમાનાનો હેવાલ લખ્યો છે તે એક બીજા સાથે કેમ મલતો આવે. એ બીના હમો આગલ જણાવી ચુકા છીએ, અને અતરે તેનો વધારે ખોલાસો કરવાને ઈછીએછે.

ઉપર જણાવેલો નામીઓ ગ્રંથકરતા તથા મી. ગરોટોફેંડ કે જેને વીશે હમોએ આગલ લખ્યું છે, અને એ વતરોગે બીજા કેટલાએક વીદવાનો ઉગમણ તથા આથમણ પરાંતના ગ્રંથકારોના કહેવામાં જે બેહદ ફરક પડેછે તે દેખાડાવી ગયા છે. પણ “સર જન માલકમ” નામનો એક નામીઓ વીદવાન કે જેણે ઈરાનની તવારીખનો એક ધણોજ સારો ગ્રંથ રચીઓ છે તે ધણીએ “કીઆની” તથા “એકીમીનીશ” વંશો એકજ સમજીને તથા બીજા કેટલીએક બાબદો ઉપરથી “હીરોટોસ” અને “શીરદોસી”ની આપેલી તવારીખ વચે મુકાબલો કરવાનો યતન કરીઓછે; પણ તેમાં તે શ્તેહ પાંખીઓ હોય એમ કહેવાતું નથી.

“માલકમ” કેટલીક સાધારણ બાબદો ઉપરથી “યુનાની” અને “ઈરાની” ગ્રંથકારો જે આગલા ઈરાનીઓ વીશે લખી ગયા છે તેનો મુકાબલો કરી જાયછે. જેમકે તે ઈરાની ગ્રંથકારોના ફરેદુનને યુનાનીઓના આરબેસીસ સાથે સરખાવી જાએછે, કારણ કે જે મીસાલે આરબેસીસે એસીરીઆના લોકોને સારદેના પેલસના જુલમમાંથી મોકલા કરીઆ હતા તેમજ શ્રેદુને પણ ઈરાનીઓને ઝોઆકના જુલમમાંથી છોરવીઆ હતા. પણ જરે તે એવું અનુમાન કરવા જાએછે અને એ રીતનો મુકાબલો કરવાને વાજબી ધારે છે તારે તે “કાબા” જેવા શુરા અને દેશાભીમાણી નરની વીગતતો તદન ભુલીજ જાએછે; અને જે શખસ વીશે બધા ઈરાની ગ્રંથકારો બોલી જાએ છે તે વીશે યુનાનીઓતો કાંઈ લખી જતા નથી તેથી શું તે ખોટું થરે કે? વહી એજ મીસાલે તે કોષાબદ અને મીદીઆના રાજ દીજેસીસને જે કલા અને ડાહ્યાપણથી તેઓને રાજ મલીઉં

હતું તે ઉપરથી તેમનો મુકાબલો કરેછે; પણ તેમના નામ અને ખીજ તેમને લગતી આબદો જે મલતી આવતી નથી તે વીશે તો તે કંઈ વીચારતોજ નથી. સાધરસ જેવા એકીમીનીસ વંશના નામીયા પાદશાહને પણ તેણે કીઆની વંશના કેખશર પાદશાહ સાથે સરખાવવાની તાલમેલ કીધી છે. કેખશર અને સાધરસના જનમારાનો હેવાલ ક્રેટલીએક આબદમાં એક ખીજ સાથે મલતો આવે છે તે ઉપરથી તેણે તેઓને એકસરખા ગણીઆ છે. એવું માલુમ પડે છે કે શીરદોસીને સાધરસના જનમારાની થોડીઘણી હકીકત મલી હતી તે તેણે કેખશરને લાગુ પાડી છે; પણ એ બંને પાદશાહોની કારકીરદીનો હેવાલ કોઈખી રીતે મલતો આવતો નથી. પાદશાહ “ક્રીસસ” વીશે તથા “ખેખીલોન”ની ક્રતેહ વીશિનું જે ખીઆન આપણુ “હીરોટોટસ”નાં પુસ્તકમાં વાંચીએ છીએ તે વીશે “કેખશર”ની જાંદગીનાં “શીરદોસી”એ આપેલા હેવાલમાં કસું નજર આવતું નથી. વલી “લોરાસ્પ” નો “ક’બાર્ધસીસ” પાદશાહ સાથે મુકાબલો કરવાની તેણે જે તજવીજ કીધી છે તે પણ ભુલ ભરેલી છે, કારણ કે ક’બાર્ધસીસ એક ઘણોજ ધાતકી પાદશાહ હતો પણ “લોરાસ્પ” તો ઘણો નેક અને માયાલુ પાદશાહ હતો. એ વતરોજે તેમનાં કીધેલાં કાંમો પણ તદન જુદાંજ હતાં. પણ એ આબદો ઉપર હમો વધારે લંબાવીને બોલી શકતા નથી કારણ કે હમોએ તે કાંમ માંથે લીધું નથી. હાલતો હમો એટલુંજ સાખીત કરવા માંગીએ છે કે “ગુસ્તાસ્પ” કે જેના વખતમાં આપણો હજરત જરથોશ્ત થઈ ગયો તે અને “દારાએસ હીસ્તાસ્પીસ” એ બંને કેવલ જુદા પુરૂશો હતા. એ હમો તખતી અને તવારીખ ઉપરથી વીગતવારે પુરવાર કરી આપીશું.

“ગુસ્તાસ્પ” નાં રાજને લગતી ખીનાં જે “શીરદોસી”એ લખી છે તે હીરોટોટસની આપેલી “દારાએસ હીસ્તાસ્પીસ” ની તવારીખ સાથે મુતલબ મલતી આવતી નથી. તોએપણુ હીરોટોટસ ની લખેલી ખીનાઓ દારાએસ ની પોતાની આપેલી નોંધો સાથે મલતી આવેછે, તે નીચે કરેલા મુકાબલા ઉપરથી સાફ માલુમ પડે છે.

“શીરદોસી” નાં કેહેવા મુજબ “ગુસ્તાસ્પ” નો આપ “લોરાસ્પ” પાદશાહ હતો, પણ “દારાએસ” નો આપ “હીસ્તાસ્પીસ” પાદશાહ ન હતો એવું તવારીખ તથા તખતી ઉપરથી સાખીત થાય છે.

વલી “ખીહીસ્તન” નાં ખરક ઉપરની પેહેલી હારનાં દસમાં તથા અગીઆમાં ૧૬રા મધે દારાએસ લખેછે કે માહારી આગમજ માહારા

ખાનદાનનાં “ કુરશ ” નો છોકરો “ કયુજય ” રાજા હતો. એ “ કયુજય ” નો “ બારદીસ ” નામનો એક સગો ભાઈ હતો. પછી કયુજયએ તે “ બારદીસ ” ને મારી નાખીઓ. બારદીસનાં મરણની ખબર લોકોને થઈ નહી હતી; પછી કયુજય મીસર દેશમાં ગયો. જરે કયુજય મીસર દેશમાં હતો તારે તેનું રાજ નહાર થયું અને ઈરાનની શરજમીન ઉપર જુઠાઈએ ફેલાવો કીધો. એ વખતે ગોમેટીસ નામના એક શખસે લોકોને જુઠું સમજાવવા માંડીડું. તે બોલીઓ કે હું કુરશનો દીકરો અને કયુજયનો ભાઈ બારદીસ છું. તારે બધાં રાજમાં બસવો ઉડીઓ અને ઇરાનનું રાજ તેને સ્વાધીન થયું. કયુજયથી તે ખમાઈ સકાયું નહી તેથી તે મરણ પામીઓ.

આએ તો માતર અમશયી નોંધ છે, પણ હીરોડોટસે એ ખીના વીસ્તારીને લખીછે તેનો સાર હમો નીચે આપીએ છે કે જે ઉપર જ-ણાવેલી તખતી માહેલી બાબદોને બરાબર મલતો આવે છે. હીરોડોટસ લખી જનએ છે કે કંબાઈસીસનો એક ભાઈ સમરદીસ નામે હતો. તે લોકોનો માનીતો હતો તેથી કંબાઈસીસે ખીહીને તેને છુપી રીતે મારી નખાવીઓ હતો. હવે જરે કંબાઈસીસ મીસર દેશમાં હતો તારે એક ખીજે શખસ કે જેનું દોલ સમરદીસને મલતું આવતું હતું તે લોકોનાં અનજનપણાનો પ્રાએદો લઈને એવું કેહવા લાગો કે હું પોતે સમરદીસ છું. લોકોને સમરદીસનાં મોહોતની ખબર ન હતી તેથી તેઓએ બલવો ઉઠાવીઓ અને પેલા જુઠા સમરદીસને પોતાનો રાજા કરીઓ. જરે કંબાઈસીસને આએ વાતની ખબર થઈ તારે તે પેલા ઠગારાને સજા કરવાનાં હેતુથી ઇરાન પાછો જવા નીકલીઓ, પણ વાતમાં તે મરણ પામીઓ હતો.

વલી આગલ ચાલતાં એજ હારનાં બારમાં અને તેરમાં ફકરામાં દારાએસ કેહે છે કે જે રાજ ગોમેટીસે કયુજય પાસેથી ધીનવી લીધું તે રાજ અસલનાં વખતથી હમારા ખાંદાનનાં હાથમાં હતું. ગોમેટીસને એ રાજ મલ્યા પછી તે પોતાની મરજ માફક કરવા લાગો, અને ઇરાનમાં કોઈખી શખસ એવો નહી હતો કે જે ગોમેટીસ પાસેથી રાજ ધીનવી લે. સઘલા લોકો તેનાથી ધણા ખીહીતા હતા. જેઓ પેલા બારદીસને ઓલખતા હતા તેઓને તેણે કતલ કરીઆ, એવા હેતુથી કે રખેને તેઓ તેને ઓલખી કાઢાડે કે તે કુરશનો પુત્ર બારદીસ નથી. જ્યાંસુધી હું (દારાએસ) આવી પુજો ત્યાંસુધી ગોમેટીસ વીશે કોઈએ કાંઈ પણ બોલવાની હીમત ચલાવી નહીં. પછી મેં હોરમજદની અંદગી કીધી, હોર-

મજદ મારી મદદે આવ્યો ; અને મેં મારા વીશ્વાસુ માણસો સાથે તે ગોમેટીસને તથા તેના મુખ્ય મહત્તીઆઓને કતલ કરીઆ. મેં તેનું રાજ છીનવી લીધું. હોરમજદની મદદથી હું રાજ થયો.

હીરોડોટસ પણ એજ મીસાલે લખી જાય છે. તે પણ કહે છે કે સમરદીસની આગમય ઈરાનમાં દારાએસના ખાંદાનના એકામીનીસ વંશના રાજાઓ અસલથી રાજ ચલાવતા હતા. એ જુદો સમરદીસ પાદશાહી ખાંદાનનો ન હતો, અને તેને રાજ ઉપરથી ઉઠાડી મેલવાની દારાએસ સીવાએ બીજા કોઈએ હીમત ચલાવી ન હતી. પણ દારાએસે બીજા ઉમરાવો સાથે સંપ કરીને તેને પોતાને હાથે કતલ કાઢ્યો હતો.

વહી એ વતરોગે દારાએસે માહેલા પ્રાંતોમાં સમાધાની કાઢી હતી; એથીજેન ઉપર પ્રતેહ મેલવી હતી, સીથીઆ ઉપર સવારી કરી હતી અને ઇરાનના મુખ્ય ઉમરાવો ઇનટાફરનીસ, ઓટેનીસ, ગોબરીઆસ, હાઇદારનીસ, મેગેબીઝસ અને આરદોમેનીસ જેઓએ તેને મદદ કરી હતી તે સધલું તેમના નામ સુધાં તખ્તી ઉપરથી માલુમ પડે છે અને તે હીરોડોટસની આપેલી વીગત સાથે મલતું આવે છે.

હવે જરે બીજા હાથ ઉપર આપણુ ગુસ્તારપના રાજની હકીકત અવસ્તામાં તથા શીરહોસીના ગ્રંથમાં વાંચીએ છીએ તારે આપણને તેની કારકીરદીનો એહવાજ તદન જુદોજ માલુમ પડે છે. એ પુસ્તકે ઉપરથી એવું જાહેર થાય છે કે ગુસ્તારપ હોરારપ પાદશાહનો બેટો હતો. તેણે તારતરીના રાજ અરજનરપ સાથે લડાઈઓ કરી હતી. પણ તેના રાજમાં વધારે જાણવા જોગ એ બીના હતી કે તેના વખતમાં આપણા હજરત પેગંબર સાહેબ જરથોસ્તે ઇરાનીઓને બહી માજદીઅસની દીનના કલામોથી વાકેફ કીધા હતા. આએ બીના તો ઘણી અચરત સરખી અને નવાઇ જેવી દીસે છે કે જો ગુસ્તારપ અને દારાએસ એકજ હોય અને દારાએસના વખતમાં જરથોસ્તી ધરમની ઉત્પત્તી થઈ હોય તો તે વખતનો ગ્રંથ કરતા હીરોડોટસ તે વીશે કંઈ પણ બોલ્યા વગર રહે નહીં પણ આપણે એક બારગી એવુંબી ધારીએ કે હીરોડોટસ તે વાતના કદાચ અખારા કરે, તોએપણુ તે વીશેની વીગત દારાએસે પોતે કારાવેલી તખ્તીઓમાં તો અશુશ આવવી જોઇએ, પણ એવું કંઈજ નથી. હીરો-દોટસ તો જરથોસ્તી ધર્મ વીશે કસું બોલતો નથી અને તેના પુસ્તકમાં જરથોસ્તનું નામ પણ આવતું નથી. તખ્તીમાં પણ જરથોસ્ત તથા એ ધરમની ઉત્પત્તી વીશે કસું લખ્યું નથી, માત્ર એટલુંજ જણાવ્યું છે કે

દારાએસે પોતાનો ધરમ સુધારીઓ હતો. તખ્તી ઉપરની પેહેલી હારના ચક્રમાં ૫ કરામાં દારાએસ લખે છે કે “ જે ધરમના મકાનોનો ગોમેટીસે (સમરદીસે) નાશ કીધો હતો તે મેં પાછાં બંધાવ્યાં; અને ધરમની ક્રીયા તથા એઆદતના બાબમાં તેણે જે બીગાડ કીધો હતો તેમાંથી મેં તે ધરમને પાછો તાગ્ને કરીઓ. એ બધું મેં હોરમજદની મદદથી કરીયું.” આએ દારાએસનાં લખેલા ફકરા ઉપરથી સાફ દીસે છે કે તેણે હોરમજદની મદદથી પોતાનો બીગડેલો ધરમ પાછો તાગ્ને કીધો હતો. વલી એ ઉપરથી એવું પણ સાબેત થાય છે કે આપણો ધરમ દારાએસ પાદશાહનાં વખતની ઘણું આગમચજ જાહેર થયો હતો અને તે લાંબો વખત સુધી જાહો-જલાલી ભોગવીને પાછો ખરાબ થયો હતો, અને તે ખરાબ હાલતમાંથી દારાએસે તેને પાછો સુધારીઓ હતો. હવે જેઓ એવું કહે છે કે નરથોસ્ત દારાએસનાં વખતમાં થયો હતો તો તેવું કહેવામાં તેમની દેખપતી ચુક છે અને તે ચુક ગુસ્તાસ્પ અને દારાએસને એક સમજવાથી થઇ હતી; પણ આએ નવી શોધથી તેનો ખોલાસો થાય છે, અને નરથોસ્તનો જગાનો દારાએસનાં વખત કરતાં ઘણો કદીમ ઠરે છે. પણ નરથોસ્ત અસલી ક્રીયાની તોખમનાં પાદશાહ ગુસ્તાસ્પનાં વખતમાં થયો એ વાત અવગતા તથા શાહનામાં ઉપરથી ચોકસ થાય છે; ત્યારે ગુસ્તાસ્પ પણ દારાએસનાં વખતની ઘણું આગમચ થયો જોઇએ.”

૫. અરંદેશરના બાપ બપાવા તથા વડવાઓનાં નામો જે શાહનામામાં જણાવેલાં છે તેની સાથે ઇરાની ખીલાશોકી તખ્તી મધે અરંદેશરના બાપ બપાવા તથા વડવાઓનાં નામો આપેલાં છે તે મલતાં નથી.

એ વીશે આગલ કેટલુંએક લખ્યું છે તેથી અત્રે મુખતેસર કહું છું. જરકજીસ તથા અસ્પંદીઆર એ બે નામો મલતાં નથી. અવસ્તામાં જરકજીસને મલતો કસો ખોલ નથી, તખ્તીમાં જરકજીસને ખશાયરશા કહે છે, તેને મલતું અવસ્તામાં નામ મલતું જોઇએ, પણ તે તો મલતું નથી. અસ્પંદીઆરને અવસ્તામાં, સ્પેન્તોદાત કહે છે, તેને મલતું નામ તખ્તીમાંથી મલતું નથી વાસતે જરકજીસ (ખશાઇઅરશા), તેજ અસ્પંદીઆર એમ ઠેડવણું બુલ ભરેલું છે.

દરાએસ હીસતાસપીસ અને ગુશ્તાસ્પખી જુદાં જુદાં નામ છે. દરાએસને તખ્તીમાં દારયવુશ કહે છે, તેને મલતું કોઈખી નામ અવસ્તા મધેથી મલતું નથી. કએ ગુશ્તાસ્પને અવસ્તામાં, “વીશ્તાસ્પ” લખેછે તેને મલતું નામ તખ્તીમાંથી મલેછે, પણ તે દરાએસનાં બાપનું છે. લોહરાસ્પને અવસ્તામાં, “અઉર્વત-અસ્પ” કહે-છે તેને મલતું નામ તખ્તીમાંથી મલતું નથી, કુખાશરને અવસ્તામાં “કવહુશ્વ કહે છે તેને મલતું નામ તખ્તીમાંથી મલતું નથી, કેકાઉસને અવસ્તામાં “કવઉસ” કહે છે તેને મલતું નામ તખ્તીમાંથી મલતું નથી, કેકોબાદને અવસ્તામાં “કવી કવાત” કહે છે તેને મલતું નામ તખ્તીમાંથી મલતું નથી. અવસ્તાનાં તથા તખ્તીનાં નામોમાં મલતું આવે એવું એક નામ વીશ્તાસ્પનું મલ્યું, પણ જે વીશ્તાસ્પ વીશે અવસ્તામાં લખેછે તે કએ ગુશ્તાસ્પ નામનો મોટો પાદશાહ બલખમાં રાજ કરતો હતો, જેના વખતમાં અશો જરથોસ્ત જનમ્યો હતો, તથા જે વીશ્તાસ્પ વીશે તખ્તીમાં લખેછે, તે દરાએસનો બાપ હતો, અને તે ફારસમાં વસતો હતો તથા તેણે કદી પાદશાહી કીધી નહીં હતી. એ ઉપરથી જણાશે કે અરદેશર દરાજદસ્તનાં બાપ બપાવા તથા વડવાએના નામો, જે શાહનામાં આખ્યાંછે, અને જે તખ્તીમાં આખ્યાં છે, તેઓમાંનું એક વીશ્તાસ્પ નામ સીવાએ બીજું કોઈખી નામ મલતું આવતું નથી. અને એ નામ મલેછે તે છતાં, એ નામ ધરાવનારા પુરૂશો તો જુદાજ હોયે. અવસ્તાનો વીશ્તાસ્પ એક પાદશાહ હતો, મગર તખ્તીનો વીશ્તાસ્પ એક પાદશાહનો બાપ હતો, અને તેણે પોતે કદી પાદશાહી કીધી નહીં હતી. પણ આટલું એક નામ સરખું મલી આવ્યાથી પાછલા જમાનાના લોકોએ, વગર તેહકીક કરવે, અને તવારીખની પદી ખબર તેઓને નહીં મલી શકવાને લીધે, તેઓએ એવુંજ દેડવીઉં કે, જરથોસ્ત, જે ગુશ્તાસ્પ પાદશાહના જમાનામાં થઈ ગયો હતો એવું બોલાએછે, તે ગુશ્તાસ્પ પાદશાહ, દરાએસ હીસતાસપીસ હશે. તેઓએ એમ ધાર્યું કે, દરાએસ કંઈ નામ નહીં હશે, પણ એલકાખ હશે, અને નામ તો હીસતાસપીસ

હશે, જે વીશ્તાસ્પ સાથે ખરોખર મલી રેહ્યું, પણ ખરોખર જોઈ-
એતો દરાએસ હીસ્તાસ્પીસમાં એ નામ છે, પહેલું દીકરાનું અને
બીજું બાપનું, જે રીતે આજે આપણે દીકરાના નામ પછી બા-
પનું નામ વધારીએ છઈએ, તેમ દરાએસની પછી હીસ્તાસ્પીસનું
નામ જોડેલું છે, પણ દરાએસ હીસ્તાસ્પીસ તેજ ગુશ્તાસ્પ એ
કંપણા નહી કબુલ રાખનારા તરતજ તયાર થયા હતા. આગાથી-
આસ નામનો એક ગ્રંથકાર લખે છે કે—

(જરથોસ્તી સને પાને ૬) :—

“જરથોસ્ત ક્રોહા જમાનામાં થઈ ગીયો હતો તે એકસ માત્રમ
પડતું નથી. હાલના ઈરાનીઓ એવું જણાવે છે કે તે હીસ્તાસ્પીસ (વી-
શ્તાસ્પ) ના વખતમાં થઈ ગીયો પણ તે હીસ્તાસ્પીસ ક્રોહો, દરાએસનો
બાપ કે ક્રોહ બીજો તે ઘણું શક ભરેલું છે.”

દરાએસ હીસ્તાસ્પીસ તેજ કએગુશ્તાસ્પ, એ ખોટો વીચાર
હાકડર હાઈડે આજના જમાનામાં પાછો ગરી કીધો હતો, અને
તેના આધારે બીજા સરવે તવારીખ લખનારાઓ ચાલ્યા હતા,
પણ એમ એ બંધે પુરૂશોને એકજ ગણવામાં ભુલ કીધામાં આવે-
છે તે કેટલાએકો સમજ્યા હતા.

(જરથોસ્તી સને પાને ૩૧) :—

“આએ પ્રમાણે અવસ્તામાં આપેલાં ગુસ્તાસ્પનાં વખતના મુલકનાં
નામમાં અને દરાએસના વખતની તવારીખ તથા તખ્તીઓ મધે આપેલાં
નામોમાં મોટા તફાવત પડે છે તે ઉપરથી પરેસર હીરીન અને પ્રેસર વે-
સટરગારડે પેહેલ વેહેલાં એવું અનુમાન કીધું હતું કે જરથોસ્ત, દરાએસ પા-
દશાહના વખતમાં નહી પણ તેની ઘણું આગમજ થઈ જવો જોઈએ. પ્રે-
સર હીરીન લખે છે કે “જો જરથોસ્ત દરાએસ હીસ્તાસ્પીસના વખતમાં
થઈ ગયો હતો તો તેણે જેમ પોતાના અવસ્તામાં ધરાવના ઘણાએક મુલકોના
નામો દીધાં છે, તેમજ તે શરસ તથા સુસીઆના કે જે તે વેલાએ મુખીઅ-
પરાંતો હતાં તેઓના પણ નામો દેતે, અને તેમાંના નાંજવા જોગ શેહરો પ-
રસીપોલીસ, સુસા તથા બેબીલોન કે જ્યાં દરાએસ હીસ્તાસ્પીસ રહેતો હતો
તેઓનું પણ વરણન કરતે, પણ જદ અવસ્તામાં એવું કંઈ જોવામાં આ-
વતું નથી. એ ઉપરથી એવું સાબત થાય છે કે જરથોસ્ત, દરાએસ હીસ્તા-
સ્પીસના કરતાં ઘણો અગાઉ થઈ ગયો હતો. જરથોસ્ત, ગુસ્તાસ્પના વ-

ખતમાં થઇ ગયો એ વાત ખરીછે પણ તે ગુસ્તાસ્પ કે જેને યુનાની લોકો દારાએસ હીસ્તારપીસને નામે ઓલખે છે તે ન હતો. પણ સાધરસ પાદશાહની આગમજ કીઆની વંશનો કોઇ પાદશાહ હતો.”

આએ રીતે ખીલારોકી તખ્તી મધે જાણાવેલો દરાએસ હીસતાસ્પીસ જુદો અને અવસ્તામાં જાણાવેલો કએ ગુસ્તાસ્પ, તદન જુદો પુરૂશ હતો, તે (૧) અવસ્તા તથા તખ્તીની ભાષા, (૨) તેનો જમાનો, (૩) તેની જગો, (૪) તેના ખનાવો તથા (૫) તે મધે આવેલા પાદશાહોના નામોનાં ફરક ઉપરથી દખાડી પુરવાર કરવાની મેં ઉપર તજવીજ કીધી છે.

૨૨ તખ્તીવાલા પાદશાહો હુખમધનીઅન વંશના છે અને અવસ્તાવાલા પાદશાહો કેઆની વંશનાં છે.

તખ્તીમાં જે પાદશાહોના નામો આવે છે તેઓ, મગરૂરીથી જાણાવે છે કે હમે હુખમધનીઅન ખાનદાનનાં છઇએ, અને એકીમીનીશ કરીને એક ઇરાનનો પાદશાહ હતો, એમ યુનાની ગ્રંથકારો લખી જાએ છે.

(જરથોસ્તી સને પાને ૩૭):—

“જે નામો તખ્તીઓ મધેથી મલી આવે છે તથા જેને તવારીખથી ટેકો મલે છે તે નામો એકીમીનીસ વંશના છે. એ વંશનું નામ એકીમીનીઅસ ઉપરથી આખ્યામાં આવ્યું હતું કે જે ધણી આસરે ૬૦ સને પુ. ૭૦૦ વરસ ઉપર શરસના મુલકમાં હકુમત ચલાવી ગયો હતો. એ નામ સાધરસ, દારાએસ અને તેની પછીના એ વંશના ખીજ પાદશાહો પોતાના કુટુંબના નામ તરીકે વાપરી જાએ છે, અને તેમાં મોટું માન ગણે છે. સાધરસ પાદશાહ કેહે છે કે:—

“અદમ કુરૂશ, ખશાયથીઅ, હખામનીશીઅ.”

“હું છું સાધરસ, પાદશાહ; એકીમીનીસનાં વંશનો.”

દારાએસ પાદશાહ ખીહીસતન ઉપરની એક તખ્તી મધે એવું જાણાવે છે કે:—

(૧) અદમ દારયવુશ, (૨) ખશાયથીઅ વઝરક, (૩) ખશાયથીઅ ખશાયથીઆનામ, (૪) ખશાયથીઅ પારસીઅ, (૫) ખશાયથીઅ દહયઉનામ, (૬) વશતારપહીઆ પુત્ર, (૭) અરશામહીઆ નપા, (૮) હખામનીશીય.

(૧) હું છું દારાએસ, (૨) મોટો પાદશાહ, (૩) પાદશાહોનો પાદશાહ, (૪) ધરાનનો રાજા, (૫) ધરાનના સ્વાધીન માહેલાં મુલકોનો રાજા, (૬) હીસ્તાસ્પીસનો બેટો, (૭) આરશેમીસના બેટાનો બેટો, (૮) એકીમીનીસ વંશનો.

પરસીપોલીસના દરવાજા ઉપર તથા બારીઓની બાજુએ અને પાદશાહના જાભાની કરચલી ઉપર એકસરખી રીતે ખીલારોકા હરફે એવું લખેલું છે કે:—

(૧) ખશાયશ્શા, (૨) ખશાયથીય વઝરક, (૩) ખશાયથીય ખશાયથીઆનામ, (૪) દારાયવુશ ખશાયથીઅહીઆ પુત્ર, (૫) હખા-મનીશીય.

(૧) ઝરકસીસ, (૨) મોટો પાદશાહ, (૩) પાદશાહોના પાદશાહ, (૪) દારાએસ પાદશાહનો બેટો, (૫) એકીમીનીસના વંશનો.”

અવસ્તા મધે જણાવેલા પાદશાહો કેઆની ખાનદાનનાં છે. એ ખાનદાનનો સ્થાપનારો કોબાદ હતો, અને તેના વખતથી તે છેક ગુસ્તાસ્પ સુધીના પાદશાહો, કએ (કવ) ના ખાનદાનના તરીકે મશહુર થઈ ગયા છે; જેમ કે કેકોબાદ, કેકાઉસ, કેખોશર, કેલોહરાસ્પ, અને કે ગુસ્તાસ્પ. ત્યારે એ ઉપરથી જણાએ છે કે શાહનામાવાલાએ અવસ્તા ઉપરથી જે નામો લીધાં હતાં તે કેઆની ખાંદાનનાં હતાં, પણ અરદેશર દરાજદસ્તનાં બાપ બપાવા તથા વંડવાઓનાં નામો, જે તેહકીક રીતે તખ્તીઆ ઉપરથી, તેમજ યુનાની તથા યાહુદી ગ્રંથકારો ઉપરથી મળે છે, તે સરવે હખમધનીઅન વંશવાલા હતા, ત્યારે તે ઉપરથી એવું દીશેછે કે અરદેશર દરાજદસ્ત જે ખરેખર હખમધનીઅન વંશનો હતો, તેને ફીરદાસીએ કેઆની ખાનદાન સાથે મેલવી દીધો છે.

આપણા લોકોના પાજંદ બાણુતરોમાં, ‘આફરીને હપત અમેશાસ્પંદ’ જેને આફરીને હમકારે અથવા આફરીને દહમાન કરીનેબી કેહ છે તેમાં આપણા આગલા પાદશાહોના રવાનોને અનોશહી (દરૂદ) ચાહવામાં આવે છે. ત્યાં નીચે મુજબના પાદશાહોના નામો જોવામાં આવે છે:—

“અનોશહ રવાન આદ રવાને ગયોમદ ઉ હોશંગ ઉ તેહમુરસ્પ ઉ જમ ઉ ફરેદુન ઉ મનોચેહર આમી ઉ હુન્તુએ તહમાસ્પાન, કએ કોઆદ કએ કાઉસ કએ સ્યાવખ્શ કએ ખુશર કએ લોહરાસ્પ કએ વીસ્તાસ્પ, બેહમન અસ્પંદ્યારાન.”*

ઉપલા નામોની ટીપમાં બહમન એટલે અરદેશર દરાબદસ્તને, એ હમકારાની આફરીન લખનાર કોઇ આગલા મરહુમ દસ્તુર સાહેબે, બીજાઓની માફક **કએ** નો ચોલકાબ લગાડ્યો નથી. એ પણ અરદેશર દરાબદસ્ત અથવા બહમન કેઆની ખાનદાનનો નહીં પણ હબમઇનીશ ખાનદાનનો હતો તે વાતને, ઉપર આપેલા બીજા દાખલાઓ સાથે, એક રીતે ટેકો આપે છે.

અગર બહમન, કએ ગુસ્તાસ્પના છોકરાનો છોકરો હતો તો તેને કએ બહમન કાંએ નહીં લખ્યો? કોબાદથી ગુસ્તાસ્પ સુધીના પાદશાહોને, કએ લગાડ્યો, અને તેની પછી બહમનને કએ નહીં લગાડ્યો, તેનું કારણ શું? કારણ એજકે, એ આફરીન લખનારનાં મત પ્રમાણેથી, તે કેઆની ખાનદાનનો નહીં હતો. એવી અછડતી દલીલ ઉપલી આફરીન મધે રેહી ગએલી મલે છે. અછડતી એટલા વાસતે કેહું છું કે એ મધે બહમનને અસ્પંદીઆરનો (છોકરો) તો લખેલોજ છે તોપણ તેના નામ સાથે, “કએ” બોલ નથી. ત્યારે જો ઉપર આપેલી અનેક દલીલ સાથે, આપણા પોતાના કોઇ પુસ્તકનીથી દલીલ મેલવવી જોઈતી હતી તો, તે આએ આફરીનમાંથી મલે છે.†

* જુઓ તેહમુરસ દીનશાહ અંકલેશરીઆવાલો ફરવખી, બાબરના તથા આફરીંગાનો અને આફરીનો સાથની, જદ હુરકે, સને ૧૮૮૩ માં છપાએલો એપડો, સદો ૧૬૦ મો.

† આફરીને હફત અમેશાસ્પંદમાં, વાજખી રીતે, બહમન (અરદેશર દરાબદસ્તને) કિયાની ખાનદાનનો નથી ગણ્યો એ ખરું છે, તોપણ આગલા વખતમાં, આગલા દસ્તુર સાહેબોએ અરદેશર (બહમન)ને કિયાની ખાનદાનનો તથા અસ્પંદીઆરના છોકરા તરીકે લેવાની ભુલ કીધેલી છે. આફરીને રખીયવનમાં અરદેશરને કિયાની ગણવા સાથે, તેનું બીજું નામ બહમન છે તેથી સાથે લાગું જણાવ્યું છે અને તે અસ્પંદીઆરનો (છોકરો) હતો, એમથી જણાવવાની ભુલ કીધી છે. આફરીને રખીયવનમાં લખે છે કે:—

૨૩ જરથોશ્તી સને ગણવામાં અરદેશર દરાજદસ્તથી ચહુડતા હખમઇનીઅન વંશના તેમજ મીદીઅન તથા આસી-રીઅન હકુમતના જમાનાનો વધારો કરવો જોઇએ.

જો શાહનામા તથા ખુનદહેશ તથા બીજાં ઇરાની પુસ્તકો પ્રમાણે આજે જરથોશ્તના જનમને આસરે ૨૪૦૦ થી ૨૫૦૦ વરશ થયાં છે તો, તે ઉપર પેહલાં તો હખમઇનીઅન વંશનો થોડોએક જમાનો વધારવો જોઈએ, જેનો એહવાલ શાહનામામાંથી મલતો નથી. એ પણ અન્યથા જેવું છે કે અરદેશર દરાજદસ્તના બાપ બપાવા તથા વહવાઓનો એહવાલ ફીરદાસીને શી રીતે નહીં મળ્યો હશે. ગોથા જે પેહલવી પુસ્તકે ઉપરથી તેણે શાહનામું ઉપજવ્યું હતું, તેના કેટલાએક જુલો કએ ગુસ્તાસ્પનાં વખતથી તે અરદેશર દરાજદસ્તનાં વખત સુધીની તવારીખનાં જતા રહેલા હોએ, એવું લાગે છે. એ સીવાએ બીજો ખ્યાલ હાલ તુરત આવી શકતો નથી. ફીરદાસી ચુક્યો છે, એ ઉપર તો હવે કસો શક નથી, પણ તે કેમ ચુક્યો તે સોધી કાહાડવાતું બાકી રહ્યું છે. હવે અરદેશર દરાજદસ્તથી છેક હખમઇનીશ સુધી નજદીક ૨૫૦ વરશો થાએ છે. અરદેશર દરાજદસ્ત ઇસવી પુરવે સને ૪૬૫ માં તખ્તે આવ્યો, અને હખમઇનીશનો જમાનો આસરે ઇસવી પુરવે સને ૭૦૦ માં મેલવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ વચે ૨૩૫ વરશનો ફરક પડેછે, વાસતે તુરત વેલા “તારીએ જરથોશ્તી” નામની કેતાબ મધે શેઠ નવરોજી ફરદુનજીએ અડસતે મુકરર કીધેલા જરથોશ્તી સનેના ૨૫૦૫ ના વરશ ઉપર ઉપલા ૨૩૫ વરશ પેહલાં વધારવાં જોઈએ, તેમ કરતાં ૨૭૪૦ વરશ થાએ છે. વલી “નાઇનસે” આપણું અસલી પાએતખત બલખ, ઇસવી પુરવે સને ૧૨૩૦ માં જીહતી

“હમાનેર ફરોહરે કએ અન્તસ્તર વેહમન અસ્પંદીઆરાન બાદ, અવા હમા ફરોહરે કએઆન ઉ યલાન ઉ પાશુમ મદીન બાદ.”

ઉપલા ફકરામાં લખવા મુજબ કએ અન્તસ્તર (અરદેશર) નું બીજુ નામ બહમન હતું અને તે કિયાની તથા અસ્પંદીઆરનો છોકરો હતો. જુવો તે. દી. અંકલેશરીઆવાલી ફરવધી, આફરીનગાનો તથા આફરીનોની ચોપડી સફે ૨૨૮ મો ૧. ૭ મો. [બીજવાર પ્રગટ કરનાર.]

લીધું હતું, અને આસીરીઅન લોકોનું રાજ ઇસવી પુરવે સને ૭૦૮ સુધી બલખ મધે ચાલ્યું હતું. હવે હખમઇનીશને આપણુ ઇસવી પુરવે ૭૦૦ માં મેઝ્યે છે, તેની ૫૩૦ વરસ આગમચથી “આસીરીઅન” લોકોની રાજધાની બલખમાં ચાલતી હતી, એ ૫૩૦ વરસ વલી ઉપલાં ૨૭૪૦ નાં આંકમાં વધારીએ તો પછી આજે જરથોસ્તી સને આજામાં આજો ૩૨૭૦ વરસનો થાય છે. એ સને બીજી વધારે તેહકીક ખખર મઝે નહી ત્યાંસુધી, હાલ તુરત, બીજા સરવે સને કરતાં વધારે ભરૂશા ભરેલો લાગે છે.

એ મધે હવે પછીની વધારે સોધથી કાંઈ ઉમેરોજ થવો જોઈશે કાંએજ નાઇનસે બલખ લીધું ત્યારે “હુક્ષથર” (Oxarthos) નામનો કોઈ પાદશાહ હતો, તે પાદશાહનાં અને જરથોસ્તનાં જમાના વચે વલી કેટલો તફાવત હશે, તે તફાવત જેટલા વરસોનો નીકલે એટલાં વરસો ઉપલા ૩૨૭૦ ઉપર વધારવાં જોઈએ. પણ હજુરસુધી કોઈ રીતની શહાદત મલી નથી કે જે ઉપરથી ક્યે ગુસ્તાસ્પથી “હુક્ષથર” (Oxarthos) વચે કેટલાં વરસોનો ગાલો પડે છે તે તેહકીક કરી શકાએ, વાસતે આપણા અશો જરથોસ્તને થઈ ગયાને ૩૨૭૦ વરસ તો આજામાં આજાં ગણવાં જોઈએ, બલકે તેની ઉપર વધારેજ ગણવાં જોઈએ, પણ આજાંતો નહીજ; પણ કેટલાં વધારે તે આજ કાલ કહી શકાતું નથી.

૨૪. બીજી કોમવાલા જુના લખનારાઓએ આપેલો

જરથોસ્તી સને અને તેનો ખોલાસો.

ઉપલી બાબત સારીપેકે ધ્યાનમાં લીધાથી જોવામાં આવશે કે જરથોસ્ત ઘણા પુરાણાં જમાનામાં થઈ ગયો છે. હવે જરથોસ્ત વીશે બીજા લોકોમાં જે લખાણુ રહેલાં છે તે જરથોસ્ત પછીનાં પાછલા જમાનાનાં ગ્રંથકારોનાં છે. તેઓમાંનો કોઈબી ઇસવી પુરવે સને ૪૭૦ ની આગમચનો નહી હતો, તેથી તેઓને ચોક્કસ ખખર નહી હતી કે જરથોસ્ત ખરોખર કયા જમાનામાં થઈ ગયો હતો. તેથી સવલાઓ અહસતે જરથોસ્તનો સને આપતા હતા. જેમ એક સને જુનો થાય છે અને તેની ગણતરી ખરોખર

હાથમાં નહીં હોતી તો પછી તે ઉપર ફેટલાએક ટકા ચહડે છે, એ મીસાલે ફેટલાએકો અડસતેખી લખી ગયા હોએ કે જરથોસ્ત આજથી ૮૦૦૦ વરસ ઉપર થઈ ગયો હતો. ફેટલાએકો વલી એમખી લખી ગયા છે કે તે માત્ર ૨૫૦૦ વરસ ઉપર થઈ ગયો છે. એવી રીતનાં તરેહવાર સનેઓ જુદા જુદા ગ્રંથકારો આપી ગયા છે તે ‘જરતોસ્તી સને’ ઉપરથી ઉતારી લીધેલા નીચલા કોણ ઉપરથી જોવામાં આવશે.

આશીસટાટાલે આપેલો ઈસવી પુરવે સને ૬૩૪૮ માં, ઈઆને આજે ૮૨૦૦ વરસ ઉપર.						
ઈઉડોકસીઆસે	”	”	”	”	”	”
હરમીપસે....	”	”	૬૨૦૮	”	૮૧૦૦	”
હરમોનદરે....	”	”	”	”	”	”
બરોસસે.....	”	”	૨૨૦૦	”	૪૧૬૪	”
પલીજિતારકે...	”	”	૧૭૦૫	”	૩૬૦૦	”
સાઈદસે.....	”	”	”	”	”	”
જસતીને.....	”	”	૧૩૦૦	”	૩૨૦૦	”
તેસીઆસે....	”	”	૧૨૨૦	”	૩૧૦૦	”
જેતયસે.....	”	”	૧૦૮૦	”	૨૯૦૦	”
દાઆણસે....	”	”	”	”	”	”
મોજજે.....	”	”	૮૦૦	”	૨૭૦૦	”
પારશીરીએ...	”	”	૬૦૦	”	૨૫૦૦	”

ઉપલી ટીપમાં ત્રણ જુદા જુદા સને દીશે છે. (૧) ૪૨૦૦ થી ૮૨૦૦ સુધીનો, (૨) ૩૧૦૦ થી ૪૨૦૦ સુધીનો, અને (૩) ૨૫૦૦ થી ૩૧૦૦ સુધીનો. હાલની સાધ્ય પ્રમાણે વચ્ચે સને યાને ૩૧૦૦ થી ૪૨૦૦ સુધીનો વધારે ભરૂશા ભરેલો લાગે છે. જોઆએ જરથોસ્તને ૨૫૦૦ વરસ ઉપર મેલ્યો છે તેઓએ કદાચને જરથોસ્તની ગાદી ઉપર આવેલા કોઈ જરથુશ્તરોતેમો (દસ્તુરાન દસ્તુર) વીશે લખ્યું હોએ એવું બનવાજોગ છે, તથા જોઆએ ૪૨૦૦ થી ૮૨૦૦ વરસ ઉપર મેલ્યો છે તેઓએ જરથોસ્તની આગમચ થઈ ગયલા બીજા પેંગમબરોનો સને લખ્યો હોએ. કાંએજે ફેટલાએક લખનારાઓ એવો કોલ જણાવી ગયા છે કે જરથોસ્ત એકથી વધારે હતા, તેનો ખોલાસો કદાચને એવો થઈ શકે કે જરથોસ્ત પછી એકથી વધારે દસ્તુરાંન દસ્તુરો નામીચા થઈ ગયા હોએ અથવા જરથોસ્તની આગમચ કોઈ નામીચા પેંગ-

ખરે થઈ ગયા હોએ અને તેઓની યાદદશત લોકોમાં રેહી ગઈ હોએ તેથી એવું ઝોલવામાં આવ્યું હોએ કે આગલા જમાનામાં એકથી વધારે જરથોસ્ત થઈ ગયા છે. એ વીશેનો “જરથોસ્તી સને” માંથી એક ફકરો ઉતારી લેઈ છે.

(જરથોસ્તી સને પાને ૬ છે) :—

“આએ પ્રમાણે યુનાની, રૂમી તથા લાટીન ગ્રંથકારો જરથોસ્તના સને વીશે જુદી જુદી રીતે અનુમાન કરી ગયા છે. એ મીસાલે અનુમાન કરવામાં તેઓએ મોટી ગફલત ખાધી છે, અને એ ગફલત ઈરાનની સરજમીન ઉપર જરથોસ્તને નામના ઘણા શખસો હઈઆતી ભોગવી ગયા છે તેને લીધે થઈ છે. તવારીખ ઉપરથી આપણને ઝોલી રીતે માલુમ પડે છે કે પ્રાચીન કાળમાં ઈરાન દેશ મધે જરથોસ્તને નામના એકથી વધારે શીલસુફો થઈ ગયા છે, તેઓમાં એક કેલદીઆ અથવા એસીરી-આનો રેહવાસી હતો, એક પામરીલીઅન હતો, એક અરમાની હંતો, એક પરસીસનો રેહવાસી હતો, એક પરોકોનીશીઆનો રેહવાસી હતો, કે જેને વીશે પલીની લખી ગયો છે; અને એક બેબીલોનીઅન હતો કે જે એપુલીઅસનાં કહા મુજબ પીથાગોરસનો શીષ્યસાચુર હતો; પણ સ્ટેનલી નામનો નામીઓ વીદ્વાન જે બેકત્રીઆનાં જરથોસ્ત વીશે ઝોલી જાણે છે અને જેને તે એસીરીઆનાં રાજા નાઇનસનાં વખતમાં મેલી જાણે છે તે જરથોસ્ત આપણો બરહક પેગંબર હતો એવું હાલની શોધ ઉપરથી લગભગ મુકરર થાએ છે. એ જરથોસ્ત, સંપીતમ ઈઆને પાકના એલકાબથી ઝોલખાએ છે.”

“જરથોસ્તી સને”વાલાએ જરથોસ્ત નામના જુદા જુદા શખસો થઈ ગયા છે એવું સમજાવ્યું છે તેનાં કરતાં એવું સમજાવવું જોઈએ કે જુદા જુદા વખતનાં દસ્તુરાન દસ્તુરને જરથોસ્ત-રોતેમો કેહેતા હતા અને તેથી એકથી વધારે જરથોસ્ત વીશે યુનાની પુસ્તકો મધે લખાયું છે, તો તે વાજબી ગણાએ. પણ સવાલ એ ઉઠે છે કે અત્રે સમજાવ્યામાં આવે છે તેમજ હોએતો, અશો સ્પેંતમાન જરથોસ્ત પછી થઈ ગયલા દસ્તુરાન દસ્તુરોને જરથોસ્ત કહ્યા હોએ, તે માંની શકાએ છે, પણ જરથોસ્તની આગમચનાં જમાનામાં આસરે ૮૨૦૦ વરસ ઉપર જરથોસ્ત થઈ ગયા છે એવું કેટલાએક ગ્રંથકારોએ લખ્યું છે તેનો ઝોલાસો કેમ કરવો ? તો

તેની સમજ પણ એવી કાઢાડી શકાએછે કે ધરિાન દેશમાં સૌથી નામીયો પેગંમબર જે થઈ ગયો તે એખલો અશો સ્પેંતમાન જરથોશ્ત હતો તેથી તેની આગમચ થઈ ગએલા પેગંબરોનાં જોડે જુદાં નામ હશે તોપણ જરથોશ્તની પછીનાં જમાનામાં તેઓને બી નામીયા અને મશહુર થએલા જરથોશ્તને નામે ઓલખવામાં આવ્યા હોએ. જરથોશ્ત બોલ ગોયા જેમ હમણા પોપ, ક્રેસ્ટિયન કે દારા બોલ વપડાએછે તેમ જરથોશ્તની આગમચનાં પેગંમબરોને વાસ્તે વપડાયો હોએ અને તેથી મતલબ માત્ર પેગંમબરનીજ જણાવાની હોએ. આપણે કબુલ કરીએ છઈએ કે જરથોશ્તની આગમચ પેગંમબરો થઈ ગયા છે. ખસુસ કરીને યજ્ઞશનેનાં ૯ માં હામાં જણાવ્યા પ્રમાણે હોમ નામનો પેગંમબર જરથોશ્તની આગમચ છેક જમશેદનાં બાપ વીવંગાનનાં જમાનામાં કે તેનીબી આગમચ થઈ ગએલો જણાએ છે. એ હોમનો જમાનો ઘણો પુરાણો જોઈએ અને પાછલા લોકોએ હોમની જગોએ સાધારણ પેગંમબરને વાસતે જરથોશ્ત બોલ વાપરીને લખ્યું હોએ કે જરથોશ્ત ૮૨૦૦ વરસ ઉપર થઈ ગયો હતો તો તે સમજમાં ઉતરી શકે છે.

બાબ ૪ થો.

જરથોશ્ત હોરમજદનો પસંદ કીધેલો પેગમખર હતો.

હાલ સુધીમાં જરથોશ્તનાં પેદા થવા વીશે, તેની જનમમુમી વીશે, તથા તેના જમાના વીશે અવસ્તાની શહાદતોથી, તથા પાછલી એટલે સનેની બાબતને વાસતે બીજી શહાદતોથી આપણે કેટલુંએક જોઈ ચુકા છઈએ. ઉપર આપણે જોઈ ગયા છઈએ કે જરથોશ્ત નામનો એક પ્રખ્યાત પુરુશ ઈરાનનાં મુલકોમાં કદીમ જમાનામાં આસરે ૩૨૦૦ વરશેનીખી આગમચ પોરુશસ્પનાં ઘરમાં જનમ પાંચો હતો. તેનો જનમ થયા પછી તેની બચગીનો વખત કેવી રીતે તેણે ગુજાર્યો તે વીશે અવસ્તાથી આપણને કસું જણાતું નથી. પણ બચગીનો વખત ગુજરી ગયા પછી જરથોશ્તે શું શું કીધું અને તેણે શું પેશો ચલાવ્યો હતો તે અવસ્તામાંથી મલી આવે છે. એ એહવાલ જરથોશ્તનો પુર ઉમરમાં આવેલા વખતનો છે, કે જે વખતે તે પુર જવાનીમાં તેમજ પોતાનાં મનની પુર ખીલેલી હાલતમાં હતો.

૨૫. જરથોશ્તનો પેશો દુન્યાનાં લોકોની

રાહનોમાઈ કરવાનો હતો.

જરથોશ્તે આએ દુન્યામાં જે પેશો ચલાવાને પસંદ કીધો હતો તે યજ્ઞશનેનાં ૮ માં હા ઉપરથી જણાએછે. ત્યાં તેનેનામે લખે છે કે^{૨૪} હું ઘેરોનાં, મોહલાઓનાં, કસબાઓનાં તથા મુલકોનાં વડીલોને દીનમાં કરમાવ્યા પ્રમાણેની મનશની ઉપર, તેમાં કરમાવેલી ગવશની ઉપર, તથા તેની કુનશની ઉપર ચલાવશ.

નોટ.—હયાં જરથોશ્તે તમામ મુલકોમાં પોતાનો ધર્મ ફેલાવાનો એરાદો કીધેલો જણાએ છે. તે આએ દુન્યામાં માત્ર ઈરાનીઓનેજ વાસતે નહી પણ દુન્યાનાં બીજા સરવે જાતનાં લોકોને વાસતે આવ્યો હતો.

૨૪. હું કે જે જરથોશ્ત છેઉં તે તથા બીજાઓ ઘેરોના, મોહલાઓના, કસબાઓના તથા મુલકોના આગેવાનોને આએ દીન કે જે હોરમજદી જરથોશ્તી છે તેનાં મત પ્રમાણે, તેના વચણ પ્રમાણે તથા તેમાં (તારીફ કીધેલાં) કાંમે પ્રમાણે ચલાવશ. (યજ્ઞશને હા. ૮, ૭ મે.)

એ પ્રમાણે જરથોસ્તનો પેશો, લોકોને દીનની રહે ચલાવવાનો હતો. તે દીનનો રાહનોમા હતો અથવા બીજા બોલોમાં તે પેગંબર હતો.

૨૬ જરથોસ્તે પોતાના પેશાને લાયક થવાને ક્યા ઉપાયો શોધ્યા ?

જરથોસ્તે ઇચ્છ્યું કે હું લોકોને દીનની રહે ચલાઉ, પણ તેના વખતમાં કોઈ પ્રકારની દીન ધરિનમાં આંધું હતી, તેમાં ફરફાર કરીને બીજી પ્રકારની નવી દીન લોકોને સમજવવા આગમ્ય તે વીશે કેવા ઇલાજોનો ઉપયોગ કરીને તેણે તૈયારી કીધી હતી ? શું ફરમાવવું અને શું મના કરવું તે વીશેની સમજ તેણે ક્યાંથી અને કોણથી મેલવી હતી ? એ સવાલોનો થોડો ઘણો જવાબ ગાથા મધેથી મળે છે. આગલ ચાલતાં આપણે જોઈશું કે ગાથાનું ઘણુખરું લખાણ જરથોસ્તનું પોતાનું છે અને તે આજની ઘડી સુધી જલવાઈ રહ્યું છે; વાસતે જરથોસ્તના પોતાનાં વચનોથી તેની તવારીખ મળે તે સૌ કરતાં વધારે ભરૂશા ભરેલી ગણાયે, પણ ગાથાની ભાશા એવી દીકટ તથા ભરંમ ભરેલી છે કે તે પુરી પાંધરી સમજઈ શકાતી નથી; તો પણ તેમાંના જેટલો ભાગ સમજઈ શકાયે છે તેટલામાંથીબી આપણને ખરો ખ્યાલ કરવાને બની આવે એવા બોલાસાએ ઘણા મલી આવે છે.

૧. જરથોસ્તને આએ દુન્યાની વાકેફગારી ખસ નહીં થઈ તેથી તેણે ખુદ હોરમજ્દથી જ્ઞાન મેલવવાનો ઐરાદો કીધો.

પહેલાં તો એવું માલુમ પડે છે કે જરથોસ્તે આએ દુન્યાના ખુરશોથી યા તેઓની બનાવેલી કેતાબો ઉપરથી કાંઈબી જ્ઞાન મેલવ્યું હોએ તથા પોતાનો નવો મજહબ જાહેર કરવા કાંઈબી મદદ તેઓથી તેને મલી હોએ તો તે તેને મનસે પોતાનાં કામને માટે ખસ નહીં ગણાઈ હતી. જરથોસ્તે કેઠેબી એવું જણાવ્યું નથી કે ફલાની બાબત મેં ફલાનાં ઉસ્તાદથી શીબી લીધી હતી, અથવા ફલાની કેતાબ ઉપરથી જાણી લીધી હતી. એ ઉપરથી ધારવામાં

આવે છે કે તેણે જો ઉસ્તાદો તથા દાનાવ પરહેઝગાર લોકો પા-
શેથી તાલીમ લીધી હશે તથા તેઓ સાથે તકરારો કીધી હશે અ-
થવા નામીયા આગલા પેગમબરો તથા ફીલસુફીની કેતાબો (જો
તે જમાનામાં હોયતો) વાંચી હશે, જે વધુ બનવા જોગ છે. તે
છતાં તેઓથી નરથોસ્તને જે કંઈ માલુમ પડ્યું હશે તે તેને ખા-
તરીબરેલું તથા પુરતું લાગું નહીં હશે, અને આજે દુન્યાઈ
જવાબોથી નહીં ધરાવાને લીધે તેણે બીજે ઠેકાણેથી યાને ખુદ
ખોદાતાલાથી પોતાનું ઇચ્છેલું નવું જ્ઞાન મેલવવાને હોંસ કીધેલી
જાણાએ છે.

આજે દુન્યાઈ વાકેફગારી તેને ખસ થઈ નહીં તેથી તે અસલ
મુલ થઈ પાશેથી વાકેફી મેલવવા ગયો તેણે જોયું કે આજે તમામ
દુન્યાનો રચનાર હોરમજદ છે, વાસતે પોતાની 'વાકેફ' થવાની
તરસ ભાંજવા ઠંડ પેહેલા ઝરા આગલ ગયો, પણ તે હકતીલાની
હબ્બર પોંહ્યાએ કેમ ?

૨. માણસ તમામ બીજ પેદાએશ વચે અકલનું ગોહર
ધરાવ્યાને લીધે, તેજ એખલો હોરમજદની
શક્તી પીછાણી શકે છે.

આજે દુન્યાની સરવે પેદાએશમાં કોઈબી પેદાએશને હો-
રમજદની સાથે નજદીકનો સંબંધ હોએ તો આદમ જતને છે.
તમામ પેદાએશમાં માણસને હોરમજદ હેલાએદું અને ઉંચું બ-
નાવ્યું છે. તેણે માણસને એખલાને બીજ તમામ પેદાએશની
ઉપર મુકીને અકલનું ગોહર બખ્શ્યું છે જે માણસ વગર આજે
દુન્યાની કોઈબી બીજ ઉત્પન થએલી પેદાએશ ધરાવતી નથી.
અકલ ધરાવ્યાને લીધે માણસ બીજ સરવે વસ્તુઓથી હેલાએદું
ગણાએ છે. એ જે મોટી બક્ષેશ માણસ ઉપર ઉતરી છે તે બક્ષે-
શને મારગે માણસ તથા હોરમજદ વચે વેહેવાર ચાલે છે. વાસતે
નરથોસ્તે અકલની મારફતે હોરમજદ સાથે વેહેવાર ઉઘાડવાને સૌથી
પેહેલી તજવીજ કીધી.

૩ જરથોસ્તે બહુમન એટલે કે ભલાં મનની મારફતે હોરમજ્દને જોવા ઇચ્છ્યો.

આપણામાં અકલને અથવા અકલે અવલને બહુમન કહ્યે
છઈએ. બહુમન એટલે ભણું મન. એ ભલા મનની (યાને નેક
વીચારની) મારફતે હોરમજ્દ સાથે સંધેસો ચલાવાને જરથોસ્તે
દેઠાવ કીધો. પણ ભણું મન સર્વે માણસોમાં રેહેતું નથી. ભલાં
મનને આપણી પાશે રાખવા કેટલી મેહનત પડે છે, આપણને
કેટલી અગવડ ભોગવવી પડે છે, કેટલું સોસવું પડે છે અને વણી
વખતે આપણી ખાહેશોને દાખી નાખવી પડે છે અને તે
આપણી પાસથી નાહાસી નહી જાયે વાસતે કેટલી તજવીજ
રાખવી પડે છે, એટલા વાસતે આપણી ઉપર હોરમજ્દની ખાસ
પીરોજગરીની જરૂર છે. તેની પાસે ખરા જીગરથી આપણને
ઈછવું. પડે છે, કે તે સાહેબ હમેશ આપણી હોશ દેકાંણુ રાખે
અને આપણા મનમાં નેક વીચારોનેજ આવવા દીએ. એ મીસાલે
જરથોસ્તે પેહુલાંતો હોરમજ્દની પાશે ‘ભલાં મન’ ની બક્ષેશ
ચાહી. યજ્જનેનાં ૨૮ માં હામાં જે હોનવદ ગાથાનો પેહલો હા
ગણાએ છે તેની શરૂઆતમાં જરથોસ્તે આએ રીતે પોતાને વાસતે
હાથ જોડીને અને નમનતાઈથી કૃવા ચાહી છે કે આ ! દાદાર
હોરમજ્દ ! ૨૫ બહુમનની અકલની બખશેશ મને પોંહચાડ.

નોટ.—બહુમન અમશાસ્પંદ અકલની ઉપર મવક્કલ છે વાસતે તેને
અકલે અવલ કહ્યે છઈએ અને હોરમજ્દથી ઉતરતા અમશાસ્પંદો
હોએ છે તે દ્રેશતાઓમાં એટલા વાસતે બહુમન પેહલો દરજ્જો ભોગવે
છે. બંદગી તથા આજેજ કરતાં હાથ ઉંચા કરવા એ રવયો છેક
જરથોસ્તના વખતનો અને તેને ચલાવેલો જણાયે છે.

૨૫ નમનતાઈથી હાથ ઉંચા કરતો આએ ખુશાલીની ઉમેદ રાખું
છેક તે એકે પેહુલાં હોરમજ્દના સ્પેન્તમીનોનાં રાસ્તી ભરેલાં તમામ
કાંમો તથા ભલાં મનની (બહુમનની) અકલ, જેથી કરીને જેહાંનનાં
રવાંનને હું ખુશહાલ કરું. (જેહાંનના રવાંનથી મતલબ તમામ કુદરતનો
જન યા સખખ સમજવો અને તેને ખુશાલ કરવાનો રસતો એકે કુદરતને
પીછાણવી અને તેમ કરવા અકલ અને નેકીની સહથી પેહલી જરૂર
રેહેછે). (યજ્જને હા. ૨૮, ક. ૨ જો.)

એ મુરાદ ચાહ્યા પછી જરથોસ્ત એજ હામાં કહે છે કે
હું બહમનની મારફતે તારી (હોરમજ્દની) હજુર પોંહચવા માંગું
છઉં. જરથોસ્ત શું કારણસર હોરમજ્દને મલવા ધરછે છે તેનું
કારણ તે આગલ ચાલતાં જણાવે છે. એ કારણમાં જરથોસ્તની
તમામ મતલબ સમજાઈ જાય છે. તે માંગે છે કે આ હોરમજ્દ!
આએ તથા પેલી દુન્યાની મુરાદ યા કાએદા તું મને પોંહચાડ.

નોટ.—જરથોસ્તને પોતાનો ધર્મ સમજાવ્યા આગમ્ય આએ
તથા પેલી દુન્યાની તમામ વાકેશી રાખવાની જરૂર હતી જેથી લોકો
પાશે જુનો ધર્મ છોડી નવો પકડાવને તેનાથી સવલતી બની આવે,
અને તે પ્રમાણે અકલની મારફતે સવાલ કરી હોરમજ્દ પાશે તમામ
જરૂરીઆતની વાકેશી શું આએ દુન્યાની કે શું પેલી દુન્યાની તેણે
ઈછી હતી. કેવાં કામ કીધાથી આએ તથા પેલી દુન્યામાં કેવો
બદલો મલે તે જણાયાથી સારું છે અને નરસું શું છે તેનો તૃપ્તિ
સમજાવને જરથોસ્ત શક્તીવાન થવાની ઉમેદ રાખતો હતો.

૪ હોરમજ્દની મુલાકાત લેવામાં ઢીલ થઇ.

પણ એ મુરાદો જલદીથી પાર પડી નહીં. બહમનની
અકલની બક્ષેશ તુરત થઈ નહીં તેથી હોરમજ્દની નજદીક પોંહચી
પોતાની અરજ મુકવાને ઢીલ થઈ પડી, તેથી જરથોસ્ત આરજુ-
મંદ થયા. પોતાની મુરાદ ક્યારે અને કેમ હાંસલ થશે તેની
ઇન્તેજરીમાં જરથોસ્ત પોતે આજેજ કરતો જણાએ છે કે અએ
સાચા ! તું તથા બહમનને વાકેફગાર થઇને હું ક્યારે જોઈ શકશ ?

૨૬. એ હોરમજ્દ ! બહમન (અકલ) ની મારફતે હું તમારી
આસપાસ પોંહચવાને માંગું છઉં. (આસપાસ પોંહચવું એટલે એ તરફથી
અને બધી રીતે હોરમજ્દને પીછાણવો.) (યજ્જને હા. ૨૮, ક. ૩ જો).

૨૭. રાસ્તીમાંથી (રાસ્તીની રાહ) હાડમંદ તથા મીનોઇ એ બંને
દુન્યાઓની (જનદગીની) આએપત (હાંસલ) મને આપ. (આએ
તથા પેલી જોહાનની વાકેશી તથા સુખ રાસ્તી વાપડયાથી મલે છે, વાસતે
રાસ્તી વટે પોતાની ખાહેશ મેલવવાની આશા, જરથોસ્ત, હોરમજ્દ ઉપર
રાખે છે.) (યજ્જને હા. ૨૮, ક. ૩ જો).

૨૮. વાકેફ થઇને બહમનને તથા તું એ અશા ! હું ક્યારે જોવાને
પાંમસ. (યજ્જને હા. ૨૮, ક. ૬ ડો).

નોટ.—હયાં જરથોસ્ત બોલે છે કે વાકેફગાર થઈને હું બહમન તથા હોરમજ્દને જોતો થવશ, ગોયા બહમન તથા હોરમજ્દને પોહ-ચવાને શક્તીવાન થવા વાકેફગારીની પેહલી જરૂર છે. તે વગર અકલની વરધી નહી થાએ અને અકલની વરધી વગર હોરમજ્દને પીછાણી નહી શકાએ, વાસતે સ્નાથી પેહલાંજ જ્ઞાન મેલવીને પછી તે વાકેફીની મારફતેજ હોરમજ્દને જોવાની અથવા તેના મેલાપની તેની ઈન્તેજારી છે. અંગ્રેજીમાં જે કેલવત છે કે from Nature to Nature's God, તેની સમજ એવીજ છે કે આસપાસ નજર રાખી સરવે ચીજોની માહેતી રાખ્યેતો આપણને માલુમ પડી આવ્યા વીનાં રહેશે નહીં કે તે સરવે ચીજોનો કાંઈ બનાવનાર છે અને તે કેવા કેવા ઉત્તમ ગુણો તથા માહ શક્તી ધરાવનારો છે.

જરથોસ્ત હોરમજ્દને આજેજ કરે છે કે^{૨૬} તારા સાચા સખુનો^{૨૭} સાંભળ્યાથી અમોને ઘણી ખુશાલી ઉત્પન થાએ છે વાસતે તું બહમનની મારફતે મને પોહચ.

૨૭. જરથોસ્ત હોરમજ્દને કેટલાએક સવાલો પુછે છે.

પછી જરથોસ્ત આજેજ કરે છે કે^{૨૮} હું જાહેદાન સુધી સચાઈ તથા ભલી મનશની જાલવી રાખવાની કબુલાત આપુ છું, પણ તું જો હોરમજ્દ! તારી પોતાની જખાંતે કરી તારા પોતાના બોલોમાં મને સમજાવ કે અસલમાં આજે દુન્યાની બનાવટ કેમ કીધામાં આવી હતી.

નોટ—ગોયા હોરમજ્દ જરથોસ્તને એ વીશે સમજાવુ આપે તેની આગમચ હોરમજ્દ જાણુવા માંગતો હોએ કે જરથોસ્ત હમેશાં સુધી સચાઈ તથા ભલુ મન ધરી રાખશે કે નહીં? તેનો ઉત્તર ખાતરી ભરેલો જરથોસ્ત

૨૯. અકલની મારફતે તું પોહચ અને આપ રાસ્તીનો ખજનો તથા લાંખી છાંદગી. સાચા સખુનોથી જો મજદા! જરથોસ્તને મજબુત ખુશતુદી ઉપજેછે. (યજસ્ને હા. ૨૮, ફ. ૭ મો).

૩૦. એ સખોને લીધે હું સચાઈને તથા અકલને જાહેદાન સુધી (હઈઆતીછે લાંસુધી) જાલવી રાખશ; જો હોરમજ્દ! તું તારા સખુનોમાંથી તારા પોતાનાં મોહડાંએ કરી મીતોમાંથી મને શીખાડ કે જેથી (હું જાણું કે) આજે દુન્યા પેહલાં કેવી અને કેમ બની હતી. (યજસ્ને હા. ૨૮, ફ. ૧૨ મો).

આપે છે. એ ઉપરથી જાણ્યે છે કે હોરમજ્દ આપણી ઉપર રેહમ કરે એવું આપણુ ધજતા હોયેતો રાસતી તથા નેકીને હરગેજ છોડવી નહીં ન્નેધ્યે; વધી હયાં. જરથોસ્ત ખુદ હોરમજ્દની પાસેથી તેને પોતાને મોહદે જ્ઞાન મેલવવાનું ઇચ્છે એ જાણવા જોગ છે.

જરથોસ્ત હોરમજ્દથી જાણુવા માગે છે કે:—

કેવી રીતે સૌથી ઉત્તમ દુન્યાની (બહેશતની) ઉત્પત્તી થઈ હતી? ^{૩૧}
કોણુ પેહલાં રાસતી ને જનમ આપનાર તથા બાપ હતો. ^{૩૨}
કોણુ આશ્તાબ તથા સેતારાઓને તેઓના માર્ગે સોંપી આપ્યા છે. ^{૩૩}

તું સીવાએ કોણુ બીજો છે જે માહતાબને વદ તથા મુદમાં ઘડાડે છે તથા વધારે છે? ^{૩૪}

આમજ્દ! એ તથા બીજી બાબતો જાણવાને હું ઇચ્છું છું. ^{૩૫}

કોણુ જમીનને તથા આકાશને પદી જવાથી ધરી-રાખે છે? ^{૩૬}

કોણુ પાણી તથા ઉરવરનો પેદા કરનાર છે? ^{૩૭}

કોણુ પવન તથા વાદળને જડપથી દોડવાનું આપે છે? ^{૩૮}

આમજ્દ! કોણુ બહમનની (ભલા મનની) પેદાયશ બનાવી છે? ^{૩૯}

કોણુ ખુબી ભરેલી રોશની તથા તારીકી બનાવી છે? ^{૪૦}

કોણુ ખુબી ભરેલી ઉંઘ તથા જગવું પેદા કીધું છે? ^{૪૧}

કોણુ સહવાર, અપોર તથા રાત પેદા કરી છે? ^{૪૨}

આમજ્દ! એ બાબતો પુછવાને હું તારી નજ્જીક પોહ્યું છું. ^{૪૩}

જે સૌથી સરસ દીન છે જેથી આબાદાની વધે છે તે વીશે હું તુને પુછું છું. ^{૪૪}

જેઓ વીશે હું પુછું છું તેઓમાં કોણુ સાચો અને કોણુ જુઠો છે? ^{૪૫}

જુઠાઈને અમારાથી કેમ દુર કરીએ? ^{૪૬}

તારા સખુનોથી કેમ જુઠાઈને દુર કરીએ? ^{૪૭}

આમજ્દ! સૌથી ઉત્તમ કાંમો તથા સખુનો વીશે મને જાણીતો કર.† ^{૪૮}

* ૩૧ થી ૪૭ સુધીના સવાલો માટે જુલો યજ્ઞશને હા ૪૪ મો ફકરા ૨, ૩, ૪, ૫, ૭, ૧૦, ૧૨, ૧૩ તથા ૧૪.

† ૪૮. યજ્ઞશને હા ૩૪ મો ફ. ૧૫ મો.

તારા કયા બેદા છે, તારી કેવી મરણ છે? ૪૨

ઝો અશો ! તું અમોને શીખવકે બહમનનો ખરો મારગ કયો છે? ૪૧

ઝો અશો ! તું સીવાએ બીજ કોઈને હું આલખતો નથી. ૪૦

તારી આગલ પોતાના તનના જાનને ફેદા કરવાને હું તૈયાર છું. ૪૨

એ સીવાએ જરથોસ્તે હોરમજદથી અનેક બાબતો વીશે જ્ઞાન ચાહ્યું હશે, જુના ધર્મને છોડાવી નવો ધર્મ લોકો પાસે કબુલ કરાવાને માટે જેટલી બાબતો વીશે વાકેફી મેલવવાની જરથોસ્તને જરૂર જણાઈ હશે, જેટલી બાબતો ઉપર હોરમજદથી તેણે વાકેફગારી ચાહી હશે એમ આપણને ધારવુંજ જોઈએ છે, પણ આપણી પાસે આપણા સરવે પુસ્તકો આજે રહ્યાં નથી તેથી જરથોસ્તનાં તમામ સવાલો જાણવાથી આપણે બેનસીબ રહ્યા છીએ, તે છતાં જરથોસ્તનાં પોતાના બોલોમાં, નહીં તે તેની પછી થયેલા તેના શાગેરદો તથા દસ્તુરોનાં બોલોમાં વંદીદાદ તથા યજ્ઞશનેમાં જરથોસ્તે પુછેલા બીજા ઘણા સવાલોની નોંધ છે, તે અત્રે દાખલ કરતાં ઘણું લંબાન થઈ જાય, વાસતે ગાથામાંથી જરથોસ્તનાં બોલોમાંજ તેના સવાલો જેટલા સમજાઈ શકાએ છે તેટલાજ ઉપર દાખલ કીધા છે.

૨૮. આએ દુન્યા કેમ પેદા થઇ તે વીશે હોરમજદથી જરથોસ્તને મલેલું જ્ઞાન.

આએ દુન્યાની વસ્તુઓ કેમ બની તેનાં કરતાં આએ દુન્યામાં જનમવું તથા મોત, સુખ તથા દુખ, બદી તથા નેકી બંધે કેવી રીતે બેલસેલ થઇ છે તે વીશેની સમજ હોરમજદે જરથોસ્તને પેહેલાં બોલેલી લાગે છે, અથવા એમથી સમજાયે કે તે વીશેનો જવાબ આજે આપણી પાસે મોજુદ રહેલો છે, અને બીજા જવાબોના નુસ્કો આજ આગમચ બોવાઈ ગયેલા છે. જરથોસ્તને જે જ્ઞાન મળ્યું હતું, તે તેણે લોકોને બેગા કરી તેઓની નજદીક એક ભાષણ કરી જાહેર કીધું હતું, તે યજ્ઞશનેના ૩૦માં

‡ ૪૯, ૫૦ તથા ૫૧ યજ્ઞશને હા ૩૪ ફ. ૧૨, ૧૨, તથા ૭ મો.

§ ૫૨. યજ્ઞશને હા ૩૩ ફ. ૧૪ મો.

હામાં જે હોનવદ ગાથાનો ત્રીજો હા છે તેમાં નોધાએલો છે. પહેલાં તો, જરથોસ્ત, પોતાની હજુર ઉભા રહેલા લોકોને^{૫૩} ધ્યાનથી સાંભલવાની^{૫૪} અરજ કરે છે અને તાકીદ કરેછે કે^{૫૫} તે સાંભળ્યા પછી દરેક જણુ સારાં નરસાંનો તકાવત સમજીને પોતાના હકમાં જે સારું ધાર્યામાં આવે તે અપત્યાર કરે.

નોટ.—આએ દુન્યામાં બધી તથા નેકી બંધે બેલાઇ ગઇ છે તેનો ખોલાસો જરથોસ્ત આપવા નીચે છે પણ તેની આગમચ તે ચેતવણી આપેછે કે એ ખોલાસો સાંભલીને દરેક જને પોતાની સમજ વાપડીને દરેકે પોતાની મરજી મુજબ બીજો અથવાતો નેકીનો મારગ પસંદ કરવો. એ ઉપરથી દીશે છે કે જીલમ અથવા જખરદસ્તીથી ધર્મ કચુલ કરાવાનો વીચાર જરથોસ્ત ધરાવતો નહીંહતો, પણ લોકોની સમજ ઉપર તે ભરસો રાખતો હતો, અને તેઓની સમજ નેકીની રાહ ઉપર ઉતરે વાસતે પોતાની આસમાની વાકેફગારીને બંધે તેઓની આગલ ભાશાનો કરીને પોતાનો ધર્મ સમજાવતો હતો.:

પહેલાં પેલાં બે મીનાઈ જોડયાં બન્યાં.^{૫૬}

એ બંધેએ, (એક) લલા અને (બીજા) બુદા મીનાંએ, મનશની, ગવશની, કુનશનીના બાબમાં તાલીમ લીધી હતી.^{૫૭}

જેઓ દાનાઈ ધરાવનારા છે તેઓ સચાઈ (લલા મીનાની અસર) અપત્યાર કરેછે, પણ જેઓ ખુરી સમજનાં છે તેઓ તેથી યાને સચાઈથી દુર રહે છે.^{૫૮}

એ બંધે મીનાઈ શકતીઓએ દુન્યા પૃથ્ઠા થવા આગમચ પોતાનું કૌવત અજમાવ્યું, જેમ એકે^{૫૯} હંદગી તથા ટકાઉપણું પેદા કીધું તેમ બીજાએ આએ દુન્યાનો અંત એટલે નાશ સોધ્યા. જેઓ જીઠાઈની સંક્રા છે તેઓ ઘણા બદ છે, જે સાચો છે તેને વાસતે સૌથી ઉત્તમ મન છે.^{૬૦}

૫૩. જે હોરમજ્દપણને લગતી બે (મુખ્ય) બીના જાણવાની છે તે વાતો હું તમો ખાહેશમંદોને કેહું છું. (યજસ્ને હા. ૩૦ મો, ફ. ૧ લો).

૫૪. આએ સધલી ઉત્તમ (વાતો) કાંન ધરીને સાંભલો અને આંખની કીકીએ (અને) મને કરીને જીવો. (યજસ્ને હા. ૩૦ મો, ફ. ૨ જો).

૫૫. પોતાના તનને વાસતે દરએક ખાણુસને તપાસમાંથી નીપજાવી કાઢેલા સારની પસંદગી જોઈએ (યજસ્ને હા. ૩૦ મો, ફ. ૨ જો).

૫૬ થી ૫૮. યજસ્ને હા ૩૦ મો ફ. ૩, ૩, ૪.

(શરેહ).—નરથોસ્તી મજહબની ફીલસુફી પ્રમાણે આએ દુન્યા બનાવામાં એ મીનો કામે લાગી છે. એક નેક મનશની, ગવશની તથા કુનશનીવાલી છે. અને બીજી બદ મનશની ગવશની, તથા કુનશનીવાલી છે. જેઓ અકલ વાપરી વીચાર કરે છે તેઓ નેક મનશની પસંદ કરે છે પણ જેઓ આરી સમજનાં છે તેઓ બુરી મનશની પસંદ કરે છે. સારી મીનો જીંદગી આપે છે અને સરવે ચીજોની હરતી સંભાલી રાખે છે, બદ મીનો સરવે ચીજોનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે. જીંદગી બદ મીનોની છે, વાસતે તે બદ છે; સચાઈ ભલા મીનોની છે, વાસતે તે નેક છે.

એ એ મીનો વીશે સારી પેદા સમજવું જોયે છે ત્યાં સુધી નરથોસ્તી દીનની ફીલસુફીથી વાકેફ થવું સહેલ નથી વાસતે એ બાબત ઉપર હેઠલ વીગતે ખોલાસો આપું છઉં.

૧. સંરવે વસ્તુઓનો બનાવનાર હોરમજદ છે.

આએ દુન્યામાં બધી તથા નેકી બેલાએલી છે તેનો ઇશારો ઉપર કરવામાં આવ્યો છે. સરવે ચીજોમાં અંતે નાશ છે અને નાશને જલદી લાવવો એ બુરાઈ છે. નેકી તે હરેક વસ્તુને જાલવી રાખવું છે. એ એ એકેકથી તદ્દન ઉલટા ખવાસો તમામ કુદરતમાં તેમજ આપણી છાતીમાં જથુક રહે છે. પણ એ બંધેનો પેદા કરનાર તો એખલો હોરમજદ છે. આપણી જમવાની બાજ, જે યજ્ઞશતેના ૩૭ માં હામાં આવે છે તેમાં આપણે ભણીએ છઈએ કે^{૧૦} અમે હોરમજદને ઇચ્છીએ છઈએ કે જેણે ગોસપંદ, અનાજ, પાણી, ઉરવર, સેતારાઓ, જમીન તથા બીજી તમામ વસ્તુઓ પેદા કરી છે. એજ પ્રમાણે હોરમજદને તમામ પેદાએશના બનાવનાર તરીકે યજ્ઞશતેનાં ૭૦ માં હામાં^{૧૧} જણાવ્યો છે. યજ્ઞશતેના ૧૯ માં

૬૦. હયાં હોરમજદને અમે યાદ કરીએ છીએ, જેણે ગોસપંદ પેદા કર્યાં અને અનાજ, જેણે પાણી પેદા કર્યું અને સારાં ઝાડો, (આસ-માનતી) રેશનીઓ અને જમીન અને તે સીવાએ તમામ બીજી વસ્તુઓ પેદા કરી. (યજ્ઞસ્ને હા. ૩૭, ૧).

૬૧. તે બધ તથા રતુને અમે ઈચ્છે છઈએ જે તમામ ચીજોના પેદા કરનાર, ખુશાલ કરનાર તથા બનાવનાર હોરમજદ છે. (યજ્ઞસ્ને હા. ૭૦, ૧).

હામાં લખ્યા પ્રમાણે^{૧૨} આસમાન, પાણી, જમીન, ગોસ્પંદ, ઉરવર, આતશ, માણસ તથા બીજી તમામ પેદાએશનો બનાવનાર હોરમજ્દ ઠડે છે. વંદીદાદની ૧૧ મી પરગરદ પ્રમાણે,^{૧૩} ઘરબાર, આતશ, પાણી, જમીન, ગોસ્પંદ, ઉરવર, નર, નારી, સેતારા, માહ, ખુરશેદ તથા બેશુમાર રોશનીઓ (સેતારા) તથા બીજી તમામ પેદાએશ હોરમજ્દની બનાવેલી જાણાએછે. વંદીદાદની ૨૨ મી પરગરદમાં^{૧૪} હોરમજ્દ બોલે છે કે હું સરવે વસ્તુઓનો પેદા કરનાર છેઉં. હોરમજ્દ યશ્તમાં જાણાવ્યા પ્રમાણે આએ તથા પેલી દુન્યા વચ્ચે સઉથી ઉંચો મરતબો બોગવનારા અમશાસ્પંદો વટીકે હોરમજ્દના બનાવેલા છે.^{૧૫} એ સીવાએ યજ્ઞશનેના ૪૪ મા હામાં જરથોસ્તે હોરમજ્દને સવાલો પુછ્યા છે* કે કોણે તમામ વસ્તુઓ પેદા કીધી, તેની મતલબ એજ છે કે તું સીવાએ બીજો કોઈ પેદા કરનાર નથી. ત્યાં સાદ્ જરથોસ્ત બોલે છે કે તું નહીં તો બીજો કોણુ માહતાબને વદ તથા મુદમાં લાવેછે.†

૧૨. જરથોસ્તે હોરમજ્દને પુછીઉં કે ઓ અશો હોરમજ્દ! આસમાનની આગમય, પાણીની આગમય, જમીનની આગમય, જનવરોની આગમય, વનસપતીની આગમય, આતશની આગમય, અશો માણસની આગમય તથા દેવોની અને બદ માણસોની આગમય, બીજી તમામ હાડમંદ દુન્યાની આગમય, બીજી તમામ રાસતીના તોખમવાલી મજ્દની બનાવેલી વસ્તુઓની આગમય જે વચન હતો અને જે વીશે તે મને પ્રમાણુ હતું તે કયા હતો (યજ્ઞને હા. ૧૯, ક. ૧, ૨).

૧૩ પુછીઉં જરથોસ્તે હોરમજ્દને કે આએ અશો હોરમજ્દ! કેમ ધરને, આતશને, પાણીને, જમીનને, જનવરોને, ઉરવરોને, નર અશોને, અશો નારીને, સેતારાઓને, આદ્રતાબ તથા માહતાબને, બેશુમાર રોશનીઓને (સેતારાઓને) તથા રાસતીની તોખમવાલી તમામ બીજી મજ્દની પેદા કીધેલી વસ્તુઓને હું પાક કરું. (વંદીદાદ પરગરદ ૧૧, ૧).

૧૪. સપેંતમાન જરથોસ્તને હોરમજ્દે કહ્યું કે હું જે હોરમજ્દ છેઉં, હું કે જે વસ્તુઓનો પેદા કરનાર છેઉં. (વંદી. પર. ૨૨, ક. ૧).

૧૫. આએ જરથોસ્ત! બહમન, અરદીબહેશત, શહરેવર, અસ્પંદાદ, ખોરદાદ, અમરદાદ મારી પેદાએશ (નાં)છે. (અહુરમજ્દ યસ્ત ક. ૨૫ મો).

* જુવો સંક્રા ૧૦૯ મો.

† જુવો સંક્રા ૧૦૯ મો, નોટ નંબર ૩૪ મો.

૨. હોરમજ્દે આએ દુન્યા પેદા કરતાં સપેન્તમીનો
તથા અંગ્રમીનોને કામે લગાડયા છે.

આપણામાં સરવેનો પેદા કરનાર એખલો હોરમજ્દ ગણાએ છે. પણ હોરમજ્દે સરવે ચીજો બલકે તમામ દુન્યા તથા સૃષ્ટી હમેશાં ફરતી તથા ફના થતી બનાવી છે. કોઈબી વસ્તુને તેણે સ્થીર તથા કાએમ તથા જથુકની રાખી નથી. તે હરેક વસ્તુ પેદા કરે છે, તેને મોટી કરે છે અને બર વખતે તેનો નાશખી કરે છે. વલી નાશ થએલી વસ્તુમાંથી ફરીને નવી મેલવણીથી એક બીજી નવી ચીજ બનાવે છે અને તેનોખી તેના ઠેક વેગે વખતે નાશ કરે છે. એ પ્રમાણે દુન્યાનું ચકર એક પછી એક ચાલ્યું જાય છે. તેની કુદરત એવી છે કે કોઈબી વસ્તુ સદા કાએમ રહે નહી, વાસતે હોરમજ્દે જે કાએદ દુન્યા રચી છે તે કાએદ દુન્યાને ચાત્રુ રાખવા જેમ તેણે પેદા કરવું પડે છે તેમજ તેનો વખતસર નાશખી કરવો પડે છે કે તેની ખાલી પડેલી જગો ઉપર બીજી નવી ચીજ બનાવાને બની આવે. એ કારણસર ઉઘાડું છે કે હોરમજ્દ જેવો પેદા કરનાર છે તેવોજ મારનારખી છે. હવે એ બે કાંમ એકેકથી તદન ઉલટાં છે. એક હસતી ઉપજવાનું છે અને બીજું નીસ્તી લાવવાનું છે. હોરમજ્દની એ બંધે એકેકથી ઉલટી શકતીઓનાં બે ભુદાં ભુદાં નામો છે. તેઓમાં એક સપેન્તમીનો કહેવાએ છે અને બીજો અંગ્રમીનો. એ બંધે શકતીઓ હોરમજ્દમાં પોતામાં સાથે સમાએલી છે અને તેઓ તેનાથી હેલાએદી નથી.

૩. સપેન્તમીનો તથા અંગ્રમીનોના અર્થો.

સપેન્તમીનો અવસ્તામાં સપેન્તો મર્ધન્યુશ લખાએ છે. ‘મર્ધન્યુશ’ એટલે કે મીનો જે ચીજ આંખે દેખાતી હોએ તે નહી, પણ જે મનમાં ધારો શકાએ, પણ નજરે દીશે નહી તે. જેમ અંગ્રેજીમાં Spirit બોલ વપરાએ છે તેમ અને તેવેજ અર્થે આપણામાં ‘મર્ધન્યુ’ વપરાએ છે. વાસતે આપણામાં બે મર્ધન્યુ (Spirits) છે. સપેન્તનો અર્થ બનાવનાર, વરધી કરનાર, મોડું કરનાર, ટકાવનાર એવો થાએ છે. આપણા લોકો સપેન્તનો અર્થ વરધી કરનાર

કરે છે તે બરોબર છે, પણ તે ઉપર એટલોજ વાંધો છે કે વરધી કરનારમાંથી બનાવનારની મતલબ ખોટલી રીતે નીકલતી નથી, વાસતે બનાવનાર તથા વરધી કરનાર એવો અર્થ સમજવો જોઈએ છે. હરેક ચીજની વરધી તેના બનાવ્યાથી જન્મ થાય છે તેમજ તેની ઉપર ઉમેરો કીધાથીજી થાય છે.

અહરમીનો અવસ્તામાં ‘અહર-મધન્યુશ’ લખાયે છે. ‘અંત્ર’ નો અર્થ કોતાહ કરનાર, અંત લાવનાર, નાશ કરનાર એવો થાય છે. એ ખોલનો અર્થ આપણા લોકો ગદામીનો એટલે કે ઘાત કરનાર મીનો સમજે છે તે બરોબર છે; પણ તેની ઉપરથી એટલોજ વાંધો ઉઠે છે કે ઘાત કીધાથી જરૂર નાશ કરવાની મતલબ હમેશે નીકલતી નથી વાસતે કોતાહી કરનાર, ઘટાડનાર, નાશ કરનાર એવો અર્થ બરોબર લાગુ પડે છે. :

સ્પેન્ટનો ધાતુ સ્પિ=શ્વિ છે અને તે સરવેને માહુમ છે, પણ અંત્રનો ધાતુ હંતુર સુધી બરોબર મુકરર થયેલો નથી. અંત્રનો ધાતુ શોધવા આગમચ તેનું લખણ સીધ કરવું જોઈએ છે. અવસ્તામાં ‘હ.હ’નો ઉચાર ‘હ.ગ’ થાય છે તેથી બાજે વખત નકલ નવીશોએ બુલથી ‘હ.ગ’ની જગે ‘હ.હ’ લખ્યો છે. જેમકે ‘બહ.ગ’ની જગે ‘બહ.હ’ની લખાયે છે તથા ‘જહ.ત્ર’ને બદલે ‘જહ.ર’ની લખાયે છે, ‘અહ.ગુશ્ત્ર’ની જગે ‘અહ.હુશ્ત્ર’ની લખાયે છે તેમજ ‘અહ.ત્ર’ને બદલે વાણું કરીને હમેશે ‘અહ.ર’ લખાયે છે. પણ ગાથામાં ‘અહ.ત્ર’ લખાયેલો મલે છે. તે ઉપરથી ધારી શકાયે છે કે અસલ ખત્ર લખાણ ‘અહ.ત્ર’ છે. યુસદી પણ પોતાની ફરહંગમાં એમજ સમજાવે છે.

‘અહ.ત્ર’નો ધાતુ સંસ્કૃત અંહસ્ છે જે ઉપરથી અવસ્તામાં આંજહ, અજિ, અધ એવા ખોલો નીકલેલા છે; તેમાંના પહેલાનો અર્થ કોતાહી, સંકરાસ, હાદસો તથા ગુનાહનો થાય છે, બીજાનો અર્થ સાંપનો થાય છે. સાંપ હમેશે કોતાહી કરનાર, ગણાયેલો છે અને અજળ છે કે કુન્યાની નજદીક સર્વે કોમોમાં તેમ ગણાયેલો છે. અવસ્તામાં સાંપનો બીજો ખોલ મધર્યો છે તેથી મોતની સાથે

નીસબત રાખે છે, અને વંદીદાદની પાંચમી પરગરદમાં સચાઈ તોડનારને એ પગના સાંપની મીસાત્રે લખ્યો છે, તથા મેહર યશ્તમાં જુહું બોલનારને સાંપના જેવો લખ્યો છે. અફરાસીઆબને તથા જોહાકને તથા અર્જસ્પને સાંપ લખ્યા છે. હાદોખત ગુસ્કમાં જોઈએ તે કરતાં જસતી ઉંઘને સાંપના જેવી કહી છે તથા વંદીદાદની ૨૨ મી પરગરદમાં અંગ્રમીનોને સાંપ કહેલો છે. એ ઉપરથી ચાકસ થાય છે કે અન્વિનો અર્થ કોતાહ કરનાર, નાશ કરનાર સાંપ કરીએ છઈએ તે વાળખી છે. ત્રીજા બોલનો અર્થ ગુનાહ થાય છે. એ રીતે અહ્યનો અર્થ કોતાહ કરનાર, સાંપ જેવો નાશ કરનાર, ગુનાહની રાહ ઉપર ચલાવનાર, એવા અર્થો થઈ શકે છે.

વાસતે દખ્ખતી રીતે અંગ્રમીનોનો અર્થ સ્પેતોમીનોના અર્થથી :તદન ઉલટો થાય છે અને એવો અર્થ આપણને કાહાડવો જોઈએ છે. સ્પેતો મધન્યુશ પેદા કરનાર મીનો (Creative spirit) છે તો અંગ્રમધન્યુશ નાશ કરનાર મીનો (destructive spirit) છે.

૪ સ્પેતો તથા અંગ્ર મીનો એ જોડ્યા છે.

જરથોસ્તી ધર્મ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુઓનો પેદા કરનાર તો હોરમજ્દ છે, પણ ગાથાના ૩૦ માં હા પ્રમાણે એક ભલી તથા બીજી ખુરી મલીને એ મીનો છે.* એ બે મીનો મધેનો એક સ્પેતોમીનો તથા બીજો અંગ્રમીનો છે. એ બંધે મીનોને તેઓ એક જોડ્યા હોય તેમ કેટલેએક ઠેકાણે લખ્યા છે. સરોશ યશ્તમાં જણાવે છે કે જ્યારથી આજે દુન્યાને બંધે મીનોએ પેદા કીધી ત્યારથી સરોશ કદીબી ખુશ ઉંઘે ઉઘાચો નથી. પણ એ બે મીનો તે કોણ તેનો બોલાસો કરીને ત્યાં જણાવે છે કે એકનું નામ સ્પેતોમીનો અને બીજાનું નામ અંગ્રમીનો છે અને એ બંધે તમામ પેદાએશના બનાવનારા તથા પાસબાન છે. ૧૧

* જુવો સફો ૧૦૯ મો પદ થી ૫૯ વાલા દાખલા.

૧૧. આજે એ મીનો નામે સ્પેન્ત તથા અંગ્રએ જ્યારથી પેદા-એશ કીધી ત્યારથી તેણે (સરોશ) ખુશ ઉંઘ લીધી નથી. (યજ્ઞશને હા. ૫૭, ૧૭). સરોશ બંધે પાસબાન તથા બનાવનારાઓને ઇજા આજે તમામ પેદાએશ બનાવી. (યજ્ઞશને હા. ૫૭, ૨).

એજ પ્રમાણે ફરવરદીન યશ્તમાં જણાવેલું છે કે, જ્યારે એ બે મીનોએ, નામે સ્પેતોમીનોએ તથા અંઝમીનોએ, આએ દુન્યા પેદા કીધી ત્યારે અશોના ફરોહરો તપાસને ખાતર તેઓની નજદીક ઉભાં રહેલાં હતાં.^{૬૭} વલી જમ્યાદ યશ્તમાં એક ‘સ્નાવિધક’ નામનો કોઈ શખસ અહંકારથી બોલે છે કે હમણાં તો હું પુખ્ત ઉમરમાં આવેલો નથી પણ જો નરીમાન કેરશાસ્પ મને મારી નાખશે નહીં અને હું પુખ્ત ઉમરે પુગવાને જીવતો રહેવશ તો આસમાનને ગાડી બનાવી તે ઉપર બેશશ, અને જમીનને તે ગાડીનું પધકું બનાવશ અને તે ગાડીને ખેંચી લેઈ જવા સ્પેતોમીનોને બેહેશતમાંથી હેઠલ લાવશ તથા અંઝમીનોને દો-જખમાંથી ઉપર ઘસડી લાવશ અને એ બંધેની જોડી કરી મારી ગાડીમાં જોડરા.^{૬૮}

શરેહ:—આએ ઉપરથી એવું બતલાવ્યામાં આવે છે કે બેહેશ્તમાં સ્પેતોમીનો રહે છે અને દોજખમાં અંઝમીનો. તથા દોજખ જમીનની હેઠલ છે વાસતે અંઝમીનોને ત્યાંથી ઉંચે લાવવો પડે છે તેમજ બેહેશ્ત જમીનની ઉંચે આસમાન ઉપર છે, ત્યાંથી સ્પેતોમીનોને નીચે લાવવો પડે છે. એકને પાતાલમાંથી અને બીજાને આસમાન ઉપરથી આએ જમીન ઉપર લાવી તેઓને પોતાની ગાડીમાં જોડવા માંગે છે તે ઉપરથી સ્પેતોમીનો તથા અંઝમીનો જોડવા ઠટે છે.

૬૭. અશો લોકોનાં બલાં, સુરાં તથા વરધી ફરનારાં જે ફરોહરો છે તેઓ બંધે મીનોની દુન્યાને ખચીત સૌથી સરસ મદદ કરનારાં છે. જ્યારે આએ બંધે મીનો, નામે સ્પેતો તથા અંઝો પેદાએશ બનાવવામાં મશગુલ થયેલા હતા ત્યારે એ ફરોહરો ત્યાં ખરે પગે ઉભાં રહેલાં હતાં. (ફરવરદીન યશ્ત, ક. ૭૬ મો.).

૬૮. જેણે (ફરેસાર્પે) સ્નાવીધકને માર્યો જે સીંગનાથી લડનારો હતો. * * તે મનમાં એમ બોલતો હતો કે હમણાં તો હું બચું છઉં પુરતી ઉમરમાં આવેલો નથી પણ જો નરીમાન કેરેસાસ્પ મને મારી નહીં નાંખે ને હું પુખ્ત ઉમરે પોંહચશ તો આસમાનને મારી ગાડી બનાવશ અને જમીનને તેનું પધકું બનાવશ (અને તેમાં જોડવાને વાસતે) સ્પેતોમીનોને રોશન ગરેસમાનમાંથી નીચે લેઈ આવશ અને અંઝમીનોને ગંધાતા દો-જખમાંથી ઉંચે ખેંચી કાઢાડશ; તેઓ એટલે કે સ્પેતોમીનો તથા અંઝમીનો મારી ગાડીને ઘસડી લેઈ જશે, પણ નરીમાન કેરેસાર્પે તો તેને મારી નાંખ્યો. (જમ્યાદ યશ્ત ક. ૪૭ મો.)

ઉપલા, તેમજ રામ * યશ્તમાં તથા ફરવરદીન † યશ્તમાં તથા જમ્યાદ ‡ યશ્તમાં તથા વીશ્તાર્પ § યશ્તમાં તથા વંદીદાદની ૧૩ મી પરગરદમાં || આવેલા દાખલાઓ ઉપરથી જણાએ છે કે અંત્રમીનાનો જોડયો સ્પેંતોમીનો છે.

૫ સ્પેંતો મીનો તથા અંત્રમીનો હોરમજદનાં પેદા કીધેલા છે.

યજ્ઞશનેનાં ૧૯ માં હામાં હોરમજદ પોતે. ખાલે છ^{૧૯} કે સ્પેંતોમીનો મારા બે મીનો મધેનો એક મીનો છે. ત્યારે એ બે મધેનો એક હોરમજદ પોતે હોએ એવું કહ્યું નથી. એથી, ઉલટું એ ફકરા ઉપરથી જનાએ છે કે બંધે મીનોનો પેદા કરનાર હોરમજદ પોતે છે. વલી વંદીદાદની ૧૩ મી પરગરદમાં સ્પેંતોમીનો તથા અંત્રમીનો વીશેજ્ઞ હોરમજદને પુછવામાં આવે છે ત્યારે દખ્ખતરી રીતે એ બંધે મીનોની ઉપર હોરમજદ હોવાજ જોઈએ અને તેજ તેઓનો પેદા કરનાર થવો જોઈએ.

૬ સ્પેંતોમીનો પેદા કરે છે, અંત્રમીનો નાશ કરે છે.

હોરમજદ સ્પેંતોમીનોની મારફતે જ પેદાએશ પેદા કરે છે તેનો અંત્રમીનોની મારફતે નાશ પણ કરે છે. ગાથા ઉપરથી આગલ આપણે જોઈ ચુકા કે સ્પેંતોમીનોએ જીંદગી પેદા કીધી તો અંત્રમીનોએ તેનો નાશ સોધ્યા, એટલે કે સ્પેંતોમીનો પેદા કરનારો અને અંત્રમીનો નાશ કરનારો છે. § અંત્રમીનો પહેલાં હતો નહીં પણ અશોઈની પેદાએશ પેદા થઈ રહ્યા બાદ તેમાં તે દાખલ

* ફ. ૪૩ તા. ૪૪.—† ૫. ૧૩ મો. ‡ ફ. ૪૪ મો.

§ વિશ્તાર્પ યશ્ત, પરગરદ ૭ મી ફ. ૪૭ મો.

|| પરગરદ ૧૩ મી ફ. ૧ લો તથા ૫ મો.

૧૯. બે મીનો મધેનો જે વરધી કરનારો મીનો છે તેણે અને (જરથોસ્તને)..... જાહેર કીધું. (યજ્ઞને હા. ૧૯ ફ. ૯ મો.).

૭૦. કહ્યું હોરમજદે કે સ્પેંતોમીનોને કાએદે બનેલી જે પેદાએશ છે તેમાંની આએ * * * સ્પેંતોમીનોવાલી પેદાએશ; તથા અંત્રમીનોને કાએદે બનેલી પેદાએશ માહેલી આએ * * * અંત્રમીનોવાલી પેદાએશ છે. (વંદીદાદ પરગરદ ૧૩ ફ. ૬ ઠો.).

§ જુવો સફા ૧૧૧ મો, નોટ ૫૯ મી.

થયો અને પાણીને વેહેતાં તથા ઝાડોને ઉગતાં અટકાવા લાગો; એવો એક દાખલો ફરવરદીન યસ્ત^{૭૧} મધેથી આપણને મલી આવે છે.

અંગ્રમીનોને પેહેલી પરગરદમાં^{૭૨} ‘પુર મોત આપનારો’ લખ્યો છે. યજ્ઞશનેના ૯ મા હામાં લખે છે કે^{૭૩} જુઠા અને પાપી જોહાકને આએ દુન્યાનો નાશ કરવા હેરમને પેદા કીધો એટલે કે જોહાકમાં નાશ કરવાનો ખવાસ હેરમને મેલ્યો. અંગ્રમીનોથી કેટલો અને કેવી પ્રકારનો નાશ થાએ છે તેનો ખ્યાલ મનમાં ઉતારવા અરદીબહેશત યસ્તનો એક લાંબો કરદો ઘણો

૭૧. જ્યારે ખુખીવાલા અપની પેદાએશની તરફ અંગ્રમીનો દાખલ થયો ત્યારે તેની (સચ્ચાઈની પેદાએશની) અંદર (અથવા અંગ્રમીનોની વચ્ચે) બહુ મન અને આતશ આસપાસ આવી લાગા અને તેઓ બંધેએ દરવંદ અંગ્રમીનોનાં આગરો તોડ્યા; જેથી કરીતે (અંગ્રમીનોથી) પાણીનું વેહવાનું ઉભું રાખી નહીં શકાયું તથા જાહાડો ઉગવાથી અટકાને બંધ નહીં પડી ગયાં. તુરત સુરા પેદા કરનાર, હાકેમી ચલાવતા હોરમન્દનાં પાણી (પાછાં) ચાલું થયાં તથા ધણાજ ફાએદો આપનારાં ઉરવરો (પાછાં) ઉગતાં થયાં. (એટલેકે પેહલાં સ્પેનામીનોની પેદાએશ થઈ ત્યારે તેમાં હેરેમન દાખલ થયો અને તેણે પાણીનું વેહવું તથા જાહાડોનું ઉગવું બંધ કીધું, વચ્ચે બહુમન તથા આતશ આવી લાગા અને તેઓએ હેરેમનનો દાર તોડીએ જેથી તુરતજ પાણી પાછાં વેહવા લાગાં અને જાહાડો ઉગવા લાગાં.) (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૭૭ તથા ૭૮ મો).

૭૨. જગાઓમાં તથા શહેરોમાં સૌથી પેહલી, સૌથી સરસ જગો તથા શહેર બનાવીઈ (વસાવીઈ) હું કે જે હોરમન્દ છેઈ તેણે તે વેહ-દાર્ઠીવાલું (મલી પેદાએશવાલું) ઈરાનવેજ હતું, ત્યારે તેની વીરધ પુર મોતવાલા હેરમને મોહટા (રાતા) સાંપ તથા દેવના કાએદા વાલી ઠંડી ઉત્પન્ન કીધી. (વંદીદદ, પરગરદ ૧, ફ. ૩ જે).

૭૩. જેણે (ફરેદુને) ત્રણ મોહડાંવાલા, ત્રણ માંથાવાલા, છ આંખવાલા, હજાર યુક્તીવાલા, તમામ શક્તીવાલા, દેવની ખસતતના જુઠા (દરજ) (અજદહા) જોહાકને મારી નાખ્યો. તે (જોહાક) દુન્યાઓને વાસતે ધણોજ પાપી, બદકાર (દરવંદ) હતો અને જે ધણાજ શક્તીવાલા જુઠા (દરજ)ને અંગ્રમીનોએ દુન્યાઓની અશોઈનો નાશ કરવાને વાસતે આએ હાડમંદ દુન્યામાં પેદા કીધો હતો. (યજ્ઞશને હા. ૯ ફ. ૮ મો).

અગતનો છે. ત્યાં લખે છે^{૫૪} તે ઉપરથી હેરેમનની સંક્રમાં રેહનારી કેઇ કેઇ ચીજ છે તે માલુમ પડી આવે છે. કેઇ કેઇ ચીજે આપણા હકમાં નુકસાનકારક અને આપાદાનીની કોતાહી કરનારી છે તેની એક સારી ટીપ ત્યાં જોવામાં આવે છે.

૧ જુઠો માણસ, અથવા જુઠાં, ૨ દરદ લાવનાર યા દરદ, ૩ મોત લાવનાર યા મોત, ૪ ઘાત કરનાર અથવા ઘાત, ૫ રાસતી છોડી દેનાર અથવા ગેરરાસતી, ૬ વૈર ભર્યું માણસ અથવા વૈર, ૭ સાંપના ખવાસનું માણસ, અથવા સાંપનો ખવાસ, ૮ વરૂના ખવાસના માણસ, અથવા વરૂનો ખવાસ, ૯ જે પગવાલા સાંપના તથા વરૂનાં ખવાસ અથવા જે ખવાસનાં માણસો, ૧૦ નાફરમાની અથવા નાફરમાન માણસ, ૧૧ મગરૂરી અથવા મગરૂર માણસ, ૧૨ તાપ, ૧૩ ખુન અથવા ખુની માણસ, ૧૪ અસંતોશી અથવા અસંતોશ માણસ, ૧૫ અદેખાઈ અથવા અદેખો માણસ, ૧૬ જુઠાં અથવા ઘણું જુઠું ખોલનાર, ૧૭ જનાકારી તથા જદુઈ તથા તે કરનાર માણસ, ૧૮ ગુનાહગાર તથા જનાકાર માણસ, ૧૯ ઉત્તર દશાથી કુકતો પવન.

ઉપર જણાવેલી ચીજો તથા માણસો દુન્યાને નુકસાન કરનારા છે અને તેઓ હેરેમનની સંક્રના છે.

૭૪. દરદ લાવનાર, મોત લાવનાર, દેવવાલો, દુશમનાઈવાલો, સચાઈ વગરનો, સચાઈ તોડનાર, માણસો ઉપર જુલમ કરનાર, સાંપના ખવાસનો, વરૂના ખવાસનો, જે પગનાં (વરૂનાં) ખવાસનો, નાફરમાની કરનાર, તકો-ખરી કરનાર, ગરમ મીજન (તાપ) વાલો, ચુગલખોર, નારાજ કરનાર, બદ નજરવાલો, જુઠા સખુન ખોલનારો ધણો જુઠો, જદુઈ ભરેલી બદ ઝોરત, ખરાબી કરનારી બદ ઝોરત, ઉત્તર તરફનો પવન એ તમામ દેહ થાઓ અને નાખુદ થઈ જાઓ. (અરદીબેહસ્ત યસ્ત ફ. ૭-૯ મો). અઝમીનોએ (આએ પ્રમાણે) પોકાર કીધો કે “અરે અફસોસ દરદ લવનારાઓમાંના ઘણું જ દરદ લાવનારનેખી સૌથી ઉત્તમ સચાઈ (અરદીબેહસ્ત) મારી નાખશે.” (એ ઉપરથી જણાએ છે કે ઉપર જણાવેલી ખસલત ધરાવનારા અઝમીનોને કાએદે ચાલનારા છે યાને કે તેઓ પેદા-એશની ખરાબી તથા કોતાહી કરનાર છે.) (અરદીબેહસ્ત યસ્ત ફ. ૧૪ મો)

વલી વંદીદાદની ૨ છ પરગરદ માં હેરેમનનાં તમામ ખવાસો જાણાવેલા છે^{૫૫}. તેમાં તોછડાઈ, ગીબત, અપવીત્રાઈ, ઠગાઈ, કંગાલ્યત, કોતાહી, આડાઈ, હટીલાઈ, આડા દાંત, બદ ઘટમ ઇત્યાદી ગણ્યાછે. એ સઘલા હેરેમ ની ખવાસો છે વાસતે ઉપલી જગોએ એવાજ બીજા અંગ્રમીનાનાં ચીન્હો આવેલાં છે, જે ચીન્હોથી માણુ-સોની હાંની થાએ છે તેવા ચીન્હો જમશેદનાં વખતમાં નહીં દેખાવા વીશે લખેછે. ફરવરદીન ચશતમાં લખે છે કે^{૫૬} જ્યારે અંગ્રમીનો ભલી સચાઈની પેદાએશમાં દાખલ થયો ત્યારે તેની આડે ભલુ-મન તથા આતશ આવ્યા. તેઓએ જુઠા અંગ્રમીનાનાં ગુકસા નોતે તોડવા માંડ્યા. તેનું ગુકસાન એ હતું કે અંગ્રમીનો પા-ણીઆને વેહેતાં તથા ઝાડોને ઉગતાં અટકાવતો હતો. એ દાખલા ઉપરથીબી જાણાશે કે અંગ્રમીનો કોતાહી કરનારો તથા આખાદાની તથા વધારામાં ખલલ નાખનારો છે.

એથી ઉલટી રીતે સપેન્તોમીનો પેદા કરતો માલુમ પડેછે. વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં જરથોસ્ત અંગ્રમીનોતે કહે છે કે^{૫૭} હું જે હથ્યારોએ તુંને મારશ તે હથ્યારો સપેન્તોમીનોએ પેદા કીધેલાં છે. વાસતે હયાં સપેન્તોમીનો પેદા કરનાર હડેછે. ફરવરદીન ચશતનાં એક ફકરા પ્રમાણે^{૫૮} આસમાન, જમીન,

૭૫. હિયાં મા હોજે હુલડાઈ, તોછડાઈ, હીચકારાપણું ગીબત, અ-પવીત્રાઈ, ભુખમારો, દલીદરી, ઠગાઈ, તંગી, (કમરે) વલી જવું, એઅંદાજે (આડા મોટા) દાંત, એ કાએદે ઘટમ, હિયાં માં હોજે અંગ્રમીનોના (ની-શાનીઓ) ખવાસોમાંનો કોઈબી (નીશાની) ખવાસ જે માણુસોની ઉપર મુકવામાં આવી છે. (વંદી. પરગરદ ૨ ફ. ૨૯)

૭૬. જુવો સફે ૧૧૯ મો, નોટ ૭૧ મી.

૭૭. મારે હથ્યાર સૌથી સરસ (સખુન) છે, તે સખુન વટે હું (તારી પેદાએશને) મારશ; તે સખુન વટે (તારી પેદાએશનો) હું તીર-સ્કાર કરશ. આએ કારગર (એજમતી) હથ્યારે કરી ઓ ખુર જાણનાર ગનામીનો! તુંને મારશ. સપેન્તોમીનોએ બેકેનાર જમાનામાં (એ હથ્યાર) આ-પેલું છે, હાકેમીવાલા અને સારી વાકેશીવાલા અમશાસ્પદોએ તે જાહેર કીધું છે. (પછી) જરથોસ્ત હોનવર ગાવા લાગો. (વંદી. પરગરદ ૧૯ ફ. ૯ મો.)

૭૮. .... જેમ સપેન્તમધન્યુ, આસમાન, પાણી, જમીન, જનવર તથા ઉરવરને ધરી રાખે છે, અને જેમ તે માતાઓના (ગર્ભસ્થાન) માં

પાણી, ઉરવર, ગોસ્પંદને તથા બચાંઓને તેઓની માનાં પેટમાં સપેન્તોમીનો સંભાલી રાખે છે. યજ્ઞશનેનાં પહેલા હા પ્રમાણે આએ તમામ કુન્યા, ઝાડ, પાણી, આસમાન, સેતારા, આક્રતાબ, માહતાબ ઇત્યાદી સપેન્તોમીનોનાં બનાવેલાં છે.

૭. હોરમજદને અવસ્તામાં ‘સ્પેન્તો’ મીનો નહી, પણ ‘સ્પેન્તોતેમો’ મીનો કહેછે.

આગલ જોઈ લીધું કે હોરમજદની બે શક્તીઓ છે. એક પેદા કરવાની તથા ટકાવી રાખવાની, તે સ્પેન્તો મીનો, તથા બીજી નાશ કરવાની તે અંત્રમીનો. હવે હોરમજદને પોતાને સૌથી મોટો પેદા કરનાર લખ્યામાં આવેછે અને તેને વાસતે અવસ્તામાં ‘મધન્યુશ સ્પેનિશત’ અથવા ‘સ્પેન્તોતેમો મધન્યુશ’ લખવામાં આવે છે.

હોરમજદને કે જે સ્પેન્તોમધન્યુશ નથી કહ્યો પણ ‘સ્પેન્તોતેમો’, અથવા ‘મધન્યુશ સ્પેન્તોતેમો’ કહેલો છે ખરો. જમકે યજ્ઞશનેના પહેલાજ હામાં જ્યાં હોરમજદની જાત જાતની સીક્ત જાણાવી છે ત્યાં તેને મધન્યુશ સ્પેન્તોતેમો લખ્યોછે એટલે ઘણીજ વરંધી કરનાર મીનો. અંત્રમધન્યુશનો જોડ્યો ‘સ્પેન્તો’ વરંધી કરનાર મીનો છે, પણ હોરમજદ પોતે તો ‘સ્પેન્તોતેમો’ ઘણીજ વરંધી કરનારોછે, એટલે એ બંધે વચે તફાવત રાખવો જોઈએ અને તેને અંત્રમીનો સાથે મુકાબલો કરવો નહી જોઈએ. જો ‘અંત્રોતેમો’ નામનો કોઈ મીનો હોએ તો તેને હોરમજદ સાથે સરખાવી શકાએ પણ તેવો કોઈ મીનો આપણી

બચાંઓને, જ્યાંસુધી તેઓના હાડકાં, રંગ, નેશ, આંતરડાં અને વરંધી કરનારી ઈંદ્રીઓને જીવન શક્તી મહે ત્યાંસુધી.....ધરી રાખે છે.

૭૯. આએ જગો, શેહેરો, ખેતરો, ઘેરો, પીવાના પાણી (કુબા,) તલાવો, પાણી, મટાહું (જમીન), જાહાડો આએ જમીન, આએ આસમાન, અશો પવન, સેતારાઓ (અખતર તથા અવાખતર), માહતાબ, આક્રતાબ, પોતાને કાએદે જનારી બેશુમાર રોશનીઓ (સેતારાઓ) તથા સ્પેન્તોમધન્યુશની (પેદાએશના) બીજી તમામ પેદાએશો માહલા અશો મરદ તથા ઓરતો * * (યજ્ઞને હા. ૧ લો ફ. ૧૬ મો).

કેતાબોમાં જણાવેલો નથી. ગાથામાં પણ એમજ હોરમજ્દને ‘સ્પેન્તોતેમો’ લખ્યો છે તથા હોરમજ્દ યશ્તમાં હોરમજ્દના અનેક સીકાતી નામો જણાવેલાં છે તેમાંનું એક ‘મઘન્યુશ સ્પેન્તોતેમો’ છે. બીજે ઠેકાણે હોરમજ્દને ‘સ્પેનિશ્ત’ પણ લખે છે. જેમ કે યજ્ઞશનેના ૫૧ માં હામાં હોરમજ્દને ‘સ્પેનિશ્તા મઘન્યુ’ લખ્યો છે; તથા વંદીદાદમાં તો ઠેકાણે ઠેકાણે હોરમજ્દને ‘સ્પેનિશ્ત’ લખ્યો છે ત્યાં તેનો અર્થ ‘સ્પેન્તોતેમો’ ને મલતોજ છે, પણ હોરમજ્દને કેઠે સ્પેન્તો મઘન્યુ નથી લખેલો, તો જોકે અમથો ‘સ્પેન્ત’ વીશેષણ દાખલ લખવામાં ઘણી વેલા આવે છે. એ મારી દલીલ છે કે હોરમજ્દ તથા સ્પેન્તો મઘન્યુ વચ્ચે તફાવત સમજવા જોઈએ અને તેઓ બંધે એકજ હોય એમ ધારવાની મોટી ભુલ કરવાથી પરહેજ રહેવું જોઈએ.

૮. હોરમજ્દ તેજ સ્પેન્તોમીનો એવો ખોટો વીચાર છે, તે, તથા હોરમજ્દ પેદા કરનાર અને અંગ્રમીનો નાશ કરનાર છે અને હોરમજ્દ પેદા કરનારો તો તેની વીરૂધ્ધ અંગ્રમીનો નાશ કરનારો છે, એવો વીચાર જરથોસ્તનો પોતાનો નહીં પણ તેની પછીના વખતનો છે.

પેદા કરનાર હોરમજ્દ છે અને નાશ કરનાર બીજો છે એ ખ્યાલ અસલ જરથોસ્તી ધર્મનો અથવા બરાબર ખોલીએ તો ખુદ જરથોસ્તનો નથી. એ વીચાર પાછલથી દાખલ થયો છે. તેનું કારણ એકે પછવાડેથી લોકો એખલા સ્પેન્તોમીનોને હોરમજ્દ સમજવા લાગા અને જ્યાં સ્પેન્તોમીનોની બીના આવી હોય ત્યાં તે બીના હોરમજ્દ વીશેની છે એવું સમજવા લાગા. એ સખબથી અંગ્રમીનોની વીરૂધ્ધ જે સ્પેન્તોમીનો છે તેને ઠેકાણે અંગ્રમીનોની વીરૂધ્ધ હોરમજ્દ ગણાવા લાગો. અંગ્રમીનો તથા સ્પેન્તોમીનો બંધે જોડ્યા છે તે આગલ દાખલાઓ આપીને જણાવી ચુકો છે, પણ મારે જરાકબી ઇનકાર કર્યા વીનાં કપુલ કરવું જોઈએ કે અંગ્રમીનો હોરમજ્દની વીરૂધ્ધ થતો હોયે અ-

થવા હોરમજદ અંગ્રમીનોની વીરૂધ થતો હોએ એવાબી દાખલા અવસ્તામાંથીજ મલી આવેછે. જેમકે આપણે દરવખતે ‘ખરનો-થર’ ભણીએ છઈએ તેમાં^૧ હોરમજદને ખુશાલ કરીએ છઈએ અને અંગ્રમીનોને તોડીએ છઈએ, ગોયા હોરમજદ એક ખોરદુ તો બીજી ખોરદુએ અંગ્રમીનો છે. યજ્ઞશનેના ૨૭ મા હામાં પણ^૨ એક તરફથી હોરમજદને ખુશાલ કરવામાં આવે છે તો બીજી તરફથી અંગ્રમીનોને તોડવામાં આવેછે. ફરવરદીન યશ્તમાં^૩ જાણાવ્યા પ્રમાણે અંગ્રમીનો પાણી તથા ઉરવરનો વધારો કરતાં અટકાવેછે તો હોરમજદ તેથી ઉલતી રીતે તેનો વધારો કરે છે. રામ યશ્તમાં^૪ હોરમજદ પોતે એવી આજ્ઞે કરે છે કે હું અંગ્રમીનોના અખત્યારને તોડું પણ કોઈ બીજો સ્પેન્તો મીનોના અખત્યારને નહીં તોડે. વલી એક દેકાણે (હોરમજદ) પોતાનો અખત્યાર હંમેશો સુધી ચાલતો રાખવાને ઇછેછે, પણ બદ દીનવાલા અંગ્રમીનોનો અખત્યાર કોઈનીબી ઉપર નહીં ચાલે એવી ઇછા તે કરે છે. એ પ્રમાણે હોરમજદની પોતાની સાંમે અંગ્રમીનો હોએ એમ ઉપલા ફકરાઓની મતલબ નીકલે છે, તે અસલ જરથોસ્તના કલાંમથી જુદી છે. વલી વંદીદાદની ૧ લી પરગરદ પ્રમાણે^૫ હોરમજદ એક ચીજ પેદા કરે છે તો તેની વીરૂધ, હરેમન તેને નુકસાન કરનારી બીજી જુદી ચીજ પેદા કરે છે. હાદોખત નુસ્ક

૮૦. હોરમજદની ખુશાલી તથા હરેમનનો ધીકાર. (હોરમજદ યસ્ત, શરૂઆત).

૮૧. આએ ધણી તથા સરદાર જે હોરમજદ છે તેને તમામ બીજાઓના કરતાં સૌથી મોહોટા દેડવવાને વાસતે, બદ હરેમનની (સાંમેને) હથ્યાર ઉચકવાને વાસતે, ખજાનાવાલા તથા ચલકાટ ભરેલા હોરમજદની વરધી કરવાને વાસતે. (યજ્ઞશને હા ૨૭ ફ. ૧ લો).

૮૨. જુવો સફા ૧૧૯ મો, નોટ ૭૧ મી.

૮૩. દાદાર હોરમજદે રામયજ્ઞને ઈજ્યો, અને આએ પ્રમાણે આજે કીધી કે આ ઉપર કામ ચલાવનાર વાયુ આએ મને બખશીશ કર કે હું હરેમનની પેદાએશને મારી નાખું, પણ નહીં કોઈ, જે સ્પેન્તોમીનોની પેદાએશ છે તેને મારે. (રામ યસ્ત ફ. ૨ જે).

૮૪. જુવો સફા ૧૧૯ મો નોટ ૭૨ મી..

મમાણે બેહેશ્તમાં હોરમજ્દ હોએ છુપા અને દાગખમાં અંત્રમીનો હોએ છે. એવી રીતે અવસ્તામાં કુટલે કુટલે ઠંકાણે અંત્રમીનોની વીરૂધ્ધ હોરમજ્દને અને હોરમજ્દની વીરૂધ્ધ અંત્રમીનોને મેલ્યો છે. પણ ખુદ જરથોસ્તના પોતાનાં વીચારો તથા જરથોસ્તની પછીના વખતનાં પણ કુટલાએક વીચારો એવા નથી, પણ ત્યાંતો અંત્રમીનોની વીરૂધ્ધ સ્પેન્તોમીનોને અને સ્પેન્તોમીનોની વીરૂધ્ધ અંત્રમીનોને ગણ્યો છે.

વલી ગાથામાં જ્યાં બે મીનો વીશે લખ્યું છે ત્યાં પેહેલવી તરજુમો કરનારાઓ, એ બે મીનોમાં એક અંત્રમીનોને અને બીજા હોરમજ્દને સમજેલા લાગે છે, ત્યારે તો તેઓબી કબુલ રાખતા હોએ એવું લાગે છે કે હોરમજ્દ તથા હરેમન જોડ્યા છે.* જ્યારે જેમ ઉપર જોયું તેમ અવસ્તામાં પણ એવી રીતનું લખાણ કોઈ કોઈ જગોએ મલે છે ત્યારે પેહેલવી તરજુમો કરનારાઓના વખતમાં એ વીચાર તદ્દન નવો પેદા થયો હોએ એમ નહીં ધારવું, પણ પાછલા અવસ્તાના વખતથી તે પેહેલવી તરજુમો કરનારાઓનાં વખત સુધી, એ વીચાર ઉતરતો આવેલો હશે કે હોરમજ્દ તથા હરેમન જોડ્યા છે.

૯. આપણામાં બે ખોદા છે એક હોરમજ્દ તથા બીજો હરેમન એવા કોલથી આપણા ધર્મને હીનું લાગે છે.

પણ એમ કીધાથી આપણા ધર્મ ઉપર સવાલ ઉડ્યો છે કે આપણામાં જોવો હોરમજ્દ તેવોજ અને તેનાં સરખોજ હરેમન

૮૫. રાસતીવાલા મરદનું રવાન ચોથું કદમ ભરે છે તે બેશુમાર રોશનીમાં મેલે છે, ત્યારે તેની આગમચ ગુજરી ગએલો અશો માણસ સવાલ તરીકે તેને પુછે છે કે * *. ત્યારે હોરમજ્દે કહ્યું કે મા એને પુછો * *. (વેસ્તર ગાર્ડ, સફો ૨૯૭ ફ. ૧૫, ૧૬).

બદ માણસનું રવાન ચોથું પગલું બેશુમાર અધારામાં નાંખે છે ત્યાં તેની આગમચ ગુજરી ગએલો બીજો દરવંદ તેને પુછે છે કે * *. ત્યારે હરેમન કહે છે કે મા એને પુછો. (વેસ્તર ગાર્ડ, સફો ૨૯૯, ૫. ૨૭-૩૫).

* જુવો સફો ૧૧૧ મો તથા સ્પીગલવાલો યજ્ઞસ્તેનો પેહેલવી તરજુમો હા. ૩૦ મો ફ. ૩, ૪.

ગણિલો છે. એ આપણા પોતાના બુલભધા વીચારથી, બુદ્ધીન લોકો આપણને બે બોદાને પુજનારા કદીમ જમાનાથી તે આજ દીન સુધી ક્રેહતા આવે છે. પ્રાઈસર સ્પીગલે બે મીનાવાલા, ઉપર જણાવેલા ગાથાના ફકરાની હેઠલ એક નોટ આપી છે, તે ઉપરથી જણાશે કે એવી બુલ આપણામાં દાખેલ થયાથી પરકોમવાલાઓને આપણી વીરંધ બોલવાનું કેટલું ફાવ્યું છે. તે નોટ આ નીચે પ્રમાણે છે:—

V. 3. This verse and the following contain a brief but important account of the creation of the world. In naming Ahura-Mazda and Anra-Mainyus “Twins” this description agrees with that contained in the Armanian writers. Ebnik, for example, where they are both considered as the “sons of Time.” The “wise” and the “imprudent” are especially distinguished from each other (as well as the “good” and the “bad”), because while Ahura-Mazda works with perfect foresight of the result, Anra-Mainyus always works without forethought, and only becomes aware of his mistakes when too late to rectify them.†

અર્થ:—“દુન્યાની પેદાએશ કેમ થઇ તેનો ટુક પણ અગતનો એહવાલ આએ તથા હેઠલની સતરમાં મલે છે. આએ એહવાલમાં હોરમજદ તથા હેરેમનને “જોડયા” ગણ્યા છે તે અરમાની લખનારાઓ ઉપરથી જણાય છે. દાખલા તરીકે “એસનીક,” જે કેહી ગયો છે તેની સાથે મલે છે, તેઓ હોરમજદ તથા હેરેમન એ બંધને “જરવાને અકરનેના બેટાઓ” તરીકે સમન્યા છે. દાનાવ તથા નાદાન વચ્ચે તેમજ ભલા તથા ભુંડા વચ્ચે જણી બેધને તપાવત રાખ્યો છે, કારણ કે હોરમજદ શું બનવાનું છે તેને માટે તેની તમામ આગાહીથી કાંમ કરે છે, પણ હેરેમન આગલથી વીચાર કીધા વીના કાંમ કરે છે અને તેમાંથી પાછું નીકલાએ નહીં એટલો બધો ફસી પડે છે ત્યારેજ તે પોતાની બુલ જોએ છે.”

આએ લખાણ પ્રમાણે જો ‘એસનીક’ આપણા ધર્મના કોલ તરીકે લખ્યું હોએ કે હોરમજદ તથા હેરેમન બંધે એક બેશમાંથી પેદા થયા અને તેમાંથી વલી હેરેમન ફરેબ દહને

† જુવો સ્પીગલ બલીકવાલો અગ્રિજ તરજુમો સફો ૮૬ મો.

હોરમજ્દની અગાઉ જનમ પાંચો અને તેની પછી હોરમજ્દ પેદા થયો અને તેઓ બંધેનો એક બાપ જરવાને અકરને એટલે કે બેકેનાર જમાન નામનો હતો, તો તે બોલવાના પાયામાં કાંઈ થોડોબી ભાગો તુરો આધાર આપણા પોતાના અવસ્તાના કેટલાએક લખાણો તથા પેહેલવી તરજુમો કરનારાઓના આધાર ઉપર રહેલો જોઈએ. ફારસી રવાએતવાલાઓ જેઓ જરથોસ્તી હતા તેઓએબી એક દેકાણે લખ્યું છે કે સર્વે ચીજ પેદા થએલીછે સીવાએ ‘જમાન’ અને ‘જમાનો’ પેદા કરનારો કેહવાએ છે. જમાનાની હદ નથી અને તેની નસલ તથા આખેરીબી નથી. તે હમેશે હતો અને હમેશે રહેશે. જમાના વગર કોઈ નહી હતો કે જેને પેદા કરનાર કહે. તે જ્યારે પાણી તથા આતશ પેદા કરી રહ્યો ત્યારે ‘અવરમજ્દ મોનુદ આમદ’ હોરમજ્દ બહાર થયાં !

૧૦. સ્પેન્તોમીનોની તથા અંત્રમીનોની પેદાએશ.

સ્પેન્તોમીનો પેદા કરનાર તથા વરધી કરનાર છે તેમજ અંત્રમીનો કોતાહી કરનાર તથા નાશ કરનાર છે. એ બે શક્તીઓ હોરમજ્દની છે. પણ આએ દુન્યામાં જે સર્વે વસ્તુઓ

૮૬. બીજું જેહાન, સેતારાઓ, આસમાનનું ફરવું, રેશનાઈ, તારીકી, નેકી, બદી જે જેહાનમાં બહારછે તેની પેદાએશ વીશે વધારે બાણુનું એક એક પેહલવી કેતાબમાં જેહાનને પેદા થએલી કહેલી છે અને બહાર છે કે જમાના સીવાએ તમામ બીજી ચીજો પેદા થએલીછે. જમાનાનેબી પેદા કરનાર ગણ્યોછે. જમાનાનો કસો છેડો બહાર નથી, તેની શરૂઆત કે આખેરી માલુમ નથી, તે હમેશથી હતો અને હમેશે રહેશે. જે ધણી કાંઈબી અકલ ધરાવતો હશે તે કદી સવાલ નહી કરશે કે જમાનો ક્યાંથી આવ્યો (શરૂ થયો) અથવા કે એ બુજેરગવાર ક્યારે નહી હતો અને કાંઈબી નહી હશે કે જેણે જમાનાને પેદા કરનાર કેહયો (જેએઓ ?) હોએ, કારણ કે ત્યારે તેણે પેદાએશ કીધેલી નહી હતી. પછી પાંણી તથા આતશને પેદા કીધાં જ્યારે તેણે તેઓને એકથાં કીધાં (તમામ કરી રહેઓ) ત્યારે હોરમજ્દ વજુદમાં આવ્યો. જમાનો જેવો પેદા કરનાર હતો તેવોજ તે બોદાવંદખી હતો, તેણે જે પેદાએશ પેદા કીધેલી તેના બાબમાં, ત્યારે હોરમજ્દ પાક રેશન, ખુશબોવાલો, નેકીના કામ કરનારો તમામ નેકીઓ રવાને તવાના થયો. (દાંકતર સ્પીગલવાણું ટ્રેદીશનલ લીટરેચર સંક્રા ૧૯૧૨મો).

હોરમજદે પેદા કીધી છે તેમાંની કેટલીએક, માણસોની વરધી તથા આબાદાનીના કામમાં આવેછે અને કેટલીએક માણસોને માટે ફા-એદા કરનારી હોવાને બદલે ઓર નુકસાન કરનારી હોએછે, અથવા તો માણસો તેને અંજાણપણે નુકસાન કરનારી સમજેછે. એવી રીતે પેદાએશના બે ભાગ થયા છે, તેમાંના પહેલા જણાવેલા ભાગને સ્પેન્તોમીનોની પેદાએશ કહેવામાં આવે છે અને પાછલાને અંઘ્રમીનોની પેદાએશ કહેવામાં આવે છે.

સ્પેન્તોમીનોની પેદાએશમાં :—

૧. વડ્-હાપરેમ નામનો સગ, વંદીદાદની ૧૩ મી પરગરદમાં જણાવેલો છે^{૯૭}, એ સગને મારવાનો અજીમ ગુનાહ છે.
૨. જમીન તથા પાણીને, ખુરશેદ યસ્તમાં^{૯૮} ગણેલાં છે.
- ૩: પાણી તથા ઉરવરને, ફરવરદીન યસ્તમાં^{૯૯} ગણેલાં છે.

૨૭. સ્પેન્તોમીનોને કાએદે ચાલનારી આએ પેદાએશો માહેલી કેઇ તે સ્પેન્તોમીનો વાલી પેદાએશો કે જેની સાંમને દર ઉશદીનને વખતે આદ્રતાય ઉગે ત્યાંસુધી હજાર ઘણું મારનાર ગનામીનો પોહચી શકેછે, ત્યારે હોરમજદે જવાબ દીધો કે તે * મોહટા માંથાવાલો એક સગછે જેનું નામ વંગાપરેમ છે, પણ જેને લોકો દુજક નામે ઓલખે છે. (નોટ ૭૦) જે આએ સગને મારેય તેનાં રવાનને નવ પેહડી સુધી અજીમ ખમવો પડેય. એઓમાંનો જે કોઇ જીવતાં જીવત (તે ગુનાહની) તોજેશ કરી (સરોશાવેરેજની આગલ જઇ તાએદારી કરવાની કબુલાત આપીને) પાછો નહી પ્રેતો તેને ચીનવદપુલ મેલવવો ઘણો કઠણ થઈ પડે છે. (વંદીદાદ પરગરદ ૧૩ મી ફ. ૧ લો).

૮૮. જ્યારે આદ્રતાય (આસમાનની) ઉપર ઉગી આવે છે ત્યારે હોરમજદની ગોઠવેલી જમીન પાક થાએ છે, વેહેતું (નદીનું) પાણી, ઝરાતું પાણી, દરીઆનું પાણી, બંધ થયેલ પાણી (ઠાંકાં તલાવનું) પાક થાએ છે, તથા સ્પેતોમધન્યુશની બીજ જે અશો પેદાએશ છે તે પાક થાએ છે. (ખુરશેદયસ્ત ફ. ૨ જે).

૮૯. જેના જનમવા (શીખવવા) તથા વધવામાં (ઓલવામાં) પાણી તથા ઉરવરો ખુશહાલ થયાં, જેના જનમવા તથા વધવામાં પાણી તથા ઉરવરો ઉગ્યાં, જેના જનમવા તથા વધવામાં બીજ તમામ સ્પેતોમીનોના કાએદાવાલી પેદાએશો આબાદીની દુવા ચાહી. (ફરવરદીયસ્ત ફ. ૯૩ મો).

૪. પંખીઓ બે જાતના હોય છે, તેમાંના સ્પેન્તોમીનોવાલાને વંદીદાદની ત્રીજી^{૯૦} તથા સાતમી પરગરદમાં^{૯૧}, જણાવેલાં છે.

૫. સેતારાઓને રશને યસ્તમાં^{૯૨} સ્પેન્તોમીનોના જણાવેલા છે.

૬. વીસ હુરન, પચુશ હુરન, વોહુનજગ ઈત્યાદી સૂગો, સ્પેન્તોમીનોની પેદાએશના જણાવેલા છે તે વંદીદાદની ૧૩ મી પરગરદ ઉપરથી માલુમ પડે છે.^{૯૩}

૭. તેસ્તર સેતારો, માહતાય તથા આફતાય, યજ્ઞશનેના પેહેલા હા પ્રમાણે સ્પેન્તોમીનોની પેદાએશ છે.^{૯૪}

એ સીવાએ સ્પેન્તોમીનોની પેદાએશ વીશે જાખજા અવસ્તામાં લખાંણો મલે છે.

અંગ્રમીનોની પેદાએશમાં :—

૧. વંદીદાદની ૧૩ મી પરગરદમાં, જર્ધરિમ્યહુરેમ નામના દેવને અંગ્રમીનોને લગતો ગણેલો છે તેને મારવાનું મોટું સવાયું છે.^{૯૫}

૯૦—૯૧. સ્પેનામીનોનેલગતી પેદાએશો મધેનાં માસ ખાનારાં કેહરકાસ પંખીઓ મધેનાં ઘણાજ ખાનારાઓની સાંબે તે કાલબુદ મુકે. (વંદીદાદ પરગરદ ૩ ફ. ૨૦ મો, પરગરદ ૯ મી ફ. ૪૯ મો).

૯૨. ઓ અશો રસ્તુ તું મજ્ઞદનાં પેદાકીધેલા વનંત સેતારા ઉપર, ખજના તથા ખુરેવાલા તેસ્તર ઉપર, હફતોરંગ ઉપર, અફસ્ચીથ ઉપર, જેમસ્ચીથ ઉપર, ઉરવરચીથ ઉપર તથા સ્પેન્તો મીનોનેલગતા ખીજા સેતારાઓ ઉપર છે. (રશને યસ્ત ફ. ૨૬—૩૨ મો).

૯૩. (પચુસહુરન, વીસહુરન, વોહુનજગ તથા તઉરન જાતના કુતરાને મારે તો કેટલો યુનાહ લાગે તે કેહી રેહવા પછી) જજુશ, વીજુસ, સુકુરેન, તેજ દાંતવાલો ઉરપી, કોહલુ (શિયા), તથા સ્પેન્તોમીનોને લગતા તમામ કુતરાની જાતના ખીજા જાનવરોને,..... (મારેતો તઉરનને મારવાનાં યુનાહ જેટલી તોજેશ કરે). (વંદીદાદ, પરગરદ ૧૩ ફ. ૧૬ મો).

૯૪ જુવો સફે ૧૨૨ મો નોટ ૭૯ મી.

૯૫. આએ પેદાએશ જે અંગ્રમીનોએ પેદા કીધેલી છે તેઓ મધે અંગ્રમીનોને લગતી કેઈ પેદાએશ છે કે જે ઉશહેનના વખતથી તે આફતાયના ઉગવા સુધી, સ્પેનામીનોને લગતી પેદાએશને હજારગણી હાની પોહચાડનાર તરીકે તેની સાંબે જાય છે ? ભારે હોરમબદે કહ્યું કે ઓ સ્પિતમ જરથુસ્ત્ર ! તે જર્ધરીમ્યધુર નામનો દેવ છે જેને હલકી રીતે મોહનારા માનસો જર્ધરીમ્યાક નામે ઓલખે છે તે છે .....

ઓ સ્પીતમ જરથુસ્ત્ર ! જે શખસ તે જર્ધરીમ્યધુર દેવ..... ને મારે છે તેતું મન, વચન તથા કામ (આગલ કીધેલાં યુનાહના કામોની)

૨. ખાડાઓ કે જેમાંથી જેહરી હવા નીકલતી હોયે અથવા ગોદાઓ તથા દરો કે જેમાં જેહરી તથા ફારી ખાનારાં જનવરો રહેતાં હોયે તે અંત્રમીનોની પેદાએશમાં, વંદીદાદની ૩ ૭ પરગરદ પ્રમાણે, ગણાયે છે. એ ખાડાઓ પુરી નાખવાનું મોટું સવાય છે.

૩. વંદીદાદની ૧૬ મી પરગરદ પ્રમાણે, દાણો ખરાબ કરનારી-કીડીઓ તથા બીજા કીડાઓ તથા પેટને ભોંએ સાથે લગાડીને ચાલનારાં જનવરોને અંત્રમીનોની પેદાએશના ગણ્યાં છે. એ જનવરોને મારવાનું મોટું સવાય છે.

એ સીવાયે બીજાં ઘણી જગોએ અંત્રમીનોની પેદાએશ વીશેનાં લખાણાં અવસ્તા મધેથી મળે છે.

સ્પેંતોમીનોની પેદાએશ કોણુને કહેવી, અને અંત્રમીનોની પેદાએશ કેઇ ગણુવી તેનો ખરો ખ્યાલ મનમાં ઉતારવા, ઉપર આપેલા દાખલા બસ છે. એ દાખલાઓ ઉપરથી જણાયેછે કે જે વસ્તુઓથી માણુસોને ઈજા નહીં પણ ઘણો ભાગ ફાએદો થાયેછે તે વસ્તુઓ સ્પેંતોમીનોની પેદાએશમાં ગણાયે છે તથા જે વસ્તુઓ માણુસોને ઉપયોગી થવાને બદલે આર ઘણીજ નુકસાનકારક હોયે છે તેઓ અંત્રમીનોની પેદાએશમાં કહેવાય છે.

સ્પેંતોમીનોનું કામ વરધી કરવાનું છે, તેજ કામ જે વસ્તુઓથી બનતું હોયે તે સ્પેંતોમીનોને કાએદ ચાલનારી પેદાએશ કહેવાયે છે; તથા અંત્રમીનોનું કામ કોતાહી કરવાનું છે, તેજ કામ જે વસ્તુઓથી બનતું હોયે તે અંત્રમીનોને કાએદ ચાલનારી પેદાએશ કહેવાયે છે. એવી રીતે તમામ પેદાએશ જે હોરમજદે બનાવી છે તેના એ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે.

પતેત કીધેલાંની ખરોખરના થાયે છે તથા તેના મન, વચન તથા કામ તોજેશ કીધેલાં ખરોખરના થાયે છે. (વંદીદાદ પરગરદ ૧૩, ફ. ૫-૭).

૯૬. આએ જમીનની ચોડી કેઇ જગો નાખુરા છે? ત્યારે હોરમજદે જવાબ દીધો કે જે જગો ઉપર અંત્રમીનોને લગતા ખાડાઓનો ઘણો જમાવ થયો હોયે તે. (વંદીદાદ પરગરદ ૩, ફ. ૧૦ મો).

૯૭. તે આરતે ખરફસ્તર—દાણો એચી જનારી—કીડીઓને મારવી જેઈએ; જે ઉણુલો હોયે તો, ૨૦૦; અને જે શ્યાલો હોયે તો અંત્રમીનોને લગતાં ખરફસ્તરો મધેનાં કાષ્ઠી બીજાં તેટલાંજ ખરફસ્તરોને તે (આરત) મારે. (વંદીદાદ, પરગરદ ૧૬, ફ. ૧૨ મો).

હવે માણસના કામોની વાત એ છે કે સ્પેંતોમીનોની પેદાએશને જાલવી રાખવી જોઈએ છે. હરેક વસ્તુનો છેડો આવવાનો કુદરતી વખત નહીં આવે તેની આગમચ તેનો નાશ કરવો ગુનાહનું કામ ગણાય છે. એથી ઉલટું જે વસ્તુઓથી માણસને નુકસાન પોહાયતું હોય તેઓનો નાશ તેનો ઠેકવેલો વખત આવી પોહાયે તેની આગમચબી કરવામાં સવાબ ગણવામાં આવ્યું છે.

૧૧. જરથોસ્તે પોતાના ધર્મના પાયામાં સ્પેંતોમીનોની પેદાએશને જાલવી રાખવાનું તથા અંત્રમીનોની પેદાએશને નાશ કરવાનું દાખલ કીધું.

જરથોસ્તે હોરમજ્દને પુછ્યું કે આએ કુન્યા કેમ બની ? તેના ઉત્તરમાં હોરમજ્દ સમજાવે છે કે અસલમાં મારી એ શક્તીઓ છે તેમાંની એક પેદા કરે છે અને બીજી નાશ કરે છે. એ કોલ ઉપર જરથોસ્તે પોતાના ધર્મનો પાચો રચ્યો, તેણે સ્પેંતોમીનોની પેદાએશની તરફ થવાને અને અંત્રમીનોની પેદાએશની વીરૂધ્ધ થવાને પેહેલું ફરમાન કાઢ્યું. ઝાડ, પાણી, ગો-સ્પંદનો સંભાલ કરવો કે તેમાંથી માણસનો ખોરાક મલી આવે છે. સાંપ, વરૂ કે બીજાં કોઈબી સ્પેંતમીનોની પેદાએશની સાંખે થનારાં જનવરોને મારવાં કારણકે તેનાથી માણસને તથા માણસની મીલકતને નુકસાન થાય છે.

એ મીનો વીશેના ઉપર આપેલા લંબાણુ ખોલાસાઓ જાણ્યા તથા સમજ્યા પછી, જરથોસ્તની એ કીલમુશી વાંચનારનાં ધ્યાનમાં સેહલાઈથી ઉતર્યા પીનાં રેહેશે નહીં. હવે જેમ તમામ કુદરતમાં વરધી તથા નાશ ભેલ શેલ છે, તેમ માણસની છાતીમાં પણ વરધી તથા નાશ કરવાનો ખવાસ સદા ભેલાગેલો હોય છે. કોઈબી માણસ એ બંધે ખવાસો વગરનું નથી. એવું આજ સુધી કોઈ માણસ નથી મલ્યું કે તેનો તમામ ખવાસ વરધીજ કરવાનો હોય અને પોતાની આખી જીંદગીમાં એકબી વખતે તેને હાથે નાશનું કામ નહીં થયું હોય, તેમજ વલી એવાબી કોઈ માણસ નહીં હશે કે

તેની આખી જીંદગીમાં તેનાથી નાશનાં કામ કરવા છતાં વરધીનું કામ એકબી વખત નહીં થયું હોય. એવી રીતે કોઈ તદન ખાલેસ ફરેશતો કે કોઈ તદન ખાલેસ શેતાન માણસોમાંથી મલી આવતો નથી. પણ કોઈમાં વરધીનો અવાસ થણો અને નાશનો ઓછો અને કોઈમાં નાશનો થણો અને વરધીનો ઓછો—એવી રીતના દાખલાઓ મળે છે. તે ઉપરથી એક માણસ બીજા સાથે સરખાવતાં નેક તો બીજો બીજા સાથની સરખામણીમાં તકસીરવાર ગણાય છે. પણ ઉપર જોયું તેમ કોઈબી તદન નેક અથવા તો તદન તકસીરવાર નહીં મલવાનો. એ દષ્ટાંડે છે કે જેમ કુદરતમાં તેમ આપણા હૈદમાં પણ બે શક્તીઓ, ઓછે કે વધતે દરજ્જે, હોય છે. વરધીની શક્તી, નેક મનશની, નેક ગવશની, નેક કોનશની રાખ્યાથી હાંસલ થાય છે, નાશની શક્તી, બદ મનશની, બદ ગવશની, બદ કોનશની રાખ્યાથી વધે છે. એ સબબથી જરથોસ્તી ધર્મમાં નેક મનશની રાખવાનાં તથા બદ મનશની તરફ કરવાના ફરમાનો એટલાં બધાં મળે છે કે તેના દાખલા આપવાની અત્રે કશી જરૂર જણાતી નથી. કેટલાંકો કહે છે કે આપણા ધર્મનો પાયો ત્રણ બોલોને, અમલમાં લાવવા ઉપર છે, એ ત્રણ બોલો નેક મનશની, નેક ગવશની, તથા નેક કોનશની છે.

૧૨. જરથોસ્તના જનમવાથી સ્પેંતોમીનોની પેદાએશ

ખુશાલ થઇ અને અંત્રમીનોની પેદાએશ

અશ્સોસ કરવા લાગી.

જ્યારે જરથોસ્તે કુન્યાની તમામ રચનામાં વરધી તથા નાશ જોયો અને વરધીની તરફનમાં તથા નાશની વીરૂધમાં જવા તેણે પોતાના લોકોને ક્તવો આપ્યો ત્યારે જેટલી પેદાએશ સ્પેંતોમીનોની હતી તે ખુશાલ થઇ અને જેટલી અંત્રમીનોની હતી તેટલી અશ્સોસ કરવા લાગી. ફરવરદીન યશ્તમાં એક ઠેકાણે લખે છે કે સ્પેંતોમીનોની પેદાએશ જરથોસ્તના જનમવા તથા મોઢા થવાને વાસ્તે શુકરાના કરવા લાગી. ૯૯

૯૮. જુવો સફે ૧૨૮ મો નોટ ૮૯ મી.

વલી એજ યશ્તમાં લખે છે કે ઝાડ તથા પાંજી જરથોશ્તના જનમ થવાથી ખુશાલ થયાં, જોયા જરથોશ્તના જનમવાથી સ્પેંતોમીનોની પેદાએશને રાહત થઈ, કાંએજ તેઓના ક્ષાએદાને વાસતે જરથોશ્તે મેહેનત કીધેલી હતી. તેણે જે ધર્મ સમજાવ્યો હતો તેમાં સ્પેંતોમીનોની પેદાએશના લાભની વાત તેણે જાણાવી હતી. તેથી તેઓ જરથોશ્તનાં આભારી થયાં અને તેના વજ્રદ ખાંમવાને વાસતે ખુશીનાં આવાજો કાઢાડવા લાગ્યાં.

બીજી તરફથી અંગ્રમીનોની પેદાએશ જરથોશ્તના જનમવાથી ઘણી ખફા અને ગમગીન થઈ પડી હતી અને મોટા અક્ષોસ કરતી હતી. વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં, જરથોશ્તની પુઠે લાગેલા દેવોએ તેનો નાશ કરવા કેવા કેવા ઉપાયો સોધી કાઢડયા હતા તેવું બયાન આવેલું છે. અને તેમાં અંતે નહીં કાવ્યાથી તમામ નીરાશીમાં તેઓએ મોટા શોહરે પોકારો કીધો હતો કે અક્ષોસ! પોરૂશસ્પના ઘેરમાં અશો જરથોશ્ત જેવો પેદા પડ્યો છે.* મતલબ કે જરથોશ્તને લીધે અંગ્રમીનોને પોતાની મુરારદમાં કાવવાનો અટકાવ થઈ પડ્યો હતો. હરેમને અને તેનાં સોહબતીઓએ જરથોશ્તમાં પોતાનો હરડતો દુશમન જોયો હતો.

જરથોશ્તની ચાલચલાણ, તેની રાહનુમાઈ કે પેગમબરી એવી કીસમની હતી કે જેથી એક તરફથી સ્પેંતોમીનોની ધોરદુવાલા ખુશાલ થતા હતા તો બીજી તરફથી અંગ્રમીનોની ધોરદુવાલા દલગીર થતા હતા. જરથોશ્તના ધર્મનો મુલ ફતવો એજ છે કે વરધી કરવી, ખુબી કરવી પણ નાશ નહીં કરવો અને બદીથી પરહેજ રેહવું. એ મુલ તત્વ બરોબર સમજવાને માટે સ્પેંતોમીનો તથા અંગ્રમીનો વીશે પકી રીતે અને વીગતે બ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે અને તેટલાજ વાસતે, મારી શકતી પ્રમાણે એ બંધે મીનો વીશેનો પુરતો ઝોલાસો મેં ઉપર આપ્યો છે. વાંચવા

૯૯. જુઓ સફે ૧૨૮ મો નોટ ૮૯ મી.

* જુઓ સફે ૩૪ માંની નોટ ૧૧ મી.

શરૂ કરતાં પહેલી નજરે એ બાબત જરથોસ્ત નામાને બરોબર લાગતી કદાચ કોઈને નહીં લાગશે પણ જ્યારે તે ખલાસ કીધામાં આવશે ત્યારે જરથોસ્તની પેગમબરી સમજવાને તે કંટલી અગતની છે તે માત્રુમ પડ્યા વીનાં રહેશે નહીં.

જરથોસ્તે હોરમબદથી મલેલી વાકેફગારી

લોકોમાં ફેલાવી.

જરથોસ્તે હોરમબદથી સરવે વાતે વાકેફ થઈને, તેનાથી જે જાણી લીધું હતું તે લોકોને સમજાવવા માંડ્યું. જરથોસ્તે એક મોટું ભાષણ કરીને આગે રીતે કહ્યું કે જે મને હોરમબદે જણાવ્યું છે તે હું હવે તમો સરવેને કહી સંભલાઉં છઉં. તમો જેઓ નજદીકથી આવ્યા છો તથા તમો જેઓ દુરથી આવેલા છો, તેઓ કાંનધરીને સાંભલો.^{૧૦૦} હવે ફરીને જુઠાઓની બદ શીખાંમણથી દુન્યાનો બગાડો નહીં થશે.^{૧૦૧} આગે દુન્યાની બે મીનો વીશે હું તમોને સમજાઉં છઉં કે એ બેમાંના જે વરંધી કરનાર સ્પેન્તોમીનો હતો તેણે પેલા કોતાહી કરનાર અંઝમીનોને કહ્યું કે મારું મન, મારી શીખાંમણ, મારી અકલ, મારી પસંદગી, મારાં વચન, મારાં કામ, મારી દીન તથા મારું રવાન તારી સાથે મલતું થવાનું નથી.^{૧૦૨} જોટલે કે તારી રાહ, સમજ તથા દીન

૧૦૦. તમો જેઓ નજદીકથી અને જેઓ દુરથી મારું (કેહવું) સાંભલવાને આવ્યા છો તેઓને હું જાહેર કરું છું તે તમો હવે કાંન ધરીને સાંભલો. (યજસ્ને હા. ૪૫, ફ. ૧ લો),

૧૦૧. હવે બીજી વાર (ફરીથી) બદ શીખામણ (અથવા જુઠાં મતો ફેલાવનાર), (માનસોની) જીંદગીનો નાશ કરી શકશે નહીં; (કારણ કે હવે) દરવંદ પોતાના પુરા એતેકાદથી અને બદ જાપાનથી ઘેરાઈ ગએલો છે. (યજસ્ને હા. ૪૫, ફ. ૧ લો).

૧૦૨. હવે હું તમોને જાહેર કરું છું દુન્યાના પેહલા બે મીનો વીશે—જે બેમાંના વરંધી કરનારે (સ્પેન્તોમીનોએ), જે કોતાહી કરનાર (અંઝમીનો) તેને આ પ્રમાણે કહ્યું કે:—(હવેથી) નહીં આપણ બંધેના વીચારે કે નહીં શીખામણ, નહીં સમજણ કે નહીં આપણ બંધેનું ઇમાન, નહીં સખુનો કે નહીં કામો, નહીં દીન કે નહીં આપણ બંધેના રવાનો—એક મલતાં થશે. (યજસ્ને હા. ૪૫ ફ. ૨ જો).

મારાથી તદ્દન જુદીજ છે અને તું મારી શીખામણુ, અકલ તથા દીનથી ઉલટો ચાલનારો છે. આએ દુન્યાની સૌથી પેહેલી બાબત તરીકે દાનાઈ ભરેલા હોરમજ્દે જે મને કહ્યું છે તે હું તમોને કહી સંભલાઉં છઉં કે^{૧૦૩} તમારામાંના જેબી કોઈ આએ માં-થને મન વચન તથા કરણીથી અમલમાં નહીં લાવશે તેને વાસતે આએ જીંદગીનું સેવટ દુઃખ ભરેલું નીપજશે યાને કે જે કોઈ આએ ધર્મ જે હું જાહેર કરું છઉં તે કબુલ કરશે નહીં તો તે સુખ હાંસલ કરવાથી બેનસીબ રહેશે અને તેની જીંદગી નહીં જીવ્યા બરોબરની ગણાશે, ગોયા તેને વાસતે દુન્યાનો છેડો આવશે. આએ દુન્યાની સૌથી ઉત્તમ બાબત તરીકે હું તમોને સમજાઉં છઉં કે^{૧૦૪} સરચાઈથી હોરમજ્દે મને જણાવ્યું છે કે તેણે આએ દીન આપી છે તથા નેક કામ કરનારાઓની અકલનો તે બાપ છે, તથા ભલાં કામ કરનારી તાબેદારી તેની બેટી છે. સૌથી વરવી કરનારે જે મને કહ્યું છે તે હું તમોને કહું છઉં કે^{૧૦૫} માણસોને સાંભલવાને વાસતે આએ વણાજ

૧૦૩. આએ હું તમોને જાહેર કરું છું—આએ દુન્યાનું સૌથી પે-હલું (જે જાણવાનું તે) જે મહાશાની અહુરમજ્દએ મને કહ્યું છે : તમારામાંના જેઓ આએ માંથ, જે વીશે મેં વીચાર કીધોય અને તમોને મેં કહ્યુંય—તે મુજબ અમલ નહીં કરશે તો તેઓને માટે (તેઓની) જીંદગીનું સેવટ દુઃખ ભરેલું નીપજશે. (યજસ્ને હા. ૪૫, ફ. ૩ જે).

૧૦૪. આએ હું તમોને જાહેર કરું છું—આએ દુન્યાની, અશોધ-માંથી ઉત્પન્ન થતી ઘણીજ ખુબીવાલી ચીજને મજ્દ જાણીય અને તેણેજ તે પેદા કીધી છે ; (અને હું જાહેર કરું છું કે) બહમનનું કામ કરનાર (ભલાં મનનો ઉદ્દોગ કરનાર)નો તે પિતા છે, તેમજ તેની છોકરી નેક કામ કરનારી આરધમતી (ભલી તાબેદારી) છે ; તે તમામ જાણનાર સાહેબ કોઈથીબી નહીં ઠગાએ તેવો છે. (યજસ્ને હા. ૪૫, ફ. ૪ ઠા).

૧૦૫. આએ હું તમોને જાહેર કરું છું કે જે મને સ્પેન્તોતેમોએ (અહુરમજ્દે) કહ્યું છે કે, તે સખુન જે માનસોને સાંભલવાને (અથવા ધ્યાન આપવાને) ઘણોજ ઉત્તમ છે ; જેઓ મારા તે (સખુન) ઉપર ફરમાબરદારી (તાબેદારીથી સાંભલવું) તથા ધ્યાન (ભીતરમાં વીચાર કરવો) આપશે, તેઓને ખોરદાદ (આએ દુન્યામાં સુખ તથા પેલી દુન્યામાં છુટકારો) અને અમેરદાદ (અમરગી) મદદે પોહચશે અને તેઓના ભલા મનના કામો કરવાથી, અહુરમજ્દ તેઓની મદદે પોહચશે. (યજસ્ને હા. ૪૫, ફ. ૫ મો).

ઉત્તમ સખુનો છે, જેઓ આએ મારા સખુનોને કાંણુ આપશે તેઓને હોરમજદ તે ભલી મનશનીના કામો કરવાના. બદલામાં તંદરેસ્તી તથા અમરગી પોંહ્યાકશે.

વલી જેઓ એક વખત બદ રાહ ઉપર હોએ અને પછી તેઓ મુધરી બએ તેઓને વાસતે કહે છે કે^{૧૦૬} જ્યારે આએ ગુનાહ-ગારો મધેનાં જેઓને તેઓના ગુનાહની સેવટની સજા થાએ છે, ત્યારે ઓ મજદ! તેઓ ભલાં મનની સમજે સેવટેજ સમજે છે કે સરવે ઉપર હકુમત તારીજ છે. યજશનેના ૫૦ માં હામાં જરથોસ્ત કહે છે કે જે માંધના સખુનોનો ફેલાવો કરશે, તેની તે અશો-ધને લીધે, જરથોસ્ત તેનો દોસત થશે. હું તેને અકલની જપ્પાન આપનાર છેઉં અને તે ભલાં મનની મારફતે મારી શીખામણો સહમણ :લોકોને શીખવશે.^{૧૦૭}

એ પ્રમાણે કેટલીએક બીજી બાબતો યજશનેના ૪૫ માં હામાં જરથોસ્ત સમજાવે છે.

૩૦. હોરમજદ વીશેના જરથોસ્તના વીચારો.

જરથોસ્ત બોલે છે કે જ્યારે મેં મારી નજરમાં તુંને સમાવ્યો ત્યારે હું સમજ્યો કે તું ઓ મજદ! દુન્યામાં સૌથી પેહેલાં, મનની મારફતે સેતાએશ કરવા લાએક છે અને તું ભલા મનનો (અકલનો) બાપ એટલે તે બખ્શનાર છે અને સચાઈની

૧૦૬. અને જ્યારે આએ પાપીઓ મધેનાઓને કીનો (સેવટની સજા) પોહ્યશે, ત્યારે ઓ મજદ! બહુમન (ભલાં મન)ની મારફતે (લોકોને) તારે ષાટેની પાદશાહી પોહ્યશે (અથવા મલશે); તેઓને અહુર વખાણેચ (અથવા પસંદ કરેચ) કે જેઓએ અપ (રાસ્તી)ની મારફતે દરજ (જુહાઇ)ને પોતાના બંધે હાયોમાં ધરી છે (યાને જુહાઇ ઉપર કાબુ મેલ્યો છે). (યજસ્ને હા. ૩૦, ૫. ૮ મો).

૧૦૭. જે માંધની મારફતે (આએ) વચનનો ફેલાવો કરે છે (તેની) અશોઇ સાથની નમાજે કરી જરથોસ્ત (તેનો) દોસ્ત છે, અને દુન્યાના લોકોને અકલની જપ્પાનનો રસ્તો બખ્શનાર છે; ભલાં મનની મારફતે તે મારી શીખામણો લોકોને શીખવે. (યજસ્ને હા. ૫૦, ૬. ૬ ઠો).

દુન્યાનો જાહેર પેદા કરનાર છે. ૧૦૦ મેં તું હોરમજ્દને પોતાને મારી આંખની અંદર જોયો ૧૦૦ જ્યારે મેં તું ને દુન્યાને પેહલો પેદા કરનાર તરીકે અને બદ તથા નેકને તેઓનાં સખુનો તથા કામો મુજબ, બદ-ને તેની બદીનો, તથા નેકને તેની નેકીનો, બદલો આપનાર તરીકે જોયો ત્યારે હું તું ને વરધી કરનાર તરીકે સમજ્યો. ૧૧૦ જ્યારે ભલાં મન (બહમન, અકલ)ની મારફતે તે મને પોહોચ્યો અને મને પુછવા લાગો કે ‘તું કોણુ છે ? તું કોણુનો (છાકરો) છે’ ૧૧૧ ? ત્યારે મેં તું ને વરધી કરનાર તરીકે જાણ્યો. તે પોહોચ્યો તે કોણુ તે અન્ને જાણુવ્યું નથી પણ હોરમજ્દની તરફથી સંધેસો લાવનારા અર્ધ્ય-મન તથા સરોશ કેહેવાએ છે, તેમાંનો પેહલો તનદરોસ્તીના બાબમાં સંધેસો લાવે છે અને બીજો દીનના હોકમ પ્રમાણુની તાબેદારી કરવાના સંધેસો લાવે છે. સરોશ જરથોશ્તને વાસતે બહમનની મારફતે હોરમજ્દનો, દીન ધર્મ બાબેનો સંધેસો લાવ્યો. હોએં એવું લાગે છે, તેથી આએ જગોએ ‘તું કોણુ છે’ ? એ સવાલ પુછનાર સરોશ છે, તે એજ હાના ૧૨ મા ફકરા ઉપરથી જોહું દે-ખાએ છે. સરોશના એ સવાલના જવાબમાં જરથોશ્તે પ્રથમ-

૧૦૮. જ્યારે ઓ મજ્દ ! (મારાં) મને કરીને આએ પેદાએશમાં પેહલવેહલાં તુનેજ, મેં ભલાં મનના યુનેર્ગ આપ તરીકે વીચાર્યો, ત્યારે મારી બંધે આંખોમાં મેં તુનેજ દુન્યાનાં કામોમાં અશોઇની જાહેર (હસ્તી ભોગવતી અથવા દેખાતી) પેદાએશને બનાવનાર (હસ્તી બખ્શનાર) તરીકે જોયો. (યજસ્ને હા. ૩૧, ૫. ૮ મો).

૧૦૯. અમારી નમાજની સ્તુતીઓ મારફતે હું તેની સેવા બળવું છું, કારણ કે હમણાંજ તે જે અહુરમજ્દ તેને, ભલા મીતોના કામ અને સુખનો જાણનાર થઈને, મારી બંધે આંખોમાં મેં જોયો; તેની વખાણુ અશોઇની મારફતે ગરોસમાંનમાં અમો પોહચાડીએ. (યજ. હા. ૪૫, ૬. ૮).

૧૧૦. ઓ મજ્દ અહુર ! મેં તુનેજ વરધી કરનાર તરીકે ધાર્યો, જ્યારે મેં તુને દુન્યાની ઉપત્તીનાં કામમાં પેહલો તરીકે જોયો, અને જ્યારે પેદાએશની આખરીના અંતમાં તારા ઉમદા ગુણે કરી પુરાને તેના કામો તથા સખુનોનો પુરો બદલો આપનાર અને ભલાને તેના કામો તથા સખુનોનો નેક બદલો આપનાર તરીકે મેં જોયો. (યજસ્ને હા. ૪૩ ફ. ૫ મો).

૧૧૧. ઓ અહુરમજ્દ ! મેં તુનેજ વરધી કરનાર તરીકે વીચાર્યો, જ્યારે ભલાં મને કરીને તે (સરોશ) મારી પાશે આવ્યો અને મને પુછ્યું કે “તું કોણુ છે અને કોણુનો છે.”... (યજસ્ને હા. ૪૩, ૬. ૭મો).

માં કહ્યું કે હું છઉં જરથોસ્ત, દરવંદા (જુઠાઓ)ને વાસતે જાહેર રીતે તંગ હાલત ચાહનાર, તેમજ સાચાઓને વાસતે મોટી ખુશાલીની ખાહેશ રાખનાર હું છઉં; હમેશે સુધી ઓ હોરમજદ ! તારી તારીક તથા વખાણ કરતો રહેવશ. ૧૧૨ જ્યારે બહમનની મારફતે તે (સરોશ) મને પોંહચ્યો. અને મને પુછવા લાગ્યો કે કયા સવાલો તું પુછવા માંગે છે તથા કોણને વાસતે તું જાણવાને ખાહેશ રાખે છે. ૧૧૩ ત્યારે, હું જરથોસ્તે કહ્યું કે ઓ તું મને સચાઈ બખશ કે જેથી હું તારી તાબેદારી પકડું. ૧૧૪ જ્યારે બહમનની મારફતે તે મારી પાસે પોંહચ્યો અને તારા સખુનોથી પેહલાં વાકેફ થઈને મેં ધાર્યું કે માણસોમાં ખરાં દીલથી મારી શીખામણ ઉતરવી મુશકેલ છે ત્યારે મને જે સૌથી ઉત્તમ કેહવામાં આવે તે પ્રમાણે, અમલ કરવાને મેં ડરાવ કીધો. ૧૧૫

યજ્ઞશનેના ૪૩ માં હાની સેવટે જરથોસ્તની પેગમબરી વીશે કેટલીએક ખીના આવેલી છે. એ હાના છેલ્લા ૧૨ થી ૧૬ માં ૨૬-

૧૧૨. ત્યારે હું, જરથોસ્તે, તેને પેહલાં આએ જવાબ આપ્યો કે, હું દરવંદ (જુઠા)ને માટે જાહેર રીતે તંગી (દુઃખ) ઈચ્છનાર છું; પણ અશો (સાચા)ને માટે મજબુત (હમેશતું) સુખ ઇચ્છનાર હું છું; અને તે સાથે પાદશાહની ખાહેશમાં (યાને દેલમાં) (ધર્મની) વાકેફી આપવાને હું ઇચ્છું છું, કે જેથી ઓ મજદ ! હમેશાં હું તારી વખાણના ગાયણુ ગાઉ તથા તારી સ્તુતી કર. (યજ્ઞશને હા. ૪૩, ક. ૮ મો).

૧૧૩. ઓ અહુરમજદ ! મેં તુંનેજ વરધી કરનાર તરીકે ધાર્યો, જ્યારે ભલાં મનની મારફતે તે (સરોશ) મારી પાસે આવ્યો અને મને પુછ્યું કે “કોણને માટે તારો સવાલ છે અને કોણને વાસતે તું જાણવાને ઇચ્છે છે.” (યજ્ઞશને હા. ૪૩, ક. ૯ મો).

૧૧૪. તું મને બખશ અશોષ કે હું મને પોતાને આરમછતી (બલાંમનની તાબેદારી) પ્રમાણે ચાલનારો બનાવીને તારી (અહુરમજદની) ઘણી વખાણ ગાનારો થાઉ અને પુર્ણતા મેલવું. (યજ્ઞશને હા. ૪૩, ક. ૧૦ મો).

૧૧૫. ઓ અહુરમજદ ! મેં તુંનેજ વરધી કરનાર તરીકે ધાર્યો, જ્યારે બહમનની (મારાં ભલાં મનની) મારફતે તે (સરોશ) મારી પાસે આવ્યો અને તારા સખુનોએ કરી પેહલાં મેં જાણ્યું કે, અગ્નિ માનસોમાં મારી શીખામણ ઉપર દેલ આપવું મુશકેલ થઈ પડશે, તોખી તેજ કામ કરવાને વાસ્તે (હું ખંતી છું કે જે) ઉત્તમ કામ તેં મને દરમાવ્યું છે. (યજ્ઞશને હા ૪૩ મો, ક. ૧૧ મો).

રાખ્યામાં એ પેગંમબરી વીશે જે હકીકત આવી છે તેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

જરથોસ્ત અહુરમજ્દને કેહ છે કે જ્યાંસુધી સરોશ જે મોટાઇ સાથેનો ભલો બદલો અથવા ફાયદો નેક કારણ માટે લડનારાઓને આપવામાં આવનાર છે તે બદલા સાથે મને આવી નહીં મલે તથા મને મદદ નહીં કરે ત્યાં સુધી આગલ નહીં સંભલાએલા તથા નહીં બોલાએલા સખુનો હું જાહેર કરી શકશ નહીં ;—એવું મને લાગવા ઉપરથી મેં તુંને અરજ ગુજરીને ધ્યાનથી તે ઉપર વીચાર કીધો ત્યારે તારી મેહરબાનીથી સરોશ મારી આગલ આવી પોહ્યો, અને ત્યારે અને તેથીજ હું લોકોને, તેઓની મુરદ હાસેલ થઇ શકે એવો નેક અને સાચો રસ્તો દેખાડવાને શક્તીવાન થયો કે જે નેક રસ્તો તારી હકીકત (એટલે તુંનેજ સરવ શક્તીવાન માની તારા હોકમોને તાબે રહી તે મુજબ ચાલવા)માંજ મલતો કેહવાએ છે.—ઓ મજ્દ ! જેમ એક વાકેફગાર તથા શક્તીવાન માનસ પોતાના દોસ્ત ઉપર મેહરબાન થઇને તેને ખુશી કરે છે તેમ તું તમામ યીજના બેદ ભરમેને જાણનાર તથા સરવ શક્તીવાન સાહેબ મારી નેક મુરદ બરે લાવવાની બેહદ ખુશાલી મને અખશ કે જેથી હું તારા હોકમને તાબે રહી રાસ્તીના તરીકા પ્રમાણે ચાલીને, જેઓ (જરથોસ્તના પુરતના શાગેરદો) તારા માંથ્ર શાંભલીને તેનો અભ્યાસ કરીને તે ઉપર અમલ કરનારા છે તેઓ સાથે મલીને તારા ઉત્તમ સખુન (ધર્મ) નો ફેલાવો કરવાને શક્તીવાન થાઉં.—ઓ મજ્દ અહુર ! મેં તુંનેજ વરધી કરનાર તરીકે વીચાર્યો, જ્યારે બહમન (ભલામન)ની મારફતે સરોશ, (ખોદા તરફનું ધર્મનું પ્રમાન), મારી પાશે આવ્યો અને મારાં લાંબો વખત સુધી ચુપ રહેલાં મન (એટલે લાંબો વખત સુધીના આજેજ રહેલાં મારાં મન)ને, ઉત્તમ ખુબીવાલી હોશ (સઉથી સરસ ડાહપણ) દેખાડી (શીખવી); સારેજ મેં જાણ્યું કે તે ઉત્તમ ખુબીવાલી હોશ, તારી તરફથી, મેલવ્યા વગર ઈર્ષ્યા માનસ દરવંદો (જુહાઓ)ને નેક રસ્તો પુરતી રીતે શીખવવાને લાયક થઇ શકશે નહીં, અને સારેજ મેં જાણ્યું કે તે ખુબીવાલી હોશની ગેરહાજરીમાં કોઇથી શખસ તે તમામ કોતાહી કરનારાઓને યાને બનામીનોની રાહ ઉપર ચાલનારા બદકારોને અશોધવાલા યાને રપેનામીનોની રાહ ઉપર ચાલનારા બનાવી શકશે નહીં.—જ્યારે જાણી હકીકતથી હું વાકેફ થયો છું ત્યારે ઓ અહુરમજ્દ ! હું પોતે, તે મીનોઇ શક્તી (ઉત્તમ ખુબીવાલી હોશ) મેલવવાને આહુછું કે જે ઘણીજ વરધી

કરનારી છે; અને દરેક માનસ તારી વખાણુ ગાવામાં મારી સાથે શામેલ થાય છે કે:—અશોષને ચાહનારનું બદન ધણુંજ મજબુત અને લાંબી જીંદગીનું સુખ ભોગવતું થાયો! અને આકૃતા બની મીસાળના પ્રકાશીત તારાં રાજમાં આરમઘતી (બલી તાબેદારી)નો ફેલાવો થાયો! અને તેમ થવાથી બહમન (બલાંમન)ની મારફતેના નેક કામો કરવાએ નેક મારગે ચાલનારાઓને આરમઘતી નેક બદલો આપે!

૩૧. હોરમજદ સાથે જરથોસ્તને ક્યાં અને કેમ મુલાકાત થઈ હતી.

ઉપર જણાવ્યું તેમ જરથોસ્તે એક વખતે ખાહેશ કીધી કે તે ગુમરાહ લોકોને રાહ રાસ્ત ઉપર ચલાવે, પણ તેમ કરવાની શકતી તથા વાકેફગારી મેલવવા તેણે બહમનની મારફતે હોરમજદને કેટલાએક સવાલો પુછ્યા અને તેના જેવી રીતના હોરમજદની તરફથી બહમનની મારફતે અથવા બરોબર ખોલીએ તો સરોશની મારફતે તેને જે જવાબો મળ્યા તે રીતે લોકોને હોરમજદી રાહ વીશે તેણે સમજણુ આપી. હવે હોરમજદ સાથની જરથોસ્તની એ મુલાકાત ક્યાં અને કેમ થઈ હતી?

૧. હોરમજદ સાથે જરથોસ્તને મુલાકાત થતી હતી—એ મુલાકાત એટલે શું?

અવસ્તામાં 'જણાવે' છે કે જરથોસ્તે હોરમજદને જોયા હતા પણ તે કેવી રીતે જોયા હતા? એક ઠેકાણે લખે છે કે* 'ચમઘની વ્યાદરેસેમ્', એટલે કે મારી આંખની અંદર તુંને જોયા. 'ચમઘનૂ' એટલે આંખ અને તેની સાતમી એક વચન 'ચમઘની' થાય છે. આંખની અંદર જોયા તથા આંખે કરીને જોયા એ બે એખારત વચે તફાવત કાહડવો પડે છે. પહેલી એખારતનો અર્થ 'જોતો હોએ' તેમ આંખની અંદર ધાર્યો એમ થાય છે, બીજીનો અર્થ બરોબરી 'આંખે જોયા હોએ' તેમ થાય છે. વલી એક બીજા ઠેકાણેથી ખોલ્લી રીતે જણાવે છે કે જરથોસ્તે પોતાના

* જુઓ સફા ૧૩૭ મો નોટ ૧૦૯ મી.

મનની આંખે હોરમજદને જોયો હતો. ‘હ્યત્થવા હેમ્ ચબ્મ ઈની હેંઝબેમ્’, * જોના બોલે બોલ અર્થ ‘જ્યારે મેં તુંને મારી આંખની અંદર પકડી લીધો’ એવો થાએ છે. આએ જગોએ જોવાને બદલે સમજમાં પકડી લેવાનો બોલ આવેલો છે. અંગ્રેજીમાં to see with an eye અને to conceive in an eye વચે જોના તફાવત છે તેવોજ તફાવત ‘ચબ્મ ઈની વ્યાદરેસેમ્’ આંખે જોવા તથા ચબ્મ ઈની હેંઝબેમ્’ આંખમાં ધારવા વચે થઈ શકે છે, કાંએજ ‘હેંઝબેમ્’ નો ધાતુ પકડવાનો થાએ છે, તેમજ Conceive નો ધાતુ Capio I take, I seize, નો થાએ છે. વલી જેમ Capio ની ઉપર Con લાગાથી અંગ્રેજી Conceive થાએ છે અને તેનો અર્થ ધારવું, વીચારવું, મનમાં પકડી લેવું એવો થાએ છે, તેમજ ‘ગો-રેબ્’ ની ઉપર લાઘીન Con ને બરોબર મલતો અવસ્તાનો હેનૂ’ લાગાથી ધારવાનો યા વીચારવાનો યા સમજમાં ઉતારવાનો અર્થ થાએ છે, ત્યારે ‘હ્યત્થવા હેમ્ ચબ્મ ઈની હેંઝબેમ્’ નો અર્થ જ્યારે મેં તુંને મારી આંખની અંદર ધાર્યો એવો થાએ છે; વાસતે જરથોસ્તે હોરમજદને જોયો હતો ખરો પણ તે કામ તેના મનની આંખે બન્યું હતું.

જ્યારે જરથોસ્ત પેહેલાં બહમનની ખેરદની બખ્શોશ ઇછે છે અને તેની મારફતે હોરમજદને† જોવા ઇછે છે, ત્યારે તેની મતલબ અકલ તથા જ્ઞાનની મારફતે હોરમજદને જોવાની યા ખીજાણવાની સમજાએ છે. અકલની રાહે તેણે હોરમજદને જે પ્રકારે મનમાં ધાર્યો તે પ્રકારે જોયા તેણે હોરમજદને જોયો હતો. આપણુ આગલ જોધ ચુકા કે જરથોસ્તને હોરમજદની સાથે તુરત મુલાકાત થઈ નહીં હતી. તેણે પેહેલાં બહમનની બખ્શોશ હોરમજદ પાસે માંગી લીધી અને તુરત પછી હોરમજદને જોવા નહીં પાંચો તેથી તે ઇંતેજર થવા લાગો અને પોકારવા લાગો કે ક્યારે ‡

* જુલો સફા ૧૩૭ મો નોટ ૧૦૮ મી.

† જુલો સફા ૧૦૬ નોટ ૨૫ મી.

‡ જુલો સફા ૧૦૭ મો નોટ ૨૬ મી.

§ જુલો સફા ૧૦૭ મો નોટ ૨૮ મી.

હું હોરમજદને જોવશ. જોના અર્થ એવો થાય છે કે નર-
થોશ્તે ઘણા વરણો સુધી રીઆજત કીધી હતી. તેણે એકાંત
જગો ઉપર રહીને ખોદાએની મોઢાઈ તથા શક્તી ઉપર તેમજ
આએ દુન્યાના રાહગાત ઉપર લાંબો વીચાર દાનાઈ તથા
દરીઆફતથી કીધો હતો. તેમાં ખસુસ કરીને આએ દુન્યામાં
ખુબી સાથે બદીબી બેલાએલી છે, અને ખોદા હાથે કરીને
આએ દુન્યામાં બદી થવા કાંય દીએ છે તે ઉપર તેણે ઘણા ઉંડા-
ણથી જોર કીધેલો લાગે છે. જો કોઈ શખસ ચાલાક બુધીનો
હોએ અને તે દર રોજ પોતાના મગજની ચતુરાઈ વધારવા ખાલેસ
અને ઇમાનદાર દીલથી હોરમજદ પાસે દુવા ચાહતો રહે અને
દુન્યાનો તમામ લોભ લાલચ તથા દેઈ ખોદાશનાસ થવાનો ખરી
મનશાનીથી એરાદા કરે તો તે સાહેબની બખશેશથી તેનાં મગજ ઉપર
કેટલેક દરજ્જેની રોશની ઉતરે છે, જે રોશનીને બલે તે બીજા આ-
સપાસના સાધારણ માણસો કરતાં ઉંડાંણુ તથા ખાત્રીથી આએ તથા
પેલી દુન્યાનો રાહગાત જોઈ સમજીને બીજાએને સમજાવી શકે છે. જો
અવસ્તામાં લખ્યા પ્રમાણે નરથોશ્તે પોતાની આંખમાં હોરમજદને
ધાર્યો હોએ તો ઉપર બતાવેલો ખોલાસો લાગુ પડી શકે છે. હવે
આપણામાં એવી કહેવત છે કે નજદીક ૪૦ વરશની ઉમર થઈ
ત્યાં સુધી નરથોશ્ત જંગલોમાં તથા પાહડો ઉપર એખલો ફરતો
રહેતો હતો. એ ઉમરની આગમચ પેગમખરીનો કશો દાવો તેણે
કીધો નહીં હતો. એ બીના અવસ્તાથી મલતી નથી પણ નરથોશ્ત
ઈતેજર થયો કે હું ક્યારે હોરમજદને જોવશ,* તે ઉપરથી
ધારી શકાએ છે કે પોતાનો નવો ધર્મ મનમાં ધારી રાખ્યા આગ-
મચ ઘણી મુદત સુધી તે ઉપર તેણે ખુબ વીચાર કરવો પડ્યો
હશે એ દખઈતું છે. હજારો અને લાખો માણસોને જુના એતેકાદ
ઉપરથી ફરવીને નવા એતેકાદ ઉપર ફેરવેલું સાથે લાવવાને
માટે નવા એતેકાદનો પાચો તથા દાખલા દલીલો આગમચથી
ઘણા મજબુત કરી રાખવા જોઈએ અને તે હાસલ કરતાં ઘણું

* જુવો સફા ૧૦૭ મો નોટ ૨૮ મી.

વરજો લાગવાં જોઈએ. ત્યારે ઉપર જે જણાવ્યું છે તે ઉપરથી એવું ધારી શકાય છે કે જરથોશ્ત હર વખતે પોતાના મનમાં સવાલ કરતો હતો કે ફલાંની બીના કેમ બની હશે અને કેમ નહીં. તેનો ખરો ઉત્તર આએ દુન્યાર્ધ ઓલમાઓ તથા કેતાબો ઉપરથી તથા આગલ થઈ ગએલા પેંગમખરોનાં વચનો ઉપરથી જોલો તથા જેવો મલી શકે તેટલા ઉપર તે ધરાતો નહીં હતો. કદાચ તે તેણે અધુરો લાગતો હતો અથવા તેથી જરથોશ્તની ખાત્રી થતી નહીં હતી. જરથોશ્ત તો ઉંચાં આસમાન ઉપરથી ખુદ હોરમજ્દની પાસેથી પોતાનો જવાબ ઇજતો હતો. તે બહુમનને વચે નાંખતો હતો. એટલે હરેક સવાલ ઉત્પન થતો હતો તે ઉપર અકલ વાપડીને ખુબ નેગાહ પોહચાડી દરીઆફત કરતો હતો. બહુમનના વચે પડયાથી યાને વીચાર કીધાથી હોરમજ્દની તરફનો જે જવાબ હતો તે જરથોશ્તને પોહચતો હતો. કોઈ કેહ છે કે હોરમજ્દની તરફનો જવાબ સરોશ પોહચાડતો હતો, પણ ઉપર જોલો અવસ્તાના ફકરા આપણે જોયા તેમાં ‘બહુમનની મારફતે જરથોશ્તે પુછ્યું’ એવા દાખલા મલે છે, પણ તેનો જવાબ, કેટલાએક ફકરા પ્રમાણે, હોરમજ્દે નથી આપ્યો, પણ કોઈ ત્રીજો ધણી બહુમનની મારફતે જરથોશ્તની આગલ આવીને આપી જતો હતો.* હોરમજ્દ પોતે જરથોશ્તની આગલ આવીને કહી જાએ એ માનવામાં આવતું નથી. અવસ્તામાં જરથોશ્ત પોતે ‘મા પધરિન્સતૂ’ બોલો વાપડે છે જેનો અર્થ ‘મારી આગલ આવતો હતો’ એવો થાય છે. તે આવનાર હોરમજ્દ પોતે તો નહીં જોલો જોઈએ. વલી હોરમજ્દ આવતો હતો તો તું આવતો હતો એમ બોલાતે, પણ હોરમજ્દની સ્તુતી કરતાં જરથોશ્ત કોઈ ત્રીજા પુરુશને વાસતે કેહ છે કે તે આવતો હતો અને તે ફેહતો હતો, તે ઉપરથી મેં તારી ખુબી પીછાણી. એ ત્રીજો પુરુશ સરોશ હોવો જોઈએ ; સરોશ એટલે સાંભલનાર એવો તેનો અર્થ થાય છે. હવે જો બહુમન એટલે

* જાત્રુ મા વોદ્ર પધરિ જસત્રુ મનફા = જ્યારે બહુમનની મારફતે તે મને પોહચે.

અકલની મારફતે જરથોસ્ત કેઆસ કરતો હતો અને તે કેઆસ કરતાં તેના મગજમાં જુદા જુદા સવાલોના જે જવાબો ઉભા થતા હતા તે જાણી લેઈ ગોયા સાંભલી લેઈ તે નોંધી રાખતો હતો, તે કામને સરોશ યજ્ઞે બશારત કીધી એમ કહેવામાં આવતું હતું. જો એમલા અશો જરથોસ્તની નજરે હોરમજદની માર્ગ જોવામાં આવ્યા અને બીજા હજારો તથા લખો માણસોના મનમાં તે નહીં ઉત્પન્ન થઈ શક્યો તો તે બનાવ જરથોસ્તનું જેહન કેટલું નીરમલ તથા ચાલાક હતું તે દખાડે છે. એટલુંજ નહીં પણ તેને હોરમજદની તરફથી વખતે વખત ખાસ રોશની મલતી હતી તેથી તેની ખાત્રી કરી આપે છે. એ સબબથી કહેવાને બની શકે છે કે જરથોસ્તને વાસતે હોરમજદની તરફથી સરોશ બશારત લાવતો હતો, ગોયા અંગ્રેજી બોલ વાપડીએ તો જરથોસ્ત વખતે વખત Inspired થતો હતો. આએ દલીલ જો બહાલ રહી તો તેના સાર એવો નીકલશે કે જરથોસ્ત આએ કુન્યામાં રહીને હોરમજદ સાથે ગોસ્તેગો ચલાવતો હતો. જરથોસ્ત બહુમન હસતક સવાલો પુછતો હતો અને સરોશ હસતક જવાબો મેલવતો હતો.

૨. જરથોસ્તની સાથે હોરમજદની મુલાકાત કેઇ જગો

ઉપર થતી હતી.

હવે કેઈ જગો ઉપર હોરમજદની ખ્યાલમાં જરથોસ્ત મશગુલ થતો હતો એ બીજો સવાલ છે. હોરમજદ તથા જરથોસ્ત વચ્ચે સવાલ જવાબો થયા હતા તે ગાથાના દાખલાઓથી ઉપર જોઈ લીધું છે. તેમજ પંદીદાદ, મધે તથા કેટલેક દેકાણે યજ્ઞશનેમાં, 'પેરેસત્તુ જરથુસ્ત્રો' એટલે કે પુછ્યું જરથોસ્તે અને 'આઆત્ત્રઆત્ત્ર અહુરો-મજદાઓ' એટલે કે એ રવેશે હોરમજદ જવાબ દીધો, એવી રીતે ઘણાએક સવાલ જવાબો થએલા નોંધાએલા છે. યજ્ઞશનેના ૧૨ માં હામાં તો બોલેલું લખે છે કે^{૧૧૬} જરથોસ્ત તથા હોરમજદ

૧૧૬. આએ પ્રમાણે અહુરમજદે જરથોસ્તને ફરમાવ્યું તમામ સવાલ જવાબોમાં, તમામ મુલાકાતોમાં જે મજદ અને જરથોસ્ત વચ્ચે એક બીજા સાથે વાતચીત થઈ હતી (તેમાં). (યજ્ઞશને હા ૧૨, ક. ૫ મો).

વચે ઘણી મુલાકાતો થઈ હતી અને તે વેલા તેઓ બંધે વચે વણા સવાલ જવાબો થયા હતા, અને તે સવાલ જવાબો ચોક્કસ પાહાડો ઉપર થયા હતા, તે વંદીદાદની ૨૨ મી પરગરદના એક ફકરા ઉપરથી ખોલ્લું દીશે છે. ત્યાં એક પાહાડની વખાણ તરીકે લખે છે કે તે પાહાડ પવીત્ર પુરશેસ પાસુખને વાસતે વખાણાએલો છે. ૧૧૭ એ પુરશેસ પાસુખ અલખતે હોરમજ્દ તથા જરથોસ્ત વચેનીજ હોવી જોઈએ અને તેમ આજ્ઞદીન સુધી આપણા લોકોળી સમજેલા છે. એરવદ ફરાંમણ અસપંદીઆરણ રખાડી ઉપલા ફકરાની પેહલવી ઉપરથી એવોજ અર્થ કરે છે:—

“ખુજેરગ પાહાડની ઉપર હોરમજ્દની સાથે પુછયું, અને ખુજેરગ પાહાડ ઉપર યાને ખુજેરગ પાહાડના જંગલ ઉપર હોરમજ્દ સાથે જરથોસ્તે પુરશેસ પાસોખ કીધી ઇઆઃજવાખ સવાલ કીધા.” ૧૧૮

એ પાહાડ ક્યો તે નકી કરવા યજ્ઞશનેનાં ૧ લા હતો ૧૩ તથા ૧૪ મો ફકરો કંઈક ખુલાસો કરે છે. ત્યાં દીનની તથા દીનને લગતાં પુસ્તકોની યાદ કીધા પછી એક ‘ઉષિ-દરેન’ નામના પાહાડની યાદ કીધામાં આવે છે. ૧૧૯ હવે ‘ઉષિ દરેન’ નો અર્થ હોશ એટલે હાહ-પણ રાખનાર એવો થાએ છે. એ નામ એટલા વાસતે પડયું હોએ કે ત્યાંથી જરથોસ્તે આસમાની હોશ મેલવી હતી. બીજાઓ ધારે છે કે ‘અસ્નવત’ નામના પાહાડ ઉપર જરથોસ્તે રીયાજત કીધી હતી. એ ‘અસ્નવત’ પાહાડ આજરખાઈજનમાં છે અને જરથોસ્તનો જનમ રએ તરફ ખરેખરો થયો હોએ તો આજરખાઈજન તેની નજદીકી-

૧૧૭. પછી તુરત જલદીથી અર્ધર્થમ ઈષ્ય (ફરેસ્તો) પવીત્ર સવાલ જવાખવાલા પાહાડની તરફ તથા પવીત્ર સવાલ જવાખવાલા જંગલની તરફ આવી પોહચ્યો. (વંદીદાદ, પરગરદ ૨૨, ફ. ૧૯ મો).

૧૧૮. જુવો સ્પીગલ વંદીદાદનો પેહલવી તરજુમો સંકે ૨૩૨ મો).

૧૧૯. અશો પવીત્ર અને અસરકારક માંથ્રને, દેવથી જુદા કાએદા (વંદીદાદ) ને, જરથોસ્તી કાએદાને, ભલી માજ્દયસની દીનના લાંબા વં-ખતના રેવાજને.....મજ્દના પેદા કીધેલા, પુરતુ સુખ આપનારા ઉશી-દરેન પાહાડને, હું યાદ કરું છું. (યજ્ઞસ્તે હા. ૧, ફ. ૧૩, ૧૪ મો).

માંજ આવેલું છે અને ત્યાં જઈ જરથોસ્તે ખોદાઈ જ્ઞાન મેલવવાની સોંધ કીધી હોય. ગમે તેમ હોય પણ એટલું તો ખુદ અવસ્તાથી જાણાય છે કે કોઈ પાહાડ ઉપર પુરશેસ પાસુખ થઈ હતી ખરી.

એ પ્રમાણે જરથોસ્ત આયે દુન્યામાંજ રહી પાહાડોના મથાલાં ઉપર એકાંત બેસીને ખોદાની હસ્તી ઉપર અને તેની બેહદ કરાંમત ઉપર ગોર કરતો હતો. એવી રીતે એકાંત ઉંચી જગા ઉપર જઈ રહેવાથી જરથોસ્તને દુન્યાઈ વીચાર આવ્યાને બદલે ખોદાજી જગાલ આવતો હતો અને આસપાસની કુદરત તેના તે વીચારમાં પાર પડવાને તેને ઘણી મદદ લાગતી હતી. તે ત્યાં હોરમબ્દને બહુમન અમશાસ્પંદની મારફતે પોતાના મનની આંખો બેંતો હતો, તથા પોતાના મનની જગ્યાનથી તેને સવાલો પુછતો હતો, અને હોરમબ્દની તરફથી તેનાં મનનાં કાંનમાં સરોશ યજ્ઞ હસતકથી બશારત થવાથી તે પોતાના સવાલોનો ખાતરોબરેલો જવાબ મેલવતો હતો.

સઘલા પેગમબરો વીશે આપણે સાંભલીએ તથા જાણીએ છઈએ કે તેઓ પાહાડો ઉપર જઈને ખોદાઈ વીચારમાં મશગુલ રહેતા હતા અને ત્યાં તેઓને બશારત થતી હતી. સેમેટીક ધર્મવાલાઓના કોલ પ્રમાણે ગેબ્રીઅલ (સરોશ) દ્રુરેશતો ખોદા પાસેથી સેમેટીક પેગમબરોને વાસતે પેગાંમ લાવતો હતો; પણ સેમેટીક પેગમબરો થયા તેઓની આગમચ જરથોસ્તને અને જરથોસ્તની આગમચ હોમ પેગમબરને સરોશ યજ્ઞ હસતકથી બશારતો થતી હતી. અવસ્તામાં હોમ નામના પેગમબરનો એક દાખલો મલે છે. સરોશ યજ્ઞમાં લખે છે કે અલયુરૂજ પાહાડની ઉપર હોમે સરોશની આરાધના કીધી હતી, અને તેના પરીણામ તરીકે સરોશથી તેને બશારત થઈ હતી તથા પાળે (પાપો) તથા પધરીગા (બરેશ) નામના નુસ્કો તેણે બનાવ્યા હતા.^{૧૨૦} એ

૧૨૦. જે (સરોશ)ને વરધી કરનાર, તંદરેસ્તી આપનાર, હકુમ તવાલા, શુભેરી આંખવાલા હોમે અલયુરૂજ પાહાડની ઉંચામાં ઉંચી ટોચ ઉપર ધન્યો, (જે હોમ) નેક સખુનવાલો, પાપો (પાળે નુસ્ક)ના સ-

ઉપરથી વધારે હીમતથી કહેવાને બની આવે છે કે જરથોસ્તેથી કોઈ પાહાડ ઉપરજ રીઆજત કીધી હતી અને તેના ફલમાં ગાથા વગેરે પુસ્તકો તેણે બનાવ્યાં હતાં, યાતો પુસ્તકો નહીં બનાવ્યાં હોય તો તેની બાબતો લોકોને મોહોડેથી સંભલાવી મમજવી હતી અને તેના શાગેરદાએ તે પુસ્તકોમાં નોંધી રાખી હતી.

૩. જરથોસ્તનું તન આંખે દુન્યામાં રહ્યું હતું અને રૂઢ પેલી દુન્યામાં ગયું હતું.

અરદાએવીરાફને વાસને કહેછે કે તેનું તન આંખે દુન્યામાં રહ્યું હતું અને તેનું રૂઢ આસમાન ઉપર ગયું હતું અને ત્યાં સાત દહાડા તથા સાત સુગી સરોશ યજ્ઞને હસતકથી સરવે બાબતોની વાકેફી મેલવતું હતું. એમ જે અરદાએવીરાફના બાબમાં કહેવાયે છે તે જરથોસ્તના બાબમાં બનેલા બંતાવની નકલ કીધેલી હું ધારું છું. કંઈ ગુફ્તાસ્પનેથી એક તરેહનો શરાબ નોશ કરાવી તેને બેહોશ કરી, તથા તેનાં રૂઢને પેલી દુન્યામાં લેઈ જઈ બેહોશ બતલાવામાં આવ્યું હતું. આપણું ધ્યાન કોઈ બાબતમાં ખુબ ચકચુર થઈ ગયેલું હોયેછે તો તેજ બાબત ઉપર વીચારમાં મશગુલ રહેવાથી આસપાસ બનતા બનાવો આપણી નજર ઉઘાડી તથા સજ્જત હોવા છતાં તે ઉપર પડતા નથી. આપણી નજદીકમાં કોઈ બોલે છે તો તે આપણા કાંન ખુલ્લા હોવા છતાંથી આપણે સાંભલતા નથી, આપણી નજદીક કંઈ બને છે તે આપણી આંખે જોતા નથી, જોકે આપણા કાંન તથા આંખ તદ્દન ઉઘાડી અને જગરૂત હોયે છે. બીજા બોલોમાં બોલીએ તો તે વખતે આપણું તન આપણી આસપાસવાલાઓની નજદીકીમાં હોયે ખરું, પણ આપણું રૂઢ જે બાબત તથા જગો ઉપર આપણું દીલ તથા મન રોકાયું હોયે તે બાબત તથા જગા તરફ

ખુનવાલો, પધરીગા (ખરેશ નામના નુસ્ક) ના સખુનવાલો, માંથ્રના પુરાતનપણાને તથા તમામ આરાસ્તગી બરેલી સંપુર્ણ શરેહ સાથની દાનાઇની રાહે ચાલનારો હતો. (યજ્ઞને હા. ૫૭, ૧. ૧૯ મો, તથા જરથોસ્તી અબ્યાસ સફા ૪૫૩ મો).

રોકાએલું હોએ છે, તેથી રૂહની ગેરહાજરીમાં, છતાં કાંતે તથા છતી
આંખે આપણે બેહેરા તથા આંધલા થએલા જવા દીસીએ છઈએ.
કેટલીએક વખતે લડાઈઓમાં સીપાઈઓ મરતે હાલ જખમી થાએ
છે અને તેઓના તનમાંથી લોહીનો ઝરો નવધાર વહેતો હોએ છે
તોપણ તેઓનું ધ્યાન ફશમનની ઉપર નેમ માંડવામાં રોકાએલું
હોએ છે તો તેઓને લોહીના વહેવાની તથા જખમનાં દુઃખની
કસી ખખર પડતી નથી. તે વખતની ઇતેજરીમાં ચોટલી બધી
તેઓની લાગણી શુન મારી જાએ છે. એ વખતે એમ કહીએ
કે તન હયાં રહે છે પણ રૂહ બીજે દેકાણે જાએ છે તો તે ખોટું
નહી ગણાય. હવે જો અરદાવીરાઈનું મન આસમાની બાબતો
ઉપર ખુબ મશગુલ થઈ રહ્યું હોએ તો તે તેની આસપાસ બ-
નતા બતાવોથી તે ગોયા બેશુધ થએલો હોવો જોઈએ, તેટલા
વાસતે તેનું તન આએ દુન્યામાં રહેલું અને તેનું રૂહ પેલી દુ-
ન્યામાં ગએલું બોલીએ તો તે એખારતબાજીમાં પસાર થઈ શકે
છે; એ મીસાત્રે નરયોશ્તનાં બાબમાં પણ બન્યુંજ હશે અને
તેથી એવો વીચાર આવ્યો છે કે નરયોશ્ત આસમાન ઉપર જઈ
આવ્યો હતો. તેનું તન આએ દુન્યામાં હતું પણ તેનું રૂહ પેલી
દુન્યાના ખ્યાલમાં ખુબ મશગુલ થઈ પડ્યું હતું, ગોયા પેલી
દુન્યામાંજ તેનું રૂહ ફરતું હતું એમ સમજીએ તો તે ઉપર કસો
વાંધો ઉઠાવી શકાશે નહી. 'આપાકું રૂહ એવું આબદ છે કે તેને
એક ઘડીની વચે જે મુલકમાં મોકલવા માંગ્યે ત્યાં જઈ શકે છે.
આએ ઘડીએ એક દશનો વીચાર કરીએ અને ત્યાં હોઈએ એવો
ખ્યાલ કરી શકીએ છઈએ તો બીજી ઘડીમાં છેક દુરના દશાવ-
રમાં ગોયા આપણે હોઈએ એવોબી વીચાર કરી શકીએ છઈએ
અને ચાહીએ છઈએ તો એક લેહેજમાં તમામ દુન્યાની આસપાસ
ફરી વહ્યે છઈએ. ખોદાઈ માર્ગ સોધવા ઉપર ખંતીથી ખેડેલા
કોઈ નેક મરદનો એવો આબદ રૂહ સાત દહાડા તથા રાતમુઠી
પેલી દુન્યાનાજ વીચારમાં રોકાએ હોએ એવી મતલબનું લખાણ
દાનાવ શખસોની સમજમાં નહી ઉતરે એવું નથી. કોઈએક

ચોકસ બાબતમાં આપણું મન તથા દીલ ચુસત લાગું હોય છે અને તેમાં આપણે ઘણુંજ મશગુલ થઈ ગયલા હોઈએ છઈએ તો આસપાસની બીજી સરવે બાબતોને વાસતે આપણે તેટલો વખત બેહોશ થઈ ગયા હોઈએ તેમ આસપાસનાં બનાવેલી દરકાર ન કરતાં દીલ જેમાં લાગેલું હોય તે ને તેજ બાબતનોજ વીચાર રાત ને દીવસ જગતા કે ઉંઘતા પણ કરીએ છઈએ, અને સ્વપનામાંથી પણ આપણા દીલ તથા મનમાંથી તે વીચાર ખીસતો નથી. કોઈ વખતે કોઈ ધાસતીએ આપણા મન ઉપર ખુબ અસર કીધી હોય છે તો આપણને જોયા નજરે પડતી હોય તેમ આપણી સાંભે તે ધાસતીનું રૂપ દીસે છે. આપણે પોકારીએ છઈએ કે આ ફલાનો મારો દુશમન મને પકડવા યા મારવા આવ્યો છે, પણ આસપાસનાંઆને તો તેવો કોઈ શખસ દીસતો નથી. એજ પ્રમાણે જો ખોદાઈ ખ્યાલે મન ઉપર જબર અસર કીધી હોય અને તેજ ઉપર રાત ને દીવસ આપણું ધ્યાન લાગું હોય તો તેવા તે નેક તથા બાજ્યશાલી શખસને હોરમજ્દ તેની સાંભે આતશનાં જોલાની સુરતે ઉભેલો નજરે આવે તે બીના સેહેલથી સમજઈ શકાએ છે, જોકે આસપાસનાંઆને તો તેનો કસો દેખાવ દીસતો નહી હોય. એવી રીતે જરથોશ્તે હોરમજ્દને સાધારણ આંખેબી જોયા હોય તો તે સમજઈ શકાએ છે.

૩૨. જરથોશ્તે હોરમજ્દ સાથે પુરશેસ પાસુબો કીધી હતી અને તેને આધારે જરથોશ્તી ધર્મ સમજાવ્યો હતો તેની બીજી શહાદતો.

જરથોશ્તે બહમનની મારફતે હોરમજ્દને સવાલો પુછ્યા હતા અને તેનાં હોરમજ્દની તરફનાં કેટલાએક જવાબો સરોશ યા બીજા કોઈ બશારત કરી જનાર હસતકથી જરથોશ્તને મલતા હતા અને તે જરથોશ્ત લોકોને વાજેણેઆ કરીને સમજાવતો હતો, તે ખુદ જરથોશ્તનાં સખુનો જે ગાથામાં આપણને મલી આવે છે તે તેના પોતાના ખોલોમાં ઉપર બતલાવ્યામાં આવ્યા છે. એવી રીતે

જરથોસ્ત હોરમજ્દની તરફનો એક પેગમખર આપણે વાસતે પેદા થયો હતો તે ગાથા ઉપરથી જાણાએ છે. તેણે જે દીન સમજાવી હતી તે તે વખતનાં ઇરાનનાં તથા તેની આસપાસનાં લોકોએ કબુલ રાખી હતી અને તેઓએ તથા તેઓ પછી થનારાઓએ જરથોસ્તને વાસતે જે લખ્યું છે તેમાં બીજી બાબતો સાથે એમ જાણાવેલું છે કે જરથોસ્તને હોરમજ્દ સાથે પુરશેસ પાસુણો થઈ હતી. એટલે કે તેઓ કબુલ રાખતા હતા કે જરથોસ્તે જે ઇર-માવ્યું હતું તે હોરમજ્દ પાસેથી પુછીને કીધું હતું. હોરમજ્દ તથા જરથોસ્ત વચ્ચે યજ્ઞશત્રેના ૧૨ માં હામાં જાણાવ્યા પ્રમાણે કેટલાએક સવાલ જવાબો થયા હતા તેનો એક દાખલો * ઉપર જાણાવ્યામાં આવ્યો છે. વીરપરદનાં બીજા કદામાં કહે છે કે અશોષને કાએદે ચાલનારાઓને ઈજવાને વાસતે હોરમજ્દે જરથોસ્તને જાણાવ્યું છે.^{૧૨૧} હોરમજ્દે જરથોસ્તને કહ્યું અને જરથોસ્તે લોકોને જાણાવ્યું. યજ્ઞશત્રેનાં પહેલા હામાં કહે છે કે જેઓને ઈજવા હોરમજ્દે શીખવ્યું છે અને જેનું જ્ઞાન જરથોસ્તે આપણામાં ફેલાવ્યું છે તેઓને હું ઇજુ છું.^{૧૨૨} યજ્ઞશત્રેનાં ૬૫ માં હામાં કહેલું કે હોરમજ્દે જરથોસ્તને કહ્યું અને જરથોસ્તે તમામ દુન્યામાં સમજાવ્યું.^{૧૨૩}

જે સવાલ જવાબો જરથોસ્ત તથા હોરમજ્દ વચ્ચે થયા હતા તેને “આહુધરીમ્ ફરનેમ્” એટલે કે હોરમજ્દી પુરસેશો એવાં નામે અવસ્તામાં આલખવામાં આવેલે અને તેની યાદ ઘણે

* જુઓ સંજ્ઞા ૧૪૪ મો નોટ ૧૧૬ મી.

૧૨૧. આએ જઓથની ક્રિયામાં અને ખરસમની ક્રિયામાં તમામ તે સરદારોને (તેઓની) આરાધના કરવાએ હું ઇજુ છું કે જેઓને, (તેઓની) ઉત્તમ અશોષનેલીધે અહુરમજ્દે જરથોસ્તને યજ્ઞને કરવાલાયકના અને વખાણ કરવાલાયકના જાણાવેલા છે. (વીરપરદ કરદો ૨ જો ક્ર. ૩ જો).

૧૨૨. જેઓ છે, ઉત્તમ અશોષના (સરદારો), (અને જેઓ વીશે) અહુરમજ્દે (જરથોસ્તને) શીખવેલું છે. અને જરથોસ્તે (લોકોને) કહેલું છે (અથવા બહાર કીધેલું છે). (યજ્ઞશત્રે હા. ૧ ૫. ૧૦ મો).

૧૨૩. જેને વીશે અહુરમજ્દે જરથોસ્તને પ્રમાવ્યું અને જરથોસ્તે હાડમંદ દુન્યાના લોકોને તે શીખવ્યું. (યજ્ઞશત્રે હા. ૬૫, ૫. ૧૦ મો).

ઠેકાણે આવે છે, જેમકે યજ્ઞશતેના ૭૧ માં હામાં,^{૧૨૪} વીરપરદના પહેલા કરદામાં,^{૧૨૫} ઇત્યાદી. વંલી વંદીદાદની ૨ ૭ પરગરદમાં જરથોસ્ત હોરમજ્દને પુછે છે કે હું સીવાએ તેં આએ જે હોરમજ્દની જરથોસ્તી દીન છે, યાને જે દીન તું હોરમજ્દે હું જરથોસ્તને શીખવી છે તેજ દીન કોઈ બીજાને શીખાડી હતી^{૧૨૬} ? એ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે હોરમજ્દે જરથોસ્તને તો દીન સમજાવી જ હતી અને તેનો સમજાવનાર હોરમજ્દ તથા સમજનાર જરથોસ્ત હતો, વાસતે દીન સમજાવનાર તથા સમજનાર બંને નામે તે દીન જાણખાવા લાગી, એટલે કે તે હોરમજ્દની જરથોસ્તી દીન કેહવાવા લાગી. એ સીવાએ યજ્ઞશતે તથા વંદીદાદમાં ‘જરથોસ્તે પુછ્યુ’ અને ‘હોરમજ્દે જવાબ વાલ્યો,’ એવા સવાલ જવાબો પુશકલ આવેલા છે, તેથી દખાડે છે કે જરથોસ્તે જેથી આપણને સમજાવ્યું છે તે હોરમજ્દ પાસેથી પહેલાં જાણી લેઈને પછી ક’યું છે. જરથોસ્તને હોરમજ્દ સાથે એવો વહેવાર પડ્યો હતો તેની ગવાહી જેવી રીતે ગાથા મધેથી તેવીજ રીતે બીજા અવસ્તા મધેથીથી મળે છે, તે ઉપલા દાખલાઓથી વાંચનારાઓને માલુમ પડશે.

૩૩. જરથોસ્તે જોયું તથા સાંભળ્યું:

૧. જોયું તે દીન.

જરથોસ્તે હોરમજ્દને પોતાના મનની આંખે જોયો હતો તથા મનના કાંને તેને યા સરોશને સાંભળ્યો હતો. એ ઉપરથી

૧૨૪. અશોઈના સરદાર (અશોઈમાં ચડડતા) અશો અહુરમજ્દને લગતી પુરશેસોને અમો યાદ કરીએચ. (યજ્ઞશતે હા. ૭૧ ફ. ૧૨ મો).

૧૨૫. અશો તથા અશોઈના સરદાર, અહુરમજ્દની પુરશેસ (સવાલ), અહુરમજ્દની ડઝમેવ (રેવાજ) અહુરમજ્દની દખ્ધુમ (દેશના વડા) તથા અહુરમજ્દની જરથુસ્તોતેમ (દીનના વડા, દસ્તુરાન દતુર)ને હું યજ્ઞન કરે છું... (વીરપરદ, કંદો ૧ લો ફ. ૯ મો).

૧૨૬. પુછ્યું જરથોસ્તે અહુરમજ્દને, ઓ ધણીજ વરધી કરનાર, જેથી, હાદમંદ દુન્યાઓના પેદા કરનાર, ઓ અશો અહુરમજ્દ ! માનસો મધેથી પેહલાં કોણ સાથે તું જે અહુરમજ્દ તેણે, હું જે જરથોસ્ત તે સીવાય પુછપરછ કીધી, અને દીન જે અહુરમજ્દની જરથોસ્તી તે પેહલાં કોણને તે શીખવી. (વંદીદાદ, પરગરદ ૨ ૭ ફ. ૧ લો).

જ તેણે જોવાથી જાણ્યું હતું તે ‘દઝ્ઝેન’ કહેવાતું હતું. ‘દઝ્ઝેન’ બોલ ‘દી’ ધાતુ ઉપરથી નીકળેલો છે જેનો અર્થ જોવાનો થાય છે જે ધાતુ ઉપરથી નીકળેલો ફારસી ‘દીદન’ બી છે. એ ‘દી’ નો ગુણ થઈ તેની ઉપર એક ‘ન’ પ્રત્યય લાગવાથી ‘દઝ્ઝેન’ બોલ થયો છે એને તેનો અર્થ ‘જે જોવાએલું તે’ એવો થાય છે.

૨. સાંભલ્યું તે સવાઓ.

તેમજ જરથોસ્તે જે સરોશથી સાંભલ્યું તે ‘સવાઓ’ કહેવાતા હતા. ‘સવાઓ’ બોલ ‘સુ’ ધાતુ ઉપરથી નીકળેલો છે જેનો અર્થ સાંભલવાનો થાય છે. એ ધાતુનો ગુણ થઈ તેની ઉપર એક ‘અઃ-હ’ પ્રત્યય લાગવાથી ‘જે સંભલાએલું તે’ એવો અર્થ થાય છે. હવે સરોશને અવસ્તામાં ‘સઓપ’ કહે છે તેથી ‘સુ’ ધાતુનો ગુણ થઈ તે ઉપર ‘પ’ પ્રત્યય લાગવાથી બન્યો છે અને તેનો અર્થ સાંભલનાર યા સંભલાવનાર થાય છે. આપણામાં ‘સઓપ’ નો અર્થ તાબેદારી રાખનારનો બી થાય છે. સાંભલ્યું અને તાબે થવું એકજ છે. જે તાબેદારી કરતો નથી, તેને વાસતે આપણે કહીએ છઈએ કે તે આપણું સાંભલતો નથી. હવે જે એકને મોહાડે સાંભલે અને બીજાના કાંનમાં કહે તે બરોબર રીતે ‘સઓપ’ કહેવાએ અને આપણે ઉપર જોઈ ચુકા કે સરોશનું કામ એજ હતું કે હોરમજ્જદને મોહાડે સાંભલી જરથોસ્તના કાંનમાં તે કહી જતો હતો. વાસતે જે સરોશ કહી જતો હતો તે વાજબી રીતે ‘સવાઓ’ કહેવાતા હતા.

૩. દીન તથા સવાઓને મોટા માનની નજરે જોવામાં આવે છે.

હવે જે જોવાએલું તથા સંભલાએલું હતું તે હોરમજ્જદની તરફનું ગણાતું હતું. તેને ઘણું માન આપવામાં આવતું હતું. અવસ્તામાં ‘જે જોવાએલું તે’ એટલે કે ‘દઝ્ઝેન’ (દીન)ને તથા ‘જે સંભલાએલું’ એટલે કે ‘સવાઓ’ ને ઘણી વખતે યાદ કીધામાં આવેલા છે. જેમકે યજ્ઞશનેના ૧૬ માં હામાં પહેલાં

જરથોસ્તને પોતાને ઈન્જો છે, પછી તેના ફરોહરને, પછી તેણે 'જે સાંભલ્યું હતું તે (સવાઓ)ને પછી તેણે 'જે જોયું હતું, તે (દઝેન)^{૧૨૭} ને. સરોશ યશ્તમાં જરથોસ્તે જે તમામ સાંભલ્યું હતું તેને^{૧૨૮} માન સાથે યાદ કીધું છે. એ પ્રમાણે, જે જરથોસ્તે જોયું તથા સાંભલ્યું હતું તે યાદ રાખવા તથા ઇજવા લાગ્યેક ગણાતું હતું અને તે ઉપરથી માણસ પડેછે કે તે ઉપર લોકોનો ચાહ અને એતેકાદ પુરેપુરો હતો.

૩૪. હોરમજ્દની પોતાની ખાસ ખાહેશથી જરથોસ્તે પેગમબરીનું કામ માથે લીધું હતું.

ઉપર જોયું જોયું તેટલાં ઉપરથી જણાશે કે જરથોસ્તને સૌથી સરસ પેગમબર થવાને વાસતે ફેટલી લાંબી મુદત મુધી પોતાની તેજ અકલ વાપરીને આગે તથા પેલી દુન્યાના દખલતા, તથા છુપા બનાવોનો ભેદ સમજવામાં ગુતાયું પડ્યું હતું. એ કામમાં તેને ખુદ હોરમજ્દની મદદ મળી હતી. હોરમજ્દ ઇછતો હતો કે જરથોસ્ત એક પેગંમબર થાગ્ગે. આગે દુન્યાનાં ગમે તેવા નાધલાં કામો પણ હોરમજ્દની રહેમ વગર આપણુ ખાકી બંદાઓથી પાર પડતાં નથી, તો પછી આખી પ્રજાની ઉપર પેગમબરી ચલાવાનું મોટું કામ કરવામાં તે માહેબની ફેટલી બેહદ મેહરબાની આપણી ઉપર ઉતરવી જોઈએ તેનો ખ્યાલ આપણે સેહલાઇથી કરી શકીએ છઈએ.

ગાથાનાં ૨૯ માં હા ઉપરથી જણાએ છે કે હોરમજ્દ પોતાની તરફનો પેગંમ માણસોની ઉપર મોકલવાને માટે સ્પેન્-તમાન જરથોસ્તને ખાસ રીતે પસંદ કીધો હતો અને તેને વાસતે

૧૨૭. અશો જરથોસ્તના ફરોહરને, જરથોસ્તના સવાઓ (જે સંભલાએલું તે=સખુનો)ને, જરથોસ્તની દઝેન (જે વિચરાએલું અથવા જોવાએલું તે દીન)ને, જરથોસ્તના એતેકાદ (પસંદગી)ને અને જરથોસ્તની ઉકેશ રાહરસમ)ને-હમો યાદ કરીએચ. (યજસ્ને હા. ૧૬ મો ફ. ૨ જો).

૧૨૮. જરથોસ્તના તમામ (સંભલાએલા) સખુનોને હમો યાદ કરીએ છઈએ. (યજસ્ને હા. ૫૭, ફ. ૪ ઠો).

માંથ બનાવી રાખ્યા હતાં અને તે લોકોને સમજવાને જરથોસ્ત શક્તીવાન થાએ વાસતે જરથોસ્તને બોલવાની શક્તી અપ્પશવાને હોરમજ્દે મરજી દેખાડી હતી.^{૧૨૯}

આવાં યરતમાં હોરમજ્દે આંવાં અરદુઈસુરથી ઇછે છે કે પોરૂશસ્પના છોકરા અશો જરથોસ્તને તે (હોરમજ્દે) દીનની રાહે ચલાવી શકે.^{૧૩૦} ત્યારે એ ખાહેશના જવાબમાં આવાં અરદુઈસુર હોરમજ્દની મુરાદ પાર પાડે છે. એ ઉપરથી દીશે છે કે હોરમજ્દની પોતાની ખાહેશ હતી કે જરથોસ્ત દીનની રાહે ચાલનારો તથા ચલાવનારો થાએ.

૧૨૯. અપ સાથે એકમત થએલા અદુરમજ્દે પ્રાર્થના કરવાનું (અથવા સુખકારક) તે માંથ બનાવ્યું છે, અને તેણેજ ગાય (બનવરો અથવા આએ પેદાએશ) ને માટે તરેતાબગી (ફર્વીધ) તથા પુરતી હોશ ધરાવનારાંઓને માટે શિખવા લાયક સમુત્તો બનાવ્યા છે, કારણ તે પોતેજ વરથી કરનાર સાહેબ છે; તે કોણ છે કે જે બદમન (બલામન) ની મારફતે માનસોને તે (તારાં માંથો) આપે (શિખવે). ૮—આએ મને હિયાં જણાએલો છે, જેણે એખલાએ હમારી શિખામતો (ફરમાનો, માંથો) સાંભળેલાં (એટલે તે ઉપર ધ્યાપ આપેલું) છે, અને તે સ્પતમાન જરથોસ્ત છે, અને તેજ મજ્દ (મોટાં ગણપણ)ની મારફતે આપણી અશોધને માટે ઈચ્છે છે, માટે તેનેજ બહેરમાં બોલવાની દાનાઈની શક્તિ આપવાને (હું ઇચ્છું, છું). (યજ્દને લા. ૨૯ મો ૧. ૭-૮ મો).

૧૩૦. તે (અર્દાસુરને) પેદા કરનાર અદુરમજ્દે, વેહદાઈતી ન-દીવાલાં ધરાવેજમાં, હોમ કે જે ગાય અને યરસમ સાથનો છે અને જે મન, વચન, અને કરણી સાથની જીવાનની દાનેશ વટે, અને જે જોરે (ક્રિયા)ને માટે રાસ્ત બોલાએલા સમુતોથી તયાર કરવામાં આવેલો છે, તે વટે—વખાણી.—તેથી (તે આરાધનાના બદલામાં) તેનીથી તેણે આ મુરાદ ચાહી કે—ઓ ખુબીવાલી, ઘણીજ શાયદેમંદ અને નિર્મલ અર્દાસુર! મને આએ ફાયદો તું અપ્પશ કે હું પોરૂશસ્પના પુત્ર અશો તથા રાસ્ત જરથોસ્તને, દીનના વિચાર પ્રમાણે, દીનના વચન પ્રમાણે, અને દીનનાં કામ પ્રમાણે ચલાવી શકું.—તે મુરાદ અપ્પશનારી, નિર્મલ અર્દાસુરે તે હમેશાં જોરની ભેટ લઈ જનાર, ભેટ આપનાર, ઈચ્છનાર અને મુરાદ ચાહનારને તે મુરાદ અપ્પશી. (આવાંયસ્ત ૧. ૧૭-૧૯ મો).

૧. હોરમજ્દે આવાંચજ્દની બંદગી કીધી.

આવાં ચશ્તની ઉપલી બાબત કે હોરમજ્દે તેની બંદગી કીધી તે વાંચી યા જાણીને આપણા લોકોનાં દીલમાં ઘણા આચંબો લાગે છે. તેઓથી કસો મનપતીજ્બરેલો ખોલાસો અપાઈ શકાતો નથી ત્યારે એવી તકરાર ઉભી કરવામાં આવે છે કે હોરમજ્દ નામનો કોઈ શખસ હતો તેણે આવાંચરદુઈસુરની બંદગી કીધી હતી. પણ હયાં હોરમજ્દનો ‘દધવાઓ’ એટલે દાદાર લાગ્યો છે, તે મરતઓ અને હોધો એખલા હોરમજ્દ પેદા કરનાર ખોદાનેજ માટે છે. વલી તેણેજ રામ ચશ્તમાં એક બીજી બંદગી કીધેલી જાણાએ છે કે આ રામ ચજ્દ એવું કર કે હું અંચરેમઈન્યુશની પેદાએશને મારું, પણ કોઈબી સ્પેનતોમઈન્યુશની પેદાએશને નહીં મારું.^{૧૩૧} ત્યારે એ ઉપરથીબી એવી રીતે બંદગી કરનાર ખુદ હોરમજ્દ પોતે હો છે. વલી જે કીરીઆઓ હોરમજ્દ વાપરી છે તથા જે જગો ઉપર હોરમજ્દ બંદગી કીધી છે તે કીરીઆ તથા જગોનો હક માત્ર જરથોસ્તને એખલાને પોંહોંચેલો છે, વાસતે જો હોરમજ્દ નામનો કોઈ શખસ હોએ તો તેને જરથોસ્તના જેવોજ હક બોગવનાર સમજવો પડે છે. વલી એવા હોરમજ્દ નામના માણસની બીજે કેટકે કસી બાબત જાણાઈ નથી અને તે સાથે જો તે માણસ હોએ તો તે પેદા કરનાર હોએ જોઈએ, કાંએજે ઉપલે દેકાણે હોરમજ્દનો વીશેષણ ‘દધવાઓ’ છે જેનો અર્થ દાદારનો થાએ છે.

૨. કોઈ કોઈ જમાનામાં ચોક્કસ ચજ્દો હોરમજ્દનાં જેવાજ બલકે તેનાથીબી સરસ ગણાએલા છે.

હોરમજ્દ નામનો કોઈ માણસ તો આપણને જાણાએલો નથી પણ હોરમજ્દ એખલો પેદા કરનાર છે એટલું આપણે જાણ્યે છઈએ, વાસતે એ આવાં ચશ્તનો હોરમજ્દ કોઈ માણસ નહીં પણ બધે દુન્યાનો બનાવનાર હોરમજ્દ ખોદાએ પોતે હો છે.

પણુ આપણને ખબર છે કે આગલા વખતમાં કોઈ કોઈ વેલા લોકોના મનમાં કોઈ ચોક્કસ ફરેશ્તાને વાસતે એટલો ઉંચો મત ખેંચી ગયેલો હતો કે તેઓ અલખત પોતાની નાવાકેશીથી ફરેશ્તાને હોરમજ્દ જેવા ખેદાનીથી ઉપર મેલતા હતા. એવો તે મામતો જેમ કેટલીએક યુરોપ્યન કોમોમાં તેમજ હિંદુઓમાં પણુ બન્યો છે* અને તેથી અચરત થવા જેવું કંઈ નથી. આગલ ઘણી વખત જાણાવવામાં આવ્યું છે કે નરયોશ્તીઓ પાશે હાલમાં જેટલાં અવસ્તાનાં પુસ્તકો બાકી રહ્યાં છે તે સરવે એકજ વખતનાં કે અશો નરયોશ્તનાં જમાનાનાં કે અશો નરયોશ્તનાં પોતાનાં નથી. કેટલાંએકો પાછલાં છે, અને તેમાંની આજે યશ્તો છે; એ યશ્તોના વખતમાં હોરમજ્દનો મરતમો કોતાહ થઈ ગયેલો હતો અને ફરેશ્તાઓનો ચહડતો હતો; તેટલા વાસતે યશ્તોમાં જુદા, જુદા ફરેશ્તાઓની બંદગી કરતો હોરમજ્દ જાણાએ છે. જે વેલા મરહુમ દસ્તુર એદલજી દારાખજી જમાસ્પ આસાનાએ આવાં યશ્તનો તરજુમો કીધો હતો તે વેલા દાદાર હોરમજ્દે આવાં યજ્ઞની બંદગી કીધી એવા તેવણુનાં ખરા તરજુમાને વાસતે તેવણુને ઘણું ખમતું પડ્યું હતું.† ખોદા પોતાની પેદા કીધેલી વસતુને આજેજી કરે, એ વીચારજ આપણને અચરતીમાં નાખવાને બ્રસ છે, અને એતું ખેડુંદું અવસ્તામાં લખેલું નહી હોએ પણુ તેનો તરજુમો કરનારે ભુલ કીધી હશે, એવું ધારવાને આપણને જલદીથી સુઝે છે. પણુ એ તરજુમો સહી છે તેની ખાતરી રાખવી. એ ભુલ ભરેલાં લખાનનો ખોલાસો એવો આપી શકાએ છે કે એ અવસ્તા પાછલા જમાનામાં જ્યારે નરયોશ્તી દીન સમજવાની શકતી કમી થયાથી હોરમજ્દના કરતાં ફરેશ્તાઓને ચહડતા ગણવાની ફીલસુફી આ-

* જુવો નરયોશ્તી અભ્યાસ સંજ્ઞા ૬૨૦ મો.

† જુવો આવાં ઇઅશત બા માંએનીનો ગુજરાતી તરજુમો બનાવનાર—દસ્તુર એદલજી દારાખજી જમાસ્પ આસાજીના, સને ૧૨૦૨ યજ્ઞજરદી, સને ૧૮૩૩ ઈસવી;—સંજ્ઞા ૩૩ મો.

લતી હતી, ત્યારે બનેલા છે અને તેનો કશો જોખમ અશો જરથોસ્તને માંથે નથી. એજ પ્રમાણે રામ યશ્તમાં તો હોરમજ્દ એવી અરજ ગુજારે છે કે તે હેરેમનની પેદાએશને મારે અને કોઈથી સ્પેન્તોમઈન્યુશની પેદાએશને નહીં મારે. હવે અશો જરથોસ્તની પોતાની કીલસુકી પ્રમાણે તો સરવે ચીજનો બનાવર હોરમજ્દ પોતે છે. માત્ર સ્પેન્તોમઈન્યુશ તથા અંશરેમઈન્યુશ એ તેની બે શક્તીઓ છે, એક પેદા કરવાની અને બીજી નાશ કરવાની, પણ આએ રામ યશ્તમાં તો ગોયા હેરેમન હોરમજ્દનો દુશ્મન હોએ તેમ લખ્યું છે. તે અશો જરથોસ્તનાં પોતાનાં કલામથી ઉલટું જાએ છે, પણ એ દખ્ખતી પુરવારી આપે છે કે એખી પાછલી કીલસુકી છે, તે જરથોસ્તની પોતાની નથી.

૩. હોરમજ્દે આવાં તથા રામ યજ્ઞની બંદગી કીધી તે વીરોનો સ્પીગલનો ખોલાસો.

ગ્રાઈસર સ્પીગલ એ વીશે જુદો ખોલાસો કરે છે તે મને વાનખી લાગતો નથી. તે ખુલાસો કરે છે કે:—

The Air appears to be considered as one of the Quilhatas or Self-Existent Deities, and hence co-existent with Ahura-Mazda.*

અર્થ:—હવા (હવા ઉપર સુવક્કલ રામ યજ્ઞ)ને આએ જગે‘ખ-ધાત’ માં એટલે પોતે પોતાની મેલે પેદા થીએલામાં એક ખોદાએ તરીકે ગણ્યો છે વાસતે તે હોરમજ્દની સાથે હસ્તી પાંમેલો હોવો જોઈએ.

એવો ખોલાસો કરી સ્પીગલ એમ સમજાવતો માલુમ પડે છે કે જો હવા હોરમજ્દની સાથેજ એકજ વખતે હસ્તી પાંમી છે તો પછી તેઓ બંધે બરોબરીઆ થયા અને ત્યારે હવાની બંદગી હોરમજ્દ કરે તે એટલું બધું આચંબાભરેલું લાગે નહીં. પણ તકરારને ખાતર તુરત વેલા કબુલ કરીએ કે હવા ‘ખધાત’ એટલે સ્પીગલનાં કીધેલા અર્થ પ્રમાણે પોતાની મેરે બનેલી છે પણ

* જુવો સ્પીગલ-બલીકવાલો ખુરદેહ અવસ્તાનો તરજુમો, સફા ૧૧૧ મો) રામયશ્ત, ૪. ૩ જે.

હોરમજ્જદે તો આવાં યજ્ઞદનીખી બંદગી કીધી છે, અને આવાં યજ્ઞદ કાંઈ ‘અધાત’ જોડલે પોતાની મેરે બનેલી નથી. તે ઠેકાણે સ્પીગલ ખુલાસો કરે છે કે:—

Here, as elsewhere in the Yashts, Ahura-Mazda is represented as requesting the assistance of his own Genii, which does not seem in accordance with the view that they derive all their power from Him.†

અર્થ:—હિયાં તથા બીજી યસ્તોમાં હોરમજ્જદ પોતાનાજ બનાવેલા યજ્ઞદોની મદદ માંગતો હોય એ જોઈ જાય છે. તમામ યજ્ઞદોએ પોતાની શક્તી તેનાંથીજ (હોરમજ્જદથીજ) મેળવી છે તે વીચારની સાથે એ વીચાર અશેષર મક્કતો ઉતરતો નથી.

૪. ‘અધાત’ નો ખરો અર્થ.

જો પ્રમાણે હોરમજ્જદે માત્ર ‘અધાત’નીજ નહીં પણ જે ‘અધાત’ નહીં તેની પણ બંદગી કીધી છે. વાસતે તેનો ખોલાસો સ્પીગલે આપ્યો છે તેથી જુદોજ થવો જોઈએ. વલી ‘અધાત’ નો અર્થ પોતાની મેરે પેદા થએલું એવો સમજીને રામ (હવા)ને હોરમજ્જદની સાથેજ હસ્તી પાંમેલી સ્પીગલ સમજે છે તો પછી એવા ‘અધાત’ અવસ્તામાંથી બીજાઓ મલી આવશે ત્યારે શું તેઓ સરવેને હોરમજ્જદની સાથે હસ્તી પામેલા સમજીએ? જેમકે ‘આપેમ્ અધાતેમ્’, ‘મિસ્વાનેમ્ ગાતૂમ્ અધાતેમ્’, ‘અધાતચ રચ્ચાચાચો’, ‘અનદ્ર રચ્ચાચાચો અધાત’, ‘જરવાનેમ્ અક રનેમ દરેજો અધાતેમ્’ ઇત્યાદી. પણ હયાં સઘણે ઠેકાણે ‘અધાત, નો અર્થ ‘પોતાના ઠેકાવી આપેલા માર્ગ ઉપર ફરતા’ થાય છે. જે વસ્તુઓ હીલતી છે અને ચકરાવામાં ફરે છે તેઓને વાસતે ‘અધાત’ વીશેષણ આવે છે. સેતારા, ખુરશોદ, માહ, હવા ઇત્યાદી પોતાનો ચકરાવો પોતાને ઠેકવી આપેલે કાચેદ કોઈ એક બીજાને નહયા વગર હંમેશાં ચાલ્યા જાય છે તેઓ સરવે ‘અધાત’ છે, વાસતે ‘અધાત’નો અર્થ પોતાની મેરે પેદા થએલા એવો કરવામાં ભુલ થએલી સમજાય છે.

† જુલો સ્પીગલ-અલીકવાલો ખુરદેહ અવસ્તાનો તરજુમો, સફે ૩૩ મો, આવાંયસ્ત ૫. ૧૭ મો.

જરથોસ્ત હોરમજ્દનો પસંદ કીધેલો પેગમંબર હતો. ૧૫૬

હવે જે પાછલા વખતમાં યશ્તો બની તે વખતે જરથોસ્તી દીનની પુરતી નાવાકેરીને લીધે બાજે વખત લોકોના એવો વીચાર થયો હોય કે હોરમજ્દ કરતાં ફરેશ્તાઓ ચહુતું કોવત ધરાવે છે તો તે તકરારની સાથે આપણને હયાં કામ નથી. ઉપલો આવાં યશ્તનો દાખલો હયાં દાખલ કરવાની માત્ર એજ મતલબ છે કે એ યશ્ત લખાઈ તે જમાનામાં અશો જરથોસ્તની પેગમંબરી વીશે દુન્યાનાં લોકોમાં શું વીચાર હતો તે જણાવવું. એ વીચાર એવો હતો કે જરથોસ્ત પેગમંબર થયો તે હોરમજ્દની ખાસ ખાહેશથી થયો હતો, અને જરથોસ્ત વીશે એવો ઉંચો મત બાંધ્યા આગમચ તે વખતનાં લોકો જરથોસ્ત ઉપર એક પેગમંબર તરીકે પુરતો એતેકાદ લાવતા હતા એ તો દખલતું છે. વલી ફરવરદીન યશ્ત ઉપરથી માલુમ પડે છે કે સરવે, અમ-શાસ્પંદોએબી ઇછયું હતું કે જરથોસ્ત એક પેગમંબર થાએ. ૧૩૨

૧૩૨. તમામ અમેશાસ્પદોએ, પુરશેદના જેવી રોશન પ્રકાશની દરખ ભરેલી ખુશી સાથે તથા પુરતાં ઇમાનથી અને ખરાં દીલ સાથના મનથી તેને (જરથોસ્તને) દુન્યાના લોકોના અહુ (આએ દુન્યાને લગતા સરદાર) અને રતુ (પેલી દુન્યાને લગતા સરદાર ધર્મના વડા) તરીકે,— અશોઈ (રાસ્તી) કે જે સાથી મોટી, ઘણીજ ખુબીવાલી અને ઘણીજ શ્રેષ્ઠ છે તેની સ્તુતિ કરનાર તરીકે,—અને આએ દીન કે જે હસ્તી ધરાવનારી સઘલી દીનામાં ઘણીજ ખુબી ધરાવનારી છે તેનો ફેલાવો કરનાર તરીકે—પસંદ રાખ્યો. (ફરવરદીન યશ્ત ફ. ૮૨ મો).

બાબ પ મો.

જરથોશ્તની આગમચની માનદ્યસની દીન.

ધરાન દેશ મધે અશો જરથોશ્તે પોતાની નવી હોરમજ્દી જરથોશ્તી દીન ફેલાવી તેની આગમચ તે મુલકમાં કોઈ મજ્દબ ચાલુ હોયો નેઈએ. તે મજ્દબ કેઈ પ્રકારનો હતો, તેમાંનું કેટલું જરથોશ્તે બહાલ રાખ્યું, કેટલું રદ કીધું, તે જાણવાથી જરથોશ્તી ધર્મની ખુબી બરોબર સમજવાને આપણે વેહેલા સામરય થઈ શક્યે છઈએ. એટલા વાસતે એ બાબે થોડીએક તપાસ લેવી જરૂરની છે.

૩૫. આગલી દીનવાલાઓ પચોઈયો-તકએક કેલવાતા હતા.

જરથોશ્તની આગમચની દીનવાલાઓને પોરીઓદકેશ કેહેતા હતા. તેઓની દીન જરથોશ્તે બહાલ રાખી હશે. કાંએજે જરથોશ્તી પુસ્તકોમાં પોરીઓદકેશોને માન સાથે યાદ કીધામાં આવે છે. જેમકે યજ્ઞશ્નેનાં પહેલા હામાં^{૧૩૩} તેમજ બીજે ઠેકાણે પોરીઓદકેશનાં† તથા નબાનજ્દીશ્તના ‡ ફરોહરોને આરાધ્યાં છે.

૧૩૩. અશો લોકોના મજ્દબ અને જોરાવર ફરોહરોને, પોરીઓદકેશીઓના ફરોહરોને, નબાનજ્દીશ્ત લોકોના ફરોહરોને અને પોતાના રવાનના ફરોહરોને હું ઇજ્ઞા કરું છું. (યજ્ઞશ્ને હા. ૧ લો ફ. ૧૮ મો).

† યજ્ઞશ્નેના ૨૬ મા હાના ૫ મા ફકરામાં ગયોમરદ, જરથોશ્ત, ક્રએ ગુસ્તારપ અને જરથોશ્તના છોકરા ઇસદવાસ્તને,—પોર્ષોત્કેશ તરીકે ગણેલા છે. તે ઉપરથી એવો સાર નીકલે છે કે જરથોશ્તી ધર્મની આગમચના ધર્મમાં જેઓ જનમ્યા હશે તેઓને પોર્ષોત્કેશી (આગલા મજ્દબવાલા) ને નામે ઓલખવામાં આવતા હશે અને તેથીજ જરથોશ્તને પણ ખાસ રીતે પોર્ષોત્કેશ લખેલો છે.

‡ જરથોશ્તનો મજ્દબ ચાલુ થવા પછી તે મજ્દબમાં જેઓ જનમ્યા હશે તેઓ નબાનજ્દીશ્તના નામથી ઓલખાતા હોવા નેઈએ. યજ્ઞશ્નેના ૨૬ મા હાના ૭ ફકરામાં જે ગુજરી ગયેલા એરવદો (ઉસ્તાદો) ના તથા તેઓના શાગેદીના ફરોહરોને યાદ કરવામાં આવ્યાં છે તેઓને નબાનજ્દીશ્ત તરીકે જાણવેલા છે. એ ઉપરથી ધારી શકાએ છે કે તેઓ જરથોશ્તના નવા ધર્મ સાથે સંબંધ ધરાવતા હોવા નેઈએ.

વલી ફરવરદીન યસ્તમાં એક ઠેકાણુ પોરીઆદકેશનાં ફરોહરોને યાદ કીધાં છે, ^{૧૩૪} એટલુજ નહી પણ તેઓને પોતાનાં ઘેરમાં બોલાવ્યાં છે અને ત્યાં આવી ખુશી ખુશાલીથી ફરવાને અરજ કીધામાં આવે છે. વલી એજ યસ્તમાં પોરીઆદકેશનાં ફરોહરોને ઘણા કૌવતમંદ ગણ્યાં છે તથા તેઓને બીજા મરી ગએલાઓનાં કે જીવતાઓનાં ફરોહરો કરતાં સરસ ગણ્યાં છે. ^{૧૩૫} યજ્ઞશનેતાં ૨૬ માં હામાં આગલી દીનવાલાઓનાં ફરોહરોનેજ નહી પણ તેઓનાં જનને, તેઓની દીનને, તેઓની ખુધીને તથા તેઓનાં રવાનનેબી આરાધ્યાં છે. ^{૧૩૬} તેમજ ફરવરદીન યસ્તમાં બીજા ઠેકાણુ જરથોસ્તને પોતાને **પોરીઆદકેશ** લખ્યો છે. ^{૧૩૭} એ ઉપરથી જણાએછ કે આગલા ધરાની ધર્મો મધેના કેટલાએક ધર્મ સારા પણ હશે ત્યાંસુધી જરથોસ્તી

૧૩૪. અશો લોકોના મજાબુત જોરાવર, મજાબુત ફતેહમંદી ભરેલાં ફરોહરો મધેનાં, પોર્યોત્કેશ લોકોના ફરોહરો મધેનાં, નખાનજદિશ્ત લોકોના ફરોહરોમાંનાં—ફરોહરો ખુશાલ થઈને આએ મકાનમાં આવે, ખુશાલ થઈને આએ મકાનમાં ફરે હરે;—અને ખુશાલ થઈને આએ મકાનમાં (વસનારાંઓને સાહે) ખુબી ભરેલી ભલી આશીરવાદની દુઆ દીએ; ખુશાલ થઈને આએ મકાનમાંથી પાછાં પધારે; અને દાદાર હોરમજ્દની તથા અમેશાસ્પદોની અમારી સ્તુતિ તથા ભક્તિ (તેઓને પોહ્યાડવા) લઈ જાએ; અને અમેા મજદયસ્નાનોના આએ મકાનમાંથી કોઈબી સખએ તેઓ (ફરોહરો) (બદ દુઆ) પોકારતાં પાછાં નહી ફરે! (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૧૫૬-૧૫૭ મો).

૧૩૫. ઓ સ્પિતમ! તે અશો લોકોની ફરવશીઓ ઘણીજ જોરાવર છે જેઓ પોર્યોત્કેશીઓની છે, અથવા જેઓ નહી જનમેલા પ્રરશોગરદ કરનારા સોશ્યતોની છે; વલી ઓ સ્પિતમ જરથુસ્ત્ર! બીજા જીવતા અશોધવાલા નરોની પ્રવશીઓ, યુજરી ગએલા અશોઓની ફરવશીઓના કરતાં વધારે જોરાવર છે. (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૧૭ મો).

૧૩૬. પેહલી કેશવાલાઓ મધેના તથા (અહુરમજ્દની) પેહલી શિખામણુ શાંભલનારાઓ મધેના તે અશો મરદો તથા અશો ઓરતોના જન, દીન (એકીન, અંતઃકરણ), ખુદ્દિ, રવાન તથા ફરોહરને હમો યાદ કરીએચ, જેઓએ અશોઈને પસંદ રાખી છે (અથવા માન આપ્યું છે). (યજ્ઞશને હા ૨૬ મો ફ. ૪ ઠો તથા ફરવરદીન યસ્ત ૫. ૧૪૯ મો).

૧૩૭. તમામ હાડમંદ દુન્યાના અહુ તથા રતુ અને પોર્યોત્કેશ જરથોસ્તને અમેા યાદ કરીએચ. (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૧૫૨ મો.)

ધર્મમાં તે આગલા તે વખતના ધર્મ પાલનારાઓના ફરોહરોને ઇ-
જવાના તથા તેઓને આપણા ઘેરમાં ઓલાવાના ફરમાનો આવે નહીં
અને તેમજ જરથોસ્તને પોતાને પોરીઓદકેશ કેહેવામાં આવે નહીં.

૩૬ જરથોસ્તની આગમચ કેટલીએક દીન રેવાજ પાંખી હતી.

જરથોસ્તની આગમચ એકથી વધારે દીન માલુમ હતી તે
યજ્ઞશનેના ૪૬ માં હામાં ‘દ્યેનાઓ’ ઓલ આવે છે ^{૧૩૮} તે ઉપ-
રથી માલુમ પડે છે. તેમજ યજ્ઞશનેના ૩૪ માં હામાં ^{૧૩૯} પણ
એકથી વધારે દીનની બાબત છે. ફરવરદીન યસ્તના ૭૪ માં
ફરામાં ^{૧૪૦} પણ એકથી વધારે દીનને આરાધી હોએ એમ લાગે છે.
તથા બીજે બે ત્રણ ઠેકાણે એકથી વધારે દીન વીશે લખેલું આવે
છે તે ઉપરથી જાણાય છે કે જરથોસ્તની આગમચ બીજી કેટલી-
એક દીનો રેવાજ પાંખી હતી.

હવે ‘અષેમ વોહુ’ તથા ‘યથા અહુ વધર્થો’ તથા ચંગે-
હાતામ નામની આપણી પુરાણી અને નામીચી અને ધાર્ધામેલે

૧૩૮. કારણ કે દીનો * પેહલ્લાં તુંએ પેદા કરી છે, ઓ અહુર !
(યજ્ઞશને હા. ૪૬ ફ. ૬ ઠો).

* આએ ઠેકાણે દ્યેનાઓનો અર્થ અશ તથા દરજી વચેનો તફાવત
પીછાણવાની શક્તિનો—યધ શકેછે; દીન એટલે ધર્મનો અર્થ હાં લાગુ
પડતો લાગતો નથી (બીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

૧૩૯. તે રસ્તો, ઓ અહુર ! જે તુંએ મને જાહેર કીધો છે તે
બહમન (બલાંમન)નોજ છે ; (અને બહમનમાંથીજ ઉત્પન્ન થએલી)
સોશ્યતો (આગલા મજહબ ફેલાવનારાએ) ની દીનો (કાએદાઓ) છે, જે
સારી બનાવેલીઓ છે ; (તે મુજબ ચાલનાર) અશોધનેલીધે સુખી જી-
વગી ભોગવી શકેચ. (યજ્ઞશને હા. ૩૪ ફ. ૧૩ મો).

૧૪૦. દીનોને * હમો ઈજાએ છધએ.—(ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૭૪ મો).
* આએ ઠેકાણે દ્યેનાઓ શબ્દની આગમજ આસ્નાઓ (જાણવા તથા
સમજવાની શક્તી), તથા મનાઓ (વીચાર), એવા બે શબ્દો આવેલા
છે તેથી હાં દ્યેનાઓ નો અર્થ અંતઃકરણનો થઇ શકે છે અને તેનો
શામટો અર્થ નીચે મુજબ કરવો દરસ્ત લાગે છે:—“સોશ્યતોની જાતી
અથવા આકાશી સમજણ, વીચાર તથા દ્યેના (અશોઈ તથા દરજીને
પીછાનવાની શક્તી અથવા અંતઃકરણ) ને હમો ઈજાએ છધએ. (બીજી
વાર પ્રગટ કરનાર).

જરથોસ્તની આગમ્યની બનેલી બંદગીઓની જે શરેહ યજ્ઞશ-
નેના ૧૯ માં, ૨૦ માં તથા ૨૧ માં હામાં આવે છે. તેમાં ત્રીજો
ત્કઝેષ,* તથા ત્રણ ત્કઝેષ,* તથા પાંચ ત્કઝેષ,* એવા બોલો
આવે છે. તેનાં અર્થો હાલસુધી એમ કરવામાં આવે છે કે અશેમ
વોહુના ત્રણ ભાગ છે, યથા અહુ વધરીઓનાં પાંચ અને
ચંગે હાતામના ત્રણ ભાગ છે; પણ ત્કઝેષનો અર્થ બીજે સઘલે
ઠેકાણે રેવાજ, કાઝેદા એવો કરવામાં આવે છે અને આએજ
જગોએ ભાગનો કીધામાં આવે છે, તેથી એ અર્થ ઉપર શક જ-
એ છે અને મારા વીચાર પ્રમાણે હયાં પણ રેવાજ તથા કાઝે-
દાનો અર્થ ચાલુ રાખીએ તો કસી અડચણ લાગતી નથી. એ
ત્રણુડે બંદગીઓ જુની છે પણ તે કયા વખતની છે તે જણાવા
એક બંદગીની શરેહમાં જણાવ્યું છે કે તે ત્રીજી દીનવાલી છે
કે પાંચમી દીનવાલી છે. એવી રીતે તેની શરેહમાં જણાવ્યું હોએ
તો તે ધ્યાનમાં ઉતરી શકે એવી બીના છે. એ બાબત ઉપર હું
હીમતથી, મારે વીચાર ચોકશ હોએ તેમ, બોલી શકતો નથી,
પણ એ બીના ધ્યાન ઉપર લેવા જોગ છે તેમાં કશો શક નથી.

* ત્રિતીમ ત્કઝેષેમ (યજ્ઞસ્તે હા ૧૯ મો ૫. ૧૩ મો), પેહલવી
તરજુમો કરનારે એનો અર્થ “સતીગર દાતોબરી”=ત્રીજી દાવરી કીધો
છે—તેમજ ‘થાયો ત્કઝેષનો’ એ દાતોબરી=ત્રણ દાવરી અર્થ કરીને શરે-
હમાં સહમજાવેય કે ત્રણ હોકમ, (યજ્ઞસ્તે હા ૨૦ મો ૬. ૩ જો);
અને ‘પાંચ ત્કઝેષનો’ અર્થ પાંચ દાતોબરી=પાંચ દાવરીનો કરીને તેની
શરેહમાં પાંચ હોકમ અથવા પાંચની હકુમત-એમ સમજાવે છે. એ છેલ્લી
પાંચ દાવરીથી, માનપતી (ધરતું વડપણ), વીરપતી (મોહલાતું
વડપણ), જંદપતી (કસ્યાતું વડપણ), દેહપતી (દેશતું વડપણ)
અને જરથોસ્તોતુમી (દસ્તુરાન દસ્તુર અથવા રદના દરજ્જા)ની મત-
લખ નીકલી શકે છે. એ જગોએ ત્કઝેષનો અર્થ રેવાજ કરતાં કોઈ જુદો
થવો જોઈએ, પણ ભાગનો અર્થ તો થતોજ નથી, કારણ ભાગ એવા
અર્થના શબ્દને સાર, ઉપલાજ ત્રણુડે હાએમાં બધ શબ્દ આવેલો છે.
સુજરાતી તરજુમો કરનારાઓએ પણ પેહલવી તરજુમાને આધારે ત્રણ
દાવરીવાલો, તથા પાંચ દાવરીવાલો—એવો તરજુમો કીધો છે. સ્પી-
ગલે એ ત્રણુડેના અર્થ:—the third paragraph;...the five fold;
three maxims; three sentences—એવા કીધો છે. (બીજી વાર
પ્રગટ કરનાર).

૩૭. દીન ફેલાવનારાઓ 'સઓધ્યન્તો' કહેવાતા હતા.

'સઓધ્યાંસુ' બોલના બે અર્થો થઈ શકે છે. જ્યારે 'સુ' ધાતુ ઉપર લવીધ્યની નીશાની 'ધ્ય' લાગે છે ત્યારે, હવે પછી દુન્યાના લોકોમાં ફાએદો કરવા જે આવનાર છે તેને વાસતે તે બોલ આવે છે. જેમકે જે પેગમબર રસતાબેજ કરવાને આવશે તેને આપણે 'સઓધ્યાન્સ' (સોશીઓશ) કહીએ છઈએ. એ અર્થ ચોકસ રીતે ફરવરદીન યસ્તમાં^{૧૪૧} કરવામાં આવેલો છે વાસતે તેની ઉપર કશો શક શુભેહ રેહતો નથી. પણ 'સઓધ્યન્તો' બોલ ઘણી વેલાએ જરથોસ્તની આગમચ થઈ ગએલા કોઈ પુરૂશને વાસતે આવે છે તે જગે 'હવે પછી ફાએદો કરવા આવનાર' એવો અર્થ લાગું પડી શકતો નથી, વાસતે ત્યાં બીજો અર્થ સોધવો જોઈએ છે. જો 'સુચ' ધાતુ લઈએ, તો 'સઓધ્યન્તો' નો અર્થ 'રોશની આપનારાઓ, એવો થઈ શકે છે અને તે જરથોસ્તની આગમચ થઈ ગએલાઓને વાસતે બરોબર લાગુ પડે છે. જેઓએ દીન સમજવી અને લોકોને બોદાઈ માર્ગની રોશની આપી તેઓ 'સઓધ્યન્તો' કહેવાતા હતા, એટલે કે જરથોસ્તની આગમચનાં પેગમબરો એ નામથી ઓલખાતા હતા. તેમજ જરથોસ્તની સાથનાં તથા તેની પછીનાં ધર્મ ફેલાવનારા તથા ઉપયોગી લોકોથી એજ ઓલકાબથી ઓલખાતા હતા. જેમકે યજ્ઞશનેનાં ૧૨ માં હામાં^{૧૪૨} એક જરથોસ્તી

૧૪૧. અશો અસ્તવત એરેતના ફરોહરને હમો યાદ કરીએ છઈએ, જે ફતેહમંદ સોશ્યોસને નામે તેમજ અસ્તવત એરેતને નામે જણાએલો છે ; તે સોશ્યોસ એટલા વાસતે કહેવાએ છે કે તમામ હાડમંદ દુન્યાને તારનાર થશે ; તે અસ્તવત એરેત એટલા વાસતે કહેવાએ છે કે તે બદન ધરાવનાર અને જન ધરાવનાર (માનસ) હોવા છતાં, બદન ધરાવનારાઓના દુઃખ (નાશ)ની સાંભે થશે (તારશે) — બે પગાંઓ (માનસો)માં દરજી (જુહાઇ)ની ખાસ્યતની સાંભે થવાને (દેફે કરવાને) અને અશોષ (રાસ્તી) ને માર્ગે ચાલનારાઓએ ખમેલાં દુઃખની સાંભે થવાને વાસ્તે (તે કોશેશ કરશે) (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૧૨૮-૧૨૯).

૧૪૨. જે તરીકાનો અહુરમજ્દ છે, જેણે તમામ જનવરોને તથા અશો નર (ગયો મરદ)ને પેદા કર્યાં છે ; જે તરીકાનો જરથોસ્ત હતો,

પુરૂશ દીનમાં દાખલ થતી વખતે, તેમજ બીજે કોઈબી વખતે જરથોસ્તનાં, ગુસ્તાસ્પનાં ફરશોસ્તરનાં, જામાસ્પનાં તથા બીજા કોઈબી સાથે મારગે ચાલનારા ઉપયોગી દીન સમજાવનારાઓની માફક, તેઓના તરીકા પ્રમાણે ચાલવાને કબુલાત આપે છે. તે ફરરામાં જરથોસ્તની સાથનાં તથા તેની પછી થઈ ગએલા ઉપયોગી દીન સમજાવનારાઓને ‘સઓબ્યન્તો’ લખ્યાછે. પણ યજ્ઞશત્તેનાં ૯ માં હામાં^{૧૪૩} હોમ જરથોસ્તને કેહ છે કે જેમ આગલા સોશ્યંતોએ (દીન સમજાવનારાઓએ) મારી સ્તુતી કીધી છે તેમ તું કર. એ જગોએ ‘સઓબ્યન્તો’ નો અર્થ આગલ થઈ ગએલા દીન સમજાવનારાઓનો કરવો પડે છે. હવે હોમ આએ રીતે જરથોસ્તને કેહ છે તેની આગમ્ય કહી જાએ છે કે આગલ જમશેદના બાપે, ફરેદુનના બાપે, ફરેશાસ્પના બાપે અને તારા બાપ પોરૂશસ્પે મને આરાધ્યો છે. તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે જે ‘સઓબ્યન્તો’ વીશે હોમ બોલે છે તેઓના નામ એજ હામાં આગલ જણાવેલાં છે અને તે નામવાલા પુરૂશો જરથોસ્તની આગમ્ય થઈ ગએલા છે. વાસતે એટલા ઉપરથી હડે છે કે જેઓ દીન સમજાવતા હતા તેઓ ‘સઓબ્યન્તો’ કેહેવાતા હતા. પછી તેઓ જરથોસ્તની પછી ના વખતના, પણ જે પુસ્તકમાં એ બોલ મલે તે લખાયું તેની આગમ્યના, કે તેના પોતાના વખતના કે તેની આગમ્યના વખતના હોએ. પણ જે છેલ્લો પેગમબર સોશ્યોસ આવશે તે તો આએ દુન્યાના લોકોને પાપમાંથી છોડવી તેઓને પાછા પવિત્ર કરશે એવું લખેલું છે, વાસતે તેને બીજા ‘સઓબ્યન્તો’થી જુદા પાડવો જોઈએ છે.

જે તરીકાનો કએ ગુસ્તાસ્પ હતો, જે તરીકાના ફરશોસ્તર તથા જામાસ્પ હતા અને જે તરીકાના જાહેર (રાસ્ત) કામ કરનારા અશો સોશ્યોસો મધેના દરેક હતા—તેજ તરીકાવાલો અને તેજ કેશવાલો હું મન્યસની તથા જરથોસ્તી છું. (યજ્ઞશ્તે હા. ૧૨ ક. ૭ મો).

૧૪૩. (હોમ જરથોસ્તને કેહછે કે)...સ્તુતીએ કરી તું મારી સ્તુતી કર જેમ બીજા સોશ્યંતો (રાસ્તીનો માર્ગ દેખાડનારાઓ) એ મારી સ્તુતી કીધી છે તેમ. (યજ્ઞશ્તે હા. ૯ ક. ૨ જે).

૧. ગઘચોમરદ.

અવસ્તામાં જાણાવ્યા પ્રમાણે સૌથી પહેલો પુરૂષ જે દીનની રહે ચાલ્યો હતો તે ગચોમરદ હતો. ગચોમરદની આગમ્ય આદમ જાતની વસતી હતીજ નહીં એવું ચોકસ કહેવાઈ શકાતું નથી. પેહલવી કેતાબોમાં ‘મશીઅ’ તથા ‘મશીઆની’ ની બીના જોવામાં આવે છે, પણ અવસ્તામાં તે વીશેનું કસું બંધાન મલી આવતું નથી. જ્યારેબી કદીમ જમાનાથી તે રસ્તાએજ સુધીના માનસો વીશે બોલતું હોએ છે ત્યારે બે છેડા પકડવામાં આવે છે. પેહલો છેડો ગચોમરદથી શરૂ થાએ છે અને બીજો છેડો સોશ્યોસથી આખર થાએ છે. દુન્યાની આખેરી સોશ્યોસથી આવશે તે વીચાર મુજબ માણસની વસતી ગચોમરદથી શરૂ થઈ હતી એવું બીં મારવું પડે છે, કાંએજ તેઓ બંધને બે છેડાઓ ઉપર મેલવામાં આવ્યા છે. યજ્ઞશનેના ૨૬ માં હામાં પેહલાં, આગલી દીનવાલાઓના, તથા આગલ જેઓએ કાંન આપોને હોરમજદની શીખામાણુ સાંભલી હોએ તેઓ માંહેલા મરદ તથા ઓરતોના જનને, દીનને, ખુધીને, રવાનને તથા ફરોહરને આરાધ્યાં છે, પછી ગચોમરદના ફરોહરને આરાધ્યું છે, પછી જરથોસ્તના, ગુશ્તાર્પના, જરથોસ્તના છોકરા ઇસિતવાસ્તરના ફરોહરોને, પછી તમામ નવી દીન કબુલ કરનારાઓનાં જનને, દીનને, ખુધીને, રવાનને તથા ફરોહરને ઇજ્યાં છે, અને સૌથી છેલ્લે તમામ ફરોહરોને શામઘાં આરાધ્યાં છે, જેઓમાં ગચોમરદનાં વખતથી તે સોશ્યોસનાં વખત સુધીનાં અરસામાં હાલ સુધીમાં થઈ ગએલા ગુજરી ગએલા, તથા હવે પછી સોશ્યોસનાં વખત સુધીમાં થનારા માનસોના ફરોહરો આવી જાએ છે.^{૧૪૪} એ રીતે જોતાં પેહલી દીનવાલાઓમાં અને પેહલી શીખામાણુ સાંભલનારાઓમાં સૌથી પેહલો ગચોમરદ ઠડે છે. પણ એ વીશે

૧૪૪. ગચો મરદથી તે ફતેહમંદ સોશ્યોસ સુધીના તમામ અંશો લોકોના બલાં, બહાદુર, વરધી કરનારાં ફરોહરોને હમો ઇજ્યે છયે (યજ્ઞશને હા. ૨૬ ક. ૧૦ મો.).

ખાલાસાથી ફરવરદીન યસ્તમાં કહે છે કે ગચોમરદ પેહલાં હોરમજ્દ-
નો વીચાર તથા તેની શીખામણુ સાંભલી અને તે ગચોમરદથી ઇરાન
મુલકની વસતીનો નાભ તથા આલાદ પેદા થઈ. ૧૪૫ આગે દાખલા-
થી ખાલ્લી રીતે જણાવે છે કે ઇરાનીઓની તોખમ ગચો મરદથી છે
અને તે પેહલો હોરમજ્દની શીખામણુ શાંભલનાર હતો. હોરમજ્દ
તેને શીખવ્યું હતું, વાસતે જો તે વેલા તેનાં બચાં છોકરાંઓની
વસતી તેની આગલ વધી ગઈ હોય તો તે તેઓના પેગમબર ત-
રીકે ગણાતો હતો. આગલા વખતમાં પાદશાહ, બુજેરગ તથા પેગમ-
બરનો મરતબો દરેદ કુટુંબ, તાએફા યા કોમનાં વડવાઓ ભોગવતા
હતા. કુટુંબનો વડો તેજ પાદશાહ તથા પેગમબર ગણાતો હતો.

કેટલાએકો કહે છે કે જરથોસ્તી દીન ગચોમરદથી છે. તેઓ
ઉપલા ફકરાનો ટેકો લીધે છે. પણ જે શીખામણુ હોરમજ્દ
જરથોસ્તને આપી હતી તેજ ગચોમરદને આપી હતી એવું
ઉપલા ફકરા ઉપરથી જણાતું નથી. જે અને જેટલું જરથોસ્તને
શીખવવું પડ્યું હતું તે અને તેટલું ગચોમરદને દુન્યાની
પેહલી શરૂઆતમાં જણાવાની કસી ગરજ પડી નહીં હોય. વાસતે
ગચોમરદ હોરમજ્દની જરથોસ્તી મજહબ પાલતો હતો એમ
ખાલવાની આપણી પાસે કસી સાબેતી નથી, પણ તે હોરમજ્દની દીન
પાલતો હતો તે ઉપલા ફકરા ઉપરથી નકી હોય છે. તે માનદ્યસની
દીન પાલતો હતો એટલુંજ આપણે ફેલી શકીએ પણ તે જર-
થોસ્તી દીન પાલતો હતો એમ નહીં કહેવાય. આગલ ચાલતાં
માનદ્યસની તથા જરથોસ્તી દીન વચેનો ફરક આપણે જોઈશું.

૨. હોશંગ.

ઉપર જણાવ્યું છે કે આગલા વખતમાં પાદશાહો, પેગ-
મબરોમાં તથા દસતુરોમાં ખપવાનો હક ધરાવતા હતા. હાલ-

---

૧૪૫. અશો ગચોમરદના ફરોહરને હમો ઈજ્યે છયે, જે પેહલુલાએ
અહુરમજ્દના વિચાર અને શિખામણોને સાંભલ્યાં, જેનાથી ઇરાનીઓના
મુલકના નાભ (કુટુંબ અથવા સીલસીલો) અને ઇરાનીઓના મુલકના
તોખમ ઉત્પન્ન થયાં. (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૮૭ મો).

માં પણ ધંગલડમાં તેમજ ખીજ મુલુકોમાં પાદશાહ (Temporal head), તેજ દસ્તુરાન દરતુર (Spiritual head), તથા તેજ દીનનો સંભાલ કરનાર (Defender of the faith) લખાએછે. એ રીતે ધરાનનાં કેટલાએક નામીયા પાદશાહોએ દીનનો સંભાલ કીધો છે તથા દીનનાં દુશમનોને મારી હટાવ્યાછે, તેનું થોડું એક બયાન અવસ્તા મધેથી મળે છે. હોશંગનાં વખતમાં, તે વખતનાં લોકોનાં વીચાર પ્રમાણે, જદુગરો તથા પરીકનો ધંધો ચાલતો હતો અને માજનદરાન તથા ગીલાન મધે બદકારી ઘણી ફેલાઈ હતી, તેથી આવાં યશ્ત પ્રમાણે તેણે ૧૪૬ જે મુલુકોમાં જદુગરો રહેતા હતા, તે મુલકો છૂતી લીધા અને માજનદરાન તથા ગીલાનના એ તૂતીઆંઉશ દેવોની બદકાર વસતીને નાબુદ કરી નાખી હતી. હમેશે ધરાની પેગમબરાને જદુગરો તથા જુઠાઈની સામે મોટી દુશમનાઈ હતી, તે હોશંગનાં વખતથીજ આપણા જ્ઞવામાં આવે છે. ગોશ યશ્ત પ્રમાણે ૧૪૭ હોશંગ કદીખી દેવોથી (બદકાર માણસોથી) જરાકબી દર ખાતો નહી હતો, તેની જગે હોશંગને જોઈને તેઓ ઘણીબી હીમત રાખ્યા છતાં ખીહીને નાહસી જતા હતા.

૩. તેહમુરસ.

રામ યશ્ત પ્રમાણે ૧૪૮ તેહમુરસે તમામ બદકાર માન સોને તથા તમામ જદુગરો તથા પરીકોને નેસત નાબુદ કીધા

૧૪૬. તેનીને (અર્દાસુરને) પેશદાદ હોશંગે, અલખુરજ પહાડની નીચેની જગો ઉપર..... આરાધી.—તેથી તેણે તેનેથી આએ મુરાદ ચાહી કે, ઓ ખુબીવાલી, ઘણીજ ક્ષાએદેમંદ અને નિર્મલ અર્દાસુર! મને તું આએ મુરાદ બખશ કે હું તમામ દેશોના દેવો, ખુરા માણસો, જદુગરો, પરીઓ, સાતર (જુલમગરો) કવિ (દેખતી આંખે આંધલાઓ) અને કર્પન (છતા કાંને બેહરા) લોકોની ઉપર સૌથી ચહકતી પાદશાહી હું મેલકું, અને માજદરાની દેવોના તથા ગેલાની પાપીઓના એ તૂતીયાંશ દેવો તથા પાપીઓનો હું નાશ કરું. (આવાંયશ્ત ૫. ૨૧-૨૨).

૧૪૭. (હોશંગે ચાહું) કે હું માજદરાની તમામ દેવોને મારનારો થાઉં; ખીહીકથી ખીહી જધને તે દેવોની સાંખે હું નમું નહી; બલકે તે તમામ દેવો (મને નમવાને) નાખુશ છતાં મારેથી ખીહીને મને નમે અને મારેથી ખીહીને દોજખના અધકારમાં નાહસી જાએ. (ગોશ યશ્ત ૬. ૪).

૧૪૮. તે (રામયજદ)ને જનાવંદ (અખ્તર ધરાવનાર) તેહમુરસે..... ઈજ્યો અને તેનીથી ચાહયું, કે ઓ ઉપર કામ કરનાર વયુ! તું મને,

હતા અને એહેરેમનને ઘોડાની સુરતમાં તાબે કરી તેની ઉપર દુન્યાના બધે કીનારાઓ સુધી, ૩૦ વરશ લગી સવારી કીધી હતી. એહેરેમનની ઉપર ત્રીસ વરશ વેર સવારી કીધી હતી એ માત્ર એખારતબાણ સમજવી. મતલબ કે ૩૦ વરશ વેર તેહેમુરસે પોતાને તાબે રહેલી પ્રજાઓમાં એવો તો સારો બંદાબસ્ત રાખ્યો હતો કે બધી ત્યાંથી શેકસત પાંખી હતી. જેમ ઘોડાની ઉપર સવારી કરી તેને આપણે આપણા તાબામાં રાખીએ છઈએ તેમ તેહેમુરસનાં બાપતમાં લોકો પોતાનાં ખરાબ હવસોની ઉપર સવારી કરી, પોતાનાં હાથ તલે તે બદીને જેર કરવા તેનાથી શીખ્યા હતા.

૪. જમશેદ.

વંદીદાદની ૨૭ પરગરદ ઉપરથી એવું દીશેછે કે જે તરેહની દીન હોરમજદે જરથોસ્તને શીખવી હતી તેવીજ દીન જમશેદને પણ બતલાવી હતી અથવા બતલાવા છઈ હતી, પણ જમશેદમાં તે ફાલેશ કરવાની શક્તી નહી હોવાને લીધે તે દીન સમજવાનું તથા ફેલાવાનું કામ જરથોસ્તને વાસતે રહ્યું હતું અને આખરે જરથોસ્તથીજ તે જાહેર થઈ હતી, તોપણ બીજા આગલા પેગમબરોની માફક જમશેદે બધી દફ કરવાની કેટલીએક મેહનત લીધી હતી. આવાં યશ પ્રમાણે ૧૫૦ તમામ જાદુગરો, પરીકો, બદ-

આએ મુરાદ બખશ કે હું તમામ દેવોને અને ખુરા માનસોને, તમામ જાદુગરોને અને પરીઓને મારનાર થાઉં, અને ગનામીનોને, ઘોડાના રૂપમાં તાબેદાર કરીને, ૩૦ વરશ સુધી જમીનના બધે કીનારા (છેડાઓ) સુધી તેની ઉપર સવારી કરું. (રામયસ્ત ફ. ૧૧-૧૨).

૧૪૯. ત્યારે મને સોહામણા જમશેદે આએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો, ઓ જરથોસ્ત! કે હું દીનનો ફેલાવો કરનાર તથા તેનો શુભાર કરનાર થવાને નથી લાયક કે નથી શિખેલો. (પરગરદ ૨ ફ. ૩ ને).

૧૫૦. તેનીને (અર્દાસુરને) નેક ટોલાવાલા (ખોહલી રૈયત તથા ગાવ ગોસ્પંદ ધરાવનારા) જમશેદે હુકમે પાહડની ઉપર.....છજી.—તેથી તેણે તેની પાસે આએ મુરાદ આહી કે “ઓ ખુખીવાલી, ઘણીજ ફાએ-દેમંદ અને નિર્મેલ અર્દાસુર! મને આએ મુરાદ તું બખશ કે હું તમામ દેશોના દેવો, પાપી માનસો, જાદુગરો, પરીઓ તથા સાતર, કવિ અને કરપન લોકોની ઉપર સૌથી સરસ પાદશાહી મેલવું; અને દેવોના અખ્યારમાંથી—દોલત તથા શાયદો એ બધે ચીજ, વરધી અને ટોલું એ બધે ચીજ, અને તૃપ્તિ અને કીર્તી એ બધે ચીજ હું દુર કરું. (આવાંયસ્ત ૫. ૨૫-૨૬).

કાર માણસો તથા દેવોને જમશેદ જેર કીધાં હતાં તથા દેવોની કીર્તી તથા આબાદી તેણે કોતાહ કીધી હતી.

૫. ફરેદુન.

આવાં યશ્તમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સચાઈની દુન્યાને ખરાબ કરવાને માટે અંત્રમીનોએ જુઠા અને પાપી જોહાકને ઉશકેરી તેની મારફતે અશોધને કાઝેદ ચાલનારી દુન્યાનો નાશ કરવા આહુતું હતું; પણ તે પાપી જોહાકને બહાદુર ફરેદુને મારી દુન્યાના લોકોને તેનાં જીવમથી છાડવ્યાં હતાં.^{૧૫૧}

૬. કેકાઉસ.

કેકાઉસેખી જાદુગરો, પરીક તથા તમામ બદ માણસો તથા દેવોને પોતાને તાંબે કરી જેર કીધા હતા. તે આવાં યશ્ત ઉપરથી જણાવે છે.^{૧૫૨}

૧૫૧. તેનીને બાહદુર ખાંદાનના આત્મીનનાં ખાંદાની પુત્ર ફરેદુને ચાર ગોશવાલાં વરેન (ગેલાન શેહર)માં ..... આરાધી.—તેથી તેણે તેનીથી ચાહેઉ કે “ઓ ભલી ધણીજ ફાયદેમંદ અને નિર્મલ અર્દર્શિ-સુર! તું મને આએ સુરાદ બખ્શ કે હું ત્રણ જીવાનવાલા, ત્રણ માથાં-વાલા, છ આંખવાલા હજારગણી યુક્તીવાલા પુરતાં કુવતવાલા આએ ખલકના લોકોને માટે પુરા તથા નુકસાન કરનાર, દુરવંદ, તથા પુરતાં કુવતવાલી અને નુકસાન કરનારી દેવી કે જેને ગનામીનોએ અશોધની પેદા-યશમાંની જીસમાંની પેદાયશનાં નાશને માટે પેદા કીધી છે તેનીનાં જેવા (અથવા તેને લગતા) અજ દહાક (જુહાક)ને મારનારો થાઉં, અને શેહરનાજ તથા અરનવાજ નામની તેની બે પિયારીઓ, જેઓ આએ દુન્યામાં જનમ લેતી ઓરતોમાં ધણીજ સુંદર બદનવાલી છે, અને જેઓને ધણીજ છુપી જગોમાં રાખવામાં આવી છે, તેઓને હું મારા હાથમાં લાઉં. (આવાં યશ્ત ૫. ૩૩-૩૪).

૧૫૨. તેનીને (અર્દર્શિસુરને) ચાલાક અને મોટી કીર્તીવાલા કાવુસે ઓરેજીક્ય પાહડ ઉપર... ..... આરાધી.....કે મને તું આએ સુરાદ બખ્શ કે હું તમામ દેશોના દેવો, પુરા માનસો, જાદુગરો, પરીઓ અને સાતર, કવિ તથા કર્પન લોકોની ઉપર સહી ચઢતી પાદશાહી મેલકું.— (આવાં યશ્ત ૬. ૪૫-૪૬).

૭. કેપુશરો.

આવાં યશ્તમાં લખવા પ્રમાણે તમામ જદુગરો તથા પરીકો તથા બદકાર માણસોને કેપુશરોએ પોતાને તાપે કીધાં હતાં.^{૧૫૩} ગોશ યશ્તમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઘાટકી અફરાસીઆખને સ્યાવખશ તથા અગરેરથના કીનામાં કેપુશરોએ માર્યો હતો.^{૧૫૪}

૮. વીશ્કરીમ.

વંદીદાદની ૨ જી પરગરદમાં પુછવામાં આવ્યું છે કે જમશેદ જે વર બનાવ્યો હતો તેમાં માજદયસની દીન કોણે ફેલાવી હતી? તેનો ઉત્તર એવો મલે છે કે વીશ્કરીમએ જમશેદના વરમાં દીન ફેલાવી હતી.^{૧૫૫} આપણા લોકો વીશ્કરીમ નામનું એક પંખી સમજે છે અને તેણે માજદયસની દીન જમશેદના વરમાં ફેલાવી હતી એમ કહે છે. વીશ્કરીમ બોલતો પહેલો ભાગ ‘વિશ’

૧૫૩. તેનીને (અર્દાશિરને) ઈરાન દેશોની તમામ સલતનતને એક કરનાર (સાથે જોડી નાખનાર) બહાદુર કંએખુસરએ ઉઠી અને બોહલાં પાનીવાલી એચસ્ત નદીના કીનારા ઉપર.....આરાધી;—કે તું મને આએ મુરાદ બખશ કે હું તમામ દેશોના દેવો, યુરા માનસો, જદુગરો, પરીઓ, સાતરો કવિઓ અને કરપણુ લોકોની ઉપર મુખ્ય પાદશાહી મેલવું અને તમામ ઘોડાઓ મધેના સઉથી સરસ ઘોડાને હું જોડું અને તે સાથે આએ લાંબા વખત સુધી ઉજડ પરેલાં જંગલ (લગાઇનાં મેદાન) ને નવેસરથી સમારું કે જ્યાં પેલો ઘાટકી મનનો (અફરાસ્યાખ) હમણાંજ મારી સાથે ઘોડાઓની પીઠ ઉપર (મોટાં લશકર સાથે) લડ્યો હતો. (આવાં યશ્ત ૬. ૪૯-૫૦)

૧૫૪. તેનીને (દ્રવાસ્પને) ઈરાન દેશોની તમામ સલતનતને સાથે જોડી નાખનાર બહાદુર કંએખુસરએ ઉઠી અને બોહલાં પાનીવાલી એચેચસ્ત નદી ઉપર.....આરાધી.....કે તું મને આએ મુરાદ બખશ કે હું ઘાટકી તુરાની અફરાસ્યાખને ઉદ્ધ અને બોહલાં પાનીવાલા, એચેચસ્ત વરના કીનારા ઉપર, જુલમથી મરાએલા સ્યાવખશના કીનામાં, તેના એક છોકરા તરીકે, મારું; અને બહાદુર તથા નરૂના ખાંદાનના અગ્રેરથના (કીનામાં હું મારું.) (યશ્ત ૫. ૨૧-૨૨).

૧૫૫. દાદાર ! તે વરો જે જમશેદે બનાવ્યા તેમાં કોણે માજદયસની દીન ફેલાવી? ત્યારે કહ્યું અહુરમજ્દે કે વીશ્કરીમએ, ઓરિષતમાન જરથોસ્ત ! (વંદીદાદ પરગરદ ૨, ૫. ૪૨ મો).

જ પંખીને અર્થે સમજવામાં આવતો હોય તો તેણે દીન કેમ ફેલાવી તે સમજમાં ઉતરી શકતું નથી, વાસતે વીશ્કરી-મ નામનો કોઈ પેગમબર જન્મશેદના વરમાં થઈ ગયો હોય એવું ધારવાને વધારે રૂસત લાગે છે. વલી ખીનું એ ફરક ઉપરથી એમ માલુમ પડે છે કે જન્મશેદના વખતમાં માજદયસની દીન હતી, અને જન્મશેદે તો હોરમજદી. જરથોશ્તી દીન ફેલાવાની પોતાની અશક્તી જાણાવી હતી, તે ઉપરથી ખાલી-રીતે માજદયસની તથા હોરમજદી જરથોશ્તી દીન વચ્ચેનો ફરક સમજાઈ આવે છે. જે દીન જન્મશેદના વખતમાં હતી તે હોરમજદી માજદયસની દીન હતી, પણ જે દીન જરથોશ્તે જાહેર કીધી તે હોરમજદી જરથોશ્તી દીન હતી.

૯. હોમ.

હોમ નામનો એક નામીયો પેગમબર કદીમ જમાનામાં થઈ ગયેલો લાગે છે. જેમ મુસાઈ મજહબ મુસાથી ઉત્પન્ન થયેલો છે, પણ મુસાની આગમચખી ઇબ્રાહીમ નામનો એક પેગમબર થઈ ગયેલો મુસાનાં પુસ્તકોમાં જાણાવેલો છે, તેમ જરથોશ્તી મજહબ જરથોશ્તથી ઉત્પન્ન થયેલો છે પણ તેમાં આગલા હોમ નામના પેગમબર વીશે જાણાવેલું મલી આવે છે. યજ્જનેનો હાવનીમ નામનો ૯ મો તથા વીશઅપાંમ નામનો ૧૦ મો હા, હોમની બાબતમાં રચાયેલો છે. ત્યાં કેટલેક ઠેકાણે હોમના રસની ખીના છે અને કેટલેક ઠેકાણે હોમ પેગમબરની બાબત છે. જ્યાં હોમ પેગમબરની ખીના આવે છે ત્યાં આપણા લોકો હોમ ફરેશ્તાની બાબત સમજે છે. પણ યજ્જનેના ૯ માં હા હાવનીમમાં જ્યાં જરથોશ્તની નજરે હોમ પેહેલ વેહેલો પડ્યો તેની ખીના આવે છે. જરથોશ્ત હોમને સવાલ કરે છે કે કોણુ નર તું છે ?^{૧૫૬} હયાં ધ્યાનમાં લેવાનું છે

૧૫૬. હાવન (ગેહ)નાં વખતમાં હોમ, આતશને પાક કરતા અને ગાથાઓને ગાતા જરથોશ્તની પાસે ગયો; તેને જરથોશ્તે પુછ્યું કે—ઓ બહાદુર નર! તું કોણુ છે, જે તમામ હાડમંદ દુન્યામાંના (એક)ને, મેં શ્રેષ્ઠ તથા પોતાની પ્રકાશતી અને અમર્ગ જીવંતીને જોયો છે.

કે જરથોસ્તે કોઈ નરને સવાલ કીધો હતો, વાસતે તે ફરેશતો નહી હોએ, પણ કોઈ આદમી હોવો જોઈએ. વલી જરથોસ્ત તે નરને એમ કહે છે કે આએ હાડમંદ દુન્યામાં મેં તુંને ધણાજ ઉત્તમ જીવંતીવાલો જોયો. તે ઉપરથી ખોલું જણાએ છે કે હોમ આએ હાડમંદ દુન્યાનો વસનારો હતો; તે મીનોઈ જહાનમાં વસનારો ફરેશતો હતોજ નહી. વલી હોમને કેકે યજ્ઞ લખ્યો નથી. જોકે જરથોસ્ત આએ દુન્યાનો રહેવાસી હતો તોપણ તેને ખુજેરગ મરતખો આપવાને વાસતે માણસને પેટે અવતર્યા છતાં કેટલેક ઠેકાણે યજ્ઞ લખ્યો છે તો પછી હોમ નામનો કોઈ ફરેશતો હોએ તો શા સાડ તેને યજ્ઞ લખવામાં નથી આવ્યો? એ ઉપરથી લાગે છે કે હયાં હોમ નામના પેગમબરની ખીના છે. તે પેગમબરે પહેલાં હોમ ગાલવાનો રવેચો કાહાડ્યો હતો તે મેહર યસ્ત ઉપરથી જણાએ છે; ત્યાં લખે છે કે હોમ પેગમબરે પહેલાં હાવનીમે કરીને હોમનો રસ અલખુરજ પાહાડ ઉપર કાહાડ્યો હતો.^{૧૫૭} આપણે જાણ્યે છઈએ કે હીંદુઓમાં પણ ‘સોમ’ પીવાનો રેવાજ હતો તેમજ આપણામાં છે, વાસતે એ રેવાજ જ્યારે હીંદુ તથા પારસીઓ સાથે રહેતા હશે ત્યારે નીકલેલો જોઈએ. હવે એજ હાવનીમના હામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જમશેદના આપ વીવંગાને^{૧૫૮} ફરેફુનનાં આપ આથવીઆને^{૧૫૯} ઉરવાખશ. તથા કેરશાસ્પના

૧૫૭. જે પેહલ્લાએ (હોમે) અલખુરજ પાહાડની ઉપર સેતારાઓના જેવી શીંગારેલી, અને મીનોની અનાવત જેવી અનાવેલી હાવનીમે (હોમ કુટીને તૈયાર કરવાના વાસણે) કરી હોમ કુટીને જોશ આવતો (તૈયાર) કીધો. (મેહર યસ્ત ૫. ૯૦ મો).

૧૫૮. (માનસોમાં) પેહલ્લા માનસ વીવંધાને મને હાડમંદ દુન્યામાં (પીવાને સાડ) નીચવીને તૈયાર કીધો; તેને તે ભલાઈનો અદલો આએ મલ્યો તથા તેની તે મુરાદ હાસેલ થઈ કે તેને ત્યાં એક પુત્ર જનમ્યો, જે નેક ટોલાંવાલો જમશેદ હતો. (યજ્ઞને હા. ૯ મો ૫. ૪ ઠો).

૧૫૯. (માનસોમાં) ખીજ માનસ આત્પીને મને હાડમંદ દુન્યામાં, નીચવ્યો; તેને (તેની તે ભલાઈના અદલામાં) આએ આશીશ મલી તથા તેની તે મુરાદ હાસેલ થઈ કે તેને ત્યાં એક પુત્ર જનમ્યો જે અહાદુર ખાંદાનનો ફરેફુન હતો. (યજ્ઞને હા. ૯ ક. ૭ મો).

આપ ક્રીતએ^{૧૬૦} તથા જરથોસ્તના આપ પોરૂશસ્પે^{૧૬૧} હોમની કીરીઆ કીધી હતી, વાસતે જમશેદના આપ વીવંગાનના વખતથી એ કીરીઆ માલુમ હતી એવો સાર એ બીનામાંથી કાઢાડી શકાએ છે. અને જમશેદના આપ વીવંગાનના વખતમાં એ કીરીઆ માલુમ હતી તો એ કીરીઆ જાએજ કરનાર હોમ પેગમબર વીવંગાનની પછીના વખતનો નહીં પણ તેની. આગમચના વખતનો હોવો જોઈએ. એ પેગમબર જરથોસ્તને ભલામણ કીધી કે જેમ બીજા દીન સમજવનારા સોશ્યોસોએ તારી આગમચ મારે સોધી કાઢાડેલો હોમ પીધો છે તેમ તુંબી કર.^{૧૬૨}

એ પેગમબર અલબુરૂજ પાહાડ ઉપર રહીને સરોશ યજ્ઞની મારફતે દીનની આગાહી મેલવતો હતો અને તેનાં ફલમાં તેણે ‘ધૂચાઓ,’ ‘પાપો-વચાઓ,’ તથા ‘પધરિગા-વચાઓ’ નામના નસ્કો બનાવ્યા હતા, એવો સાર સરોશ યજ્ઞનાં ૮ માં કરદા ઉપરથી હું કાઢાડું છું^{૧૬૩}. આપણી પાસે ૨૧ નસ્કોનાં નામો છે તેમાં ‘પાજે’ તથા ‘બરેશ’ નામના બે નસ્કો છે, તેઓને એરવદ શેહેરીઆરજ દાદાભાઈ ભરૂચાએ, જરથોસ્તી અલીઆસમાં ઉપલા ‘પાપો-વચાઓ તથા પધરિગા-વચાઓ’ સાથે સરખાવ્યા છે.† હોમ પેગમબરે ખચીત કોઈ નસ્કો બનાવ્યા હશે. કાંએજે આખા અવસ્તામાં નસ્કોનો બોલ હાવનીમનાં હોમાંજ આવે છે અને ત્યાં લખી જાએ છે કે જેઓ ઘેરમાં બેઠા નસ્કો પઢેછે તેઓને હોમ દાહા-પણુ તથા અકલ બખશે છે.^{૧૬૪} એ નસ્ક ધાર્યા પ્રમાણે હોમનાં બના-

૧૬૦. (માનસોમાં) ત્રીજા માનસ સામના પાંદાનના ક્રિતએ મને હાડમંદ દુન્યામાં નીચવ્યો ; તેને (તેની તે ભલામણ બદલામાં) આએ આશીશ મલી તથા તેની તે મુરાદ હાસેલ થઈ કે તેને ત્યાં બે છોકરા જનમ્યા જેઓ ઉર્વાખ્શ તથા કેરેસાસ્પ હતા. (યજ્ઞને હા. ૯ ફ. ૧૦ મો).

૧૬૧. જુવો સફા ૩૨ મો નોટ ૮ મી.

૧૬૨. જુવો સફા ૧૬૫ મો નોટ ૧૪૩ મી.

૧૬૩. જુવો સફા ૧૪૬ મો નોટ ૧૨૦ મી.

૧૬૪. હઓમ જેઓ કત (એલાહુદી જગો અથવા પાવી) માં નસ્કો શીખતા બેશે છે (યાને અબ્યાસ કરે છે તથા કરાવે છે), તેઓને ડાહપણુ તથા મોટાઈ બખશે છે. (યજ્ઞને હા. ૯, ફ. ૨૨ મો).

† જુવો જરથોસ્તી અબાસ, અંક ૮ મો, સફા ૪૫૩.

વેલા ‘પાન્ને’ તથા ‘ખરેશ’ હશે. હોમે ગાથાની અપારતમાં નસ્કો બનાવ્યા હતા. એવું ૧૦ માં હામાં જણાવેછે^{૧૬૫}. હોમ પેગમખરની સાંમે કોઈ ‘કેરેસાની’ નામનો હાકેમ ઉભો થએલો લાગેછે. હોમે જો હોમની કીરીઆ કરવા ફરમાવી હોએ તો કેરેસાની તેની વીરૂધ્ધ થએલો લાગેછે. * એ કેરેસાની એમ ઇછતો હતો કે મારા મુલુકોમાં પઢેલા **અથેરનાનો**, હવે પછીથી, દાખેલ થાએ નહી. વાસતે હોમે તેને હંરાવ્યો^{૧૬૬}. આએ દાખલા ઉપરથી ખોલ્લી રીતે હોમ એક પેગમખર ઠડે છે. વલી હોમને જરથોશ્ત કેહછે કે તું સાચા સખુનોનાં તમામ વચનો શીખવેછે તથા સાચા સખુનો ઉપર શકથી સવાલ કરતો નથી.^{૧૬૭} ત્યારે તે હોમ પેગમખરજ હોવો જાઈએ, અને સૌથી મજબુત દાખલો એ છે કે બલી માનદ્યસની દીન હોરમજ્દે હોમને શીખવી હતી, એમ જરથોશ્ત સાફ કેહછે^{૧૬૮} અને એ દીનની વાકેશી તથા માંધ્રતું શીખવું હોમે,

૧૬૫. ઓ હઓમ ! આએ તારા ગાથા છે, આએ તારી સ્તુતિઓ છે, આએ તારી શિખામણો છે—એ (ખચીત) રાસ્ત બોલાએલા (તારા) વચનો છે, (અને તે વચનો) સલામતી બખશનારા, ફતેહ આપનારા આજરોની સાંમે તંદરોસ્તી બખશનારા છે. (યજ્જને હા. ૧૦, ફ. ૧૮ મો.).

* In the Indian Mythology (Kerecani=Kricanu) is the Protector of the Soma-Juice (Spiegel Yaena page 56).

૧૬૬. હઓમે તે કેરેસાનીને રાજ્ય ઉપરથી પદબ્રહ્મ કીધો હતો, જે પોતાની મુરાદમાં ફાવેલો પાદશાહ થઈ પડ્યો હતો અને જે બોલ્યો હતો કે “ હવે પછીથી કોઈપણ આશ્રવન ઉસ્તાદ (ધર્મની) વરધી કરવાને સાફ મારા દેશમાં નહી આવી શકે”.....(યજ્જને હા. ૯ મો ૫. ૨૪ મો).

૧૬૭. ઓ હઓમ ! ખુબેરગી તુંનેજ સજવાર છે, તું કે જે તારા પોતાના કુવતથી, પોતાની મુરાદ મુજબ પાદશાહી કરનાર છે; ઓ હઓમ ! ધન્ય છે તુંને ! કે રાસ્ત બોલાએલા મધેના પુરતા વચનો તું શીખવે છે; ધન્ય છે તુંને ! કે તું રાસ્ત બોલાએલા સખનોને, હદ બાહરના સવાલો કરવાએ કરી તું પુછતો નથી.

૧૬૮. મજ્દએ, તુંને પેહલ્લી, અબ્યાસ કરવા લાયકની, સિતારાઓના જેવા શિંગારવાલી અને મીનોના જેવી (રેશન, પ્રકાશવાલી) બનાવેલી બલી માનદ્યસની દીન, જાહેર કીધીછે. (યજ્જને હા. ૯ મો ૫. ૨૬ મો).

પાહાડોનાં મથાલાં ઉપર મેલવ્યું હતું^{૧૭૬}. એક ઠેકાણે કેહે છે કે જે શખસ અથોરનાનને તથા હોમને ઠગવાનો ધરાદા કરે છે તે અંતે હારીને નાહશી જાએ છે^{૧૭૭}. હયાં અથોરનાનની સાથે હોમને મેલ્યા છે, તેથીબી જેમ જરથોસ્ત પેગમખર અથોરનાનના પેશાવાલો હતો તેમ હોમ પેગમખર અથોરનાનનાં પેશાવાલો હોએ એવું લાગે છે. વલી કેહે છે કે હોમ તું દાહાપણુવાલો વીધાનો પૂતી છે^{૧૭૮}. હોમનાં ફરમાન પ્રમાણે ચાલવાથી કોઈ ગરીબ માણસ બી પોતાનાં મનસે કોઈ મોઠા માણસનાં જેટલો પોતાને મોઠો ગણે છે^{૧૭૯}. હોમનાં ફરમાન પ્રમાણે આડ્યાથી ગરીબ માણસ મોટું દાહાપણુ મેલવે છે^{૧૮૦}. હોમ પુશકલ લોકોને દાહયા તથા વાકેફગારી ધરાવનારા કરે છે^{૧૮૧}. હોમથી બેહેશતની ઉમેદ રાખવામાં આવે છે^{૧૮૨}. હા-

૧૭૯. તેથી તે (દીન)નાં માંથની શીખામણુ તથા મોઠાઇ (અથવા હોકમો)ને લાંબો વખત સુધી પાહડોના મથાલાં ઉપર તુંએ અબ્યાસ કરીધેલો છે. (યજસ્ને હા. ૯, ૫. ૨૬ મો.).

૧૮૦. ધાતકી અને ખુરી અકલની જઘનીના ખાલીપણુને (નુકસાન અથવા ખોટા દેખાવ)ને હું દુર કરું છું, જે (જઘની) આશ્રવન તથા હોમને શકમંદ કરવા અને ઠગવાની મતલબ ધરાવે છે; (પણુ) તે પોતેજ ઠગાઇને દેફે થાએ છે. (યજસ્ને હા. ૧૦ મો ૫. ૧૫ મો.).

૧૮૧. ઓ ધરના સાહેબ, મોહફલાના સાહેબ, કરખાના સાહેબ મુલકના સાહેબ અને ડાહપણુ સામ્યની વિધાના સાહેબ હઓમ ! હું તુંને..... ....બોલાવું છું (યજસ્ને હા. ૯ મો ૬. ૨૭ મો.).

૧૮૨. નમાજ હઓમને ! જે ગરીબ માનસનું મન, કોઈ ઘણાંજ ખળનાવાલાના મનની ખરાબરની મોઠાઇ જેટલું મોટું (સંતોશી) કરે છે. (યજસ્ને હા. ૧૦, ૬. ૧૩).

૧૮૩. નમાજ હોમને ! જે ગરીબના મનને એટલું એક સરખી મોઠાઇવાલું કરે છે કે તે વિધાએ કરીને ખુલંદીને પોહયે છે. (યજસ્ને હા. ૧૦ ૬. ૧૩ મો.).

૧૮૪. તું (હોમ) માનસને ઘણું દાહપણુવાલું ઘણું વીચારવાલુ કરે છે. (યજસ્ને હા. ૧૦, ૬. ૧૩ મો.).

૧૮૫. ઓ દૂરઓપ હઓમ ! તારાથી આએ પેહલ્લી બખ્શેશ હું ઇચ્છું છું કે, અશી લોકોતું, શેશન અને તમામ સુખવાલું બેહેશત (મને મલે). (યજસ્ને હા. ૯ ૬. ૧૯ મો.).

વનીમમાં હોમ પેગમબરથી ડાહ્યાપણુ, હીમત, શ્તેહ, તનદરોસ્તી, મુખાકારી, વરધી, આબાદી, કૌવત ઇત્યાદી ઇષવામાં આવે છે કે તેથી કરીને જુઠાઈ તથા દુખને તાલવાને બની આવે. વલી એજ દેકાણે હોમથી તમામ જદુગરો, પરીકો, બદકાર માણુસો, સાંપના ખવાસનાં બે પગાં માણુસો, આશમોગનાં ખવાસનાં બે પગાં માણુસો, ચાર પગાં વરુઓ તથા દુશમનનાં લશકરનો નાશ કરવાને ઇષવામાં આવેછે.^{૧૭૬}

મેહર યશ્તમાં જાણાવ્યા પ્રમાણે^{૧૭૭} હોરમજદે હોમ પેગમબરને ગાથા બાણવાને માટે જોતી બનાવ્યો હતો. બુલંદ આ-

૧૭૬. (જરથોસ્ત હોમને રૂપ આપીને કહે છે કે)—નમાજ હઓમને! ખુબીવાલો હોમ નેક રવેશે પેદા કરાએલો છે, હઓમ સાચો પેદા કરાએલો છે; ખુબી ધરાવનાર પેદા કરાએલો છે (કારણ કે તે) તંદરોસ્તી બખ્શનાર છે; તે સુંદર કાલબુદનો (સોહામણુ દેખાવનો), સારી અસર કરનાર, શ્તેહમંદ, જરથુન (સોણેરી રંગનો), નમતી ડાંખલીઆવાલો—છે; જેમ તે ખોરાકને માટે ઉત્તમ ખુબી ધરાવનારો છે તેમ રવાનને માટે ઘણોજ સરસ રસ્તો દેખાડનાર (અથવા નેક બદલો આપનાર અથવા રવાનને માટે આવતી દુન્યા સાથે નેક તોશો ભેગો કરનાર) છે.—માટે ઓ સોણેરી રંગના (નીચવવા લાયકના) હોમ! તે તોશં ડાહ્યાપણુ, હીમત, શ્તેહ, સુખ, તંદરોસ્તી, ફરાખી, આબાદી, તમામ બદનને લગતું કૌવત તથા તમામ શિંગાર ભરેલી મોટાઇ—(મને મજે) એવું હું માણું છું; કે જેથી મુલુકોમાં, દુખોને તોરનાર તથા દરજને મારનાર સ્વતંત્ર પાદશાહ તરીકે હું ફરું; અને જેથી તમામ આગ્ર-દેનારાઓના, દેવોના, બદકાર માનસોના, જદુગરોના, પરીકોના, સાતર (જુલમગારો) ના, કવી (દેખતી આંખે આંધલા રેહનારાઓ) ના, કરપન (શાંભળતે કાંને બેહરા રેહનારાઓ) ના, બે પગાં સાંપોના, બે પગાં આશમોધોના, ચોપગાં વરુઓના અને બોહલાં લશકરવાલી દોડતી અને નાહશતી સેનાના—આગ્ર-રોને હું તોશં. (યજ્ઞને હા ૯ મો ફ. ૧૬-૧૮).

૧૭૭. જે (હોમ)ને જોતી (યજ્ઞને કરનાર) તરીકે અશો અહુર-મજદે સ્થાપયો, કે જે યજ્ઞને કરવામાં ઝડકવાલો (ચાલાક) તથા બુલંદ આવાજે ગાનારો હતો; તે ઝડકથી યજ્ઞને કરનાર અને બુલંદ આવાજે ગાનાર જોતીએ, હોરમજદના જોતી તરીકે અને અમેશાસ્પદોના જોતી તરીકે બુલંદ આવાજે (હોરમજદ તથા અમેશાસ્પદોને) ધન્યા; તે તેનો અવાજ સેતારાઓ (આકાશ) તરફ એમેરથી પોહચ્યો, આએ જમીનની આશપાશ પોહચ્યો, અને તમામ હશ્ત કેશ્વરો તરફ પોહચ્યો. (મેહર યશ્ત, ફ. ૮૯ મો.).

વાજે અને સુરથી હોમ પહેલાં હોમનજને અને પછી અમશાસ્પ-
દાને ઇજ્યા, તેનો આવાજ ઉંચે છેક આસમાન ઉપર અને
આસપાસ તમામ હક્તકેશવર ઉપર ફેલાઈ ગયો હતો. યજ્ઞશનેનાં
૮ માં હોમો^{૧૭૮} હોમ તથા જરથોસ્તનાં માંથને યાદ કીધાં છે અને
અશીર્વગ યજ્ઞતમા^{૧૭૯} એ ઉપશંતિ લખે છે કે જે ધણી હોમનાં
હાહપણુ પ્રમાણુ ચાલે છે તે અશોધથી ચાલે છે, વાસતે હોમની
નમાજ કરવી જોઈએ, કાંએને તેનાં હાહપણુ પ્રમાણુ નહીં અને
ખીજઓનાં હાહપણુ પ્રમાણુ ચાલવાથી આપણુ આડા ઉતરીએ
છઈએ. હ્યાં પણુ હોમ કોઈ પેગમબર હોએ એવી મતલબ લાગે છે
અને ખસુસ કરીને જ્યારે હોમને જરથોસ્તની સાથે મેલ્યો છે ત્યારે
તો એ વીચારને વધારે ટેકો મલેછે. વલી જેમ જરથોસ્તનો એલકાબ
‘અપવ’ છે તેમજ દૂરઓષ હોમ, કે જેને હું પેગમબર ધારું
છઉં, તેનો એલકાબ ખી ‘અપવ’ છે.

એવું દીશે છે કે હોમ ત્રણુ જાતના છે. હોમ ‘જઈરિ’, હોમ
‘કાખીશ્’, તથા હોમ ‘દૂરઓષ’. તેમાંનો પહેલો ‘હોમ જઈરિ’
કુદીને રસ કાહડવાનો હોમ હશે, ખીજો ‘કાખીશ્’ હોમ પેગમબર
હશે, પણુ એક ઠેકાણુ તે એક પહેલવાંન હડે છે કે જે કેખાશરૂનાં
વખતમાં અફરાસીઆબને બાંધી કેદ પકડી લાવ્યો હતો, તથા હોમ
‘દૂરઓષ’ પેગમબર હશે. હવે એમજ ચોકસ છે કે નહીં તે હું
હજુર કહી શકતો નથી, કાંએને મને શક જાએ છે કે ‘દૂરઓષ’
તથા ‘કાખીશ્’ બંધે એકજ હશે કે નહીં,—તે વીશે એક વીચાર
બાંધી શકાતો નથી. પણુ એ ત્રણુડે હોમ જુદા છે તે યજ્ઞશનેનાં

૧૭૮. ....હોમની, માંથની અને અશો જરથોસ્તની. વખાણુ ક-
રવાએ હું આએ.....અશોધએ કરી (એટલે ખાલેસ દેલથી) બેટ આપું
છું;—તેનો બદલો અમારી અશોઈની મારફતે અમોને પોહચે. (યજ્ઞસ્ને
હા. ૮, ક. ૧ લો.).

૧૭૯. નમાજ હોમને અને માંથને અને અશો જરથોસ્તને ! નમાજ
હોમને એટલા વાસતે કે સધલાં ખીજા હાહપણુ ધાટકી હક્યારવાળા હેશ-
મની પુઠે ચલાવનારાં છે, પણુ તે કે જે હોમતું (હોમની વિદ્યાથી મલેલું)
હાહપણુ છે તે અશોધ સાથતું અને ખુદ અશીશ વંચુહી સાથતું છે.
(અશીશવંગ યજ્ઞ ૪. ૫ મો.).

દસમાં હા ઉપરથી ૧૦૦ ધારી શકાએ છે. ત્યાં એ ત્રણડે હોમોને યાદ કીધા પછી, તમામ હોમોની યાદ કીધેલી છે તે ઉપરથી ખાલી રીતે દીશે છે કે ત્યાં હોમ ખાલ એક કરતાં વધારે મતલબથી વપડાઓલો છે.

આંકુઇટીલ હુ પેરાંએ જરથોસ્તનો એહવાલ લખ્યો છે તેમાં એક ઠંકાંણુ તે કેહેછે કે :—

ઈરાંનની ઉત્તર તરફ કે કાલદીઆ તરફ જરથોસ્તે મુસાફરી કીધી હતી ત્યાંથી હોમના કોલોથી તે વાકેફ થઈ આવ્યો અને ખુદ હોમથી પોતે શીખ્યો હોએ એમ સમજવા લાગો.*

આએ ખીના આંકુઇટીલ ક્યાંથી લાવ્યો તે માલુમ પડતું નથી. આપણા લોકોમાં એવો વીચાર આવસુધી નીકલ્યો નથી કે હોમ નામનો એક પેગમબર આગલા જમાનામાં થઈ ગયો છે.† પણ અવસ્તામાં જેટલી હોમની ખાખત આવી છે તેટલીનાં તેણે બે ભાગ કીધેલા જણાએ છે. કેટલીએક ખાખત તે હોમ નામના કોઈ શખ્સની ગણે છે અને કેટલીએક ખીજા ખાખતો હોમ નામના પાલાની ગણે છે, તે તેનાં હોમ ખાલના મથાલે આપેલાં સાંકેલ્યાં ઉપરથી જણાએ છે. ત્યારે આંકુઇટીલ હોમ ખાલથી એક

૧૮૦. જરથુણુ (લીલારંગના અથવા તાજા) અને ખુલ્લું હોમને અમો ઈજાએ છઠ્ઠાએ; દુન્યાની વસ્તી કરનાર હોમ ફુરાશ્મીને અમો ઈજાએ છઠ્ઠાએ; દુરઓશ (આબરને દુર કરનાર) હોમને અમો ઈજાએ છઠ્ઠાએ; તમામ હોમોને અમો ઈજાએ છઠ્ઠાએ. (યજ્ઞને હા. ૧૦ મો ફ. ૨૧ મો.)

* જુવો આંકુઇટીલ હુ પેરાં, વોલમ ૧ લો-ભાગ ૨ જો, સફા ૬૭ મો. † હોમને ખુદહેસ્તેમાં એક યજ્ઞ તરીકે ગણેલો છે; યુસ્તીવાલી ખુદહેસ્તે સફા ૧૫ મો.—તેમજ આગલા રવાયત લખનારાઓએ બે હોમ ગણેલા છે. તેઓમાં એક પેલી દુન્યાનો યજ્ઞ તથા ખીજો આએ દુન્યામાં અલખુરજ પહાડની ઉપર વસનાર એક માનસ. એ વીશે એક ગુજરાતી મોટી રવાયત જે યજ્ઞજરદી સને ૧૧૮૪ માં મોખેદ રસતમ બેન શાહરાય બેન ખુરશેદ બેન મેહરનોશ લકખે મનોચેહેર હોમજનાને હાથની લખેલી છે તેમાં નીચે મુજબ આવેલું છે:—“પુરશેશ એ જે હોમ ધજદ ૨ બે છે એક હોમ ધજદ વડો છે, તે દાદાર હોરમજદની દરગાહે છે, તે નૂરાંની છે અને ઓરો હોમ ધજદ ખાફી છે. તેહેને હોમ દશતુર કરી કેહેછે. તે એ જેહાનમાં અલખુરજ ઉપર રેહેછે.” (ખીજવાર પ્રગટ કરનાર).

તો હોમ નામનો કોઈ નામીયો પુરૂષ અને બીજું તો હોમ નામનું કોઈ ઝાડ સમજેલો લાગે છે. તેણે જે નીશાની આપી છે તે ઉપરથી દીશેછ કે રૂરવરદીન યસ્તમાં આવેલા ‘હઝોમો-ખરેનડહો’-ને તેણે પેલો નામીયો શપ્ત્ત ગણ્યો છે.* પણ એ હઝોમો-ખરેનડહો તદ્દન ભૂલો પુરૂષ છે, તેને હઝોમો ફરગ્યાષ અથવા હઝોમો-ફાગિમશ સાથે બેલી નાખવો નથી જોઈતો.

વલી મીરજો-દની ‘રઉજતુસસા’ નામની ફારસી તવારીખનો તરજુમો દવીદ શીએ અંગ્રેજીમાં કીધો છે. તેમાં તરજુમો કરનારે જરથોસ્તના જમાના વીશે એક રસાલો આપ્યો છે ત્યાં (હું ધારૂં છું કે ‘આકુષ્ઠીલ’ ને આધારે) તે લખેછ કે (પાને ૨૭૮):-

The first Zoroaster, or Azonaces of Pliny agrees with the Hom, or Heomo, of the first and most ancient of Parsion Lawgivers. According to the Parsees, the first apostle of the pure law introduced by Zoroaster (which law is merely the expression of the word of Ormuzd and existing from all eternity) was Hom or Heome. Zoroaster tells Parsees, that “Hom was the first of the law which he now communicates to them; and that this law was from the beginning practised in Heaven, from whence also Hom received the distinctive marks of the holy girdle and surplice.” It appears however from the Zend avesta Vol. I. Part 2 p. 107, that in the time of Hom the law was not accompanied by the numerous ceremonies afterwards engrafted on it; and, also, that it was followed by comparatively few believers. In consequence of this, Ormuzd proposed anew the Law to Jamshed who was born to Viyengham in consequence of the prayers addressed by him to Hom or Heomo.** This simple law, which recognised one Supreme Being, author of two subordinate principles, the festivals and ceremonies of which were few in number, and had relation to the origin and order of the Universe, is entitled Poeridekesh (dekesh, law, Poerio, first). On this account Jamshed and his successors are called Peshdadians; that is, men of the First Law.

Such is the account given in Parsee record about this primitive Legislator, who is undoubtedly meant by Pliny in this passage. The similarity of his name to the sacred Om of Manu is so evident to every Oriental scholar, that it is only necessary to notice the remarkable coincidence.

---

* અશો હઝોમખરેનડહોનાં ફરોહરને અમો યાદ કરીએય. જુવો ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૧૧૬ મો.

ઉપલી અંગ્રેજી ખીનાની મતલબ.

“પ્લીની” નામનો ગ્રંથકાર એક એજીનેસ નામના કદીમ જમાનાનાં ઇરાની પેગમબર વીશે કહી જાય છે. તે દવીદ શી કહે છે કે હોમ નામના પેગમબર વીશે હશે. પારસીઓનાં ખાલવા પ્રમાણે જે ધર્મ જરથોસ્ત લાવ્યો હતો તેનો સૌથી પહેલો સમજવનાર હોમ હતો. જરથોસ્તે ‘પારસીઓને કહ્યું’ કે ‘જે ધર્મ હું હમણા તમોને સમજાઉં છું તેનો અસલ સમજવનાર હોમ હતો. એ ધર્મ રોજે અવલથી બેહેશતમાં ચાલતો આવેલો છે અને ત્યાંથીજ હોમને સુદરો તથા કુશતી મલી.’ હોમે જે દીન ફલાવી તેમાં કીરીઆ ઘણી નહી હતી અને વલી ઘણાજ થોડા લોકો એ દીન ઉપર એતેકાદ રાખતા હતા. એટલા વાસતે હોમજદે જમશેદને નવો પેગમબર બનાવ્યો. તેની દીન સાદી હતી. • એક : ખાદને માનવો, તેનાં હાથ તલે બે મીનો છે તે બહાલ રાખવું, • તથા કેટલાંએક જશનો કરવાં; એટલુંજ તેમાં હતું અને તેનું નામ ‘પોરીઓ દકેશ’ પાડેલું હતું. એ સબબથી જમશેદ તથા તેની આલાદ પેશદાદીઓનાને નામે આલખાય છે.

“પારસીઓની કેતાબોમાં તેઓમાંના પહેલા વીશે એવો એહવાલ આપી જાય છે તેજ પેગમબર વીશે પ્લીની ખાલી ગએલો ચોકસ ધારવામાં આવે છે.”

એવી રીતે ‘દવીદ શી’ લખી ગયો છે. તેણે જે લખ્યું છે કે પારસીઓ હોમ પેગમબર વીશે કહે છે તે આનકુઈલીને આધારે છે અને આનકુઈલીને ‘હઓમો ખરેનડ્-હો’ ને હોમ પેગમબર ધાર્યો છે, પણ આગલ જે અવસ્તાનાં દાખલાઓથી દખાલ્યું છે તે ધ્યાનમાં લીધાથી એવું જણાશે કે હઓમો-ખરેનડ્-હો નહી પણ ‘હઓમો-ફાગિમશ્’ તથા ‘હઓમો-દૂરઓષ’ આગલો પેગમબર યા પેગમબરો હતા. એ બાબત ઉપર સારી રીતે તલાશ થવી જોઈએ છે, તેટલાજ કારણથી તે ઉપર લગાર લખાણથી અત્રે લખવામાં આવ્યું છે.

ઉપલી તપાસ ઉપરથી આપણુ એવા સાર ઉપર આવી શક્ય-
ચ કે જરથોસ્તની આગમજ, ઉપર બયાન કીધેલા (૧) ગચોમરદ,
(૨) હોશંગ (૩) તેહમુરસ, (૪) જમશેદ, (૫) ફરેદુન, (૬) કેકાબુશ,
(૭) કએખુશરો, (૮) વીશ્કરીમ અને (૯) હોમ એવા નવ સોશ્યતો
અથવા પેગામખરો થઈ ગયા છે.*

* જરથોસ્તની આગમજ માજદયસની અથવા યજ્ઞદાં પરસ્તી
મજ્જાબુદ્ધિ દેલાવનારાઓ અથવા સોશ્યતો કેટલા થઈ ગયા હતા, તે-
ઓની ચોક્કસ ગણતરી લાલસુધીમાં, નકી થઈ નથી. આએ નામામાં,
સંદે ૧૬૨ થી યજ્ઞશને તથા યસ્તોમાં આવેલાં લખાણને આધારે,
જરથોસ્તની આગમજ, ગચોમરદ, હોશંગ, તેહમુરસ, જમશેદ, ફરેદુન,
કાબુસ, કએખુસર, વીશ્કરીમ અને હોમ એવા નવ સોશ્યતો (દીન
દેલાવનારાઓ) થઈ ગએલા જણાવેલા છે. યસ્તોમાં આવેલાં લખાણ
ઉપરથી એટલું તો ખુદલું જણાયું છે કે એ ઉપલા પાદશાહોએ તેમજ
ખીન્નઓએ, એછે વધતે દરજ્જે, દુન્યામાંથી જુદાંધ તથા બીની નાશ
કરીને તે વખતના લોકોને,—દેવ, પરીક, સાતર, કવી તથા કરપન ને
નામે જણાએલા બદકાર લોકોના જુલમથી છુટા કરીને,—રાસ્તીના
માર્ગ ઉપર ચલાવવાની કોશિશ કીધી હતી; પણ એઓ મધેના કોણ
અને કેટલા જનાઓ, પેગામખરી દરજ્જાના તથા કેટલે દરજ્જે ચડતા
ઉતરતા હતા, તેઓ ગણતરીમાં કેટલા હતા અને તે સંખ્યાઓને સો-
શ્યોસ કેલવામાં આવતા હતા કે તેઓમાંના કોઈ એક કે વધારેને પે-
ગામખરને નામે ઓલખવામાં આવતા હતા—તે વીશેનું ચોક્કસ લખાણ
મલતું નથી. ગાથામાં જરથોસ્તની આગમજના કોઈનુંખી નામ, વીર્ધાનના
જમશેદ સીવાએ, આતેલું જણાતું નથી. અવસ્તામાં પેગામખરને વાસતે
અસ્ત તથા દૂત એવા બે શબ્દો મળે છે. વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદનાં
૩૪ મા ફકરામાં નઈર્યોસ ફ-હુ ને અહુરમજ્દનો અસ્ત એટલે કાસેદ
—પેગામખર અથવા વહી લાવનાર,—કહેલો છે; જમયાદ યસ્તના ૯૨ મા ફક-
રામાં અસ્ત વત્ એ રે ત ને (જુવો સંક્રા ૧૬૪ મો નોટ ૧૪૧ મી)
અહુરમજ્દનો અસ્ત એટલે પેગામખર લખેલો છે. ગાથામાં જરથોસ્ત
પોતાને તથા પોતાના સાથીઓને માટે બોલતાં કહે છે કે ‘હમો તારા
(અહુરમજ્દના) દૂતો (પેગામખર) છઈએ. પેહલવી કેતાબોમાં જરથો-
સ્તને અહુરમજ્દનો અસ્ત (પેગામખર) લખેલો મળે છે. એ સીવાએ,
જરથોસ્તની આગમજના ખીન્ન કોઈનેખી માટે ઉપલા બેમાંથી એક શબ્દ
વપરાએલો જણાતો નથી, તોખી આએ નામામાં જણાવેલા નવ જન
અથવા એઓ મધેના કોઈ એક બે કે વધારે ને બદલે કોઈ ખીન્ન એક
અથવા બે કે વધારે ઉમેરવાથી જે નવ જન થાયે તેઓ જરથોસ્તની
આગમજના માજદયસની દીનનો દેલાવો કરનારા નવ જનજ હોવા જોઈએ.

૩૮. આગલી દીનવાલાઓ માળદયસનાં હતા.

ગયોમરદે હોરમજદની દીનની રાહ તથા શીખામણ કબુલ કીધી હતી, જમશેદને હોરમજદ દીન સમજવી હતી, હોમને વાસતે મીનોઈ દુન્યામાં બનાવેલી અને તમામ શંખગારથી ભરેલી ખુબીવાલી માળદયસની દીન હોરમજદે તૈયાર કીધી હતી તથા

એ નવ જન મધે ગયોમરદ, હુઓમ, જમશેદ, વીશ્કરીસ, એ ચારને વીશે ખુદ અવસ્તામાં ખુલ્લું લખેલું છે કે તેઓને હોરમજદ તરફથી માળદયસની દીન મલી હતી અને તે તેઓએ લોકોને સહમજવી હતી. ગયો મરદે હોરમજદના વીચાર તથા શીખામણો પેહલાં શાંભલી હતી અને તે મુજબ તે ચાલ્યો હતો; શાહનામામાં લખવા પ્રમાણે સરોશ હોરમજદ તરફના ફરમાનો તેને પોહચાડતો હતો. હુઓમ વીશે જે લખાણ ઉપર આંધું છે તે ઉપરથી જણાએય કે, એ નવ જન મધે એનો દરજ્જો ચડડતો ગણાએલો છે. પાછલા જમાનામાં, હોમનો દરજ્જો ચઢ્ઢનો જેવો ગણી, ચઢ્ઢનેના ૯ માં તથા ૧૦ મા હા ઉપરથી તેની ચસ્ત મટીક બનાવી છે જે નાંહની તથા મોટી હોમ-ચસ્તને નામે ઓલખાએ છે; જેમ બીજા ચઢ્ઢોની ખસ્તુમન છે તેમ હોમની ખસ્તુમન છે; જમશેદ વીશે વંદીદાદની બીજી આખી પરગરદમાં તથા ચસ્તોમાં લખાણ આવેલું છે; પણ ગાથામાં જરથોસ્ત, એને માટે બોલતાં, બીજા પાપીઓ મધેતો એ પણ એક હોએ તેમ બોલતો જણાએ છે. એ પાછલથી તેના બુદ્ધ બોલવાને લીધે અથવા શાહનામા પ્રમાણે ખોદાઈ દાવો કરવાના તેના અભીમાનને લીધે હશે. વીશ્કરીસ વીશે પ્રક્ટ વંદીદાદની બીજી પરગરદમાં જણાવેલું છે કે તેણે જમશેદના વરમાં માળદયસની દીન જાહેર કીધી હતી. પ્રેરદુનને માટે અવસ્તામાંથી કસો પુરતો ખુલાસો મલતો નથી. પણ અવસ્તા આપામાં લખાએલો એની ખસ્તુમનનો એક ફકરો અવસ્તામાંથીજ મલી આવે છે જ્યાં એને “અશોઈવાલો અશોઈનો સરદાર” લખેલો છે જે વિશેષણ માનસોમાં હોમ તથા જરથોસ્ત સીવાએ બીજા કોઈને સારું વપડાએલું નથી. અને બીજા કોઈને માટે એવી રીતે ખસ્તુમન લખાએલી નથી. જમ્યાદ ચસ્તમાં એને માટે લખેલું છે કે તમામ માનસોમાં એ ઘણોજ પ્રતેહમદ હતો પ્રક્ટ એ જરથોસ્તથી ઉતરતો હતો. શાહનામા પ્રમાણે હોરમજદ તરફથી સરોશ તેને માટે પ્રમાનો લાવતો હતો. એજ રીતે હોશંગ, તેહમુરસ, કાવુસ તથા કઝેખુશર વીશે ચસ્તોમાંથી તથા બીજા કેતાબોમાંથી કેટલુંક લખાન મલે છે. પણ જરથોસ્તની આગમજના નવ સોશ્યતો માટેની ચોકસ ગણતરી ખુલ્લે ખુલ્લી કંઈથીમી મલતી નથી.

એ બાબતના સંબંધમાં અહુનવત ગાથાના પેહલા (ચઢ્ઢનેના ૨૮ મા) હાનો ૧૦ મો ફકરો ધ્યાન આપવા જોગ મને દેખાએ છે. જરથોસ્ત પોતે માથે લીધેલું કામ પારપાડવા, શરૂઆતમાં, હોરમજદથી કેટલીક

વીશકરીમએ વર-જમ-કરદમાં^૧ માજદયસની દીન ચલાવી હતી. એ દાખલાઓ ઉપરથી દીશે છે કે એ પેગમબરોએ જે દીન સમજાવી હતી તે હોરમબદી માજદયસની દીન હતી. તેઓ એક ખોદાને પુજનારા તથા પુજવનારા હતા. પણ એકનાં સમજાવ્યાથી લોકોમાં પુરતી અસર નહી થવાને લીધે અથવા તેનાં વખતમાં થએલી અસર તેનાં વખત પછી પાછી તુટી ગયાને લીધે નવેસરથી બીજા પેગમબરો મોકલવાની હોરમબદને ફરજ પડતી હતી. હોશંગે, તેહમુરસે, ફરેહુને,^૨ કેકાઉસ^૩ અને કેખોશરોએ^૪ જાદુગરો તથા પરીકોને મારી હટાવ્યા તેખી હોરમબદી રાહ ઉપર ચલાવનારી દીનને તાબે થઈને તે પ્રમાણે અમલ કીધાને સખએજ હોવું જોઈએ. વાસતે આએ સઘલા ઉપરથી એજ સાર કાઢાડી શકાએ છે કે વખતે વખત ધરાનમાં હોરમબદી રાહ ઉપર ચલાવનારાઓ પેદા થયા હતા અને વખતે વખત દબી ગયલા જાદુગરો તથા પરીકો

બખશેશો માંગે છે; તેમ કરતાં તે કહે છે કે જે અહુરમબદ તરફથી મને તથા મારા સાથીઓને એ બખશેશો મલે તો હમો કદીખી તેનો જેરઉપયોગ અથવા અનાદર કરશું નહી. તે કહે છે કે:—

ઓ અહુરમબદ! (હમારા ઉપરની) તારી આએ બખશેશોને લીધે હમો તુંને, અપને અને ઉત્તમ ખુખી બરેલાં મન (બહમન)ને કદીખી નાખુશ કરશું નહી (અથવા તુંને અમારી ઉપર ગુસ્સે થવાનો સખબ આપશું નહીં); અમો જેઓ તારી સ્તુતી કરનારા મધેના દશમા (એટલે આગલ થઈ ગએલા સોશ્યન્તોના અનુક્રમમાં દશમી વખતના) કોશશ કરનારા છઈએ; તમો (અહુરમબદ બહમન અને અશ) શાયદાઓની (ફાએદો કરનારાઓની) પાદશાહી તથા ઇચ્છાને ચાહનારા (અથવા ધણોજ મજબુત ટેકો આપનારા) છેઓ.

એ ઉપલા ફકરામાં જરથોસ્ત પોતાને તથા તેના મુખ્ય મદદગારો ગુસ્તાસ્પ તથા ફરશેસ્તરને, પોતાની આગમજ થઈ ગએલા કોઈ નવ સોશ્યન્તો સાથે ગણતાં દશમીવારના દીન ફેલાવનારા, તરીકે ગણે છે.—જે ઉપલો મારો તરજુઓ ખરો હો તે, જરથોસ્તની આગમજ નવ જન સોશ્યન્તો થઈ ગયા છે એ ચોક્કસ હો, પણ તેઓ કોણ કોણ હતા તે ખાતરી પુર્વક નકી કરવું જોઈશે. (બીજાવાર પ્રગટ કરનાર).

૧. વરે-જમ કરદ, ૨. ફરેહુન, ૩. કાવુસ, ૪. કએખુશ૩—એઓને વીશેના વધારે ખુલાસાને માટે જુવો તે. દી. અકલેશરીઆએ પ્રગટ કરેલું સ્થાવનામુ, સફા ૨૪૩, ૨૪૫, ૨૫૦ અને ૨૫૧.

યાને ખુરાં માણસો પાછાં ઉભાં થતાં હતાં. એ રીતે જ્યાંસુધી જરથોશ્ત, પેગમખર તરીકે, છેલ્લો આવ્યો નહીં હતો ત્યાંસુધી ઇરાન મધે ચાલ્યા કીધું. જરથોશ્તનાં વખતમાં અને તેનાં જનમ શહેરમાં જન્મી ગયોને દાર ઘણો હતો, બલકે રમે શહેરનો હાકેમ પોતે જન્મી ગયો હતો અને જરથોશ્તનો પોતાનો બાપ પોરુ-શસ્પ તેવા જન્મી ગયોને પોતાનાં ઘરમાં મેજબાન બોલાવતો હતો, એવું જ પાછલાં જરથોશ્તનામામાં વાંચીએ છીએ તે દખાડી આપે છે કે જરથોશ્તનાં વખત સુધી જન્મી ગયો યાને બદી તથા જુઠાઈનો દાર ઇરાન દશમાં ઘણો ચાલતો હતો અને તેથી છેલ્લે જરથોશ્તને સૌથી સરસ પેગમખર તરીકે આવવું પડ્યું હતું, પણ એટલા ઉપરથી એમ નહીં હતું કે ઇરાનમાં જરથોશ્તની આગમચ માત્ર જન્મી ગયી તથા જુઠાઈ જ હતી, કાંએ જ વખતે વખત જ ઉપર જણાવેલા હોરમજદી રાહ બતલાવનારા પેગમખરો પેદા પડ્યા હતા તેઓનાં પોતાનાં વખતમાં અને તેઓની પછી કેટલીક મુદત સુધી જન્મી અને જુઠાઈ બંધ પડી ગઈ હશે, પણ તેઓ નાંધલા પેગમખરો હતા વાસતે તેઓનાં બોલાવાની અસર પોતાનાં તથા પોતાની પછીનાં જમાનાં ઉપરાંત આગલ ટકી શકતી નહીં હતી.

૩૬. આગલી દીનવાલાઓનાં અવસ્તા.

કેટલાએક કહે છે કે જરથોશ્તની આગમચ અવસ્તા હતા. કોઈ કહે છે કે સઘલા અવસ્તા જરથોશ્તનાં નથી પણ કેટલાએક તેના છે અને કેટલાએક તેની આગમચનાં છે. હોમ પેગમખરે ‘પાજે’ તથા ‘ખરેશ’ નામનાં નસ્કો બનાવ્યા હશે એવી અટકલ આગલ કરી ચુકવામાં આવી છે^{૧૮૧}. પણ તે નસ્કો આજે મોંજુદ નથી વાસતે તેની ઉપરથી તલાશ ચલાવાને અશકત છે. પણ આપણામાં “અષેમ્ વોહૂ” તથા “યથા અહૂ વધ્યો” તથા “ચેહૂ હાતામ્” નામની ત્રણ બંદગીઓ છે તે જરથોશ્તની આગમચની હોએ એવું ધારવામાં આવે છે. યથા અહૂ વધ્યો તો કુન્યાં પેદા થઈ તેની આગમચનો છે એમ

ખોલી રીતે યજ્ઞશનેના ૧૯ માં હામાં જાણાવેલું છે. ૧૯૨ હવે જેમ એ હામાં ‘યથાઅહૂ વધર્યો’ બંદગીની શરેહ આવી છે તેમ ૨૦ માં હામાં અપેમ્ વોહૂની શરેહ આવી છે, અને ૨૧ માં હામાં ‘ચેહ્ હે હાતામ્ની’ શરેહ આવી છે. તે ઉપરથી એ બે બંદગીઓખી ‘યથાઅહૂ વધર્યો’ની માફક નરથોસ્તની આગમચની હડે છે. આખા અવસ્તાની પોથીમાં અવસ્તા ભાશાના લખાણની એજ ભાશામાં લંબાનથી શરેહ આવી છે તે એજ ત્રણ બંદગીઓની છે. જો એ બંદગીઓ નરથોસ્તની જોડેલી હતે તો જેમ બીજી નરથોસ્ત પછીની બંદગીઓ શરેહ વગર લોકો સમજી શકતા હતા તેમ એખી સમજતે, પણ નરથોસ્તની આગમચની કોઈ બીજા પેગમખરની જોડેલી એ બંદગીઓ હશે અને તે જોડેલી લાંબી મુદત આગમચની હશે કે ખરેખર સમજવાને માટે તેની ઉપર શરેહ કરવાની જરૂર જણાઈ હશે, જોડલાજ વાસતે યજ્ઞશનેના ત્રણ હાને એ ત્રણડે બંદગીઓની શરેહ કરવામાં રોક્યા છે. વલી એ ત્રણડે બંદગીઓની ભાશાની રચના બીજા અવસ્તાની રચના કરતાં કાંઈએક ભરમ ભરેલી અને અઘડીખી છે. જોડલું તો ચોક્કસ છે કે એ ત્રણડે બંદગીઓ વણી નામીચી છે અને તેઓને યજ્ઞશનેના ૭૧ માં હામાં નામ દેધને વણા માંન સાથે યાદ કીધી છે. ૧૯૩, અને જોડલા વાસતે સઘલી બંદગીઓમાં એ બંદગીઓ દાખેલ કીધેલી હોવી જોઈએ. ચેહ્ હે હાતામ્ કરતાં અપેમ્ વોહૂ તથા યથા અહૂ વધર્યોના આપણા લોકો વધારે ઉપયોગ કરે છે. જે લોકોને બીજી બંદગી કરતાં નહીં આવડે તેઓને યથા અહૂ વધર્યો તથા અપેમ્ વોહૂ ભણવાને ફરમાવ્યામાં આવ્યું છે. એ બંધે બંદગીઓ વણી અસરકારક છે.

૧૮૨. ત્યારે કહ્યું અહુરમજ્દે કે “આએ તે અહુનવરનો ભાગ હતો, એ સ્પિતમ નરથુસ્ત! જે તુંને મે કહ્યો હતો. (યજ્ઞશને હા, ૧૯ મો ૫. ૩ જો. જુવો સફા ૧૧૩ મો નોટ ૬૨ મી).

૧૮૩. અમો અહુનવર, અપેમ્ વોહૂ અને ચેહ્ હે હાતામ્ (એ બંદગીઓને) આસમાન અને તમામ જમીનની વચ્ચેના ભાગમાં (જોડલે આખી પૃથ્વીમાં) ફેલાવ્યે (ધ્યાને દુન્યાના લોકોમાં જાહેર કરીએ). (યજ્ઞશને હા ૬૧ મો ૬. ૧ લો.)

૪૦ આગલી દીનવાલાઓની કીરીઆ.

૧. હોમ.

જમશેદના આપ વીવંગાનથી છેક જરથોશ્તના આપ પોરશ-
સ્પ સુધી હોમ પીવાનો રવચો ધરિનમાં જરથોશ્તની આગમચ હોમની કીરીઆ
ધરિનમાં જાણીતી હતી. ધરિનીઓની હોમની કીરીઆ અને હીંદુ-
ઓની સોમની કીરીઆ મલતી છે, વાસતે ઉંધાડી રીતે એ કીરીઆ
જ્યારે હીંદુઓ તથા ધરાનીઓ સાથે રહેતા હતા ત્યારની હોવી જોઈ-
એ. હોમ પેગમબરે પહેલાં હોમનો રસ વાપરવાને શીખાડ્યું તે મેહર
યશ્ત ઉપરથી આપણે જોઈ ચુકા છઈએ^{૧૮૫}. એ ઉપરથી જાણીએ
કે હોમની કીરીઆ જરથોશ્તે પહેલાં દાખલ કીધેલી નહીં હતી; પણ
તે હોમ પેગમબરે જમશેદનાં વખતની આગમચ તે વખતના લોકો
માં દાખલ કીધી હશે અને તે જરથોશ્તે કદાચ બહાલ રાખી હશે.

૨. બરસમ.

બરસમની કીરીઆ પણ જેવી આપણાંમાં તેવી હીંદુઓમાં
પણ છે, તે દખાડે છે કે બરસમ વાપડવાની રીત જરથોશ્તની આ-
ગમચની હતી. તે કોણે દાખલ કીધી હતી તે ચોક્કસ કહેવાઈ
શકાતું નથી; પણ સરોશ યશ્તમાં જાણીએ છે કે^{૧૮૬} સરોશે પહેલાં
બરસમની કીરીઆ જરથોશ્તે કીધી હતી. રામ યશ્ત પ્રમાણે છેક
હોશંગથી બરસમની કીરીઆ વપડાતી હતી. ^{૧૮૭}

૧૮૪. જુવો સફા ૧૭૩ મો નોટ ૧૫૮ થી ૧૬૧.

૧૮૫. જુવો સફા ૧૭૩ મો નોટ ૧૫૭ મી.

૧૮૬. અહુરમજ્દની પેદાએશમાના જે પેદાએશમે (સરોશ) પાંદ-
રેલી બરસમ સાથે અહુરમજ્દને ઇજ્યો. (યજ્જને હા. ૫૭ મો. ફ. ૨ જો.)

૧૮૭. પેશદાદીઆન હોશંગે તે (રામયજ્દ) ને ધાતુ (લોખંડ અ-
થવા સોણાનીખાન) સાથે જોડાએલા અલખુરજના તએર (નામની ટેકડી)
ઉપર, સુણેરી તખ્ત ઉપર, સુણેરી ખાજત ઉપર અને સુણેરી ખીસ્તરા
ઉપર બીજાવેલી બરસમ સાથે—પુરતી વેહતી ભેટા સાથે ઇજ્યો.
(રામ યશ્ત ૪. ૭ મો.)

૪૧. જરથોશ્તે માજ્દયસની દીન બહાલ રાખી છે.

જે દીન ગચોમરદ, જમશેદ વીશકરીમ, હોમ, ઇત્યાદીએ ચલાવી હતી તે દીન જરથોશ્તે બહાલ રાખેલી જણાએછે. તે દીન એક ખોદાને માનવાની હતી અને જરથોશ્તની દીન પણ એક ખોદાને માનવાની હતી. વાસતે આગલી દીન ફરવાને તેણે કસું કારણુ જોયું નહીં. માત્ર તે મધે બીજાએ બીજું દાખલ કીધું હતું જેથી અસલી માજ્દયસની દીનમાં ખરાબી દાખલ થઇ હતી તે દુર કરવાને તેણે જણાવ્યું હતું. કેટલાએકો લખી ગયા છે કે જરથોશ્તે જુની દીન સુધારી હતી અને તે આગલા મજહબની ઉપર સુધારો કરનાર (Reformer) હતો. તે ખોલતું અવસ્તાની શહાદતો ઉપરથી વાજબી ડહે છે. આગલ જોઇ લીધું કે આગલા હોમ પેગમબરની હોમની કીરીઆ તથા હોશંગનાં વખતથી ચાલતી આવેલી ખરસમની કીરીઆ જરથોશ્તે બહાલ રાખી હતી, તેમજ આગલા પેગમબરની જોડેલી યથા, અશેમ તથા ચેડહે હાતામની નામીચી બંદગી-આને બહાલ રાખીને તથા તેને મોટો મરતબો આપીને તે ભણવાને પોતાના લોકોને ફરમાવ્યું હતું. જે ભલી માજ્દયસની દીન હોરમજ્દે હોમને આપી હતી તથા જે માજ્દયસની દીન વીશકરીમે વરજમ કરદમાં ફેલાવી હતી તે દીનને જરથોશ્તી દીનવાલાએ મોટા માનથી કબુલ રાખી હતી, તે એ દીનને અવસ્તામાં જખજખ યાદ કીધામાં આવી છે તે ઉપરથી ખોલતું જણાએછે. અશો જરથોશ્તે પોતે માજ્દયસની દીન પસંદ તથા બહાલ રાખી હતી તે વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરેદમાં જણાવેલું છે.^{૧૮૮} એ ભલી માજ્દયસની દીન તર્ક કરવાને હેરેમને જરથોશ્તને લાલચ આપી હતી પણ જરથોશ્ત તેના ફરેબમાં સપડાયો નહીં હતો, તે પણ

૧૮૮. ત્યારે અહુરમજ્દે કહ્યું કે અએ જરથોશ્ત ! તું ભલી માજ્દયસની દીનની વખાણુ કર... મારો વચન જરથોશ્તે (શાંભલ્યો અને) તે બોલ્યો કે હું અશો અહુરમજ્દની પેદા કીધેલી પેદાએશને વખાણુશ. ....અને ભલી માજ્દયસની દીનને હું વખાણુશ (વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ મી ૫. ૧૨, ૧૫ તથા ૧૬ મો).

એજ પરગરદ ઉપરથી માહુમ પડેછે. ૧૮૯ વલી એજ પરગરદમાં લખેછે કે ૧૯૦ હોરમજદે આગલી બલી માજદયસની દીનને આરાધવા જરથોસ્તને ફરમાવ્યું હતું. બલી માજદયસની દીનને કપુલ રાખવાને તમામ જરથોસ્તીઓ બંધાએલા છે તે યજ્ઞશનેના ૧૨ માં હા ઉપરથી ૧૯૧ પુરવાર થાએ છે. દરેક જરથોસ્તી સૌથી પહેલાં પોતાને માજદયસની તરીકે એકરાર કરેછે અને તે પછી પોતાને જરથોસ્તી માજદયસની તરીકે કપુલ રાખે છે, તેથી એજ હા ઉપરથી જણાએ છે ૧૯૨.

૪૧. માજદયસની દીનની ખુબી

વંદીદાદની ત્રીજી પરગરદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૯૩ માજદયસની દીનની ખુબી એ છે કે તે 'બંદ' એટલે ગુલામગીરી કરવાના,

૧૮૯. બલી માજદયસની દીનને તું ધિક્કાર કે જેમ વધધન પાદ-શાહે જે અપશેશ (બદલો) મેલવી તે તું (મારેથી) મેળવશે. તે (ગનામીનો) ને જવાબ આપ્યો સ્થિતમાન જરથોસ્તે કે હું તે બદલાને સારું બલી માજદયસની દીનને ધિક્કારશ નહીં; નહીં ધિક્કારશ મારું બદન છુટુ પડે તોથી, નહીં ધિક્કારશ મારો જીવ છુટો પડે તોથી અને નહીં ધિક્કારશ મારી ખુધી છુટી પડે તોથી (વંદીદાદ પરગરદ ૧૯૬ ક. ૬ ઠો).

૧૯૦. જુવો સફે ૧૮૮ મો નોટ ૧૮૮ મી.

૧૯૧. બલી માજદયસની દીન જે લડાઇને દુર કરનારી તથા હઠ-યાર છોડાવનારી (એટલે સલાહ સંપન્નવાલી) તથા એક બીજા સાથે ખેશી એટલે ભાષબંધી ધરાવનારી છે તેનો હું એકરાર કરું છું. (યજ્ઞસ્તે હા. ૧૨ ક. ૯ મો).

૧૯૨. હું મજદયસની છું; મજદયસની જરથોસ્તી છું. (યજ્ઞસ્તે હા. ૧૨ ક. ૮ મો).

૧૯૩. .... તો ખચીત એ સ્થિતમ જરથુસ્ત્ર! માજદયસની દીન તેવા દીન ઉપર ઈમાન લાવેલા શખસના બંદ નામે ગુનાહને સાફ કરે છે; દ્રઓશ (બદનયતી) નામે ગુનાહને સાફ કરે છે; યાતુ ધન્ય (બદુધના) ગુનાહને સાફ કરે છે; અશવધન્ય (અશોને મારવાના) ગુનાહને સાફ કરે છે; નસુસ્પય (નસાને દાઢવાના) ગુનાહને સાફ કરે છે; તોજેશ કરવા છતાં પુલ ગુજર નહીં થઈ શકે એવા ગુનાહને સાફ કરે છે; દેરેજાનો-પેરેથ-પાર (મોટા કરજના) ગુનાહને સાફ કરે છે; અને તમામ તે ગુનાહો જે તે શખસે (દીનની નાવાકેશીની હાલતમાં અથવા જુદા દીનીની હાલતમાં) કીધા હોએ તેઓને સાફ કરે છે. એ

‘દ્રઝોષ’ એટલે જીવું ખોલવાના અથવા બદનયતથી કોઈનું કરજ અદા નહીં કરવાના, જાદુગરી ચલાવાના, અશો માનસને મારવાના, નસાને દાદી રાખવાના, નહીં માફ થાએ એવા ખીજ ગુનાહના કામો કરવાના, ભારી કરજ કરવાના તથા એવીજ કીસમનાં ખીજ કામો કરવાના ગુનાહમાંથી માણસને પરહેજ રહેવાને શીખવે છે. માજદયસની દીન એવી એજમતી અને કારગર છે કે જેમ આસમાન ઉપર જોરથી કુકતો તોફાની પવન તમામ ગલીચી તથા ખરાબ હવાને જંગલમાંથી ઘસડી લેઈ જઈ જંગલ અથવા આકાશને સાફ કરી નાખે છે તેમ માજદયસની દીન સાચા માનસના દીલમાંથી બદ મનશની, બદ ગવશની તથા બદ કુનશનીને એકદમ તે ઘસડી બાહાર કાઢાડી નાખે છે. વંદીદાદની એજ પરગરદમાં કેહે છે કે ૧૯૪ જવનું (અનાજનું) વાવડું કીધાથી માજદયસની દીનની વરંધી થાએ છે. અનાજના ઉગવાથી દેવોનું નાહાસડું થાએ છે.

નોટ.—આએ ફકરા ઉપરથી આગલા દાહાડાએ ઉપર જરથોસ્તી દીનની હસી કરવામાં આવી હતી, પણ દાનાવોની નજરમાં ખરેખર હસી તો હસી કરનારાઓની પોતાની થએલી જણાએ છે. હયાં એક ધણોજ સ્પિતમ જરથુસ્ત્ર ! માજદયસની દીન તે (એવી રીતના) અશો નરના તમામ દુશ્મત, દુષ્ટુપ્ત અને દુજવસ્તને સાફ કરે છે (ભુશરી નાખે છે અથવા માફ કરે છે) તેની મીસાલ એ છે કે જેમ જંગલમાંથી અથવા દખશિણુ દશાથી જોરંથી અને ઝરફથી વેહતો પવન (ખરાબ હવાને દુર કરીને) આકાશને આશપાશથી સાફ કરી નાખેય. માટે એ જરથોસ્ત ! હિયાં (આએ દુન્યામાં) નેક કામ કીધેલુંજ ભલું છે ; જોકે ભલી તથા મોટાં મનની માજદયસની દીન, તોજેશ કરવાથી—ગુનાહને સાફ કરેય તોખી. (વંદી. પરગરદ ૩ ૭ ૫. ૪૧ તથા ૪૨).

૧૯૪. કેઇ છે માજદયસની દીનની વૃદ્ધિ ? ત્યારે જવાબ આપ્યો અહુરમજ્દે કે ધણીજ જવ (અનાજ) ની વાવણી, અએ સ્પિતમાન જરથોસ્ત !—જે જવ (અનાજ) ની વાવણી કરે છે તે ગ્રાયા રાસતીની વાવણી કરે છે ; તે આએ માજદયસની દીનને પુરતા વધારા સાથે વધારે છે ; તે આએ માજદયસની દીનને ફરએ (આખાદી ભરેલી) કરે છે..... (વંદી. પરગરદ ૩ ૭ ૬. ૩૦-૩૧).

વાજખી કોલ જણાવેલો છે. હયાં કેહ છે કે ૧૯૫ કોઈખી ધણી ખાંતું આધા વગર શક્તી ધરાવી શકે નહી. તેનાથી મોટી નેકીનાં કાંમે થાએ નહી, નહી તેનાંથી મોટું ખેતીનું કે કોઈખી ખીજન ધધાનું કામ થઈ શકે, નહી તેનામાં બચાં પેદા કરવાની તાકાદ રહે. વાસતે માણસે ખાંતું ખાતું તે એ તરણુ કારણ છે. તે એકે આધાથી આંગમાં કાવત આવે તો નેકીનાં કામ કરી શકાએ, પોતાનો ધધો ચલાવી શકાએ તથા બચાંની વરધી કરી શકાએ. એ ત્રણુકે કાંમે આખાદાની વધારનારાં છે. વાસતે માનદ્ય-સની દીનમાં એ કાંમે સવાખનાં ગણાએ છે. હવે આધાને વાસતે ખોરાક ઉતપન કરવો જોઈએ અને ખોરાક ખેતી કીધા વીનાં મલે નહી. વાસતે જો કોઈ ખેતી કરે તો તે ખોરાક ઉતપન કરનારો થાએ અને તે ખોરાક કોઈનાં આધામાં આવે તો ખાનાર નેકી કરવાને, ધધો કરવાને, તથા વસતી વધારવાને શક્તીવાન થાએ. અને તેથીજ એ ત્રણુકે કાંમે માનદ્ય-સની દીનમાં સવાખનાં કહેલાં છે. અને તેથીજ ખેતી કરનાર માનદ્યસની દીનનો વધારો કરનાર પોતાની મેલે ઠડી ચુકે છે. આધાથી નેકી કરવાને બને છે એટલે કે આધાનાં વાખા પડવાથી પાપ કરવાની કોઈ વંખત ઘણીજ ગરજ પડે છે, પણ તેને આધાનું મલવાથી તેવી ગરજ રહેતી નથી. એટલા વાસતે અનાજ વાળ્યા પછીથી તે, તે આધાનાં કામમાં આવી શકે ત્યાં સુધીનાં કામ થાએ એટલે અનાજ ઉગે, તેને કાપે, છરે, દલે, પીસે છતાંદી તે વખતે ૧૯૬ દેવો હાંકે, તેઓનું ગણુ ગુગરાર્થ જાએ, તેઓ અફસોસ કરે, તેઓ નાહાસી જાએ, શેકશત ખાએ અને અંતે નિષ્ફલ થવાથી દુખી થઈને તેઓ જમીનમાં ગરક થઈ જાએ. એવી રીતની એખાદતખાજમાં વંદીદાદની

૧૯૫. હિયાં (આએ દુન્યાના લોકોએ) આએ માંથ્ર (કાતુન અ-થવા શિખામણનું વચન) યાદ રાખવું જોયે કે “ખોરાક નહી ખાનારા આ મધેનો કોઈખી શક્તીવાન થતો નથી; નથી થતો શક્તીવાન ઘણી નેકી કરવાને, નથી થતો શક્તીવાન ઘણી ખેતી કરવાને તથા નથી થતે શક્તીવાન ફરજંદની આખાદી કરવાને. (વંદી. પરગરદ ૩ જ ૫. ૩૩ મો).

૧૯૬. જ્યારે જવ (અનાજ) તયાર થાએ છે ત્યારે દેવો ચીરડાએ છે (જખમી થાએ છે); જ્યારે તે સાફ થાએ છે ત્યારે દેવો ઠાંશે છે ખી-જવાતથી ગુંબરાર્થ જાએ છે), જ્યારે તેને પીશીને આટો કરવામાં આવે છે ત્યારે દેવો રડે છે, જ્યારે (તે આટાને ગુદવામાં આવે છે ત્યારે દેવો નાશ પામે છે. (વંદી. પરગરદ ૩ જ ૬. ૩૨ મો).

ત્રીજી પરગરદમાં લખ્યું છે ^{૧૯૭}. દેવો એટલે પાપ, તથા દરદ સમજવું. સર. વેને રોશન છે કે આબાદીથી અને ખોરાકી સેહેલાઈથી હાસેલ થવાથી હરેક દેશમાં પાપ તથા દરદ બંધેનો ઉપદ્રવ ક્રમ થાય છે અને જ્યાં મુદ્દલેસી વધારે હોય છે ત્યાં જેમ પાપ તેમજ દરદનો જોર તથા ફેલાવો વધારે થાય છે. છેલ્લે કેહછે કે ખાધાથીજ તમામ માનસો જીવવા પાંમે છે, ખાધા વગર માનસો મરી જાય છે ^{૧૯૮}. મતલબ કે આયે દુન્યામાં પેદા થયા તો આપણો વખત આવી પોંહયે ત્યાં મુધી જીવવું જોયે અને ખોરાક ખાવો તો તે માત્ર જીવવાને વાસતે અને જીવવું તે માત્ર નેકીના કાંમ કરવા તથા આપણો ધંધો કરવા તથા બચાંની વરધી કરવાને માટે જોયે. વાસતે વંદીદાદની ત્રીજી પરગરદમાં ખાવાની તાકીદ ફરમાવી છે તથા તેમાં જો એમ જણાવેલું છે કે અનાજ વાવયાથી માજદયસની દીનની વરધી થાય છે તો તે ખોટું લખેલું નથી, પણ જેઓ વગર તાસુખીએ એ બાબત ઉપર દરીઆશત કરતા નથી તેઓને જે હસવું આવે છે તેમાં તેઓએ માજદયસની દીનની ખાંમી કાહડવાને બદલે પોતાની સમજવાની ખાંમીને બદનામ કરવી જોઈએ છે.

વલી યજ્ઞશનેનાં ૧૨ માં હામાં માજદયસની દીનને વાસતે કેહછે કે ^{૧૯૯} તે કજ્યો કંકાસ નાખુદ કરનારી છે, તે હથ્યાર છોડવી સલાહ સંપજ કરાવનારી છે, તે એકેક સાથે ભાઈબંધીનો ગાંઠ મજબુત કરાવનારી છે અને તે સચાઈ શીખવનારી છે. વીસ્પરદનાં ૭ માં કરદામાં કેહેવા પ્રમાણે ^{૨૦૦} ભલી માજદયસની દીન દુન્યાની વરંધી, આબાદી, તથા ફાએદો કરનારી છે.

૧૯૭. આટો શુંદાઇ તૈનાર થએલાં આયે મકાનમાં હારમાર થએલા દેવો (મશવરતને વાસ્તે) ભેગાથા થાય છે (ખરા પણ) બ્યારે અનાજ પુશકક થાય છે ત્યારે (તેઓ પોતાની મતલબમાં નિજલ થઇને) સાથે ભેગા મહેલા, જાણે કે તપેલા લોખંડનો મોટો કટકો તેઓના મોહમાં મુકવાથી (જે દુઃખ થાયે તેવાં દુઃખથી દુઃખી થએલા તેઓ) નાહશી જાય છે. (વંદી. પરગરદ ૩ જી ફ. ૩૨ મો.)

૧૯૮. ખોરાકથીજ તમામ હાડમંદ દુન્યા જીવે છે, વગર ખોરાકે મરી જાય છે. (વંદી. પરગરદ ૩ જી ફ. ૩૩ મો.)

૧૯૯. જીવો સફે ૧૮૯ મો નોટ ૧૯૧ મો.

૨૦૦. આશતાદ (રાસ્તી) ને હમો ધજ્યે છઇએ, કે જે ખુખીવાલી, દુન્યાની ફરાખી કરનારી, દુન્યાની આબાદી કરનારી અને દુન્યાને શમેદો બખશનારી માજદયસની દીન (માં સમાએલી) છે. (વીસ્પરદ કરદો ૭ મો ૪. ૨ જો).

બાબ ૬ ઠો.

માજદયસની દીન ઉપર સુધારો કીધેલી
જરથોશ્તની પોતાની નવી દીન.

ધરાન સર જમીન ઉપર જે આગલની ચાલતી આવેલી
જુણી ભલી દીન જેટલી તેના ચોખ્ખા આકારમાં હતી તેટલી તે,
તથા તે દીનની કીરીઆ તથા રસમો જેટલી બહાલ રાખવા જોગ
હતી તેટલી જરથોશ્તે તર્ક કરવાને બદલે પસંદ રાખી હતી. એ
દીન માજદયસની દીન કહેવાતી હતી અને તે હોરમજદી રાહ
ઉપર ચલાવનારી હતી, પણ તેમાં જે ગેરવાજબી અને નામુજરબ
કોલો, કીરીઆઓ તથા રસમો વખત જતાં દાખલ થયાં હતાં
તે અથવા તે દીનવાલા લોકોએ બીજા આડા મારગો: પકડ્યા
હતા તે જરથોશ્તે નાપસંદ રાખ્યા હતા. જરથોશ્ત જે જમાનામાં
પેદા થયો તે જમાનામાં ધરાંની લોકોની દીનઆઈનની હાલતમાં
કેવી પ્રકારનો સુધારો કરવાની જરથોશ્તને અગત જણાઈ હતી
તે આગલ ચાલતાં જોઈશું; પણ તેણે આગલી દીનનું કેટલું-
એક બહાલ રાખ્યું હતું તે આપણે આગલા બાબમાં જોઈ ચુકા.
હવે જરથોશ્તે પોતે આગલી દીન ઉપર સુધારો કરી જે નવી દીન
જાહેર કીધી હતી તે વીશે અવસ્તામાં શું લખ્યું છે તે તપાસીએ.

૪૩. હોરમજદી જરથોશ્તી દીન.

વંદીદાદની બીજી પરગરદમાં^{૨૦૧} જરથોશ્ત હોરમજદને પુછેછે
કે જે દીન તેં મને શીખવી છે તે દીન, તેં મારી આગમચ,
મારા સીવાએ કોઈ બીજાને શીખવી હતી? ત્યાં જરથોશ્તે પોતાની

૨૦૧. ત્યારે કહ્યું અહુરમજદએ કે આ અશે જરથોશ્ત! ભાગ્યશાલી
તથા નેક ટોલાંવાલા જમશેદને, હું જે અહુરમજદ છું તેણે, તું જરથોશ્ત
સીવાએ, માનસોમાંના તે પેહેલા સાથે (દીન વીશે) પુછપરછ કીધી હ-
તી, અને તેને મેં શીખવી હતી દીન જે અહુરમજદી તથા જરથોશ્તી છે
તે. (વંદી. પરગરદ ૨ જ ૬. ૨ જે તથા જુવો સંજો ૧૫૧ મો
નોટ ૧૨૬ મી).

દીનને હોરમજદી જરથોશ્તી દીન લખી છે. એ ઉપરથી જણાએ છે કે માજદયસની દીન ઉપર જે સુધારો કરી નવી દીન જરથોશ્તે જાહેર કીધી હતી તે હોરમજદી જરથોશ્તી દીન કહેવાતી હતી. એ નામ ઉપરથીજ એ દીનનાં મોકલનાર તથા લાવનારની આપણને ખબર પડે છે. જે દીન હોરમજદે મોકલી હતી અને જે જરથોશ્ત લાવ્યો હતો તે હોરમજદી જરથોશ્તી દીન કહેવાતી હતી. એ દીન માજદયસની દીન ઉપર આવેલી હતી તે યજ્ઞશનેનાં ૧૨ માં હા ઉપરથી દીશે છે^{૨૦૨}. જ્યાં દરેક જરથોશ્તી પોતાને માજદયસની કહેવાથી ધરાતો નથી પણ તુરતજ કહે છે કે હું જરથોશ્તી માજદયસની છઉં. એ ઉપરથી ખુલ્લી રીતે જણાએ છે કે માજદયસની તથા જરથોશ્તી માજદયસની વચ્ચે ફરક રાખેલો હોવો જોઈએ. યજ્ઞશનેનાં ૮ માં હામાં^{૨૦૩} જરથોશ્ત કહે છે કે હું મારી દીન બધા લોકોમાં ફેલાવશ, ત્યાં પણ પોતાની દીનનું નામ તે હોરમજદી જરથોશ્તી દીન જણાવે છે. તીર યજ્ઞશમાં પણ^{૨૦૪} જરથોશ્તની દીનને હોરમજદી જરથોશ્તી દીન કહી છે. કએ ગુસ્તાસ્પે જરથોશ્તે લાવેલી દીન ફેલાવી હતી તે વીશે લખતાં ફરવરદીન યજ્ઞશમાં^{૨૦૫} તે દીનને હોરમજદી જર-

૨૦૨. જુવો સફે ૧૮૯ મો નોટ ૧૯૧, ૧૯૨ મી; તથા સફે ૧૯૫ મો નોટ ૨૦૭ મી.

૨૦૩. જુવો સફે ૧૦૩ નોટ ૨૪ મી.

૨૦૪. તે (જેર) ને ઘાટકીએ નહી લેવી જોઈએ, નહી જહીક-એ (બદકાર ઓરતે), નહી તે, અશોએ* (કે જે) ગાથાઓને નહી ગાવાથી દુન્યા (અથવા જીંદગી)ની ખરાબી કરનારો અને આએ દીન કે જે અહુરમજદી તથા જરથોશ્તી છે તેને નુકસાન કરનારો છે તેણે પણ નહી મેલવવી જોઈએ. (તીર યજ્ઞશ ફ. ૫૯ મો).

* એ ફકરાનો એ મુજબ તરજુમો, આવાંયજ્ઞતનાં ૯૨ મા ફકરાને આધારે મેં કીધો છે. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર).

૨૦૫. તેહમતન, તનની હાલતમાં માંથ્ર (પવીત્ર કાનુન) મુજબ ચાલનાર, મજબુત હઠયારવાલા અને અહુરમજદી રાહ ઉપર ચાલનાર અશો કએ ગુસ્તાસ્પની ફરોહરને અમો ધજ્યે છધએ; જેણે આગલા દરજે ને, અશોઈને માટેની ફરાખીનો રસતો કીધો; જેણે આગલા દરજેને, અશોઈને માટેની ફરાખી શીખવી, અને જે આએ દીન જે અહુરમજદી તથા જરથોશ્તી છે તેની બાબુ (ટેકા આપનાર) તા મદદગાર તરીકે કયુલ થયો. (ફરવરદીન યજ્ઞશ ફ. ૯૯ મો).

થોસ્તી દીન લખી છે. યજ્ઞસ્તેનાં ૬૦ માં હા વાલી 'તાઓ અહિન્માને' નામની નામીચી બંદગીમાં^{૨૦૬} હોરમજદી જરથોસ્તી દીનની લાંબા જમાના સુધીની બાલાતરી ઇછવામાં આવી છે. એ હોરમજદી જરથોસ્તી દીનને યજ્ઞસ્તેનાં ૧૨ માં હામાં^{૨૦૭} જેટલી દીન તે જમાનામાં હતી તથા તે જમાના પછી ડોઠબી વખતે બીજી થનાર હતી તેનાં સર્વેનાં કરતાં શ્રેષ્ઠ, સૌથી મોટે દરજ્જેની તથા સૌથી સરસ જણાતી છે.

૧. જરથોસ્તી દીનને 'દાતેમ જરથુશતરી' બી કહે છે.

યજ્ઞસ્તેના ૨૫ અને ૩૧ માં હામાં તથા બીજે ઘણું ઠેકાંણે ધર્મને વીશેની આરાધનાં આવી છે^{૨૦૮} ત્યાં ૧ માજદયસની દીનને, ૨ માંઝ સ્પેન્તને, ૩ વંદીદાદને, ૪ દાતેમ જરથુશતરીને, ૫ માજદયસની દીનની લાંબી મુદતની ચાલતી આવેલી રસમને, ૬ માંઝ સ્પેન્તને દીલમાં રાખવાને, ૭ માજદયસની દીનને સમજમાં રાખવાને, ૮ માંઝ સ્પેન્તની વીધાને, ૯ જાતી અકલને, તથા છેલ્લે ૧૦ મેલવેલી અકલને યાદ કીધામાં આવી છે.

૨. જરથોસ્તી દીન દેવોને તર્ક કરનારી છે.

જરથોસ્તે પોતાની નવી દીનમાં જે બાબત ઉપર વધારે ધ્યાન આપ્યું હતું તે દેવપરસ્તી તજવાની બાબત હતી. એટલા

૨૦૬. આએ મકાન અથવા કુટુંબને માટે અશોષ (રાસ્તી), હ-કુમત, ક્ષાએદો, ખુરેહ તથા સુખ અને આએ હોરમજદી તથા જરથોસ્તી દીનનું લાંબા વખત સુધીનું ટકાવપણું—પોહચો ! (યજ્ઞસ્તે હા ૬૦ મો ક. ૨-૩).

૨૦૭. જે (અહુરમજદી તથા જરથોસ્તી દીન) હાલમાં જે (દીને) ચાલું છે તથા હવે પછી જે ચાલું થશે તેઓમધે ઘણીજ મોટી, ઘણીજ ખુબી વાલી, અને શ્રેષ્ઠ છે અને જે હોરમજદી તથા જરથોસ્તી છે. (યજ્ઞસ્તે હા ૧૨ મો ક. ૯ મો).

૨૦૮. ભલી માજદયસની દીનને અમો ઇજયે છઈએ.—પવિત્ર તથા પુશકલ ખુરેહવાલા માંઝને,—દેવથી જુદા તરીકા (વંદીદાદ)ને, જરથોસ્તી કાએદાને, લાંબા વખતના રેવાજને, ભલી માજદયસની દીનને, પવિત્ર માંઝ તરફ દેલના આપવાને, માજદયસની દીનની તરફ હોશના આપવાને, પવિત્ર માંઝને ધ્યાનથી સમજવાને, મજદની આપેલી આસની દે ખેરદને, મજદની આપેલી ગોશોસરદે ખેરદને,—અમો ઇજયે છઈએ. (યજ્ઞસ્તે હા ૨૫ ક. ૬ ઠો).

વાસતે જરથોસ્તી દીનને દેવથી જુદી દીનને નામેખી ઓલખવા લાગા. જરથોસ્તે દેવોથી દુર રહેવાનાં સખુનો કહી સંભલાવ્યા હતા તે દરવરદીન યસ્ત ઉપરથી પુરવાર થાએ છે^{૨૦૯}. વંદીદા-દની ૧૬ મી પરગરદમાં માજદયસની દીનને યાદ કીધા પછી જરથોસ્તી દીનને યાદ કીધી છે જ્યાં તેને વાસતે દેવથી જુદી એવું વીરોપણુ લગાડેલું છે. ૨૧૦

૩. દેવ એટલે કોણ ?

જરથોસ્તી દીન દેવથી વેગલી છે તે બરોબર રીતે સમજવાની જરૂર છે. પેહલાં આપણે જોઈ લીધું છે કે આએ કુન્યા પેદા થઈ ત્યારે એ મોનોઈ શકતીઓ કામે લાગી હતી.^{૨૧૧} એ એ શકતીઓના હાથ તલે બીજી નાની શકતીઓ હતી. જે મુખ્ય નાશ

૨૦૯. જે પેહલો આશ્રવન, જે પેહલો રથેસ્તાર, જે પેહલો યુર-જગર હતો; જે પેહલાએ દેવો પાશેથી તથા બદકાર માનસો પાશેથી (હકુમતતું) ચકર છીનવી લીધું હતું; જે તન ધરાવનારી પેદાએશમાંના પેહલાએ અશોષ (રાસ્તી)ને વખાણી હતી, દેવને ધિક્કારી નાખનાર થયો હતો, (અને જેણે) મજદયસ્ની, જરથોસ્તી, દેવથી જુદા તરીકાવાલો અને હોરમજ્દી કેશવાલો તરીકેનો પોતે એકરાર કીધો હતો. જે તન ધરાવનારી પેદાએશના પેહલાએ, દેવના તરીકાથી જુદો અને હોરમજ્દી કેશવાલો સખુન કહ્યો હતો, જે તન ધરાવનારી પેદાએશના પેહલાએ દેવના તરીકાથી જુદો અને હોરમજ્દી કેશવાલો વચન જાહેર કીધો હતો; જે તન ધરાવનારી પેદાએશના (પેહલાએ), દેવના તરીકા ઉપર ચાલનારી તમામ વસ્તુને નહીં આરાધવા લાયકની તથા નહીં વખાણવા લાયકની જાહેર કીધી હતી, જે તે દેશો મધેનો બહાદુર, નેક રીતે જીંદગી ગુજારવાના પુરતા સાધાણોવાલો અને પોર્ષોદકેશ હતો. (દરવરદીન યસ્ત ક. ૮૯—૯૦).

૨૧૦. દેવથી જુદા અને જરથોસ્તી દાદ (તરીકા)ને હું વખાણુશ. (વંદી. પરગરદ ૧૯ મી ક. ૧૬ મો; જુવો સફે ૧૮૮ મો નોટ ૧૮૮ મી).

૨૧૧. જ્યારે તે એ મીનો (સ્પેનામીનો અને ગના મીનો) હસ્તી તથા નીસ્તી કરવાને સાથે મધ્યા યાને કામે લાગ્યા—અને જે પ્રમાણે આખર સુધી કામ કરતા રહેશે—, (અને એ પ્રમાણે સેવટ સુધી) દરવંદો (પુરાઓ)નો (મદદગાર) સર્વથી પુરો (ગનામીનો) છે અને અશોને વાસતે સૌથી સરસ મન છે. (યજ્જને હા ૩૦ ક. ૪ ઠો; જુવો સફે ૧૧૧ મો; તથા સફે ૧૧૬ મો નોટ ૬૬ મી).

કરનારી 'અંઝમીના' નાંમની શકતી હતી, તેના હાથ તલે બીજી શકતીઓ હતી. તેઓ દેવને નામે ઓલખાતી હતી. અંઝમીના પોતે દેવોના દેવ કહેવાએલા છે, તે વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદ ઉપરથી માલુમ પડેછે^{૨૧૨}. વલી યજ્ઞનેના ૩૨ માં હામાં જરથોશ્ત દેવોને કહે છે કે તમે તમામ દેવો તમારી તોખમ 'અકોમીના' થી ધરાવો છો^{૨૧૩}. જેમ 'સ્પેન્તોમીના' નાં હાથ તલેના વડે ફરેશતો વોહુમન (બહુમન) છે, તેમ અંઝમીનાના હાથ તલેના મોથી વડે 'અકોમન' દેવ છે. હવે અંઝમીનાનું કામ નાશ કરવાનું છે, તેજ કામ તમામ દેવોનું બી છે. કાંઝિકે તેઓ અંઝમીનાના તાબામાં છે, અને તેના ફરમાનપરદાર છે. હવે દેવો ચાર પ્રકારના ગણાએલા છે. એક માણસની સુરતના, બીજા દરદ લાવનારા, ત્રીજા નીતી ખરાબ કરનારા, ચોથા આખ્ખદી ઘટાડનારા. તેના અત્રે થોડોએક ખુલાસો કીધેલો અકારત જશે. નહીં, કાંઝિકે જરથોશ્તી દીન દેવથી જુદી છે એમ જે આપણે ધ્યાન લે છઈએ તેની પુરતી સમજ ધ્યાનમાં ઉતારવાની ઘણી જરૂર છે.

૧. માણસની સુરતના દેવો.

જે માણસો યાતો દરદનો વધારો કરીને અથવાતો આખા-દીનો ઘટાડો કરીને યાતો નીતીનો ખગાડો કરીને નાશ કરતા હતા તેઓને દેવ કહેવામાં આવતા હતા. જુહાકર્મ યજ્ઞનેનાં ૯ માં હામાં^{૨૧૪} દેવ તરીકે લખ્યો છે, કાંઝિકે તે જેમ જુહો હતો તેમ તે આએ દુન્યાનો ખરાબો કરનારો હતો અને તેને તે લઠણુ ઉપર ઉશકેરનાર અંઝમીના પોતે હતો. હોશંગે માજનદરાનનાં

૨૧૨. અવાખ્તર (ઉત્તર) તરફથી તથા અવાખ્તર (ઉત્તર) તર-
ફના સધલા ભાગો (ઉત્તર ઉગમણ તથા ઉત્તર પશ્ચિમ) તરફથી, દેવોના
દેવ પુર મોતવાલો અંઝમીના દોડી આવ્યો.
(વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ મી ફ. ૧ લો.)

૨૧૩. ઓ તમે તમામ દેવો ! અકોમન (કોતાહી કરનારી મનશ
ની) થી (તમારી) તોખમ (ઉત્પન્ન થએલી) છે.

યજ્ઞને હા. ૩૨ મો ફ. ૩ નો.)

૨૧૪. જુવો સફા ૧૧૯ મો નોટ ૭૩ મી.

તથા ગીલાનનાં દેવોને માર્યા હતા^{૨૧૫} તેની મતલબ માજનદરાન તથા ગીલાનનાં બદકાર માણસોથી સમજવી નોઈએય. આજેખી માજનદરાનનાં લોકો વીશે એવું કહેવાએ છે કે તેઓ ઘણા ખે-રડા હોએ છે. ગુલામખારગી કરનારા માણસો દેવોમાં ગણાએ છે તે વંદીદાદની ડં મી પરગરદમાં ખેલાસાથી જાણાવેલું છે^{૨૧૬}. યજ્ઞ-શનેનાં ૯ માં હામાં તો ખુલ્લે ખુલ્લું લખ્યું છે કે જરથોસ્તનાં પેદા થવા પછી તેણે જે જે દેવો, આગલ માણસનાં રૂપમાં આએ કુન્યામાં, ફરતા હતા તેઓને જમીનની અંદર ગાલી મેલ્યા હતા.^{૨૧૭} આવાં યશ્તમાં જમશેદ દુવા ચાહે છે કે દેવોની આખાદી હું કાંતાહ કડું,^{૨૧૮} ત્યાં પણ દેવોથી બદકાર માણસો સમજવાં નોઈએ છે.

૨. દરદ લાવનારા દેવો.

જે જે સખઓ યા વસ્તુઓથી દરદ તથા મોતનો વધારો થતો હતો તેનેખી દેવ કહેવામાં આવતા હતા. કાંએ જે નાશ કર-

૨૧૫. જુલો સફે ૧૬૮ મો નોટ ૧૪૬ મી.

૨૧૬. દાદાર ! કાણુ છે દેવ ? કાણુ છે દેવને પુજનાર ? કાણુ છે દેવોને ચાહનાર સ્ત્રી ? કાણુ છે દેવોનો ખુમ્મ (મરદ આશોક) ? કાણુ છે દેવોની કુનારી ? કાણુ છે દેવને મલતો (બરોબરીઓ) ? કાણુ છે તમામ (પુરતો, તદન) દેવ ? કાણુ છે મુવા આગમજ દેવ ? અને કાણુ છે મુવા પછી મીનોઇ દેવ થાએ છે તે ? ત્યારે કહ્યું હોરમજદે કે અએ સ્પિતમાન જરથોસ્ત ! તે મરદ જે ગુલામખારગી કરવાના કામમાં પો-તાનું તન આપેય તે, અને (ખીજે) તે મરદ કે જે ગુલામખારગીનું કામ કરેય તે (એ બધે મરદ, હસ્તી ભોગવનારાઓની ઓલાદના વધારાનો અટકાવ કરનારા થાએ છે તેથી) તેજ છે દેવ, તેજ છે દેવને પુ-જનાર, તેજ છે દેવોનો ચાહનાર સ્ત્રી, તેજ છે દેવોનો ખુમ્મ (મરદ આ-શોક), તેજ છે દેવોની કુનારી, તેજ છે દેવને મલતો, તેજ છે તમામ (પુર-તી) રીતનો દેવ, તેજ છે મુવા આગમજ દેવ, તેજ છે મુવા પછી મી-નોઇ દેવ થાએ છે તે, (એટલે કે) જે મરદ (ખીજ) મરદમાં (કુદર-તી કાએદાથી ઉલટી રીતે) મની બરખાદ કરે છે, અથવા જે મરદ (ખી-જ) મરદોની મની (કુદરતી કાએદાથી ઉલટી રીતે) પોતે લીએ છે. (વંદી. પરગરદ ૮ મી ૫. ૩૧-૩૨).

૨૧૭. અએ જરથોસ્ત ! તુંએ તમામ તે દેવોને જમીનમાં છુપા થનારા કીધા જેઓ (તારા વખતની) આગમજ માનસની સુરતે આએ જમીન ઉપર દોડતા હતા. (યજ્ઞસ્તે હા. ૧૯ મો ૫. ૧૫ મો).

૨૧૮. જુલો સફે ૧૬૯ મો નોટ ૧૫૦ મી.

વાનો એક ઉપાય દરદનો ફેલાવો કરવામાં ગણાતો હતો. જેમકે વંદીદાદની ૧૭ મી પરગરદમાં કેહ છે કે બાલની ઘટતી રીતે સંભાલ નહીં કરવાથી તે બાલની જગોમાં દેવ એકઠા થાએ છે. ૨૧૯ હયાં દેવથી દરદની મતલબ સમજવી. બાલ સાફ નહીં. રાખવાથી તથા બાલ કાતર્યા પછી ઘટતી રીતે તેને પરહેજ નહીં કીધાથી તે મધેથી દરદનો સખબ ઉત્પન્ન થાએ છે, એટલુંજ નહીં પણ તે મધે જૂ પડે છે, તેથી એજ પરગરદમાં આગલ ચાલતાં જણાવયું છે. ૨૨૦ અરદીએહસ્ત યસ્તમાં તો અનેક જાતના દરદને દેવને નામે ચોલખવામાં આવ્યાં છે ૨૨૧. એ યસ્ત બીમાર શખ-

૨૧૯. દાદાર ! તે કયું કામ છે કે જેથી માનસો ધણીજ સખત મરફતો ફેલાવો કરે છે અને તેથી દેવોને (જેમ દેવોની આરાધના કરવાથી મજબુતી મહે તેમ તેઓને જીવન શક્તી આપે છે? ત્યારે કહ્યું અહુરમજ્દે કે ખચીત એ અશો જરથોસ્ત ! તે કે જે આએ હાડમદ દુન્યામાં (પોતાના માંથાના) બાલોને હોરેચ અથવા બાલોને કાતરેચ અને (હાથ તથા પગના) નખ ઉતારેચ અને તે (બાલ તથા નખ) ખાલી જગાઓ (સુરાખો)માં અથવા દાહડીના ભાગમાં વીખરાઇ જઈને ભરાઇ રહેચ.—તે (બાલો તથા નખો) બેદાદીથી નાખવામાં (જે જગાઓમાં પડેચ) તે જમીન ઉપર દેવો (દરદો) ભેગાં થાએ છે. (વંદી. પરગરદ ૧૭ મી ૫. ૧-૩).

૨૨૦. તે (બાલો તથા નખો)ને બેદાદીથી નાખવામાં જમીન ઉપર ખરડસ્તરો ભેગા થાએ છે જેને માનસો સ્પેશ (જૂ તથા કીલ્લાને) નામે ચોલખેછે, જે માનસોના અનાજના જથ્થામાં (અથવા કોઠારમાં) અનાજ ખાઇ જાએ છે, અને કપરાઓના જથ્થામાં કપરાને ખાઇ જાએ છે (અથવા ખરાબ કરે છે). (વંદીદાદ પરગરદ ૧૭ મી ૫. ૩ જો).

૨૨૧. જે મારો (બંદો) આએ સાંપની ખાસ્તતનાઓ મધેના તથા આએ દેવો મધેનાઓને હજરવાર હજર (દશ લાખ) તથા દશ હજરવાર દશ હજર (દશ કરોડ) મારેચ તે આજરને મારે છે, તે મોતને મારે છે, તે દેવો (દરદો)ને મારે છે, તે ઘાટને મારે છે, તે નાપાક આશમોધને મારે છે તથા તે માનસો ઉપર જીલમ ગુજારનારોને મારે છે. (અરદીએહસ્ત યસ્ત ક. ૧૦ મો)—જે મારો (બંદો) આએ ખેપગા બદકાર યુરી ખસલતનાઓ મધેના તથા આએ દેવો (દરદો) મધેનાઓને હજરવાર હજર તથા દશ હજરવાર દશ હજર મારેછે તે વખતે ધચ્ચેશ (દેવ) જે દેવો મધેનો ધણીજ જુદો તથા પુરમોત ભરેલો અંઝમીનો તે પુર્વદીશા તરફથી નાહરી જાએછે (દફે થઇ જાએછે). અરદીએહસ્ત યસ્ત, ક. ૧૩).

સોની ઉપર બણુવામાં આવે છે તેનું કારણ પણ એજ છે કે તે મધે ઘણા ખરાં દરદાને દર્દ કરવાની બંદગી આવે છે, અને એ યશ્ત બણુવા સાથે જે ઝાડોપીછી કરવામાં આવે છે તે માત્ર દરદી માણસને એક જાતનું ‘મેસમેરીજમ’ કરી તેના દરદનું દુખ વીસરાવાની મતલબે છે. જેઓ પીશાબ એવી રીતે કરે છે કે તેના રેલો લાંબો ઉતરે તેઓને વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં દેવી દરજના મરદો લખ્યા છે^{૨૨૨}. પીશાબ ખાંનાઓ જુદાં કીધાં હોએ ત્યાં નહીં અને બીજી જગોએ પીશાબ કીધાથી ગંધારો વધતો હોએ અને ગંધારો વધ્યાથી દરદનો ઉપદ્રવ થતો હોએ એ બીના સમજમાં ઉતરી શકે છે. જે લોકો દરદથી મરતાં હતાં તેઓ દેવોથી માર્યા જતાં હતાં એમ બોલવામાં આવતું હતું. એવો સાર વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાંથી^{૨૨૩} કાઢવામાં આવે છે. વંદીદાદની ૭ મી પરગરદમાં કબરસ્તાનોમાં રહેનારા કેટલા-એક દેવોની બીનાં આવી છે.^{૨૨૪} તેની મતલબ એજ સમજવી કે

૨૨૨. અશો સરોશો, ઉઠાવીને ઠાકેલા ગુરજથી (દેવી દરજને) પુ-છયું કે ઓ તંગીવાલી કંઈ નહીં કરી શકે એવી દરજ ! કોણ છે આએ મરદોમાનો બીજો તારો મરદ ? ત્યારે તે જે દેવી દરજ તેણીએ જવાબ આપ્યો કે ઓ અશો અને ખુબસુરત સરોશ ! આએ મરદોમાંનો ખ-ચીત તે મારો બીજો મરદ છે કે જે મરદ પગના આગલા ભાગ ઉપર પ-ગની દરાજી જેટલો રેલો ઉતરે તેમ પીશાબ કરેય; તે શખસ મને એવી રીતે હમેલદાર કરેય (પુછી આપેય) કે જેમ બીજા મરદો ઓરતોને (પોતાની) મનીયા હમેલદાર કરેય. (વંદી. પરગરદ ૧૮ મી ફ. ૩૯-૪૧).

૨૨૩....આએ તનથી કે જે દેવ (દરદ)થી મરાએલું છે. (વંદી. પરગરદ ૧૯ મી ફ. ૨૦.)

૨૨૪. દાદાર ! ક્યાં છે દેવ ? ક્યાં છે દેવોને પુજનાર ? ક્યાં છે દે-વોને ભેગા થઇ દોડવાની જગો ? ક્યાં છે દેવોને ભેગા થઇને પડવાની જ-ગો ? ક્યાં દેવો ભેગા થાએ છે—પચાશ વાર શો ગણા, શો વાર હજાર ગણા, હજારવાર દશ હજાર ગણા અને દશ હજારવાર લાખ ગણા ? ત્યારે હોરમજ્દે કહ્યું કે ઓ સ્પતમાન જરથોસ્ત ! આએ દખમાઓ (કબરો)માં કે જે આએ જમીનની ઉપર ઉંચી બાંધણીએ કરી બાંધેલાં છે, જેમાં ગુજરેલાં માનસોને મુકવામાં આવે છે; તેજ (અથવા ત્યાંજ) છે (રહે છે) દેવો (દરદો), ત્યાંજ (રહે) છે દેવોને પુજનારાઓ, ત્યાંજ છે દેવોને ભેગા થઇને દોડવાની જગા, ત્યાંજ છે દેવોને ભેગા થઇને પડવાની જગા

કબરસ્તાનોમાંથી દરદ થાએ એવી હવા બહાર ફેલાએ છે વાસતે કબરસ્તાન કેટલાએક દેવોનું રહેઠાણ હોએ એમ લખ્યું છે અને તેઓનાં જે નામો આપેલા છે તે કેટલાંએક જાણીતાં દરદાનોં માલુમ પડેછે. નસાને યાને હેવાન અથવા માણસનાં કોહતા શરીરને યા કોહતા શરીરનાં કોહળી ભાગને દેવની રાહનો, વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં લખ્યો છે ૨૨૫. નજસાધથી અને કુવરાધથી દરદ જોર પકડે છે વાસતે મેહર યરતમાં ૨૨૬ નજસાધને દેવની રાહની લખીછે.

અને ત્યાંજ દેવો ભેગા થાએ છે—પચાશવાર શો ગણા, શોવાર હબ્બર ગણા, હજારવાર દશ હજાર ગણા, અને દશ હજારવાર લાખ ગણા. તેની મીસાલ એ છે, એ સ્પતમાન જરથોસ્ત ! તેઓ જેઓ દેવો છે તેઓ આએ દખમાઓ (કબરો) માં (પોતાનો ખોરાક) ખાએ છે અને પાછો (તેનો) હગાર કરે છે, જેમ આએ હાડમંદ દુન્યામાં તમો જેઓ માનસો છેઓ તેઓ સ્વાદિષ્ટ ખોરાક તૈયાર કરોછો અને સ્વાદિષ્ટ ગોસ્તનો ખોરાક ખાવો છો અને જેમ આએ જેઓ માનસો તેઓ ખાએછે અને જીવે છે.—ખચીત આએ તે દેવોની મોટી ખુશાલી છે, જ્યાંસુધી કે આએ (દખમામાંથી નીકળતી) ગંદગી ચાલુ રહે છે. આએ દખમાઓ (કબરો)માં પુશકલ હાડકાં તથા બાલો ભેગાં થવાથી લાં ભેગાં થાએ છે અખતી (ફેલાતા અથવા ઉડતા રોગો), ગરેતુ (ગરમી અથવા ખુજલીનો રોગ), તમુ (તાપ), નેજસ (નેજરી દુખલાપણું ?) સારસ્તી (માંધાનું દરદ અથવા સરદીથી ઉત્પન્ન થતી તાપ), અધોસ્તી (સંધીવા). અને આએ દખમાં ઓમાં માનસોનો ધણોજ નાશ કરનારાં દરદો ભેગાં થાએ છે સૂર્યના દષ્ટિ મર્યાદાની નીચે જવા પછી. (વંદી. પરગરદ ૭૭ ફ. ૫૫—૫૮).

૨૨૫. અફસોસ ! કે અશો જરથોસ્ત પોરશરપના ઘરમાં જનમ્યો; તેનું મોત અમો ક્યાંથી મેલવ્યે ! તે (અમો) દેવોનું હથ્યાર છે; તે દેવોની સાંબે થનારો છે; તે દરજ (જુઠાઇ) ને તોરારી પાડનારો છે; તે દેવોની પુજ કરનારને, દેવની રાહના નસુશને, જુઠું બોલનારને અને ખોટા બોલાએલા સખુનને ઉંધા વારનારો છે. (વંદી. પરગરદ ૧૯ ફ. ૪૬ મો).

૨૨૬. જે (મેહર)ને માટે પેદા કરનાર હોરમજદે ધણો વખત સુધી રોશનીવાલા (જેની ઉપર સુરજનો પ્રકાશ લાંબો વખતસુધી રહેય એવા) અલખુરજ પાહાડની ઉપર મકાન બનાવ્યું છે, જ્યાં નથી (પડતી) રાત કે નથી અંધાર, નથી ખરાબ પવન કે નથી ગરમ પવન, નથી પુર મોતવાલી ખીમારી કે નથી દેવની ઉત્પન્ન કરેલી ગલીચી, અને ત્યાં અલખુરજ પાહાડની ઉપર વાંદલાં ઉચે નહીં ચહડી શકતાં. (મેહરયસ્ત ફ. ૫૦ મો).

વંદીદાદની ૨૨ મી પરગરદમાં લખેછે કે ઘાટકી અંબ્રમીનાએ ૯૯,૯૯૯ જાતનાં દરદા આએ કુન્યામાં પેદા કીધાં છે ૨૨૭. એ દરદા માહેલાં કેટલાંએકનાં નામો વંદીદાદની ૨૦ મી ૨૨૮ તથા ૨૧ મી પરગરદ૨૨૯ મધે આવેલાં છે. એ દરદા ગોયા એહરેમને પેદા કીધેલા એટલા બધા દેવો છે.

૩. નીતી ભંગ કરનારા દેવો.

જે અસર આપણા દીલ ઉપર થવાથી આપણને બદીની સહે ચાલવાને સુજ પડે તેને પણુ દેવ કહેતા હતા. જેમકે વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં જરથોસ્તને સાચી દીન ઉપરથી પાછો વાલવાને ‘બુધતિ’ દેવે કોશેશ કીધી હતી. અરદીએહેશ્ત^{૨૩૦} યશ્ત-

૨૨૭. ત્યારે (મારી પેદાએશ તરફ) મને પેલો ઘાટકી (કોતાહી કરનાર એહરેમને) દેખાયો; ત્યારે તે ઘાટકી પુર મોતભરેલા અંબ્રમીનાએ મારી પેદાએશમાં ૯૯૯૯૯ જાતના દરદા પેદા કીધાં.
(વંદીદાદ, પરગરદ ૨૨ મી ક્ર. ૨ જો).

૨૨૮. વિશ્વિઞ્વ* તેણે શોધી કાઢયું, ધાતુનું હથ્યાર તેણે મેલવ્યું— દુઃખની સાંખે થવાને, મોતની, દાણુની, તફનું, સારન (માંથાનાં દરદ) ની, સારસ્ત્ય (સરદીના દરદ) ની, અજનની, અજહુવની, કુરૂધની, અજવા-કની, કુરૂકની, અસ્તધર્ચની, અધર્ષી, પુધતી અને આહીતીની સાંખે થવાને (દફે કરવાને) જે (ઉપલાં દરદો) અંબ્રમીનાએ માનસોના તન ઉપર મુક્યાં છે.

* એ વિશ્વિઞ્વ વને જવીદએશ જેને હર્વસ્પ-તોખ્મી કહે છે, તે હોવું જોઇએ. (બીજવાર પ્રગટ કરનાર). (વંદી૦, પરગ. ૨૦ મી ક્ર. ૩ જો. ઇશીરને હું નાશ કરશ, અધૂઈરને હું નાશ કરશ, અધને હું નાશ કરશ, ઉઘ્રને હું નાશ કરશ. (વંદીદાદ, પરગરદ ૨૦ મી ક્ર. ૯ મો).

૨૨૯. ઓ વાદલાંઓ ! તમે (હિયાં) પોંહચો; તમે પોંહચો આગલ ચાલતાં પાની સાથે નીચે આવતાં પાની સાથે, નજદીક આવતાં પાની સાથે—હજર ગણો વરસાદ વરસાવતાં વાદલાંઓ ! દશ હજર ગણો વરસાદ વરસાવતાં વાદલાંઓ ! ઓ અશો જરથોસ્ત ! તું કહેકે (આએ વરસાદ આવેય તે) દુઃખનો નાશ કરવાને વાસતે છે, મોતનો નાશ કરવાને વાસતે છે, જઈનોથી ઉપજતાં દુઃખનો નાશ કરવાને, જઈનીથી ઉપજતાં મોતનો નાશ કરવાને, ગધ અને અપગધથી ઉપજતાં દુઃખનો નાશ કરવાને વાસતે છે. (વંદીદાદ, પરગરદ ૨૧ મી ક્ર. ૨ જો).

૨૩૦. જીવો સફે ૧૨૦ મો નોટ ૭૪ મી; તથા સફે ૧૯૯ મો નોટ ૨૨૧ મી.

માં નીતી ભંગ કરનારા કેટલાએક દેવોનાં નામો આપેલાં છે. જેઓ અખીલ હોએછે તે ગોપા દવીદ્વજનાં મરદા હોએ એમ વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં તેઓને ગણ્યા છે^{૨૩૧}. વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં^{૨૩૨} તેમજ વલી ૨ ૭ પરગરદમાં કેટલાએક

૨૩૧. ત્યારે તે (સરોશ)ને દેવી દરજે જવાપ દીધો કે એ સરોશ ! ખચીત તે છે મારા મરદોમાંનો પેહલો જે હલકામાં હલકી કીમત ધરાવનાર કપરાં મધેની (અથવા વસ્તું મધેની) કઈખી અશો નરને, માંગવા છતાં ભલી અશોધના મારગમાં (એટલે અશોદાદ તરીકે) નથી આપતો. (વંદીદાદ પરગરદ ૧૮ ક. ૩૪).

૨૩૨. ધભરાતમાં પડી બોલવા લાગો તથા ગુચવાડા ભરેલાં મનથી વીચારવા લાગો પુરમોતવાલો દેવોનો દેવ અંગ્રમીનો, તેમજ દંદ્ર દેવ, સા-ઉર દેવ, નાઓડ-હઈથ્ય દેવ, તઉર્વ, જઈરિયિ, ધાટકી હથ્યાર ધરાવનાર એષમ, અકતશ દેવ, દેવના તરીકાવાલો જિમ (=જમસ્તાન), પીડા કરનાર ધ્યજંગ, નખલાઈ તથા જલદો બુધાપોલાવનાર જઉર્વ (જરમાનુ દેવ), બુઈતી દેવ, દ્રવિ દેવ, દધવિ દેવ, કર્ચિ દેવ, પધતિષ દેવ, (જે) દેવો મધે ધણોજ ખરાખી કરનાર દેવ છે (તેઓ સઘલા ધભરાતમાં પડ્યા તથા આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગયા)* (વંદી. પરગરદ ૧૯ ક. ૪૩ મો).

* પેહલવી પુસ્તકોમાં ઉપલા અને એ સિવાએ ખીજ નીતિભંગ કરનારા, આએ દુન્યામાં દુઃખ દરદના ઉપદ્રવ કરનારા સખ્યો તથા તમામ જાતના દુઃખ દરદોને દેવના નામથી ઓલખવામાં આવેલા છે અને તેઓને ગનામીનોએ આએ દુન્યામાં હલાકી કરવાને માટે પેદા કરીધેલા જણાવ્યા છે તથા તેઓ ગનામીનોના હમકાર એટલે સાથી તરીકે જણાએલા છે. તેઓ મધેના કેટલાએકના નામો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ જમસ્તાન (થંડીનો દેવ),—૨ અકામન દેવ (એનું કામ દુન્યાના લોકોમાં ખુરો વિચાર દાખલ કરવાનું તથા અહુરમજદની તરફ દુશમની કરાવવાનું છે),—૩ અંદર દેવ (એનું કામ ભલા લોકોમાં બદ-દીનીનો વિચાર ફેલાવવાનું તથા તેઓને નેકીના તરીકાથી પાછા ફેરવવાનું છે),—૪ સાબુર દેવ (દેવોનો સરદાર, એનું કામ લોકોને રાજની સાંખે ઉસકેરવાનું, દેશમાં જીલમ અને તંગી પોહયાડવાનું છે),—૫ નાઓડ-હઈથ દેવ (લોકોને નાસેપાસ કરવાનું તથા નેક તરીકાથી પાછા ફેરવવાનું એનું કામ છે),—૬ તવરીય દેવ (એનું કામ વનસ્પતીમાં જેહર દાખલ કરવાનું છે),—૭ જઈરીય દેવ (ઉપલાનો સાથી અને સઘલી વસ્તુઓને જેહરી કરનાર),—૮ તરોમત દેવ (માનસોમાં અભિમાન તથા ખુરો વિચાર ઉપજ કરનાર),—૯ મીતોમ્ત દેવ (જીહાધનો દેવ),—૧૦ અરશક દેવ (કીનો તથા અદેખીનો દેવ),—૧૧ એશમ દેવ (ગુસ્સાનો દેવ, એનું કામ દુન્યાનો નાશ કરવાનું છે),—૧૨ વીજરેશ દેવ (ભલા

નીતી ભંગ કરનારા તથા દુઃખ દરદ લાવનારા સખ્યોને અને દુઃખ દરદોને દેવોનાં^{૨૩૩} નામો આપેલાં છે. અદેખાધને દેવની રાહે ચાલનારી યજ્ઞશત્રેનાં ૮ માં હામાં^{૨૩૪} લખી છે.

ગુજરેલાઓના દેવાને ધળ પોહ્યાડનાર),—૧૩ ખુતક દેવ (માનસોને ચોકાવનાર, તેઓના કામમાં ખલલ કરી, નેક રીતે ચાલતાં, અટકાવનાર),—૧૪ અકતશ દેવ, (માનસોને દીનદાર દસ્તુરોના ફરમાનથી પાછા ફેરવી એશમ દેવને રાજ કરાવનાર),—૧૫ જરમાલ દેવ (દુશપત એટલે નખલાઈ અથવા—બુઢાપો જલદી લાવનાર),—૧૬ એશમક (ધરતીકંપ તથા પવનના વંટોળીઆ ઉત્પન્ન કરીને દુન્યામાં ઘાટ લાવનાર),—૧૭ વરૂન દેવ (માનસોને કુદરતી કાનુનથી ઉલટી રીતનો સંબંધ કરવા ઉશકેરી તેઓને ગુનાહમાં આબુદે કરી દોજખી બનાવનાર),—૧૮ બુશારપ દેવ (આલસાધનો દેવ),—૧૯ સીજ દેવ (કોતાહી કરનાર, નાશ કરનાર),—૨૦ ન્યાજ દેવ (તંગી—હાજત મંદી લાવનાર),—૨૧ આજ દેવ (હદ બાહેરનો લોભ),—૨૨ ખફશ દેવ (બખીલાઈનો દેવ),—૨૩ નસં દેવ (નસા એટલે મુવેલી લાશમાં કોહવાત થવાથી તેમથી ઉત્પન્ન થતાં દરદો),—૨૪ ફરેફતાર દેવ (માનસોને એક બીજા સાથે અથરાવી મારનાર),—૨૫ રપજગ દેવ (યુગલીખોર),—૨૬ અનાસ્ત દેવ (જુઢાઇ),—૨૭ અધધશ દેવ (કીનાખોર આંખથી માનસોને મારનાર),—૨૮ ખુત દેવ (મુરતી પુજનો દેવ),—૨૯ અસ્તવહાદ દેવ (માનસોનો જીવ લેનાર),—૩૦ વાએવતર (ઉપલા દેવનો મદદગાર સાથી),—૩૧ સુર ચશમી દેવ (સારી ચીજોને ખરાબ તરીકે જાહેર કરવાનું પસંદ કરનાર),—૩૨ અપઓશ દેવ (વરશાદથી દુન્યાની આબાદી થાએ તે કામમાં અટકાવ નાખનાર),—૩૩ અરપચરશ દેવ (ઉપલાનો મદદગાર સાથી),—૩૪ કુંદક દેવ (જાદુગરો તથા બદકારોના ઘોડા તરીકે મદદગાર),—૩૫ ગવ (૨૯ માંનો મદદગાર, એ મરતી વખતે માનસની આંખના દોરા ફેરવી નાખી તેને બેહોશ કરે છે),—૩૬ તપ દેવ (માનસને મરતી વખતે તેના હોશને અપરાતફરીમાં નાંખનાર),—૩૭ તપશન (તાવ ઉત્પન્ન કરનાર),—૩૮ અફસાર (જનને કુમલાવી નાખનાર, ૨૯ માંનો મદદગાર),—૩૯ ખુદદોશક (આપ મતલબી), ૪૦ નંગરોબશની (શરમીઓ ગુનાહ કરનાર),—૪૧ દુશનામ આરજુઈ (ખરાબ સખુનો બોલનાર). (ખીજવાર પ્રગટ કરનાર).

૨૩૩ જીવો સફા ૧૨૧ મો નોટ ૭૫ મી.

૨૩૪ બાહાદુર જમશેદની પાદશાહીના વખતમાં નહી હતો સરદ પવન, નહી હતો ગરમ પવન, નહી હતી જરમાન (જલદી બુઢાપો લાવે એવી નખલાઇ), નહી હતું મોત કે નહી હતી દેવના તરીકાવાલી અદેખાઇ,—પિતા અને પુત્ર, બધે દેખાવમાં, પંદર વંરશનાં જેવા આલતા હતા—જ્યાંસુધી વીવંધાનના પુત્ર નેક ટોલાંવાલા જમશેદે રાજ કીધું ત્યાંસુધી—(યજ્ઞને હા ૯ મો ફ. ૫ મો).

૪. આખાદી ઘટાડનારા દેવો.

જે સખખોથી આખાદીનો વધારો થવામાં હરકત પડે તેખી દેવ કહેવાતા હતા. જેમકે તીર યશ્તમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તીર ય-જ્ઞથી વરસાદનું વરશવું થાએ છે તો ‘અપઓશ’ નામનો દેવ વરસાદનો અટકાવ કરવા વચે આવે છે^{૨૩૫}. યાને જે કારણથી વરસાદનો ઘરાવો સુક્રઈ જતો હતો તે કારણને ‘અપઓશ’ દેવને નામે ઓલખવામાં આવતું હતું. ઉત્તરનો પવન નુકસાન કરનારો છે વાસતે તેખી અરદીએહશત યશ્ત પ્રમાંણે એક જાતનો દેવ કહેવાતો હતો^{૨૩૬}. નખલાઈથી રાતના ખુઆખમાં ધાત જાએ છે તેપણુ આખાદી ઘટાડનારો સખખ ગણાએ છે, કારણકે ધાત ગયાથી નખલાઈનો વધારો થાએ છે, અને તેવા માંનસોને વંદી-

૨૩૫. ઓ સ્પતમાન જરથોસ્ત ! જ્યારે તિસ્તર (જે) તેજસ્વી, ખુરે-હમંદ (તે) સફેદ, સોહામના સુનેરી કાનવાલા તથા સુનેરીસાજ (પાંખર) વાલા ઘોડાના રૂપમાં વોરૂકશ દર્શા તરફ આવે છે—૨૧ ત્યારે તેની સાંચે ધસારો લાવતો દોડી આવે છે દેવ જે અપઓશ, તે કાલા, બેદોલ, (ઓ-ડકો) બેદોલ કાનવાલા, કાલા અને બેદોલ પીઠવાલા, કાલા અને બેદોલ પુછડીવાલા, દાધેલ તથા ખીહામણી નીશાનવાલા ઘોડાના કાલખુદમાં (ધસારો લાવે છે),—૨૨ તેઓ (પોતાની) બંધે બાબુઓ સાચે મેલવે છે (એટલે એક ખીજના હમનખરદ થાએ છે). ઓ સ્પતમાન જરથોસ્ત ! તીર જે તેજસ્વી અને ખુરેહમંદ તથા દેવ જે અપઓશ:—તેઓ બંધે લડાઇ કરે છે, ઓ સ્પતમાન જરથોસ્ત ! શ્રેણુ દીવસ અને ત્રણ રાત સુધી;—ત્યારે ગાલેખ થાએ છે અને કૃતેહમંદ નિવડે છે દેવ જે અપ-ઓશ, તેજસ્વી અને ખુરેહમંદ તિસ્તરની ઉપર—૨૩ તે (અપઓશ), તે તિસ્તરને વોરૂકશ દરયાથી હાસરની લંબાઇ જેટલા રસ્તા સુધી હાંકી કાઢાડે છે; (ત્યારે) તિસ્તર (જે) તેજસ્વી અને ખુરેહમંદ તે અફસોસ કરે છે અને દુઃખી થઇને નિરાશીનાં સખુનો બોલે છે;—અફસોસ મને ! ઓ અહુરમજ્દ ! આકૃત (આવી પડીય તમારી ઉપર) ઓ પાણીઓ અને ઊરવરો ! ઓ નસીય ! ઓ માજ્દયસની દીન ! (અફસોસ કે) મને હ-મણાં માનસો (મારાં) જાહેર નામ સાથની યજ્ઞનેએ કરીને આરાધતા નથી જેમ ખીજ યજ્ઞોને (તેઓનાં) જાહેર નામ સાથની યજ્ઞનેએ કરીને આરાધે છે તેમ (તીર યશ્ત ક. ૨૦-૨૩).

૨૩૬ જુવો સફે ૧૨૦ નોટ ૭૪ મી.

દાદની ૧૮ મી પરગરદમાં દેવીદરૂજના મરદા ગણુલા છે^{૨૩૭}. જે મરદ પંદર વરસની ઉમરે પોહચ્યા પછીખી પોતે વટતી વાકેશ-ગારી મેલવી નહી હોએ તે દુન્યાની આખાદી કરવામાં, શામેલ થવામાં નાલાયક ગણાએ છે અને આર તેનો બીગાડો કરવામાં વધારે ગુતાએછે, વાસતે તેનેખી વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં દેવીદરૂજના મરદ તરીકે ગણુયા છે^{૨૩૮}. આતશની ઉપર કાઠી નહી મેલ્યે તો આતશ બુળઈ જાએ છે અને આતશના બુળઈ જવાથી આખાદાંનીનો વઘાડો થાએ છે, વાસતે આતશને ડંડો કરી નાખનારી અસરને વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં^{૨૩૯} 'આજશ' દેવ કહેલો છે. ડંડીનાં મુલકમાં ગરમીથી આખાદાંની વધે છે પણ ત્યાં અતીશે ડંડી પડયાથી ઘાણું તુકસાન થાએ છે અને ઇરાંનવેજમાં ૧૦ મહીનાં સુધી સખત ડંડી પડતી હતી વાસતે વંદીદાદની પહેલી પરગરદમાં^{૨૪૦} ડંડીને દેવની રાહની લખી છે. જ્યાંખી

૨૩૭ આએ મરદો મધે મારો ત્રીજો તે નર છે કે જે ઊંઘમાં પોતાની મનીને બાહર જવા દીએ છે (અરબાદ કરે છે). (વંદીદાદ પરગરદ ૧૮ ૫. ૪૬).

૨૩૮ આએ મરદો મધે મારો ચોથો નર તે છે કે જે જહિક (જેહકાર, બદકાર) પંદર વરસની ઉમરે પુગવા પછીખી અબ્યાસ કીધા વગર અને દીનની વાકેશી મેલવ્યા વગર ખરાબ હાલતમાં ફરતો ફરે છે.—(તેવી હાલતમાં ફરતાં તેનાં) ચોઠાં કદમ પછી તુરતજ અમો જેઓ દેવો છઠએ તેઓ એકદમ શકિત મેલવેલા થઇ (તેની) જખાન તથા (તેની સઘલી) તાકાત નિષ્ફલ હાલતમાં લાવી મેલ્યેચ; તે પછી તે માનસ અશોષના તરીકા પ્રમાણે ચાલનારી હાડમદ જીવતી પેદાએશનો નાશ કરે છે,—જે પ્રમાણે કે જહીક જાદુગરો અશોષની રાહ (ધર્મપણે) ચાલનારી પેદાએશનો નાશ કરે છે તેમ (વંદી૦ પરગરદ ૧૮, ૬. ૫૪-૫૫).

૨૩૯ ત્યારે રાતના પેહલા ત્રિજા ભાગમાં હું અહુરમજ્દનો આતશ ધરના ધર ઘણીથી (નીચે પ્રમાણે) માગણી કરું છું;—(મારી) મદદને વાસ્તે ઓ ધરનાં ધર ઘણી ! તું ઉઠ, તું કપડાં પેહર, બધે હાય ધોષ નાંખ, લાકડાં મેલવ, મારી પાસે લાવ, અને પાક અને શુકા લાકડાંઓમાંના લાકડાંઓથી, તારા બધે ધોએલા હાથોએ કરી તું મને રોશન કર, દેવના તરીકવાલો આજી (દેવ) મારી તરફ આવે અને મારો જીવ લેવાની (મને બુળવી નાંખવાની) કાશેશ ચાલુ કરે તે આગમજ (તું મને રોશન કર). (વંદી૦ પરગરદ ૧૮ ૬. ૧૮ તથા ૧૯).

૨૪૦. જીવો સફા ૧૧૯ મો નોટ ૭૨ મી.

દેવની રાહની કોઈ ચીજ લખી છે ત્યાં તે લખાંનથી મતલબ નુક-
સાંન કરનારી ચીજની સમજવી જોઈએ છે. વંદીદાદની ૭ મી
પરગરદમાંથી ૨૪૧ જમસ્તાનને દેવની રાહનો લખ્યો છે.

નોટ—યજ્ઞશનોનાં ૧૨ માં હામાં લખે છે કે ૨૪૨ જેટલીબી મોલા-
કાતો જરતોસ્ત તથા હોરમજ્દ વચ્ચે થઈ હતી તથા જેટલીબી પુરસેશ પા.
સુખો તેઓ વચ્ચે થઈ હતી તે દરેક મુલાકાત તથા દરેક પુરસેશ પાસુખમાં
મજ્દએ જરતોસ્તને એવી મીસાલે શીખવ્યું હતું કે જેથી કરીને જેટલીબી
મોલાકાતો તથા જેટલીબી પુરસેશ પાસુખો જરતોસ્ત તથા હોરમજ્દ વચ્ચે
થઈ હતી તે દરેક મોલાકાત તથા દરેક પુરસેશ પાસુખનાં વખતે જરતોસ્તે
દેવોની તાબેદારી તજવાની કબુલાત આપી હતી.

૪. જરથોસ્તી દીન બીજી સઘલી દીનોમાં શ્રેષ્ઠ છે.

વંદીદાદની પાંચમી પરગરદમાં ૨૪૩ સવાલ કરવામાં આવે છે

૨૪૧. (નસા એટલે કોહતી લાશને પાણી તથા આતશમાં નાંખેચ)
તેઓ દેવના તરીકાવાલા, ઉપયોગી ચોપગાં જનવરોનો નાશ કરનારા,
ઉંડાં બરફવાલા, ઉભાછજતા, ઘાટકી, ખરાબી કરનારા, બદીનું ડાહપણુવાલા
જમસ્તાનને ઘણીજ મજબુતી આપનારા થાએ છે—જેઓ નસાની
ખરાબી ફેલાવનારા દરવદો છે ; તેઓના નખની મારફતે આએ દરજ
જે નસુશ તે તેઓ ઉપર ધસારો કરેચ અને તેથી તેઓ હમેશાં સુધી
અપવિત્ર હાલતના થાએ છે. (વંદી. પરગરદ ૭ મી ૧. ૨૬ મો).

૨૪૨. એ પ્રમાણે જરથોસ્તે સઘલી વખતની વાતચીતમાં અને
સઘલી વખતના મેલાપોમાં દેવોની સરદારીને ધિક્કારી નાખી હતી—જે
અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચે થઈ હતી ;..... (યજ્ઞને હા ૧૨ મો
૩. ૬ ઠો).

૨૪૩. દાદાર ! આએ દાદ (દીન-તરીકા) જે દેવથી જુદો તથા
જરથોસ્તી છે તે બીજા સઘલા સખુનો (ધર્મો) ઉપર મોટાધમાં ખુબીમાં
અને શોભામાં કેવી રીતે વધારે મોટો, વધારે ખુબીવાલો અને વધારે
શોભાવાલો છે. અહુરમજ્દએ જવાબ આપ્યો કે ખચીત એની મીસાલ
એ છે એ સ્થિતમાન જરથોસ્ત ! આએ તરીકા (દીન) જે દેવથી જુદો
અને જરથોસ્તી છે તે બીજા સખુનોની ઉપર મોટાધમાં, ખુબીમાં અને
શોભામાં ચહડતો છે જેમ વોરકશ દયો બીજાં સઘલાં પાણીઓ ઉપર
ચહડતો છે ;.....જેમ વધારે મોટું પાણી (મોટી નદી)
નાહની નદીઓ કરતાં વધારે ઝડપથી આગલ દોરેચ ;.....જેમ વધારે
મોટું ઝાડ નાહના ઝાડો મધેનાઓને સઘલી તરફથી ધોકી નાખેચ ;.....
જેમ આએ જમીન (પૃથ્વી)ને આશપાશ આસમાન ફરી વલેલો છે.—
(વંદી. પરગરદ ૫ ૧. ૨૨-૨૫).

કે જરથોશ્તી દીન કે જે દેવથી જુદી છે તે બીજી તમામ દીનો કરતાં કેટલી સરસ છે ? તેનો ઉત્તર એવો મહત્વો છે કે જે મીસાલે ' વોરૂકશ ' દરીઆવ બીજા બધા દરીઆવો કરતાં મોટો છે, તેટલે દરજ્જે અને તે મીસાલે જરથોશ્તી દીન બીજી તમામ દીનો કરતાં મોટી છે, તથા જે મીસાલે એક મોટું ઝાડ બીજા સઘલા ઝાડોને પોતાનાં છાયામાં ઢાંકી નાખે છે તે મીસાલે જરથોશ્તી દીન જે દેવથી જુદી છે તે બીજી સરસ દીનોને ઢાંકી નાખે છે. યજ્ઞશનેનાં ૧૨ માં હા પ્રમાણુ^{૨૪૪} હોરમજદી જરથોશ્તી દીન જેટલી દીનો હાલમાં મોજુદ છે તથા જેટલી હવે પછી થશે તે સઘલી દીનોમાં સરસ ગણેલી છે.

૫. જરથોશ્તી દીનનો કલમો.

જરથોશ્તી દીન ઉપર એતેકાદ લાવનારાઓને, દીનમાં દાખલ થતી વખતે કેટલીએક કબુલાતો, આપવી પડતી હતી. તે કબુલાતો સઘલી યજ્ઞશનેનાં

૧૨ માં હામાં નીચે પ્રમાણે આવેલી છે:—

૧ દેવોને હું વગોવી કાહકું છું; હું ઇકરાર કરૂં છું મા-જદયસ્ની જરથોશ્તી, દેવથી જુદા તરીકાવાલો, અહુરમજદી ત્ક-એશ (યોધ) વાલો (થવાને અને તે મુજબ જીવંતી ગુજારવાને); (હું ઇકરાર કરૂં છું) અમેશાસ્પંદા (એટલે અહુર મજદના અ-મર તથા આબાદી કરનારા ગુણો) ની સ્તુતિ કરનાર તથા અમેશા સ્પંદાની આરાધના કરનાર (થવાને); અહુર મજદને (જે છે) ખુબીવાલો, ખુબી ભરેલું કાહપણુ ધરાવનારો, તેનેજ તમામ નેક પેદાયશનો પેદા કરનાર હું કબુલ રાખુ છું, — (જે છે) અશોધવાલો, તેજસ્વી અને ખુરેહમંદ, — ખચીત જેથી કંઈ ઉત્તમ ખુબી ધરાવનારું છે (તેના પેદા કરનાર તેજ છે એમ હું, જે અહુરમજદી જરથોશ્તી છું તે કબુલ રાખુ છું); — જેની (પેદા કી-ધેલી છે) ગાવ (તમામ પેદાયશ), જેની છે અશોધ (તમામ

પેદાયશને નેક રહે ચલાવવાનો કાનુન), જેની છે તમામ રોશનીઓ અને જેના છે રોશનીઓ સાથે મલેલા રોશન આકાશી ગોલાઓ.

૨ આબાદી કરનારી **આરમઘતિ** (ભલી તાબેદારીનું ડાહપણ) જે ખુબીવાલી છે તે હું પસંદ કરૂ છું;—તે મારી થાઓ! (હું ધરૂંચ કે તે આરમઘતિ સદા મારો સાથે રહે!); હું જાહેર રીતે કબુલ કરૂં કે (માનદયસનાનોની) **ગાવ** (માલ મીલકત) ને ચોરોથી તથા રાહજન લુટારાઓથી (હું બંચાવશ), માનદયસનાનોના મોહલ્લાને (અથવા મકાનને) જીઆનથી તથા આફતથી (અથવા વેરાન થવાથી) હું બંચાવશ.

૩ મારે લગતાઓ (જેઓ મારા હમદીન છે તેઓ)ને હું અર્પણ કરશ (તેઓની) ખાહેશ મુજબનું રેહવું તથા ખાહેશ મુજબનું મકાન, જેઓ આએ જમીન (પૃથ્વી) ઉપર ગોસ્પંદો સાથે (માલ મીલકત ધરાવવા સાથે) રહે છે; (અને તેઓ તરફ) નમ્રતા સાથે અશોઈને માટેની મજબુતી (મકમપણું) હું જાહેર કરશ (અથવા સાચવી રાખશ), કે તેથી (હવે પછી) હું નહીં ઉભું રેહવા દઉં જીઆન, નહીં ઉભું રેહવા દઉં આફત (અથવા વેરાની) માનદયસનાનોને લગતા મોહલ્લાઓમાં (અથવા મકાનોમાં), (અને તેમ કરવામાં મારા) બદનને તથા જનને હું નહીં ચાહવશ.—

૪. હું ચિકારી કારશ તંગી લાવનાર, ભલાઈથી ઉલટા ખવાસના, ખરાબ તરીકાવાલા અને ખુરી વાકેફી ધરાવનારા દેવોની સરદારીને, જેઓ છે હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ઘણાજ જુઠા, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ઘણાજ બગડેલા અને હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ઘણાજ ભલાઈથી ઉલટા ખવાસના;—હું ચિકારી કારશ દેવોને, દેવને લગતાઓ (દેવની પુજા કરનારાઓ)ને, હું ચિકારી કારશ જાદુગરોને, જાદુગરને લગતાઓને અને ચિકારી કારશ કોઈબી હસ્તી ધરાવનારાઓ મધેના બદકારોને;—ચિકારી કારશ તેઓના વિચારોને, ચિકારી કારશ તેઓના વચનોને, ચિકારી કારશ તેઓના

કામોને, ધિકકારી કારશ તેઓની તોખમોને—અને તેમજ ખચીત ધિકકારી કારશ રંજ પોહ્યાડનારા જુઠાઓની સરદારીને;—

૫. તે આએ પ્રમાણે કે જેમ અહુરમજ્દએ જરથોસ્તને એ વીશે ફરમાવેલું છે, (તે બધેની) સઘલી વાતચીતમાં અને સઘલા મેલાપો વખતે કે જે વખતે મજ્દ અને જરથોસ્તે પુછપરછ કીધીછે.

૬. તેમ અને તેજ પ્રમાણે ખચીત જરથોસ્તે દેવોની સરદારીને ધિકકારીછે, (તે બધેની) સઘલી વાતચીતમાં અને સઘલા મેલાપોમાં કે જે વખતે મજ્દ અને જરથોસ્તે પુછપરછ કીધીછે;— તેજ પ્રમાણે હું પણ જે માજ્દયસ્ની જરથોસ્તી છું, તે દેવોની સરદારીને ધિક્કારી કાર્ય, જેમ એઓને (દેવોને અને દેવોની સરદારીને) ધિક્કારી કારી હતી અશો જરથોસ્તે.

૭. જે તરીકાના (કુદરતી કાનુન પ્રમાણેના) પાનીઓ છે, જે તરીકાના ઉરવરો (વનસ્પતિ) છે, જે તરીકાની નેક પેદાયશવાલી ગાવ છે, જે તરીકાનો અહુરમજ્દ છે—જેણે ગાવને અને અશો નર (ગયોમરદ)ને પેદા કીધાંછે, જે તરીકાનો હતો જરથોસ્ત, જે તરીકાનો (હતો) કઝેગુશ્તાસ્પ, જે તરીકાના (હતા) ફરશેશ્ન અને જામાસ્પ અને જે તરીકાના (હતા અને થશે) નેક કામ કરનારા અને અશોઈના મારગ ઉપર ચલાવનારા સોશ્યંતો મધેનો કોઈબી,—તે તરીકાનો અને તે કેશ (મજ્દબ)નો હું છું.

૮. હું માજ્દયસ્ની છું, હું માજ્દયસ્ની જરથોસ્તી છું, હું ઇકરાર કર્ય (માજ્દયસ્ની અને જરથોસ્તી દીન ઉપર) ઇમાન લાવેલો અને ઇકરાર કીધેલો થવાને. હું ઇમાન લાવુંય નેક વિચારએલા વિચાર ઉપર, હું ઇમાન લાવુંય નેક ઓલાએલા વચન ઉપર, અને હું ઇમાન લાવુંય નેક રીતે કરાએલાં કામ ઉપર.

૯. ઇમાન લાવુંય દીન (જે) માજ્દયસ્ની, લડાઈને દુર કરનારી, હથારને છોડવનારી, ખેશી આપનારી (ધરીતા બારીતા થઈને રેહવાનું) શિખવનારી=અહસ્થપણાવાલી) અને અશોછે—જે દીન હાલ સુધીમાં જાહેર થઈ ચુકેલીઓમાં અને હવે પછી જાહેર થનારીઓમાં અતિ મોટી, અતિ ખુબી ધરાવનારી અને શ્રેષ્ઠ છે, જે અહુરમજ્દી

માજદ્યસની તથા હોરમજદી જરથોશ્તી દીન વચ્ચે ફરક. ૨૧૧

અને જરથોશ્તીછે. અહુરમજદને તમામ ભલી પેદાએશનો પેદા કરનાર તરીકે હું કબુલ રાખું;—આએ (ઉપર કહી તે) માજદ્યસની દીનની ઉપર ઈમાન રાખવાનું (મારું) ઈકરાર નામું છે. ૨૪૫

૪૪. માજદ્યસની દીન તથા હોરમજદી જરથોશ્તી દીન વચ્ચે ફરક.

આગલી જીની દીન માજદ્યસની કેહવાતી હતી તે વીશે પ માં બાબ મધે જોઈ લીધું, તથા જરથોશ્તી નવી દીન હોરમજદી જરથોશ્તી દીન કેહવાતી હતી તે આએ બાબનાં ઉપલા ભાગમાં જોઈ લીધું. જીની માજદ્યસની દીનનો કેટલોએક ભાગ જરથોશ્તે બહાલ રાખ્યો હતો તથા કેટલોએક નવો ભાગ તેણે નવી હોરમજદી જરથોશ્તી દીનમાં દાખલ કીધો હતો. વાસતે માજદ્યસની તથા હોરમજદી જરથોશ્તી દીન વચ્ચે ફરક રાખવો જોયે છે. માજદ્યસની દીન તે જરથોશ્તી નહી, પણ જરથોશ્તી દીન તે માજદ્યસની કેહવાઈ શકાએ. એ મીસાલે અવસ્તામાં કેટલેક દેકાણે બન્યું છે. ત્યાં સવાલ કરે છે કે માજદ્યસનોના ઘરમાં એવો બનાવ બને તો તેનો એલાજ શી રવેસે કરવો ? આએ સવાલ જરથોશ્ત પુછેછે ત્યારે મતલબ જરથોશ્તી ઘરમના સવાલની સહમજવી જોઈએ છે, પણ કદાચ એવુબી હોએ, કે જે બાબત ઉપર જરથોશ્તી દીનમાં સવાલ કરવામાં આવે છે તે બાબત ઉપર આગલી માજદ્યસની દીનવાલાઓનોબી કંઈ પ્રકારનો બંદાબસ્ત હોએ અને તેજ બહાલ રાખવામાં આવ્યો હોએ. તેથી એ જગોએ જરથોશ્તી તથા માજદ્યસની વચ્ચે ફરક રાખ્યો નહી હોએ. પેગમખરે કદીબી તેઓની આગમચનાં ચાલુ રેવાજે, જો તે નુકસાનકારક નહી હોય તો બદલી નાખતા નથી, પણ જો તે ફાયદા કારક હોએ છે તો સાંખા તે રેવાજો પાલવા ભલામણ કરે છે, તે મીસાલે જરથોશ્તેબી કીધેલું લાગે છે. આજે પણ આપણા ઘણાખરા લોકો જરથોશ્તી દીનને માજદ્યસની દીનને નામે ઓલખે છે, અને છેક હમણા હમણાજ આપણા લોકોએ માજદ્યસની દીનની જગોએ હોરમજદી જરથોશ્તી દીન ઓલવા તથા લખવાને શરૂ કીધું છે. વધારે તેહ કીક રેહવું હોએ તો આપણને તો આપણી દીનને હોરમજદી જરથોશ્તી દીનને નામે ઓલખવી જોઈએ છે તેમાં કશો શક નથી.

૨૪૫. જુવો યજ્ઞનેનો હા ૧૨ એ આખો.

બાબ ૭ મો.

જરથોશ્તનાં પોતાનાં લખાણો.

જરથોશ્તનાં પોતાનાં કોલો કેવા હતા તે તેના પુસ્તકો ઉપરથી માલુમ પડી આવે છે. એ પુસ્તકો ક્યાં હતાં, તે વીશે ખાત્રી ભરેલી રીતે આપણને વાકેફ થવું જોઈએ છે.

૪૫. આગલા જમાનામાં યાદદાશ્ત ઉપર નોંધ રાખવામાં આવતી હતી.

આગલા જુનાં જમાનામાં લખવાનો માહવેરો ઝાઝો નહીં હતો. તેથીબી આગલા વખત ઉપર લખવાનો હુનર મુતલકજ્ઞ બનણીતો નહીં હતો. એ વખતે લોકો કોઈબી અગત જોગ બાબત કાગજ ઉપર લખવા કરતાં યાદદાશ્ત ઉપર રાખતા હતા. તેઓનો યાદદાશ્ત, માહવેરો જરી રાખ્યાથી ઘણી સારી રીતે ખીલી ગઈ હતી. તેઓ લાંબી લાંબી બંદગીઓ મોહોડે યાદ રાખતા હતા. યાદદાશ્તમાં જલદીથી આવી શકે એ સબબથી તે વખતે બચ્ચેતબાજમાં એખારત જોડવામાં આવતી હતી. બચ્ચેતમાં વજન તથા તાલ સંભાલવાથી એક બોલની પુઠે બીજો કયો બોલ આવવો જોઈએ તેનો રાગ કાંનમાં રહી ગયો તો પછી યાદદાશ્તને તે ઘણી મદદ લાગતો હતો, અને તેથી લાંબી બીનાઓને, યાદદાશ્તના કોઠારમાંથી જેમ ચાતરડા ઉપરથી દારો સહેલાઈથી ખેંચી કાઢાડી શકીએ તેટલીજ સહેલાઈથી તાંણી કાઢાડવામાં આવતી હતી. એવી રીતે જુના ધર્મોનાં ફરમાનો તથા તરીકા જલવાઈ રહ્યા હતા. બાપ પોતાના દીકરાને મોહોડે કરાવતો, અને તે તેના દીકરાને, એમ પેહેડી દર પેહેડી ધર્મનું જ્ઞાન ઉતારતું આવતું હતું. જેટલાબી જુનાં ધર્મો છે તેઓનાં અસલ લખાણો બચ્ચેતબાજમાં છે. આપણા ગાથા, હીંદુઓનો વેદ તથા આઈસલાંડનાં ઈદા બચ્ચેતમાં છે. ગાથાનો અર્થ ગાયણનો થાએ છે અને ગાથાને વાંચવા, ભણવા યા બોલવાનો ક્રિયાપદ લાગતો નથી, પણ ગાવાનો ક્રિયાપદ લાગેછે. જેમકે ‘ગેહ સારવી’ એટલે ગાથા ગાવા.

૪૬. એખારત બએતખાજીમાં રચવામાં આવતી હતી
ગાથા બનાવવામાં આવતા હતા.

ગાથા પછી નસરમાં એખારતની જોડણી થઈ છે, વાસતે આપણા ધર્મ પુસ્તકોમાં જેટલાં લખાંશો ગાથાની એખારતમાં હોય તેટલાં નસરની એખારતમાં આવેલા લખાંશો કરતાં વધારે અસલી વખતનાં જૂનાં ગણવાં જોઈએ, અને તે લખાંશોમાં નહીં પણ યાદદારતમાં રાખેલાં ધારવાં જોઈએ. એ ગાથાની ભાશા તથા અવસ્તાની સાધારણ ભાશાની રચના તથા જોડણીમાં તફાવત રહે છે તે અસલખી આપણા લોકોને માલુમ નહીં હતું એમ નથી, કાંએને “ઝોયુમ અચોક” વાલી જન્દ પહેલવી ફરહંગમાં ચાલુ ભાશા તથા ગાથાની ભાશાનો તફાવત દખાડવામાં આવ્યો છે. ગાથાની ભાશા વેદની સંસ્કૃત ભાશાને નજદીક મલતી આવે છે, અને વેદની ભાશા પુરાણની ભાશાથી જુની છે તે સરવેને રોશન છે. ગાથા બએતમાં જોડાએલા છે એ વીચાર આપણામાં હમણાં હમણાં વેસ્ટરગારડ તથા સપીગલનાં દક્ષિણે ઉપરથી શીખવા લાગા છે, બાકી હાલનાં આપણા લોકોને એ બીનાં આગલ માલુમ નહીં હતી. પહેલવી તરજુમો કરનારાઓને એ બીનાં માલુમ હશે કાંએને તેઓએ લીધીએ લીધીને એહલાએદા અર્થ કરી પોતાની એ બીનાની વાકેફીની આપણને ખાતરી કરી આપી છે.

૪૭. અસલમાં ગાથા ઘણા હશે.

આપણામાં અસલમાં ઘણા ગાથા હશે, કેમકે યજ્ઞસ્તેનાં ૧૯ માં હામાં^{૨૪૬} હોનવર વતરોએ બીજા ૧૦૦ ગાથાની બીના આવી છે. અત્રે જણાવવું જોઈએક કે હોનવરખી ગાથા છે કારણ કે તેની સાથે ગાથાનો ક્રિયાપદ જેમ ગાથાઓની સાથે આવે છે તેમ

૨૪૬. તે મારા અહુનવરનો ભાગ, એ સ્પિતમાન જરથોસ્ત ! વચ્ચે કંઈ બીજું બોલ્યા વગર અને કંઈખી વધઘટ કીધા વગર, ગાવામાં આવે તો તે બીજા લાયક, વચ્ચે બોલ્યા વગરના અને વચમાંથી કંઈખી વધઘટ કીધા વગરના ગાવામાં આવેલા શો ગાથાઓની બરાબર છે. (યજ્ઞસ્તે હા ૧૯ ક. ૫ મો).

આવે છે. એ દખાડી આપે છે કે આપણામાં ઘણા ગાથા હતા. વલી હોમ પેગમબરેખી ગાથાઓ બનાવ્યા હતા, તે યજ્ઞનેનાં ૧૦ માં હા ઉપરથી જણાવે છે^{૨૪૭}. નરથોસ્ત પોતે, યજ્ઞનેના ૯ માં હા પ્રમાણે^{૨૪૮}, જ્યારે હોમ તેની નજદીક આવી પાંહચો હતો ત્યારે, આતશની સનમુખ ઉભો રહીને, ગાથા ગાતો હતો. એ ગાથા કદાચને “યથા અહુ વધર્યો” હશે.

નોટ. નરથોસ્ત આતશને સંભાલતો હતો એટલે આતશને રેશન કરતો હતો, અને ગાથા ગાતો હતો. એ લખાણ ઉપરથી જણાવે છે કે આતશની સનમુખ ઉભો રહીને તે બંદગી કરતો હતો. આએ દુન્યાની હસ્તીનો તમામ આધાર ગરમી ઉપર રેહે છે. ગરમીની ગેરહાજરી થઇ કે દુન્યાનો નાશ થઇ જાય. આપણામાં જે જીવ છે જેને અવસ્તામાં ‘ઉસ્તાન’ કેહ છે તે ગરમીને લીધે છે. તેમાંથી ગરમી નીકલી ગઇ એટલે જીવ ખતમ થયો. વલી તમામ જીવજાતી સ્ત્રીઓમાં ઘણીજ નુરમંદ, ખાલેસ તથા પવિત્ર સ્ત્રીજ આતશ ગણાય છે. હોરમજ્દની સીકતમાં આપણે બોલીએ છીએ કે તે એક નીરાકાર નુર છે. સેમેટીક ધર્મો પ્રમાણે જ્યારેખી માણસના દીકામાં હોરમજ્દ આવ્યો હતો ત્યારે તેણે આતશનો આકાર લીધો હતો. એ મીસાલે આએ દુન્યા ઉપર હોરમજ્દનો આકાર તથા તેના તનનો કાંઇખી ખ્યાલ કરવો હોએ તો આતશને જોવાથી તેનો ખ્યાલ મનમાં ઉતારી શકાય છે. કદાચ એજ કારણસર ખીજ કોઈખી સ્ત્રીજને મેલી દેઈને આતશતે હોરમજ્દનો પુત્ર તરીકે અવસ્તામાં જાળળ લખ્યો છે. બલકે યજ્ઞનેના પંદ માં હામાં તો ‘પુલ્લે પુલ્લુ’ લખ્યું છે કે^{૨૪૯} હોરમજ્દનું તન ખીજ સરવે તનો કરતાં સરેષ્ટ છે. એ તન તે કયું તેની નીશાનમાં કેહે છે કે આએ રેશનાઇ કે જે સરવે બાલાતર રેશનાઇઓમાં ઘણીજ બાલાતર છે, તે હોરમજ્દનું તન છે, અને પછી નામ દેઈને કેહ છે કે એ હોરમજ્દના તનવાલી રેશનાઇને આપણુ ખુરશેદ કહીએ છીએ. એ લખાણુ પ્રમાણે તો ખુરશેદ ગોયા હોરમજ્દનું તન છે.

૨૪૭. જુવો સફા ૧૭૫ મો નોટ ૧૬૫ મી.

૨૪૮. જુવો સફા ૧૭૨ નોટ ૧૫૬ મી.

૨૪૯. કાલખુદો મધેના આએ તારાં શ્રેષ્ઠ કાલખુદને અમો આરાધ્યેય ઓ અહુરમજ્દ ! આએ ઉંચાઈમાં ઘણીજ રેશનીઓ (સેતારાઓ) અને વલી આએ જે ખુરશેદ કેહવાય છે તે. (યજ્ઞને હા પંદ ૩. ૮ મો).

અને ખુરશીદ રૈશનાઇ તથા ગરમી આપનારો છે. વાસતે આતશ પણ હોરમજદના તનને ઠંકણે ગણાવા લાગે હોએ. બંદગી કરતાં હોરમજદને જોવો હોએ તો ખુરશીદને જોવો, પણ ખુરશીદ દાહાડાનો અરધો વખત જ્યારે રાત હોએ છે ત્યારે દીશતો નથી, ત્યારે આપણને માહતાખતાર આસમાન ઉપર આવેલો દીશતો હોએ તો તેની સમુખ ઉભા રહીને બંદગી કરવાનો ચાલ છે, પણ કોઇ રાતરે માહતાખતી દીશતો નહી હોએ ત્યારે ચેરાગની સાંધે બંદગી કરીએ છઈએ. પણ આશતાખ તથા માહ-તાખની મીસાલે આતશ ચોકસ વખતેજ મલી શકે છે એમ નથી પણ દાહાડાના ૨૪ એ કલાકે જ્યારે અને જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં આતશ મલી આવે છે, વાસતે આતશ, ખુરશીદ તથા માહતાખની જગોએ રાત તથા દીવસ હરજગોએ ગરજ સારી શકે છે, વાસતે હોરમજદની સાંધે ઉભા રહીને બંદગી કરવી હોએ તો હોરમજદનું તન જે ખુરશીદ છે તથા તેની જગો રાખનાર જે આતશ છે તેની સાંધે ઉભા રહેવાથી આપણી મતલબ હાંસેલ થાએ છે. વલી ખુરશીદને યજ્ઞશનેના પેહેલા હા પ્રમાણે^{૨૫} હોર-મજદની આંખ તરીકે ગણેલો છે. વાસતે હરેક રીતે જોતાં જે હોરમ-જદની સુરતનો કાંઈખી ખ્યાલ મનમાં ઉતારવા ચાહીએ તો ખુરશીદ યા તેની જગો રાખનાર રૈશન આતશ સીત્રાએ ખીજ કોઇખી વસતુથી તે ખ્યાલ સરસ રીતે આપણા મનમાં ઉતરી શકે નહી, વાસતે હોરમજદની બંદગી કરતાં હોરમજદને જોવા ઇછતા હોએ તો આતશની સનમુખ ઉભુ રહેવાની આપણી ફરજ છે કે તે જોવાથી હોરમજદનો કાંઈખી ખ્યાલ ખીજ કોઇખી જીસમાંની ચીજ ઉપર નજર કરવા કરતાં સરસ રીતે આ-પણા મનમાં આવી શકે છે. એ વીચાર માત્ર જરયોશ્તી ધર્મમાંજ નહી પણ ખીજ ધર્મમાં પણ છે.

૪૮. જરયોશ્તનાં પોતાના પાંચ ગાથા.

હવે જરયોશ્તે પોતે પણ ગાથા બનાવ્યા હતા અને તે ગાથાએને ખીજ ગાથાએથી પારખી કાઢાડવા અવસ્તામાં જાળજ જરયોશ્તનાં ગાથા કરીને કેહ છે. એ ગાથાએ પાંચ હતા. સ-રૈશ યશ્તમાં કેહ છે કે^{૨૫} અશો સ્પેંતમાન જરયોશ્તનાં પાંચ ગા-

૨૫૦.....માહતાખને અને તેજ ઘોડાવાલો ખુરશીદ જે અહુરમજદની આંખ છે તેને.....(યજ્ઞને હા ૧ લો ૪. ૧૧ મો).

૨૫૧. જે (સરૈશ) પેહલાએ પાંચ ગાથાએ ગાયા જે રિપતમાન અશો જરયોશ્તના છે—તેઓના વજન સાથે, શખ્દોની ગુઠણી સાથે, સ-હમજા સાથે અને તેઓની વાકેશી મેલવવા સાથે (યજ્ઞને હા ૫૭ .૪ ૭ મો).

થાઓ તેની તમામ શરેહો સાથે પેહેલાં સરોશ યજ્ઞ ગાયા. આએ ફરેરો ઘણો અગતનો છે. તેમાંથી પેહેલાં એ માલુમ પડે છે કે અશો સ્પેતમાન નરથોસ્તનાં પાંચ ગાથા હતા અને તે ગવાતા હતા, અને બીજું એ માલુમ પડે છે કે સરોશ યજ્ઞ તે ગાથા ગાયા હતા. હાવન જોહમાં^{૨૫૨}, તેમજ યજ્ઞશતેનાં ૭૧ માં હામાં^{૨૫૩} એ પાંચ ગાથાઓને યાદ કીધા છે.

નોટ.—સરોશ યજ્ઞમાં સરોશ યજ્ઞની વ્યાખ્ય આવે છે અને સરોશ યજ્ઞનો અર્થ સાંભલનારનો થાએ છે^{૨૫૪} અને જે સાંભલનાર થયો તે તાએ થનાર ગણાએ છે અને તાએ થઇને પાછો તે બીજાને સાંભલનાર અને તાએ થનાર કરે છે. એ પ્રમાણે સરોશ યજ્ઞ હસતકથી હોરમજ્ઞદી વાકેફગારી પેગમબશને મજ્જતી હતી. પણ તે વાકેફગારી પેગમબશનાં કાંનમાં સરોશ યજ્ઞ બજારત કરી કહી સંભલાવે તેની આગમય સરોશ યજ્ઞ પોતે હોરમજ્ઞદથી સાંભલીને જાણી સેવા જોઇએ છે અને તેમ તે બીજાઓની આગમય જાણુનો હતો. એટલા સમયથી અશો નરથોસ્તે જે જોદાઇ બજારત (Inspiration) થી હોરમજ્ઞદની તરફથી વાકેફગારી મેલવી હતી અને તેના પાંચ ગાથા બનાવ્યા હતા તે વાકેફગારી નરથોસ્તને મલી તેની આગમય સરોશ યજ્ઞને મલી હતી, વાસતે હયાં એમ કેહવામાં આવે છે કે અશો સ્પેતમાન નરથોસ્તના પાંચ ગાથાઓ તેની શરેહો સાથે સરોશ યજ્ઞ પેહેલાં ગાયા હતા. એજ મીસાલે નરથોસ્તની આગમય કોઈ પેગમબરે બરસૂમ બાંધવાની કીરીઆ જારી કીધી હશે અને તેની વાકેફગારી સરોશ યજ્ઞ હસતકથી તેણે મેલવી હશે વાસતે સરોશ યજ્ઞમાં કેહ છે કે સરોશ યજ્ઞ પેહેલાં બરસમની કીરીઆ^{૨૫૫}

૨૫૨. અધર્ચમ ઇચ્યને હમો આરાધ્યેય.....જે છે સઉથી ઉપરનો, વચલો અને સઉથી આગલો (ભાગ), ચહડતું માંથ જે પાંચ ગાથા તેના વારંવાર પઢવાને માટે છે. (હાવનગેહ ફ. ૬ ઠો).

૨૫૩. સધલા પાંચ ગાથાઓ (જે) અશોઇવાલા છે તેઓને અમે આરાધ્યેય (યજ્ઞને હા ૭૧ ફ. ૬ ઠો).

૨૫૪ સ્ત્રોશ (ધર્મના પવિત્ર ફરમાનો સાંભલવાની તાબેદારી) હિયાં (આએ મકાનમાં) કાયમ થાએ ! અહુરમજ્ઞ જે ધણોજ દાયદેમંદ અને અશો છે તેની આરાધના કરવાનેસાહે, —જે (અહુરમજ્ઞ) આપરો અહવાએલો છે—જેમ પેહેલાં તેમ સેવટે બી. (યજ્ઞને હા ૫૬ ફ. ૧ લો).

૨૫૫ જીવો સફે ૧૮૭ નોટ ૧૮૬.

વાપડીને હોરમજ્દની બંદગી કીધી^{૨૫૬} હતી. સરોશને દીનનો શીખવનાર (દસતુર) કહેલો છે^{૨૫૭} અને જે દીન સરોશ યજ્ઞ બીજાઓને શીખવી જતો હતો, એટલે કે તેઓને બશારત કરી જતો હતો તે દીન હોરમજ્દની, બહમનની તથા બીજા અમશાસ્પદોની પસંદગીની હતી.

૧. જરથોસ્તનાં પાંચ ગાથાઓની ઉપર વધારેલો દીખાવો.

વલી એ પાંચ ગાથાનાં જટલાબી ભાગ હાલમાં રહેલા છે તે યજ્ઞશનેનાં દફતરનાં ૨૮ માં હાથી શરૂ થાય છે. તેની શરૂઆતમાં પાછલા વખતમાં, પાછલી એબારતમાં નીચે પ્રમાણે એક નાનો દીખાવો કરવામાં આવેલો છે:—

અખત્યાર કરવા જોગ (મેલવવા જોગ) છે મન, અખત્યાર કરવા જોગ છે વચન, અને અખત્યાર કરવા જોગ છે કામ અશો જરથોસ્તના ; અમેશાસ્પદો આએ ગાથાઓને સ્વીકારે ! નમાજ તમે અશો ગાથાઓને !

આએ પ્રમાણે પહેલા ગાથાનો પહેલો હા શરૂ કરતાં દીખાવો કરવામાં આવેલો છે. તેમાં લખે છે કે (આએ) જરથોસ્તના વચનો, સખુનો તથા કામો છે. અને પઢનાર અમેશાસ્પદોની મદદથી તે સમજવાને ઈચ્છે છે, એટલુંજ નહીં પણ અમેશાસ્પદોએ વધીક ગાથાઓ તરફ પસંદગી જણાવેલી છે. આએ દીખા-

૨૫.૬ જે (સરોશ) દીનદારોને દીન શીખવનાર આએ હાડમંદ દુન્યામાં ફરે છે ; આએ દીન વીશે પસંદગી બતાવી છે અશો અહુરમજ્દએ, પસંદગી બતાવી છે બહમને (બલામને), પસંદગી બતાવી છે અરદી બેહસ્તે (ઉત્તમ ખુશીવાલી સમ્યાધએ), પસંદગી બતાવી છે શેહરે વરે (સ્વતંત્રપણે રાજ ચલાવવાની શક્તિએ), પસંદગી બતાવી છે અસ્પંદારમદે (આબાદી કરનાર બલી ધર્મની તાબેદારીએ), પસંદગી બતાવી છે ખોરદાદે (પુરતાપણાએ), પસંદગી બતાવી છે અમેરદાદે (અમરગીએ), પસંદગી બતાવી છે અહુરમજ્દી પુરસેશ પાસુએ, અને પસંદગી બતાવી છે અહુરમજ્દી કેશે (મજ્દએ),—આએ બધે દુન્યા (જંદગી) ને માટે ; બધે જંદગીનો અમારો રક્ષણ કરનાર તું થા, ઓ ખુબસુરત અશો સરોશ ! આએ જંદગી જે હાડમંદ હાલતની છે અને (બીજી) જે મીનોઇ હાલતની છે. (યજ્ઞને હા ૫૭ ક. ૨૪-૨૫).

જે (સરોશ) દીનદારોને દીન શીખવનાર છે, તે (સરોશ)ને દીન શીખવી છે અશો અહુરમજ્દએ. (યસ્ત સરોશ હાધોખ્ત ક. ૧૪).

ચાની એબારત ગાથાની એબારતથી જુદો છે અને દખલતી રીતે તે એવા જમાનામાં કીધેલો લાગે છે કે જ્યારે. આટલું લખીને જણાવવાની ફરજ પડી છે કે આમ્મિ કલામો જરથોશ્તના પોતાનાં છે. ગોયા તે વખતના લોકો જરથોશ્તના પોતાના તથા બીજા-ઓના કલામો વચેનો સાધારણ તફાવત સહમજવામાં ભુલ નહી કરે વાસતે હિયાં ખુલાસાથી લખ્યું છે કે આમ્મિ સખુનો જરથો-શ્તના છે.

૪૯. જરથોશ્તના પાંચ ગાથાઓના નામો.

ઉપર જણાવ્યું તેમ જરથોશ્તના પહેલા ગાથાના પહેલા હાની ઉપર એક દીબાચો કીધો છે. પછી પહેલો હા શરૂ કરતાં ગાથા-ઓને નેમાજ કીધી છે. એ મીસાલે બીજી ચાર વેલા ચોકસ હા-ઓને મથાલે નેમાજે કીધી છે તે ઉપરથી ગાથાઓના પાંચ ભાગો કીધેલાં જણાવ્યા છે અને દરેકની શરૂઆત ક્યાંથી થાએ છે તે માંહુમ પડી આવે છે, અને જે બોલોથી દરેક ગાથાના પહેલા હાની શરૂઆત કરવામાં આવે છે તે બોલોને દરેક ગાથાના હાની પછવાડે પાછા યાદ કરવામાં આવે છે. તે બતાવી આપે છે કે દરેક ગાથામાં ક્યા ક્યા હા ગણેલા છે. વલી આપણામાં કેટલી-એક બંદગીઓ કરી ચુકા પછી અંતે ભણવામાં આવે છે કે ફલાની બંદગીને અમે ઇજાએ છઇએ. તે ઉપરથીબી તે બંદગી ખલાસ થવાનો ઇશારો મળે છે. ‘એ રીતે શરૂ તથા આખર થવાની નીશા-નીઓ આપણને મલી આવે છે. આપણામાં સઘલી બંદગીઓના નામો જે બોલોથી તે બંદગીઓ શરૂ થાએ છે તે ઉપરથી પડેલાં છે. તેમજ પાંચે ગાથાઓનાં નામો પણ જે બોલોથી દરેક ગા-થાનો પહેલો હા શરૂ થાએ છે તે ઉપરથી પડ્યાં છે. માત્ર પહેલા ગાથાનાં બાબમાં એમ બનતું નથી. તેનું નામ અહુનવધતિ (હો-નવદ) પડેલું છે પણ પહેલા ગાથાની શરૂઆતમાં એ બોલ દોસતો નથી, પણ ત્યાં તો ‘અહ્યા યાસા’ બોલો મલે છે, ત્યારે શક જાએ છે કે હોનવદ ગાથાની શરૂના કેટલાએક બોલો બોવાઈ ગયા હોએ. પણ દરેક ગાથાનાં હાઓની સેવટ તે ગાથાના પહેલા

હાના પેહેલા શબ્દો, હા સમાપ્ત કરતાં લેવામાં, આવે છે. તેમ અહુનવદ ગાથાના સાતે હાઓમાં એ ગાથાનો પેહેલો બોલ ‘અહુન’ આવવો જોઈતો હતો તેમ આવતો નથી, પણ ‘અહ્યા યાસા’નું નામ આવે છે. ત્યારે એ ગુચવાડનો ખુલાસો કરવો મુશ્કેલ પડે છે. અહ્યા યાસાના ગાથાને અહુનવદ્ધિ ગાથા શા માટે કહેવામાં આવ્યો છે તેનો ખુલાસો હું કરી શકતો નથી. પણ એમ હોય કે પેહેલા ગાથાનું નામ તો અહુનવદ્ધિ હોય પણ એ ગાથાનાં પેહેલા હાના પેહેલા બોલો બોવાઈ ગયા હોય અને જ્યારે ગાથાઓને હાલનાં આકારમાં અરદેશર બાબેગાનનાં વખતમાં ગોઠવ્યા હોય ત્યારે એ ગાથાનાં પેહેલા હાનાં અસલ પેહેલા બોલો જે ‘અહુન’થી શરૂ થતા હોવા જોઈએ તે નહીં મલી આવ્યાને લાંબે જે ‘અહ્યા યાસા’વાલા બોલો મલી આવ્યા તે એ પેહેલા ગાથાનાં દરેક હાની પુઠે મેઝ્યા હોય. એમ હોય તો ‘અહ્યા યાસા’ વાલો ગાથા કોઈ નથી પણ ખરેખર અહુનવદ્ધિ નામનો ગાથા છે. બીજા ચારે ગાથાઓના નામો દરેક ગાથાના પેહેલા હાના પેહેલા બોલો ઉપરથીજ પડેલા છે, તે નીચે જોવામાં આવશે. પેહેલા અને બીજા ગાથાની વચે બીજા સાત હા આવે છે (૩૫ થી ૪૧ માં હા સુધાંના) અને તેની પુઠે સાંધન તરીકે એક ૪૨ મો હા આવે છે, જે સઘલાને યસ્ન હમ્હુ-હાઈતિ (મોટી હપતન યશત) કહ્યે છે. એ હાની ભાશા જરથોશ્તના ગાથાની ભાશાને મલતી છે, પણ જેવા જરથોશ્તના ગાથા એતમાં રચ્યા છે તેવા આએ હપતન યશ્તના સાત તથા સાંધણુ સાથે આઠ હા રચેલા નથી. વલી એ હાઓને મથાલે ‘નેમાજ હોજો ગાથાઓને’ એવા આશીરવાદ પણ આવેલા નથી. તે બતાવી આપે છે કે એ હા જરથોશ્તના પોતાના ગણાએલા નથી. અને વલી એ હાઓને છોડે ગાથાના હાઓની મીસાલે તેઓના નામો દઈને યાદ કીધામાં આવ્યાં નથી. તેમજ ચોથા તથા પાંચમા ગાથાની વચે પર મો એક હા આવેલો છે તેથી જરથોશ્તના ગાથાને લગતો નથી. પાંચમા ગાથા પછી વલી ૫૪ મો ‘અઈર્યેમા ઈચો’ નામનો એક હા ગાથાની ભાશા-

માં છે પણ તેખી જરથોસ્તના ગાથાથી અલગ છે, અને તેની પછી ૫૫ મો હા તમામ ગાથાઓની યાદમાં સાધારણુ ભાશામાં રચેલો છે. એ સર્વે દલીલો બતલાવેછે કે આપણામા ગાથાઓ વધુ હતા પણ જરથોસ્તના પોતાના ગાથાઓ પાંચ હતા. એ પાંચ ગાથામાં અસલમાં ઘણાએક હાઓ હશે, પણ હાલમાં તો નીચે જણાવ્યા પ્રમાણિનાંજ સચવાએલા રહ્યા છે. જે ગાથાઓ જરથોસ્તના પોતાના કહ્યે છે તેમાં પણ તમામ હાઓ તથા હાઓના ભાગો જરથોસ્તનાજ ચોખ્ખા હાઓ હોએ એવું લાગતું નથી, કાંએજ કેટલેક દેકાંણુ કેટલોએક ભાગ જરથોસ્તના શાગેરદાનો બનાવેલો સમજાએછે. એ ઉપરથી ધારવું જોયે છે કે અસલમાં અશો જરથોસ્તે પાંચ ગાથા બનાવ્યા હશે, પણ એકેક ગાથામાં ઘણાએક હાઓ હશે તેમાનો મોટો ભાગ કેટલા જમાના થયા ગુમ થઈ ગયો છે અને જ્યારે આપણી દીન તાજ કરવાની મતલબથી સાસાની તબકાના અરદેશર બામેગાને તમામ ઈરાંન મધે ઢંઢેરે ફેરવી તમામ દસતુર દાવરો તથા દાનાઓની એક મીજલસ ભરી ત્યાં આપણી દીનના દફતર જમાવ કરી સમારીને સાચવ્યાં તે વખતે જેટલા જરથોસ્તના હાઓ જલવાઈ શક્યા હતા તેટલા એકઠા કરી તેની સાથે તેનાં શાગેરદાના બનાવેલા હાઓખી ભેલી નાખ્યા હતા. તે સાથે એક હામાં એક ભાગ જરથોસ્તનો તો બીજો ભાગ કોઈ શાગેરદાનો એવી રીતે ભેલસેલ થઈ ગયો હતો. એવી અસંપુરણુ હાલતે આજે આપણી પાસે જરથોસ્તને નામે ઓલ ખાતા પાંચ ગાથાઓ રહેલા છે. અફસોસ કે આપણી દીનના મોતેબર દફતરે જમાનાના હાદેસાથી બરબાદ અને બીસમાર થઈ ગયાં. હવે તો જે છે તેની ઉપર શુકરગુજરી કરવી જોયે છે.

૧. અહુનવધતિ (હોનવદ) ગાથા.

ઉપલે કાયદે યજ્ઞસ્તેના ૨૮ માં હાને મથાલે ગાથાઓની નેમાજ કરવાના બોલો આવે છે, તે દખાડેછે કે પહેલા ગાથા ૨૮ માં હાથી શરૂ થાએછે, અને ૩૪ માં હાને છેડે અહુનવધતિ (હોનવદ) ગાથાને યાદ કરે છે. તે દખાડેછે કે પહેલા ગાથા ૨૮

મા હાથી શરૂ થઈને ૩૪ મા હાએ આખર થાએછે. પહેલા હાની શરૂઆતમાં ‘અહ્યા યાસા’ બોલે છે. તે સાતે હાઓની પછવાડે યાદ ક્રીધામાં આવેછે. તે ઉપરથી બી જણાએછે કે એ સાતે હાઓ પહેલા એક ગાથામાં ગણાએલા છે. એ ૨૮ માં હાથી ૩૪ માં હા સુધીના ૭ હાઓના દરેકના પોતાના બુદ્ધાં નામો બી છે. એ નામો દરેક હા જે બોલેથી શરૂ થાએછે તે ઉપરથી પડેલાં છે; જેમકે:—

- ૨૮ મો પેહલો હા ‘અહ્યા યાસા’ નામે ઓલખાએ છે.
- ૨૯ મો બીજો હા ‘દમધમ્યા ગેડશ ઉર્વાને’ નામે ઓલખાએછે.
- ૩૦ મો ત્રીજો હા ‘અત્-તા-વક્ષ્યાને’ નામે ઓલખાય છે.
- ૩૧ મો ચોથો હા ‘તા-વેં-ઉર્વાતા ને’ નામે ઓલખાએ છે.
- ૩૨ મો પાંચમો હા ‘અખ્યાયા ખએતુશ્ને’ નામે ઓલખાએ છે.
- ૩૩ મો છઠો હા ‘યથા-આધશ્-ધથા’ને નામે ઓલખાય છે.
- ૩૪ મો સાતમો હા ‘યા-પ્યઓથના’ને નામે ઓલખાય છે.

૮. ઉશતવઘતી (ઓશતવદ) ગાથા.

૩૪ માં હા પછી ૩૫ મો હા આવેછે તેની ઉપર ‘નેમાજ હોજે ગાથાઓને’ એવું લખાણ આવતું નથી, તે છક ૪૩ માં હા સુધી. એ ૮ હાઓ મોટી હપતન યશતને નામે ઓલખાએ છે. પછી ૪૩ માં હાની ઉપર ‘નેમાજ હોજે ગાથાઓને’ એવા શબ્દો પાછા આવે છે. વાસતે હયાંથી પાંચ જરથોસ્તનાં ગાથા શરૂ થયા એવું જણાએ છે. એ બીજા ગાથાની આખેરી ૪૬ માં હામાં આવે છે ત્યાં ઉશતવઘતિ (ઉશતવદ) ગાથાને યાદ કરે છે, ત્યારે માલુમ પડે છે કે બીજા ગાથા ઉશતવદ છે અને તેનાં ૪૩ માંથી ૪૬ સુધીનાં ૪ હાઓ છે. એ દરેક હાની પછવાડે ‘ઉશતા-અહ્લાધ’ શબ્દો આવેછે જે પહેલા ૪૩ માં હાનાં શરૂનાં બોલો છે. તે દખાડેછે કે એ ચારે હાઓ ઉશતવઘતી ગાથામાં ગણા-એલા છે. એ ચારે હાઓનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે:—

- ૪૩ મો પેહલો હા ‘ઉશતાઅહ્લાધ’ નામે ઓલખાએ છે.
- ૪૪ મો બીજો હા ‘તત્-થ્વા-પેરેસાને’ નામે ઓલખાએછે.

૪૫ મો ત્રીજો હા ‘અત-ફવક્ષ્યાને’ નામે ઓલખાએ છે.

૪૬ મો ચોથો હા ‘કાંમૂ નેમોઇ જાંમૂ’ (કમ્ન-મએળા’મ) ને નામે ઓલખાએ છે.

૩ સપેન્તામઇન્યુ (સપેન્દોમદ) ગાથા.

૪૬ માં હા પછી ૪૭ માં હાની ઉપર ગાથાઓની નેમાજ લખી છે, તેથી એ હાથી ત્રીજો ગાથા શરૂ થતો જણાએ છે. અને ૫૦ માં હામાં ‘સપેન્તા મઇન્યુ’ (સપેન્દોમદ) ગાથાને ઇજ્યા છે. તે ઉપરથી એ હાથી તરીજ ગાથાની આખેરી સમજાએ છે. ૪૬ માં હાના પહેલા શબ્દો ‘સપેન્તામઇન્યુ’ ચારે હાઓની પુઠે આવે છે તે પુરવાર કરે છે કે એ ચારે હાઓ ત્રીજ ગાથાના છે. એ તરીજ ગાથાના ૪ હાઓના નામો નીચે મુજબના છે.

૪૭ મો. પેહલો હા સપેન્તા-મઇન્યુ ને નામે ઓલખાએ છે.

૪૮ મો બીજો હા યેજિ અદાઈશ (યેજિ-અદા) ને નામે ઓલખાએ છે.

૪૯ મો ત્રીજો હા અત-મા-યવાને નામે ઓલખાએ છે.

૫૦ મો ચોથો હા કત્-મોઇ-ઉર્વાને નામે ઓલખાએ છે.

૪. વોહુ-ક્ષત્ર (વોહુખાથર) ગાથા.

૫૦ માં હા પછી ૫૧ માં હાને મથાલે ગાથાઓની નેમાજ લખી છે તેથી એ હાથી ચોથો ગાથા શરૂ થએલો ગણાએ છે અને એજ હાને સેવટે ‘વોહુ-ક્ષત્ર’ ગાથાને ઇજ્યા છે, તે ઉપરથી જણાએ છે કે ચોથા ગાથા નો એકજ હા છે. જે બોલોથી તે શરૂ થાએ છે તેજ બોલોથી તે આખેર થાએ છે.

૫. વહિશ્તોઇશિત ગાથા.

૫૧ માં હા પછી ૫૨ માં હા ઉપર ગાથાની નેમાજ લખી નથી પણ ૫૩ માં હાને મથાલે લખી છે, વાસતે એ ૫૩ માં હાથી પાંચમો ગાથા શરૂ થતો જણાએ છે અને એજ હાને છેડે, ‘વહિશ્તોઇશિત’ ગાથાની યાદ કીધી છે. તે ખતલાવી આપે છે કે પાંચમાં ગાથાનો એકજ હા હતો. એવી રીતે આશો જરથોસ્તને નામે ઓલખાતા પાંચ ગાથાઓના ૧૭ હાઓ આજે આપણામાં

મોનુદ રહેલા ગણાએ છે. એ પાંચે ગાથાઓને નામ બ નામ વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં (૨૫૭) યદ કીધા છે.

૫૦. જરથોશ્તી ધર્મનાં અવસ્તાનાં બીજાં પુસ્તકો.

જરથોશ્તનાં પોતાના પાંચ ગાથા અને તે નામે જેટલા હાઓ હાલમાં ગણાએછે તેમાંનોબી કેટલોએક ભાગજ ખુદ અરો જરથોશ્તનાં પોતાનાં ગણાએ છે. ગાથાનો બાકીનો ભાગ જરથોશ્તના શાગેરદાનો જણાએછે. પણ ગાથા સીવાએ આપણી પાસે બીજાં લખાણોબી આજે છે. આપણામાં એવું કહેવામાં આવેછે કે અસલમાં ૨૧ ગુરુકો હતાં તેમાંનાં થોડાંજ આજે બાકી રહેલાં છે. તે થોડાં માંહેલાં પાંચ ગાથાઓ અને તે પાંચ ગાથાઓનોબી કેટલોએક ભાગજ ખુદ જરથોશ્તનો હોએ તો બાકીનો ભાગ તેની પછી થએલા તેના શાગેરદાનો તથા દસંતુર દાવેરોનો હોવો જાઈએ. હવે એક લખાણ બીજાં લખાણ કરતાં પુરાયું છે કે નહીં તે તપાસવાની એક સેહેલો રીત છે. જે એક લખાણમાં બીજાં કોઈ લખાણનો અશારો આવેલો હોએ છે તો તે ઉપરથી એવોજ મત બાંધવામાં આવેછે કે બીજાં લખાણ આગલા કરતાં જુનું હોવું જાઈએ. જો આજના અખબારમાં કોઈ થઈ ગયલા બનાવની નવી ખબર હોયતો તે ખબરવાલો બનાવ એ અખબાર છપાયા અગમચ બનવો જાઈએ એટલુંતો દરેકની સમજમાં ઉતરી શકશે. જો આએ જરથોશ્ત નામામાં જરથોશ્તી અલ્યાસનાં ચોકસ અકોમાંથી ઉતારો કરી લીધો છે તો તે બતાવી આપેછે કે જરથોશ્તી અલ્યાસનો તે ચોકસ અંક આએ જરથોશ્તનાંમુ

૨૫૭. હું હરદમ યાદ કરું છું ગાથાઓને જેઓ છે આબાદી કરનારા, રતુ (રદ)ની હકુમતને કબુલ રાખવું શિખવનારા, અને અરોષનો તરીકો શિખવનારા છે. હું યાદ કરું છું અહુનવદ ગાથાને (તે ગાથાઓમાં આવેલા દુરમાનો પ્રમાણે ચાલવાને હમેશાં તેઓનું મનન કરું છું) હું યાદ કરું છું ઉસ્તવદ ગાથાને, હું યાદ કરું છું, સ્પેન્તમધન્યુ ગાથાને, હું યાદ કરું છું, વોદુક્ષત્ર ગાથાને અને હું યાદ કરું છું વહિસ્તોષસ્ત ગાથાને (કે તે પ્રમાણે ચાલવાને મારાં સઘલાં કામોમાં મને મદદ મલે.)

(વંદી૦ પ્રગરદ ૧૯ ફ. ૩૮).

લખાયું તેની આગમચનો લખાએલો હોવો જોઈએ. એ મીસાલે જો આપણા એક પુસ્તકમાં આપણા કોઈ બીજા પુસ્તકોમાંથી ઉતારો લીધો હોય તો જે પુસ્તકનો ઉતારો કીધો હોય તે આગલું અને જેમાં ઉતારો લીધો હોય તે પાછલું ગણાવું જોઈએ. ત્યારે એ કાયદે અવસ્તાના જુદાં જુદાં પુસ્તકોનાં આગલ પાછલ બનવાનો કેટલોએક સાર જણાઈ આવે છે. એ કાયદે ગાથા પે-હેલા, પછીનો વંદીદાદ, પછી યજ્ઞને, વીસ્પરદ, યજ્ઞો ઇત્યાદીની રચના જણાઈ આવે છે.

૧. ગાથા સૌથી પુરાણા.

જરથોસ્તનાં પાંચ ગાથાનો કેટલોક ભાગ અશો જરથોસ્તનો પોતાનો હતો. અશો જરથોસ્તની આગમચનાંબી ગાથા હતા જે હોમ પેગમબરે બનાવ્યા હતા તથા હાલની આપણી માન પાંમેલી ઉમદા બંદગીઓ (નામે) ‘યથા અહુવર્ધ્યો’ ‘અશેમવોહુ’ તથા ‘ચિ.હે હાતામ’ જરથોસ્તનીબી આગમચનાં ગાથા હતા, એવું અનુમાન થાય છે. વાસતે કેટલાએક ગાથા અશો જરથોસ્તની આગમચનાં ગણાયેછે તથા જે પાંચ ગાથાઓ જરથોસ્તનાં પોતાના કેહવાએ છે તેમાંનો કેટલોક ભાગ જરથોસ્તનાં પોતાનાં જમાનાનો પણ તેના શાગેરદાએ બનાવેલો ગણવામાં આવે છે. એ ગાથાઓની અંદર હાલમાં જાણીતા બીજા કોઈ પુસ્તકોનો ઇશારો આવતો નથી, વાસતે બીજાં પુસ્તકો બન્યાં તેની આગમચના ગાથા હોવા જોઈએ. પણ બીજાં તમામ પુસ્તકોમાં ગાથાનો ઇશારો આવે છે અને ગાથા લખવાને તે પુસ્તકોમાં તાકીદ કરે છે. તે ખુદલી રીતે સાબિત કરી દેખાડે છે કે બીજાં પુસ્તકો બન્યાં ત્યારે ગાથા મોજુદ હતા વાસતે તેઓ ગાથાની પછીનાં બનેલાં છે. વલી ગાથાની ભાશા પુરવારી આપે છે કે બીજાં પુસ્તકોની અવસતાની ભાશા કરતાં તે પુરાની છે, એટલે કે બીજાં પુસ્તકો બન્યાં તેની આગમચનાં જમાનામાં ગાથા બનેલા હતા. વલી ગાથામાં કોઈ વખતે પ્રથમ એકવચન એખારત આવે છે તે બતાવેછે કે કોઈ વખતે જરથોસ્ત યા તેનો કોઈ શાગેરદ એખલો

બોલે છે, અથવા તો પ્રથમ પુરૂષ દ્વી વચનમાં આવે છે તે બતલાવે છે કે જરથોશ્ત્ર અને તેનો કોઈ શાગેરદ અથવા જરથોશ્ત્રનાં બે શાગેરદા સાથે બોલે છે, અને વલી કોઈ વખતે પ્રથમ પુરૂષ અનેકવચનમાં આવે છે તે બતલાવે છે કે જરથોશ્ત્ર પોતે તથા તેનાં બેથી વધારે શાગેરદા સાથે અથવા તેનાં બેથી વધારે શાગેરદા એખલા બોલે છે.

૨. ગાથા પછી વંદીદાદ.

ગાથા પછી વંદીદાદ જોડાએલા લાગે છે. વંદીદાદ મધે ગાથાનાં એશારા કેટલીએક જગોએ આવે છે તે દેખાડે છે કે વંદીદાદ ગાથા પછી બન્યા છે, પણ વંદીદાદમાં ગાથા સીવાએ બીજાં પુસ્તકોનાં એશારા આવતા નથી, તે પુરવાર કરે છે કે જો કે વંદીદાદ ગાથા પછીનાં છે તોપણ બીજાં પુસ્તકોનો આગમચના છે. વંદીદાદની ૯ મી પરગરદમાં જણાવે છે કે ^{૨૫૮} જો કોઈ માણસ ગુજરી જાય અને તેની લાસમાંથી બદ હવા અથવા રસો જીવતાં ઉપર દોડતી હોય તો તેને દર્દ કરવાનો શું ધલાજ સોધવો ? તેનાં ઉત્તરમાં ગાથા બાણવા કહે છે એટલે કે જોહસારવાનું કરમાન આપેતું છે. ત્યારે એ પરગરદ જોડાઈ ત્યારે ગાથાની ખબર તે વંદીદાદ જોડનારને હોવી જોઈએ અને તે સખબથી વંદીદાદ કરતાં ગાથા પુરાના ગણાએ છે. વલી વંદીદાદની ૧૦ મી પરગરદમાં ^{૨૫૯} પુછવામાં

૨૫૮. કેમ જાંથી દરજને હું દરે કરું જે મુવેલાં ઉપરથી જીવતાં ઉપર ધસારો કરેય ? કેમ જાંથી નસાને હું દરે કરું જે મુવેલાં ઉપરથી જીવતાં ઉપર પ્રસરે છે (એટલે તેને આજુદે કરે છે) ? ત્યારે અહુરમજ્દએ જવાબ દીધો કે આએ વચનો તું પઢ જોઓ છે ગાથાઓમાં બે વાર પઢાતા,.....ત્રણ વાર પઢાતા અને.... ચાર વાર પઢાતા.

(વંદી ૦ પરગરદ ૯ ક. ૪૫-૪૬.)

૨૫૯. દાદાર ! ક્યાં છે તે વચનો જોઓ છે ગાથાઓમાં બે વાર પઢાતા ? જવાબ દીધો અહુરમજ્દએ કે આએ તે વચનો, જોઓ છે ગાથાઓમાં બે વાર પઢાતા ; એ વચનો બે વાર પઢવા :—

૧ અહ્યા યાસાથી ગેઉશ્યા ઉર્વાનેમ સુધી. (યજ્ઞસ્ને હા ૨૮ ક. ૨).

૨ હુમતનામથી મહી સુધી, (યજ્ઞસ્ને હા ૩૫ ક. ૨),

૩ અપહ્યા આઅતૂ સધરે થી અહુબ્યા સુધી, (યજ્ઞસ્ને હા ૩૫ ક. ૮);

૪ યથા તૂ ધ થી અહુરા સુધી, (યજ્ઞસ્ને હા ૩૯ ક. ૪);

આવે છે કે જોહસારનામાં શું શું ભણવું? ત્યારે ત્યાં જુદા જુદા ગાથાનાં જુદા જુદા ભાગોની નીશાન આપી જણાવ્યામાં આવે છે. એ નીશાનવાલા ગાથાઓ જરથોસ્તનાં પોતાનાં ગાથાઓ તરીકે ગણાએ છે; તેઓ મધે ઘાણાખરા ગાથા છે, પણ કોઈ કોઈ હપતન યસ્ત તથા અધ્યર્થમાધ્યે માંહેલા પણ છે. વલી વંદીદાદની ૧૧ મી પરગરદમાં ચોકસ વખતે મકાંનો વજોરે પરહેજવાનો કીરીઆઓ ૨૦

૫ હુંમાઈમુ થ્વા થી હુદાસ્તેમા સુધી, (યજસ્ને હા ૪૧ ૨. ૩);
 ૬ થ્વોઈ સ્તોતરસ્યા થી અહુરા સુધી, (યજસ્ને હા ૪૧ ૩. ૫);
 ૭ ઉસ્તા અહ્માઈ થી મનડ-હો સુધી, (યજસ્ને હા ૫૩ ૩. ૧);
 ૮ સ્પેન્તા મધન્યુ થી અહુરા સુધી, (યજસ્ને હા ૪૭ ૩. ૧);
 ૯ વોહ-ક્ષત્રેમ થી વરેષા સુધી, (યજસ્ને હા ૫૧ ૩. ૧);
 ૧૦ વહિસ્તા ઇસ્તિશ્ થી શ્કયઓથનાયા સુધી, (યજસ્ને હા ૫૩ ૨. ૧)
 દાદાર! ક્રિયા છે તે વચનો જેઓ છે ગાથાઓમાં ત્રણ વાર પઢાતા? જવાબ દીધો અહુરમજ્દએ કે આએ તે વચનો જેઓ છે ગાથાઓમાં ત્રણ વાર પઢાતા; એ વચનો ત્રણ વાર પઢવા :—

- ૧ અષેમ વોહ (યજસ્ને હા ૨૭ ૩. ૧૪);
- ૨ યે સેવિસ્તો થી પધતી સુધી (યજસ્ને હા ૩૩ ૩. ૧૧);
- ૩ હુક્ષત્રોતેમાઈ થી વહિસ્તાઈ સુધી (યજસ્ને હા ૩૫ ૩. ૫);
- ૪ ફુર્વરેનાઈશ્ થી વહો સુધી (યજસ્ને હા ૫૩ ૩. ૯).

દાદાર! ક્રિયા છે તે વચનો જેઓ છે ગાથાઓમાં ચાર વાર પઢાતા? જવાબ દીધો અહુરમજ્દએ કે આએ તે વચનો જેઓ છે ગાથાઓમાં ચાર વાર પઢાતા; એ વચનો ચાર વાર પઢવા :—

- ૧ યથા અહ વૈધ્યો (યજસ્ને હા ૨૭ ૨. ૧૩);
- ૨ મજ્દા અત્ મોઈ થી દાઓ અહૂમ સુધી (યજસ્ને હા ૩૪ ૩. ૧૫);
- ૩ આ અધ્યર્થમા ઇથો થી મસતા મજ્દાઓ સુધી (યજસ્ને હા ૫૪ ૩. ૧). (વંદી ૦ પરગરદ ૧૦ મી ૩. ૩-૪; ૭-૮; ૧૧-૧૨).

૨૬૦. (જુવો સફા ૧૧૩ મો નોટ ૬૩ મી, તે પછી જુવો નીચે):—

- ૧ આએ ધરને પાક કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—
 અત્ મા યવા એન્હવો પૂરે મજિસ્તો (યજસ્ને હા ૪૯ ૨. ૧).
- ૨ આએ આતશને પાક કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—
 અહ્યા થ્વા આથ્રા વેરેજેના પઓઉર્યે પઈરિજસામઇદ મજ્દા અહુરા (યજસ્ને હા ૩૬ ૩. ૧).

- ૩ આએ પાનીને પવિત્ર કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—
 અપો અત્ યજ્મઇદે મએકઈન્તીશ્યા હેખઈન્તીશ્યા ફવજડ-હો (યજસ્ને હા ૩૮ ૨. ૩).

(Consecration ceremonies) આવેલી છે. જેમકે નવાં ઘરમાં દાખેલ થતાં તેને પાક કરવાને માટે ધ્યાને વાસ મુહુરત કરવા શું લાણું જોઈએ. તે સવાલનાં જવાબમાં ઘર ઉપર દુઆ ચાહનારા ચોકસ ગાથા લાણુવા લખેલા છે. આતશની જગો યા આતશખાનાને પાક કરવા એટલે કે તેનું મુહુરત કરવા, અથવા પરકવા ગાથાનાં ભાગ જે આતશને લગતા છે તે લાણુવા લખ્યા છે; તેમજ પાણી, જમીન, ગોસપંદ, ઝાડ, નર તથા નારી ધત્યાદીને પાક કરવા અથવા તો તેઓને ઉપયોગમાં લાવવા આગમચ તેઓનું મુહુરત કરવા ગાથા મધે તેઓને બરના તેઓની ઉપર આકરીત કરનારા જે ફકરાઓ આવેલા છે તે લાણુવાને કહેલું છે. એમાં પણુ જરથોશ્તને પોતાને નામે આલખાતા ગાથા સાથે હપતન યશ્ત તથા અધ્યમાધર્યોનાં ફકરાઓબી ઉપયોગમાં લીધા છે. એ બતાવી આપે છે કે વંદીદાદની ૧૧ મી પરગરદમાં જાણુવા પ્રમાણે નવી ચીજ ઉપયોગમાં લાવતાં તેની ઉપર સારી દુઆ ચાહવાને માટે ગાથાના મોતેબર કલામો લાણુવાને ફરમાવ્યું છે, ત્યારે તે વખતે ગાથાના કલામો અસલી અને જુના ગાણાતા હોવા જોઈએ. તેમજ વંદીદાદની ૧૨ મી પરગરદમાં પુછે છે કે ૨૬૧

૪ આએ જમીનને પાક કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—

ધમામ આઅત્ જ્ઞમ્ ગેનાખીશ્ હશ્ચા યજ્ઞમર્દદે (યજ્ઞસ્ને હા ૩૮ ૫. ૧).

૫ આએ ગાવને પાક કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—

ગવે અધાધશ્ તાર્દશ્ શ્કયોચનાધશ્ યાર્દશ્ વહિસ્તાધશ્ ફ્રએખ્યામહી (યજ્ઞસ્ને હા ૩૫ ક. ૪).

૬ આએ ઉર્વર (વનસ્પતિ)ને પાક કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—

અત્ અખ્યાધ અપા મજ્ઞદાઓ ઉર્વરાઓ વક્ષત્ (યજ્ઞસ્ને હા ૪૮ ક. ૬).

૭ આએ નર અશોને તથા નારી અશોને પાક કરવાને આએ વચનો તારે પઢવા :—

આ અધ્યેમા ઇખ્યોથી મસતા મજ્ઞદાઓ (યજ્ઞસ્ને હા ૫૪ ક. ૧).

૨૬૧. દાદાર ! કેમ ઘરને પવિત્ર કરે ? કેમ થાએ (ઘર) પવિત્ર થએલું ? ત્યારે જવાબ દીધો અદુરમજ્ઞદએ કે ત્રણ વાર તનના ધોવાએ, ત્રણ વાર વસ્ત્રોના ધોવાએ, ત્રણ વાર ગાથાઓના ગાવાએ.

(વંદીદાદ પરગરદ ૧૨ ક. ૨)

જે કોઈ ઘરમાં કોઈ ગુજરી ગયું હોય તો પછી તે ઘરને કેમ પાક કરવું ? તેના જવાબમાં બીજી બીનાઓ સાથે ગાથા પણ ભણવા લાગેલું છે. એ દાખલાઓ બતાવે છે કે વંદીદાદની આગમચના ગાથા છે, પણ વંદીદાદમાં બીજાં કોઈ પુસતકોની હસતીની નીશાન જણાતી નથી, વાસતે એવું ઠેડવવામાં આવે છે કે જોકે વંદીદાદ ગાથાની પછીના છે તોપણ બીજાં પુસતકોની આગમચનાં છે.

૩. ગાથા તથા વંદીદાદ પછી યજ્ઞસ્તે.

યજ્ઞસ્તેમાં ગાથાના ઇશારાઓ આવે છે. હયાં યજ્ઞસ્તેમાં ૧ લા હાથી ૨૮ માં હા સુધીનાં ૨૭ હા, તથા ૫૫ માં હાથી ૭૨ માં હા સુધીનાં ૧૮ હા, મલીને જુમત્રે ૪૫ હા સમાચેલા છે. વચેત્રાં ૨૮ માં હાથી ૫૫ માં હા સુધીનાં ૨૭ હા, ગાથામાં ગણાએ છે, તેઓમાં વલી ૧૭ હા જરથોસ્તના પાંચ ગાથાને નામે આલખાએ છે. તેઓ કવીતામાં રચેલા ગાથા છે અને બીજા ૧૦ ચાલુ એબારતમાં રચેલા ગાથા છે.

હવે જો યજ્ઞસ્તે વંદીદાદ પછીની હોએ તો યજ્ઞસ્તેમાં વંદીદાદનું નામ મલી આવવું જોઈએ અને તેમ મલે છે. યજ્ઞસ્તેનાં ૭૧ માં હામાં^{૨૨૨} તેમજ ૨ જા હામાં^{૨૨૩} તેમજ ૨૫ માં હામાં^{૨૨૪} તથા ૧ લા હામાં^{૨૨૫} વંદીદાદને યાદ કરવામાં આવેલો છે. હવે જો યજ્ઞસ્તેમાં વંદીદાદને યાદ કીધો છે તો તે ઉપરથી જણાએ છે કે વંદીદાદ યજ્ઞસ્તેની આગમચનો છે, પણ જ્યારે વંદીદાદની પોતા-

૨૬૨.....અને તમામ દાત વીદએવ (દેવથી જુદા તરીકા= વંદીદાદ)ને અમે યાદ કરીએય. (યજ્ઞસ્તે હા ૭૧ ક. ૫).

૨૬૩. આએ જોરની ક્રિયામાં બરસમે કરીને માંથસ્પેન્ત જે પુરતાં પુરેહવાલું છે (તેને) યજ્ઞસ્તે કરીને હું મેલવવા ઇચ્છું છું; દાત વીદએવ (વંદીદાદ)ને યાદ કરવાથી યજ્ઞસ્તે કરી મેલવવા ઇચ્છું છું.

(યજ્ઞસ્તે હા ૨ ૪. ૧૩).

૨૬૪. જુવો સફો ૧૯૫ નોટ ૨૦૮.

૨૬૫. હું (લોકોમાં) જાહેર કરું... દેવથી જુદા તરીકાને અને દાદે જરથુસ્ત્રી (જરથોસ્ત્રી તરીકા)ને. (યજ્ઞસ્તે હા ૧ લો ક. ૧૩ મો).

નીખી આગમચનાં ગાથા છે, ત્યારે યજ્ઞશને મધે ગાથાનીખી યાદ આવવી જોઈએ અને તેમ મલે છે. જે સરોશ યજ્ઞશનો દાખલો આગલ આપ્યો છે, કે સરોશ યજ્ઞશ જરથોશ્તનાં પાંચ ગાથા પેહેલે ગાથા તે યજ્ઞશ યજ્ઞશનેનો ૫૭ માં હા છે. એ ૫૭ માં હામાં^{૨૬૬} ‘હપતહ-હાધ તી’ નાં હાઆને યાદ કીધા છે; યજ્ઞશનેના ૭૧ માં હામાં^{૨૬૭} પાંચ ગાથાને યાદ કીધા છે, તેમજ યજ્ઞશનેના ૫૫ માં હામાં^{૨૬૮} તેની આગમચના ૨૮ થી ૫૪ સુધીનાં ગાથાનાં ૨૭ હા પુરા થઈ ચુકા પછી, તમામ ગાથાઆને યાદ કીધા છે. યજ્ઞશનેનાં ૯ માં હામાં^{૨૬૯}, ૧૦ માં^{૨૭૦}, ૩ જા^{૨૭૧} તથા ૧૯ માં હામાં^{૨૭૨} ગાથાને યાદ કીધા છે. ઉપલા દાખલાઓ ઉપરથી જણાએ છે કે યજ્ઞશને ગાથાની પછવાડેની છે, એટલુંજ નહીં પણ વંદીદાદનીખી પછવાડેની છે.

૪. ગાથા, વંદીદાદ, યજ્ઞશને તથા હાદોખત પછી વીસપરદ.

વીસપરદમાં ગાથા, વંદીદાદ તથા યજ્ઞશનેની યાદ આવે છે, તે ઉપરથી એ ત્રણડે પુસતકોની પછીનું પુસતક વીસપરદનું ઠડે છે. વીસપરદના પેહેલા^{૨૭૩} તેમજ બીજા કરદામાં^{૨૭૪} જરથોશ્તનાં પાંચે

૨૬૬. જેના (સરોશના) હથ્યાર તરીકે થઈ રહ્યાં છે અહુનવર, જે ક્રતેહમંદ અને યસ્ન હમડ-હાધતિ અને પ્રુષેમાંથ, જે (છે) ક્રતેહમંદ અને તમામ યસ્ન-કેરેતિ (યજ્ઞશને)ના ભાગો. (યજ્ઞશને હા ૫૭ ક. ૨૨).

૨૬૭. જુવો સફે ૨૧૬ નોટ ૨૫૩.

૨૬૮. જે ગાથાઓ આપરે સાઈ છે સંભાલ રાખનારા અને બં-આવનારા અને મીનોઇ ખોરાક (ખેહસ્તને માટેના તોશા) જેવા, અને જેઓ છે આપરાં રવાનને માટે ખોરાક અને વસ્ત્ર એ બંધેના જેવા. (યજ્ઞશને હા ૫૫ ક. ૨).

૨૬૯. જુવો સફે ૨૧૪ નોટ ૨૪૮.

૨૭૦. જુવો સફે ૨૧૪ નોટ ૨૪૭.

૨૭૧. ગાથાઆના ગાવાને, યજ્ઞશને કરી (યાદ કરવાથી) હું મેલ-વવાને ઇચ્છું છું. (યજ્ઞશને હા ૩ ક. ૪).

૨૭૨. જુવો સફે ૨૧૩ નોટ ૨૪૬.

૨૭૩. જુવો વીસપરદ કરદો ૧ લો ક. ૩-૯.

૨૭૪. જુવો વીસપરદ કરદો ૨ જો ક. ૬-૧૧.

ગાથાઓને નામ બનામ યાદ કીધા છે. ‘હપતહ-હાઈતી’ના હાઓને વીસપરદના ૨૦ માં^{૨૭૫} તથા ૨ જા કરદામાં^{૨૭૬} યાદ કીધા છે. હોનવરથી ‘અઈયમાઈયો’ની વચોના તમામ લખાણોને ૨૩ માં કરદામાં^{૨૭૭} યાદ કીધાં છે. એટલે કે તમામ ગા-થાઓને યાદ કીધા છે કારણ કે યજ્ઞસ્તેનાં ૨૭ માં હામાં યથા અહુ વઈયોની બંદગી છે ત્યાંથી ગાથા શરૂ થાય છે, અને ‘અઈયમા ઈયો’ છેલ્લો ગાથા છે ત્યાં તે ખતમ થાય છે. એટલા ઉપરથી વીસપરદ ગાથાની પછીની હોછે. ૨૩ માં કરદામાં^{૨૭૮} ‘સતોત યસ્ન્ય’ ને યાદ કીધી છે. યજ્ઞસ્તેના ૫૮—૫૯ વાલા ૨ હા એ યજ્ઞસ્તેના ફેલેવાયે છે. એ ઉપરથી યજ્ઞસ્તેની પછવાડેની વીસપરદ હોછે. ૧ લા કરદામાં^{૨૭૯} હાદોખતને યાદ કીધી છે તે ઉપરથી હાદોખતની પછીની વીસપરદ હોછે.

૫. વીસપરદ પછી યશત.

૨૨ મી યશત જે હાદોખત નુસ્કને નાંખેલી ઝાલખાએ છે તેમાં^{૨૮૦} ગાથાને યાદ કીધા છે. ૧૧ મી સરોશ યશત જે સરોશ

૨૭૫. પાછલી* યસ્ન હમડ-હાઈતિ જે અજમતી, અશોધવાલી અશોધનો સરદાર તેને હમો યાદ કરીએય. (વીસપરદ કરદો ૨૦ ફ. ૩જો)

* યસ્ન હમડ-હાઈતિ તથા તેની પુરવની એ બે જુદાં લખાણ છે. પે-હલા ૭ હા (યજ્ઞસ્તે હા ૩૫ થી ૪૧ સુધીના), યસ્ન હમડ-હાઈતિના છે, અને એ ૭ પછીનો ૮ મો હા એટલે યજ્ઞસ્તેનો હા ૪૨ મો ઉપલા ૭ હાની પુરવણી તરીકેનો છે.

૨૭૬. જુવો સફા ૨૨૯ નોટ ૨૭૪.

૨૭૭. આએ બદલાને અમો યાદ કરીએય, આએ દરસ્તીને અમો યાદ કરીએય, આએ તદરસ્તીના ઈલાજને અમો યાદ કરીએય, આએ ફરાખોને અમો યાદ કરીએય, આએ આબાદીને અમો યાદ કરીએય, ફતેહમદીને અમો યાદ કરીએય,—જે છે અહુનવર અને અઈયમનની વચે (જણાવેલી તે) હુમત હૂખત અને હુવસ્તેના કામો કરવાનું સ્મરણ રાખવા સાથે. (વીસપરદ, કરદો ૨૩ મો ફ. ૨).

૨૭૮. જે રતઓત યસ્ન્ય છે. (વીસપરદ કરદો ૨૩ ફ. ૧).

૨૭૯. જુવો સફા ૨૨૯ મો નોટ ૨૭૪ મી તથા સફા ૨૩૧ મો.

૨૮૦. બ્યારે અશો (માનસ) યુજરી જાએય ત્યારે ક્યાં તેજ રાતે (તેનું) રવાન રહે છે? ત્યારે જવાબ દીધો અહુરમજ્દએ કે તેના માંથાની નજદીક બેસે છે—ઉશ્તવત ગાથા ગાતું (અને બેહસ્તનું સુખ માંગતું.

(હાદોખત યસ્ત ૪. ૧૨).

હાથાખત યશત કેહવાએ છે તેમાં^{૨૮૧} વંદીદાદને યાદ કીધા છે. હોર-
મજદ યશતમાં^{૨૮૨} યજ્ઞસ્નેને યાદ કીધી છે. મેહર યશતમાં^{૨૮૩} સ-
તોત યસ્ન તથા વીસપરદને યાદ કીધી છે.

૬. વીસપરદ પ્રમાણે નીચલી નામીચી બંદગીઆનું પુરાતમપણું.

વીસપરદના ૧ લા કરદામાં આપણી ઘણીખરી જાણીતી બં-
દગીઆને યાદ કીધી છે, તેમાં જે દરજ્જા જલગ્યો છે યાને
એક બંદગીને બીજાની પછી યાદ કીધી છે તે ઉપરથી ધાર્યામાં
આવે છે કે જે જુની બંદગી છે તેને પહેલાં યાદ કીધી છે, અને
તેની પછવાડેના વખતની તેની પછી. એ રીતે વખતના દર-
જ્જા પ્રમાણે બંદગીઆનાં નામો ઉપર નીચે જોઠવેલાં ધારવામાં
આવે છે. એ કરદા પ્રમાણે^{૨૮૪} :—

- ૧ લી સ્તઓત યસ્નય.
- ૨ છ હોનવર (યથા અહુ વધર્યો.)
- ૩ છ અપવહિશત (અશોમવોહુ.)
- ૪ થી ચેહ્ હાતામ.
- ૫ મી હોનવદ ગાથા.
- ૬ ઠી યસ્ન હપતહ-હાધતી.
- ૭ મી ઓશતવત ગાથા.
- ૮ મી સપેનદોમદ ગાથા.
- ૯ મી વોહુખશયર ગાથા.
- ૧૦ મી વહીશતોદશતી ગાથા.
- ૧૧ મી દહમ આફરીતી (દહમની આફરીન.)
- ૧૨ મી અધર્યમાધર્યો.
- ૧૩ મી ફશુશોમાંથર.
- ૧૪ મી હધઓખત.
- ૧૫ મી આહુધરી ફરશન (વંદીદાદ ?)

૨૮૧. (જે બે આદત અને હામવનઈન્તિ) એ બે દોસ્તો છે દાહ
વીહએવ (વંદીદાદ)ના. (સરોશ યશત હાદોખત ક. ૧૭).

૨૮૨. જે માનસ સઉથી મોટી યજ્ઞસ્નેને યાદ કરે છે.

(અહુરમજદ યશત ક. ૨૪).

૨૮૩. નહી કોઈખી મારા આએ જોરો મધેની (વરતુ) ખાએ જે
નથી શિખેલો સ્તઓત યસ્નના ભાગોને અને વીસપરદને.

(મેહર યશત ક. ૧૨૨).

૨૮૪. જુવો વીસપરદ કરદો ૧ લો ક. ૩-૬.

વીસપરદની ઉપલી ટીપમાં સતોત યસ્નને ગાથાની અગાઉ પહેલાં મેલી છે, તેમજ આખાં અરદુધસુરની ન્યાઝેશમાં^{૨૮૫} પણ પહેલાં મેલી છે, પણ યજ્ઞસ્તેના ૭૧ મા હામાં તે^{૨૮૬} ગાથાની પછી તેને મેલી છે તથા ગાથાઓ તમામ થયા પછી તેઓને યાદ કરનારો ૫૫ મો હા છે, તેમાં^{૨૮૭} સતોત યસ્નને યાદ કીધી છે, અને વલી આપણી તપાસ પ્રમાણે બી યજ્ઞસ્તેના ૫૮—૫૯ માં હાઓને સતોત યસ્ન કેહીએ છઈએ, તેથી તે અધરીએમા-ઈશીઓ પછી આવવી જોઈએ. કેટલાકો યજ્ઞસ્તેના ૫૭ મા હાથી ૭૧ મા હા સુધીના ૧૫ હાઓને સતોત યસ્નના ગણે છે. એ પ્રમાણે વીસપરદનું લખાણ શકભરેલું થઈ પડે છે વાસતે એ બાળે વધારે તલાશ કરવી જરૂર છે. સતોત યસ્નની પછી હોનવર, અશેમવોહું, ઇએહહે હાતાંમ, હોનવદ ગાથા, હપતહ-હાઈતી, ઓશતવત, સપેનદોમદ, વોહુખશથર તથા વહીશતોઈશતી ગાથા આપણી ગોઠવણ પ્રમાણેજ વીસપરદમાં પણ મેલેલા જોવામાં આવે છે, તેથી જે તરેહની તપાસ કરીને આપણે એ બંદગી-ઓને એકની પછીની બીજી દેડવી છે તે તપાસ ઉપર સારો ભરૂશો રાખવાને આપણને હીમત થાય છે. દહમ આફરીતી તથા ફશુશોમાંથ કેઈ બંદગીઓ છે તે હજુર સુધી માલુમ પડ્યું નથી. એરવદ શેહરીઆરજ દાદાભાઈ ભરૂયા દહમ આફરીતીથી યજ્ઞ-

૨૮૫. હવે પછી સ્તઓત યસ્યને હું ગાવશ અને અહુનવરને હું ગાવશ. (આવાં નિયામસ ૬. ૮).

૨૮૬. ધ્યાન આપવા જોગ (યાદદાસ્તમાં રાખવા જોગ) વચનોને અમો યાદ કરીએય; ગાથાઓના નીચા ઉંચા સ્વરવાલાં ગાયનને અમો યાદ કરીએય; ગાથાઓ જે આબાદી ધરાવનાર, રદ (પેગમબર)ની સરદારીવાલા અને અશોષનો તરીકો શિખવનારા છે તેઓને અમો યાદ કરીએય; સ્તઓત યસ્યને અમો યાદ કરીએય જે બનાવેલા છે આગલી દુન્યાના (આગલા ભોકોના, પેહલી દીનવાલાઓના); સ્તઓત યસ્યના તમામ ભાગને અમો યાદ કરીએય. (યજ્ઞસ્તે હા ૭૧ ૬. ૧૮).

૨૮૭. (તેઓ ગાથાઓ અને) જે સ્તઓત યસ્ય (આપરી મદદ ઇલાહિને માટે) પોહચે, જે કારણસર અહુરમઝદએ તેઓને બનાવ્યાં છે. (યજ્ઞસ્તે હા ૫૫ ૬. ૪).

જુદાં જુદાં પુસતકોનો આગલ પાછલનો જમાનો બીજી દલીલોથી. ૨૩૩

શનેનો ૬૧ મો હા સમજે છે.* યજ્ઞશનેના ૬૯ મા હામાં ૨૦૦ ક-
શુશોમાં પ્રતેજ હાધોખત લખ્યો છે તેથી કદાચ એ બંધે બંદગી-
આ એકજ હશે. કોઈ ધારે છે કે ૫૮ મો હા કશુશોમાં પ્રતેજ છે.
'આહુધરી કરશન' વાળું કરીને વંદીદાદનેજ કહેતા હશે. કાંએજ
વંદીદાદની પરગરદો મધે જરથોશ્તે હોરમજદને પુછેલા સવાલો
તથા તેના જવાબો આવેલા છે. વલી ગાથાને વીસપરદનાં ૨૩
માં કરદામાં એવી રીતે આરાધ્યા છે કે તે ઉપરથી જણાઈ આવે
છે કે વીસપરદવાલાને ખબર હતી કે ગાથા એહલાએદા છે તેથી
તેને બીજી બંદગીઓથી જુદા પઢવાની મતલબ રાખી છે, કાંએ
જે ત્યાં એમ લખે છે કે જે અહુન વધર્ય તથા અધરીએમા
ધર્યોની વચે છે તેને યાદ કરીએ છઈએ. હવે યજ્ઞશનેનાં ૨૭ માં
હામાં યથા અહુ વધર્યો છે ત્યાંથી ગાથા શરૂ થાય છે અને
૫૪ મો હા 'અધરીએમા ધર્યોનો' છે જ્યાં ગાથા ખલાસે થાય
છે. તેથી એ ભાગ ૨૭ થી ૬૪ માં સુધીનો વીસપરદવાલાંએ
ગાથાનો જુદો ગણેલો છે.

ઉપલી ટીપ વીસપરદ ઉપરથી ઉપજતી છે વાસતે વીસપરદ
પોતે એ સરવે બંદગીઓની પછીની જોઈએ, અને આપણુ આ-
ગલ જોઈ ચુકા કે વીસપરદ યશતો સીવાએ બીજી સર્વેની પછીની
છે. એ રીતે જરથોશ્તીએમાં હાલ સુધી બચી રહેલા અવસતા
મહેલા પહેલા કીયા અને પાછલા કીયાં છે તેની બારીક તપાસ
કરવાને બની આવેછે, તોપણ હજુર એ બાબત ઉપર પુરતી
જુસતેજો થવી વટેછે.

૭. જુદાં જુદાં પુસતકોનો આગલ પાછલનો જમાનો
બીજી દલીલોથી.

એક પુસતકમાં બીજાં પુસતકનું નામ આવેલું છે તે દલીલ
ઉપરથી, તથા વીસપરદનાં પહેલા કરદામાં એક પછી બીજી બંદગીના

* જરથોશ્તી અબ્યાસ સફે ૪૫૭ મો.

૨૮૮. કશુશો-માં પ્રતેજ હાધોખતને અમો યાદ કરીએય.

(યજ્ઞશને હા ૫૬ ફ. ૩૨).

નામો લખ્યાં છે તે દલીલ ઉપરથી, આપણે ઉપર ધાર્યું છે કે ફલાતું લખાણ પહેલું અને ફલાતું બીજું તથા ફલાતું છેલું હશે.

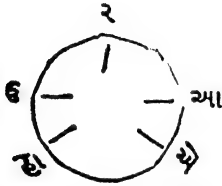
૧. પુસતકોનાં લખનારાઓ ઉપરથી.

હવે એ તપાસ બીજી તરેહથી કરીએ કે પુસતકોમાં લખનારાઓની લખવાની રીત ઉપરથી તેઓ આગલ પાછલના વખતનાં હોએ એવું પુરવાર કરી શકાએછે કે નહીં. તે રીતે જોતાં પહેલી નજરે વંદીદાદ પાછલી કેતાબ લાગે છે, કાંએજે તે મધે કોઈ ત્રીજે પુરૂશ નરયોશ્ત તથા હોરમજદ વચેની ગુફતેગો જાણી લેઈને બીજાએને તે વીશે વાકેફ કરવા લખતો હોએ તેવું લખાણ આવેલું છે, તેવુંજ યજ્જનેમાં પણ કેટલુંએક આવેલું છે. અને કેટલીએક યશ્તો તથા ન્યાએશો તો યજ્જને મધેથી ચુદી કાઢાડેલા ફકરાઓથી બનેલી છે, વાસતે તે યજ્જને પછીનીજ હોવી જોઈએ. વંદીદાદમાં કોઈ ત્રીજે પુરૂશ નરયોશ્ત તથા હોરમજદ વચેની પુરસેશ પાસોખની હકીકત આપે છે, તો ગાથામાં તે પુરસેશ પાસોખ કરનાર નરયોશ્ત પોતે હોએ એવું લખાણ મળે છે, ત્યારે પુરવાર થાએછે કે આગલા ગાથાની માફકના લખાણા વાંચીને તે ઉપરથી ખજવાડેથી કોઈએ વંદીદાદની બીનાં કહી સંભલાવી છે. ગાથામાં એક જણુ, બે જણુ કે વધારે જણુ પોતે હોરમજદને પુછતા હોએ એમ લખેલું છે. તે, ઉપરથી ગાથા વંદીદાદની આગમચના હોઈ છે. વલી ગાથામાં કોઈ પુછનારાઓ પોતે હોરમજદને પુછે છે તો તેની વીગત કોઈ ત્રીજે પુરૂશ વંદીદાદ મધે આપે છે. અને તે મધે આવેલાં ફરમાનોને મલતા થઈને કોઈ વખતે અનન્તુમનની વચે દસતુર પોતે અનન્તુમનની તરફથી પણ પોતાને નામે તથા બીજી વખતે તેની સાથે શાંમેલ થઈને તમામ અનન્તુમનથી બંદગી કરતા હોએ એવાં લખાણા યજ્જનેના કોઈ કોઈ હાએ મળેથી મળે છે, તેથી યજ્જને ગાથા તથા વંદીદાદની પછીની હોઈ છે. કેટલીએક યશ્તો તથા ન્યાએશો તથા કેટલાએક બીજા ખુરદેહ અવસતા તો યજ્જને તથા ગાથામાંથી ચુદી કાઢાડેલા ફકરાઓનો જમાવ કરીને બનાવેલા છે, ત્યારે ખુરદેહ અવસતાવાલા અવસતા,

કોઈ ગાથાના કે કોઈ યજ્ઞનેના હોવા છતાં તે ખુરદહ અવસ્તાના આકારમાં ગોઠવેલા તે પાછલથી જાણાય છે. વલી ગાથાની ભાશા બીજા અવસ્તાની ભાશાથી પુરાંણી લાગે છે, તેથી સૌથી પહેલાં તે ખચીત ગાથાજ સમજવા જોઈએ છે.

૨. વખતની વેહેંચણી પ્રમાણે.

હવે બીજા તંપાસ પુસતકોમાં આવેલી બાબતો ઉપરથી ક-રીએ. એ તંપાસ ઘણીએક બાબતોમાં લંબાંણથી કરવી જોઈએ, જે મેં પુરતી રીતે કીધી નથી, પણ એકજ બાબતોની સરખામણી જુદા જુદા પુસતકો પ્રમાણે બીજા ઠેકાંણે હું કરી ચુકો છું તે વખતની વેહેંચણી વીશે છે. એ સરખામણીનો સાર એવો કા-હડ્યો છે કે ગાથા પહેલા છે, પછી વંદીદાદ અને પછી યજ્ઞને.

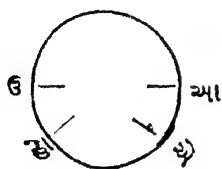
૧. ગાથા પહેલા.

૧. હા આગલથી હોશન ગેહ થાએ છે અને તે ૨ વેર ચાલે છે.
૨. ૨ આગલથી રપીથવન ગેહ થાએ છે અને તે એ વેર ચાલે છે.
૩. એ આગલથી એવેસ-રથરેમ ગેહ થાએ છે તે છે વેર ચાલે છે.
૪. તથા આ આગલ આ-કૃતાબ ઉગે છે તથા આઠમે છે.

ગાથામાં દહાડાની વેહેંચણી ત્રણ ભાગમાં કીધી છે. દાહાડાની વેહેંચણીને આપણે ગેહ કહીએ છઈએ અને ગાથામાં ત્રણ ગેહોછે, નામે ૧ હોશન, ૨ રપીથવન, તથા ૩ એવેસરથરેમ.* ગાથામાં મહીની માહતાબો ગાણ્યો છે.†

* જરથોસ્તી અભ્યાસ સંદે ૫૭૮-૫૮૫

† જરથોસ્તી અભ્યાસ સંદે ૪૮૦-૪૮૧

૨. વંદીદાદ ગાથા, પદ્ધતીનાં.

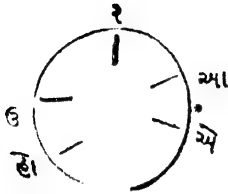
૧. હો આગલથી હોશન ગેહુ થાએ છે અને તે ઊં વેર ચાલે છે.
  ૨. ઊ આગલથી ઊજરન ગેહુ (હાવન+રપીથવન) થાએ છે અને તે આ વેર ચાલે છે.
  ૩. આ આગલથી અરેજ ગેહુ (આજરન) થાએ છે અને તે એ વેર ચાલે છે.
  ૪. એ આગલથી એવેસરથરેમ ગેહુ થાએ છે અને તે હો વેર ચાલે છે.
- હો તથા આ આગલ આપ્રતાપ ઉગે છે તથા આઠમે છે.

ગાથામાં ત્રણ ગેહુ છે તેો વંદીદાદમાં વખત જતે ત્રણ ગેહોની ઉપર એક ગેહનો વધારો કરી ચાર ગેહ કીધી છે, નામે ૧ હોશન, ૨ ઉજરન (હાવન તથા રપીથવન મલીને), ૩ અરેજ (આજરન), ૪ એવેસરથરેમ* પણ તેમ કરતાં કુટલોએક ફરફાર કીધો; ગાથામાં હોશનગેહ, હોશનથી રપીથવન સુધીની હતી તે ટુકી કરી હોશનથી આપ્રતાપના ઉગવા સુધીની જ કીધી, અને આપ્રતાપના ઉગવાથી આપ્રતાપના આઠમવા સુધીના તમામ વખતને એક નવી ઉજરન ગેહમાં ગણી-એ, અને રપીથવન ગેહ કાઢી નાંખી.

હવે ગાથાની રપીથવન, રપીથવનથી એવેસરથરેમ સુધીની લાંબી હતી, તેમાંની રપીથવનથી આપ્રતાપના આઠમવા સુધીનો વખત ઉજરન ગેહમાં આવી ગયો, બાકી રહ્યો આપ્રતાપના આઠમવાથી એવેસરથરેમ સુધીનો વખત તેની અરેજ (આજરન) ગેહ કીધી. એ રીતે ગાથાની ત્રણ ગેહો ઉપર વંદીદાદમાં એક ગેહ વધારતાં હોશન ગેહ ટુકી કીધી, રપીથવનને તદન કાઢાડી નાખી અને તેની જગે ઉજરન તથા અરેજ વધારી. માત્ર એવેસરથરેમ ગેહ વંદીદાદના વખતમાં ગાથાના વખતના જેટલોજ દરાજની રેહી.

* જરથોસ્તી અભ્યાસ સંક્રા ૫૮૬-૬૧૩

વંદીદાદ મધે મહીનાં માહતાબી ૨૭ દાહાડાનાં* તથા ૩૦ દાહાડાનાં કોષિલા છે. અને વરસ ૩૬૦ દાહાડાનું ગણ્યું છે.†

૩. યજ્ઞશને વંદીદાદ પધ્ધતી.

યજ્ઞશનેના વખતમાં વંદીદાદની ચા-
૨ ગોહ ઉપર વલી એક નવી ગોહનો ઉ-
મેરો કરી પાંચ ગોહ કીધી; ૧ હોશન, ૨
હાવન, ૩ રપીથવન, ૪ જોહરન, ૫ એ-
વેસરથરેમ. વંદીદાદની ચાર ગોહ ઉપર
એક ગોહ વધારતાં એટલુંજ કીધું કે આ-
શ્તાબ ઉગવાથી તે આઠમયા સુધીની જ
ઉછરન ગોહ વંદીદાદમાં હતી તેનાં એ
ભાગ કીધા અને તેના એ ભાગ કરતાં
ગાથાવાલી આગલી રપીથવન ગોહ પાછી
તાજ કીધી, અને આશ્તાબના ઉગવાથી
રપીથવન સુધીની ગોહને હાવન કેહવા
લાગા તથા રપીથવનથી આશ્તાબના
આઠમયા સુધીની ગોહને રપીથવન ગોહ
કેહવા લાગા, બાકીની ત્રણ ગોહો હોશન,

- ૧ હો આગલથી હોશન ગોહ થાય છે અને તે બે વેર ચાલે છે.
- ૨ બ આગલથી હાવન ગોહ થાય છે અને તે ૨ વેર ચાલે છે.
૩. ૨ આગલથી રપીથવન ગોહ થાય છે અને તે આ વેર ચાલે છે.
૪. આ આગલથી જોહરન ગોહ થાય છે અને તે એ વેર ચાલે છે.
૫. એ આગલથી એવેસરથરેમ ગોહ થાય છે અને તે હો વેર ચાલે છે.
- બ તથા આ આગલ આશ્તાબ બેગે છે તથા અઠમે છે.

અરેજ (જોહરન), તથા એવેસરથરેમ વંદીદાદનીજ માફક રેહી.
આટલું જોવાથી માલુમ પડશે કે ગાથામાં, વંદીદાદમાં તથા
યજ્ઞશનેમાં એવેસરથરેમ ગોહનો વખત એકજ દરાજનો અને એકજ

* જરયોરતી અબ્યાસ સફે ૪૭૪-૪૮૦

† " " " ૪૮૩-૪૮૬

‡ " " " ૪૮૯.

નાંકે શરૂ તથા આખર થતો જલવાઈ રહેલો છે. હોશન ગોહનો વખત ગાથા, વંદીદાદ તથા યજ્ઞશને મધે એકસરખી જગોએથી શરૂ થાએ છે, પણ તેની આખિરી ગાથાના વખતમાં બપોરના ખાર વાગતે ગણાતી હતી. અને વંદીદાદ તથા યજ્ઞશનેના વખતમાં બપોરનાં ખાર વાગતે નહી પણ આફતાબના તકું થવાસાથે હોશન ગોહ આખર થતી હતી. ગાથા તથા યજ્ઞશનેમાં રખીથવન ગોહ વાપડી છે, પણ ગાથાની રખીથવન ગોહ, એવેસરૂથરેમ ગોહવેર ચાલતી હતી, અને યજ્ઞશનેની રખીથવન ગોહ માત્ર ઉછરન ગોહ સુધીજ. વંદીદાદ તથા યજ્ઞશને મધે ઉછરન ગોહ એક સરખી રીતે શરૂ તથા આખિર થાએ છે.

વલી યજ્ઞશનેમાં મહીનો વંદીદાદના પાછલા વખતને મલતો ૩૦ દાહાડાનો ગણ્યો છે,* પણ વરશ ૩૬૫ દાહાડાનું ગણ્યું છે,† એટલે કે ૩૦ દાહાડાના ૧૨ મહીનાના વરશના ૩૬૦ દાહાડા ઉપર બીજા ૫ દાહાડા વધારીને ૩૬૫ દાહાડાનું વરશ કીધું છે.

એ રીતે જોતાં વંદીદાદનો તથા યજ્ઞશનેનો જમાનો જુદો હો છે. જ્યારે ૩૬૦ દાહાડાનું વરશ ગણાતું હતું ત્યારે વંદીદાદ લખાયો હતો, પણ પછવાડેથી જ્યારે તે ઉપર ગાથાના ૫ દાહાડા વધારીને ૩૬૫ દાહાડાનું વરશ કીધું હતું ત્યારે યજ્ઞશને લખાઈ હતી એવું નજરે પડે છે. એ કાયદે વંદીદાદ યજ્ઞશનેની આગમ્યનો હો છે.

૩. વંદીદાદ સાદેની રચનાં પ્રમાણે.

વંદીદાદ, યજ્ઞશને (ગાથા સુધી) તથા વીસપરદ જ્યારે સાથે ભણવામાં આવે છે ત્યારે એક ભણી રેહીને બીજી શરૂ કરવાને બદલે એક પુરું નહી થાએ તેની વચમાં બીજું દાખલ કીધામાં આવે છે. એવી રીતે ત્રણુડે દફતરોનું એક પુસ્તક કીધામાં આવે લુ છે અને તેને વંદીદાદ સાદે કહે છે, યાને તરજીમા વગરની વંદીદાદ. કેટલાએકોના વીચાર પ્રમાણે હાલમાં જે યજ્ઞશને તથા

* જરથોસ્તી અભ્યાસ સંજ્ઞા ૫૦૪-૫૧૧.

† " " " ૫૧૧-૫૧૫.

વીસપરદ આપણી પાશે છે તે વંદીદાદ નુસ્કનો ભાગ છે, કાંચિજે એકવીસે પુસ્તકોના આપણી પાશે જેનામે રહેલાં છે તેમાંનાં કોઈબી નુસ્કનું નામ યજ્ઞશને કે વીસપરદ મલી આવતું નથી, પણ વંદીદાદ નામ મલી આવે છે,* વાસતે તેમજ એટલે કે વંદીદાદના નુસ્કમાં યજ્ઞશને તથા વીસપરદ દાખલ ગણવામાં આવે છે.

૧. યજ્ઞશનેનાં પેહેલા ૨૭ હા સાથે વીસપરદનાં પેહેલા

૧૨ કરદા ભેલ્યા છે.

વંદીદાદ સાદેની યાને મોખેદો કીરીઆ સાથે જે વંદીદાદ ભણે છે તેની રચનાં નીચે મુજબની કીધામાં આવી છે. નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે એક પછી બીજું ભણવામાં આવે છે.

૧. યજ્ઞશનેનો ૧ લો હા (અરથો.)

૨. વીસપરદનો ૧ લો કરદો.

૩. યજ્ઞશનેનો ૧ લો હા (બાકીનો.)

૪. યજ્ઞશનેનો ૨ જો હા (અરથો.)

૫. વીસપરદનો ૨ જો કરદો.

૬. યજ્ઞશનેનો ૨ જો હા (બાકીનો.)

૭. યજ્ઞ ૩ જાથી ૧૧માં હા (શરૂઆત) સુધાના ૯ હા.

૮. વીસપરદનો ૩ જો કરદો, (અરથો.)

૯. યજ્ઞશનેનો ૧૧ મો હા (બીજો ભાગ.)

૧૦. વીસપરદનો ૩ જો કરદો (બાકીનો.)

૧૧. યજ્ઞશનેનો ૧૧ મો હા (તરીજો ભાગ.)

૧૨. વીસપરદનો ૪ થો કરદો.

૧૩. યજ્ઞશનેનો ૧૧ મો હા (બાકીનો ભાગ.)

૧૪. યજ્ઞશનેનાં ૧૨ માં હાથી ૧૪ માં હા સુધાનાં ૪ હા.

૧૫. વીસપરદનો ૫ મો કરદો.

૧૬. યજ્ઞશનેનો ૧૫ મો હા.

૧૭. વીસપરદનો ૬ હો કરદો.

---

* જરથોસ્તી અવ્યાસ, અક ૧૦ મો સફા ૧૦૫.

૧૮. યજ્ઞશનેનાં ૧૬ માં તથા ૧૭ માં મલીને ૨ હા.
 ૧૯. વીસપરદનાં ૧૭ માં તથા ૮ માં મલીને ૨ કરદા.
 ૨૦. યજ્ઞશનેનાં ૧૮ થી ૨૧ માં સુધાનાં ૪ હા.
 ૨૧. • વીસપરદનો ૯ મો કરદા.
 ૨૨. યજ્ઞશનેનો ૨૨ મો હા.
 ૨૩. વીસપરદનાં ૧૦ માં તથા ૧૧ માં મલીને ૨ કરદા.
 ૨૪. યજ્ઞશનેનાં ૨૩ માંથી ૨૭ માં સુધાનાં ૫ હા.
 ૨૫. વીસપરદનો ૧૨ મો કરદા.
૨. યજ્ઞશનેનાં (ગાથાનાં) ૨૮ માં હાથી ૫૪ માં હા સુધાનાં ૨૭ હાઓની સાથે વંદીદાદની તમામ ૨૨ પરગરદો તથા વીસપરદના ૧૩માં કરદાથી તે ૨૪ માં કરદા સુધાનાં ૧૨ કરદા ભેલી નાખ્યા છે.
૨૬. વંદીદાદની ૧ લી થી ૪ થી પરગરદ સુધાનાં ૪ પરગરદ.
 ૨૭. યજ્ઞશનેનાં ૨૮ માં હાથી ૩૦ માં હા સુધાનાં ૩ હા.
 ૨૮. વીસપરદનો ૧૩ મો કરદા.
 ૨૯. વંદીદાદની ૫ મી તથા ૬ ડી મલીને ૨ પરગરદ.
 ૩૦. યજ્ઞશનેનાં ૩૧ માં હાથી ૩૪ માં હા સુધાનાં ૪ હા.
 ૩૧. વીસપરદનો ૧૪ મો કરદા.
 ૩૨. વંદીદાદની ૭ મી તથા ૮ મી પરગરદ.
 ૩૩. વીસપરદનો ૧૫ મો કરદા.
 ૩૪. યજ્ઞશનેનાં ૩૫ માં હાથી ૪૨ માં હા સુધાનાં ૮ હા.
 ૩૫. વીસપરદનાં ૧૬ માં તથા ૧૭ માં મલીને ૨ કરદા.
 ૩૬. વંદીદાદની ૯ મી તથા ૧૦ મી પરગરદ.
 ૩૭. યજ્ઞશનેના ૪૩ માં હાથી ૪૬ માં હા સુધાનાં ૪ હા.
 ૩૮. વીસપરદનો ૧૮ મો કરદા.
 ૩૯. વંદીદાદની ૧૧ મી તથા ૧૨ મી પરગરદ.
 ૪૦. યજ્ઞશનેનાં ૪૭ માં હાથી ૫૦ માં હા સુધાનાં ૪ હા.
 ૪૧. વીસપરદનો ૧૯ મો કરદા.
 ૪૨. વંદીદાદની ૧૩ મી તથા ૧૪ મી પરગરદ.
 ૪૩. યજ્ઞશનેનો ૫૧ મો હા.

૪૪. વીસપરદનો ૨૦ મો કરદો.
 ૪૫. વંદીદાદની ૧૫ મી તથા ૧૬ મી પરગરદ.
 ૪૬. વીસપરદનાં ૨૧ માં તથા ૨૨ માં ૨ કરદો.
 ૪૭. વંદીદાદની ૧૭ મી તથા ૧૮ મી પરગરદ.
 ૪૮. યજ્ઞશનેનાં ૫૨ માં તથા ૫૩ માં ૨ હા.
 ૪૯. વીસપરદનો ૨૩ મો કરદો.
 ૫૦. વંદીદાદની ૧૯ મી તથા ૨૦ મી પરગરદ.
 ૫૧. યજ્ઞશનેનો ૫૪ મો હા.
 ૫૨. વીસપરદનો ૨૪ મો કરદો.
 ૫૩. વંદીદાદની ૨૧ મી તથા ૨૨ મી પરગરદ.

૩. યજ્ઞશનેનાં પાછલા ૧૮ હા.

૫૪. યજ્ઞશનેનાં ૫૫ માં હાથી ૭૨ માં હા સુધાનાં ૧૮ હા.

ઉપલી ટીપ ઉપરથી જોવામાં આવશે કે વંદીદાદ સાદેમાં વંદીદાદ, યજ્ઞશને તથા વીસપરદ ત્રણ ભાગે બેલી નાખવામાં કાંઈ કાયદો રાખેલો છે. તે કાયદો એવો દીસે છે કે એક ભાગમાં સૌથી જુનાં લખાણને વચોવચમાં મેલ્યાં છે અને પાછલનાં લખાણો આશપાશના ભાગોમાં મેલ્યાં છે.

૧. પેહેલા ભાગમાં ગાથા, વંદીદાદ તથા વીસપરદના પાછલા કરદાઓ.

જેમકે ગાથા જે યજ્ઞશનેનાં ૨૮ માં હાથી ૫૪ માં હા સુધાનાં ૨૭ હાઓ ગાથાનાં ગણાએ છે, તેની સાથે, તમામ વંદીદાદ તથા વીસપરદનો પાછલો એક ભાગ ભેર્યો છે. હવે ઉપર જોતાં માલુમ પડશે કે બીજી તકરારોથીબી આપણે એજ સાર કાઢાડી શક્યા છઈએ કે સૌથી પેહેલા ગાથા છે અને તે પછી વંદીદાદ છે. પણ ઉપલી ટીપ ઉપરથી એક નવી બીનાં જણાએ છે કે વીસપરદનાં પાછલા ભાગનેબી સાથે મેલ્યો છે તેથી તે યજ્ઞશનેની આગમચનો જણાએ છે. હવે એ ઉપર ફરીને ધ્યાન આપીએ છઈએ તો માલુમ પડે છે કે વીસપરદમાં ‘યસ્ન હમઃ હાર્ષતી’ તથા

ગાથાઓનાં નામો આવે છે, પણ યજ્ઞશનેનાં બીજા ભાગોનું બંધાન તે મધે આવતું નથી તેનું કદાચ એ કારણ હોય કે યજ્ઞશનેના નવા ભાગ બન્યા તેની આગમચ વીસપરદ લખાઈ હોય. એમ હોય તો વીસપરદના પાછલા ભાગને વંદીદાદની પછી અને પાછલી યજ્ઞશનેની આગમચ મેલી હોય.

૨. બીજા ભાગમાં વીસપરદના તથા યજ્ઞશનેના આગલા હોયો.

જો વીસપરદનો એક ભાગ યજ્ઞશનેની અગાઉનો છે તો પછી તેનો બાકીનો ભાગ તેની સાથનો છે વાસતે ગાથા, વંદીદાદ તથા વીસપરદના પાછલા ભાગ પછી યજ્ઞશને તથા વીસપરદના પહેલા ભાગ બનેલા સમજવા જોઈએ છે.

૩. ત્રીજા ભાગમાં યજ્ઞશનેના છેલ્લા હોયો.

અને છેલ્લે યજ્ઞશનેનો છેલ્લો ભાગ બનેલો જણાયે છે.

૮. નાના તથા મોટા અવસતા.

ઉપર જણાવેલાં ત્રણ પુસતકો વંદીદાદ, યજ્ઞશને તથા વીસપરદ મોટા અવસતા ગણાયે છે. પણ એ ત્રણ પુસતકોમાંથી જુદી જુદી બાબતોના ઉતારા કરી લઈને કેટલીએક બંદગીઓ બનાવી છે, તેને નાના અવસતા અથવા ધોરદહ અવસતા કહે છે. ધોરદહ અવસતામાં ગાથામાંથી તેમજ બાકીની યજ્ઞશનેમાંથી ફકરાઓ તાલવી કાઢાઈ ગોઠવેલા છે. ધોરદહ અવસતાના બંધાન ફકરાઓ હાલમાં બચી રહેલા મોટા અવસતામાંથી મલી આવતા નથી, પણ જ્યારે મોટા અવસતા તમામ જલવાઓલા આપણા હાથમાં હશે ત્યારે તેમાંના ફકરા લેઈ ધોરદહ અવસતા બનાવ્યા હશે તેમાં શક નથી. તોપણ કેટલાએક ધોરદહ અવસતાના ફકરાઓ મોટા અવસતા મધેથી મલી આવે છે તે જાણવા લાએક છે વાસતે નીચે ઉતારું છઉં.

૧. અશોમ વોહું, યજ્ઞશનેના ૨૭ માં હામાંથી લીધી છે.

૨. યથા અહુ વધર્યો, યજ્ઞશનેના ૨૭ માં હામાંથી લીધી છે.

૩. મજદયસને અહમી, યજ્ઞશનેના ૧૨ માં હામાંથી લીધી છે.

૪. ફરવશનેમજ્જયસનો, યજ્જશનેના ૧ લા હામાંથી લીધી છે.
૫. સરૌશહે અઝેહે, યજ્જશનેના ૩ માં હામાંથી લીધી છે.
૬. યથાઅહુવધર્યો જોતા, વીસપરદના ૩ જા કરદમાંથી.
૭. સરૌશેમ અશીમ, યજ્જશનેના ૫૭ માં હામાંથી લીધી છે.
૮. કેમનામજ્જદા, યજ્જશનેના ૪૬ માં હામાંથી લીધી છે.
૯. કેવેરેથરેમ જાંથવા, યજ્જશનેના ૪૪ માં હામાંથી લીધી છે.
૧૦. પાત નો તખીશ્યન્તત, વંદીદાદની ૮ મી પરગરદમાંથી.
૧૧. નેમસચા, યજ્જશનેના ૪૯ માં હામાંથી લીધી છે.
૧૨. યસનેમચ વહુમેમચ, યજ્જશનેના ૬૨ માં હામાંથી.
૧૩. અહમાધરિએશચ, યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી લીધી છે.
૧૪. અથજમીઆત, યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી લીધી છે.
૧૫. હજનગરેમ ખએશજનામ, યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી.
૧૬. અમહે હુતાશતહે, યજ્જશનેના ૧ લા હામાંથી લીધી છે.
૧૭. રામનોખાસતરહે, યજ્જશનેના ૧ લા હામાંથી લીધી છે.
૧૮. વયએશ ઉપરો, યજ્જશનેના ૨૨ માં હામાંથી લીધી છે.
૧૯. થવાશેમ ખધાતેમ, વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાંથી.
૨૦. અથ ઇમાં વચો, વંદીદાદની ૯ મી પરગરદમાંથી લીધી છે.
૨૧. અએતત દીમ વીસપનામ, યજ્જશનેના ૨૭ માં હામાંથી.
૨૨. ફરદથાઈ અહુરહે મજ્જદાઓ, યજ્જશનેના ૨૭ માં હામાંથી.
૨૩. વડહુચ વડહુયાઓસચ, યજ્જશનેના ૫૨ માં હામાંથી.
૨૪. વસસચ તુ, યજ્જશનેના ૮ માં હામાંથી લીધી છે.
૨૫. યથ નો આઓહામ, યજ્જશનેના ૬૦ માં હામાંથી.
૨૬. નેમે અહુરાઈ મજ્જદાઈ, યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી.
૨૭. વોહુ ઉખરયા યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી લીધી છે.
૨૮. ધમાઓ રઓચાઓ, યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી.
૨૯. યહમી સપેનતા, યજ્જશનેના ૬૮ માં હામાંથી લીધી છે.
૩૦. હવરેખશએતેમ અમેશેમ, યજ્જશનેના ૨૫ માં હામાંથી.
૩૧. યવાનેમ હુમનડહેમ, વીસપરદના ૩ જા કરદમાંથી.
૩૨. અહુરેમ મજ્જદામ, યજ્જશનેના ૭૧ માં હામાંથી.

૩૩. મિથરો વોઉરુગઝાયઝોધીશ, યજ્ઞશનેનાં ૩૭ હામાંથી.
 ૩૪. અત આ થવહુમાર્ધ, યજ્ઞશનેનાં ૪૩ માં હામાંથી.
 ૩૫. ઉસ મોર્ધ ઉજરેશવા, યજ્ઞશનેનાં ૩૩ માં હામાંથી.
 ૩૬. અત તોઈ આતરેમ યજ્ઞશનેના ૩૪ મા હામાંથી.
 ૩૭. હુમતનામ, યજ્ઞશનેનાં ૩૫ માં હામાંથી.
 ૩૮. યે સેવીશતો, યજ્ઞશનેનાં ૩૩ માં હામાંથી.
 ૩૯. ચેહ.હેહાતામ.

એ સીવાએ બીજા ઘણા ફકરાઓ મલેછે તે લંબાણુ નહી કરવા અત્રે દાખલ કીધા નથી. યજ્ઞશનેનાં ૯ માં તથા ૧૦ માં આખા હા તો હોમ યજ્ઞમાં ગણાએછે. તેમજ મોટી સરોશ યજ્ઞ યજ્ઞશનેનો ૫૭ મો તમામ હા છે, અને મોટી સરોશ યજ્ઞનો કેટલોક ભાગ સરોશ હાદાખતમાં લીધો છે. ફરવરદીન યજ્ઞમાં યજ્ઞશનેનાં ૨૬ માં હાનો કેટલોક ભાગ છે. મેહર, આવાં, આતશ તથા ખારશેદ ન્યાએશેા ઇત્યાદી તો એવા એવા ફકરાઓનીજ બની છે. ગેહોબી એજ માફક બની છે. ઉપર દાખલાઓ આપ્યા છે તે ઉપરથી ખાતરી થયા વીનાં રેહશે નહી કે ખારદેહ અવસ્તા માત્ર મોટા અવસ્તામાંથી ઉતારી લીધેલા ભાગોની બની છે.

આએ પ્રમાંણે અવસ્તાના જુદાં જુદાં પુસતકોનો જુદો જુદો જમાનો બતાવવાની તજવીજ કીધી છે તે ઉપર સારીપેકે ધ્યાન પાંહચાડુ જોઈએ.

બાબ ૮ મો.

જરથોશ્તની સાંઝે દુશ્મનો ઉભા થયા.

અશો જરથોશ્તના આવ્યા આગમચ અસલી માજદયસની દીનમાં કેટલોએક બગાડો દાખલ થયો હતો, તે બગાડની સાંઝે જરથોશ્તે મોટી હીમતથી વાંચોજી કરવા માડી. તેણે દેખાડ્યું કે તેઓમાં ખુતપરસતી તથા જાદુગરી દાખલ થઈ હતી, તેને તે-ઓએ તદ્દન છોડી દેવી જોઈએ છે. અસલી માજદયસની દીનમાં વખતે વખત સેતારાની પરસતેશ તથા કુદરતની પરસતેશ દાખલ થઈ હતી, તે તદ્દન છોડી દેઈને માત્ર હોરમજ્દની પરસતેશ કરવી એવું તેણે શીખવ્યું. તેણે સમજાવ્યું કે તમામ વસતુઓનો પેદા કરનાર એખલો હોરમજ્દ છે, પણ આએ દુન્યાની રચના તેણે એવી બનાવી છે કે કોઈ બી ચીજ જથુકની ટકે નહીં એટલા વાસતે એક તરફથી પેદા કરવાનું, તો બીજી તરફથી નાશ કરવાનું કામ હરઘડી તેણે (યાને હોરમજ્દ) ચાલુજ રાખ્યું છે. તેણે હોરમજ્દની ખાહેશ એવી કેહી બતાવી કે પેદા કરવા તથા જાલવી રાખવાના કામમાં માણુસોએ સાંમેલ થઈ મદદ કરવી, પણ હરેક ચીજનો નાશ થવાનો દેવેલો હીગાંમ આવી પોંહચે નહીં તેની આગમચ તેનો નાશ કરવામાં સાંમેલ થવું નહીં અને નાશ થતો હોએ તો તેનો અટકાવ કરવામાં મશગુલ રેહવું. એવો જ નવો ધરમ અશો જરથોશ્તે જાહેર કીધો તે ધરમની મતલબ માણુસોને તમામ દેવોની વીરૂધ કરવાની હતી. દેવો એટલે જ હરેક સખઓ અથવા કારણોથી દુન્યાનો નાશ થાએ તે. આએ નવો ધરમ જાહેર થયાથી જોએ આડે રસતે ચાલીને અસલમાં પોતાનું ગુજરાણ ચલાવતા હતા તથા પાદશાહની હજુરમાં તથા અનન્તમનની વચે માન પામતા હતા તેઓમાં ઘણા ગભરાટ પેદા થયા. તેઓએ આએ નવા ધરમ ફલાવનારને પેહેલેથીજ દાખી નાખવાની જરૂર જોઈ. તેઓએ એકસંપ થઈને હર બાંહને અને કોઈબી ઉપાયથી આએ નવા પેગમખરની આડે જઈ તેની

ફતેહમાં ખલલ નાખવાનો દેડાવ કીધો. એ વીરોનો થોડોએક એહવાલ અવસતામાં સચવાઈ રહેલો છે.

વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં એ વીરો સીલસીલાખંધ ખુલાસાથી લખેલું છે, વાસતે પહેલાં અતરે તે તમામ દાખલ કરવાની જરૂર જોઈ છે. તે સીવાએ પોતાની સાંખે ઉભા થએલા કુશમનોની જરથોસ્ત પોતે ફરીઆદ કરે છે તે ગાથા મઘેથી મલે છે તે પછવાડેથી જોઈશું.

૫૧. જરથોસ્તની સાંખે ઉભી થએલી કુશમનાઈ.

૧. વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદ પ્રમાંણે.

જરથોસ્તની ઉપર હાદસાઓ પડ્યા, તેની સાંખે જનદુગરોએ તોહમતો, જોડ્યાં તથા થોડો વખત તેમાં તેઓ ફતેહ પાંખ્યા, અને તેથી જરથોસ્તને બંદીખાંતે જવું પડ્યું; એવું પાછલાં જરથોસ્ત નામાંઓમાં આવે છે, તેનો કાંઈખી આધાર આએ ૧૯ મી પરગરદ ઉપર રહેલો લાગે છે. તેથી એ પરગરદના અગતના ભાગનો તરજુમો તથા તેની શરેહ નીચે આપું છે.

૧. ઉત્તર તરફના ભાગ તરફથી, ઉત્તર તરફના ભાગો તરફથી ધસી આવ્યો, ગનામીનો જે પુર મોત ભરેલો, દેવોનો દેવ (દેવોનો સરદાર છે તે); આએ પ્રમાંણે બોલ્યો તે જે ખુરૂ જાણુનાર (અથવા બદકાર) પુર મોતભરેલો ગનામીનો: અએ દરૂજ! તું દોડ, તું મારી નાંખ અશો જરથોસ્તને; તેની તરફ દોડ્યો તે દરૂજ બૂધ્ધિ દેવ, જે છુપી રીતે દુઃખી કરનાર, નાશ કરનાર અને બદકાર છે તે. ૨૦૯

શરેહ.—અંગરેમઘનીઉશ દેવોનો સરદાર છે, વાસતે તેને દેવોનો દેવ હયાં કહેલો છે. તે નાશ કરવામાં સૌથી સરસ છે, વાસતે તેને પુર મોત ભરેલો કહેલો છે અને તેની તમામ નેમ બદી કરવાની છે, વાસતે તેને બદ જાણુનાર કહેલો છે, તે હમેશાં ઉત્તર તરફથી આવે છે.

હવે દેવ એટલે નાશનું કારણ એવી જે મતલબ આપણે સમજ્યે છયે તે મનમાં યાદ રાખીએ છીએ તો દેવો ઉત્તર તરફથી આવે છે તેનું

૨૮૯. જુવો સફા ૧૯૭મો નોટ ૨૧૨, તથા વંદીદાદ પ્રગર્દ ૧૯ ૫. ૧લો.

કારણ સમજમાં ઉતરી શકે છે. જ્યાં આફતાય હોએ છે ત્યાં દેવો ટકી શકતા નથી, એમ પુરશેદ યસ્તમાં^{૨૬} લખે છે. પુરશેદના ઉગવાથી તમામ બધી દેકે થાએ છે, એમ એ યસ્તમાં કહે છે. જો આફતાય નહીં હોતો દેવો હકતે કેશવરને ખીયાખાંન કરી નાંખે. હવે મેખ સંકરાંતના વખતથી વીશુવતની લીટીની ઉત્તર તરફ ૨૩૥ દરજ્જા સુધી આફતાય ઉતર તરફ ૫૨ છે. વાસતે વીશુવતથી તે છેક ૨૩૥ દરજ્જા સુધીમાં જેટલાં મુલકો આવેલાં છે તેટલાં મુલકોમાં આફતાય વરશના ચોકસ મહીનામાં બે વખત બરોબર માંખે આવે છે. દરજ્જાવાલા પાણુ વધારે ૩૨૥ ઉતરના મુલકોમાં કોઈખી વખતે આફતાય વચોવચમાં માંખે આવતો નથી પણ ઉગમણ તરફથી ઉગી બરોબર માંખે આવ્યાને બદલે દખણ તરફ નમતો આસમાનનો ઘેરાવો પુરો કરી પશ્ચિમ તરફ અસ્ત પામે છે. એ સળબથી ૨૩૥ થી ઉપરના દરજ્જામાં આવેલા કોઈ મુલકમાં જો એક મકાન હોએ તો તેના ઉત્તર તરફની દેવાલ તથા બારી ઉપર વરશનાં એક દાહાડેખી તડકું પડે નહીં, અને તડકું પડે નહીં તો પુરશેદ યસ્તમાં લખવા મુજબ તે તરફની હવા સાફ થાએ નહીં. આપણે ઘેર બાંધતી વખતે તનદરોસતી ધ્યાનમાં લેખએ છધએ તો તાકીદ રાખીએ છધએ કે ઘેરમાં તડકું પડે એવી રીતે ચોતરફ બારીઓ મુકવી અને જે ઓરડામાં તડકું દાખલ થઇ શકતું નહીં હોએ તે ઓરડામાં બનતાં સુધી બારી મેલતા નથી, કાંએકે ઉત્તરની તરફ ખુલ્લી રાખવી એ તનદરોસતીના બાબમાં આપણુ સારું ગણતા નથી. એ મીસાલે ૨૩૥ દરજ્જાની જેમ ઉત્તર તરફ જધએ તેમ ત્યાં બપોરના બાર વાગતે આફતાય બરોબર માંખે આવી તે જગે દખણ દશાએ વધારેને વધારે નમતો થતો જાય, અને તેથી ઉત્તર તરફ, પુરશેદ યસ્ત પ્રમાણે દેવોનું જોર વધારે રહે. વધી ઈરાનની ઉત્તર તરફ તારતરીનો વેરાંન અને રોગથી બરેલો મુલક આવે છે ત્યાંથી જ્યારે ઉતરનો શીતલ પવન ઝુકે છે ત્યારે તે પવન પોતાની સાથે તારતરીની બદ હવાના રોગો તાંણતો લાવે છે. એ સળબથી ઈરાનમાં રોગનું આવવું જમેસતાનમાં ઉત્તર તરફથી થતું હતું અને તે કારણથી ઉત્તર દશા જેને પાજંદમાં અવાખતરની દશા કહે છે તેને ગં-

૨૬૦. અગર જો પુરશેદ નહીં હોતો દેવો તમામો (વસ્તુઓ તથા જનવરો)નો નાશ કરી નાખે, જેઓ છે હકતે કેશ્વરોમાં; અને કોઈખી મીનોઇ યજ્ઞત આવે હાડમદ જંદગીમાં (દેવોને) હાંકી કાઢાડવાનું તથા તેઓની સાંખે થવાનું (કુવત) મેલવી શકે નહીં. (પુરશેદ યસ્ત ક. ૩)

નામીનોની દશા આપણે કહીએ છઈએ. આએ રીતે ઉતર દશાની ધાસતી યુરોપના મુલકોમાં પણ રાખવામાં આવે છે. જે ધેરનું આંગ્રનું ઉત્તર તરફનું હોએ છે તેના કરતાં જેનું દખણુ યા ખીજી દશાએ હોએ છે તે વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે. બની શકે તો ધણુંકરીને તો ઉત્તર દશા તરફ આરીઓ રાખતાજ નથી પણ તે તરફથી સલંગ દેવાલ બાંધી લીએ છે. હવે જે મુલકોની ઉત્તર તરફ આવેલા દેશો વેરાંન હોએ તથા જ્યાં જેહરી હવા ફેલાવનારાં નુકસાનકારક જંગલો, પણ ધણાં હોએ તે મુલકોમાં ઉત્તર દશાને ધણી નાપસંદ કરવામાં આવે છે. એવો એક મુલક ઈરાન છે. શીઆલામાં ઉત્તર તરફથી રોગ ધરાંનમાં તણાઈ આવતો હતો, વાસતે ગરમીની મોસમ થતાં દખણુ તરફનો ખુશબોદાર પવન ધુકવા માંડવાની શરૂઆત થવા આવતી હતી તે વખતે તેને ખુશી ખુરમી સાથે તથા જશનો કરીને એસતેકબાલ લેવા જતા હતા, અને એ મતલબથી રપીથવન ઇજવાનું જશન કરવામાં આવતું હતું. તે રપીથવનના આફરીનગાંન ઉપરથી સમજાએ છે^{૨૯૧}. તનના દરદો તથા રોગોને જેમ દેવ કહીએ છઈએ તેમ મનના દરદો તથા નીતી બગાડનારા ખવાસોને ખી દેવો કહીએ છઈએ, જેમ નુકસાનકારક વસતુઓને દેવો કહીએ છઈએ તેમ નુકસાનકારક માણસોને ખી દેવ કહીએ છઈએ. વાસતે આએ જગોએ જરથોસ્તની સાંબે થનારા દેવોથી મતલબ નુકસાનકારક બદ સમજના માણસો સમજવાં જોઈએ. અને જેમ દરદ લાવનારા દેવો ઉત્તર ત-

૨૯૧. પુછ્યું જરથોસ્તે અહુરમજ્દને :—અહુરમજ્દ, મીનો, વૃદ્ધિ-કરનાર, હાડમંદ દુન્યાઓના ઓ પેદા કરનાર ઓ અશો ! કેમ તે નર આએ જીંદગીને લગતું સુખ મેલવેય ? કેમ તે નર આશિર્વાદ મેલવેય ? કેમ તે નરને બદલો મલેય ? જે રપિથવનની રતુ-ફિતિ (રપિથવનના રદની મુકરર કીધેલી આરાધના, દુઆ)ને તથા રપિથવનના વખતને યાદ કરેય, રપિથવનના વખતને આરાધેય-બંધે ધોએલા હાથોએ, બંધે ધોએલી હાવનીએ, ખીજાવેલી બરસમે, તઈઆર કીધેલા હોમે, રોશન કીધેલા આ-તશે, ગવાતા અહુનવરે, હોમ પીધેલી જખાને અને માંથ્રના બંધનમાં રહેલાં તને ? તેને જવાબ દીધો અહુરમજ્દએ કે જેમ દક્ષિણ દિશા તરફથી આવતો પવન, ઓ સ્પિતમાન જરથોસ્ત ! તમામ હાડમંદ દુન્યાને ફરાખી, આબાદી, ફાએદો તેમજ ખુશાલી બખશવા સાથે, આગલ વધેય તેમ તે નર નથી જીંદગી મેલવેય—જે રપિથવનની રતુ ફિતિને, રપિથવનના વખતને યાદ કરેય અને રપિથવનના વખતને આરાધેય.....

(આફરગાન રપિથવનનું ફ. ૪-૭).

૨૨થી આવે છે તેમ રોગોળી તેજ દશાથી આવે છે એમ હયાં લખ્યું છે. તારતારીન્ન. લોકો જેઓને શાહનામામાં, તુરકીને નામે એલખવામાં આવ્યા છે તેઓ સાથે હમેશાં ઈરાંનીઓને જમડો ચાલતો હતો એવું આપણે જાણીએ છીએ, વાસતે જરથોસ્તની સાંખે થવા ત્યાંના લોકોળી આવ્યા હોએ તો પછી દેવો ઉત્તર તરફથી આવ્યા, એ લખાંણ બોલેબોલ લાય પડે છે.

અંગરેમઈનીઉશ જે દેવોનો સરદાર છે તેણે પોતાના હાથ તલેના ખુઈતી નામના દેવને હોકમ ફરમાવ્યો કે જા અને જરથોસ્તને માર. એથી સમજવું કે જરથોસ્તે ખુતપરસતીની સાંખે પોતાની કંમર બાંધી હતી, વાસતે જેની વીરૂધ્ધ જેને જરએખથી ઉખેડી કાઢાડવા જરથોસ્ત થયો હતો તેનેજ જરથોસ્તની સાંખે થવાને એહરેમનનો હોકમ થયો. એ ખુઈતી દેવને દરજ કહેલો છે યાને જુહો. ખુતપરસતી કરનારાઓને પોતાનો ખોટો ધરમ ટકાવી રાખવા અનેક પ્રકારનું જુહું બોલવું પડે છે. એહરેમનના એવા હોકમને તાખે થઇને જુહો ખુઈતી દેવ જરથોસ્તની તરફ જઈને તેને ઘેરી લેઈ તેની આશપાશ ફરી વલ્યો યાને તેણે જરથોસ્તને નુકસાન કરવાને આસપાસથી તરેહવાર તજવીજો કીધી.

૨. જરથોસ્તે અહુનવર ગાયો. યથા અહુ વધર્યોથી વાસ્તા-રેમ મુધી; ખુબી ધરાવનારાં વેહદાઈતીનાં પાણીઓને આરાધ્યાં, માજદયસ્ની દીન ઉપર એતેકાદ લાવ્યો. તેથી દરજ જે બૂધિત દેવ જે છુપી રીતે દુઃખ લાવનાર, નાશ કરનાર અને બદકાર છે તે ઘભરાતમાં પડીને તેનાથી પાછો નાહો. ૨૯૧.

શરેહ.—જરથોસ્તે હોનવર ગાયો. જરથોસ્તની ઉપર બ્યારે ગલબો થયો ત્યારે તેણે પેહેલાં હોરમજદને યાદ કીધો. હરેક મુશકેલ્યતને વખતે હોરમજદનું નામ લીધાથી આકૃત દરે થાએ છે. હોરમજદે પોતે દુન્યા પેદા કરતી વખતે જે સખુનો ઓચરીઆ હતા તે આએ હોનવરનાં હતા, એમ યજ્ઞશનેના ૧૯ માં હામાં લખે છે ૨૯૩. એ નેક કલાંમો ૨૯૪ ધણા

૨૯૨. જુવો વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ ફ. ૨.

૨૯૩. સફો ૧૧૩ નોટ ૧૨ મી. સફો ૧૮૧ નોટ ૧૮૨.

૨૯૪. જે મારો (બદો) આએ હાડમંદ દુન્યામાં, ઓ સ્થિતમાન જરથોસ્ત ! અહુનવરના ભાગને યાદ કરે અથવા રમરણ કરતો ધીમે આવાજે બણે અથવા ધીમે આવાજે પદતાં ગાએ અથવા ગાતાં તેને ઈજે

એજમતી છે વાસતે તે જરથોસ્ત ભણ્યો. હોનવર તનને પુસતી આપનાર છુશ્પ એટલે કે એ કલાંમો ઉપર પુરતો વીશ્વાસ રાખીને તે ભણવાથી માણસના દીલમાં મોટી હીમત આવે છે અને તનમાં 'નવું જોર આવેલું' માણસ પડે છે. આફતની વખતે હીમત રાખવી એ તે આફતમાંથી બચી જવાને વાસતે જેહેલી અગતની ચીજ છે ; અને જેવી હીમત હોરમજ્દનું નામ લીધાથી આવે છે તેવી ખીજ કોઈ સબબે આવતી નથી. આપણે હર કોઈ મુશ્કેલ્યતને વખતે 'અથા તારી મદદ' જોલીએ છઇએ તો આપણા મનમાં એવું લાગે છે કે અથા હોરમજ્દનું નામ હશે, પણ એ અથા તો 'અથા અહુ વધયોતો જેહેલો બોલ 'અથા' છે અને આખો 'અથા અહુવધરીઓ' ભણવો જોઇએ તેની જગોએ અથા તારી મદદ એમ દુકમાં આપણે જોલીએ છઇએ. લગઇઓમાં જે એક સરદાર ઉપર લશકરનો વીશ્વાસ હોએ છે તે તેની હાજરીથી તે લશકરમાં પચાસ હજાર નવાં માણસ ઉમેરાયાં હોએ એવી તે લશકરને નવી હીમત આવે છે, તો પછી હોરમજ્દ ઉપર આપણો વીશ્વાસ હોએ તો તેની ફરમાવેલી બંદગી કીધાંથી કેટલા લાખ માણસની આપણી પુટે આપણને મદદ હોએ, એવી હીમત આપણને કાંએ નહી આવવી જોઇએ ? એવી હીમત જરથોસ્તને એ કલામ પડવાથી આવી હતી.

તે વેહદાઇતી નદીને ઇજવા લાગો. એ ઉપરથી જણાએ છે કે ૨-એથી બલખ તરફ જવાના રસતાની વચ્ચે તેને વેહદાઇતી નદી મલી હતી ત્યાંથી પસાર થતી વખતે તેની ઉપર તેનાં દુશમનોએ નદી આગલ ગલબો કીધા હતા. એ વેહદાઇતી નદી પાર ઉતરી જવું તેને મુશ્કેલ લાગું હશે.

તેણે હોનવર બેણવાથી એટલી બધી હીમત આવી કે તેણે એવોજ મુકરર ઠાકવ કીધો કે માજ્દયસની દીનને વલગી રેહતું. માજ્દયસની

તો તેના રવાનને ચીનવદ પુલ (જે) બેહસ્તમાં જવાનો મારગ છે તે, હું જે અહુરમજ્દ છું તે, ત્રણ મરતબે પસાર કરાવશ, સઉથી ઉત્તમ મકાન સુધી, સઉથી ઉત્તમ અશોઈ સુધી અને સઉથી ઉત્તમ રોશનીઓ સુધી (તેને હું પોહચાડશ); જે મારો (બંદો) આએ હાડમંદ દુન્યામાં આ સ્પિતમાન જરથોસ્ત ! અહુનવરના ભાગને ધીમે આવાજે પદતો—તેના અર્ધા ભાગને અથવા તો ત્રીજા ભાગને અથવા ચોઠા ભાગને અથવા તો પાંચમાં ભાગને છોડી દીએ છે (ઓછો પડે છે) તેના રવાનને હું જે અહુરમજ્દ છું તે ઉત્તમ મકાન (બેહસ્ત)માંથી બાહર ખેંચી કાઢરશ. (યજ્જને હા ૧૯ ક્. ૬-૭). તથા જુવો સફા ૨૧૩ મો નોટ ૨૪૬ મી.

૨૯૫. અહુનવર તનની પાસબાની કરેછે. (વંદીદાદ પરગરદ ૧૧ ૪. ૩).

દીનની ખુખી તેનાં ધ્યાનમાં નવેસરથી ઉતરેલી લાગે છે. જ્યારે આપણી સાંભે કોઈ શ્વાસ છે ત્યારે આપણને આપણી રાહ નવેસરથી તપાસવી પડે છે. આપણને જોવું પડે છે કે સાંભે વૈલા આપણા રાહ વીશે જે બદ બોલે છે તે બોલવું ખરું છે કે નહીં. એ તપાસ કાઢાથી જ્યારે આપણી રાહ ખોટી દીસતી નથી ત્યારે તે ઉપર વધારે ચુશત રહેવાને દીલ થઇ આવે છે. એ મીસાલે જરથોસ્તે ભલી માજદયસની દીન ઉપર મજબુત એતેકાદ બાંધ્યો.

જરથોસ્તની એવી હાલત જોઈ પેલો દરજ તો ધભરાયો. જે માણસનો હોરમજદ ઉપર વીશ્વાસ છે અને જેનો નેક દીન ઉપર પદા એતેકાદ છે તે માણસ પોતાના દુશમનોની સાંભે એવી હીમત તથા ખાતરીથી ઉભો રહે છે કે તેનો ઠરાવ ભરેલો મકમ દેખાવજ જોઈને સાંભેનો દુશમન ધભરાટમાં પડે છે. ખુશ્તી દેવે જોયું કે જરથોસ્ત તો પોતાના વીચારમાં ચોક્કસજ છે તેથી તે હઠ્યો અને પોતાની મુરાદમાં નીશક્લ થઈને નાહસતો ભાગતો પાછો દોડી ગયો. એથી સમજવું કે જરથોસ્તના દુશમનોએ તકરારના મેદાનમાં હરેક બાંહને જરથોસ્તને હરાવાનો એલાજ શોધ્યો હશે, પણ જરથોસ્તે પોતાનો પાયો હોરમજદની ખીછાણ ઉપર અને ભલી માજદયસની દીનના યરહક ફરમાનો ઉપર બાંધ્યો હતો, તેથી ચોતરફથી તેની ઉપર હુમલા થવા છતાં જરથોસ્ત પોતાની તકરારમાં પોતાની જગોથી જરાકખી હીલ્યો નહીં, પણ મકમ પોતાની દલીલને વલગી રહ્યો. જરથોસ્ત જરાક આડો ગયો હતો તો તેના દુશમનો ફાવતે પણ જેમ લોહચુંબક ઉપર લોહડું વલગી રહે છે તેમ તે માજદયસની દીન ઉપર વલગી રહ્યો તેથી તેઓ નીરાશ તથા નીસક્લ થયા.

૩. દરજે (ખૂદતિ દેવે) તેને જવાબ દીધો કે ઝો ખુરા ગનામીનો! તે સ્પિતમાન જરથોસ્તનું મોત હું જોઈ શકતો નથી, (કારણ) અશો જરથોસ્ત પુરતાં ખુરેહવાલો છે, (અને તે ખુરેહની મદદથી) જરથોસ્ત પોતાનાં મનમાં પાંમી ગયોચ કે દરવંદ ખુર જાણનારા દેવો મારાં મોતને સાડું ભેગા થઈને મશવરત કરે છે રહ.

શરેહ.—પેલા દેવે એહરેમન પાસે જઈને પોતાની નાચારી બતલાવી. તેણે કહ્યું કે જરથોસ્તને કેમ મારી નાખ્યે તે અને સમજ પડતી નથી.

મેં જોટલા એકાએ વાપડ્યા તે કારગર નહી લાગ્યા. જરથોસ્તની આસ-પાસ તુર ચલકે છે એટલી હેડમજદની તેની ઉપર મેહેરખાંની છે. દેશ પશ્ચિમ બુધ્યા હોએ છે વાસતે તેઓ જે કાંઈ કરવા જાએ છે તેની આગમચથી ખબર રાખતા નથી, તેઓ વગર વીચારે હરેક કામ કરવા નીકસે છે, પણ આગમચથી જોતા નથી કે તે કામ કરવાની તેઓની શક્તી છે કે નહી વાસતે તેઓ આંધલા કેહવાએ છે.

પણ જરથોસ્ત આગાહીવાલો હતો, તે પોતાને મલેલાં ખુરેહની મદદથી અને આસપાસની હીજ્યાલ ઉપરથી ચેતી ગયો કે દેવોના આએ બધા ચેનચારા મારો જીવ લેવાના છે. તેઓ તરેહવાર ઉપાયો સોધતા રહે છે કે જ્યાં ત્યાંથી મારો છેડો લાવી મેલે.

એ દેવોને હયાં દરવંદ લખ્યા છે. દરવંદ એટલે બદ રાહ ઉપર ચાલનારા અને બદ રાહા ઉપર ચાલનારા લોકોં હમેશાં જુઠા હોએ છે, વાસતે દરવંદથી ઉકરો ખોલ અશે છે જેનો અર્થ સાચો કરીને થાએ છે. જેઓ જરથોસ્તની ધરમ પ્રમાણે બોલેબોલ અને મક્કસદે મક્કસદ ચાલે છે તેઓ અલખતે સાચા હોયા વીનાં તેમ કરી શકે નહી, પણ જેઓ સચાઈથી દુર રહે છે તેઓ જરથોસ્તની ધરમથી વેગલા થાએ છે, વાસતે જેઓ જરથોસ્તની ધરમ પાલતા નહી હોએ તેઓ દરવંદ ગણુએ છે. પછી ગમે તો તેઓ નામને ખાતર બાહારના દેખાવમાં જરથોસ્તી હોએ તોખી તેઓ દરવંદ ગણુવાની હદમાંથી છુટી શકતા નથી.

જરથોસ્તને જ્યારે એવી આગાહી થઈ કે દરવંદો તેને મારી નાખવાની મશવરત કરવામાં મશગુલ થએલા છે ત્યારે તેઓની બદ મુરાદમાં તેઓને નીશફલ કરવાનાં ઉપાય લેવાની આગમચથી જરથોસ્તને જોગવાઈ મલી. અંગ્રેજીમાં કેહેવત છે કે Forewarned is forearmed તેમ જેઓને આગમચથી આવતી આફતોની આગાહી થાએ છે તેઓ તે આફતો વટાવી દેવાની આગમચથી પેરવી કરી રાખે છે.

૪. ઉભો થયો જરથોસ્ત, આગલ વધ્યો જરથોસ્ત, — (ખૂંઈતિ દેવે) બદમનશનીથી પુછેલા કીનાખોર સવાલો મધેનાં ઘણાં સખત (સવાલોથી) ગુચવાયા વગર અથવા મજબુત રહીને^{૨૬૭}.

શરેહ.—જરથોસ્તે જોયું કે હયાં તો તમામ દેવો મારી સાંમે ઉલટ્યા છે તોખી કાંઈખી દર તેણે ખાધો નહી પણ જોર હીમત પકડીને

હોનવરનો કલામ મોહડામાં લેધ તે ઉભો થયો અને વગર ધાસતીએ તે આગલ ચાલવા લાગો. હીમતવાલાં માણસો દુશમનની સાંખે થવાને આંચકો ખાતા નથી. તેઓ હીચકારાઓની માફક દુશમનને પીક બતલાવતા નથી, એટલુંજ નહીં પણ સાંમના તેની નજદીક જઈ તેની પાસે કુશતી માંગે છે.

૫. ખબર આપી જરથોસ્તે ગનામીનોતે કે અએ બદકાર ગનામીનો! હું મારશ દેવના તરીકાવાલી પેદાયશને, હું મારશ દેવના તરીકાવાલા નસુશને, હું મારશ પરી જે ખનાંચઈતી તેને, જ્યાંસુધી કે ઉગમણુ દિશા તરફથી, ઉગમણુ દિશાના બાગો તરફથી—કાંરવી નદીમાંથી રૂતેહમંદ સોશ્યોસ જનમશે ત્યાંસુધી^{૨૮૮}.

શરેહ.—જરથોસ્તે હીમત ચલાવીને દુશમનની સાંખે દગલાં ભર્યાં. તેણે જોયું કે યુદ્ધતી દેવ તો માત્ર અંગરેમીનોતો ફરમાનબરદાર છે. તેની સાથે જબડો કીધાથી ટંટાનું સેવટ આવવાનું નથી; કાંએજે જો તેને હરાવ્યો તો વલી અંગરેમીનો કોઈ ખીજ દેવને ઉભો કરશે વાસતે ઠેઠ દરની સાંખે જવું જોઈએ છે. તેથી જરથોસ્ત અંગરેમીનોતી સાંખે જબને ઉભો રહ્યો. અંગરેમીનો તથા ખીજ દેવાને આગલની વાત ખબર નહીં હતી કાંએજે તેઓ આગાહી ધરાવતા નહીં હતા, વાસતે જરથોસ્તે પોતાની આગાહીથી અંગરેમીનોતે તેને ઘણી અનુગમતી એક ખબર આપી કે દેવની રાહને તારાજ કરનાર હું પેદા પડ્યો છેઉં, વાસતે હવેથી તમોએ તમારી હકુમતનો છેડો આવેલો સમજવો. સીંહનાં મોહમાં જબને સીંહને પકડવાની રીત પ્રમાણે ખુદ અંગરેમીનોતી નજદીક જઈને જરથોસ્તે તેને ઉપર પ્રમાણે કવડું કહી દીધું.

જરથોસ્તે કહ્યું કે મારો અમલ સોશીઓશ આવશે ત્યાંસુધી છે. ઉગમન તરફનાં એક મુલકમાં કાંસે રૂદ નામની એક નદી છે, ત્યાંથી સોશીઓશ નીકલશે. જ્યારે રશતાખેજ થશે ત્યારે સોશીઓશ આવશે અથવા તો સોશીઓશ આવીને, રશતાખેજ કરશે એવું ફરવરદીન^{૨૮૯} તથા જમી-

૨૮૮. વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ ૫. ૫.

૨૮૯. કન્યા એરેદત્ ફ્રેધી (જે) અશોઈવાલી (તેણીનાં) ફરોહરને અમો યાદ કરીએય જે વીસ્પ તઉરવધરી નામેખી (ઓરખાએ છે); એટલા વાસતે તે વીસ્પ-તઉરવધરી (તમામ બદ અને બદીને તોરનારી કેહવાએય) કે તેણી તેને (સોશ્યોશને) જનમ આપશે કે જે તમામોને તારશે, દેવોથી અને દેવની રાહે ચાલનારા માનસોથી ઉપજતા તમામ દ્રેષોને (તોરવાને) તથા જહી (બદકાર)ના વાવેલા દ્રેષની સાંખે થવાને (તે જનમશે.) (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૧૪૨; તથા જુવો સફે ૧૬૪ મો નોટ ૧૪૧ મી).

આદ યશતોમાં^{૩૦૦} લખેલું છે. હવે જો જરથોક્તે અંગરેમીનોને કહ્યું કે સોશીઓશ આવશે ત્યાંસુધી ન્યાને રસતાખેજ થશે ત્યાંસુધી હું દેવની

૩૦૦. જે ખુરેહ મદદ કરશે સોશ્યોસોમધેનાં ફતેહમંદ (રીસ્તા-ખેજ કરનાર અસ્તવત્ એરેત)ને, અને તેમજ ખીજ તેના મદદગારોને, જેથી તેઓ કરશે નવી દુન્યાને (જંદગીને) યુદ્ધાપા વગરની, અમર્ગ, નજસાઇ વગરની, કોહવાત વગરની, સદા જીવતી, સદા પ્રાયદો મેલવનારી અને સ્વતંત્રપણે જંદગી ગુજારનારી, અને જે (ખુરેહની મદદ) થી ગુજરેલાંઓ પાછા ઉઠશે અને જીવતાંઓને અમર્ગી પોહયશે, અને દુન્યા મરજી મુજબ તરેતાજગી મેલવશે..... જે વખતે અસ્તવત્ એરેત ઉઠશે કાંસુ નદીમાંથી; (જે છે) પેગમખર અહુરમજ્દનો, વીર્યપતિર્વિનો પુત્ર અને ફતેહમંદ વિધાને પીછાનનારો;..... તે જોશે અકલની બંધે આંખોએ તમામ પેદાયશોને, ધિક્કારથી જોશે બદ તોખમવાલી પચેશીશની (પેદાયશને ?), તે તમામ હાડમંદ દુન્યાને આપાદીની બંધે આંખોથી જોશે, અને તેનો દેખાવ અપશશે અમર્ગી તમામ હાડમંદ દુન્યાને. તે ફતેહમંદ અસ્તવત્ એરેતના દોસ્તો (મદદગારો) જાહેર થશે, નેક વિચારવાલા, નેક વચનવાલા, નેક કરણીવાલા, નેક દીનના અને કંઈખી જુહુ નહી બોલનારા, તેઓની પોતાની જગ્યાને કરી; તેઓ પાસે નમશે એમ (દેવ) જે ઘાટકી હથારવાલો તથા બદ ખુરેહવાલો; તે મારશે પુર-બદ ઈચ્છાવાલી દરજને જે બદ તોખમની અને અધિકારને લગતી છે; તે મારશે અક્રોમનને; બદમન તેને (અક્રોમનને) મારશે; તે મારશે જુહા બોલાએલા વચનને; સાચો બોલાએલો વચન તેને (મિથોખનને) મારશે; મારશે ખોરદાદ અને અમેરદાદ બંધેને-લુખને અને તરશને; મારશે ખોરદાદ અને અમેરદાદ પુરી લુખ અને તરસને; નમતો થશે પુરાં કામે કરનારો ગનામીનો અશક્ત થઈને.* (જમ્યાદ યસ્ત ફ. ૮૯, ૯૨, ૯૪, ૯૫, ૯૬).

* ઉપલા ૫૬રામાં સોશ્યોસના મદદગારો અથવા દોસ્તો લખ્યા છે તેઓ ફરવરદીન યસ્તના ૧૨૮ માં ફકરામાં જણાવ્યા મુજબ રઘોયસ્ અએખન (રોશનચશ્મ), હવરે-અએખન (ખુરયશ્મ) દુરાદત્-ખરેતડ-હ (દુરાદત્ ગદમન) વરેદત્-ખરેતડ-હ (વન્દત્ ગદમન), વોઉર-નેમડ-હ (કામન્યાયશ્ન) અને વોઉર-સવડ-હ (કામ સુદ) એવા ૬ શખસો છે. દાદસ્તાને દીની નામની પેહલવી કેતાબમાં પણ ઉપલા રોશન ચશ્મ, ખુરયશ્મ, દુરાદત્ ખુરેહ, વન્દત્ ખુરેહ, કામેન્યાએશને અને કામે-સુદ એ ૬ ને સોશ્યોસની સાથે રીસ્તાખેજના કામની કીરતી મેલવનારા કહેલા છે. એઓ ઉપરાંત ગયોમરદ, જમશેદ સ્પેંતમાન જરથોક્ત, સામના ખાન્દાનનો કેરેશાસ્પ, કએખુસર અને નોદરના ખાન્દાનનો તુસ તથા ખીજઓને, રીસ્તાખેજના કામને માટે, આગમજથી સગવડ કરી આપનારા દાખલ ગણેલા છે. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર).

રાહનો નાશ કરતો રેહવશ, તો તેથી સમજ્યું કે જરથોસ્તે પોતાની પુર આગાહીથી એવું જાણ્યું હતું કે તેને ખતલાવેલી દીન રસતાખેજ સુધી આવે જમીન ઉપર કાએમ રેહશે.

પણ રસતાખેજ સુધી જરથોસ્ત શું કરતો રેહશે, તે જ્યારે તેના પોતાનાં ખોલોમાં આપણે સાંભલીએ છઇએ ત્યારે જરથોસ્તી ધર્મની મુલ મતલબ તેમાંથી કાઢાડવાને આપણે શકતીવાન થઇએ છઇએ. તે એક હમેશ દેવની રાહને તોડતા રેહવું. દેવની રાહ આખાદાની ઘટાડવાની છે તેને તોડવી, એટલે તેનો અર્થ આખાદાની સંભાલવાનો તથા વધારવાનો થાએ છે. વાસતે જરથોસ્તી ધર્મની મુલ મતલબ આખાદાની વધારવાની દે છે. સચાઇ રાખવી, ખેતી કરવી અને બચાંની વરધી કરવી એ આખાદાની વધારવાનાં ઉપાયો છે. સચાઇ રાખવામાં તમામ નીતી આવી ગેઇ, ખેતી કરવામાં તમામ ઉદ્યોગ આવી ગયો, બચાંની વરધી કરવામાં તમામ ખ્યાર આવી ગયો.

૬. તેને જવાબ દીધેા બદ જાણનાર ગનામીનોએ, મારી પે-દાયશને તું ના માર આશો જરથોસ્ત ! તું છે પોરૂશસ્પનેઃ છો-કરો, તારી માએથી જનમેલો, તું છોડી દે ભલી માજદયસ્ત્રી દીનને, તેથી તું મેલવશે તે કાયદો જ મેલવ્યો હતો **વધધન** પાદશાહે.^{૩૦૧}

શરેહ.— અંગરેમઇનીઉશે જોયું કે જરથોસ્ત એવી હીમત પકડીને મારી રૂપરૂ આપ્યો છે તો અલખતે તે પોતાની રાહ ઉપર ઘણોજ મુસતાક હશે વાસતે એ ઘણીની સાંમને ખરી મરદાંનગીભરેલી લડાઇ કરશ તો તેમાં હું પોહચી શકશ નહી, વાસતે તેમ કરવાએ બદલે તેની આગલ આપણુસી કરી તેને લાલચ દેખાડવી બેહતર છે, વાસતે પેહલાં તો જરથોસ્તને યાદ આપી કે આખેરે અએ જરથોસ્ત ! તું ઝોરતને પેટે અવતરેલો છે. અંગરેમીનોની કેહવાની મતલબ કે ખાકી માણસ જાતને રાહ રાસત ઉપર તદન મકમ રેહવાની પુરતી તાકાત નથી. અને તેમ રેહવાનો તેને કાંકો રાખવો નહી. જરથોસ્તને યાદ આપી કે તું ભુલચુક કરતો પાપી માણસ છે, વાસતે તુંએ એટલી બધી હીમતથી સતનો કાંટો ધરવો નહી. કેટલીએક વખતે કેટલાએક લોકો બાહરથી પ્રજાનું ભણું કરવાનું દોલ ધાલે છે પણ આતેનથી કોઇ પોતાની ખાંનગી મતલબ સોધવાની નેમ ધરાવતા હોએ છે, તેવાઓને ખીજે રસતે ખીજી હાંસલ દેખાડી તો તરત

તેઓએ જે પ્રજાનું ભણું કરવાનું હોલ રાખીને કાંમ માંધે લીધું હોય છે, તે સેહેજ બાંધાને પોતાને માંધેથી ઉતારી નાખે. એવી ક્ષત્રમનો જરથોસ્ત હોય અને તેણે જે દીનની રાહનુમાઈ કરવાની કાલજ દેખાડી હતી તે માત્ર પોતાનાં ખાંનગી ફાએદાને વાસતે દેખાડી હોય, એવું ધારીને અંગરેમીનોએ જરથોસ્તને કહી બતાવ્યું કે એ કામ તું છોડી દીએ તો હું બીજે ટેકાંણેથી તુને ઘણો ફાએદો કરાવી આપશ. આગલબી એક જણ એવો દાવો લઇ બેઠો હતો તેને મેં સમજાવ્યો તેમ તે વલ્યો તેથી તેને મેં ઘણીએક ન્યામત પોહચતી કીધી હતી. તેનો દાખલો પકડી તુંબી ચાલ અને માજદયસની ધર્મ ફેલાવાની વાત મેલી દે અને એ ધર્મ તું તદન તરક કરી છોડી બેસ. એવી રીતે અંગરેમીનોએ જરથોસ્તને મોટી લાલચ દેખાડી; અને તેથી પુરતી ઉમેદ રાખતો ગનામીનો તેનાં જવાબની રાહા જોવા લાગ્યો. તેના મનમાં તો એમજ હતું કે આએ લાલચથી જરથોસ્તનું દીલ પિગલશે અને તે પોતાની પેગમબરી વીસરી જશે અને આપણી સાથે મેલી જવા વીના રહેવાનો નથી.

૭. તેને જવાબ દીધો સ્પિતમાન જરથોસ્તે કે હું છોડી નહી દેવશ ભલી માજદયસની દીનને, નહી છોડશ મારાં હાડકાં છુટાં થઇ જાયે તોબી, નહી મારો જન છુટો પડે તોબી કે મારી બોધ છુટી પડે તોબી^{૩૨}.

શરેહ.—એહરેમન ઉમેદમાંજ હતો કે આએ ફરેબ ભરેલી લાલચથી જરથોસ્તનું દીલ પિગલશે, પણ જરથોસ્તે દુન્યાની લાલચને ખાતર પેગમબરી ચલાવાનો ટોંગ કીધો નહી હતો, પણ તેને તો દાદાર હોરમજદની તરફથી ખરી બશારત સરોશ હસતક થઇ હતી અને તેનાં મનમાં હોરમજદનેજ રાજ રાખવાનો પકો ઠેરાવ હતો અને તે દુન્યાર્થ લોભ લાલચને કમીના કીમતની સમજતો હતો, તેથી તેના દીલ ઉપર એહરેમનની લાલચે કસી અસર કીધી નહી. તે બોલી ઉઠ્યો કે નહી કદી નહી, ગમે તે બક્ષે શો મારી ઉપર કરો, મારી આગલ દુન્યાના ખજનાનો ઢગ કરો પણ મારો એકજ ઠેડાવ અને એકજ વીચાર છે. જે આંખે આએ માજદયસની ધર્મ મને સાચો લાગ્યો છે તે આંખની સાંમે કોઈબી દુન્યાર્થ લાલચ આડો પડદો કરી શકનાર નથી. હું એ ધર્મ કદી છોડનાર નથી.

૩૦૨. વંદીદાદ પગરદ ૧૯ ફ. ૭ મો તથા જુવો સફા ૧૮૯ મો નોટ ૧૮૯ મી.

ને તારી મરજી પ્રમાણે નહીં ચાલવાથી તું મારી ઉપર રૂઠે અને એક વખત તારાથી ધણીમાં ધણી ખરાબી માટે વાસતે થઇ શકે તેથી તું કરવાની અને ધમકી આપે તો તેની અને થોડીથી દરકાર નથી. તું ચાહે તો મારા તનમાંનો જન તેમાંથી બાહર કાઢાડ પણ હું મારા નેક ઠેરાવથી પાછો હઠનાર નથી. આએ દુન્યાઇ ખાકી તનનાં મોતની અને કસીથી પરવા નથી, મગર પેલી દુન્યાઈ ખાકી તનનાં મોતની અને શીકર છે, વાસ્તે મારા તનને મોતમાંથી બચાવા મારા રવાનને હું હરગેજ થઇને મરવા દેવશ નહીં. જાની લે એ ‘અંગરેમીનો !’ આએ મારો પકો ઠેરાવ અને મારી ઉપર ફરેખનો અમલ ચલાવવાથી હાથ ઉઠાવ.

૮. તે (જરથોસ્ત)ને ફરીથી પુછ્યું ખુરી પેદાયશવાલા ગનામીનોએ કે કોણનાં વચને તું મારશે, કોણના વચને તું ધિક્કારી કાઢીશ અને ક્યાં નેક બનાવેલાં હડયારે—હું ગનામીનોની પેદાયશને ? ૩૦૩

શરેહ—એહરેમને બ્યારે આએ નેક મરદનાં મોહડેનો એક જવાબ સાંભલ્યો ત્યારે તેણે જોયું કે જ્યાં લોભ લાલચ દેખાડવાથી આપણી મુરદ બર આવે એવું દીસતું નથી, વાસતે તેની સાથે લડાઇજ કરવા વીના છુટકો નથી, પણ જરથોસ્ત પોતાનાં કાવત ઉપર એટલો બધો મુસતાક છે તો એક બારગી હું તેને પુછી તો લેઉં કે તે ક્યાં હડયારો મારી સાંભે વાપડશે. એ પુછવાની મતલબ એકે જો તેનાં હડયારોની અંગરેમીનોને ખબર પડે તો તે ઉપરથી તે દરીઆફત કરી શકે કે તેની સાથની હરીફાઈમાં તે ફાવી શકશે કે નહીં.

૯. તેને જવાબ દીધો સ્પિતમાન જરથોસ્તે કે હાવને કરી અને તશ્તાએ કરી અને હોમે કરી અને મજદનાં કહેલા વચને કરી; એ મારું હડયાર છે ઘણુંજ ઉત્તમ ખુબી ધરાવનાર; એ વચને કરીને (તારી પેદાયશને) હું મારશ, એ વચને કરીને હું ધિક્કારી કાઢીશ, અને આએ નેક બનાવેલાં હડયારે કરી આ બદ દાનેશ ગનામીનો ! (તે વચન) સ્પેનામીનોએ આપ્યો છે, તે બનાવ્યો છે એકેનાર જમાનામાં અને (તે વચનને) ફેલાવ્યો છે (લોકોમાં જાહેર કીધો છે) અમશાસ્પંદાએ (જેઓ છે) નેક હકુમતવાલા અને નેક દાનેશવાલા. ૩૦૪

૩૦૩. વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ ફ. ૮ મો.

૩૦૪. વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ ફ. ૯ મો, તથા જુવો સફે ૧૨૧ નોટ ૭૭ મી.

શરેહ.—જ્યારે અંગરેમનનીઉશે જરથોસ્તને પુછ્યું કે મારી રાહે ચાલનારી પેદાએશની સામે તું ક્યાં અને કેવાં હઠયાર વાપડશે, ત્યારે જરથોસ્તે સાચે સાચી વાત કહી દીધી કે હઠયારમાં તો તીર કમાન કે ગુરજ કે ઢાલ તલવાર નથી વાપડવાની, પણ મારા તીર કમાનમાં તો હોમ સલી તથા ગુરજમાં તો તેને કુટવાની હાવની તથા ઢાલમાં હોમ ગાલવાનો તશ-તો છે. પણ સાથી કારીગર મારું હઠયાર સાથી તેજ મારી તલવાર તો હોરમજદે શીખવેલો સખુન છે, જે સખુન સપેનતોમીનોએ આગલ બે કેનારે જમાના ઉપર કહ્યો હતો અને તે અમશાસપદાએ ફેલાવ્યો હતો, તેજ સખુન બસ છે.

જરથોસ્તે જે હઠયારનાં નામ દીધાં છે તે ઉપરથી દીસે છે કે હોમની કારીઆ ધણી પુરાણી હશે. તે કારીઆ કરી હોમનું પાણી પીવાથી માણસોનાં તનમાં પુશતી અને કૌવત આવતું હશે અને માણસોની તન-દરોસતી વધી તો પછી તેઓનું મગજ મજબુત થાએછે, અને મગજ મજબુત હોવાથી બદીની રાહથી પરહેજ રેહવાની તાકાત વધારે રહેછે. હયાં અંગરેમીનોની રાહે ચાલનારી પેદાએશથી દરદ લાવનારા દેવો ગણવા જોઈએ છે, કાંચજે હોમનો અખત્યાર તનદરોસતી આપવાનો છે અને તન-દરોસતી આપનાર હકીમનો ખપ દરદી માણસને વાસતેજ પડેછે. હોમને તખીબ કરીને અવસતામાં કેહે છે.

પણ એ કરતાંબી સરસ હઠયાર હોરમજદનાં એક ચોકસ સખુન-વાલું છે, જે સખુન બેકેનારે જમાના ઉપર હોરમજદે કહ્યો હતો. હવે એ સખુન કીયો? યજ્ઞશનોનાં ૧૯. માં હામાં કેહે છે કે ૩૦૫. આસમાન, પાણી, જમીન, ઉરવર, ગોસપંદ, માણસો તથા આશ્તાબ પેદા કીધાં તેની આગમ્ય યથા અહુ વધરીઓનો સખુન હતો, વારતે જે સખુનવડે જર-થોસ્ત એહરેમનની રાહે ચાલનારાઓને મારવા માંગતો હતો તે હોનવરનો હતો. આપણે આગલ જોઈ લીધું કે ૩૦૬. જ્યારે યુધતી દેવ જરથો-સ્તને મારવા આવ્યો ત્યારે તે એક હોનવર ભણ્યો અને યુધતી દેવ તેથી નાહસી ગયો, વાસતે હોનવર ભણીને જરથોસ્ત ઉમેદ રાખતો હતો કે એહરેમનની રાહે ચાલનારી પેદાએશને તે મારી શકશે. હયાં એહરેમનની રાહે ચાલનારી પેદાએશથી અનીતીવાલાં માણસો સમજવાં જોઈએ છે. જેઓ

૩૦૫. જુવો સફે ૧૧૩ મો નોટ ૬૨ મી, તથા સફે ૧૮૬ મો નોટ ૧૮૨ મી.

૩૦૬. જુવો સફે ૨૪૯ મો ૪. ૨ જો.

ખુતપરસતી કરતા હોએ, જેઓ હોરમજદની શીખાડેલી ખરી રાહ ઉપરથી ગરદન ફેરવતા હોએ તેઓને રાહ રાસત ઉપર લાવવાને યથા અહુ વર્ધ-રીઓનાં સખુન ઘણાજ એજમતી ગણવામાં આવ્યા છે. આએ ઉપરથી દીસે છે કે જરથોસ્તે હઠયારમાં હઠયાર સમજાવતનાં રાખ્યાં હતાં. માણસોને હોમની કીરીઆ ખતલાવી તથા યથા અહુ ધર્ધરીઓ શીખાડી તેઓને પોતાના આડે મારગેથી ફેરવી નેક રાહા ઉપર લાવવાની ઉમેદ જરથોસ્તે રાખી હતી, પણ કોઇની ઉપર જામરદસતી કરી કોઇની ખાતરીની ઉપરાંત થઈ તેઓને જરથોસ્તી કરવાની તેની મતલબ નહી હતી. જે એવી મતલબ હોતે તો સમજાવતનાં હઠયારોને બદલે જુલમ જસતી ચલાવી શકાએ એવાં તીખાં હઠયારો વાપડવાને તે પોતાની મરજી ખતલાવતે.

૧૦ જરથોસ્તે અહુનવર ગાયો; યથા અહુવર્ધ્યોથી વાસ્તારેમ સુધી; (તે પછી વલી) ખેજ્યો અશો જરથોસ્ત કે તત્ થવા પેરેસા એરેશ માઈ વઝોઆ અહુરા! (એટલે કે જે તુંને હું પુછું તે સચાઈ તું મને કહે આ અહુર!) ૩૦૭

શરેહ.—એહરેમનને જરથોસ્તે જવાબ વાલ્યો કે મારાં હઠયારોમાં સૌથી સરસ એક સખુન છે તે સપેનતોમઈનીકશે અવજ જમાનામાં કહયો હતો. એ સખુન જે બેકેનારે જમાનામાં અપાએલો હતો તે યજ્ઞશનેના ૧૯ માં હા પ્રમાણે હોનવર હો છે. હવે હંધ લખે છે કે આએ પ્રમાણે બોલીને જરથોસ્ત હોનવર બણવા લાગ્યો. ત્યારે એ સખુન ખચીત હોનવરજ હડી ચુકે છે. એ રીતે હોનવર બણવાથી આફતને વતાવી શકાએ છે અને દુશમનની સાંખે હોનવરનાં જેયું બીજું કોઈબી હઠયાર વધારે કારગર હોયું નહીં જોઈએ. એ હોનવર બણવા પછી જરથોસ્તે હોરમજદને કેટલાએક સવાલો કીધા તે સવાલોનો એક આખો હા ગાથા મધે આવેલો છે. ૩૦૮ જેને ‘તત્ થવા પેરેસા’ નો હા કેહેવામાં આવે છે.

૪૩. ઘભરાતમાં પછી બોલવા લાગો તથા ગુચવાડા ભરેલાં મનથી વીચારવા લાગો પુરમોતવાલો દેવોનો દેવ અંઝમીનો, તેમજ ઈંદ્ર દેવ, સાઉર દેવ, નાઓડ-હધ્યિય દેવ, તર્કિય, જર્ધરિચિ, ધાટકી હથ્યાર ધરાવનાર એષમ, અકતશ દેવ, દેવના તરીકાવાલો જિમ (=જમસ્તાન), પીડા કરનાર ઇથ્યજંગ, નખલાઈ

તથા જલદી ખુદાપોલાવનાર જઉર્વ (જરમાન દેવ), ખુદતી દેવ, દ્રવિ દેવ, દધવિ દેવ, કસ્વિ દેવ, પધતિષ દેવ, (જે) દેવો મધે ઘણોજ ખરાબી કરનાર દેવ છે (તેઓ સઘલા ઘભરાતમાં પડ્યા તથા આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગયા). ૩૦૯

શરેહ.—એહરેમનને એવી કોઈ ઉમેદ હશે કે જે જરથોસ્ત આપણી સાંખે હાલ તલવાર લાવશે તો આપણે તેની સાથે પુરા પડશું, પણ જ્યારે તેણે જોયું કે હોરમજ્દનો એજમતી કલાંમ તેની સાંખે ફેફવામાં આવશે જેની એજમતી કરાંમતની સાંખે કોઈથીયે તકાઈ શકાય નહીં ત્યારે તે ઘણો ઘભરાટમાં પડ્યો અને ઘભરાટમાં પડેલું માણસ કેમ એક વીચાર કરીને તે છોડી દેઈ બીજો પકડે, એક મોલીને વલી ફેરવીને બીજું બોલે, એક કામ અધુરું મેલીને વલી બીજું કરવા જાય, તેમ એહરેમન નાહસભાગમાં પડ્યો હોય તેમ ઘેલું ગાંડું બકવા લાગો, અને તેની સાથે તેનાં હાથ તલેનાં બીજાં દેવોની ઘભરાટમાં પડ્યા. તેઓને કોઈ એલાજ સુઝ્યો નહીં. તેઓનું ચીત ટેકાણે રહ્યું નહીં. તેઓ આકરા ઘભરા થઈ બેહોશ થવા લાગા.

૪૪. દેવ આજે પ્રમાણે બોલ્યા, તે જે બદ દાનેશ અને પુરમોત ભરેલો ગનામીનો કે તમો (દેવો) એ શું કીધું ? (જે એ કામ તમારેથી નહીં બનતું હોય તો હવે સઘલા) દેવો જેઓ દરવંદ બદદાનેશ છે તેઓ અરેભુર પાહડના મહાલા ઉપર બેગા થાય ૩૧૦.

શરેહ.—જ્યારે એહરેમન ઘભરાટમાં પડ્યો ત્યારે દેવોનાં પોતાનાં લશકર સાથે મરાવા લાગ્યા. તેઓથી જરથોસ્તનું મોત લાવવાને બન્યું નહીં અને પોતેથી જરથોસ્ત સાથની તકરારમાં ફાવ્યો નહીં ત્યારે ચીરનો મારેલો પોતાનાં દેવોનો વાંક કાઢાડવા લાગો અને તેઓને શરમમાં નાખવાની તજવીજ કીધી કે જે તે વાતે તેઓને ખેજલત લાગે તો જરથોસ્તને મારવાની ફરીને તેઓ તજવીજ કરે. એહરેમને ધીકાર નાખી તેઓને કહેઉં કે ઓ દેવો ! તમો એવા દરવંદ છો, એવા તમો ઠગાઈમાં અને બદ વાકેશીમાં માહેતગાર છો તો તમો શું કાંમના ? જરથોસ્તને બાંધીને આપણા મકાન ઉપર તમો લાવી નહીં શકતા, ત્યારે તમો બીજા શું કામના તમો ત્યારે કોણને પકડી લાવશો; યાને જરથોસ્ત જેવાને પકડી લાવો નહીં તો બીજા કોઈને લા-

૩૦૯. જુવો વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ મી ૫. ૪૩ મો તથા સફે ૨૦૩ જે નોટ ૨૩૨ મી.

૩૧૦. જુવો વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ મી ૫. ૪૪ મો.

વવામાં શું નામદારી. એવી રીતે તેઓને શરમમાં નાખીને તેઓને નવેસ-
રથી ઉસકેયો. .

૪૫. (નિષ્ફલ થએલા ગનામીનોના ઉપત્તો ડપકો તથા હો-
કમ સાંભળીને) ઘભરાટમાં પડી દોડ્યા અને બોલ્યા દેવો, જેઓ
દરવંદ અને બદ દાનેશવાલા છે; રડવા અને બોલવા લાગા દેવો
જેઓ દરવંદ અને બદ દાનેશવાલા છે તેઓ કે (તેઓ જે કરી
શક્યા તે કંઈજ નહીં પણ જરથોસ્તની સાંખે) બદ અથવા અદે-
ખાઈ ભરેલી નજર; ઘભરાટમાં બોલી ઉડ્યા દેવો જેઓ દરવંદ
તથા બદ દાનેશવાલા છે તેઓ, કે આએજ (અધામ દોષધ્રીમ=અ-
દેખી અથવા કીનાની નજર અથવા કીનાનો ધરાદો) હમારાયો બ-
ળવી શકાયું, (અને હવે તારા યાને ગનામીનોના હોકમ મુજબ)
અમે ભેગા થઈએચ અરેજુર પાહડના મઠાલા ઉપર^{૩૧૧}

શરેહ. એહરેમનનાં એવા સખુનો સાંભળીને દેવો હયાં ત્યાં નાહશ-
ભાગ કરવા લાગા, તેઓથી પોતાનાં સરદારનો હોકમ બળવી નહીં શકાયો
તેથી તેઓ શરમીનદા થઈને રડવા લાગા. તેઓને જરથોસ્ત ઉપર કીનો-
ચહડી આવ્યો કે એ કયાંથી આવ્યો કે એને લીધે આપણો મરતબો
અને બોજ આપણા સરદારની નજરમાં કોતાહ થઈ પડ્યો છે.

૪૬. અફસોસ કે જનમ્યો જે અશો જરથોસ્ત તે પોરૂશ
રૂપનાં ઘરમાં ! કયાં તેવું મોત અમો મેલવ્યે ? તે દેવોનું હડયાર
છે, તે દેવોની સાંખે થનાર છે, તે દરજને તેની દરજ હાલત-
માંથી ફરવનાર છે, તે ઉંઘે પાડનાર છે દેવ પરસ્તને, દેવની
ઉત્પત્તિના નસાને, જુઠાને અને જુઠા બોલાએલા સુખનને^{૩૧૨}.

શરેહ.—એવી રીતે શરમમાં નાખ્યા છતાં દેવોથી પોતાનાં સરદાર
અંગરેમીનોનું ફરમાન બળવાને બની શકયું નહીં, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે
અમો અરેજુર પાહડ ઉપર જરથોસ્તને તો લાવી શક્યા નથી, પણ આએ
અમારી અજમાયશનાં સુખનો લાવ્યા છઈએ, તે એકે તેતો દેવોને જે
કરનાર એક હડયાર થઈ પડ્યો છે. અમે જે જે ઉપાયો લાયુ કરીએ છ-
ઈએ તેને તે એઅસર તથા નીશકૂલ કરતો જાએછે અને અમારી સાંખે

૩૧૧. વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ મી ફ. ૪૫ મો.

૩૧૨. વંદીદાદ પરગરદ ૧૯ મી ફ. ૪૬ મો.

થવાને તેને કંમર બાધી છે. તે એજ ધંધો લેધ બેઠો છે કે આપણી સાંભે થવું. હરેક તદબીર ચલાવી જુઠાઇને બો કાંમે લગાડી અમો પેરવી કરીએ છઈએ તોથી અમારું તેની આગલ કશું ચાલતું નથી. તે અમારાં જુઠાંનાં અસર થવા દેતો નથી. અમારું જુઠું અમારીજ ઉપર તે પાછું ફેરે છે. આપણી ઉપર એકીન લાવનારને તે હલકા પાડી નાખે છે. આપણા નસાને અને આપણા જુઠા લોકોને તે તોડી પાડે છે. કશી રીતે તે આપણને વધવા દેતો નથી. તે તો કોઈ જનમનો વેરી થઇ લાગેલો છે, તેની આગલ અમારું કશું ચાલતું નથી. વાસતે કેઇ રીતે અમો તેને મારી નાખ્યે? અમારેથી એ કાંમ સરન્નમ ઉતરવું મહાલ છે અને અમો કશુલ કરીએ છઈએ કે અમો તો તેની આગલ નાચાર કરીએ. હવે અમારે એટલુંજ કહેવું છે કે તે જનમ પાંમ્યો તેજ નહારું થયું છે. તે જનમયોજ નહી હતે તો એટલી આપણી ફજેતી અને હાર થતે નહી, વાસતે હવે તો અફસોસ ખાવા વગર બીજો કશો ચારો નજર આવતો નથી. ખચીત અફસોસ કે અશો જરથોસ્ત પોરશસપનાં ઘેરમાં જનમ પાંમ્યો.

૪૭. ઘભરાતમાં પડી યોડ્યા અને દાડી ગયા દેવો જોએ દરવંદ બદ દાનેશવાલા છે તેઓ અંધકારવાલાં મકાનના તલીઆમાં જે છે ગંધાતું દોજખ^{૩૧૩}.

શરેહ.—જ્યારે જરથોસ્તની સાંભે એહરેમનનો કશો ટકાવ થયો નહી ત્યારે તેનો એલાજ તેનાં પોતાનાં દરમાં ધુસ્યા સીવાએનો બીજો રહ્યો નહી. એહરેમનનો દર દોજખમાં છે, જે દોજખમાં હમેશાં હમેશની તારીકી તથા હમેશા હમેશની ગંધગી હોય છે અને તે દોજખમાં જેમ નીચે જઈએ તેમ તેની તારીકી તથા ગંધગી વધુ હોએ છે વાસતે પેલા તમામ દેવો અતે થાકીને દોજખમાં નાહસી ગયા.

સાર.

જરથોસ્ત તથા એહરેમન વચેની આએ ગોસ્તેગોનો સાર એ છે કે જરથોસ્તની સાંભે ઘણાએક ફુશમનો ઉભા થયા, તેઓ ડગાઈ, બદી તથા જુઠાઈમાં ચુનનદા હતા, વાસતે હરેક તદબીરથી જરથોસ્તને તેના મકમ ઠરાવ ઉપરથી ખીસાડવાની તેઓએ તજ-જવીજ કીધી. તેઓએ જરથોસ્તને પેહલાં લાલચ દખાડી જોઈ,

પણુ જરથોશ્ત એક પાહાડની મીસાલે વગર હીલવે મકમ પોતાના એતેકાદ ઉપર મુશતકીમ રહ્યો. તેણે લાલચની કસી પરવા કીધી નહી અને હોરમજ્દને ખાતર, સચાઈને ખાતર, ભલી માજ્દયસની દીનને ખાતર, પોતાના રવાનની સલામતીને ખાતર પોતાનો જન ખોઈ દેવાને વધારે પસંદ કીધું, પણુ માજ્દયસની દીન તરક કરવાને પસંદ નહી કીધું. સારાં કાંમ ઉપર મકમ એ-રાદાથી તકી રેહવાથી અંતે ફતેહ મલેછે, તેમ જરથોશ્તની ફતેહ થઈ, તેના દુશમનો ધુજવા લાગા. તેઓએ જોયું કે જરથોશ્તનો એતેકાદ મજબુત છે, તેઓએ જોયું કે જરથોશ્તનું હડયાર હોરમજ્દનો એજમતી કલામ છે તેથી તેઓ પોતપોતાનામાં મશવરત કરવા લાગા, પણુ કોઈ બાંહને જરથોશ્તનું મોત તેઓને હાથે આવ્યું નહી. તેઓ એક બીજાને તાંના મારવા લાગા અને પોતપોતામાં એક બીજાને ફજેત કરવા લાગા કે જેની ચાનકથી કદાચને કોઈનું જોહી ઉછલી આવે અને તે જરથોશ્તની સાંખે થવાને કંમર બાંધે, પણુ કોઈનું જરથોશ્તની આગલ ચાલ્યું નહી. જરથોશ્તની તકરાર એવી મજબુત હતી કે પૃથવીના દરેક મુલકોના વાકેફગાર લોકો તેને હરાવી શક્યા નહી. આર જરથોશ્ત તેઓના ધરમોનું ખોટાઈ દેખાડવામાં ફતેહ પામ્યો, તેથી તેઓ નાચાર થઈ પોતપોતાને મકાંને શુરમીદગીનો ખજનો મેલવીને ભરાઈ બેઠા. જરથોશ્તની નવી દીન ઉપર અમલ કી-વાથી દુન્યામાંથી હર તરેહની બદી ગુમ થઈ ગઈ. ઉપર જે દે-વોના નામો* જાણુવ્યાંછે તે જાત જાતની બદી તથા દરદોનાં નાંમે છે, તે તમામ જમીનના સર ઉપરથી દફ થઈ ગયાં, દેવો દાજખમાં પડીયા, એથી એજ મતલબ સમજવી કે જે જે માણુ-સોની સાંખે તથા જે જે બદીઓની સાંખે તથા જે જે દરદોની સાંખે જરથોશ્તે નવી દીન બતલાવી હતી તેની ખુબીથી તે તમામ દેવો તથા બદી વગેરે નાખુદ થઈ ગયાં.

* જુવો સફા ૨૫૯, ફ. ૪૩ મો. તથા સફા ૨૦૩ જે નોટ ૨૩૨ મી.

૨. ગાથા પ્રમાણે.

જરથોસ્તને પોતાની દીન ફેલાવતાં કેટલી ફરિમનાઈની સાંખે થોળવું પડ્યું હતું તેનો સાંભલેલો ઐહવાલ, વંદીદાદ લખનારાઓએ વંદીદાદની ૧૯^{મી} પરગરદમાં લખેલો છે તે આપણે ઉપર જોઈ ચુકા. હવે પોતાની સાંખે ઉભી થએલી મુશકેલીઓ વીશે જરથોસ્ત પોતે શું બોલ્યો તે ગાથા ઉપરથી આપણને માલુમ પડે છે. ગાથાના ૪૬ માં હામાં તમામ જરથોસ્તની ફરીઆદ છે, તેમાં થોડુંએક સમજ પડે એવું છે ત્યાં જરથોસ્ત પોકારે છે કે^{૩૧૪} હું કોઈ જમીન તરફ જાઉં કે કંઈ તરફ હું મારાં દગલાં ભરું, અમારી સાથે મદદગારો ઘણાજ થોડા છે.^{૩૧૫} જ્યારે અદેખાઈથી જુઠા લોકો મારી તરફ જોઈ ત્યારે મારી કુમક કોણ કરનાર છે^{૩૧૬}. એ હા તમામ સમજ પડે તો માલુમ પડે કે જરથોસ્ત ઉપર કેવી પ્રકારની આફત આવી પડી હતી.

૩૧૪. કેઈ જમીન તરફ હું વલણ લેવું. કેઈ તરફ હું જાઉં ?

(યજસ્ને હા ૪૬ ધ. ૧).

૩૧૫. હું છું થોડીજ મીલકતવાલો અને થોડાં માણસવાલો હું છું.

(યજસ્ને હા ૪૬ મો ૧. ૨ જો).

૩૧૬. કિયો નર ઓ મંજદ ! મને અને મારી પુઠે ચાલનારને મદદ આપશે જ્યારે મને દરવંદ કીનો લેવાને પકડે ત્યારે ?

(યજસ્ને હા ૪૬ મો ૧. ૭ મો).

બાબ ૯ મો.

પોતાના કુશમનેની સાંખે થવા જરથોસ્તે તનદરોસતી
તથા કૌવત ઇછ્યું અને તેઓને હરાવ્યા.

આગલ આવી ગયું કે જ્યારે જરથોસ્તની સાંખે પુઠતી દેવ
આવ્યો ત્યારે જરથોસ્ત એક યથા અહુ વધર્યો ભણ્યો જેની એ-
જમતી ખુબીથી પુઠતી દેવ નાહશી ગયો. વલી જ્યારે અંગરેમી-
નોએ જરથોસ્તને પુછ્યું કે તું ક્યાં હડ્યાર મારી સાંખે વાપડશે, ત્યારે
જરથોસ્તે જવાબ દીધો કે મારું સઉથી સરસ હડ્યાર તો હોરમજ્દ
શીખાડેલા સખુન છે, અને એમ કહીને જરથોસ્ત યથા અહુ વધર્યો
ભણવા લાગો. જે સાંભળ્યાથી એહરેમન પોતાની મુરાદમાં નાસી-
પાશ થયો. બુરા માણસોની સાંખેતું મોટું કારગર હડ્યાર જર-
થોસ્તના હાથમાં આવ્યો યથા અહુ વધર્યોની બંદગી હતી. એ બંદગી
ભણ્યાથી જરથોસ્તને જોઈતી હીમત આવતી હતી. હોરમજ્દની
તરફની મદદ તેને એ બંદગી કીધાથી પોંદચતી હતી, પણ હોર-
મજ્દ હમેશાં તેને મદદ કરેછે કે જે પોતાની તરફથીખી કોશેશ
જરી રાખેછે. જરથોસ્તે હોરમજ્દની પનાહ વારંવાર ચાહતી
વખતે પોતાની તરફનો કોશેશ બંધ રાખી હતી નહી. એ કો-
શેશ ચલાવા જે શકતીઓની જરૂર હતો તે શકતીઓની બદ્દે-
શો તે હોરમજ્દ પાસેથી વારેવાર ઇછતો હતો. એ બાબેની
કેટલીએક હકીકતો અવસતા મધેથી મલેછે.

પર. કુદરતનો ઘટતો ઉપયોગ કરવો.

જરથોસ્તના ધ્યાનમાં એવું આવેલું હતું કે આજો કુન્યા
જે હોરમજ્દ બનાવી છે તે માણસના ક્ષમ્પેદાને વાસતે છે. આજો
કુન્યાની નેઆમતોનો ઘટતો ઉપયોગ કરીને સુખ તથા આબા-
દાનીમાં રેહવું એ માણસની ફરજ છે, એમ તે સમજ્યો હતો.
કુદરતનો ઉપયોગ કરવાની તેની હમેશા ભલાંમણ હતી, પણ એ-
વી રીતનો તેનો ઉપયોગ કરવો કે જે કરતાં કોઈખી ભાગ વ્યર્થ

જાએ નહી. દુન્યાને વાસતે માણસ પેદા થયું નથી, પણ માણસને વાસતે દુન્યા પેદા થઈ હતી એવો તેનો કોલ હોતો. કોઈથી રીતે માણસે પોતાના તન તથા રૂહ ઉપર તંગી ખેંચવાની તથા તેની ઉપર અજાણ પાડવાની નેમથી ઉલટીજ નેમ તેની હતી. જરથોશ્તના મત પ્રમાણે ઘટતી રીતનો ખોરાક લેવો અને શકતીવાન થવું કે જે મતલબસર આપણી હયાતી થઈ છે તે મતલબ પાર પાડવાને બની શકે. એ મતલબ માણસે પોતાના પેદા કરનારને પીછાણવાની અને તેનાં બનાવેલા પ્રાણીઓ તથા વસતુઓની સાથે પ્યાર તથા મોહબત રાખવાની તથા પોતાની મેહનતથી રોજગાર મેલવવાની તથા નેક કાંમો કરવાની તથા વસતીનો વરૂંથી કરવાની તેને જાણી હતી. માણસના ક્ષમ્બેદાને વાસતે તમામ ચીજો બનીછે, વાસતે તે ચીજોને નુકસાન થવા દેવાથી બચાવવી એવાં ફરમાનો જરથોશ્તે આપ્યાં હતાં. જમીનને ખેડવી, તેની ઉપર નસો પડેલો રેહવા દેવો નહી, તેની અંદર ખાડા તથા દરો હોયો તે પુરી નાખવા, પાણીને સાફ રાખવું અને તેની અંદર કોઈથી નજીસાઈ નાખવાથી પરહેજ રેહવું. આતશને પાક રાખવો અને દુરગંધ વસતુઓ તેની ઉપર નાખવી નહી, અને જાણી જોઈને નીતરાં પાણીને રદ નહી કરવું તથા આતશને બુજવી નહી નાખવો. ઉરવર તથા ગોસપંદાની માવજત કરવી અને તેઓનો વ્યર્થ નાશ નહી કરવો, પણ જમીન, પાણી, આતશ, ઉરવર તથા ગોસપંદાનો ઘટતો ઉપયોગ કરવો. ઘટતો ઉપયોગ એટલે એ વસતુઓ તથા પ્રાણીઓ માણસના અપમાં લીધાથી માણસની આપ્તાદાંની વધે તેમ કરવું. પણ જરૂર કરતાં વધારે જમીન નહી વાપડવી, જરૂર કરતાં વધારે પાણી નહી ખપાવવું, વધારે આતશ નહી સલગાવવો, વધારે ઝાડ નહી કાપવાં, વધારે ગોસપંદ નહી જામે કરવાં. વંદીદાદની ૫ મી પરગરદમાં કહે છે કે ૩૧૭ હોરમજદ

૩૧૭. ખચીત અહુરમજદએ હલકામાં હલકી કીમત ધરાવનાર કપડાં મધેની અથવા વસ્તુ મધેની કંઈથી બીગાડવાને અથવા નાખી દેવાને નથી બનાવી; નહી અસ્પેરેન જેટલી મોટી કે નહી અવચ્ચિન જેટલી મોટી, જેટલી આએ નારી (કુમારીકા) કાંટતી વખતે રેહટીઆ ઉપર ખેંચેલા તાર તેની ચાતરડી ઉપર નાંખે. —અગરજો આએ મજદયસ્નાનો આએ ગુજરેલાની ઉપર એટલાં માપવું કપડું બી નકામું નાખે કે જેટલું આએ કુમારીકા જેટલાં માપનો સુતરનો તાર રેહટીઆ અથવા ચાતરડી ઉપર નાખેય તેો જીવતા જીવત તે અશો નથી અને મુવા પછી તે બેહસ્તનો બેહરો નહી મેલવશે. (વંદીદાદ પરગરદ ૫ ક. ૬૦-૬૧.)

કસોખી વસતુ વગર કારણની વ્યર્થ બનાવી નથી, વાસતે ગુજરેલાં માણસની ઉપર જોઈએ તે કરતાં વધારે કપડું નાખવું નહીં. એ ટકું વટીક કે આપણામાં એવી રીત છે કે ગુજરેલાંની ઉપર જીનું-જ કપડું હોરાડવું અને તેમાં એક તાર જોડાવી બી. અગત કરતાં વધારે ભાગ રાખવો નહીં. એ સખબથી આપણા લોકો કુદરતને ઘણી કરકસરથી વાપડેછે, અને દોઢબી ચીજનો બીગાડો કરવો યાને અંદાજ કરતાં વધારે વાપરવી તેને ગુનાહભરેલું સમજે છે. એ સખબથી આપણુ કુદરતની ઘણી માવજત રાખીએ છઈએ, તેથી પરકોમવાલાઓ કેટલીક વખતે આપણને કુદરતની પરસ્તેશ કરનારા સમજેછે.

પૃ. તનદરેસતીની જાલવણી.

એવી રીતે બાહરની કુદરતની જાતન કરવાનો હોકમ છે. એવી રીતે નીરજીવ વસતુઓની તથા પશુ જનવરોની સંભાલ રાખવાની તાકીદ છે તો પછી માણસ જેવી ઉત્તમ કુદરતી બનાવતનું સુખ વધારવાની કેટલી વધારે અગત જરથોશતના ધ્યાનમાં હશે અને આપણી અંદરની કુદરતની પુરતી સંભાલ કરવાને તેણે કેટલી વધારે કાલજી રાખી હશે. જો તમામ દુન્યાની વસતુઓ માણસના ખપને માટે છે અને તેટલા વાસતે તે વસતુઓને આપાદ-રાખવાનો ફરજ છે તો પછી ખુદ તમામ વસતુઓનો સરદાર જે માણસ છે તેની પોતાની સંભાલ રાખવાની કેટલી બધી વધારે ફરજ જોઈયે. એ ફીલસુફી પ્રમાણે અવસ્તામાં માણસની તનદરેસતી જાલવવાની ઘણીજ તાકીદ ફરમાવીછે. કેટલાએકો એવો વીચાર લઈ બેઠા છે કે તનને પુશતી આખ્યાથી મન લાડકું તથા નબકું થાએ છે અને વધારે અગત તો મનને પુશતી તથા દરૂસતીમાં રાખવાનીછે, વાસતે તેઓ બનતી કોશેશ કરીને તનને દુખલું તથા ના કૌવત કરે છે, એવી ઉલટી સમજથી કે તેમ કીધાથી તેઓ મનને મજબુત કરેછે. તેઓ ખાવા પીવાનું કમ કરે છે, તેઓ વખતે વખત અપવાસ કરે છે અને તેથી પોતાના તનને દુખલુ કરે છે. જો કોઈ એજ કારણસર આંખે દુનન્યામાં જીવવાને ઈછતા હોએ

કે જ્યાંસુધી તેઓ એવે ત્યાંસુધી તેઓને સાફ સાફ આવવાનું મલશે તો તે ખોટું ગણાય, પણ કોઈ કુન્યામાં ભર્ત્તા કાંમ કરવાને વાસતેજ એવવાને ધણતો હોય અને તેટલા વાસતે એવવા થકી તે ઘટતો ખોરાક લીધો તો તેમાં તેની સમજ નાપસંદ કરવા જોગ નહીં ગણાય.

૧ ઘટતો ખોરાક લીધાથી તનદરોસતી, જલવાયેછે.

જરથોસ્ત્રી કીલસુકી એ છે કે માણસે સારીપકે ઘટતો ખોરાક ખાવો કે તેનાથી એવાયે અને તે સારી તનદરોસતી માથે લાંબી હાંદગી સુધી એવે કે જેથી તેઓ ઘણા ઘણા સારાં કાંમો કરી શકે. વંદીદાદની ૩ એ પરગરદમાં સાફ લખેછે કે^{૩૧૮} માણસો નહીં ખાયે તો તેઓ મરી જાયે તથા ખાધા વગર કોઈથીબી નેક કાંમો મુતલક કરી શકાયે નહીં. એ સખખથી આપણામાં જશનો કરી જમનના મેલાવણ કરવાના તેહવારો પડેછે, પણ કોઈથી વખતે હીંદુઓ તથા બીજી કોમોની માફક અપવાસ કરવાના દાહડાઓ આપણામાં ગણતા નથી. જો ખાધાથી તન મજબુત થાયે તોજ મનથી મજબુત થાયે, પણ જો દેહ નબલી હોયે તો મનથી નબલું રહે. લાટીનમાં એક કેહવતછે કે, Mens sana in corpore sano એટલે કે દરૂસત તનની અંદર દરૂસત મન રહે છે, વાસતે મન મજબુત કરવું હોયે તો ઘટતો માફકસર ખોરાક ખાવાની જરૂર છે. જરથોસ્ત્રી વીચાર પ્રમાણે ખાવાની ઘણીજ માવજત તથા પરહેજ રાખવામાં આવેછે. જરૂર કરતાં વધારે ખાઈ હેદી થવાની મનાઈ છે. અસલી ઇરાનીઓ વીશે યુનાની ગ્રંથકારો લખી જાયે છે કે તેઓ એવી ઉત્તમ તાલીમ લેતા હતા કે કોઈથી માણસ જરૂર કરતાં વધારે ખાઈ મીજલસમાં ખેંદોરમત થવાને પસંદ કરતો નહીં હતો.* આગલી તવારીખ બતાવે છે કે જે લોકો તને મજબુત હતા તેઓ દલાવર તથા સાચા પણ હતા અને જેઓ તને નબલા હતા તેઓ હીચકારા તથા જુઠા હતા. જેના તનમાં બલ નહીં તે સાંખા

૩૧૮. જુલો સફા ૧૫૨ મો નોટ ૧૫૮ મી.

* જરથોસ્ત્રી અભ્યાસ, આંક ૧૦ મો સફા ૧૨૪ મો.

દુશ્મનથી ડરે છે અને તેના પંજમાંથી બચી જવા તરેહવાર હીલા તથા ફંદફંદા વામડે છે અને તેમ કરતાં તેને જીવું બોલવું પડે છે. પણ જેના આંગમાં કોવત છે તે દુશ્મનથી ડરતો નથી અને તે નીરબયથી દહેરી બતાવે છે, એટલા વાસતે ખાવાની તાકીદ છે.

૨. માણસના ગુજરવા પછી ખાધાથી પરહેજ રહેલું
અનધારત છે.

કોઈ માણસ ગુજરી જાયે તો તેની પછવાડે તેનાં સગાંવાહલાં-આએ કેટલોએક વખત સુધી શોક રાખવાનું ફરમાન વંદીદાદની ૧૨ મી પરગરદમાં છે, પણ તે શોક ખાવા પીવાનો નથી કાંએજે વંદીદાદની ૮ મી પરગરદમાં સાફ લખે છે કે ૩૧૬ લાસને ઘેર-માંથી બાહાર કાઢાડી કે પછી આગલની માફક ગોશત તથા દારૂ સાથનું ખાણું માણસોએ ખાવાનું શરૂ કરવું. હયાં મેતલખ એવી લાગે છે કે કોઈએ શોક રાખીને ખાવાથી દુર થવું નહી, તેથી ગોયા તાકીદ કરતા હોએ તેમ ફરમાવે છે કે લાસને બાહાર કાઢાડી કે ખાણું ખાવાનું ચાલુ કરવું.

નોટ.—એ પ્રમાણે વંદીદાદની ૮ મી પરગરદમાં લખેલું છે પણ પછવા-રૂથી મરણને દીને અને ત્યાર પછી બીજા બે દીને સુધી તાજાં ગોશતનું ખાનું નહી ખાવાનો રવૈયો પડયો હશે ત્યાંસુધી પેહલવી શરૂ કરનારા-આએ એ બાબત ઉપર એશારો કીધો નહી હોએ. તેઓના વખતમાં તરણ

૩૧૯. આશ્રવનો પેહલાં આએ રસ્તાઓ (જેની ઉપરથી ગુજરેલા-ઓની લાશ લઇ જવમાં આવી હોએ તેની) ઉપર ચાલી જાયે ફતેહ-મંદ (નીચલા) વચનો પઢતાં :—

યથા આહ વધર્થો કે મે ના મજ્દાથી અપહે સુધી. તે પછી મરજી મુજબ મોજદયરનાનો આએ રસ્તાઓ ઉપર હાલચાલ કરે; મરજી મુજબ પશુઓ મધેના અથવા દોરો મધેના, અથવા નરો મધેના અથવા નારીઓ મધેના (તે રસ્તાઓ ઉપર આવજાવ કરી શકે), અથવા આ-તશને જે અહુરમજ્દનો પુત્ર અથવા ખરસમને જે પવિત્રાઈથી બીજાવેલી તેને (લાવ લઈજાવ કરી શકાએ), તે પછી મરજી મુજબ તે ધરના માજદયરનાનો ખોરાક, ગોશતને લગતો કે શરાબને લગતો બનાવે અને વાપરે તો તે પાક તથા વગર આલુદગીબરેલું ગણાયે—(ગુજરવાની) આગમજની માફક. (વંદીદાદ પરગરદ ૮, ફ. ૧૯-૨૦).

દાહડા સુધી તાગ્ન ગોશતનું ખાવાનું મના કીધેલું લાગેછે પણ તે જર-
થોસ્તનાં ખાસ શ્રમાનથી ઉલટું કીધેલું લાગેછે. જેઓથી ગમગીનીને લીધે
ગોશતનું ખાનું ગમે ઉતરે નહી તેઓની ઉપર જીલમ કરી ગોશત ખવાડ-
વાની જસતી કરવાની મતલબ જરથોસ્તની નહી હતી, પણ ગમગીનીનાં
વખતમાં જુખા નહી રહેવું અને જે ખોરાક ખાવાનો હમેશનો માહવેરો
હોએ તે ખોરાક ખાવાનું તરત ચાલુ કરવું એ મતલબ તેની લાગે છે,
વાસને જેઈતા ખોરાકથી કાઈને અટકાવવા તે જરથોસ્તનાં વીચારથી ઉલટું
લાગેછે. હાલમાં પાછલી રાતનાં દહમની કીરીઆમાં ચાશની કરવામાં આ-
વેછે અને તેમાં દારૂ રાખવામાં આવેછે અને તે દારૂ હોકે લગાડવાની ગોયા
જરૂર હોએ એમ સમજવામાં આવેછે, તેમાં ૮ મી પરગરદના અવસતાની
મતલબ થોડી ઘણી જલવાઈ રહેલી માલુમ પડેછે.

૩. તનદરોસતીનો ઉપયોગ ભલાં કાંમ કરવાને વાસતે.

માવજતથી ખાંધાથી અંગમાં કૌવત આવે છે અને તેથી હાથ
પગ વંધારે અપલ રીતે ચાલે છે જેથી મન બી હુશયાર થાએ છે.
એવી રીતે શકતી મેલવવાનું કારણ એવું નહી હતું કે તેથી ગરીબ
માણુસોને હેરાંન કરવાં અને તેઓ ઉપર જીલમ જસતી ચલાવવી,
પણ ખાઈ પીઈને હાથ પગે તથા મગજે મજબુત થવાનું કારણ
જરથોસ્તી ધરમમાં ઘાથું નેક અને તારીફ લાએક છે. વીસપરદના
૧૫માં કરદામાં લખે છે કે^{૩૨૦}. આ માજદયસની જરથોસ્તીઓ તમો
તમારા હાથ, પગ અને હોશ દેકાંણે રાખો, લાએક તથા ચઢારત
ભલાં કાંમો કરવાને વાસતે, તથા નાલાએક અને અઘઢારત બદ કાંમો
કરવાથી દુર રહેવાને વાસતે. હયાં મજબુત થવાનું કારણ એ બ-
તલાવ્યું છે કે મજબુત થવાથી સારાં કામો થઈશકે અને બદ કાંમો-
થી દુર રહેવાને બની શકે.

૩૨૦. (તમારા) પગોને, બધે હાથોને અને હોશને તમો કાણુમાં
રાખો, - આ માજદયસની જરથોસ્તીઓ ! લાયક, વખતસરના અને નેક
રીતે થએલાં કામો કરવાને અને બેકાએદના (અથવા નાલાયક) વખતને
નહી છાજતાં ખુરી રીતે થએલાં કામો તજવાને; અને કરો હયાં નેક
બેતી ઉપયોગનાં કામો ; ખુરી પાડો મોહતાજમદોની હાજતો.

(વીસપરદ કરદો ૧૫ મો ફ. ૧ લો).

આએ સઘલા ઉપરથી જાણાશે કે કોઈ જરથોશ્તીએ તનદરોસતી ઇછવીં તે ખાઈ પીઈ ખુલીઆ જીવાનેજ વાસતે નહી, પણ વીસપરદના ૧૫ માં કરદામાં લખ્યું છે તેમ સારાં કામો કરી શકવાને વાસતે તથા બદ કામોથી પરહેજ રેહવાને વાસતે હોવી જોઈએ. જરથોશ્તી ધરમમાં તનદરોસતી જલવવાની ઘણીજ તાકીદ છે અને તે ઉપર કારણે છે કે તનદરોસતી રાખ્યાથી માણસો નેકી કરવાની શક્તી ધરાવી શકે. દરરોજની ચાલુ બંદગી કરી રહ્યા પછી તનદરોસતી ઇછવાની બંદગી ભણવાનો આપણો ધારો છે, પણ એ તનદરોસતી પાજંદ ભાશામાં પછવાડેથી આપણા દક્ષતુરોએ જોડેલી છે. જે તનદરોસતી અવસતામાં ઇછવાની છે તે ‘અહમાઈ રએશૂચ’ વાલી બંદગી છે જેમાં તનની દરોસતી, લાંબી હંદગી અને છેલે સરવાલે બેહશતનો હંમબેહરો ઇછવામાં આવે છે. ૩૨૧

૫૪. જરથોસ્તે તનદરોસતી કાંય ચાહી હતી ?

ઉપર જોયું કે કોઈએ તનદરોસતી ચાહી તો તે તેણે દુન્યાઈ મજબુતનેજ વાસતે ચાહી એમ ધારવું જોઈએ નહીં. એવાખી લોકો હશે કે જેઓ ખાવા પીવાને વાસતેજ એવે છે, પણ ખરા જરથોશ્તીઓ આપણે ઉપર જોઈ ચુકા કે ખાવાને વાસતે એવતા નથી, પણ એવવાને વાસતે ખાએ છે. અને નેક કામો કરવાને વાસતે એવે છે. જરથોશ્તીઓને જશનો કરી ખાવા પીવાની છુટ છે, તે ઉપરથી તેઓ ઉપર હવસોને તરૂપત કરવાનો ઇપકો મેલાઈ શકાતો નહી, કાંએજ તેઓની ખાવા પીવાની નેમ હવસોને છુટ આપી તેઓને લાડ લડાવાની નથી પણ તેને અંદાજમાં રાખી ભલાં કામ કરવાની શક્તી મેલવવાની છે. જરથોસ્તે પોતે પોતાના તનને મ-

૩૨૧. (જે ખુખી ભરેલાં પાણીઓને આરાધેય) તેને (હોળે) તેજસ્વીપણું અને ખુદેહ, તેને તનદરોસતી, તેને તનનું સુખ, તેને તનની કુતેહ, તેને પુર આસાનીવાલી સુખાકારી, તેને જાતી અકલના ફરજદો, તેને લાંબામાં લાંબી હંદગી અને તેનેજ ઉત્તમ અશો લોકોનું મકાન (બેહસ્ત) જે રોશનીવાલું અને તમામ સુખવાલું છે !

(યજસ્ને હા ૬૮ મો ફ. ૧૧ મો).

જપ્ત કરવાને ઈછ્યું હતું, જરથોસ્તે પોતે પોતાની તનદરેસતીમાં વધારે ઈછ્યો હતો, જરથોસ્તે પોતે લાંબી જીંદગી પોતાને વાસતે માંગી હતી, પણ તે શું કારણસર ? તેનો ઘટો, હોરમજ્દને પ-સંદ પડતો, હોરમજ્દ ઈછેલો, હોરમજ્દ ફરમાવેલો ઉપયોગ કરવાને વાસતે.

૧. જરથોસ્તે ઈછેલી છ બક્ષેશો.

જરથોસ્તે છ જુદી જુદી બક્ષેશો ચાહી છે તેની વીગત યજ્ઞને ના ૯ માં હામાં આવે છે. ત્યાં સઉથી ઉમદા બક્ષેશ પેહેલાં માંગીછે પણ આપણને વધારે સહેલથી સમજ પડવા ઉતરતી બક્ષેશોનું બયાન પેહેલાં અતરે લેઉ છઉ અને સૌથી ઉમદા બક્ષેશ સાથી છેલી લીધામાં આવશે. જરથોસ્તે કુઆ ચાહી છે અને માંગ્યું છે કે:—

૬. પેહેલાં ચોરને, લશકરને તથા વરૂને અમો (હું તથા મારા સાથીઓ) પારખી લીજીએ. કોઇ અમોને નહીં પેહેલાં પારખે. સૌને અમો પેહેલાં પારખી શક્યેઝર.

શરેહ.—જરથોસ્તનો ધરમ આત્માદાની ફેલાવવાનો અને રાજમાં સલાહ સંપન્ન તથા સમાધાની દાખલ કરવાનો હતો. જરથોસ્ત આવ્યો તે વેલા માણસોનાં જન માલની સલામતી ઉપર ભરેશો રહેતો નહીં હતો. ચોરની ધાસતી ઘણી હતી, લુટારાઓનાં હુમલાઓ વારંવાર અચપ્પુચા થઇ આવતા હતા. તે જગા ઉપર વરૂનો દર ઘણો હતો, જેઓ રાતનાં વાડાઓમાં આવીને મેઢાં, બકરાં તથા ગાય દોરોને ધસડી લેઈ જતા હતા. એ ત્રણ મોટાં દુઃખો તે વખતે હતાં. તેઓ ત્રણે ચોરી છુપી રીતે એકદમ અચપ્પુચા આવી પોંહચી જન તથા માલને નુકસાન કરતા હતા, તેથી જરથોસ્તે ઈછ્યું કે મને તથા મારી સાથનાં મલતીઆઓને આગાહી મહે કે અમો ચોર, લુટારા તથા વરૂઓ આવી પોંહચવાનાં હોએ તે આગમચથી જાણી લેઇએ અને અમો તેઓને પકડવાની તજવીજ કરીએ,

૩૨૨. તારી પાસેથી આવે છડી બક્ષેશ હું ચાહુચ એ મોતને દુર કરનાર હોમ ! કે આગમચથી ચોરને, પેહેલાં ખુનીને, પેહેલાં વરૂને અમો જાણીએ, નહીં એઓમાંનો કોઇ પેહેલાં અમોને જાણે, એ તમામોને અમો જાણીએ. (યજ્ઞને હા ૯ મો ક. ૨૧ મો).

તેની ખબર તેઓને પડે નહી. અમલુચ ઉતરી પડનારાઓ અરધી રાતના લોકોને ધબસટમાં નાખીને તરત પાછા ત્રાહશી જાએ તેઓની પુઠે દોડી તેઓને પકડવું ધણું મુશ્કેલ થઇ પડે છે, વાસતે એવાઓ નજદીક આવ્યા હોએ ત્યારે તેઓને ઘેરો નાખી પકડવાનો એખસો ઉપાય રહે છે, તે ઉપાય અમલમાં લાવી શકાએ વાસતે જરથોસ્તે તેઓ આવતા હોએ તેની ખબરની આગાહી ઈછી છે.

૫. વેરીઓને મારતો, લડાઈમાં જીતતો, દવેશીઓને તોરતો, જીહાને જીતતો આએ દુન્યામાં હું આગલ વધું ૩૨૩.

શરેહ.—ચોર, લુટારાઓ તથા વરૂઓને દફે કરી તેઓનાં જીવનમમાંથી દેશને છોડવ્યા બાદ જરથોસ્ત ઇછે છે કે જેઓ બદકાર છે, જેઓ તોળા બોલાવે એવી ચાલના છે, જેઓ જીહાઈ વાપડનારાઓ છે તેવા વેરીઓને હું મારી શકું, તેઓની સાથે લડાઈ કરવી પડે તો તેમાં હું જીતું. દેશને ઉપલા લુટારાઓથી છોડવ્યા પછી જરથોસ્તે લોકોની નીતી સુધારવાને શરૂ કીધું. લોકો ચોર તથા વરૂની ઈકરમાંથી છુટે તો પછી તેઓ વાએજી તથા બાશાનો ઉપર ધ્યાન આપે. જ્યારે મુલકમાં જન તથા તનની સલામતી હોએ ત્યારે લોકો ધાસતીમાંથી નીરાંત થાએ અને ત્યારે તેઓને બીજી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવાને દુરસદ મલે. પણ જીહાઓની સાથે તકરાર કરવી પડે તો તેમાં જરથોસ્ત ફતેહમદ થઇ શકે એવી દુઆ તે ઇછે છે. જરથોસ્ત જે પ્રતેહ ઇછે છે તે બદી તથા બદી ચલાવનારા પુરૂશો ઉપરની ફતેહ છે.

૪. દવેશીઓને તોડતો, જીહાને જીતતો, હીમત રાખતો અને મુરદ હાંસેલ કરતો આએ જમીન ઉપર હું આગલ વધું ૩૨૪.

શરેહ.—જીહાને હરાવાની જરથોસ્તે બાહેશ કીધી તેમાં પુરેપુરી એટલે મન સંતોશ પામે એટલી ફતેહ મેલવે, એવી દુઆ હિયાં જરથોસ્ત ઇછે છે.

૩. મારા જનનની લાંબા વખતની અંદગી ૩૨૫.

શરેહ.—જરથોસ્તે જે કામ માંથે લીધું હતું કે આએ જમીનની ઉપર જેટલી જીહાઈ છે તેને હું તોડું, તે કામમાં જરથોસ્તનું મન ધરાએ એટલી પ્રતેહ મેલવવા લાંબી મુદત સુધી તેને કોશિશ જારી રાખવી જોઈએ એવું તેને લાગું. લાંબા વખતની બદ તબે છોડાવવી એ સેહલ કામ

૩૨૩. યજ્ઞને હા ૯ મો ફ. ૨૦ મો.

૩૨૪. યજ્ઞને હા ૯ મો ફ. ૨૦ મો.

૩૨૫. યજ્ઞને હા ૯ મો ફ. ૧૯ મો.

નથી વાસતે જરથોસ્તે ઇછયું કે જે મને લાંબી જીંદગીની બખ્શીશ થા-
એ તો મનમાં જે ભણું કામ મેં ધાર્યું છે તે હુંજ મારી જીંદગીની આ-
ખેરી આવે તેની આગમચ સરંજમ પોંદ્યાહું. એ નેક મુરાદથી જરથો-
સ્તે લાંબી જીંદગી ઇછી.

૨. આંએ તનની દરસતી^{૩૨૬}.

શરેહ.—જરથોસ્તે પોતાની મુરાદ બર લાવવામાં ફતેહમંદ થવા લાંબી
જીંદગીની જરૂર જોઈ, પણ લાંબી જીંદગી તનદરોસતી વગરની હોએ તો
તેથી તેણે ધારેલું કામ તેનાથી કેમ પાર પાડી શકાએ, વાસતે જરથોસ્ત
માત્ર લાંબી જીંદગીથી ધરાતો નથી. પણ તેની સાથે તનની દરસતી પણ
ઇછે છે કે તનદરોસત હાલતમાં તે લાંબી જીંદગી ભોગવે તો તમામ જી-
ંદગી તે નેક કામો કરવામાં વાપડ. એ નેક કામો તે એ કે જે તેણે ઉપલા
૬ ઠા પ માં તથા ૪ ઠા ફકરાઓમાં ઈછ્યાં હતાં.

૧૬. તમામ રોશનાઈવાહું ચલકતું ખેહશત જે સાચાઓને
વાસતે છે.^{૩૨૭}

શરેહ.—આએ દુન્યામાં લાંબી જીંદગી તનદરોસત હાલતમાં ભોગ
વી દુન્યાની સપાટી ઉપરથી જીહાઈને નાબુદ કરવાનો જે એરાદો જરથો-
સ્તે પોતાનાં દીલમાં બાંધ્યો તે એરાદો પાર પાડ્યાથી જરથોસ્તે તેની આ-
ગમચ થઈ ગએલા અશો, સાચા માણસોની સાથે પેલી દુન્યામાં શરીક
થવાની ઉમેદ રાખી, જે દુન્યા તમામ રોશનાઈથી ભરપુર છે.

આએ છ ઉમેદો, જે જરથોસ્તે ચાહી, તે ઉપરથી આએ દુન્યામાં જ-
રથોસ્ત શા સાઈં જીવતો હતો, શા સાઈં તેણે તનદરોસતી માંગી, શા સાઈં
તેણે લાંબી જીંદગી ઇછી તે માલુમ પડી આવે છે. તેણે એમ નહી ઇછ્યું
હતું કે મને તનદરોસતી મલે કે હું ફલાનાને આજર દેઉં અથવા ફ-
લાની મજાહમાં મારો વખત ખુશ ખુશાલીથી ગુજારું, પણ તેની મક્સદ
અને ઉમેદ એજ હતી કે તનદરોસતીભરેલી લાંબી જીંદગી ભોગવ્યાથી
તેનાથી જીહાઈનો નાશ કરવાને બની આવશે અને તેનાં બદલામાં તેણે દુ-
ન્યાની હોરમત તથા મરતબા તથા ખેતાઓની કરી ઉમેદ રાખી નહી,
પણ એકજ ઉત્તમ ઉમેદ રાખી કે હોરમજદની ખાહેશ મુજબ ચાલી તેને
પસંદ પડતું કામ આએ દુન્યામાં કરી તે હોરમજદને રાજી રાખે અને

૩૨૬. યજસ્ને હા હ મો ફ. ૧૯ મો.

૩૨૭. જીવો સફા ૧૭૬ મો નોટ ૧૭૫ મી.

જ્યારે તેની જીંદગીનો છેડો આવે, જ્યારે તેના મરણથી આંખે દુન્યામાં ઉપયોગી થવાનું તેનાંથી બંધ પડે ત્યારે પેલી દુન્યામાં હોરમજ્જનનાં તખ્તનાં પગ આગલ તેની સેવા બજાવતો ત્યાં હમેશા હમેશ સુધી જીવતો રહે.

આંખે પ્રમાણે જોવામાં આવશે કે જરથોસ્તે તનદરોસતી ઇછી તે પોતાનાં હવસોને તૃપ્ત કરવાને વાસતે નહીં હતી, પણ હોરમજ્જને રાજ કરવાને વાસતે અને તેને રાજ કરવાથી પેલી દુન્યામાં જે બદલો તેણે આપણને આપવાની ઉમેદ આપી છે તેમાં સાંમેલ થઈને ત્યાં સદાનું સુખ ભોગવવાને વાસતે હતું. વાસતે જો હોરમજ્જનું કોઈખી ફરમાન બજાવવાનું હોય તો આપણને તનદરોસતી મેલવવી જોઈએ અને કોઈખી સારાં કાંમ હિયાં કરીએ તેનો બદલો પેલી જોહાનનો ઇછવા સીવએ આંખે દુન્યાની ઝોટી તારીફ તથા જુઠા દબદબા ઉપર કશું ઘીલ લગાડવું નહીં જોઈએ.

૫૫. તનદરોસતી—હાથપગનું કૌવત, આંખ કાંનની તેજ.

આખાં તનનો દરોસતી તનનાં જુદા જુદા સાંધા તથા ભાગોની દરૂસતીથી મેલવાઈ શકાએ છે. તનના અગતનાં ભાગોમાં, કામ કરવાને વાસતે હાથ, ચાલવાને વાસતે પગ, સાંભલવાને વાસતે કાંન તથા જોવાને વાસતે આંખ ગણાએ છે. એ ચાહારે ભાગોની મજબુતાઈ જે ધણી ધરાવે તે તનદરોસત હાલતવાલો ગણાએ. જરથોસ્તે બેહરાંમ યસ્ત પ્રમાણે મન તથા તનની દરૂસતી નીચે મુજબ ઇછી હતી ^{૩૨૮}. મનની દરૂસતીમાં સચાઈ તરફની વલાન ઇછી હતી અને તનની દરૂસતીમાં બાજુનું કૌવત તથા આંખની તેજ માંગી હતી. આંખની તેજ તે વખતનાં વીચાર પ્રમાણે ખુશકી ઉપર રહે-

૩૨૮. તેને (બેહરાંમે) આરાધ્યો જે અશો જરથોસ્ત તેણે, ફતેહમંદ વિચાર માટે, ફતેહમંદ વચન માટે, ફતેહમંદ કામ માટે, ફતેહમંદ સવાલ માટે, અને ફતેહમંદ જવાબ માટે.—તેને બખશી, અહુરના પેદા કીધેલા, બેહરાંમે (તે મુરાદ) રાસતીનો ઝરો, બંધે બાજુનું કૌવત, તમામ તનની મજબુતી, તમામ તનનું સુખ અને તે જોવાની શક્તિ જે જરેનુમન કર્ગસ (સુનેરી ગરદનવાલું ગીધ) ધરાવેય, જે દેશથી નવ ધણી ઉચ્ચાઈ ઉપરથી સુઘીમાં માએ એટલું ગોસ્ત જોઈ શકેય, એટલુંખી કે જેટલી ચલકતી સોએનો ચલકાતખી, એટલુંખી કે જેટલી સોએની અણી (વટીક જોઈ શકેય). (બેહરાંમ યસ્ત ૫. ૩૨—૩૩).

નારા જનદારોમાં ઘોડાને, હવામાં વસનારા જનદારોમાં ગરૂદ પક્ષીને તથા પાણીમાં રહેનારા જનવરોમાં કરમાહીને ધણી હતી. વાસતે આંખની તેજ માંગતાં જરથોસ્તે ઘોડાની આંખની, ગરૂદ પક્ષીની આંખની તથા કરમાહીની આંખની મીસાલની તેજ આંખ માંગી હતી. ઘોડાને વાસતે કહે છે કે ૩૨ તે અંધારી વાદલથી ઘેરાએલી રાતના જમીન ઉપર પડેલા બાલ વટીકને પારખી શકે છે કે તે બાલ પુછડીનો છે કે ચાલનો છે. આંખની તેજને વાસતે ખુશકીના જનવરોમાં આજના જમાંનામાં લીનકસ (Lynx) નામનું જનવર વખાણુએલું છે અને તેથી જે ધણી સારી આંખ ધરાવે છે તેને આપણુ લીનકસના જેવી આંખવાલો (Lynx eyed) કહીએ છઈએ. ગરૂદપક્ષી જેને કહરકાસી કેહ છે તે ઉંચે હવામાં વસે છે અને ઘણુકરીને ઘણુ ઉંચેજ આસમાન ઉપર ઉડયા કરે છે. તેની આંખ એવી તો તેજ ગણી છે કે ૩૩ છેક ઉચાં આસમાન ઉપરથી જમીન ઉપર પડેલી સોએ જઈ તે જાણી શકે છે કે તેનું નાંકુ કયું છે અને તેની અની કેઈ છે. આજે પણ પંખીઓમાં ગરૂદની આંખ ઘણી તેજ કેહવાએ છે તેથી સારી આંખવાલાં અને આપણુ ગરૂદના જેવી આંખવાલો (Eagle eyed), કહીએ છઈએ. કરમાહીને માછલીઓની સરદાર ગણેલી છે અને તેના વીશે લખે છે કે ૩૪ હજાર માણસ પુર ઉંડા પાણીમાં ભોજીતલીએ

૩૨. (બેહરામે જરથોસ્તને બખશી)...તે જોવાની શક્તિ કે જે એક નર ઘોડે ધરાવેય, જે અંધારી મધ્ય અને વાદલાંથી ઘેરાએલી રાતમાં ઘોડાનો બાલ જમીન ઉપર પડેલો જોઈ શકેય (અને તેનો) ઉપલો ભાગ અથવા નીચલો ભાગ ક્યો છે (તે પારખી શકેય). (બેહરામ યસ્ત ફ. ૩૧ મો તથા જુવો દીન યસ્ત ફ. ૧૦ મો).

૩૩. જુવો સંક્ષે ૨૭૫ નોટ ૩૨૮ મી.

૩૪. (તે જરથોસ્તને બેહરામે બખશી)..... તે જોવાની શક્તિ, જે પાણીમાં રહેનાર કરમાહી ધરાવેય, જે મુશકેલીથી પાર થઈ શકે એવી, ઉંડી, અને હજાર મરદ જેટલી (હજાર મથોરા જેટલી) ઉંડી રંગા નદી માંહેલી બાલ જેટલી વસ્તુને જોઈ શકે છે તથા પાણીના છેડાને (પાણીની ઉંડાઈને) માપ કરી શકે છે. (બેહરામ યસ્ત ફ. ૨૯ મો, તથા જુવો દીન યસ્ત ફ. ૭ મો).

ખાલ જેવી ખારીક ચીજ પડેલી હોય તે પાંણીની સપાટીની હેઠ-
લથી તે જોઈ શકે છે. એ મીસાલે જરથોસ્તે પોતાની આંખ, ઘોડાના
જેવી, ગરૂદ પક્ષીના જેવી તથા કરમાડીના જેવી, તેજ ધણી
હતી. જરથોસ્તે પોતાની આંખની તેજ ધણી તે એટલા વાસતે કે
ઠગારા, લુઠા, લુધારા અને બદકાર નાપાકોને તે દુરવેરથી સઉથી
અગાઉ જોઈ શકે. આગલ આપણુ જોઈ ચુકા કે છડી ઉમેદ જે તેણે
ધણી હતી તે લુધારાઓને આગમચથી જોઈ શકવાની હતી. દીન યસ્ત
મમાણે પણ જરથોસ્તે બાન્ધનું કૈવત તથા આંખની તેજ ધણી
ઉપરાંત પગનું જોર અને કાંનનો ખુલાસો ધિછે હોતો^{૩૩૨}. હાથ
પગે મજબુત હોય તે દુશ્મનની સાંખે થવાને તથા તેનાં હુમ-
લામાંથી બંચાવ કરવાને બંની આવે. જરથોસ્તે પોતાના તનની
દરૂસતી જોઈતી હતી, તે શું કારણસર અને કેવા દુશ્મનોની સાંખે
થવા તે હોરમબદ યસ્તના એક ફકરા ઉપરના ખુલાસાથી દીસે છે.^{૩૩૩}
ત્યાં જરથોસ્ત હોરમબદ પાસે એવો એક એજમતી સખુન બાણવા
માંજે છે કે તે બાણયાથી તેનાં દુશ્મનોને તે હરાવી શકે. તે દુશ-
મનો કેવા હતા તે નીચે જોવામાં આવશે. ત્યાં જરથોસ્ત કહે છે કે
તે એજમતી સખુનથી હું દેવોને, બદ માણસોને, બદુગરોને

૩૩૨. જેણીને (દીનને) ધજ જરથોસ્તે, —નેક રીતે વિચારાએલા
વિચારને માટે, નેક રીતે બોલાએલા વચનને માટે; નેક રીતે કરાએલાં
કામને માટે અને તે બક્ષેશને માટે; જે ઉપરથી તેને (જરથોસ્તને)
બધ્યું—ધણીજ રાસ્ત, મજદની બનાવેલી અને અશોધવાલી ચિસ્તએ
(દીને)—બધે પગોને માટેનું કૈવત, બધે કાનોને માટેની સાંભલવાની
શક્તિ, બધે બાન્ધુઓને માટે કૈવત, તમામ તનની મજબુતી, તમામ ત-
નની સુખાકારી... (દીન યસ્ત ફ. ૧-૭; તથા બુવો ઉપલી નોટ ૩૩૧ મી).

૩૩૩. ત્યારે કહ્યું જરથોસ્તે કે મને તે નામ તું કહે, ઓ અશો!
અહુરમબદ! જે તારું છે—ધણુંજ મોડું, અને ધણુંજ ખુબીભરેલું,
અને શ્રેષ્ઠ અને ધણુંજ અસરકારક અને ધણુંજ ફતેહમંદ અને ધણુંજ
તંદરોસ્તી અખશનારું અને દેવોના તથા બદકાર માનસોના આજ્ઞોને
ધણુંજ તોડનારું, જેથી હું તોડું તમામ દેવોને અને બદકાર માનસોને
અને જેથી હું તોડું, તમામ બદુગરોને અને પરીઓને અને મને કોઇ
નહી તોડે, નહી દેવ કે નહી બદકાર માનસ, નહી બદુગરો કે નહી પ-
રીઓ. (અહુરમબદ યસ્ત ફ. ૫-૬).

તથા પરીકોને મારી શકું. પછી હોરમજ્દ તેને કેહ છે કે^{૩૩૩} જો તું એટલે કે જરથોસ્ત, 'દેવોની, માણુસોની, જનદુગરોની, પરીકોની, જીલમગારોની, કીક તથા કરપની, જે પગા સાંપની (સાંપના ખવાસના માણુસોની), જે પગા આશમોગની (આશમોગના ખવાસના માણુસોની), ચાર પગા વરૂઓની (ખરેખરા વરૂ જનવરની), મોટા અને બોહલા દુશમનોના લશકરની પીડાઓને તોરવા માંગતો હોએ તો આએ ફલાના સખુનો તું ભણુજે. આએ ઉકાણું માણુમ પડે છે કે જરથોસ્તના દુશમનો કેવી પ્રકારના હતા. એવા દુશમનોની સાંખે થઈ તેઓનો નાશ કરવાનો દાવો જરથોસ્તે કીધો હતો, તે પોતાનો દાવો પાર પાડવા તેને તનદરોસતી જોઈતી હતી, પણ સરવે તનદરોસતી સાથે હોરમજ્દની ફજલ ઉતરવી જોઈએ; વાસતે હિયાં હોરમજ્દ યશ્તમાં કેહ છે કે જો કોઈએ બદફેલના દુશમનોને હરાવવા હોએતો હોરમજ્દ ઉપર પુરતો એતેકાદ રાખી તેના ફરમાવેલા કેટલાંક જોજમતી સખુનો ભણુવા. વાસતે તનદરોસતી ધરાવીઆ સાથે હોરમજ્દ ઉપર પુરતો એતેકાદ રાખી ભલાં કાંમ ઉપર મંડ્યાથી તેમાં ફતેહની ખુશાલી હાંસેલ કરાઈ શકાએ છે.

૫૬. જરથોસ્તે તમામ દેવોને નાખુદ કીધા.

જરથોસ્તે તનદરોસતી મેલવીને તથા હોરમજ્દ ઉપર એતેકાદ રાખીને પોતાના દુશમનોને હરાવાની જે તજવીજ કીધી તેમાં તે પુરેપુરો ફતેહ પાંમચો. યજ્ઞનેના ૯ માં હામાં લખે છે કે^{૩૩૪}

૩૩૪. અગન્ને તું ચાહતો હોએ આ જરથોસ્ત ! કે આજરોને તું તોડે—દેવોના અને બદકાર માનસોના, જનદુગરોના અને પરીઓના અને સાતર (જીલમગારો)ના અને કવી (દેખતી આંખે આંધલા રેહનારાઓ) ના અને કરપન (સાંભલતા કાને બેઢરા રેહનારાઓ) ના અને જે પગા સાંપોના અને જે પગા આશમોધોના અને એ પગાં વરૂઓના અને બોહલાં લશકરવાલી, બોહલા વાવતાવાલી અને ખુલદ કીધેલા વાવતાવાલી ઉંચે પકડેલા વાવતાવાલી અને ઘાટકી વાવતા લઈ જનારી સેનાના, તો આએ નામો ભણુ તમામ દીવસોએ અને રાતોએ. (અહુરમજ્દ યશ્ત ૬. ૧૧-૧૨; તથા જુવો સફો ૧૭૭ મો નોટ ૧૭૬ મી.).

૩૩૫. ત્યારે તે એક અહુનવર છે, જે ચોમેર ફેલાવો પામેલા ચાર-વાર પઢાતાને, તેના છેલ્લા ભાગને વધારે ને વધારે ઉંચે આવાજે ગાવા સાથે અશો જરથોસ્તે ગાયો ; જેના ગાવાથી, જમીનમાં છુપા થનાર, નહી આરાધના કરવા લાયકના અને નહી વખાણુ કરવા લાયકના તમામ દેવોને હાંકી કાઢયા. (જમ્યાદ યશ્ત ૫. ૮૧ મો તથા સફો ૧૮૮ મો નોટ ૨૧૭મી).

જરથોશ્તના જનમવાથી જે દેવો માણસોની સુરતે આંખે પૃથવી ઉપર ભમતાં ફરતા હતા તેઓ જમીનમાં ગરક થઈ ગયા. એટલે કે જરથોશ્તે જે નવી હોરમજદી જરથોશ્તી દીન જાહેર કીધી તે ભલી દીનની અસરથી તમામ બધીઓ દફ થઈ ગઈ. જમ્યાદ યશ્તમાં કેહ છે કે^{૩૩૬} જરથોશ્તને જોતાંજ દેવો તથા જીનો નાહસી ગયા. એટલે કે જરથોશ્તનો દખાવ તથા તેને દખાડેલી દીનની ખુબી એવી તો પરકાશતી હતી કે તે ઉપર માત્ર નજર કીધાથીજ દીનદુશમનો હેરતમાં પડી પોતાના તાંટીઆ ધીલા કરતા હતા. હરેક સાધારણ માણસ પેહલાં બાહેર ઉગી નીકલે છે ત્યારે તેની સાંખે દુશમનો તપોતપ ઉભા થાએ છે તો પછી પેગમબર જેવા બ્રાહ્મણો ફરફાર કરી નાખનારની સાંખે કેટલા બધા દુશમનો ઉભા થઈ શકે તેનો ખ્યાલજ થઈ શકે છે. એ મોસાલે જરથોશ્તની આગમચના પેગમબરોની સાંખે દુશમનો થતા હતા અને તેઓ એ પેગમબરોને હાથે તદ્દન મહાત થઈજતા નહી હતા, પણ પોતાનું ચલન તથા દોર થોડો ઘણોબી બચાવી શકતા હતા. એ સબબથી દેવો એમ બોલે કે અમોને કોઈએ જડમુલથી હરાવી નેસત નાખુદ નથી કીધા તો તે વાજબી હો. પણ જરથોશ્ત જે પેગમબરોના પેગમબર હતો તેની સાંખે એક ઘડીબી દુશમનો ટકી શક્યા નહી. અશીશંગ યશ્તમાં દેવોના દેવ અંગરેમીનોના બ્રાહ્મણોમાં નીચે પ્રમાણેના સુખનો મેલ્યા છે^{૩૩૭} કે "જરથોશ્ત મને મારે છે તે

૩૩૬. નજર પડતાંજ તે (જરથોશ્ત)ની પાસેથી દેવો નાહસી ગયા, નજર પડતાંજ માયા (હગાઇ, જાદુગરી) ઉડી ગઈ, નજર પડતાંજ માનસોમાંથી જીનો દુર ફેંકાઈ ગયા અને તેઓ જીનો વિલાપ કરતા અને રડતા દેવો તરફ ધસારો કરીને ગયા. (જમ્યાદ યશ્ત ક. ૮૦ મો.).

૩૩૭. તે (જરથોશ્ત) મને અહુનવર (બહુવા)થી મારે છે, તે જેમ એવાં એક હઠ્યાર વટે કે જે એક ધરના જેટલા મોટા પથ્થર વટે (કોઈ મને મારતો હોએ તેમ). તે મને બાલી નાખેય તેની ઉત્તમ સચાઈની મારફતે, મીસલ તેની એકે જેમ એક ધાતુ ગાલનાર ધાતુને (તપાવીને પીગલાવેય તેમ). તે મારે સાડ વધારે સાડ કરેય કે આંખે જમીન ઉપરથી તે મને દુર કરેય અને જે એખલોજ મને હરાવી શકેય જે સ્પિતમાન જરથોશ્ત છે તે. (અશિશ્વંધ યશ્ત ક. ૨૦ મો.).

અહેનવરના હઠયાર વડે, જે હઠયાર આસમાનના જેવું મારી ઉપર પડે છે. જરથોસ્ત મને ખાલી નાખે છે તે સઉથી-ઉંચી સચાઈના આતશ કરીને. તાપ દીધાથી ઘાતુ પીગલીને જેમ વેહતી થાએ તેના કરતાં ખી વધારે જરથોસ્ત મને સચાઈના આતશ પીગલાવી નાખી આએ જમીન ઉપરથી મને ઘોરી નાખે છે (એટલે કે મને નેસત નાખુદ કરે છે). સપેતમાન જરથોસ્ત મારી સાથે એખલો લડે છે. એવી રીતે અંગરેમીના પોતાના એકરાર કરે છે. અંગરેમીના જાણુ છે કે જરથોસ્ત જે હઠયાર વાપડે છે તે હોરમજદ ઉપરનો એતેકાદ સચાઈનો અમલ છે. એ ખે હઠયારે એહરેમન જરથોસ્તથી આજેજ થયો. એ સીવાએ એહરેમન પોતાની આગલી અજમાએશની કેરીએત આપણને કહી સંભલાવે છે. એજ અ-શીશંગ યસ્ત પ્રમાણે અંગરેમીના ખાલી ઉઠ્યો કે^{૩૩૮} મારી મરજની વીરૂધ ઉપરવારા થઈને તમામ યજ્ઞદાએખી મારી ઉપર ફતેહ મેલવી નથી, પણ એખલો એક જરથોસ્ત મારી તમામ કોશેશ, તેની સાંખે કીધા છતાં મારી ઉપર પુરેપુરી રીતે ફતેહ પાંમચો છે. હિયાં અંગરેમીનો જરથોસ્તની ફતેહ પોતે કબુલ રાખે છે અને એકરાર કરે છે કે જે કામ તમામ યજ્ઞદાથી નહી બન્યું તે એખલા જરથોસ્તે એખલે હાથે કીધું. એવો એકરાર અંગરેમીનાને મોહડે થયો તે, પછી જરથોસ્તની ફતેહ અને અંગરેમીનાની હારનો એ કરતાં ખીજાં મોતેબર દાખલો કેવો જોઈએ.

૩૩૮. જે (જરથોસ્ત)ના જનમવાથી અને વધવાથી દુર નાહસી ગયો ગનામીનો આએ જમીન ઉપરથી જે પોહલી ગોલ અને પાર કરવાને દુર છે; આએ પ્રમાણે બોલ્યો તે જે યુર જાણુનાર અને પુર મોત ભરેલો ગનામીનો કે નહી તમામ યજ્ઞદા મારી મરજ વીરૂધ થઈને મને ચીરી શક્યા પણ ફક્ત એખલો જરથોસ્ત મારી મરજ વીરૂધ મને પોહચી શકેચ. (અશિશ્વંધ યસ્ત ક. ૧૯ મો).

બાબ ૧૦ મો.

જરથોશ્તના શાગેરદો વીશે.

જરથોશ્તે જ્યારે પોતાના દુશમનો ઉપર પુરસ્કૃતેહ મેલવી ત્યારે લોકોને તેની ઉપર પુરો એતેકાદ બેસતો ગીઝો અને તેઝો જે અત્યાર સુધી દાહ્યા પુરૂશોનો માફક રાહ જોતા હતા કે જરથોશ્ત પોતાનો દાવો સાબિત કરી શકે છે કે નહીં તે જોઈને દગલાં ભરવાં, અને દાનાવો અને ફાજોલોની તકરારમાં તે ટકી શકે છે કે નહીં તેનો સાર જોઈ તપાસીને પછી ખાતરી થાએ તો આગલી દીન તણને જરથોશ્તની નવી હોરમજ્દી જરથોશ્તી દીન કબુલ રાખવી તેઝોએ જોયું કે જરથોશ્તનો પાચો મજબુત છે, તેનો તમામ ભરૂશો હોરમજ્દની ઉપર છે, તેની તમામ મતલબ દુન્યાને બહુ કરવાની છે, તેની તમામ હીકમત સચાર્ધ પાલવામાં છે, વાસતે તેઝોએ રફતે રફતે જરથોશ્તની ઓરફ પકડવા માંડી. જરથોશ્તે તેઝોને હોરમજ્દી રાહ બતાવ્યો, જેવો હોરમજ્દ તેને શીખાડ્યો હતો, તેવો તેણે લોકોને શીખાડ્યો. અને યજ્ઞનેના ૪૬ માં હા મુજબ તેણે બતાવ્યું કે જેઝો તેના કહ્યા સર ચાલશે તેઝોને પેલી દુન્યામાં ઘટતો બદલો મલશે^{૩૩૬}. જેઝો શીઝાંના પુરૂશો હતા જેઝો પોતાની સમજ વાપડી ખરૂં ખાટું સમજી શકે તેઝોને પોતાની ઓરફ ઉપર ઝેંચવાની જરથોશ્તે ખાસ મતલબ રાખી. જોજ ઉપરથી જણાએ છે કે જરથોશ્તે પોતાની લાવેલી દીન ફલાવા કોઈબી પ્રકારની જબરી જસતી ચલાવી નહીં હતી પણ લો-

૩૩૬. જે સ્વપાતાન જરથોશ્તને મોટા મનથી માનસોમાં ખુશી સાથે જાહેર કરશે તે શખસ પોતે (માનસોમાં) વખાણ પાંખવાને લાયક થશે; અને તેનેજ અહુરમજ્દ જાંદગી (નું સુખ) અખશરો; અને તેનેજ (અહુરમજ્દ) અખશરો ગએથા (જાંદગી ગુજારવાની જોઈતી ચીજો, માલ મીલકત ગાએ દોર વગેરે) તેના બધા મનને લીધે;—તેને (ગુસ્તાસ્પને ?) તમારી (અહુરમજ્દની) અશોધ (રાસ્તીથી ચાલવાનો કાનુન લોકોમાં શિખવવા)ને લીધે (તમારા) નેક દોસ્ત તરીકે અમો (જરથોશ્ત અને તેના સાથીઓ) માનીએચ. (યજ્ઞને હા ૪૬ ફ. ૧૩).

કોને નેક રાહ બતલાવી તેઓની ખાતરી કરી આપી તેઓને પોતાની તરફ ખેંચવાની તેની તમામ તજવીજ હતી. એ સંબંધથી તેની કાલજી સમજીું માણસોની સાંખે પોતાની વાંચેજીઓ કરી સંભલાવાની વધારે હતી.

જરથોસ્તનું ખાંનદાંન ‘હુએચતઅસપ’નું બી કેહવાએ છે. તે ખાંનદાંનવાલાઓ ખરૂં જોડું પીછાણનારાએમ્મ હતા, વાસતે તેઓની ઉપર તેની નજર વધારે હતી, એ યજ્ઞનેના ૪૬ માં હા ઉપરથી જણાએ છે. ૩૪૦ ઘણાજ અશો માનસની દાસતી કરવાને વાસતે, જરથોસ્તને, યજ્ઞનેના ૭૧ માં હામાં લખ્યા મુજબ ૩૪૧, મજબુત બલાંમણો કરવામા આવેલી છે. યજ્ઞનેના ૪૫ માં હા મુજબ ૩૪૨ તેણે દેખાડેલી દીન પ્રમાંણે ચાલવાને જોઆ નાપસંદ કરશે તેઓએ તેના બદલાને વાસતે તયાર રેહવું. એ પ્રમાંણે તેની વાંચેજીઓની અસર પેહલાં ‘હુએચતઅસપ’ ના ખાંનદાંનવાલાઓ ઉપર થઈ.

૫૭. ફરવરદીન યસ્તમાં જરથોસ્તના શાગેરદાના નામો છે.

ફરવરદીન યસ્તમાં નામીચા પુરૂશોના ફરોહરોને યાદ કીધાં છે. અને તેઓના નામો કેટલાએક કરદાઓમાં આવે છે. કોઈ કરદામાં જરથોસ્તના શાગેરદાના નામો છે, કોઈમાં આગલા પેશદાદયાન તથા કેઓની પાદશાહોના નામો છે તથા કોઈમાં નામીચી ખાંનુઓના નામો છે. કરદો ૨૫ મો, ૨૬ મો તથા ૨૭ મો. એ ત્રણ કરદાઓ જરથોસ્તના શાગેરદાના નામોના લાગે છે. તે નામોનો જુમત્રો આસરે ૨૦૦ નો છે. એ મધે ત્રણ ત્રણ, ચાર ચાર,

૩૪૦. એ હુએચતઅસપના ખાંદાનવાલાઓ ! તમે સ્પિતમાનને લગતાઓને હું જાહેર કરુંચ, કારણ કરવા લાયક અને નહીં કરવા લાયક (શું છે તે) તમે પસંદ કરી શકો છો... (યજ્ઞને હા ૪૬ મો ૫. ૧૫ મો).

૩૪૧. અશો જરથોસ્ત પોતે એક દોસ્ત (જે) રક્ષણ કરનાર (હોએ તે) મેલવે, અશોમાંથી અશોની ઉપર અને ચાહવાં લાયકમાંથી ચાહવા લાયકનાની ઉપર પ્યાર રાખવાને (એ જરથોસ્ત !) તુંને હું બલામણ કરું છું—કારણ કે તેજ ખુબી ભરેલું છે ; કારણ કે તે પોતે દરવંદ છે જે દરવંદને મારે ઘણાજ ખુબી ભરેલી રીતે ચાલનારો છે, અને તે પોતે અશો છે જેને અશો પ્યારો છે. (યજ્ઞને હા ૭૧. ૬. ૧૩).

૩૪૨. જુવો સફા ૧૩૫ મો નોટ ૧૦૩ જી.

પેહડીઆના નામો છે. તે ઉપરથી લાગે છે કે જરથોસ્ત પછી જ્યારે ફરવરદીન યસ્ત લખાઈ ત્યાં સુધીના જરથોસ્તી દસ્તુરોનાં નામો તેમાં લીધાં છે, અથવા તો એ ઉપરથી એવો એક સાર કાઢાડી શકાએ છે કે જરથોસ્તના ચેલાઓમાં કેટલાએક મોટી ઉમરના બુઢાઓ હતા, જેઓની સાથે અથવા તરતજ તેઓના છોકરાઓ તથા છોકરાના છોકરાઓએ બી જરથોસ્તી દીન કબુલ રાખી હતી. એ ટીપ મને નીચે જણાવેલાં નામીયાં ખાનદાનનાં નામો જોવામાં આવે છે.

૧. હ્યેચતઅરપ અથવા સ્પીતામનું ખાનદાન.*

એ ખાનદાનવાલાઓ સાડું નરમું સમજનારા હતા. તેઓમાંના આરાસતનો છોકરો મેદયોમાહ જરથોસ્તનો સઉથો પેહલો શાગેરદ થયો એમ ફરવરદીન યસ્તમાં ખુસ્તું લખેલું^{૩૪૩} છે. એ મેદયોમાહ સપેતમાનના ખાનદાનનો હતો તે^{૩૪૪} યજ્ઞનેના ૫૧ માં હા ઉપરથી જણાએ છે. પાછલી કેતાએ પ્રમાણે આરાસત^{૩૪૫} પોરૂશસ્પનો ભાઈ હતો, ત્યારે મેદયોમાહ જરથોસ્તના કાકાનો છોકરો

* જુઓ સફા ૩૦, ૩૧ તથા ૩૨ મા, નોટ ૩-૭; સ્યાવખશનામુ, સફા ૨૪૨ મો નોટ ૪૦ મી.

૩૪૩. આરાસતના અશો મેદયોમાહની અશોઇ અને ફરોહરને અમો હિયાં યાદ કરીએય જે પેહલો જરથોસ્તના માંથ અને સુખન અથવા શિખામણને સાંભલનાર થયો હતો. (ફરવરદીન યસ્ત ફ. ૯૫ મો).

૩૪૪ તે નર સ્પિતમાનના ખાનદાનનો મેદયોમાહ છે, જે દીનની મારફતે વાકેશી મેલવનારો, અને (સુખી) જીંદગી મચ્છનસે છે; મજદએ જીંદગી ગુજરવાના કામોમાં જે ખુબીભરેલું (તે કરવાને તથા તે મુજબ જીંદગી ગુજરવાને) કાએદાઓ જાહેર કીધા છે. (યજ્ઞને હા ૫૧ ફ. ૧૯)

૩૪૫. પેતેરસ્પના એ છોકરા હતા; એક પોરૂશસ્પ એક આરાસ્તિ; પોરૂશસ્પથી જરથોસ્ત દરગા હિદધનીશમાં (?) જનમ્યો, આરાસ્તિથી મેદયોમાહ જનમ્યો.† (યુસ્તી ખુન્દહેશ સફા ૭૯ મો).

† યુસ્તીવાલી ખુન્દહેશમાં એ વાક્ય ... છે. તે મારી પાસેની એક પુરાણી ખુન્દહેશમાં ..... છે. એ રીતે છે. એ પેહલવી હુરેકે લખેલાં નામોને પાછલથી પાજંદ હુરેકે વાંચતાં ભુલ થઈ છે. પેહલવી નકલનાં વાક્યને હાલ સુધીના વાંચનારાઓએ મિન પોરૂશસ્પ જરથોસ્ત વલ્ દરગા હિદધનીશ વાંચ્યો છે. મારી પાસેની નકલમાં મિન પોરૂશસ્પ જરથોસ્ત એ વદરીગાહ અનુદધનિશ લખેલો છે. એ બેહુ

થયા. જરથોસ્તનો આપ પોરુશસપ તથા તેનો કાકો આરાસત કાઈ દીને જરથોસ્તી થયા હોએ એવું લખાણ અવસતા મધેથી મલતું નથી. કદાચ જરથોસ્તની પેગમબરીના વખતમાં તેઓ હૈ-યાત નહી હોએ અથવા તો (જે માનવું મુશ્કેલ લાગે છે કે) તેઓ જરથોસ્તી દીનથી એહલાએદા રહેલા હોએ. જરથોસ્તના (પોતાના ?) તરાણ છોકરાઓ નામે ઇમ્મતવાસન ઉર્વતતનર તથા હવ-રેઓઝ (ખુરશેદચેહર) તેની દીન ઉપર એતેકાદ લાવ્યા હતા. જો મેદયોમાહ પેહલો શાગેરદ હતો તો એ ત્રણે છોકરાઓ ૧૪ માં, ૧૫ માં તથા ૧૬ માં હતા. સપેતમાન ખાનદાનનો કાઈ ઘિમી-થવત ૧૮ મો શાગેરદ હતો. એ ઘિમીથવત કોણ હતો તે જાણાતું નથી. મેદયોમાહનો એક છોકરો નામે અશસ્તુ જરથોસ્તનો ૬૦ મો શાગેરદ થયો હતો.

૨ નોદરનુ ખાનદાન.*

જરથોસ્તના ઘણા કુવતમંદ શાગેરદો નોદરના ખાનદાનમાંથી નીકળ્યા હતા. તેમાંનો મુખ્ય પાદશાહ કએ ગુસ્તાસ્પ હતો. કએ ગુ-નકલોમાં ભુલ થએલી લાગે છે. એને જરથોસ્ત એ નોદરગા હુદીનીહ (=જરથોસ્ત જે નોદરના ખાંદાનનો અને નેક દીનવાલો) વાંચવો જોઈએ. જરથોસ્તને ફરેદુનના ખાંદાનનો ગણેલો છે તેને બદલે હિયાં નોદરના ખાં-દાનનો કહેલો છે. એને નોદર પોતે પણ ફરેદુનનો પ્રપૌત્ર હતો. જુવો સફે ૩૧ મો નોટ ૬ હી; સ્યાવક્ષનામું સફે ૨૪૮ મો નોટ ૪૫ મી. (ખીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

* કેયાની વંશનદ સધલા પાદશાહો સુધીના, અરજનરૂપ સિવાયનાં, સધલા ઇરાની કે તુરાની પાદશાહોને બુન્દહેશને કેતાબમાં એ નોદરના ખાંદાનનાં ગણેલા છે. જરથોસ્ત પેગમબરની પેહડી પણ જેમ આપરા દસ્તુરો એજ ખાન્દાનથી ગણતા આવેલા છે તેમ એ કેતાબમાં ગણી છે. કાઈ પાદશાહો પોતાને ફરેદુનની ઓલાદના, કાઈ મીનોએહરની ઓલાદનાં તો કાઈ એરચની ઓલાદના ગણે છે તો કાઈ નોદરથી પોતાની પેહડી ગણાવે છે. તો પણ તેઓનું મુલ એકજ છે. ગુસ્તાસ્પને અવસ્તામાં નોદરના ખાન્દાનનો કહેલો છે તેમ જરથોસ્તને પણ પેહલવી બુન્દહેશનમાં નોદરના ખાન્દાનનો કહેલો છે (સફે ૨૮૩ મો નોટ ૩૪૫). બુન્દહેશનમાં આગલા ના-માકીત થએલા દસ્તુરોની વંશાવલી આવેલી છે. તેમાંથી તે સધલા દસ્તુરોને મીનોએહરની ઓલાદથી ઉતરેલા જણાવ્યા છે. આપરગાનના દીવાન્યામાં જરથોસ્તની વંશાવલી આપેલી છે તે ફરેદુન આયવયાન સુધીની છે, તેમજ દીનકરદ કેતાબમાં બી છે. સફે ૩૧ મે ની નોટ ૬ હીમાં જરથોસ્તની પેહડી આપી છે તે દીનકરદ કેતાબને આધારે છે. (ખીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

શ્તાસ્પ નામનો કેઆની પાદશાહ જરથોશ્તના જમાનામાં બલખ ઉપર પાદશાહી ચલાવતો હતો. આવાં યશ પ્રમાણે^{૩૪૬} કચ્છે ગુ-શ્તાસ્પ નોદરના ખાનદાનનો હતો. જરથોશ્તનો મદદગાર કચ્છે ગુ-શ્તાસ્પ થયો હતો તે યજ્ઞશનેના ૪૬ માં હા ૩૪૭ ઉપરથી દીસે છે. આવાં યશ ઉપરથી ચોક્કસ દીસે છે કે^{૩૪૮} જરથોશ્તે કચ્છે ગુશ્તાસ્પને હોરમજ્દી જરથોશ્તી દીન ઉપર એતેખાર લાવતો કીધો હતો. ફરવરદીન યશ ઉપરથી જાણાએ છે કે કચ્છે ગુશ્તાસ્પ જરથોશ્તનો ૨૦ મો શાગેરદ હતો. કચ્છે ગુશ્તાસ્પે જરથોશ્તી દીનને વાસતે શુ કીધું હતું તે વીશે એ ફરવરદીન યશમાં કેહ છે કે^{૩૪૯} તેણે (કચ્છેગુશ્તાસ્પે) હોરમજ્દી જરથોશ્તી દીનને પોતાની ખાનુ અને પોતાની મદદથી કબુલ કીધી હતી યાને તે દીનને કારણે પોતાની

૩૪૬. તેણીને (અર્દ્રીસરને) હયુખના ખાનદાનવાલાઓએ અને નોજરના ખાનદાનવાલાઓએ યાદ કીધી; હયુખ્યાનોએ ઇષ્ટી (યાને દોલત) આહી અને નોજરયાનોએ ઘોડાને લગતી ઝડક આહી; તે માંગવા પછી જલદીથી હયુખ્યાનો દોલતવાલા થયા, અને નોજરયાનોએ પોતે આહોસો પ્રાયદો મેલવ્યો; અને તેઓમાં ગુશ્તાસ્પ આએ દેશો મધેનો સહથી સરસ ઘોડાને લગતી ઝડકવાલો (ઝડકવાલા ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇ અચ્છો લગાયક) થયો. (આવાં યશ્ત ક. ૯૮ મો.)

૩૪૭. ઓ જરથોશ્ત ! કોણ છે તારો અશો દોસ્ત, (તારાં આએ દીન ફેલાવવાના) મહાભારત કામમાં મદદ કરવાને ? અથવા તે કોણ છે (જે તારી દીન) જાહેર કરવાને ઇચ્છે ? (જવાબ) ખરેખર તે મદદગાર અથવા કામને સરંજામ પોહચાડનાર કચ્છેગુશ્તાસ્પ છે !

(યજ્ઞશને હા ૪૬ પ. ૧૪ મો.)

૩૪૮. તેથી તેણે (જરથોશ્તે) આએ સુરાદ માંગી કે ઓ ખુખી-વાલી, ઘણીજ કાયદેમંદ અને ખાલેસ અર્દ્રીસર ! આએ સુરાદ તું મને અખશ કે હું લોહરાસ્પના જોરાવર પુત્ર કચ્છે ગુશ્તાસ્પને દીનના મત પ્રમાણે, દીનના વચન પ્રમાણે અને દીનના કામ પ્રમાણે ચલાવું.

(આવાં યશ્ત ક. ૧૦૪).

૩૪૯. જુવો સફો ૧૯૪ મો નોટ ૨૦૫ મી.—જે (કચ્છે ગુશ્તાસ્પે) તે મજાબુતી પામેલી પવિત્ર અને હસ્તી ધરાવનારી (દીનને) હુનુઓના તાખામાંથી જોડવી અને તેને વચે ખેશનારી, ખુલંદ રોશનીવાલી, અદીથી દુર રેહનારી, અશોષવાલી, ગોસ્પંદથી તથા વનસ્પતીથી તૃપ્તિ પામેલી (આખાદીવાલી) અને ગોસ્પંદ તથા વનસ્પતીથી ખશનુદી પામેલી કીધી. (ફરવરદીન યશ્ત ક. ૧૦૦ મો.)

ખાબુ તથા મદદ વાપડવાનો તેણે દેડાવ કીધો હતો. એ દેડાવ મ-
માણે કએ ગુસ્તાસ્પને ગોશયસ્તમાં લખ્યા મુજબ ૩૫૦ કુટલાએક
દેવપરસ્ત પાદશાહે સાથે લડાઈ કરવી પડી હતી. જેવો કે અશતી,
જેવો કે અરજસ્પ, જેવો કે દરશીનીક, જેવો કે તાંધવદ, જેવો કે
સ્પિનજઉરશક. એ સરવે હાકેમો વરેધક તથા ખ્યઓન્ય નામના
મુલકોના હતા. એ મુલકો માંહેલો છેલ્લો ખ્યઓન્ય કદાચને ચીનાઈ
તારતરી હશે એવું લાગે છે. આપણુ શાહનામાં ઉપરથી જાણ્યે
છઈએ કે ગુસ્તાસ્પે અરજસ્પની* સાથે લડાઈ કીધી હતી જે અ-

૩૫૦. (કએ ગુસ્તાસ્પે દ્રવાસ્પની આરાધના કીધી અને ચાલું)
કે હું લડાઈમાં હાંકી કાઢડું (ભેગા થઈ લડવા આવેલા) આઠ હરીફોને
(તેઓમાં) (૧.) વીસ્પથઉર્વ-અસ્તીનો છોજો વીસ્પથઉર્વ જે પોહલી ટોપ
વાલો મોટી ધાલવાલો અને મોટી ગરદનવાલો છે જેના સાતસો ઉઠો તેની
પાછલ લશ્કર ગેરદીમાં આવેલાં છે; તેમજ હું લડાઈમાં હાંકી કાઢડું
ઘાટક ખ્યોન (ચીનાઈ તારતરી)ના (૨) અરજસ્પને; તેમજ લડાઈમાં
હાંકી કાઢડું દેવોને પુજનાર (૩) દર્શીને તેમજ હું મારી કાઢડું બદદીન
(૪) તાંધવતને; તેમજ હું દેવોને પુજનાર (૫) સ્પિનજ ઉરશકને; તેમજ
હું પોહચાડું નેક તરીકામાં. (૬) વેરેધક અને (૭) ખ્યઓન્યના દેશોના લે-
કોને; તેમજ હું ફતેહ મેલવું (૮) ખ્યઓન્યના દેશો ઉપર.

(ગોશ યસ્ત ફ. ૩૦-૩૧).

* ગુસ્તાસ્પ તથા અરજસ્પ વચેની, એ લડાઈનું બ્યાન, એક પે-
હલવી કેતાબમાં આવેલું છે. ડાકટર દસ્તુર જામાસ્પજી મીનાચેહરજી દસ્તુર
જામાસ્પ આસાનાની પાશે, સંવત ૧૩૭૭ તથા યજ્ઞદજરદી સને ૧૯૦
માં નક્ક કરાએલી એક પુરાણી પેહલવી કેતાબ છે, જે અધ્યાદગારે
જરીરાનને નામે એલખાએ છે. એ કેતાબ અસલ ધરાનમાં લખાએલી
કોઈ કેતાબ ઉપરથી નક્ક થએલી છે. તે અસલ કેતાબ ધરાનમાં ક્યા
વખતમાં લખાઈ હશે તે ખાતરી પુર્વક જણાયું નથી. પણ એ કેતાબ
મધેની બાબત જેતાં એટલુ તો ચોક્કસ દીશે છે કે મરહુમ શીરદોશી તુસી
વાલુ શાહનામુ લખાયું તે વખત આગમજની એ ચોપડી લખાએલી છે.
સખ્ય ગુસ્તાસ્પ તથા અરજસ્પ વચેની એ લડાઈનો જે એહવાલ અધ-
બાદગારે જરીરાનમાં આવ્યો છે તેવોજ એહવાલ શાહનામા મધેથી મલે
છે, બલકે એ લાડાઈને લગતો એહવાલશાહનામામાં એજ ચોપડી ઉપરથી
લખાએલો લાગે છે. એ પેહલવી ચોપડીનો સાર નીચે પ્રામાણે છે અને
તે શાહનામાને તદન મલતો છે:—ગુસ્તાસ્પે પોતાના છોકરાઓ તથા ભા-
ઈઓ અમીર ઉમરાઓ સાથે આવે ખાલેસ માજદયસની દીન કબુલ
કીધી તે વીશેની ખબર જયારે, ખ્યોનાનના રાજકર્તા અરજસ્પને પડી ત્યારે

રજસ્વ ચીનનો ખાકાંન હતો. હિયાં ચીન તે ચીનાઇ તારતરીનો મુલક સમજવો જોઈએ છે. પણ અરજસ્મ સીવાએ બીજા પાદશાહો સાથે પણ કએ ગુસ્તાસ્પને લડાઈ કરવી પડી હતી જેઓના નામો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અવસતા મધે આવેલાં છે. કએ ગુસ્તાસ્પને મોટી લડાઈ ઉપલા સરવે હાકેમો કરતાં અરજસ્વ સાથે વધારે કરવી પડી હતી અને તેમાં એક ગુસ્તાસ્વ ફતેહ પાંખીઓ હતો તે આવાં

તેથી તે ઘણાજ ના ખુશ થયો અને પોતાના બે સરદાર વીદરફશ જાહુ અને નામખાસ્તે હજારાનને એક પરવરતે (નામુ) આપીને ગુસ્તાસ્વ પાશે મોકલ્યા કે તેણે આએ નવો ધરમ પાછો તજી દઇને પોતાના આપીકા અસલી ધરમને પાછું વલગવું. જે તે ગુસ્તાસ્વ પાછો પોતાના અસલી ધરમને પકડે તો તેને બેહદ ખમનો ભેટ કરવાની લાલચ અરજસ્વે આપી હતી અને અગર જે નવો ધરમ નહી તજેતો મોટાં લશકર સાથે બલખ ઉપર ચઢડાઈ લાવવાની ધમકી આપી હતી. આએ નામુ વાંચી ગુસ્તાસ્વે અરજસ્વને, ઉપલા બધે અમલદારો વીદરફશ તથા નામખાસ્ત મારફતે પાછો એવો જવાબ વાલ્યોકે તેની એવી લાલચ તથા ધમકીથી તે તથા તેને લગતાઓ આએ જરથોશ્તી દીન કદીખી પાછા તજનાર નથી. અને તેઓ અરજસ્વની સાથે લડવાને તયાર છે.

બધે તરફથી લશકરની તયારી ચાલી. અરજસ્વ મોટી ફોજ સાથે ચઢડી આવ્યો. ગુસ્તાસ્વે પોતાના રાહનુમા દસ્તુર જમાસ્વ ખીતાશને પોતાની નજદીક બોલાવ્યો અને તે લડાઈનું સેવટ પરીણામ શું આવશે, કયાનીઓ મધેથી ફોજ અને કેટલા માર્યા જશે તે વીશેનો ખુલાસો જણાવા માંગ્યો. જમાસ્વ ખીતાશે, ઘણી આજ્ઞા કાણી અને ના ખુશીથી તે લડાઈનું પરીણામ ગુસ્તાસ્વની આગલ જાહેર કીધું. તેમાં તેણે એવું જણાવ્યું કે એ લડાઈમાં ગુસ્તાસ્વના ભાઈઓ જેવા કે જરીર, પાતખુ સરે વગેરે અને ગુસ્તાસ્વના ફરશાવર્ત વગેરે છોકરાઓ મલીને ૨૩ ગુસ્તાસ્વના કુટુંબીઓ તથા ખેશીઓ માર્યા જશે. આએ જમાસ્વ ખીતાશની નાખુશ આગાહીથી ગુસ્તાસ્વ ઘણો ગમગીન થઇ ગયો. જમાસ્વ, જરીર, પાતખુસરેએ, ફરશાવર્ત અને તેહમતન અસ્પંદયારે તેને ઘણી હીમત આપી. ગુસ્તાસ્વે પોતાના ભાઇ જરીરને લશકર આરાસ્તે કરવા ફરમાવ્યું. અને એ લડાઇ ચાલી તેમાં બધે બોરદુના હજારો માનસો માર્યા ગયા. સેવટે અસ્પંદયાર તથા જરીરના છોકરા બસ્તુરને હાથે ગુસ્તાસ્વની પુરી ફતેહ થઇ. એ તમામ એહવાલ લગભગ શાહનામાને મલતો છે. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર.)

યશત ઉપરથી નજર આવે છે^{૩૫૧}. યજ્ઞસ્તેના ૧૨ માં હામાં^{૩૫૨} જ્યાં નરથોસ્તના નામોચા શાગેજ્ઞેના નામો લેવાનું કરણ આવે છે ત્યાં ફરશોસ્તર તથા જામાસ્પની સાથે કઞ્ચેગુસ્તાસ્પનું નામ પહેલાં લીધામાં આવે છે. નરથોસ્તે કઞ્ચેગુસ્તાસ્પને હોરમજદી નરથોસ્તી દીન ઉપર ફરવતાં જે તકરારો કીધી હશે તે વિશ્તાસ્પ નામાં મધે નોંધાએલું હશે એવું જણાયે છે, કંઞ્ચેજે ૨૧ ગુશ્કોના નામો આપણી પાસે રહેલાં છે તેમાંનો, કોઈના લખવા પ્રમાણે ૧૦ મો, બીજાના લખવા પ્રમાણે ૧૧ મો તથા તરીજના લખવા પ્રમાણે ૧૪ મો ગુશ્ક વીશ્તાસ્પ વીશેનો હતો. એ ગુશ્કમાંનો કેટલોએક ભાગ હાલમાં મોજુદ રહેલો છે, તેને આજે આપણુ વીશ્તાસ્પ યશત કહીએ છઈએ અને તેના ૮ કરદા છે. તે મધે વીશ્તાસ્પના બેઠા ઉપર નરથોસ્તે જે આફરીન કીધી છે તેની બીના આવેલી છે અને તેની અખારત ઘણી ગુચવાણુભરેલી છે.

૩૫૧. તેણીને (અર્દાસૂરને) યાદ કીધી ખુલ્લું દરજ્જાના (અથવા ખુલ્લું દાનેશ ધરાવનાર) કઞ્ચે ગુસ્તાસ્પે ફરજદાનુ નદીના કીનારા ઉપર; .....તેથી તેણે તેણીની પાસેથી આએ મુરાદ ચાહી કે એ ખુખીવાલી ઘણીજ ફાયદેમંદ અને ખાલેસ અર્દાસૂર ! મને તું આએ મુરાદ બખ્શ કે હું, બદદીન તાંશ્રવંતને, દેવપરસ્ત પેશનને અને દરવંદ અરજાસ્પને આએ લગાડના મેદાનમાં લશકરોની વચ્ચે મારનાર થાવું.

(આવાં યસ્ત ફ. ૧૦૮ મો.).

તેણીને (અર્દાસૂરને) ઈજ વન્દરેમન (ઈન્દરીમાન*) ને લગતા અરજાસ્પે, વોરકશ દર્થાની નજદીક.....તેથી તેણે તેણીની પાસે આએ મુરાદ ચાહી કે એ ખુખીવાલી ઘણીજ ફાયદેમંદ અને ખાલેસ અર્દાસૂર ! મને આએ મુરાદ બખ્શ કે હું જોરાવર કઞ્ચે ગુસ્તાસ્પ અને ઘોડાની પીઠ ઉપર બેસી લડનાર જઈરિવઘરિ (જરીર)ને મારનારો થાવું, અને તેમજ હું ધરાની દેશોમાંના પચાશ-શો ઘણાં, શો-હજાર ઘણાં, હજાર-દશ હજાર ઘણા અને દશ હજાર અસંખ્ય ઘણાં માનસોનો નાશ કરું. પણ તે ખાલેસ અર્દાસૂરે તેને તે મુરાદ નહીં બખ્શી.

(આવાં યસ્ત ૪. ૧૧૬-૧૧૮).

૩૫૨. જુવો સફે ૧૬૪ મો નોટ ૧૪૨ મી.

* શાહનામામાં ઈન્દરીમાન નામે અરજાસ્પનો છોકરો જણાવેલો છે. અરખંદયારે તેને, તેનાબાઈ કેહરમ સાથે રોઈનદેજમાં માર્યા હતા. આએ જગોએ એ વન્દરેમઘનિશ (ઈન્દરીમાન) અરજાસ્પના બાપ અથવા વડીલનું નામ હોએ. (ખીજવાર પ્રગટ કરનાર)

ગુસ્તાસ્પ પછી તેનો ભાઈ જરેવર (જરીર), જરથોસ્તનો ૨૧ મો શાગેરદ થયેા હતો, તે ફરવરદીન યસ્ત ઉપરથી ૩૫૩ જણાએ છે. કએ ગુસ્તાસ્પે અરજસ્પની સાંએ લડાઈ ચલાવી હતી તે લડાઈમાં ગુસ્તાસ્પની ઓરકુથી તેના ભાઈ જરેવરે મુખ્ય ભાગ સ્વીધો હતો, તે આવાં યસ્ત ૩૫૪ ઉપરથી જણાએ છે. કએ ગુસ્તાસ્પનો છોકરો તેહ-મતન અસ્પંદયાર જરથોસ્તનો ૪૮ મો શાગેરદ થયો હતો. કએ ગુસ્તાસ્પની રાણી હુતઓસ નામની હતી તે રાંમ યસ્ત ઉપરથી ૩૫૫ પુરવાર થાએ છે.* તે રાણીનો એતેકાદ પોતાની હોર-મજદી જરથોસ્તી દીન ઉપર જરથોસ્ત લાવી શક્યો હતો તે ગોશ ૩૫૬ તથા અશીશંગ યસ્ત ૩૫૭ ઉપરથી જણાએ છે. જરથોસ્તે કએ ગુસ્તાસ્પની રાણીને જરથોસ્તી દીન પોતે કપુલ કરાવાની ઘણી

૩૫૩. અરો જઈરિવધરિ (જરીર)ના ફરોહરને અમે યાદ કરીએય.
(ફરવરદીન યસ્ત ૫. ૧૦૧).

૩૫૪. તેણીને ઘોડાની પીઠ ઉપર બેસીને લડાઈ કરનાર જઈરિ-વધરિએ (જરીરે) વેહદાઇતી નદીના કીનારા ઉપર.... આરાધી તેથી તેણે તેણીની પાસે આએ મુરાદ ચાહી કે એ ખુબીવાલી, ઘણીજ કા-યદેમંદ અને ખાલેસ અર્ધાસર! મને તું આએ મુરાદ બખશ કે હું આઠ બોએરાંવાલા પેશોઅકહુને, દેવપરસ્ત હુમયાકને અને દરવંદ અરજ-સ્પને લડાઇના મેદાનમાં લશકરો વએ મોર (આવાં યસ્ત ૬. ૧૧૨-૧૧૩).

૩૫૫. તેને (રામને) આરાધ્યો, હુતઓસએ, જે ઘણા બાઇઓવાલી અને નોજરયાનના ખાનદાનની,..... અને તેથી તેની પાસે તેણીએ ચાહું કે હું થાઉં ચહવાએલી અને માન પામેલી ઘણાણી કએ ગુસ્તા-સ્પના ઘરમાં.
(રામ યસ્ત ૫. ૩૫-૩૬).

* આફરંગાનના દીબાચામાં ગુસ્તાસ્પની રાણી તરીકે કતાયુનતું, નામ આવેલું છે, તે શાહનામા ઉપરથી લીધેલુ લાગે છે. શાહનામામાં જ-ણાવ્યા પ્રમાણે એ કતાયુન રમના કએસરની છોકરી હતી. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર).

૩૫૬. (ગોશ પાસે જરથોસ્તે ચાહું) કે હું, બલી અને આઝદે (મોટાં ખાનદાનની) હુતઓસને દીનના મત પ્રમાણે, દીનના વચન પ્ર-માણે અને દીનના કામ પ્રમાણે ચલાવું, અને જે (હુતઓસ) મારી મા-જદયસની દીન ઉપર દીસ આપે અને તે દીનનો અબ્યાસ કરે અને તે મારાં કામની બલી વખાણુ કરે.
(ગોશ યસ્ત ૫. ૨૬ મો).

૩૫૭. જુવો ઉપલી નાટ ૩૫૬ મી તથા અશિસ્વંધ યસ્ત ૬. ૪૫-૪૬.

ઈતેજરી રાખી હશે, કાંઁજે પાછલા જરથોશ્તનામાં પ્રમાણે પેલા અસ્પેસીહાનો બીજો પગ જે તેના પેટમાં ધુસી ગયો હતો તે બાહાર કાઢાડવાની એ શરત જરથોશ્તે કીધી હતી કે જો કઁગુશ્તારૂપ પાદશાહી જ્ઞાનાનખાનામાં તેને જવા દેઈ, તેની રાણી હુતઆસને, જરથોશ્તી દીન બહાલ રખાવાની પરવાનગી આપે તોજ તે પગ તે બાહાર કાઢાડી આપે. એ ઉપરથી જાણુએ છે કે જરથોશ્તને પકી રીતે માલુમ હતું કે આરતો ધરમની વાકેશી મેલવે તો પછી મરદોમાં તે વાકેશી ફેલાવાની ઘણી મેહેનત પડે નહી, કાંઁજે મરદો પેહલાં બચાં હોએ છે અને બચાંઆ પોતાની માએની ગોદમાં જે શીષે છે તે પ્રમાણે તેઆ મોઠા માટીડા થઈને ચાલે છે, વાસતે મરદાને પછવાડેથી શીખાડવાની મેહેનત આછી કરવી હો-એ તો તેઆની માએઆને પેહલેથી શીખાડી મેલવી. છેવે નોદરના ખાનદાનનો વીસ્તઉડે નામનો જરથોશ્તનો ૩૫ મો શાએરદ થયો હતો.†

૩. હવોગવનું ખાનદાન

ત્રીજું નામીયું ખાનદાન હવોગવનું હતું. તે ખાનદાનવાલાઆ જરથોશ્તના સઉથી સરસ ચેલા હતા. મેદ્યોમાહ જરથોશ્તનો પેહલો ચેલો હતો, પણ તે હવોગવના ખાનદાનવાલા બે નામીયા શાગેરદાના જેટલો જરથોશ્તને ઉપયોગી નહી હતો. કઁગુશ્તારૂપે જરથોશ્તને ઘણી કુમક તથા મદદ કીધી હતી પણ લોકોને ધરમ સમજાવાના કામમાં તે ઘણો ઉપયોગી નહી હતો. એ કાંમને સાફ હવોગવ ખાનદાનના બે ભાઈઆ, જરથોશ્તને બીજા ચાર હાથ જેવા ઉપયોગી થઈ પડ્યા હતા. એ ખાનદાનવાલાઆને નોદરના ખાનદાન વાલાઆ કરતાંબી સરસ ગણ્યા છે, એવો સાર આવાં યશ્ત ઉપરથી^{૩૫૮} કાઢાડવા માંગીએ તો સેહલથી કાઢાડી શકાએ છે. યજ્ઞશનેના ૫૧ માં હામાં જ્યાં મેદ્યોમાહ તથા કઁગુશ્તારૂપની દાસતી

† જુવો સ્યાવશ નામું, સફા ૨૪૮ મો નોટ ૪૬ ચી.

૩૫૮. જુવો સફા ૨૮૫ મો નોટ ૩૪૬ ચી.

તથા મદદની કેશીએત જણાવી છે ત્યાંજ^{૩૫} ફરશોસ્તર તથા જમાસ્પ નામના હવોગવ ખાનદાનના બે ભાઈઓ વીશે બેયાન આવે છે. ૫-જશનેના ૧૨ માં હામા^{૩૬} જ્યાં જરથોસ્તના નામીયા દાસતો તથા શાગેરદાના નામ જણાવ્યાં છે ત્યાં કએ ગુસ્તાસ્પની સાથે આવે બે ભાઈઓ નામે ફરશોસ્તર તથા જમાસ્પના નામે પણ જણાવેલાં છે. એ લોકોએ પછવાડેથી જરથોસ્તની દીન કબુલ કીધેલી લાગે છે. મેદયોમાહ પેહલો, જરથોસ્તના ત્રણ છોકરાઓ ૧૪ માં, ૧૫ માં તથા ૧૬ માં, કએ ગુસ્તાસ્પ ૨૦ મો, જરેવર ૨૧ મો, અને અસ્પનદયાર ૪૮ મો શાગેરદ હતો, તથા ફરશોસ્તર ૫૧ મો તથા જમાસ્પ પર મો શાગેરદ હતો. એઓના ખાનદાનનું નામ અવસ્તામાં હવોગવ તેમજ હવોવ લખાએ છે, તે ઉપરથી ફારસીમાં એઓને ફરશોસ્તર હખુબ, તથા જમાસ્પ હખુબ એવે ઓલકાએ ઓલખે છે. એ બે ધણીઓ જરથોસ્તની. સદ્માં

૩૫૯. હખુબના ફરશોસ્તરે મને ભાગ્યશાલી સુંદર તન (હખુબ્યાનની છોકરી હવોવી) દેખાડ્યું (નજર કીધું), જેણીને ભવી દીનને માટેની તેણીની ઇચ્છા સર્વ શક્તિવાન અહુરમઝદ અખશે, અને તમે (મને સાંભળનારાઓ તેણીની) અશોધની ઉપરની ખાહેશ મેલવવાને માટે તેણીને (આએ નવી દીનમાં) સ્વીકારો.

એ હખુબના જમાસ્પ ! તે ડાહપણ અને આખાદીનું સુખ, અશોધની મારફતે તેઓ પસંદ કરેય કે જેઓ બહુમન (ભક્ષામન)નાં રાજને (શક્તિને) જાણનારા છે; એ અહુરમઝદ ! તે (બહુમનનું રાજ) તું મને અખશ કે જેથી (હું અને મને સાંભળનારાઓ) તુંને ખુશાલ કરી શકીએ.*

(યજ્જને હા ૫૧ ફ. ૧૭-૧૮).

* એ ફકરામાં જમાસ્પને .𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 તથા .𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 .𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 મેલવવાની ભક્ષામણ જરથોસ્તે કીધી છે. આવાં યસ્તના ૯૮ માં ફકરામાં હખુબ્યાનોએ (ફરશોસ્તર તથા જમાસ્પે), .𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 મેલવવાને આહ્વાન છે. ત્યાં પણ એ .𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 નો અર્થ (𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 થી ઉત્પત્તો)—ફારખી, આખાદીનું સુખ—લેવો, હું દુરસ્ત ધાર છું—સફે ૨૮૫ મે, નોટ ૩૪૫ મીમાં, એ .𐬵𐬀𐬯𐬭𐬀𐬎 (ઈષ્ટી) નો અર્થ દોલત કીધો છે, તેને બદલે, ઉપલો અર્થ વધારે બંધ બેસતો લાગે છે. એ હખુબ્યાનો દેવચરનો સાથે, તંગીને નાશ કરીને, ફારખીના વધારાને માટેજ, લડયા હતા (ખીછ વાર પ્રગટ કરનાર).

૩૬૦. જુવો સફે ૧૬૪ મો નોટ ૧૪૨ મી.

દાખલ થયા તેના એશારા યજ્ઞશનેના ૪૬ માં હામાં^{૩૬૨} પણ મલે છે. આવાં યજ્ઞ પ્રમાણે^{૩૬૨} જામાસ્પે કેટલીએક લંકાઈઓમાં દેવોને માર્યા હતા. જામાસ્પ ઘણો દુર આગાહ હતો અને પોતાની દાનાઈથી ઘણીએક બાબતોનો ખુબ અંદેશા કરીને આવતો બી-નાઓને વાસતે આગમચથી ધારણા કરતો હતો, અને તેમાં તે શવતો હતો, તેથી એવી કેહવત આપણામાં રહી છે કે જામાસ્પ હકીમ પોતાની જાંમમાં જોઈને તમામ ચીજોની અગમચેતી કરતો હતો, અને તે સરવે અગમચેતીઓની તેણે એક કેતાબ બનાવી હતી જે આજે જામાસ્પીને નામે ઓલખાએ છે. જામાસ્પ દુરથી જોનારો હતો, તે આવાં યજ્ઞના ઉપલા ફકરા ઉપરથી પુરવાર થાએ છે. અવસ્તામાં તેને દેનજામાસ્પ કહેલો છે, એટલે કે દાંના જામાસ્પ, અને તે ઉપરથી આપણે તેને હકીમ કહીએ છઈએ. ફરશોસ્તરે જરથોસ્ત પાસેથી તાલીમ લીધી હતી અને તેઓ વચે સવાલ જવાબો થયા હતા. તેના થોડો એક ભાગ આજદીન સુધી આપણી પાસે જલવાઈ રહેલો છે. યજ્ઞશનેના ૭૧ માં હામાં ફરશોસ્તરે જરથોસ્તને જે સવાલો કીધા હતા તેનું ખેયાન આવેલું છે. ફરશોસ્તરના છોકરા હુશ્યઓથૂન તથા ખાદએન જરથોસ્તના ૫૪ માં તથા ૫૫ માં શાગેરદો થયા હતા, અને જામાસ્પનો છોકરો હૃહૃહૃવૃહૃહૃ ૫૬ માં તથા તેનો છોકરો વરેશન ૫૭ માં શાગેરદ થયા હતા.

૩૬૧. ઓ હયુબના ફરશોસ્તર ! ત્યાં તું ઉદાર દીક્ષના મદદગારો સાથે જ; તેઓ સાથે (તું જ કે) જેઓને આપરે દુન્યાના સુખ તરીકે પસંદ કરીએય, (ત્યાં તું જ કે) જ્યાં અશોઈ સાથે આરમઘતિ (દીન ઉપર ભલાં મન સાથની તાબેદારી) વસે છે, અને જ્યાં બહમનની ખાહેશ સાથનું રાગ છે, જ્યાં અહુરમજ્દ પોતાની મરજી મુજબના મકાનમાં રહે છે, જ્યાં તમારે સારું અર્જમાન (વજન સાથેના ગાથાઓ) હું ગાવશ, નહીં અનર્જમાન (વગર વજનના ગાથાઓ), ઓ હયુબના જામાસ્પ ! (યજ્ઞશને હા ૪૬ ક. ૧૬-૧૭).

૩૬૨. તે (અર્દાસીર) ને જામાસ્પે, જ્યારે લશકરની સફાઈ દુરથી આવતાં ખુરા અને દેવચસ્તોનાં લશકરને જોયું ત્યારે..... આરાધી તેથી તેણે આએ મુરાદ ચાહી કે ઓ ખુબીવાલી અને ઘણીજ શાયદેમંદ અને ખાલેસ અર્દાસીર ! તું મને આએ મુરાદ બખશ કે જેમ બીજા તમામ ધરાનીઓએ ફતેહ મેલવી તેમ હું (આએ દેવચસ્તો ઉપર) ફતેહ મેલવું. (આવાં યજ્ઞ ૫. ૧૮-૧૯ માં.)

૪. ખીજ નામીયા શાગેરદો.

ઉપર જણાવેલા ત્રણ નામીયા ખાંનદાંનવાલાઓ સીવાએ ખીજઓએ બી જરથોસ્તની ખોરકુ થઈને તેને કીમતી મદદ આપી હતી. ધરાનના પાદશાહ કએગુશ્તારપે દીન કબુલ કીધી અને તેની રાણી હુતઓસે દીન કબુલ કીધી તથા તેના બેટા અસ્પંદ્યારે દીન કબુલ કીધી અને એ તરણુડે જણાએ દીન કબુલ કરવાની શરતે, પાછલાં જરથોસ્તનામાં પ્રમાણે અસપે સીહાના ગરક થઈ ગએલા ચાહારે પગો માહેલા ત્રણ પગ જરથોસ્તે બાહાર કાઢાડ્યા હતા. એવો બનાવ બન્યા પછી ધારવુંજ જોઈએ કે ધરાનની ઘણી-ખરી રેઅતે બી જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી હતી, વાસતે ફરવરદીન યશ્તમાં જે શુમારે ૨૦૦ નામો આવેલાં છે, તે એવા જરથોસ્તીઓનાં હોવાં જોઈએ કે જેઓએ જરથોસ્તી થઈને તેને ખાસ કીમતી મદદ કીધી હોએ. એવા મદદગારો માહેલા, ત્રણ નામીયા ખાંનદાંનવાલા શખસોના નામો ઉપર જણાવ્યામાં આવ્યાં છે. તે સીવાંએ ખીજ કેટલાએકોની તારીફ ફરવરદીન યશ્તમાં નોંધાએલી છે.

૮ માં સએન વીશે કહે છે કે તેણે ૧૦૦ શાગેરદોને શીખાડ્યા હતા^{૩૬૩}.

૫૮ માં વોહુનેમગને વીશે કહે છે કે તેણે ઘણી ઉંઘ લેવાની મનાઈ કીધી હતી તથા પરીકોની સાંએ તે થયો હતો^{૩૬૪}.

૫૯ માં માંથવાકને વીશે કહે છે કે તેણે કેટલીએક બદી તાલવાની કોશેશ કીધી હતી^{૩૬૫}.

૩૬૩. અહુમરતૂતના અશે સએનના ફરોહરને અમો યાદ કરીએય જે આએ જમીન ઉપર પેહલો ૧૦૦ શાગેરદોવાલો થયો હતો. (ફરવરદીન યશ્ત ફ. ૯૭ મો).

૩૬૪. અવારઓશત્રીના અશે વોહુનેમડ-હના ફરોહરને અમો યાદ કરીએય—ખરાય ઉંઘની, ખરાય ઉપદેશોની, ખરાય અઓઇત્ર (કામો) ની અને ખરાય પરીઓની સાંએ થઈને (તેમનો નાશ કરવાને લીધે). (ફરવરદીન યશ્ત ફ. ૧૦૪).

૩૬૫. સીમએજના અશે માંથવાકનાં ફરોહરને અમો યાદ કરીએય જે એરવદ (ઉશ્તાદ) અને હમિધપત (આતશની પાસખ્યાની કરનાર અથવા આતર વખશી) હતો, જેણે સઉથી પેહલાં, હોશ (બુધી)ને ખરાય કરનારાઓ, ગાથાઓને બગાડનારાઓ, આશમોઘો, અપવિત્ર લોકો, અહુ તથા રતુની સરદારીને નહી માનનારાઓ, બયંકાર લોકો અને ફરોહરોને ખરાય કરનારા (?) ઓ મધેનાઓને માર્યા હતા—અશેમાં ખપનારાઓએ ફેલાવેલા આજર અથવા નુકસાનની સાંએ થવાને. (ફરવરદીન યશ્ત ફ. ૧૦૫).

૧૪ મો કરસ્તને વીશે કહ છે કે તે તેહમતન તથા દેલાવર હતો,
જેનાં ઘરમાં અશીસ્થંગ યજ્ઞદની અરકત હતી^{૩૬૬}.

૧૬૮ મા ઉસમાનર વીશે કહ છે કે તે કટલીએક બદીઓની સાંખે
થયો હતો^{૩૬૭}.

૫. જરથોસ્તના શાગેરદોના નામો.

ફરવરદીન યસ્તમાં જે પ્રમાણે, એક પછી બીજાના નામો
આવેલાં છે, તે પ્રમાણેના જરથોસ્તના શાગેરદોના નામો અતરે દાખલ
કરવામાં આવ્યાં છે કે તે ઉપર વધારે તપાસ કરવાને બની આવે
અને પેહલવી કેતાબોમાં તેઓ વીશે કાંઈ મલી આવે તો તે અ-
જવાલાંમાં લાવવાને બીજાઓને જોગવાઈ મળે. એકજ ખાંદાંનના
વધારે પુરૂશોના નામો દરેક ખાંદાંનના મુખ્ય પુરૂશના નામના
પેટામાં, અથવા એકજ નામના એકથી વધારે પુરૂશોના નામો
એક સરખા નામના શખસના પેટમાં, પણ અતરે જણાવેલાં છે.

કરદો ૨૪ મો.

૧ લો મધ્યો-માઓડ-હ (મેદીઓમાહ) આરાસ્તયનો. (ક. ૯૫) †

૬૦ મો અપૂસ્તુ, મધ્યો-માઓડ-હિ (મેદ્યો માહનો) (ક. ૧૦૬).

૨૧૫ મો મધ્યો-માઓડ-હ, અપરમૂતનો. (૫. ૧૨૭).

૩૬૬. જાઉર્વંતના છોકરા અશો જોરાવર, માંદ્રમાં જુજાણવેલા કા-
નુન પ્રમાણે ચાલનારા, મજબુત હથિારવાલા અહુર મજદી કરસ્તનાં ફરોહ-
રને યાદ કરીએય, જેનાં ઘરમાં ભાગ્ય શાલી હકુમત ચલાવનારી અશિસ્થંગ
દાખલ થઈ હતી. (ફરવરદીન યસ્ત ક. ૧૦૬—૧૦૭).

૩૬૭. પએષતડ-હના અશો અને ખુબ સુરત ઉસ્માનરના ફરો-
હરને, સગાંઓમાં ફેલાએલા દવેશોની સાંખે થવાને વાસ્તે-યાદ કરીએય.
(ફરવરદીન યસ્ત ૫. ૧૨૦ મો).

† એ ફકરા, ફરવરદીન યસ્તનાં, જે ફકરામાં એ નામો આવેલાં છે
તેના સમજવા.

કરદો ૨૫ મો.

- ૨ એ અસ્મો ખન્વત્ (૬.૮૬).
 ૩ એ અષ્નો ખન્વત્ } (આરાસ્તયનાં છોકરા ?)
 ૪ થો ગવયાન્
 ૫ મો પર્પત્-ગાઓ, ક્રાતનો છોકરો.
 ૬ ઠો વોર્ણસ્તિ (વોર્ણ-અસ્તિ), સ્ત્રવ્યાયનો.
 ૭ મો ધસ્વજ્ઞ, વરાજનો છોકરો.
 ૮ મો સઝેન, અહમ્-સ્તુતનો છોકરો. † (૬.૮૭).

* જરથોસ્તનો પેહલો શાગેરદ મેદયોમાહ હતો, તે ફરવરદીન ય-સ્તના ૯૫ માં ફકરા ઉપરથી તેમજ પેહલવી ખુન્દહેશને ઉપરથી ખુલ્લું જાણાયે છે. મેદયોમાહ પછી તરતેજ આએ અસ્મો-ખન્વત્ નામ આવે છે. એ શખસ કોણનો છોકરો અથવા કયા ખાન્દાનનો હતો, તે વિશે કશું લખાણ હાલ સુધીમાં કેરેથી મળ્યું નથી, પણ હોરમજ્ઞદ યસ્તના છેલ્લા એક ફકરા ઉપરથી, તથા વિસ્તારપ અથવા હાદોખ્ત યસ્તમાં આવેલા એજ ફકરા (વેસ્તરગારડમાં ૨૨ મી યસ્તના ૩૭ મા ફકરા) ઉપરથી જાણાયે છે કે એ શખસ પણ જરથોસ્તનાં કામમાં મોટા મદદગાર તથા તેના શાગેરદોમાંનો એક હશે, અને તેટલાજ વાસતે હોરમજ્ઞદ યસ્તમાં:—અહે-નર્શ અપઓનો પ્રવપીમ્ યજમછદે યો અસ્મો ખન્વાઓ નામ.....વાલો ફકરો લીધો હોય. એ ફકરા ઉપરથી જાણાયેય કે એ અશો નરનાં ફરો-હરને પેહલાં યાદ કીધા પછી ખીજા અશો તથા જરથોસ્તી દીન ઉપર ઈમાન લાવેલાઓના ફરોહરોને યાદ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તેમ કરવાનું કારણ, એજ ફકરા ઉપરથી, એવું જાણાયેય કે એ અસ્મો ખન્વત્ પ-વિત્ર માંધ્ર જાણવામાં તેનો શુભાર કરવામાં તથા લોકોમાં તેમને ગ્રહીત કરવામાં થણા ચહડતા દરજ્જાનો હોવો જોઈયે (ખીજા વાર પ્રગટ કરનાર).

† આફરીને રખીયવનમાં એ શખસને ૧. જરથોસ્તેપિતમાન, ૨. કએ વીસ્તારપ, ૩. જમારપ, ૪. ફરોશ્તર—એ ચાર નામો પછી, ૫ મો, સઝેન-અહમ્ સ્તુદાન કરી લખેલો છે. ફરવરદીન યસ્તના ૯૭ માં ફકરામાં એને ૧૦૦ શગેરદોના ઉસ્તાદ જાણાવેલો છે. ઉપલી આફરીનમાં પણ એને એરવદો, હાવેસ્તો, દીન ચાશીદારો અને દીન આમુખ્તારો, માનપદો, વીસપદો, જંદપદો, દેહપદો, અને જરથુસ્તરોતુમેની સાથે યાદ કીધો છે. એની પછી ૬. યલે અસ્પંદયાર, ૭. કએ અન્તસ્તર (અરદેશર=વેહમને અસ્પંદયાર), ૮. મેદયો માહે આરાસ્તાન, ૯. વરસ્ન હંગ ઉરશાન, ૧૦ અરદેશર બાપકાન, ૧૧. આદરબાદ મારસ્પદાન, ૧૨. આદરબાદ જરથુસ્તરાન, અને ૧૩. અનો-શીરવાન (નોરોરવાન) ખુસરોએ કવાદાન, એટલા શખસોના ફરોહરોને યાદ કીધાં છે. (ખીજા વાર પ્રગટ કરનાર.)

- ૯ મો ક્ષિદ્ય, (અદ્દમ-સ્તુતનો ?).
 ૧૦ મો ઉસ્માનર, પએષતનો છોકરો.
 ૧૬૮ મો ઉસ્માનર, પએષતરૂઢનો. (ક. ૧૨૦).
 ૧૧ મો વોહુ-રઓયરૂઢ (બેહરોજ), ધ્રાન્યનો.
 ૧૦૭ મો વોહુ-રઓયરૂઢ, વરકસાનનો. (ક. ૧૧૩).
 ૧૨ મો અષો-રઓયરૂઢ ધ્રાન્યનો.
 ૧૩ મો વરેસ્મો-રઓયરૂઢ "
 ૨૦૯ મો વરેસ્મો-રઓયાઓ, પેરેથુ-અદ્દમનો. (ક. ૧૨૬).
 ૧૪ મો ઇસત-વાસ્ત્ર, જરથુસ્ત્ર * (જરથુસ્ત્રીનો). (ક. ૯૮).
 ૧૫ મો ઉર્વતત્નર. " "
 ૨૧૬ મો ઉર્વતત્નર, અપરજ્ઞતનો. (ક. ૧૨૭).
 ૧૬ મો દૈરે-ચિથ (ખુરશેદચેહર) જરથુસ્ત્રીનો.
 ૧૭ મો દએવો-તબિ, તખ્મ (તેહમ) નો.
 ૧૮ મો થિમિથ્વત્, સ્પિતામ (સપેનતમાન) નો છોકરો.
 ૧૯ મો દાઓરૂઢ, જર્ઠરિતનો છોકરો.
 ૨૦ મો કવિ વીસ્તારપ (કએ ગુસ્તારપ.†) (ક. ૯૯).
 ૨૧ જર્ઠરિવધરિ (જરેવર, જરીર ‡) (ક. ૧૦૧).
 ૨૨ મો યુપ્ત વધરિ.

* જુવો સફા ૧૬૦ નોટ †

† જુવો સ્થાવક્ષનામું સફા ૨૪૫ મો નોટ ૫૩ મી. શાહનામામાં જણાવ્યા મુજબ ગુસ્તારપના ૩૮ છોકરાઓ અને અર્ધબાદગારે જરીરાનમાં લખવા પ્રમાણે ગુસ્તારપના છોકરાઓ તથા બાદઓ મલીને ૨૩ જણ, જરથોસ્ત્રી દીનને લગતી અરજરપ સાથની લડાઈમાં માર્યા ગયા હતા. તેઓ મધેથી ફક્ત એના સાત છોકરાઓના નામો શાહનામા મધે નીચે પ્રમાણે મળે છે :—અરદેશર, શીદરપ, નીવજર, પેશુતન, નો-શાદ, ફરશીદવરદ અને અસ્પંદયાર. (ખીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

‡ જરીર, એ કએ લોહારપનો છોકરો અને કએ ગુસ્તારપનો બાઈ. અર્ધબાદગારે જરીરાન તથા શાહનામા મધે જણાવ્યા પ્રમાણે એ જરીર, જરથોસ્ત્રી દીનને લગતી તુરાની અરજરપ સાથની પેહલી લડાઈમાં કએ ગુસ્તારપના લશકરનો વડો સિપેહસાલાર હતો. એ લડાઈમાં મુખ્ય ભાગ એણે લીધેલો તેથી ઉપલી પેહલવી કેતાબ અધબાદગારે જરીરાન એટલે જરીર નામાનું નામ એના નામ ઉપરથી રાખવામાં આવેલું જણાયે છે. એ લડાઈમાં જરીર અરજરપના લશકરના સરદાર ખીદરશને હાથે માર્યો ગયો હતો. (ખીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

૨૩ મો સીરઓક્ષન.

૨૪ મો. કેરેસઓક્ષન

૨૫ મો વંનાર.

૨૬ મો વરાળ.

૭ મો ધરવત્, વરાળનો છોકરો. (ફ. ૯૬).

૨૭ મો બુઝિસ્તવફ-હ.

૨૮ મો બેરેન્ઝયસ્તિ=બેરેન્ઝ-અસ્તિ

૨૯ મો તીઝ્ઝયસ્તિ=તીઝ્ઝ-અસ્તિ

૩૦ મો પેરેથ્ઝયસ્તિ=પેરેથ્ઝ-અસ્તિ

૩૧ મો વીઝ્ઝયસ્તિ=વીઝ્ઝ-અસ્તિ *

} ચારે ભાઈઓ ?

૩૨ મો નપત્ય. (ફ. ૧૦૨).

૩૩ મો વળ્ઝરપ=વળ્ઝ-અરપ } બંધે ભાઈઓ.

૩૪ મો હબારપ-હબ-અરપ

૩૫ મો વિસ્તવર નઓતઘ્યાન (ગસ્તહમ, નોદરનો.†)

૩૬ મો ફરશ-હાંમ-વરેત (ફરશીદવરદ.‡)

૩૭ મો ફષો-કરેત.

૩૮ મો આતરેવનુ (આદરવન)

૩૯ મો આતરે-પાત (આદરપાદ)

૪૦ મો આતરે-દાત (આદરદાદ)

૪૧ મો આતરે-ચિથ (આદરચેહર)

૪૨ મો આતરે-ખરેનહ-હ (આદરખુરેહ.)

૪૩ મો આતરે-સવરહ-હ (આદરસુદ)

૪૪ મો આતરે-ઝનુ (આદરઝન્દ)

૪૫ મો આતરે-દજહુ (આદરદેહ)

૪૬ મો હુધ્યઓથન. (ફ. ૧૦૩)

} આઠે ભાઈઓ ?
ગુસ્તારપના છોકરા ?

૫૪ મો હુધ્યઓથન, ફપઓરત્રયનનો. (ફ. ૧૦૪).

* ૨૨ થી ૩૧ સુધીના નામવાલા શખસો પ્રખ્યાત કયાની ગુસ્તારપ શાહ તથા જરીરના ભાઈઓ હોવા જોઈએ. પેહલવી ખુન્દહેશ્તેમાં કયાની ખાન્દાનની વંશાવલી આપેલી મળે છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કએ લો-હરાસ્પથી વિસ્તારપ, જરીર તથા ખીજ ભાઈઓ જનમ્યા હતા; પણ તે કેટલા અને કયા તે તેમાં ખુદલું જણાવેલું નથી. અઘખાદગારે જરીરાનમાં પાતખુસરએ અર્તા એટલે બહાદુર પાતખુસરો કરીને એક નામ આપેલું છે—તેને ગુસ્તારપનો ભાઈ જણાવેલો છે. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર).

† એ નોદરના છોકરા ગસ્તહમનું નામ છે. જુવો સ્યાવક્ષનાયું, સફા ૨૪૮ મો નોટ ૪૬ ખી. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર).

‡ અઘખાદગારે જરીરાનમાં એ નામ પ્રરશાવર્તે અથવા ફરશ-હન્વર્તે કરીને મળે છે. તે શાહનામાવાલો ફરશીદવરદ ગુસ્તારપનો છોકરો છે.

૪૭ મો પિપ્પ્યઓદન.

૪૮ મો તખ્મ-સ્પેન્તો-દાત્ત (તેહમતન અસપંદીઆર.)

૪૯ મો અસ્તવધરિ (અસ્તુર, વસ્તુર.*)

૫૦ મો કવારજમ્. (ગુરજમ્ ? કચે અર્જન ?)

નોટ.—૨૦ માં કચે ગુસ્તાસ્પથી છેક ૫૦ માં કવરજમ સુધીનાં ૩૧ નામોવાલા શખસોનાં આપનાં નામ જણાવેલાં નથી, માત્ર ૩૫ માં વિસ્તવરને વાસતે કેહ છે કે તે નોદરનાં ખાનદાનમો હતો અને ખીજાં સરવે નાંમો ઘણું કરીને આપનાં નામ સાથે આવે છે તેથી કેટલાએક ધારે છે કે કચે ગુસ્તાસ્પથી કવરજમ સુધી ૩૧ એ પુરૂશો નોદરના ખાનદાનનાં હશે જે ખાનદાનનો કચે ગુસ્તાસ્પ હતો. વલી ૨૧ માં જ-ધરિવધરિને વાસતે આપણે જાણીએ છઈએ કે તે કચે ગુસ્તાસપનો ભાધ જરેવર છે, અને વલી ૪૮ માં તખ્મ સ્પેન્તો-દાતને વાસતે ખી આપણે જાણીએ છઈએ કે તે કચે ગુસ્તાસપનો બેટો તેહમતન અથવા ર-ધનતન અસપંદયાર છે, વાસતે એવું ગુમાન જાય છે કે એ ૩૧ એ શખસો સરવે નોદરનાં ખાનદાનનાં હશે. એ ઉપરથી ધારવામાં આવે છે કે કચે ગુસ્તાસ્પનાં ભાધઓ, બેટાઓ, ભત્રીજાઓ ઈત્યાદી જેઓએ જર-થોસ્તી દીન કમુલ કરી તેનો ફેલાવો કરવામાં શામેલગીરી કીધી હોય તેઓનાં આએ ૩૧ નાંમો હશે.

* અસ્તવધરિ, જરીરનો છોકરો. અઈઆદગારે જરીરાનમાં એવું નામ અસ્તુર તથા વસ્તુર કરી મલે છે, જે અસ્તવર તથા વસ્તવર ખી વાંચી શકાયે. ઘણા આગલા વખતમાં ખી પેહલવીના ઘણા શખ્સો, પેહલવી વાંચણ કહણ હોવાને લીધે, ખોટી રીતે વંચાયેલા જોવામાં આવે છે, તેમ આએ શખસના નામના વાંચણમાં થયેલું છે. પેહલવી બોલ અસ્તુરનો વસ્તુર થાયે તો તે કાયદાસર ગણી શકાયે, પણ વસ્તુરમાનો વ પેહલવીમાં ન બો વાંચી શકાયેય, તેથી અને પ્રીરદોસીએ શાહનામું લખ્યું તે વખતે ખી એ અઈ નામ શું છે, તેની વાકેશી નહી હોવાતે લીધે, એ ખોટી રીતે નસ્તુર વાંચેલું શાહનામામાં મલે છે. અઈઆદગારે જરીરાન તથા શાહનામા પ્રમાણે એ જરીરનો છોકરો હતો. એ બેહુ કેતાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ અસ્તુરે (શાહનામાના નસ્તુરે) પોતાના પિત્રાધ ભાધ અસ્પંદયારની સાથે મલીને પોતાના આપ જરીરનાકીનામાં, અરજસ્પના ભાધ ખીદરફશને માર્યો હતો; એ બેહુ ચોપડીઓમાં આવેલા ઇશારા ઉપરથી એવું ખી જણાયેય કે ગુસ્તાસ્પે પોતાની છોકરી હુમાએ સાથે એના નેકાહ કીધા હતા. (ખીજા વાર પ્રગટ કરનાર).

- ૫૧ મો દ્રપઓશ્ત હવોવ (હપુઅનો છોકરો.)
 ૫૪ મો હુપ્યઓશ્ત } દ્રપઓશ્તયનનો. (૫. ૧૦૪).
 ૫૫ મો ખાદએન }
- ૫૨ મો જામાસપ હવોવ.
 ૫૬ મો હડ-હઉર્વડ-હ, જામાસપનનો.
 ૫૭ મો વરેખ, હડ-હઉરપિનો.
- ૫૩ મો અવારઓશિત્ર (હવોવ=હપુઅનો છોકરો ?)
 ૫૮ મો વોહુ-નેમડ-હ, અવારઓશિત્રનો.
- ૫૪ મો હુપ્યઓશ્ત, દ્રપઓશ્તયનનો, (૬. ૧૦૪)
 ૪૬ મો હુપ્યઓશ્ત. (૬. ૧૦૩)
- ૫૫ મો ખાદએન, દ્રપઓશ્તયનનો
 ૫૬ મો હડ-હઉર્વડ-હ, જામાસપનનો.
 ૫૭ મો વરેખ હડ-હઉરપિનો.*
 ૧૨૫ વરિન, વાગેરેજનો ૧૩૭ મો વર્ન.
- ૫૮ મો વોહુ-નેમડ-હ, અવારઓશિત્રનો.
 ૧૨૨ મો ગએવનિ, વોહુ-નેમડ-હનો (૬. ૧૧૫).
 ૧૧૨ મો વોહુ-નેમડ-હ કતુનો (૬. ૧૧૪).
- ૫૯ મો માંથવાક, સીમએજિનો. † (૬. ૧૦૫).
 ૧૨૭ વહ્મએ-દાત, માંથવાકનો. (૬. ૧૧૫).
- ૬૦ મો અપસ્તુ, મધ્યો-માઓડિ-હ, (મેદીઓમાહીનો.) (૫. ૧૦૬)
 ૬૧ મો અવરેશ્તપડ, રાશ્તરે-વધેન્તિનો.
 ૬૨ મો બુઘ, દાજગરાસ્પિનો.
 ૬૩ જ્યહુર્વેત્ (દાજગરાસ્પિનો ?)
 ૬૪ કરસ્ન જ્યહુર્વેધયિનનો.
 ૬૪ મો કરસ્ન જ્યહુર્વેધયિનનો.
 ૬૫ મો વીરાસ્પ, ૬૬ મો આજ્ઞત, ૬૭ મો. દ્રાથોધ.
 ૬૫ મો વીરાસ્પ, કરેસ્નયનનો. (૫. ૧૦૮).
 ૬૬ મો આજ્ઞત, કરેસ્નયનનો.
 ૬૭ મો દ્રાથોધ, કરેસ્નયનનો.

* એ નામ આફરીને રખીવનના ૯ મા ફકરામાં વર્ન હંગઉરશાન કરીને આવેલું છે. જુવો સફા ૨૯૫, નોટ † (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર)-
 † જુવો સફા ૨૯૩ નોટ ૩૬૫.

૬૮ મો વડ્-હુ, અર્ધ્યનો.

૯૨ મો હામ-અરેમ્નો, વડ્-હુએનો.

૬૯ મો અર્ધ્ય, વ્યાખનનો.

૭૦ મો દારયત્-રથ.

૭૧ મો પ્રાયત્-રથ.

૭૨ મો સ્કારયત્-રથ.

૭૩ મો અર્શવત્ (ફ. ૧૦૯).

૭૪ મો વ્યર્શવત્=વિ-અર્શવત્ } ત્રણ ભાષાઓ ?

૭૫ મો પઠતિ-અર્શવત્ }

૭૬ મો અમ્મુ }

૭૭ મો અમ્મુ }

૭૮ મો દ્રાય }

૭૯ મો પઠતિ-દ્રાય }

૮૦ મો પઠતિ-વડ્-હુ.

૮૧ મો પ્રપાવક્ષ.

નોટ.—૭૦ માંથી ૮૧ સુધાનાં ૧૨ નાંમો આપના નાંમ વગરનાં છે. ૭૦ થી ૭૨ સુધાનાં તરણ શખસો ભાષાઓ હશે. તેમજ ૭૫ સુધાનાં તરણ જનાઓથી ભાષાઓ હશે. ૬૯ માં અર્ધ્યને માટે કેહ છે કે તે માજદય-સ્નાનોમાં ધણોજ કોશેશ કરનારો હતો, વાસતે તેની પછીનાં નામ દીધેલા ૭૦ થી ૮૧ સુધાનાં તેના ભાઈ, બેટા ઇત્યા ભતરીજ હોએ.

૮૨ મો નેમો-વડ્-હુ, વએધયડ્-હનો.

૮૩ મો વીસધ' (કાણનો ?) (ફ. ૧૧૦)

૮૪ મો અપાવડ્-હુ, બિવન્ડડ્-હનો.*

* (૧) એ અપાવડ્-હુ બિવન્ડડ્-હ, (૨) નંબર ૮૫ વાલો જરો-દડ્-હુ પઠરિશ્તી, (૩) નંબર ૧૬૯ મો સિપતિ ઉસ્પાસ્તુ, (૪) નંબર ૧૭૦ વાલો એરેજરાર્ષ ઉસ્પાસ્તુ, (૫) નંબર ૧૭૯ વાલો હ્વસ્પ, (૬) નંબર ૧૮૦ વાલો અથ્વરસ્પ, (૭) વીરતાર્ષ યશ્તના ૪ ઠા ફકરામાં આવેલો પે-ષોતનુશ, (૮) ફરવરદીન યશ્તના ૧૩૧ મા ફકરામાં આવેલો અદ્રએરથ નરવ, (૯) ફરવરદીન યશ્તના ૧૩૮ મા ફકરામાં આવેલો, પ્રધાક્તિ ખુન્ય, (૧૦) નંબર ૧૬૬ મો અધેમ્ યહમાષ ઉસ્ત, (૧૧) નંબર ૯૯ મા વાલો અથવજદડ્-હ પોદ્ધધાક્તયન, અને (૧૨) નંબર ૧૬૭ માવાલો યોષસ્ત પ્રધીન, એ શખસોના નામ બે પેહલવી કેતાબોમાં નીચે પ્રમાણે મળે છે :—

૮૫ એ જરો-દૃઃદુ, પદરિશ્તીરનો.

૮૬ મો નેરેમ્યજ્દન, આશ્વ્યોજિનો.

પુનઃહેરનેમાં, અવસ્તામાં જણાવેલા ૭ કૈશવરો (ખરો)ના રદો (વડા ધર્મ ગુરૂઓ)નું બ્યાન આવેલું છે. તે બાબમાં તેઓના નામો ભુલ ભરેલી રીતે વાંચેલાં મળે છે. એ નામો, ઉપર જણાવેલા શખસોના છે, અને તે નીચે મુજબ છે :—

૧. અરજેહનો રદ, *arjehno* એ પરી રીતે એ નામ અશશવંગહ—એ—વેવંદાન (=વેવંદનો છોકરો અશશવંગહ) વંચાવું જોઈએ.

૨. સવેહનો રદ *savahno* એ નામ હવાજર દંગહર—એ—પરીશ્તીરો અથવા હુજરદેહ—એ—પરીશ્તીરો (પરીશ્તીરનો છોકરો હુ—જર—દેહ) વાંચી શકાએ.

૩. ફરદદશનો રદ, પેહલવી હુરફેગસ્તગાહ *farid-dash* સેપીતો-ઇત ઉસ્પોસ્તાન લખેલો છે, તે અવસ્તાના રિપતિ ઉસ્પોસ્તુનો છે.

૪. વીદદશનો રદ, *vid-dash* અધરીજરાસ્પ ઉસ્પોસ્તાન, એ પણ જંદ એરેજરાસ્પ ઉસ્પોસ્તુને બરોબર મળતો છે.

૫. વોર અરેશ્તનો રદ, *var ashast* એ હવસ્પ; એ પણ જંદ હવસ્પને મળતોજ ખરી રીતે વાંચેલો છે.

૬. વોરજરશ્તનો રદ, પાજંદ હુરફે, એક ગુની નકલમાં *var-jarast* (=ચથા-વાઈન), અને બીજી એક ગુની નકલમાં *var-jarast* (=ચથવાકે), કરીને લખેલો મળે છે. જંદ *var-jarast* ને પેહલવીમાં એકે,=તારે, જયતવર-વાઇન (ચાર ઘોડાવાલો) તો બીજાએ તારે-ચક્ર (=ચેહાર વાઈન) અથવા *var-jarast* (=ચેહાર વાક), વાંચ્યો તથા લખ્યો હોય; વલી વખત જતાં કોઇએ પેહલાને જંદ અક્ષરે *var-jarast* ને બદલે ખોટી રીતે *var-jarast* અને બીજા બોલને *var-jarast* અથવા *var-jarast* ને બદલે ખોટી રીતે *var-jarast* વાંચવા તથા લખવાની ભુલ કીધી છે. અસ્પને બદલે તેનો બીજો બોલ વાઇન અથવા વાક, વાગ કે વાજ કોઇએ પેહલાંથીજ વાંચ્યો લાગે છે અને તેનો અર્થ, અસ્પની માફક, ઘોડાનો થઈ શકે છે.

પુનીરસ અને બીજી તમામ અશોધની પેદાયશનો રદ જરથોસ્ત ને કહેલો છે. પુનીરસ કૈશવર મધે આવેલી બીજી જગ્યાઓના રદ તરીકે, પુનઃહેરનેમાં નીચલા શખસોને જણાવેલા છે.

૭. કંગદેજ બામીનો રદ, પેશીતન વિસ્તારપાન છે જેને વીરતારપ યરતના ૪ ઠા ૫કરામાં, કેખશરની માફક ખેઆજર તથા અમર્ગ, જણાવેલો છે. એ ધની ચતરમીને નામે બી ઓલખાએ છે.

૮૭ મો એરેશ્વરતુ, અરનો.

૮૮ મો કસુપતુ, અરનો.

૮૯ મો કૃષ્.

૧૧૩ ર્થ (૧. ૧૧૯)

૯૦ મો અસ્તવત્-એરેત.

૧૪૯ મો અસ્તવત્-એરેત, ૨૨૫ મો અસ્તવત્-એરેત.

૮. સૌકવસ્તાન અથવા સેગસ્તાનનો રદ અગ્રેરથે પશંગ છે. વલી એજ ક્રેકાણે એને ગોપત-મલકા અથવા ગોપતશાહ કરીને બી કહેયો છે. એજ કેતાબના બીજા એક બાબમાં ગોપતશાહને અગ્રેરસનો છોકરો જણાવેલો છે. ફરવરદીન યશતના ૧૩૧ મા પ્રકારમાં તથા બીજા જગોએ એને નરવનો અધ્યક્ષ કરીને કહેલો છે. જુવો સ્યાવક્ષનામું, સફે ૨૫૧ મો નોટ ૫૧ મી, સફે ૨૫૯ મો નોટ ૬૧ મી.

૯. દરે પેસાનસીહ (=પીસીન)નો રદ, ફરતાશે ખુમ્બીકાન છે. એ ઉપર જનાતેલો ફરધાક્ત ખુમ્બ છે. ફરવરદીન યશતમાં એને એશમ દેવની સાંમે લડતો જણાવેલો છે, તેજ મુજબ ખુન્દહેશનેમાં પણ મલે છે.

૧૦. રોદે નાવતાકનો રદ — ખુન્દહેશનેમાં અમેશમે યામા હુશ છે. એ નામ અવસ્તામાં — ખુન્દહેશનેમાં લખેલો હોયો બેધએ, તેને પાછલથી પાજંદ હુરફે પાછો લખતાં બગાડીને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમેશમે યામા હુશ લખેલો છે. એ હકીકત લખ્યા પછી,

ખુન્દહેશનેમાં જણાવેય કે, — વને જવીતબેશ ધરાનવેજમાં, આવેલું છે, અને ઉર્વતદનરે જરથોસ્ત વરેજમ કર્દનો રદ હતો. અને

વીવંગહાનનો નરસી, મોદરનો તુસ, ગોદરજનો ગેવ, બધરજદ અને પોહરધાક્તનો છોકરો અશવજદ અને સામ, ફરશક્તને વખતે સોશ્યોશનાં મદદગાર થશે.

દાદસ્તાને દીનીની ૮૯ મી પુરસેશમાં ખુનીરસ ખંડનાં ૭ રદોનું બયાન આવેલું છે. તેઓના નામો ઉપલાં સાથે સરખાવતાં કંઈક હેરફેર છે, અને તે નીચે મુજબ છે :—

૧. ગોશ્તે કૃષ્ણન્યાન; ૨. અવસ્તામાં જણાવેલો ખમાયુશત, ઉપલાજ કૃષ્ણનનો છોકરો; ૩. ફરધાક્ત ખુમ્બીકનો છોકરો; ૪. અશવજંગ પુરધક્તીનો છોકરો; ૫. વનેજવીદબેશ; ૬. ગોપતશાહ; ૭. પતશહુતન (વીશ્તારપનો છોકરો), જેને ચતરમ્યાન બી કહે છે.

એઓ ૭ મધેથી છેલ્લા બેનીજ હકીકત, એ કેતાબ લખનાર મરહુમ માનુશચેહરે ગોશ્તે જમે આપી છે, અને પેહલા પાંચને વારતે, એ મરહુમ ખુલ્લા દીલથી લખે છે કે “ એઓ વિશે મેં કંઈ હકીકત આપી નથી, સખબકે તેઓ વિશેની કસી હકીકત હું જાણતો નથી.”

નોંદ—૯૦ માં અસ્તવત્-એરેતથી ૨૫ મો કરદો તમામ થાય છે, અને ૨૬ મો શર થાય છે, આગલ ચાત્રતાં જોષ્ઠું કે અસ્તવત્-એરેત નામનો એક શખસ રસતાખેજ કરવાને આવનાર છે, તે શખસથી ૨૫ મો કરદો ખતમ કીધો ત્યારે તો એમ ધારવું જોઈએ કે મેદયોમાહથી શર થતી અને અસ્તવત્-એરેતથી આખર થતી દીપમાં જરથોસ્તના તમામ મદદગારોના નામો આવી ગએલાં હોવાં જોઈએ. પણ ત્યારે ૨૬

એઓ મધેનો ૧ લો શખસ ગોશ્તે કર્યાન છે. એ નંબર ૬૭ મા વાલો યોધસ્ત કર્યાન છે ૨ જાને વાસ્તે અવસ્તાવાલો એવી નીશાની આપીને લખેય કે એ એજ કર્યાનનો છોકરો ખમાયુશત છે. એ પરથી જણાએય કે એ ગો-શ્તેકર્યાનનો ભાઈ હોવો જોઈએ. એ ધનીને જ્યારે અવસ્તાવાલો ખમાયુશત લખ્યો છે ત્યારે તો અવસ્તામાંથી એ નામ મલતું જોઈએ, એવી ઉમેદથી ડ્રાઈબી બારીક બીન અબ્યાસી અવસ્તામાંથી એ નામ શોધવા મંડી જાએ; પણ તેને એજ નામ અવસ્તામાંથી મલવાનું નથી, સખખ એ નામના પેહલવી ઇ-મલાને ખોટી રીતે વાંચવાથી તેના વાંચણમાં ભુલ થએલી છે. મારી પાસેની એક ઘણી પુરાણી દાદસ્તાને દીનીની કેતાખમાં એ નામ ખાજંદ હુરકે .^{۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰} કરી લખેલું મલે છે. અત્રેના સઘલા દસ્તુરો પાસેની દાદસ્તાને દીનીમાંથી, ૮૮, ૮૯ તથા ૯૦ મી પુસ્તેશો ગુમ થએલી હોવાથી, તેઓમાં એ નામ કેમ વાંચ્યું હશે તે જાણી શકાતું નથી. ડાકટર વેસ્ત પાસેની નકલમાં એ બોલ .^{۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰} વાંચેલો છે, એ નામ પણ અવસ્તામાં મલતું નથી. મારી પાસેની ઘણી પુરાણી યુન્દહેસ્તેની એ ન-કલોમાં એ શબ્દ, ઉપર નંબર ૧૧ મા મધે જણાવેલો રોદે નાવતાકનો ૨૬, અવસ્તાવાલો અષેમ્ યહમાઇ ઉશ્ત છે. યુન્દહેસ્તેમાં પેહલો બોલ અશેમ્ રહી ગએલો મલી આવે છે અને દાદસ્તાને દીનીમાંથી એ નામનો પેહલો ભાગ અશેમ નીકલી જવા સાથે, જંદ બોલને પેહલવી હુરકે લખેલા યહમાઇ ઉશ્તને એકે ખમાયુશત અને બીજાએ યખમાયુશત વાંચ્યો-તેથી ભુલ થઇ છે. ડાકટર વેસ્તે, તેને એ બોલ દાદસ્તાનમાં ય-ખમાયુશત મલયા છતાં, યુન્દહેસ્તેમાં આવેલા એ નામને આધારે, મારી માશકજ એ બોલને ઉપલા અષેમ્ યહમાઇ ઉશ્ત સાથેજ મેલવ્યો છે.— ૩ જો ખુમખીકનો છોકરો ફરધાક્ત ઉપર આવી ગયો છે.—૪ ઠો અશ-વજંગ, પોરધાખસ્તીનો છોકરો એ નંબર ૯૯ વાલો શખસ છે. ૬ ઠો ગોપતશા એ ઉપર આવેલા અધરથને બદલે છે. યુન્દહેસ્તેમાં એને સોકવ-સ્તાન અથવા સેજસ્તાનનો ૨૬ કહેલો છે. દાદસ્તાનમાં એને વાસ્તે જણાવે છે કે એ ગોપતની જમીનનો સરદાર છે અને તે વેહદાર્તી નદીના કીનારા પાસે આવેલી છે; ધરાનવેજમાં બી એજ સરદારનો અમલ છે અને હધ-

માં કરદાથી વલી ખીજાં નામો શરૂ થાય છે અને તે ખલાસ થયા પછી ૨૭ મો કરદો શરૂ થાય છે, તે ઉપરથી એવું લાગે છે કે જરથોસ્તના મદદગારોના તરફ તખ્તઓ કીધેલા હશે, તેમાંના પેહલામાં તો જરથોસ્તના નામીયા શાગેરદોનાં નામો આવી ચુક્યાં તેથી એ રીપમાં જરથોસ્તનાં પોતાનાં વખતનાં શાગેરદોનાં નામો હોય એવું અટકલી શકાય છે અને ત્યાર પછી થનારા શાગેરદોનાં નામો ૨૬ માં કરદામાં અને વલી તેઓની પછી થનારા નામો ૨૭ માં કરદામાં આવ્યાં હોય એવી ધારણા થઈ શકે છે.

૨૬ મો કરદો.

૯૧ મો ગમ્બોપિવડ-હુ. (ક. ૧૧૧).

૯૨ મો હાંમ્-ખરેતર વડ-હવામ્, તખ્મનો.

૯૩ મો સ્તઓતર, વહિસ્ત અખ્ય.

૯૪ મો પોઉરધાક્તિ, દતાવએન્યનો.

૯૫ મો અયો-અસ્તિ, પોઉરધાક્તિયનનો.

૯૬ મો વોર્ધસ્તિ,

૬ ઠો વોર્ધસ્તિ, સ્તઓયનો.

યાંશ ગાવની સંભાલ રાખવાનું કામ એના સ્વાધીનમાં છે. ૭ મો પતશહુ-તન કંગદેજનો સરદાર છે. તે કંગદેજ, આનદે સ્યાવક્ષે બનાવેલો છે અને તેને બામીએ કાઉસાન કરીનેખી ક્રેહ છે. એ ૭ ઉપરાંત કેખસરોને માટે લખે છે કે તે ઈરાન અને તુરાનના દેશોમાં, પાહડો મધેના ખુરજે બાલેસ્ત ઉપર સરદાર છે.

ઉપલા ચોકસ દાખલાઓ ઉપરથી જણાશે કે આજથી આશરે ૪૦૦ થી ૫૦૦ વરસ ઉપર નકલ થયેલી પેહલવી કેતાબોમાં પણ અવસ્તામાં આવેલા શખશોના વીરોશ નામો ખરી રીતે લખાએલાં જોવામાં આવતાં નથી. જ્યારે પેહલવી બોલાતી તથા લખાતી ભાષા તરીકે ચાલુ હશે તે વખતે અવસ્તામાં આવેલાં ઉપલાં તેમજ ખીજા નામો, અવસ્તાના હુરફને બદલે પેહલવી હુરફે કદાચ ખરી રીતે લખાએલાં હશે, પણ પાછલા વખતમાં જે વખતે અવસ્તાની વાકેરી તદ્દન નહીં હશે, તેમજ પેહલવી ભાશાની વાકેરી ખી ઘણી ઓછી થઈ ગઈ હશે, તે વખતના નકલ નવે-સોએ, પેહલવી હુરફે લખાએલાં, અવસ્તા મધેના પુરોશોના તથા શેહરોના કે ખીજાં સ્ત્રીઓના વિરોશ નામોને પાછાં જદ અથવા પાજદ હુરફે લખવાની કોશિશ કીધેલી છે. તેમ કરવામાં તે નકલ નવેસોએ, પોતાના વખતનાઓને તેમજ પોતાની પછીનાઓને, તેવાં નામો ઉકલાવવાની સેહલાઈ તથા સગવડ કરી આપવાની નેમ રાખી હોય; પણ વગર સહમજાવે તેમ કરતાં, તેઓએ હાલના વખતના એ ભાષાના અભ્યાસીઓને સેહલાઈ તથા સગવડને બદલે, ફક્ત પોતાના અજાણપણાથી, સાંખા મુશકેલીમાં મુક્યા છે. (ખીજા વાર પ્રગટ કરનાર).

- ૯૮ મો ગયધાસ્તિ પોઉરધાક્તયનનો (૫. ૧૧૨).
 ૯૯ મો અપવજ્ઞદ્વંડુલ . " (")
 ૧૦૦ મો ઉરધુ " (")
- ૯૫ મો ક્ષોઈપુરાસ્પ, ક્તાવએન્યનો (૬. ૧૧૧)
 ૧૦૧ મો ક્ષાઓ-ચિનડુલ, ક્ષોઈપુરાસ્પનનો (૬. ૧૧૨)
- ૯૬ મો અયો-અસ્તિ, પોઉરધાક્તયનનો (૬. ૧૧૨).
 ૯૭ મો વોઈસ્તિ=વોહુ-અસ્તિ."
 ૧ ઠો વોઈસ્તિ, સ્નઓયનો (૬. ૯૬).
- ૯૮ મો ગયધાસ્તિ, (ગયધ-અસ્તિ), પોઉરધાક્તયનનો.
 ૧૧૧ મો અપ-પ્યઓથન, ગયધાસ્તયનનો (૫. ૧૧૪).
- ૯૯ મો અપવજ્ઞદ્વંડુલ, પોઉરધાક્તયનનો*
 ૧૦૬ મો અપવજ્ઞદ્વંડુલ, અને શ્રિત, સાધજ્ઞદ્રિના (૬. ૧૧૩)
- ૧૦૦ મો ઉરધુ, પોઉરધાક્તયનનો.
 ૧૦૧ મો ક્ષાઓ-ચિનડુલ, ક્ષોઈપુરાસ્પનનો.
 ૧૦૨ મો અપાહુર, જ્ઞસ્તયનનો (૫. ૧૧૩).
 ૧૦૩ મો પ્રાયજન્ત (અપાહુરનો ?)
 ૧૦૪ ક્રેનડુલ, ક્રાયજન્તનનો, ૧૦૫ જરો વડુલ, પ્રાયજન્તનનો
 ૧૦૪ મો પ્રેનડુલ, ક્રાયજન્તનનો.
 ૧૦૫ મો જરો-વડુલ, ક્રાયજન્તનનો.
 ૧૦૬ મો અપવજ્ઞદ્વંડુલ, અને શ્રિત સાધજ્ઞદ્રિના.†
 ૯૯ મો અપવજ્ઞદ્વંડુલ, પોઉરધાક્તયનનો.
 ૧૦૭ મો વોહુ-રઓચડુલ, વરકસાનનો.
 ૧૧ મો વોહુ-રઓચડુલ, ક્રાન્યનો (૬. ૯૭)

* જુવો સફા ૩૦૦ મો નોટ.*

† આવાં યસ્તના ૭૧ માં ફકરામાં પોઉરધાક્તિના પુત્ર અપવજ્ઞદ્વંડુલ અને સાધુજ્ઞદ્રિના બે પુત્ર અપવજ્ઞદ્વંડુલ અને શ્રિતએ, અપામ નપાત્ર ની નજદીક, અર્ધી સૂરની આરાધના કીધી છે, અને તુરાની દાનુઓને, કરે અસખનને, અને વર અસખનને અને ઘણાજ જોરાવર દૂરએકએતને, લડાઈના મેદાનમાં મારવાની મુરાદ ચાહી છે. એ યસ્તમાં એઓના નામો જ્ઞમાસ્પની પછી તુરત આવેલાં છે તે ઉપરથી, તથા પોઉરધાક્તિના પુત્ર અપવજ્ઞદ્વંડુલને ૭ અમર્જો મધેનો એક તથા ૨૬ જણાવેલો છે તે ઉપરથી, ધારવાને બની શકેય કે એ લોકો ગુસ્તાસ્પના વખતમાંજ, દેવ યસ્તાનોની સાંખે લડનારાઓ મધેના હોવા જોઈએ, જુવો સફા ૩૦૦ નોટ.* (ખીજવાર પ્રગટ કરનાર).

- ૧૦૮ મો અરેજ્દુહ્, તૂરનો.
 ૧૦૯ મો ઉસિનેમ્ડુહ્. '
 ૧૧૦ મો યુપ્તારપ, (૪. ૧૧૪).
 ૧૧૧ મો અપ-ખ્યઓત્ન, ગયધાસ્તયનનો.
 ૧૧૨ મો વોહુ-નેમ્ડુહ્, કતુનો.
     ૧૨૨ મો ગએવનિ, વોહુનેમ્ડુહ્નો, (ક. ૧૧૫).
     ૫૮ મો વોહુ-નેમ્ડુહ્, અવારઓસ્ત્રિનો, (ક. ૧૦૪).
 ૧૧૩ મો વોર્ધુજ્દુહ્, કતુનો.
 ૧૧૪ મો અપ-સરેધ, અપ-સર્ધ્યનનો.
 ૧૧૫ મો અપ-સરેધ, જધરિયનનો.
 ૧૧૬ મો આદિન (ગેખ્શનુશ ?)
 ૧૧૭ મો સ્યાવાસ્પિ.
 ૧૧૮ મો પોઉરસ્તિ, કવિનો.
     ૧૫૯ મો કવી, ૧૯૩ મો ગસ્ત, કવિનો. (ક. ૧૨૩).
 ૧૧૯ મો વરેસ્મપ, જનરનો. (ક. ૧૧૫)
 ૧૨૦ મો નનારાસ્તિ, પએષતડુહ્નો.
 ૧૨૧ મો જરજ્દાધતિ, પએષતડુહ્નો.
 ૧૨૨ મો ગએવનિ, વોહુનેમ્ડુહ્નો.
 ૧૨૩ મો અરેજ્તુ જૂતો-સ્પાધનો. *
 ૧૨૪ મો જરયડુહ્, અને સ્પેન્તો-અતુ.
 ૧૨૫ મો વસ્તિર્, વાગેરેજનો.
     ૫૭ મો વરેષ્ત, હડુહઉરધીનો, ૧૩૭ મો વર્ષ. (૪. ૧૧૬).
 ૧૨૬ મો ધરાઅય, તઉર્વાતિનો.
 ૧૨૭ મો વહાએ-દાત, માંધ્રિવાકનો.
 ૧૨૮ મો ઉસ્ત્ર, સધનડુહ્નો,
 ૧૨૯ મો દજ્હુ-જૂત. (ક. ૧૧૬).
 ૧૩૦ મો દજ્હુ-ઠાદડુહ્.
 ૧૩૧ મો અસ્પો-પધો-મહિત.
 ૧૩૨ મો પયડુહરો-મહિત.
 ૧૩૩ મો ઉસ્તાજન્ત.
 ૧૩૪ મો અપસવડુહ્.

* અરેજવાઓ, હીવચનમાં લાગેચ તેથી, જૂતોસ્પાધના એ અર્થે ઓહરા, એકજ નામના હોએ. (ખીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

૧૩૫ મો અષો-ઉર્વથ.

૧૩૬ મો હઝોમો-ખરેનડ-હ.

૧૩૭ મો વર્ધન.

૫૭ મો વરેખ, હડ-હઉરૂષીનો, ૧૨૫ મો વર્ધિ.

૧૩૮ મો રૂરવ. (ક. ૧૧૭).

૧૩૯ મો ઉરનાક.

૧૪૦ મો, ખન્વત.

૧૪૧ મો દઝેનાવજુડ-હ.

૧૪૨ મો અરેજઝોન.

૧૪૩ અઈવિ-ખરેનડ-હ.

૧૪૪ મો હુયજત.

૧૪૫ મો હરેધસ્પ (હરદાસ્પ ?)

૧૪૬ મો પાળિનડ-હ.

૧૪૭ મો ખાક્ષથ.

૧૪૮ મો અષો-પઝોઈયં.

૧૪૯ મો અસ્તવતૂ-એરેત.

૯૦ મો અસ્તવતૂ-એરેત, ૨૨૫ મો અસ્તવતૂ-એરેત.

નોટ.—આએ ૨૬ માં કરદા માંહેલા નામોની ટીપ પણ જેમ ૨૫ મા કરદા માંહેલી ટીપ અસ્તવતૂ-એરેતથી આખેર થઈ તેમ તેજ શખસથી આખેર થઈ છે. એ ઉપરથી સમજવું શું જોઈએ છે? એજકે સઉથી છેલ્લો શાગેરદ અસ્તવતૂ-એરેત હતો અથવા બરાબર બોલીએ તો તે હવે પછી થશે. એ કરદા માંહેલું કોષખી નામ સાધારણ રીતે આપણને જાણીતું નથી પણ ફારસી કેતાબોમાં ખસુસ કરીને શાહનામામાં બહુએક ઈરાની નામો આવેલાં છે તેમાનાં કેટલાંએક નામો એ ઉપલાં નામો સાથે મેલ-વાઈ શકાશે એવી આશા હું રાખું છું.

કરદો ૨૭ મો.

૧૫૦ મો હુગાઝો (ક. ૧૧૮).

૧૫૧ મો અડ-હ.

૧૫૨ મો ગાઉરિ.

૧૫૩ મો યૂસ્ત, ગાઉર્વયનનો.

૧૫૩ મો યૂસ્ત, ગાઉર્વયનનો.

૧૫૪ મો માન્દ્રાવડ-હ.

૧૫૫ મો સ્ત્રીરાવડ-હ.

૧૫૬ મો આયૂત.

- *. એ ૨ શખસો વિશે જુવો નોટ* સફા ૩૦૦ મો.

૧ આવાં યશ્તના ૮૧—૮૨ માં ફકરામાં જણાવ્યા મુજબ એ ધણીએ રડ-હા નદીના કીનારા ઉપર અર્ધસૂરની બંદગી કરીને એવી મુર-દ આહી હતી કે “પુર જાણનાર, અંધારી અક્ષના અખ્ય (જાદુગર) ને માફ, અને તેના ધણા સખ્ત અને મોતનું દુઃખ ઉપજાવનારા સવાલો મધેના ૯૯ સવાલો, તે બદલાનેશવાલો અખ્ય મને પુછે તેઓના ઉતર હું વાલી શકું.” હાલ આપરા લોકો પાસે એક પેહલવી કેતાબ નામે માદીગાન જોશ્તે ફર્યાન કરીને છે તે મધે ઉપર જણાવેલા અખ્ય જાદુએ જોશ્તે ફર્યાનને પુછેલા ૩૩ ગુઠ સવાલોના જવાબો તેણે આખ્યા હતા અને જોશ્તે ફર્યાને પુછેલા ત્રણ સવાલોના જવાબો અખ્ત જાદુ નહીં આપી શક-વાથી તેના બદલામાં તેણે તેને મારી નાંખ્યો હતો. આવાં યશ્તના ઉપલા ફકરા ઉપરથી ખુલું જણાય છે કે અસલ ૯૯ સવાલ જવાબો હતા તેઓ માંથી ૬૬ ગુમ થતાં ફક્ત ૩૩ આપણી પાસે રહેલા છે. જેમ અખ્ત જાદુએ જોશ્તે ફર્યાનને ધણા સખ્ત સવાલો પુછેલા છે તેમજ દેવચરના-નોના સરદાર ગનામીનોએ અથવા તેના હાથ તલેના મુખી દેવ બૂદ્ધિ-એ જરથોશ્તને પણ એવીજ રીતના કેટલાએક સખ્ત સવાલો પુછ્યા હોએ એવો ધશારો વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદના ૪ હા ફકરા ઉપરથી જણાએ છે. એ પરગરદમાં—જા.જા.૧.૧૦—ફજા.૧.૧૫.૧૬.૧૭.૧૮.૧૯ અને આવાં શ્યતમાં—ફજા.૧.૧૫.૧૬.૧૭.૧૮.૧૯.....જા.૧.૧૯.૨૦.૨૧.૨૨.૨૩.૨૪.૨૫.૨૬.૨૭.૨૮.૨૯.૩૦.૩૧.૩૨.૩૩.૩૪.૩૫.૩૬.૩૭.૩૮.૩૯.૪૦.૪૧.૪૨.૪૩.૪૪.૪૫.૪૬.૪૭.૪૮.૪૯.૫૦.૫૧.૫૨.૫૩.૫૪.૫૫.૫૬.૫૭.૫૮.૫૯.૬૦.૬૧.૬૨.૬૩.૬૪.૬૫.૬૬.૬૭.૬૮.૬૯.૭૦.૭૧.૭૨.૭૩.૭૪.૭૫.૭૬.૭૭.૭૮.૭૯.૮૦.૮૧.૮૨.૮૩.૮૪.૮૫.૮૬.૮૭.૮૮.૮૯.૯૦.૯૧.૯૨.૯૩.૯૪.૯૫.૯૬.૯૭.૯૮.૯૯.૧૦૦.૧૦૧.૧૦૨.૧૦૩.૧૦૪.૧૦૫.૧૦૬.૧૦૭.૧૦૮.૧૦૯.૧૧૦.૧૧૧.૧૧૨.૧૧૩.૧૧૪.૧૧૫.૧૧૬.૧૧૭.૧૧૮.૧૧૯.૧૨૦.૧૨૧.૧૨૨.૧૨૩.૧૨૪.૧૨૫.૧૨૬.૧૨૭.૧૨૮.૧૨૯.૧૩૦.૧૩૧.૧૩૨.૧૩૩.૧૩૪.૧૩૫.૧૩૬.૧૩૭.૧૩૮.૧૩૯.૧૪૦.૧૪૧.૧૪૨.૧૪૩.૧૪૪.૧૪૫.૧૪૬.૧૪૭.૧૪૮.૧૪૯.૧૫૦.૧૫૧.૧૫૨.૧૫૩.૧૫૪.૧૫૫.૧૫૬.૧૫૭.૧૫૮.૧૫૯.૧૬૦.૧૬૧.૧૬૨.૧૬૩.૧૬૪.૧૬૫.૧૬૬.૧૬૭.૧૬૮.૧૬૯.૧૭૦.૧૭૧.૧૭૨.૧૭૩.૧૭૪.૧૭૫.૧૭૬.૧૭૭.૧૭૮.૧૭૯.૧૮૦.૧૮૧.૧૮૨.૧૮૩.૧૮૪.૧૮૫.૧૮૬.૧૮૭.૧૮૮.૧૮૯.૧૯૦.૧૯૧.૧૯૨.૧૯૩.૧૯૪.૧૯૫.૧૯૬.૧૯૭.૧૯૮.૧૯૯.૨૦૦.૨૦૧.૨૦૨.૨૦૩.૨૦૪.૨૦૫.૨૦૬.૨૦૭.૨૦૮.૨૦૯.૨૧૦.૨૧૧.૨૧૨.૨૧૩.૨૧૪.૨૧૫.૨૧૬.૨૧૭.૨૧૮.૨૧૯.૨૨૦.૨૨૧.૨૨૨.૨૨૩.૨૨૪.૨૨૫.૨૨૬.૨૨૭.૨૨૮.૨૨૯.૨૩૦.૨૩૧.૨૩૨.૨૩૩.૨૩૪.૨૩૫.૨૩૬.૨૩૭.૨૩૮.૨૩૯.૨૪૦.૨૪૧.૨૪૨.૨૪૩.૨૪૪.૨૪૫.૨૪૬.૨૪૭.૨૪૮.૨૪૯.૨૫૦.૨૫૧.૨૫૨.૨૫૩.૨૫૪.૨૫૫.૨૫૬.૨૫૭.૨૫૮.૨૫૯.૨૬૦.૨૬૧.૨૬૨.૨૬૩.૨૬૪.૨૬૫.૨૬૬.૨૬૭.૨૬૮.૨૬૯.૨૭૦.૨૭૧.૨૭૨.૨૭૩.૨૭૪.૨૭૫.૨૭૬.૨૭૭.૨૭૮.૨૭૯.૨૮૦.૨૮૧.૨૮૨.૨૮૩.૨૮૪.૨૮૫.૨૮૬.૨૮૭.૨૮૮.૨૮૯.૨૯૦.૨૯૧.૨૯૨.૨૯૩.૨૯૪.૨૯૫.૨૯૬.૨૯૭.૨૯૮.૨૯૯.૩૦૦.૩૦૧.૩૦૨.૩૦૩.૩૦૪.૩૦૫.૩૦૬.૩૦૭.૩૦૮.૩૦૯.૩૧૦.૩૧૧.૩૧૨.૩૧૩.૩૧૪.૩૧૫.૩૧૬.૩૧૭.૩૧૮.૩૧૯.૩૨૦.૩૨૧.૩૨૨.૩૨૩.૩૨૪.૩૨૫.૩૨૬.૩૨૭.૩૨૮.૩૨૯.૩૩૦.૩૩૧.૩૩૨.૩૩૩.૩૩૪.૩૩૫.૩૩૬.૩૩૭.૩૩૮.૩૩૯.૩૪૦.૩૪૧.૩૪૨.૩૪૩.૩૪૪.૩૪૫.૩૪૬.૩૪૭.૩૪૮.૩૪૯.૩૫૦.૩૫૧.૩૫૨.૩૫૩.૩૫૪.૩૫૫.૩૫૬.૩૫૭.૩૫૮.૩૫૯.૩૬૦.૩૬૧.૩૬૨.૩૬૩.૩૬૪.૩૬૫.૩૬૬.૩૬૭.૩૬૮.૩૬૯.૩૭૦.૩૭૧.૩૭૨.૩૭૩.૩૭૪.૩૭૫.૩૭૬.૩૭૭.૩૭૮.૩૭૯.૩૮૦.૩૮૧.૩૮૨.૩૮૩.૩૮૪.૩૮૫.૩૮૬.૩૮૭.૩૮૮.૩૮૯.૩૯૦.૩૯૧.૩૯૨.૩૯૩.૩૯૪.૩૯૫.૩૯૬.૩૯૭.૩૯૮.૩૯૯.૪૦૦.૪૦૧.૪૦૨.૪૦૩.૪૦૪.૪૦૫.૪૦૬.૪૦૭.૪૦૮.૪૦૯.૪૧૦.૪૧૧.૪૧૨.૪૧૩.૪૧૪.૪૧૫.૪૧૬.૪૧૭.૪૧૮.૪૧૯.૪૨૦.૪૨૧.૪૨૨.૪૨૩.૪૨૪.૪૨૫.૪૨૬.૪૨૭.૪૨૮.૪૨૯.૪૩૦.૪૩૧.૪૩૨.૪૩૩.૪૩૪.૪૩૫.૪૩૬.૪૩૭.૪૩૮.૪૩૯.૪૪૦.૪૪૧.૪૪૨.૪૪૩.૪૪૪.૪૪૫.૪૪૬.૪૪૭.૪૪૮.૪૪૯.૪૫૦.૪૫૧.૪૫૨.૪૫૩.૪૫૪.૪૫૫.૪૫૬.૪૫૭.૪૫૮.૪૫૯.૪૬૦.૪૬૧.૪૬૨.૪૬૩.૪૬૪.૪૬૫.૪૬૬.૪૬૭.૪૬૮.૪૬૯.૪૭૦.૪૭૧.૪૭૨.૪૭૩.૪૭૪.૪૭૫.૪૭૬.૪૭૭.૪૭૮.૪૭૯.૪૮૦.૪૮૧.૪૮૨.૪૮૩.૪૮૪.૪૮૫.૪૮૬.૪૮૭.૪૮૮.૪૮૯.૪૯૦.૪૯૧.૪૯૨.૪૯૩.૪૯૪.૪૯૫.૪૯૬.૪૯૭.૪૯૮.૪૯૯.૫૦૦.૫૦૧.૫૦૨.૫૦૩.૫૦૪.૫૦૫.૫૦૬.૫૦૭.૫૦૮.૫૦૯.૫૧૦.૫૧૧.૫૧૨.૫૧૩.૫૧૪.૫૧૫.૫૧૬.૫૧૭.૫૧૮.૫૧૯.૫૨૦.૫૨૧.૫

- ૧૬૮ મો ઉસ્માનર, પએષતડુહનો †
 ૧૦ મો ઉસ્માનર, પએષબનો.
 ૧૬૯ મો સિપતિ ઉસ્પાંસ્તુનો*. (ફ. ૧૨૧).
 ૧૭૦ મો એરેન્સાસ્પ, ઉસ્પાંસ્તુનો.*
 ૧૭૧ મો ઉસધન, મજદયસ્નનો.
 ૧૭૨ મો ક્રાદત્-વડુ સિતવત્નો.
 ૧૭૩ મો રઓયસ્યએખન.
 ૨૧૭ મો રઓયસ્યએખન. (ફ. ૧૨૮)
 ૧૭૪ મો હૈરેયએખન. (જુવો નંબર ૨૧૮).
 ૧૭૫ મો ધરસૂતાર.
 ૧૭૬ મો વીસૂતાર.
 ૧૭૭ મો બરેન્. (ખારમાન ?)
 ૧૭૮ મો વીસૂત
 ૧૭૯ મો હૈસ્પ.* (ફ. ૧૨૨).
 ૧૮૦ મો ચધ્વરસ્પ.*
 ૧૮૧ મો દવરામએધિ.
 ૧૮૨ મો કઓરઓસ્ત્ર, કઓપનો.
 ૧૮૩ મો કીનારપ, કએવનો.
 ૧૮૪ મો ક્રાદત્-નર અવારતુનો.
 ૧૮૫ મો વોહુ-ઉસ્ત્ર, આંખનડુહનો.
 ૧૮૬ મો વીવરેખન, અધન્યવનો.
 ૨૦૦ મો વોહુ-પેરેસ અઈન્યવનો.
 ૧૮૭ મો ક્રાહિ, તૂરનો. (ફ. ૧૨૩).
 ૧૮૮ મો સિતપિ, રવત્નો
 ૧૮૯ મો પર્યન્ત, ગન્દરેવનો.
 ૧૯૦ મો અવહ, રપેન્તનો.
 ૧૯૧ મો અએત, માયવનો.
 ૧૯૨ મો યએગુશ-ગાઓ, વ્યાતનનો.
 ૧૯૩ મો ગસ્તે, કવિનો.
 ૧૫૬ મો કવી. ૧૧૮ મો પોહસ્તિ, કવીનો.

† જુવો સફા ૨૯૪ મો નોટ ૩૬૭ મી.

* એ ૪ શખસો માટે જુવો સફા ૩૦૦ મો નોટ *

- ૧૯૪ મો પોઉર-અડ્-હ, જઓપનો. (ફ. ૧૨૪).
 ૧૯૫ મો વોહુ-દાત, કાતનેહ*
 ૧૯૬ મો બાઓડ્-હ,* સાઓડ્-હનો.
 ૧૯૭ મો ધ્રેરેજ, અને અડ્-કસ.
 ૧૯૮ મો અરવઓસ્ત, એરેજવત્ર મુલકનો.
 ૧૯૯ મો ક્રાચિથ, એરેજવત્રનો.
 ૨૦૦ મો વોહુ-પેરેસ, અઈન્યવનો.
     ૧૮૬ મો વીવરેષ્વત્ર, અઈન્યવનો.
 ૨૦૧ મો પરો-દસ્મ, દાસ્તામિનો. જે મીજ, મીજમુલકનો (ફ. ૧૨૫)
 ૨૦૨ મો ક્રતીર, અને બએષતસ્તીર
 ૨૦૩ મો અવરે-ગાઓ, અઓધિમતસ્તીરના એરજવત્રનો
 ૨૦૪ મો ગઓમત્ર, રઓજ્ઞ્યમુલકના જવનો-રઓજ્ઞ્યનો.
 ૨૦૫ મો ધિતો અએવો-સરેધો-ધ્યએસ્તનો, તન્ય મુલકના તન્યનો
 ૨૦૬ મો તીર-નકધ્વ, ઉસ્પએસ્ત-સએનનો. (ફ. ૧૨૬).
 ૨૦૭ મો ઉતયુઈતિ, જિધુ-સએનના વિત્ર-કએવિનો.
 ૨૦૮ મો પૂરો-હકર, સએનોના મેરેજબ્યનો.
 ૨૦૯ મો વરેરમો-રઓચાઓ, પેરેથુ-અપ્રસૂમનો.
     ૧૩ મો વરેરમો-રઓચડ્-હ, કાન્યનો. (ફ. ૯૭)
 ૨૧૦ મો અપ-નેમડ્-હ અને વીદત્ર-ગઓ આએ મુલકનાં (ફ. ૧૨૭).
 ૨૧૧ મો પર્યત્ર-ગાઓ તથા દાજગરો-ગાઓ, અપક્ષીર મુલકના.
 ૨૧૨ મો હુકવાક્ષ, કહરકર્નનો.
 ૨૧૩ મો અકયધ, પીધનો.
 ૨૧૪ મો જમાસ્પ, અપરજત્રનો.
     ૫૨ મો જમાસ્પ, હવોવ=હબુબનો.
 ૨૧૫ મો મઈધ્યો-માઓડ્-હ, અપરજત્રનો.
     ૧ લો મઈધ્યો-માઓડ્-હ, આરાસ્તયનો.
 ૨૧૬ મો ઉર્વતત્ર-નર, અપરજત્રનો.
     ૧૫ મો ઉર્વતત્ર-નર, જરથુસ્ત્રનો.

* બુન્દહેસ્તેમાં કાત તથા બાક અથવા બહાક કરી બે દસ્તુરોનાં નામો મળે છે પણ તેઓ પાછલા જમાનાના છે. (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર.)

૨૧૭ મો રઝોઅસ્યઝેમન. (૫. ૧૨૮)*

૧૭૩ મો રઝોઅસ્યઝેમન.

૨૧૮ મો ધૈરેઅઝેમન.

૧૭૪ મો ધૈરેઅઝેમન.

૨૧૯ મો ક્રાદત્-ખરેનડ-હ.

૨૨૦ મો વરેદત્-ખરેનડ-હ.

૨૨૧ મો વોહર-તેમડ-હ.

૨૨૨ મો વોહર સવડ-હ.

૨૨૩ મો ઉદ્યત્-ઝેરેત (હોશોદરખામી.)

૨૨૪ મો ઉદ્યત્-તેમડ-હ (હોશોદરમાહ.)

૨૨૫ મો અસ્તવત્-ઝેરેત. (સોશ્યોસ)†

૯૦ મો અસ્તવત્-ઝેરેત, ૧૪૯ અસ્તવત્-ઝેરેત.

આઝે રીતે ત્રણુ કરદાઓ મલીને ૨૨૫ નાંમો જણાવેલાં છે. ધારવા પ્રમાણે તેઓ જરથોસ્તના શાગેરદોનાજ હશે, કાંઝેજ પેહલા કરદાના નામોમાં જરથોસ્તના શાગેરદોનાં જટલાં નામો હમણા જાણ્યેય તે સરવે તેમાં આવી ગયલાં જણાએ છે, તે સાથે દરેક કરદાની આખેરીએ અસ્તવત્-ઝેરેત જે રસ્તાખેજ કરવા આવનાર છે તેનું નામ છે, અને એ ત્રણુ કરદા પછી ૨૮ મો કરદા સોશ્યોસ વીશે આવે છે. દરેક કરદા ગોયા જુદી જુદી તરેહના નામીયા લોકોને વાસતે બનાવેલો, જણાએ છે.

૨૪ મો કરદો ગધઝોમરદ તથા જરથોસ્તને વાસતે છે.

૨૫ મો કરદો જરથોસ્તના પોતાના શાગેરદોને વાસતે છે.

(એ કરદામાં જરથોસ્તના જાણીતા શાગેરદોના નામો આવેલાં છે.)

૨૬ મો કરદો ખીજે દરજજેના અથવા ખીજ જમાનાના જરથોસ્તના શાગેરદોને વાસતેનો સમજાએ છે.

૨૭ મો કરદો ત્રીજે દરજજેના અથવા ત્રીજ જમાનાના જરથોસ્તના શાગેરદોને વાસતેનો સમજાએ છે.

૨૮ મો કરદો જરથોસ્તના છેલા શાગેરદ સોશ્યોસને વાસતે આવેલો છે.

* જુવો સંક્રા ૨૫૪ મો નોટ ૩૦૦ મી.

† જુવો સંક્રા ૧૬૪, નોટ ૧૪૧, ૨૫૩ નોટ ૨૯૯ તથા ૩૦૦.

૨૯ મો કરદો નામીયા પેશદાદી તથા કેઆની પાદશાહો તથા પે-
હલવાને વાસતે છે.*

૩૦ માં કરદામાં નામીયા તથા નેક બાંતુઓ તથા કન્યાઓના
નામો આવેલાં છે.†

૩૧ માં કરદામાં તે વખતે જણાએલા જુદા જુદા મુલકોનાં નામો
આવેલાં છે.‡

* એ ૨૯ માં કરદામાં પેશદાદયાન તથા કેયાન્યાન નીચલા પાદ-
શાહોનાં નામો આવેલાં છે ૧. યિમ વીવડ-હન (જમશેદ), ૨. ધ્રમ્મતઓન
આથ્વયાન (ફરેદુન આથ્વયાન), ૩. ઉજવ તૂમાસ્પન (ઉજુએ તેહમાસ્પાન),
૪. અદ્રઝેરથ નરવ (અઝેરસ), ૫. મનુશ યિથ્ર અધર્ધવ (મીનોએહર
ઝેરથ), ૬. કવિ કવાત (કેકોબાદ), ૭. કવિ અધપિવડ-હુ (કએ અપી-
વેહ, કયાધુ), ૮. કવિ ઉસધન્ (કાઉસ), ૯. કવિ અર્ધન્ (ક્યારેશ),
૧૦. કવિ પિસનડ-હુ (કએપસીન), ૧૧. કવિ ખ્યારેષન્ (કએ ખ્યારેશ).
૧૨. કવિ સ્યાવરેષન્ (કએ સ્યાવશ), ૧૩. કવિ હઓસ્તવડ-હુ (કએમુસરો).
૧૪. સામ ફેરેસાર્પ, ૧૫. આખ્રૂર હઓસ્તવડ-હન (ખુસરોનો આખ્રૂર),
૧૬. હઓર્ધ્યડ-હુ તખ્મ (તેહમતને હોશંગ), ૧૭. ફરધાક્તિ ખુન્ય. એ
ઉપલા ૧ થી ૧૬ માં સુધીના નામોને માટે જુવો સ્યાવક્ષ નામાના પેજ
૨૪૩ મેથી નોટ ૪૧ થી ૫૧ તથા નોટ ૬૧ મી. ૧૭ માને માટે જુવો
સંજ્ઞા ૩૦૦ મો, નોટ * (ખીજવાર પ્રગટ કરનાર).

† એ ૩૦ માં કરદામાં જે બાનુઓના નામો આવેલાં છે તે નીચે
મુજબ છે:—

હવેલી (જરથોસ્તની બધરી), ૨. ફરેની, ૩. થિતી, ૪. પોઉર્યિસ્તા
(એ ત્રણે જરથોસ્તની છોકરીઓ), ૫. હુતઓસા (ગુરતાર્પની બધરી).
૬. હુમયા (ગુરતાર્પની છોકરી હુમાએ), ૭. જધરીચી, ૮. વીસ્પતઉર્વધી,
૯. ઉસ્તવધતી, ૧૦. તુસ્નામહતી, ૧૧. ફરેની (ઉસેનેમંગની નારી), ૧૨. ફરેની,
(ફરાયજન્તનની નારી), ૧૩. ફરેની (ક્ષોધ પ્રાર્પનની નારી), ૧૪. ફરેની,
(ગયધારિતની નારી), ૧૫. અસબના (પોઉર્યિસ્તની નારી), ૧૬. ઉદ્યે-
ધન્તી (સ્તઓતરની નારી), ૧૭. વધૂત્ કન્યા, ૧૮. જધૂધ્ કન્યા, ૧૯. ફરા-
ધડ-હુ કન્યા, ૨૦. ઉરધ્યન્ત કન્યા, ૨૧ કન્યા પએસડ-હનુ, ૨૨. ફરેધી,
૨૩. હુચિથ્રા, ૨૪. કતુકા, ૨૫. કન્યા સૂત્ત ફેધી (ઉદ્યતએરેત=ઉરેદર
બામીની માએ), ૨૬. કન્યા વડ-હુફેધી ઉરેદરમાહની માએ) ૨૭. કન્યા
એરેદ્ત ફેધી (સોશ્યોસની માએ.) (એ છેલ્લી માટે જુવો સંજ્ઞા ૨૫૩ મો
નોટ ૨૯૯ મી). (ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર).

‡ એ કરદામાં નીચલા મુલકોના અશો નરો તથા નારીઓનાં
ફરોહરોને શામટાં યાદ ક્રીધાં છે:—

૧. ધરાન (એરયને લગતા મુલકના), ૨. ત્રધર્ધ (તુરને લગતા
મુલકના), ૩. સધરિમ (સેલમને લગતા મુલકના), ૪. સાધર્ન (મીનના
મુલકના), ૫. દાહિ મુલકના. (ખીજવાર પ્રગટ કરનાર).

એવી તરફ બાંધી, ધારવાને હીમત કરવી પડે છે કે, ફર-
વરદીન યશતનાં ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ માં ત્રણ કરદાઓમાં જરથો-
શ્તી દીન ઉપર એતેકાદ લાવીને જ્યોત્સે જરથોશ્તને પુરતી મદદ
કીધી, તેઓનાં નામો આવેલાં છે. ૨૭ મા કરદામાં નંબર ૧૭૩-
૧૭૪ વાલા રઝાયસયએમન, ફરેયએમન નામો ફરીને નંબર
૨૧૭-૨૧૮ માં આવે છે. કેટલાએક નામો સાથે તે નામ
ધરાવનારા કયા મુલકનાં હતા તે પણ જણાવેલું જણાય છે,
જેમકે નંબર ૧૬૮, ૨૦૧, ૨૦૪, ૨૦૫ અને ૨૧૧ માં. એ કર-
દામાં બે ચાર નામ જાણીતાં છે. નંબર ૧૬૭વાલા ચોઈશત-
ફર્યાનને આપણે ગોશ્તફર્યાન. કહીએ છઈએ. ૨૨૩ મા ઉદ્યત-
એરેતને ઉશેદરબામી કહીએ છઈએ, અને ૨૨૪ મા ઉદ્યત-
નેમકહને ઉશેદરમાહ કહીએ છઈએ.

૧ બાપનો દીકરો લખવાની રીત.

અવસતામાં ફલાનાનો ફલાનો એવી રીતે લખ્યાથી બાપનો
દીકરો જણાય છે, જેમકે પોરશસપનો જરથોશ્ત લખ્યાથી જર-
થોશ્ત પોરશસપનો છોકરો કહે છે. બાપનું નામ વત્થી આખર
થતું હોય તો, જેમકે જમશેદના બાપનું નામ વત્થી આખર
થતું છે, તેવાં નામમાં આખરીએ વતો તથા વનહે તથા ઉષો
આવે છે, જેમકે વીવંગાંનનો જમશેદ લખવો હોયતો ૧ યિમો
વીવહુતો, ૨ યિમો વીવહુનહે, ૩ યિમો વીવહુષો લખાઈ શ-
કાય છે. પણ કેટલીએક વખતે ફલાનાનો ફલાનો કેહવાની
જગોએ, ફલાનાને લગતાનો ફલાનો, એવી રીતે લખાય છે, ત્યાં
બાપનો છોકરો સમજવો કે તેનો નબીરો સમજવો કે કેમ? હ-
વોવનો જમાસ્પ અથવા હવોવનો ફરશોશ્તર એટલે હવોવનો
છોકરો જમાસપ તથા ફરશોશ્તર સમજીએ, પણ જમાસ્પનના
હહહઉર્વસૂથી શું સમજીએ? જમાસપનો છોકરો કે જમાસપનો
કોઈ બીજો સગો? તેમજ ફરથઓશ્ત્રયનના હુયઓધનથી શું સ-
મજીએ? ફરશોશ્તરનો છોકરો કે ફરશોશ્તરના બાનદાનને

કોઈ ખીન્ન સગો ! તેમજ નરથુશ્ત્રના ઇસત્-વાસ્ત્રથી શું સમ-
 લએ ! નરથોશ્તનો ઇસત્વાસ્ત્ર કેહવો હતો તો નરથુશ્ત્ર બોલ
 વાપડવો હતો, પણ જ્યારે નરથુશ્ત્ર બોલ વાપડ્યો છે ત્યારે તે
 ઉપરથી શું સંમલએ ? નરથોશ્તની કોઈ છોકરીનો ઇસત્વાસ્ત્ર
 એમ સમલએ ? તેમજ મેદીઆમાહોનગીથી શું સમલએ ? એ
 મમાણું કેટલાંએક નામો આરતોનાં હોએ એવી અટકલ કરવાને
 સખખ મલે છે. ધારે કે મેદીઆમાહ નામનો એક નામીચો
 પુરૂશ થઈ ગીઆ તેની છોકરીનો છોકરો મેદીઆમાહની સાથે
 વસવાથી અથવા તેની પાસેથી તાલીમ લોધાને સખખે તેખી ના-
 મીચો થયો અને તે છોકરાનો પ્રાપ્ત નામીચો થએલો નહીં હો-
 એ તો મેદીઆમાહની છોકરીનો છોકરો, મેદીઆમાહના ખાંનદાં-
 નને નામે બોલખાશે. આપણા એક નામીચાં ખાંનદાંનની
 બોલખ, તે ખાંનદાંન રચાવનારના સસરાની બોલખ ઉપરથી,
 લેવામાં આવી છે તે સરવેને રોશન છે. જો એમ હોએ તો ફર-
 વરદીન યશ્તમાં જણાવેલા કેટલાએક શખસોનાં નામો સાથે તે
 બોનાં બાપનાં નહીં પણ તેઓનાં મમાવાનાં નામ હોએ, એવું
 લાગે છે. કેટલાએક ખીન્નબોનાં બાપનાં નહીં પણ બપાવાનાં હોએ
 એવું લાગે છે. શાહનામીમાં કેહ છે કે મીનાચેહરશાહ એરચની
 છોકરીનો છોકરો હતો. એરચ મીનાચેહરશાહનો મમાવો થતો હતો
 પણ ફરવરદીન યશ્તમાં મીનાચેહરને અર્ધવનો લખે છે. હવે
 અર્ધ ફારસીમાં એરચ બોલાએ છે પણ અર્ધ ઉપર એક વ
 વધેલો છે તે કાંઈ વધારે બતલાવે છે. તે બતલાવે છે કે મીના-
 ચેહર એરચનો છોકરો નથી પણ એરચના કોઈ સગાનો બેટો
 છે. એ રીતે જોતાં નવું અજવાલું પડે છે. જ્યાં ફરશોશ્તરનો
 કરીને લખ્યું હોએ ત્યાં તો ખુદલી રીતે ફરશોશ્તરનો છોકરો
 સમજવો જોઈએ, પણ જ્યાં ફરશોશ્તરનો અથવા ફરશોશ્તરચનો
 અથવા ફરશોશ્તરીનો લખ્યો હોએ ત્યાં ફરશોશ્તરનો છોકરો એવો

અરથ કરેવો નહીં જોઈએ, પણ ફરશોશ્તરની કોઈ બીજી નેજાદનો
અરથ તેમાંથી સોધવો જોઈએ છે. એ બ્રહ્મત ઉપર તલાશ થવી ઘટે
છે, વાસતે હું નીચે દાખલાઓ આપું છું.

જરથુસ્ત્ર	ઉપરથી	જરથુસ્ત્રિ.
હડ્ડઉર્વડ્ડ	,,	હડ્ડઉર્વડ્ડી.
મધધ્યો-માઓડ્ડ	,,	મધધ્યો-માઓડ્ડી.
વર્ણ	,,	વર્ણી.
જમારપ	,,	જમારપન.
ક્ષોધત્રાસ્પ	,,	ક્ષોધત્રાસ્પન.
ક્રાયજન્ત	,,	ક્રાયજન્તન.
પ્ર્ય	,,	પ્ર્યાન.
નઓતર	,,	નઓતર્યાન.
પ્રરપઓશ્ત્ર	,,	પ્રરપઓશ્ત્રયન.
કરસ્ન	,,	કરસ્નયન.
પોઉરધાક્ષિત	,,	પોઉરધાક્ષિતયન.
ગયધાસ્તિ	,,	ગયધાસ્તિયન.
ગાઉરિ	,,	ગાઉરિયન.
વડ્ડધાત	,,	વડ્ડધાતયન.
જ્ઞપ્તિર્વત્	,,	જ્ઞપ્તિર્વત્થિયન.

આખ ૧૧ મો.

જરથોશ્તની આલાદ.

જરથોશ્તે બહુમનની મારફતે હોરમજ્દની મુલાકાત લેવાને તથા તે મુલાકાતમાં તેનાથી પુછપરછ કરવાને, પ્રથમ ઇચ્છ્યું તે તેની મુરાદ હાસેલ થઈ અને સરોશ હસતક જરથોશ્તને પોતાના સવાગ્રોના જવાબો મળ્યા. તે જવાબો જાણી લેઈને તેથી લોકોને વાકેફ કરવાની બીજી મકસદ જરથોશ્તે હાથ ધરી; તેમ કરતાં તેની વીરૂંધ દુશ્મનાઈ ઉભી થઈ. તેના દુશ્મનોએ થોડી-એક મુદત સુધી જરથોશ્તને પોતાના કાંમમાં પાછો નાંખ્યો પણ અંતે લેખોનું, ખોટાઈ અને જરથોશ્તનું સાચવત જાહેર થયું, તેથી તેઓ શરમીદા થયા અને જરથોશ્ત સુરખરૂ થયો. જરથોશ્ત ઉપર લોકોનો એતેકાદ વધતો ગયો, લોકો તેના મતના થતા ગયા, પાદશાહે તેની ખોરદુએ થયા, દાનાવોએ તેનો કોલ બહાલ રાખી તેની શાગેરદી કપ્તુલ કીધી, અને તેની સાથે બરહક હોરમજ્દની જરથોશ્તની દીન ફેલાવામાં શામેલ થયા. એટલી ખીના અવસતા ઉપરથી હયાં સુધી આપણે જાણી ચુકા છઈએ. હવે ત્યાર પછી જરથોશ્તના પાછલા દાહડા કેવા ગુજર્યા અને તે અશો નરનું આએ જોહાનથી રવાને થવાનું કેમ અને ક્યારે અને ક્યાં થયું તે વીશે અવસતા મધેથી આપણને કશું મલતું નથી વાસતે હવે જરથોશ્તને છોડીને તેની આલાદ વીશે થોડું-એક કેહવાનું બાકી રહ્યું છે.

૫૮. જરથોશ્તની ૧ બાએડી, ૩ છોકરી અને ૩ છોકરા હતા.

અવસતા ઉપથી માલુમ પડે છે કે જરથોશ્તની એક બાએડી હતી, ત્રણ છોકરીઓ હતી અને ત્રણ છોકરાઓ હતા, (એ છોકરાઓ જરથોશ્તનાજ હતા કે તેની આલાદની કોઈ ચોર-તના હતા તે શકમાં છે). પાછલી કેતાબોમાં જેમકે બુન્દહેશમાં

લખે છે કે ^{૩૧૮} જરથોશ્તને એકથી વધારે બાએડીઓ થઈ હતી અને તેનાં છ છોકરાંઓમાંનાં કયાં છોકરાં કેઈ બાએડીનાં હતાં તે બી ત્યાં જણાવે છે. જે બાએડીનું નામ અવસતા મધેથી મલે છે તે બાએડીને પેટે એ છ છોકરાંમાંનું એકબી. છોકરું નહીં હતું પણ એ છએ છોકરાંઓ આગલી બે બાએડીઓના હતાં અને અવસતામાં જણાવેલો બાએડીના છોકરાંઓ હજુર હવે પછી થનાર છે એવું પાછલી કેતાઓમાં લખે છે. ^{૩૧૯}

૧. જરથોશ્તની બાએડી હવેવી.

અવસતામાં કેઠે ખુલ્લું લખ્યું નથી કે ફલાના નામની ઝોરત જરથોશ્તની બાએડી હતી. પણું કેટલીએક દલીલોથી જરથોશ્તની બાએડીનું નામ અવસતામાંથી મુકરર કરાઈ શકાએ છે. દીન યશ્તમાં ^{૩૨૦} હવેવી નામની એક ઝોરત જરથોશ્તને વાંસંતે કેઠેલીએક દુઆ ચાહે છે કે તે દીનની રાહે ચાલનારો થાય. હવે એ ઝોરત કોણ હોવી જોઈએ? અલબત્તે જરથોશ્તની કોઈ અતલગની સ્ત્રી હશે. તે જરથોશ્ત સાથેના કેવો સંબંધ ધરાવતી હતી તે બીજી જગોએથી ધારવાને બની આવે છે. ફરવરદીન યશ્તના ૩૦ માં કરદામાં નામીચી ઝોરતોના નામો આવે છે. તેમાંનું પાંચમું નામ કએગુશ્તાસ્પની રાણી હુતોસનું દીશે છે ^{૩૨૧}. આગલ આપણે દેહવી

૩૬૮. ખુલાસાવાર કહું છું કે જરથોશ્તથી જનમ્યા ૩ છોકરાઓ અને ૩ છોકરીઓ; એક ઇસતવાસ્તર, ૨ ઉરવતદનર અને ૩ ખુરશેદ ચેહર. (યુસ્તી ખુન્દહેસ્ને સફા ૭૯ મો).

૩૬૯. આએબી જણાવું જોયેય કે જરથોશ્તના છોકરાઓ જેવા કે ખુરશેતદર (હોરોદર) અને ખુરશેદમાહ (હોરોદર માહ) અને સોશ્યોસ હવેવીથી છે (યુસ્તી ખુન્દહેસ્ને સફા ૮૦ મો).

૩૭૦. જે (દીન) ને અશોઈવાલી સતોધી અશો જરથોશ્ત તરફ ભલો ભક્તિ ભાવ ઈચ્છતી હવેવીએ દીનના મત પ્રમાણે ચાલવાને દીનના વચન પ્રમાણે ચાલવાને અને દીનના કામ પ્રમાણે ચાલવાને—આરાધી (દીન યશ્ત ફ. ૧૫ મો).

૩૭૧. અશોઈવાલી હવેવીના, અશોઈવાલી ફરેનીના, અશોઈવાલી ધિતીના અશોઈવાલી પોરચિસ્તાના અને અશોઈવાલી હુતઓસના ફરોહરને અમે યાદ કરીએય. (ફરવરદીન યશ્ત ફ. ૧૩૯).

ચુકા કે કચ્છગુસ્તાસ્પની રાણી હુતોસ નામની હતી અને તેણીની પાશે જરથોસ્તે હોરમજદી જરથોસ્તી દીન કબુલ કરાવી હતી^{૩૭૨}. તેના નામની આગમચ બીજાં ચાર નામો છે, તેમાંનું પોઉરૂચી-સતનું નામ ગાથામાં જોવામાં આવે છે, જ્યાં તેનાં વીશે લખે છે કે તે જરથોસ્તની બેટીઓ મધેની ઘણી ચાલાક બેટી હતી.^{૩૭૩} ગાથાના ઉપલા ફકરા ઉપરથી ધારવું જોઈએ કે પોઉરૂચીસત સી. વાએ જરથોસ્તની બીજીબી બેટીઓ હતી. તેઓના નામ ઉપલી ચાર બાનુઓના નામમાં આવેલાં હોએ એવું ધારી શકીએ અને તે વીશે આગલ જોઈશું ; પણ એક બીજી તકરારથી એવું દેડાવી શકાએ છે કે હવોવી જરથોસ્તની બેટી તો નહીજ હોએ. આપણે આગલ જોઈ ચુકા કે જભાસપ તથા ફરશોસ્તર હવોવના બાન-દાનનાં હતા^{૩૭૪} અને અવસતામાં જેમ સપીતામના બાનદાનની ઓરતને સપીતામી કેહવામાં આવી છે^{૩૭૫} તેમ હવોવના બાનદા-નની ઓરત હવોવી કેહવાઈ શકાએ. વાસતે આએ હવોવી ના-મની બાનુ હવોવના બાનદાનની હી તો તે જરથોસ્તની બેટી નહી હી શકે કાંએજે ત્યારે તેનું નામ હવોવી નહી અપાતે. પણ જો હવોવી, હવોવ બાનદાનની હોએ અને તેનું નામ જરથોસ્તનું બેટીનાં તથા કચ્છગુસ્તાસ્પની રાણી હુતોસનાં નામની ઉપર મે-લ્યું છે, બલકે તમામ ખામીથી ઓરતોનાં નામોને મથાલે હ-વોવીનું નામ સઉથી પેહલું લખાયું છે, ત્યારે તે જરથોસ્તની બે-ટીઓના કરતાં વધારે નજદીકની સગાઈમાં હોવી જોઈએ. તે ચાતો જરથોસ્તની માએ હોએ કે તેની બાએડી હોએ. જો તે જરથોસ્તની માએનું નામ હોએતો તેની બાએડીનું નામ મલવું જોઈએ પણ અગર તે જરથોસ્તની બાએડીનું નામ હોએ તો તેની માએનું નામ જરૂર જોઈતું નથી. હવે આપણે પાછલી કેતાબો

૩૭૨. જુવો સફા ૨૮૯ મો નોટ ૩૫૫, ૩૫૬, ૩૫૭.

૩૭૩, જુવો સફા ૩૦ મો નોટ ૪૬૧.

૩૭૪. જુવો સફા ૨૯૧ મો નોટ ૩૫૯ મી

૩૭૫. જુવો સફા ૩૦ મો નોટ ૪ ૬૧.

ઉપરથી જાણીયે છઠ્ઠાએ કુશ્વ જરથોસ્ત હવોવના ખાનદાનમાં
પરણ્યો હતા. તેણે ફરશોસ્તરની છોકરીને પોતાની બાએડી ત-
રીકે લીધી હતી અને તેનું નામ હવોવી હતું. વાસતે ફરવરદીન

૩૭૧. જુવો સફા ૨૯૧ મો નોટ ૩૫૯ તથા ર્પીગલનો યજ્ઞસ્તેનો
પેહલવી તરજુમો સફા ૧૯૪ મો.*

* એ ૩૫૯ મી નોટમાં જણાવેલા યજ્ઞસ્તેના ૫૧ મા હાના ૧૭ માં ફ-
કરામાં હવોવી જરથોસ્તની કદ્યાનુ હતી અથવા ફરશોસ્તરની છોકરી હતી
એવું ખુલ્લું લખાણ આવેલું નથી. એ અસલ ફકરાનો સાર એ છે કે:-
હયુખ્યાન ફરશોસ્તર, જરથોસ્તને એક બેરેખ્ધામ ... કેહરપેમ (સુંદર તન)
દેખાડ્યું; અતે તે સુંદર તન (ખુબસુરત ઓરત)ને જરથોસ્તે પોતાના મ-
જહબમાં લેવાની આતુરતા બરેલી ખાહેશ બતાવી, પોતાના સાથીઓને
તથા સાંબલનારાઓને, તેણીને બહી દીનમાં સ્વીકારવાની ભલામણ કીધી છે;
પણ તેણીનું ખુલ્લું નામ એ ફકરામાં જણાવેલું નથી. યજ્ઞસ્તેનો પેહલવી
તરજુમો કરનારાઓએ, એ ફકરાના તરજુમાની ઉપર શરેહ કરતાં, જર-
થોસ્તને નીચલા સખુનો બોલતો જણાવેલો છે:—“તે (સુંદર) તન (યાને)
તે છોકરી (બિન્તમન) મને ઓરતપણામાં આપે. તે હયુખ્યને લગતી
(છોકરી) કદ્યાનુ તરીકેનું કામ અખત્યાર કરે.” એ ઉપરથી જણાએય
કે એ પેહલવી તરજુમો કરનારાઓના વીચાર અથવા ખબર મુજબ, એ
હવોવી ફરશોસ્તરની છોકરી તથા જરથોસ્તની કદ્યાનુ હતી. હવોવી
જરથોસ્તની ઓરત હતી તે વીધે, જેમ ઉપલી શરેહ ઉપરથી તેમજ
અવસ્તાના બીજા દાખલાઓ ઉપરથી તથા ખુન્દહેસ્તે કેતાબ ઉપરથી, સા-
બેતી મલે છે; પણ એ હવોવી ફરશોસ્તરની છોકરી હતી, એવું ઉપલી
શરેહના ઈશારા સિવાય બીજે કોઈ ખુલ્લું લખાણ મળતું નથી. એ
પેહલવી શરેહના ઈશારા ઉપરથી એવીબી મેતલખ ઉડી શકેય કે એ હ-
વોવી ફરશોસ્તરની પોતાની છોકરી નહી પણ એના ખાંદાનની કાઠ હોએ,
અને ફરશોસ્તર, ઉમરે વડો હોએ અથવા મોટો લાગવગ ધરાવતો હોએ
અને તેથી હયુખ્યાન ખાંદાનનો, તે વખતમાં, તે વડો હોએ તો તે વડા
તરીકે, હવોવીને જરથોસ્ત સાથે પરણાવવાનું કામ તેણે માંથે લીધું હોએ.

ઉપલા ફકરાનો પેહલવી તરજુમો નીચે મુજબ છે:—

તે ચાહવા લાયક કાલખુદ મને (જરથોસ્તને) ફરશોસ્તરે દેખાડ્યું;
યાને તે મને છોકરી (બિન્તમન) ઓરતપણામાં આપે (એમ તેણે ચાહ્યું).
તે (છોકરી) બહી દીન ઉપર કાયમ યાએ, એટલે કે બહી દીનને
વાસતે તે ઇચ્છા આપે, એટલે કે હયુખ્યને લગતી (તે છોકરી) પોતાનું તન
(મને) ઓરતપણામાં આપે. તે હોરમજ્દની પાદશાહીમાં અને અશોષની
ખાહેશમાં (દેલ આપવા સાથે) કદ્યાનુધ (ધરની ધણીઆની તરીકેનું કામ)
અખત્યાર કરે. (બીજી વાર પ્રગટ કરનાર.)

યશ્તના ૫૦ માં કરદાને મથાલે જે આનુતું નામ આવેલું છે તે જરથોસ્તની બાએડીતું હશે. એવું હેડવવાને આંચકો લાગતો નથી.

૨. જરથોસ્તની ૩ દીકરીઓ.

જરથોસ્તની ઝોરતના નામની તથા કઝેગુશ્તાસ્પની રાણી હુતઝોસના નામની આગમચ ફરવરદીન યશ્તના ૩૦ માં કરદામાં ત્રણ આનુઓના નામો આએ પ્રમાણેના આવે છે, ફરેની, થ-રીતી તથા પોઉરૂચીસત. એઓ મધેની છેલ્લી આનુ જરથોસ્તની બેટી હતી તે યજ્ઞશતેના ૫૩ મા હા ઉપરથી જણાએ છે. ત્યાં સાફ લખે છે કે તે હઝેચત-અસપના ખાનદાનની તથા સપેનત-માનના ખાનદાનની હતી, અને તે જરથોસ્તની બેટીઓ મધેની ઘણી ચાલાક બેટી હતી. કેટલાએકોના એવો વીચાર છે કે યજ્ઞશતેના ૫૩ મા હા, પોઉરૂચીસતે ઝોરતોને વાએજો કરી હોરમજદી જરથોસ્તી દીન સમજાવી હતી તે બાબેનો છે. એ આનુને વીશે પાછલી કેતાબોમાં લખે છે કે તે જમાસપ હકીમ સાથે નેકાહ કરી ગઈ હતી. એ બીનાં ખરી હોએ તો એક સવાલ ઉઠે છે કે શું આપણામાં ભત્રીજાનો છોકરી સાથે નેકાહ રવા ગણાએ? જરથોસ્ત હવેવના ખાનદાનની કોઈ આનુ સાથે પરણ્યો હોએ અને તે આનુ પાછલી કેતાબો પ્રમાણે ફરશોસ્તરની દીકરી હોએ અને વલો જરથોસ્તની બેટી પોઉરૂચીસત જમાસપ કે જે ફરશોસ્તરનો ભાઈ હતો તેની સાથ પરણી હોએ તો પછી એવું કહે કે ફરશોસ્તરની છોકરીની છોકરી તેના ભાઈ જમાસપ સાથે પરણી હતી. અગર એવું સમજ્યે કે પોઉરૂચીસત હવેવની બેટી નહી હતી અને જરથોસ્તની કોઈ બીજી બાએડીના પેટની હતી તોપણ સવાલ જુદા આકારે ઉઠો થાએ છે કે જરથોસ્તે પોતાની બેટીને પોતાના સસરાના ભાઈ સાથે પરણાવી, તે બી ચાલું રેવાજથી ઉલટું લાગે છે. પણ હું ધારૂ છું કે જરથોસ્ત ફરશોસ્તરની બેટી સાથે પરણ્યો એ બોલવું જુલ ભર્યું છે. ફરશોસ્તરની બેટીને બદલે હવેવની બેટી બોલવું જોઈએ, અને હવેવ ફરશોસ્તરનો બાપ હોએ તો જરથોસ્તની બાએડી ફરશોસ્ત-

રની બેઠેન થાએ. એવી ગણત્રી હોતાં બી, જો નરથોસ્તની બેઠી જામાસપ સાથે પરણી તો જામાસપ પોતાની બાણુજ સાથે પરણેલો ગણાએ, તે બી કરીકું લાગે છે. તેથી હવેવને ફરશોસ્તર તથા જામાસપનો અપાવો અને હવેવને જામાસપ તથા ફરશોસ્તરની કુઈ લેવી પડે છે તો પછી જો નરથોસ્તની છોકરી સાથે જામાસપ પરણુચે તો પોતાની કુઈની દીકરી સાથે પરણેલો ગણાએ, અને તે નેકાહથી આપણા આજના વીચાર પ્રમાણે આપણે રાજ થઈશું. પણ આએ વાતજ ખોટી હોએ કે નરથોસ્તની બેઠી પોઉરચીસત જામાસપ હકીમ સાથે પરણી હતી તો પછી નરથોસ્ત ફરશોસ્તરની બેઠી સાથે પરણુચે હોએ તે કયુલ રાખવામાં કશી હરકત નથી, પણ નરથોસ્તે જેની બેઠી લીધી તેના બાધને પોતાની બેઠી આપી એ વાત ઉપર આજની આંખે જોતાં ઘણેજ શક જાએ છે.*

* નરથોસ્તની છોકરી પોઉરચિસ્તા, જામાસપ સાથે પરણી હતી— એવો આપણા લોકોમાં જે વિચાર છે તે યજ્ઞનેના પ૩ મા હાના ૪ ઠા ફકરાના પેહલવી તરજુમાની શરેહ ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલો જણાએ છે. એ પ૩ માં હામાં પોઉરચિસ્તા, કોઈ સાથે લગન થવાની બાબત આવેલી છે. ત્યાં (૩ ન ફકરામાં), કએ ગુસ્તાસ્પ અથવા તો નરથોસ્તને લગતો કોઈ સ્પિતમાનના ખાંનદાનનો એક શખસ અથવા તો હયુખ્યાન ફરશોસ્તર અથવા તો, એ શાહજનની મીજલસમાંનો, કોઈ વડો ધર્મગુરૂ, એ નેકાહ બાંધવાની ક્રિયા કરતાં, પોઉરચિસ્તને નીચે મુજબ કહેતો જણાએ છે:—

અએ હએચત-અસ્પને લગતી, સ્પિતમાનને લગતી પોઉરચિસ્ત! તું કે જે નરથોસ્તની છોકરીઓ મધેની નાહની છોકરી છે, તુંને, તેને તારા સરદાર તરીકે, તેની સાથે બેહમનની, અશની અને મજદની તાબેદારી કરવાને—આપી છે, માટે તું તેની સાથે, ઘણીજ વૃદ્ધિ કરનારી અક્લની મારફતે ભલાં મનની તાબેદારીની મશવરત કર અને નેક દાનેશથી ચાલતું અખ્તાર કર.

એ પછી ૪ ઠા ફકરામાં, નેકાહ બાંધનાર ધર્મગુરૂની શિખામણનો જવાબ આપતાં પોઉરચિસ્ત નીચે પ્રમાણે બોલે છે:—

તેને ખચીત, તેની બરોબરીના કામ કરવામાં (મદદ આપવાની) કોશેશ કરવા, હું કયુલાત આપુચ, અને તેને વરવા (ચાહવા)ની હું કયુલાત આપુચ; કારણકે મારા આપથી તેણે મને મેલવી છે; અને ઉચોગી લોકો તરફની

હવે જો હવોવીને આપણે જરથોશ્તની બાએડી દેહવી ચુકા અને પોઉરચીસતને તેની બેટી તરીકે ગણી તો પછી એ બે નામો વચેના બીજાં બે નામો ફરેની તથા થરીતી અલખતે હવોવીની બેટીઆ અને પોઉરચીસતની વડા બેહનોનાં હોવાં જોઈએ. પા-છલાં પુસતકો કેહ છે કે પોઉરચીસતનો બે બેહનો હતી નાંમે ફરેની તથા સરીત^{૩૭૭}. તે બાણીને આપણે વગર આંચકે ચોકસ રીતે કહી શક્યે છઈએ કે જરથોશ્તને ત્યાં તરણ બેટીઆ હતી નાંમે ફરેની, થરીતી તથા પોઉરચીસત.

૩. જરથોશ્તના ૩ બેટાઓ.

ફરવરદીન યશ્તના ૨૫ માં કરદામાં ધસતવાસતર, ઉરવતતનર તથા હવરેચીથ. નામના બાણીતા ત્રણ શપ્તો જરથુશ્તિનાં હોએ

ફરજ બળવવામાં, અને અશો બેશીઓની તરફની ફરજ બળવવામાં, અશો લોકોને બેહમનનું આસાનીવાલું નેક જાંદગીનું સુખ મલે અને બહુ-રમજદ બલી દીનને માટે તે હમેશ સુધીનું (સુખ) અને પણ આપે !

પોઉરચિસ્તની ઉપલી કબુલાત મેલવ્યા પછી એ મીજલસમાં વડો પરણતાં જોડાને તથા તે મીજલસમાં શામેલ થએલાંઓને નસીહતના સુખનો કેહે છે.

ઉપલા બે ફકરાઓમાં, પોઉરચિસ્તનો વર કોણ હતો તે વિશે કમું જણાવેલું નથી. એ બાનુ સાથે પરણનાર કોણ છે, તેને માટે, પોઉરચિસ્ત પાસેથી, એ વિશેની ઉચ્ચલાત મેલવનાર ધર્મગુરૂ જેમ કંઈ બોલતો નથી, તેમજ પરણવાની કબુલાત આપનાર પોઉરચિસ્ત પણ તે શપ્તનું નામ દેતી નથી. ફકટ પેહલવી શરેહમાં, પોરચિસ્ત સાથે પરણનાર તરીકે જામાસ્પનું નામ આવેલું છે, અને એ લગનના મેલાવડામાં કએ ગુસ્તાસ્પ તથા કોઈ સ્પિતમાનના ખાંદાનવાલાની સાથે ફર-શોશ્તર બી હાજર છે તો તે જામાસ્પની તરફથી, હબુબ્યાન ખાંદાનના વડા તરીકે હાજર થયો હોએ તો એવું અનુમાન કરી શકાએચ કે પેહલવી શરેહમાં જણાવ્યા મુજબ, પોરચિસ્ત જામાસ્પ સાથે પરણેલી હોવી જોઈએ. ઉપલા ૪ ઠા ફકરાની પેહલવી તરજુમાની શરેહમાં ખુદ્દુ લખેલું છે કે અશો પોરચિસ્તને આરત તરીકે, અશો જામાસ્પને તેણીના કદબોદા તરીકે આપવામાં આવી હતી. બ્યારે એમજ હોએ તો, જરથોશ્તની કદબાનું હવોવી, ફરશોશ્તરની છોકરી નહી પણ હવોગવાના ખાંદાનની કોઈ બીજીજ હોવી જોઈએ. (બીજીવાર પ્રગટ કરનાર).

૩૭૭. જુવો સફ ૩૧૭ મો નોટ ૩૬૮ મી.

એમ લખેલું છે. હવે જેમ હવોવ ઉપરથી બનેલા હવોવી ના-
મનો અરથ આપણે એવો સમજી ચુકા છઈએ કે હવોવી એટલે
હવોવના ખાનદાનની કોઈ બાંતુ, તેમ જરથુશ્ત્રનો ખો તેવોજ
અરથ કરીએ તો જરથુશ્ત્રના એટલે કે જરથોશ્તમા ખાનદાનની
કોઈ બાંતુના એ ત્રણ છોકરાઓ હડે. યજ્ઞશનેના ૨૩ માં હામાં^{૩૭૮}
ઈસતવાસતરને જરથુશ્ત્રનો લખ્યો છે, તેમજ યજ્ઞશનેના ૨૬માં
હામાં એ સાબેતી ઉપરથી મને મજ્જુત શક જાએ છ કે એ
ત્રણ છોકરાઓ જરથોશ્તના પોતાના નહી હતા, પણ તેની બે
દીઓ યા બેહનોનાં હોએ. પણ જરથુશ્ત્ર એ બોલેલો અર્થ
એટલોજ સમજ્યે કે જરથોશ્ત્રી ધરમ પાલનાર, જેમકે કએ ગુશ-
તાસ્પને યજ્ઞશનેના ૫૩ માં હામાં જરથોશ્ત્રી* કએ ગુશ્તાસ્પ^{૩૭૯}
લખ્યો છે તો તેથી મતલબ જરથોશ્તના ખાનદાનનો કએ
ગુશ્તાસ્પ એવી નહી, પણ જરથોશ્તનો ધરમ પાલનાર કએ
ગુશ્તાસ્પ એવી નીકલે છે; તો પછી એ ત્રણ જણાઓને જર-
થોશ્ત સાથે સગાઈનો કશો સંબંધ રહેતો નથી, પણ તેઓ

૩૭૮. યજ્ઞશને કરી હું પોહચવાને ચાહુંચ ગયોમરદની, જરથોશ્ત
સ્પિતમાનની, કએ ગુશ્તાસ્પની, જરથોશ્તરીના ઇસદ વાસ્તરની ફરવશી સાથે
તમામ અશો લોકોની ફરવશીઓને, જેઓ પોર્ષોદંકેશીઓની છે. (ય-
જ્ઞશને હા. ૨૩ મો ફ. ૨ જો.

* હિયાં જરથોશ્ત્રી ગુશ્તાસ્પને લગાડ્યો છે, તેને બદલે, તેની પછી
આવતા સ્પિતામોને લગાડવો વધારે બંધબેસતો લાગે છે. જરથોશ્તને
લગતો સ્પિતામ ખાનદાનનો કોઈ શખસ એવી મતલબે લેવો. નીચલી
નોટ ૩૭૯ મીમાં એ ફકરાનો અર્થ મેં એજ મતલબનો કીધો છે.
(ખીજ વાર પ્રગટ કરનાર.)

૩૭૯. અને કએ ગુશ્તાસ્પ, જરથોશ્તને લગતો સ્પિતામ ખાનદા-
નવાલો (કોઈ શખસ) અને ફરથોશ્તર (હમેશની જીંદગીનું સુખ જે જર-
થોશ્તે મેલવ્યું તે), નેક વિચારની મારફતે, નેક સખ્તોની મારફતે અને
નેક કામોની મારફતે તેઓ ચાખે (શિખે અથવા મેલવે અને તેથી) મજ-
દને ખુશનુદ કરે, તેની વખાણો ગાએ અને તેની આરાધના ઉપર દીલ
આપે, અને ડાહ્યપણ બરેલા અને રાસ્ત તે રસ્તાઓ (તરીકાઓ) ને
તેઓ શિખે કે જે દીન અહુરમજ્દએ (આગલા) સોસ્યોશો (દીન જા-
હેર કરનારાઓ) ને આપી હતી. (યજ્ઞશને હા ૫૩ મો ફ. ૨ જો.)

જરથોશ્તી ધરમ પાલનારા હતા, એટલુંજ પુરવાર થાય છે. યજ્ઞશત્રેના ૫૩ માં હામાં^{૩૮} જ્યાં પોરૂચીસતને વાસતે કંઈ બોલવું પડે છે ત્યાં તેને માટે જરથુશ્ત્રની પોરૂચીસત એમ નથી લખ્યું, પણ ત્યાં સાફ ખુલ્લી રીતે જરથુશ્ત્રની પોરૂચીસત કરીને લખ્યું છે. ત્યારે એક હેકાણે જરથુશ્ત્રના તથા બીજે હેકાણે જરથુશ્ત્રના હોએ તેમાં તક્ષવત ધારવોજ જોઈએ. ઇસતવાસતર, ઉરવતતનર તથા હવરેચીધૂર, જરથોશ્તની કોઈ છોકરીના છોકરા હોએ કે કોઈ બીજા અતલગના બેશીના હોએ; કાંએકે પુનરુદેશમાં તેઓની જુદી જુદી માએનાં નાંમે લખ્યાં છે, તે જરથોશ્તની બેટીઓના નામે સાથે મલતાં નથી. ત્યારે એવું ધારીએ કે એ ત્રણ છોકરાઓ જરથોશ્તની બહેનના હતા ?

---

૩૮૦. જુવો સંકે ૩૦ મો નોટ ૪ થી.

બાબ ૧૨ મો.

જરથોશ્તની સેતાયશ.

અસલી પુરાણા જમાના ઉપર માણુસોને સહથી સરસ રાહ-
નુમાઈ કરનારો જરથોશ્ત પેગમબર થઈ ગયો હતો. જ્યારે તેનો
સને ૩૦૦૦ થી ૪૦૦૦ વરસ ઉપર આપણુ મેલીએ છઈએ ત્યારે
હાલમાં જાણીતા ધરમો ઉત્પન્ન કરનારા તમામ પેગમબરોની બી
આગમચનો થઈ ગએલો તે જાણાએ છે. તેણે ધરમને એવા
મુશતકીમ પાયા ઉપર મુક્યો હતો કે તેની પછી થનારા પેગ-
મબરોએ તેનો ફાંસો લીધો હતો, અને તેની અસર આજ દીન
મુધી જુદા જુદા નામીયી સઘલા ધરમોમાં જલવાઈ રહી છે. જોક
અત્રેજ બાનુના બોલોમાં જરથોશ્ત નહી પેદા થયો હતો તો આજે
આપણો હાલ કેવો થયો હોત ? તે લખે છે કેઝઃ—

Should we indeed in a future world be permitted to hold
high converse with the great departed, it may chance that in
that Bactrian Sage who lived and taught almost before the
dawn of history, we may find the spiritual patriarch, to whose
lessons we have owed such a portion of our intellectual inheri-
tance, that we might hardly conceive what human belief would
be now had Zoroaster never existed.

અર્થ:—

ગુજરી ગએલા મહાન પુરૂશોની સાથે, પેલી દુન્યામાં ગુરતેગો
કરવાની જે આપરી સરજત હોએ તો, તે પેલા બક્ષખના દાનાવ હકીમ
કે જે, તવારીખની શરૂઆતનીબી આગમચ હયાતી ભોગવી ગયો હતો,
અને જેણે તે જમાનાના લોકોની રાહનુમાઈ કીધી હતી, તે પેલોજ મોટો
ધરમગુરૂ હતો કે જેની તાલીમને લીધેજ આજે આપણે આપણા જમા-
નાના જ્ઞાનનો એવો મોટો વારસો મેલવી શક્યા છઈએ અને તેને લીધે
આપણે તેના મોટા આભારી થયા છઈએ. જ્યારે એમજ છે તો જે
જરથોશ્ત નહી જનમયો હતો તો આજે માણુસ જાતનો એતેકાદ કેવો થયો
હતો તેનો પુરતો ખ્યાલ પણ આપણા મનમાં ઉતારવો મુશકેલ લાગે છે.

૨૮૧. Essays, Moral and Ethical by Miss Francois
Cobbe.

મતલબ કે આજે જુદા જુદા ધરમોનાં જે મુખ્ય ડોલ છે તે જરથોસ્તી ધરમ ઉપરથી માંડેલાં છે, વાસતે જો જરથોસ્ત પેદાજ નહી થયો હોતે તો આજના ધરમો હાલની ઢપથી કંઈ જુદીજ ઢપનાં લખાયા હોતે. પેગમબરોનાં પેગમબર અશો જરથોસ્ત વીશે આગલા જમાના ઉપર કેવા ઉમદા વીચારો લોકો ધરાવતા હતા તે અવસતાને આધારે જાણવાની જરૂર છે.

૫૬. જરથોસ્ત સઉથી સરસ અથોરનાન, સઉથી સરસ

રથેસ્તાર તથા સઉથી સરસ વાસતર્થોશ હોતો.

ફરવરદીન યસ્તનાં એક ફકરામાં કેહ છે^{૩૮૨} કે જરથોસ્ત સઉથી પેહલો એટલે સઉથી સરસ અથોરનાન, સઉથી સરસ રથેસ્તાર તથા સઉથી સરસ વાસત્રીઆશ હોતો. એ ઉપરથી એવું ધારવું પડે છે કે જરથોસ્તે ત્રણે પેશાઓ બજાવ્યા હતા અને તે દરેકમાં તે એકકો હોતો. તે એક અથોરનાન હોતો. અથોરનાનની ફરજ શું છે તે જોતાં જરથોસ્તને અથોરનાન કેહવું ઘટારત હતું, અને તે એવો ખેતાબ નહી હોતો કે જેથી તે લજવાયો હોય, પણ જે ધણી પેગમબરી ચલાવાને વાસતે પેદા થયો તેણે પોતાનો તમામ વખત, પોતાના અથોરનાની ધંધામાં, મશગુલ રેહવાને બદલે રથેસ્તારી તથા વાસત્રીઆશી કાંય કીધી હશે ? તે સમજવું મેલેલ નથી. કેટલાએકો એવું ધારે છે કે જરથોસ્તે પેહલાં એ ત્રણ પેશાઓ જુદા પાડ્યા હતા. તેની આગમચ એવો કાયદો નહી હોતો કે અથોરનાન એક વરગમાં ગણાયે, રથેસ્તાર બીજામાં અને વાસત્રીઆસ ત્રીજામાં. એની વીરૂધ્ધ આપણને એવું લખાણ મળે છે કે એ વરગો પેશદાદયાન પાદશાહ જમશેદ પેહલાં ઉભા કીધા હતા. ધ્યાનમાં રાખવું કે અવસતાના વખતમાં એ ત્રણજ પેશાઓ ગણાતા હતા, અને ચોથો હોતોખશનો એટલે કારીગરનો

---

૩૮૨. જે (જરથોસ્ત) પેહલો અથોરનાન, જે પેહલો રથેસ્તાર અને જે પેહલો વાસત્રીઆશ હોતો. (ફરવરદીન યસ્ત ૫. ૮૯ મો).

પેશાં પછવાડેથી વધ્યા હતો. એ ત્રણ પેશાઓ યુનદેહશ પ્રમાણે^{૩૮૩} જરથોસ્ત (ની છોકરીઓ ?) નાં છોકરાઓએ પેહલાં શરૂ કીધા હતા. ત્યાં લખે છે કે વધા છોકરા ઇસતવાસતરને જરથોસ્તે અથોરનાન બનાવ્યો અને આજ દીન સુધીના અથોરનાનો તેની ઓલાદના છે એવું આપણા લોકો સમજે છે. બીજા છોકરા હવરેચીથ (ખોરશેદચેહર)ને રથેશ્તાર બનાવ્યો, અને ત્રીજા છોકરા ઉરવતર્તનરને વાસત્રીઓશ બનાવ્યો. એ રીતે ત્રણડે છોકરાઓને ત્રણડે પેશાઓ સોંપી આપ્યા. વલી વંદીદાદની ૧ લી પરગરદમાં^{૩૮૪} રથ (રએ) શહેર વીશે બોલતાં તેને વાસતે

૩૮૩. ઇસતવાસ્તર અથોરનાનોનો રદ એટલે મોખેદાન મોખેદ હતો, દીન બહેર થવા પછી ૧૦૦ વરસે તે ગુજરી ગયો; ઉરવતતનર, જમશેદના બનાવેલા જમીનની નીચેના વરના વાસતરયોશો (ખેડુતો)-નો રદ હતો; ખુરશેદચેહર ગુસ્તાસ્પના પેશુતનના લશકરમાં અરથેશ્તારનો સરદાર હતો અને કંગદેજમાં રહેતો હતો. — (જરથોસ્તની) ત્રણ છોકરીઓ હતી, એક પરીન, બીજી સરીત. અને ત્રીજી પોરચીસ્ત નામે હતી. ઉરવતતનર અને ખુરશેદચેહર, ચક્રજન ઓરતથી, જનમેલા હતા, અને બીજાઓ શાહજન ઓરતથી જનમેલાં હતાં. ઇસદવાસ્તરથી એક છોકરો જનમ્યો હતો, તેનું ઉરવરવીજ નામ હતું, તેને અરનજે-બેરાતાન (ભાઇઓનું રંજ તાલનાર) કરીને બી કેહતા હતા, એટલા વાસ્તે કે તેઓ ચક્રજન ઓરતથી હતા, તેઓને સતવરપણામાં ઇસતવાસતરને (તેને ત્યાં છોકરો ઉરવરવીજ થવા પછી) કરી આપ્યો હતો. (યુસ્તી યુનદેહશ સંદે ૭૯ મો). *

* યુનદેહસ્તેમાં લખવા પ્રમાણે ઇસતવાસ્તર તથા ત્રણ છોકરીઓ, જરથોસ્તની શાહજન ઓરત (હવેલી) થી જનમ્યાં હતાં ; અને ઉરશેદર બામી ઉશેદર માહ તથા સોસ્થોશ એ ત્રણે ભાઇઓ પણ હવેલીથી જનમ લેશે. પણ ફરવરદીન યસ્તમાં એ ત્રણેની માએઓનાં જુદાં જુદાં નામે આવેલાં મળે છે:—સૂત્-ફેદ્રી, વડ-હુ-ફેદ્રી અને એરેદત—ફેદ્રી. જુવો સંદે ૩૧૨ મો નોટ † તથા સંદે ૨૫૩ મો નોટ ૨૯૯ મી. (બીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

† વંદીદાદની ૨ જી પરગરદનાં ૪૩ મા પ્રકારમાં એક સવાલ કરવામાં આવ્યો છે કે જમશેદે બનાવેલા વરોમાં આહુ અને રતુ કોણ છે ? તેના જવાબમાં જણાવેલું છે કે ઉર્વતતનર અને તું જે જરથોસ્ત. એ ફકરા ઉપરથી જણાએય કે ઉર્વતતનર વરે-જમ-કર્દનો રાજકારોબાર ચલાવનાર હતો. (બીજીવાર પ્રગટ કરનાર).

૩૮૪. જુવો સંદે ૪૪ તથા ૪૫મો નોટ ૧૯-૨૧ તથા સંદે ૧૬૩મો નોટ *

લખે છે કે તે ત્રણુ જાત અથવા પેશાવાલું હતું. તે ઉપરથી બી કલ્પણા કરવામાં આવી છે કે રસ્તે શેહેરમાં જરથોસ્તના અને જરથોસ્ત (ની છોકરીઓ)ના છોકરાઓના જનમ થયો હતો, અને ત્યાં જરથોસ્તે એ ત્રણુ છોકરાઓને ત્રણુ પેશાઓ સોંપી આપેલા હતા, તે દીવસથી એકેક પેશાનો એકેક જુદા વર્ગ ગણાવા લાગ્યો, અને તે સખબથી રસ્તે શેહેરને ત્રણુ જાત અથવા પેશાવાલું કરીને વંદીદાદની ૧લી પરગરદમાં લખ્યું છે. એ દલીલોને ફરવરદીન યશ્તનાં ઉપલા ફકરાની મતલબ સાથે સરખાવીને એવું સમજવાની વેતરણુ કરવામાં આવી છે કે ત્યાં જરથોસ્તને સઉથી સરસ અયોરનાન, સઉથી સરસ રથેશ્તાર તથા સઉથી સરસ વાસત્રીઓશ કહેલો છે, તેથી મતલબ એ. સમજવી કે જરથોસ્તે એ ત્રણુડે પેશાઓ પેહલાં બરપા કીધા હતા, અને તેની આગમ્ય એ પેશાઓ જુદા પાડેલા નહી હતા, અને સાધારણ રીતે આપણને કહેવામાં આવે છે કે એ પેશાઓ જમશેદથી મુકરર થએલા છે તે કહેવું શકભરેલું લાગે છે. પણ એવું બી હોય કે જરથોસ્તને સઉથી સરસ અયોરનાન તથા સઉથી સરસ રથેશ્તાર તથા સઉથી સરસ વાસત્રીઓશ કહેલો છે તેથી મતલબ જરથોસ્તના પોતાનાજ વીશે કહેવાની હોએ ?

૧. જરથોસ્ત એક અયોરનાન હતો.

જરથોસ્તે બતાવેલી દીન પ્રમાણે આલ્યાથી લોકોને જાણેદા જાણુયો તેથી તેઓ જરથોસ્તના પેદા થવાના શુકરાનાં કરવા લાગ્યા, તેવું વરણુન જ્યાં લખ્યું છે ત્યાં જરથોસ્તને અયોરનાન લખ્યો છે તે ફરવરદીન યશ્તના એક ફકરા ઉપરથી જાણુએ છે. ૩૮^૫ આજે આપણુ અયોરનાનનો મરતબો થોડોજ સમજીએ છઈએ, અને સાધારણ રીતે જેઓ સર્ફ પાગડી બાંધતા હોએ તેઓને આપણુ અયોરનાન સમજીએ છઈએ બલકે અયોરનાનો ના બેઠાઓ બંદરી પાગડી બાંધે છે તોબી તેઓ અને તેઓની

ઝાલાંદ પોતાને અથોરનાન સમજે છે. એવી કીસમનો અથોરનાન જરથોસ્ત નહી હતો. ત્યારે તે કેવી કીસમનો અથોરનાન હતો ? ખરેખરા અથોરનાન કેવા હોવા જોઈએ તે વીશે વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં વીગતે લખેલું છે તે ઉપરથી તે સમજાઈ શકાએ છે. ત્યાં હોરમજદ જરથોસ્તને કહે છે કે,

૬. એ પ્રમાણે કહ્યું અહુરમજદએ કે અએ અશો જર-થુશ્ત ! તેનેજ તું કહેજે આગ્રવન, કે જે આખી રાત પુછપરછ કરે છે, અશો માણસથી (દીનનો એલમ જાણનાર પાસેથી) અફલ વિષે, (જે અફલ) તાંગીથી ખલાસી આપનારી, ચીનવદ પુલની તરફ ફરાખી આપનારી, છંદ્મીનું સુખ પોંહચાડનારી, અશોઈ તરફ પોંહચાડનારી, અને ખેંહશ્તનું ઉત્તમ સુખ પોંહચાડનારી છે. ૩૮૬

શરેહ.—હયાં દેખાઈતી રીતે જણાવે છે કે જે ધણી ધરમનું જ્ઞાન મેલવવા આખી રાત મશગુલ રહેતો હોએ તેજ અથોરનાનમાં ખપવાનો દાવો કરી શકે. અથોરનાન થયું હોએ તો રાસત ખેરદ મેલવવી જોઈએ. દુન્યાની વાકેશી તે દીવસે મેલવી શકે છે પણ રાતનાં જ્યારે દુન્યાર્થ કામ ખતમ થયું હોએ અને જ્યારે તમામ વેહેવાર બંધ પડ્યો હોએ ત્યારે તેને દીન આધનની અને નીતીની વાકેશી ધુરસદના વખતે ધ્યાનથી મેલવવી જોઈએ; તેમ કરે તોજ તે અથોરનાનનો ખેતાખ અને મરતખો ભોગવી શકે. એવી કીસમનો અથોરનાન જરથોસ્ત હતો. તે ખોદાર્થ રાહ સમજવા ઉપર રાતનાં થંડા અને શાંત થએલા વખત ઉપર પોતાનું ધ્યાન પોંહચાડતો હતો. વાસતે જરથોસ્તને અથોરનાન કહેવાથી તેનો મરતખો કોઈખી પ્રકારે કમી થતો નથી, પણ એ ખેતાખ તેને જેખ આપનારો હતો અને વહી તેની દાનાઈથી એ ખેતાખને ખી જેખ પોંહચતો હતો.

પણ હાલનાં અથોરનાનો રાતને વખતે વીધા અભ્યાસ કરીને થતા નથી, તેથી અથોરનાનનું નામ ધરાવ્યા છતાં તે ખેતાખ ધરાવનારાઓનાં જેખમાં કશો વધારો થતો નથી, તથા તેઓ પોતે ખી અથોરનાની એલમમાં એવા તાલીમ પાંમેલા નથી કે તેઓની પોતાની લાએકીને લીધે અથોરનાનનાં ખેતાખને જેખ પોંહચે, પણ અથોરનાનનો પેશો કરનારા તથા અથોરનાનનો પેશો

તથા ખેતાબ હાલમાં હીનપસતીમાં આવેલા છે. તે આંખેજ જમાનામાં નહીં પણ આર્ગલા વખતોમાં પણ ખાહેરથી દેખાવ કરનારાઓ ખોટી રીતે અથોરનાનમાં ખપવાનો દાવો કરતા હતા, તેઓનો ઇનકાર કરવાને યાને તેઓને અથોરનાન તરીકે નહીં ગણવાને જરથોશ્તને હોરમજદે ઘણીજ તાકીદ અને ભાર મુકીને, હોકમ કીધો છે. તેની ખીના પણ વંદીદાદની, એજ ૧૮ મી પરગરદમાં આવેલી છે ૩૮૭ અને તે નીચે મુજબની છે.

૧. ઘણાક પુરા માણસો છે (જેઓ પોતાના ધંધાથી ના-વાકેફ હોવાથી તેનો ગેરઉપયોગ કરે છે. તેઓ છે જેવા કે)—એ પ્રમાણે કહ્યું અહુરમજદએ કે અએ અશો જરથુશ્ત્ર ! (૧. જે) પદાનનો ગેરઉપયોગ કરેછે, દીનનો અભ્યાસ કર્યા વગર, તે ડગાઈથી (પોતાને) આશ્રવન કહે છે. મા તેને તું કહેતો આશ્રવન.

૨. એ પ્રમાણે કહ્યું અહુરમજદએ કે અએ અશો જરથુશ્ત્ર ! (૨. જે) પ્રફસ્ત્રવનનો (પ્રફસ્ત્રતરને મારવાના હથ્થારનો) ગેરઉપયોગ કરેછે, દીનનો અભ્યાસ કીધા વગર, તે (પોતાને) ડગાઈથી આશ્રવન કહેછે. મા તેને તું કહેતો આશ્રવન.

૩. એ પ્રમાણે કહ્યું અહુરમજદએ કે અએ અશો જરથુશ્ત્ર ! (૩. જે) ઉર્વરામનો ગેરઉપયોગ કરે છે, દીનનો અભ્યાસ કીધા વગર, તે (પોતાને) ડગાઈથી આશ્રવન કહેછે. મા તેને તું કહેતો આશ્રવન.

૪. એ પ્રમાણે કહ્યું અહુરમજદએ કે, અએ અશો જરથુશ્ત્ર ! (૪. જે) અશ્ત્ર મધ્ય (બદકાર માણસ અથવા સાંપને મારવાનો ચાબુક) ધરાવેચ, દીનનો અભ્યાસ કીધા વગર, તે ડગાઈથી (પોતાને) આશ્રવન કહે છે. મા તેને તું કહેતો આશ્રવન.

શરેહ.—હયાં લખે છે કે કોઈ મોખેદ કીરીઆ કેમ કરવી તે સમજે નહીં, તેને ખબર નહીં કે પદાનતું કે ખરસમતું કે ચાબુકનું શું કાંમ અને એ હથીઆરો કેમ વાપડવાં તે, તે સમજે નહીં અને જે રીતે જો-ધએ તેથી ખીજી રીતે પોતાની દીનની નાવાકેશી લીધે, તેનો ઉપયોગ

કરે અને જો તે ધણી અથોરનાનમાં પોતાને ખપાવા માંગે તો તેના એવા ખોટા કાવાનો ઈનકાર કરવાને હોરમજ્દ પુલ્ક શબ્દોમાં જરથોસ્ત્રને કેહ છે કે તેને તું અથોરનાન મા ગણતો, કાંએજો તે પોતાની ખરી લા-યકીના સખખ વગર લોકો પાસે પોતાને અથોરનાન બોલાવા ઈછે છે, તેમાં તે લોકોને ઠગે છે. ટુંકમાં મતલબ કે પોતાની ખરી લાયકી વગર કોઈ ચાહે કે પોતાને અથોરનાન કેહ તો તે નહીં અને.

આએ ઉપરથી એક અગત જોગ બાબત ઉપર ખુલાસો થાએ છે કે એક જણ અથોરનાનનો દીકરો છે વાસતે, તેટલાજ હકે તે અથોરનાન થવાનો દાવો હરજોજ કરી શકે નહીં. હયાં પુલ્કી રીતે હોરમજ્દ કેહ છે કે દીનની વાકેશી ધરાવ્યા વગર, કોઈ અથોરનાનમાં ખપવા માંગે તો તું જરથોસ્ત્ર તેનો અટકાવ કરજે. હવે એક અથોરનાનનો દીકરો દીનથી વાકેશગાર નહીં હોએ તો દખ્ખતી રીતે તેનાથી અથોરનાનનો પેશો ચલાવી શકાતો નથી અને જો ચલાવે તો તેમાં તેનો અટકાવ કરવાને ઉપલી શરયતે આપણને સતા મજે છે. મોખેદના દીકરાને એટલાજ આધારે કે તે મોખેદનો દીકરો છે વાસતેજ તેને મોખેદ ગણ્યે તો તે ખોટું છે. પણ જો તે દીનથી વાકેશગાર હોએ અને અથોરનાનનો પેશો કરે તો તેમાં કસો વાંધો નથી.

૫. એ પ્રમાણે કહ્યું અહુરમજ્દએ કે અએ અશો જરથુસ્ત્ર! (૫ જે) સુધ રહેછે આખી રાત, બેજશને કીધા વગર, ગાથા ગાયા વગર, શુમાર કીધા વગર, તોજેશ કીધા વગર, શિખ્યા વગર, શિખવ્યા વગર, (અને) સુખ ભરેલી છંદગી ગુજરવાને માટેજ છવનું સુખ શોધતો, તે ડગાઈથી (પોતાને) આધવન કહે છે. મા તેને તું કહેતો આધવન.*

શરેહ.—અથોરનાને દીનની રાહે કીરીઆ કેમ કરવી તે જાણવું જોઈએ, એટલુંજ નહીં પણ તેણે દીનની તમામ બાબતો કાએદાસર શીખવી જોઈએ, તેને ગાથા આવડવા જોઈએ, તેણે અબ્યાસ કરવો જોઈએ, તેણે શીખવું જોઈએ અને શીખવવું જોઈએ. એ કામમાં તે પોતાનો વખત નહીં ગુજારે અને પોતે નાવાકેશ અને નાદાન રહી જાય

તો તે ઘણી ખરેખરે અથોરનાન નથી, પણ આહરથી અથોરનાન હોવાનું દોલ ઘાલીને લોકોને ઠગે છે. તેને પોતાને જો ખરેખરે અથોરનાન થએલો જોવાની ખરી ઇતેજરી હોએ તો તેણે સીધો મારગ લેવો અને વીદ્યાનો અભ્યાસ કરવો, પણ જેઓ અથોરનાનની ખાતેનની ખરી લાએકાતને પોહંચવાની દરકાર રાખતા નથી પણ આહરથી લોકોની નજરમાં અથોરનાન દેખાઈ તે આંહને પોતાનું પેટ ભરવાનું સોધે છે તેઓ એક જાતના ઠગારા છે અને તેઓ અથોરનાનના ખેતાજી તથા મરતયાને મુતલક લાયક નથી.

૨. જરથોસ્ત એક રથેશ્તાર હતો.

આપણે આગલ જોઈ ચુકા કે જરથોસ્તે પોતાના દુશમનોની સાંઝે થવાને અને તેઓને હઠાડવાને આંગનું કૌવત અને તનની દરોસતી ધીજી હતી. એ ગોયા તેણે રથેશ્તારી ધંધો ચલાવાને માગ્યું હતું. પણ જરથોસ્તનો રથેશ્તારી ધંધો લોકોનાં જન ખરબાદ કરવા, કે તેઓનાં માલ મીલકત હુટવા, કે તેઓની આપ-અખત્યારી દાખી નાખવાને કામે નહી લાગો હતો, પણ સચાઈની વીરૂધ્ધ થનાર અને નેકીને તરક કરનારાઓને, રાહ રાસ્ત ઉપર લાવવાને માટે તેની રથેશ્તારી કામે લાગી હતી. માણુસોની વચે સઉથી વધારે કૌવતવાલો જે આદમી હતો તે જરથોસ્ત પોતે હતો, તે જમયાદ યશતનાં એક ફકરા ઉપરથી જાહેર થાએ છે. ત્યાં નરીમાન કેરસાસ્પ વીશે ખેાલતાં કેહ છે કે ૩૦૦ નરીમાન કેરસાસ્પ માણુસો મધે કૌવતમંદામાંનો ઘણોજ કૌવતમંદ હતો, પણ તો ખી તે જરથોસ્તની ખરેખરનો નહી હતો. વલી જરથોસ્ત બધા કૌવતમંદ માણુસોમાં સરસ કૌવત ધરાવનારો હતો, એટલુંજ નહી પણ તમામ ફતેહમંદોમાં તેના જેવો ફતેહમંદ ખીજો કોઈ ખી નહી હતો, તે ખી જમ્યાદ યશત ઉપરથી માલુમ પડે છે. ત્યાં ફરેફુન આથવ્યાન

૩૮૮. જ્યારે ત્રીજવાર તે ખુરેહ છુટું પડ્યું, જે ખુરેહ જમશેદથી (છુટું પડેલું), તે ખુરેહ વીવંધાનના જમશેદ પાસેથી વારંધ પક્ષીના આકારમાં નીકલી ગયું, તે ખુરેહને નરીમાન કેરસાસ્પે પકડ્યું (મેલવ્યું), જે જોરાવર માણુસો મધે ઘણોજ જોરાવર હતો પણ આહુર પેહલવાન જવાંમરદ જરથોસ્તથી (કૌવતમાં) ઉતરતો હતો. (જમ્યાદ યસ્ત ફ. ૩૮ મો.)

વીશે ખેલતાં કેહ છે કે^{૩૮૯} ફરેદુન તમામ ફતેહમંદામાં ઘણાજ ફતેમંદ હતો, પણ તોખી જરથોસ્તનાં જોવો નહી. એવી રીતે આએ દુન્યામાં સઉથી કૌવતમંદ નરીમાન કેરસાસ્પ ગણાતો હતો તથા સઉથી ફતેહમંદ ફરેદુન આથવ્યાન ગણાતો હતો, તેઓના કરતા ખી જરથોસ્તનું કૌવત તથા તેની ફતેહ ચહડતી હતી, પણ એટલાંએ બસ થૂતું નથી. જરથોસ્ત આએ દુન્યાના માણસોમાં સઉથી વધારે કૌવતમંદ તથા સઉથી વધારે ફતેહમંદ હતો, એટલુંજ નહી પણ યજ્ઞશનેના ૯ માં હામાં લખે છે કે^{૩૯૦} તે બધે મીનાની પેદાએશમાં સઉથી વધારે તાકાત ધરાવનાર, સઉથી વધારે જોર ધરાવનાર, સઉથી વધારે કોશેશ કરનાર, સઉથી વધારે જહડપ કરનાર, તથા સઉથી વધારે ફતેહમંદ હતો. એથી મતલબ એ સમજવી કે તેનું ચલાણુ સપેનતોમીનોની રાહે ચાલનમરી પેદાએશમાં હતું, એટલુંજ નહી પણ અંગરેમીનોના ખાતામાં પણ તે તેટલેજ દરજ્જે જોર ધરાવનાર અને ફતેહ મેલવનાર ગણાતો હતો. એટલે કે અંગરેમીનો તેનાંથી આજેજ હતો અને તે તથા તેની ખોરદુવાલા કોઈખી જરથોસ્ત કરતાં વધારે કૌવત ધરાવતા નહી હતા.

૩. જરથોસ્ત એક વાસ્તરથોશ હતો.

જેઓ વંદીદાદનો પોથો ધ્યાનથી આંચે છે તેઓ સમજે છે કે તે મધે, સફાઈ અને સુગંધ રાખવાના અને દુન્યાની આખા-દી વધારવાનાં તરેહવાર ઉપાયો બતલાવાની, મતલબ રાખી છે. એ ઉપાયોમાં એક ઉપાય જમીનને સાફસુદ કરી તે ઉપર ખેતી ચલાવાનો છે. જમીન ઉપરથી નસો દૂર કરવો અને તે ઉપર પાણી

૩૮૯. જ્યારે ખીજવાર તે ખુરેહ છુટું પડ્યું, જે ખુરેહ જમશેદથી (છુટું પડેલું), તે ખુરેહ વીવંધાનના જમશેદ પાસેથી વારઘ્ન પક્ષીના આ-કારમાં નીકળી ગયું, તે ખુરેહને પકડ્યું (મેલવ્યું) બાહદુર આસ્વીઆનના ખાનદાનના બાહદુર ફરેદુને, જે ફતેહમંદ માણસોમાં ઘણાજ ફતેહમંદ હ-તો પણ જરથોસ્તથી (ફતેહમાં) ઉતરતો હતો. (જમ્યાદ યસ્ત ૧. ૩૬).

૩૯૦. જે (જરથોસ્ત) બધે મીનાઓની પેદાશમાં ઘણાજ જોરા-વર, ઘણાજ તાકાતવાલો, ઘણાજ ઉઘોગી, ઘણાજ ઝડપવાળો અને ઘ-ણાજ દુશમનોને તોડનારો હતો. (યજ્ઞશ્ને હા ૯ ક. ૧૫).

ચલાવવું અને જમીનને ખુશાલ કરવી એ સરવે વીરો વંદીદાદમાં એટલું બધું આવેલું છે કે કોઈ બી તેનો ઇનકાર નહીં કરશે. જેઓ વેદીક અને જરથોશ્તી ધરમની સરખામણી કરે છે તેઓ એ બે ધરમો વચે બોળે કંટલાએક તક્ષવતો સાથે આવે બી એક તક્ષવત કાહાડે છે કે વેદીક ધરમ ભમતાં લોકોનો હતો. જે લોકો હ્યાં ત્યાં શેકાર કરીને તથા ગાએ ગોસપંદાને પાલીને તે ઉપર પોતાનું ગુજરાન કરતા હતા. તેઓ ઘરખારવાલા નહીં હતા, પણ હ્યાં ત્યાં રખડતા રજડતા હતા અને જ્યાં ત્યાં તાંબુ નાખીને પડતા હતા. એ લોકો કોઈ જગોએ થર પડેલા નહીં હતા, પણ જરથોશ્તે એ હાલતમાં લોકોને રહેવા દેવાને પસંદ કીધું નહીં. તેણે ફરમાવ્યું કે લોકોએ ખેતી કરવી અને એક જંગોએ ઘરખાર તથા કુટુંબ કબીલાવાલા થઈને થર પડવું. એવી રીતે એકેકનાં એલાહેદાં ખેતરો કરવામાં આવ્યાં. એ મતલબ વંદીદાદની ચોથી પરગરદનાં એક ફકરા ઉપરથી ખુલ્લી રીતે દીસે છે. ત્યાં હોરમબદને નામે બોલવામાં આવે છે, કે^{૩૯૧} “માણસોએ ગરમ પાણીની મીસાલે જ્ઞશમાં આવી ઉદયોગી રહેવું જોઈએ. જથી નહીં કોઈને પોતાની ખોરાકોને વાસતે બેકાએદ (બુકું) બોલવાની ગરજ પડે. એટલા વાસતે જે ધણી કુમારો રહેલો હોએ તેના કરતાં જે ધણી ઓરતવાલો થયો હોએ તેની હું તુંને પેહેલી ભલામણ કરું છું. આ સપેંતમાન જરથોશ્ત ! જે ઘરખારવાલો હોએ તેની ભલામણ જે ઘરખાર વગરનો હોએ તેના કરતાં હું વધારે કરું છું,

૩૯૧. તપતાં પાણીઓની મીસાલે માનસોને માટે ઉદયોગી રહેવું બહુ છે એ જરથોશ્ત ! ગોસ્પંદ (માલમીલકત) ની જરૂરને માટે કે વસ્ત્રની જરૂરને માટે કોઈએ બી જુદું નહીં બોલવું બોધયે; અને આવે પ્રમાણે નારીવાલાને, હું ચહડતો ગણુ'ય એ સ્થિતમાન જરથોશ્ત ! વગર પરણેલી હાલતને કોઈ પસંદ કરે તેના કરતાં, ઘરવાલાને વગર ઘરવાલાના કરતાં, છોકરાંવાલાને વગર છોકરાંવાલા કરતાં, દોહતવાલાને વગર દોહતવાલા કરતાં હું વધારે પસંદ કરું'ય.—એઓ બે માનસો મધેનો પેહેલો ભલી મનશનીને વધારે મહણુ કરનારો છે જે ગોસ્પંદ (માલમીલકત) ની વૃદ્ધિનો વધારો કરે છે, તેમ પેલો બીજો નહીં કરી શકતો. (વંદીદાદ પરગરદ ૪ ઠી દ. ૪૬—૪૮).

જે બચાં કબીલાવાલો હોએ તેને, જે બચાં કબીલા વગરનો હોએ તેના કરતાં, હું વધારે ભલામણ કરું છું, જે માલ મીલકતવાલો હોએ તેની ભલામણ જે માલ મીલકત વગરનો હોએ તેના કરતાં, હું વધારે કરું છું. કારણ કે આએ જે કીસમવાલા માણસોમાંનો એક કીસમવાલો યાને જે આરતવાલો હોએ, જે ઘરખારવાલો હોએ, જે બચાં કબીલાવાલો હોએ, તથા જે માલ મીલકતવાલો હોએ તે ભલી મનશની રાખવાને બીજી કીસમવાલો જે આરતવાલો નથી, જે ઘરખારવાલો નથી, જે બચાં કબીલાવાલો નથી, જે માલ મીલકતવાલો નથી તેના કરતાં વધારે શક્તીવાન છે.”

શરેહ—ત્યાં હોરમજદ કેહ છે કે હું આએડીવાલાને, છોકરાંવાલાને, ઘરવાલાને તથા માલવાલાને પસંદ કરું છું, અને આએડી વગરનાને, છોકરાં વગરનાને ઘર વગરનાને તથા માલ વગરનાને નાપસંદ કરું છું. એથી મતલબ એજ સમજવી કે જરથોશ્તને હોરમજદે હોકમ કીધો કે તું જે દીન શીખવે તેમાં તાકીદ રાખજે કે લોકો તાકીદે પરણે અને એક ઠેકાણે થર પડીને ઘરમાં રેહવા શીખે તથા ઉદ્યોગ કરીને માલ મીલકતવાલા તથા બચાં છોકરાંવાલા થાએ. હવે તે વખતે ઉદ્યોગમાં ઉદ્યોગ ખેતીનો એટલે કે વાસત્રીઓશના ધંધાનો હતો, વાસતે જરથોશ્તની મુખ્ય નેમ એજ હતી કે લોકો ઉદ્યોગી થઇ ખેતી કરે, જે કીધાથી તેઓને ખોરાકી પોશાકી વગેરે મલી શકે. અને પેટને ખાતર ગુદું બોલવાની ગરજ નહીં પડે અને વલી નેકી કરવાને તેઓથી બની આવે.

એ દલીલો ઉપરથી જણાએ છે કે જરથોશ્તને ખેડૂતોમાંના ખેડૂત યાને સરસ ખેડૂત કહયો હોએ તો તે સમજમાં નહીં ઉતરી શકે એવી બીના નથી.

૬૦. જરથોશ્ત બધી પ્રકારે આએ દુન્યામાં સઉથી સરસ આદમી હતો.

આએ દુન્યામાં સઉથી સરસ આદમી જરથોશ્ત થઇ ગયો છે. તેના જેવો અથવા તેની બરાબરનો કોઈ આદમી જરથોશ્તની આગમચના જમાનામાં નહીં થયો હતો, તેના જમાનામાં તેવો કોઈ હતો નહીં અને સોશ્યાલ આવશે ત્યાંસુધી તેના જેવો બીજો કોઈ થશે નહીં.

૧. જરથોશ્તની આગમચ તેના જેવો બીજો કોઈ થયો હતો નહીં.

ફરવરદીન યશ્તમાં કેહ છે કે^{૩૨} “ ભલી મનશનીવાલાઓમાં, ભલી ગવશનીવાલાઓમાં તથા ભલી કુનશનીવાલાઓમાં જરથોશ્ત સઉથી પેહેલો હતો. વીદ્યા ભણનારાઓમાં તથા વીદ્યા ભણાવનારાઓમાં તે પેહેલો એટલે સરસ હતો. દેવોની તથા બદ માણુસોની પાશેથી હકુમતનું ચકર સઉથી સરસ રીતે જરથોશ્ત ફરવી શક્યો^{૩૩} હતો. આએ હાડમંદ દુન્યામાં રાસતીની તારીફ કરવામાં દેવોનો નાશ કરવામાં મજદયસની જરથોશ્તી દીન ઉપર ધિમાન લાવવામાં, દેવોને તરક કરવામાં તથા હોરમજ્દી રાહ ઉપર ચાલવામાં જરથોશ્ત સઉથી સરસ હતો. દેવની રાહ તરક કરાવનારો તથા હોરમજ્દી રાહ ઉપર ચલાવનારો, સખુનો બોલવામાં તથા તે ક્ષએશ કરવામાં તે પેહેલો હતો, દેવની રાહને ધીકારી તે માનવા લાયક નથી એવું સમજાવનાર જરથોશ્ત પેહેલો અને સરસ હતો.”

શરહ.—એ ઉપરથી દીશે છે કે જરથોશ્તની આગમચ જરથોશ્તનાં જેવો બીજો કોઈ પેગમબર થઈ ગયો નહીં હતો. તે બધી બાબતમાં સરવેથી સરસ હતો. તેની આગમચનાઓ જરથોશ્તની બરાબરીઆ નહીં થઈ શક્યા હતા. જેટલા ભલી મનશનીવાલા, જેટલા ભલી ગવશનીવાલા તથા જેટલા ભલી કુનશનીવાલા થઈ ગયા હતા તેઓમાંના કોઈબી જરથોશ્તની સાથે મુકાબેલામાં બાવી શકે એવા નહીં હતા. જે ધણી મનશની, ગવશની, અને કુનશનીમાં સઉથી સરસ હયો, તે બીજી તમામ બાબતોમાં સરસ હયો, કારણ કે માણુસની તમામ પ્રકારની ચાલચલણ એ ત્રણ મથાલામાં સમાવી શકાએ છે. જેની મનશની સરસ, જેની ગવશની સરસ, જેની કુનશની સરસ તે બધી બાબતમાં, તમામ પ્રકારે સરસ અને સરસજ હોય છે.

૩૨. અશો જરથોશ્ત રિપતમાનની અશોષ અને ફરવશીને અમો યાદ કરીએચ, —જે પેહેલો ભણું વિચારનાર, પેહેલો ભણું બોલનાર, પેહેલો ભણું કામ કરનાર, પેહેલો અધ્યોરનાન, પેહેલો રથેસ્તાર, પેહેલો વરધી કરનાર ખેડુત, પેહેલો જાણુનાર, પેહેલો જણાવનાર, પેહેલો માન પામેલો અને પેહેલો માન આપનાર ગોસ્પંદ અને અશોષ અને સુખન અને સુખન (ફરમાન) ની તાબેદારી અને હકુમત અને તમામ નેક વસ્તુ જે મજદની પેદા કીધેલી અને અશોષના મુલવાલી છે તેને. (ફરવરદીન યશ્ત ૫. ૮૭—૮૮).

૩૩. જુવો સફે ૧૯૬ મો નોટ ૨૦૯ મી.

જરથોશ્તની આગમચ તેના જેવો બીજો કોઈ હતો નહી. ૩૩૭

વાસતે જરથોશ્તની યાદ તેની આગમચ થઈ ગયલા સરવે માણુસોનાં કરતાં પહેલી થાએ છે. મગર એક ગઈઓમરદને તેમાંથી બાદ કરવો પડે છે. ફરવરદીન યશ્તમાં લખે છે કે ૩૯૪ ગઈઓમરદે હોરમબદના સખુનો પહેલાં સાંભળ્યા, અને તેના બુનમાંથી તમામ એરીઅન વસતી ઉત્પન્ન થઈ છે. વાસ્તે એ બાવા આદમને હાલની એરીઅન વસતીનાં ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે બુલવામાં આવ્યા નથી. પણુ ગઈઓમરદનો હક સંભાળ્યા પછી તેના પછીથી જરથોશ્તનાં વખત સુધી થઈ ગએલા લખે માણુ-સોમાંનો એકબી માણુસ જરથોશ્તનાં જેવો થયો નહી હતો, વાસ્તે ફરવરદીન યશ્તમાં ૩૯૫ તેમજ યજ્ઞનેનાં ૨૩ માં ૩૯૬ તથા ૨૬ માં ૩૯૭ હામાં ગઈઓમરદને યાદ કીધા પછી તરતજ જરથોશ્તને યાદ કીધો છે, યાને ગઈઓમરદ તથા જરથોશ્તનાં જન્માના વચ્ચે જરથોશ્તની બરોબરી રાખનાર કોઈબી રાખસ થઈ ગયો નહી હતો.

૨. જરથોશ્તના જમાનામાં તેના જેવો બીજો કોઈ હતો નહી.

જરથોશ્તના જેવો કૌવતમંદ તથા ફતેહમંદ બીજો કોઈ તેની આગમચના કે તેના જમાનામાં બી હતો નહી, તે જમયાદ તથા હોમ યશ્તનાં દાખલાઓથી આગલ આપણે જોઈ લીધું.* હવે

૩૯૪. બુવો સફો ૧૬૭ મો નોટ ૧૪૫ મી.

૩૯૫. બુવો સફો ૧૬૭ મો નોટ ૧૪૫ તથા સફો ૩૩૬ મો નોટ ૩૯૨ મી.

૩૯૬. બુવો સફો ૩૨૩ મો નોટ ૩૭૮ મી.

૩૯૭. અશો ગયોમરદના ફરોહરને અમો યાદ કરીએચ; અશો જરથોશ્તની અબી (અશોઈ) તથા ફરોહરને અમો યાદ કરીએચ; અશો કએ ગુશ્તારપના ફરોહરને અમો યાદ કરીએચ; જરથોશ્તરીના અશો ઈસદ વાસ્તરના ફરોહરને અમો યાદ કરીએચ. (યજ્ઞને હા. ૨૬ મો ૧. ૫ મો.)

* બુવો સફો ૩૩૨-૩૩૩, નોટ ૩૮૮ થી ૩૯૦ સુધી.

ફરવરદીન યશતમાં એક દેકાણું લખે છે કે ૩૯૯ જરથોસ્ત તેના જમાનાનાં તમામ લોકોમાં ધણોજ કાએદાવાલો, ધણોજ અમલ ચલાવનારો, ધણોજ ખજાનાવાલો, ધણોજ ખુરેહવાલો, ધણોજ આરાધવા લાયક, ધણોજ ચાહવા લાયક, ધણોજ ખુશનુદ કરવા લાયક, ધણોજ નસીહત દનારો હતો. એ ફકરા ઉપરથી દીશે છે કે જરથોસ્તનાં જમાનામાં જેટલા આદમીઓ હૈયાત હતા તેઓમાં જરથોસ્ત સઉથી સરસ દીપી નીકલ્યો હતો. તેણે જે દીન શીખાડી હતી તે, તે જમાનાની તમામ દીનો કરતાં, સઉથી સરસ હતી એવું ફરવરદીન યશતમાં એક દેકાણું લખે છે. ૩૯૯ તે ખતલાવે છે કે તેના જમાનામાં તેના જેવો સરસ દીન સમજવનાર ખીજો કોઈ થઈ ગયો નહીં હતો. જમયાદ યશતમાં જરથોસ્ત વીશે કેહ છે કે ૪૦૦ તે તમામ હાડમંદ દુન્યામાં રાસતી અખત્યાર

૩૯૮. તમામ હાડમંદ દુન્યાના અહુ સરદાર અને રતુ સરદાર અને પોર્ષેદકેશ જરથોસ્તને અમે યાદ કરીએય, જે હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણીજ નેક દાનાષ ધરાવનારો, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણીજ નેક હકુમત ધરાવનારો, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણોજ તેજસ્વી, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણોજ ખુરેહમંદ, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણોજ આરાધવા લાયક, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણોજ વખાણુવા લાયક, હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણોજ ખુશનુદી ધરાવનારો અને હસ્તી ધરાવનારાઓમાં ધણોજ વખાણુ પામેલો—જે આપરો ઈચ્છાએલો અને આરાધવા જોગ અને વખાણુ કેવળ જોગ કેહવાએલો, તેમજ હસ્તી ધરાવનારાઓમાંનાં કોઈને ખી માટે તેની ઉત્તમ અશોષને લીધે (તે ચાહવા લાયક, ધજવા લાયક, વખાણુવા લાયક છે). (ફરવરદીન યશત, ફ. ૧૫૨ મો).

૩૯૯. જે (જરથોસ્ત)ની અંદર તમામ માંથ (એટલે) રાસ્તીનો સુખન સંભલાએલો છે, અને જે આએ દુન્યાના લોકોનો અહુ તથા રતુ છે, અશોષ જે ધણીજ મોટી, ધણીજ ખુખી ધરાવનારી અને ધણીજ શ્રેષ્ઠ છે તેનો તે વખાણુનાર અને આએ દીન જે હસ્તી ધરાવનારી દીનો મધે ધણીજ ખુખી ધરાવનારી છે તેનો તે શિખવનાર હતો. (ફરવરદીન યશત ફ. ૯૧ મો).

૪૦૦. જેથી (તે ખુરેહ મલવાથી જરથોસ્ત) તમામ હાડમંદ દુન્યાનાં (લોકોમાં) અશોષમાં ધણોજ અશોષવાલો, હકુમતમાં ધણીજ મોટી હકુમતવાલો, તેજમાં ધણોજ તેજવાલો, ખુરેહમાં ધણોજ ખુરેહવાલો અને ફતેહમાં ધણોજ ફતેહમંદ થયો. (જમયાદ યશત ફ. ૭૯).

જરથોશ્તની પછી તેના જેવો કોઈ થયો નથી અને થરો નહી. ૩૩૯

કરનાર સઉથી સરસ હતો. તેમજ અમલ ચલાવામાં, ખજાનો રાખવામાં, ખુરેહ ધરાવામાં તથા ક્ષેત્ર પાંખવામાં સરવેથી સરસ હતો.

૩. જરથોશ્તની પછી તેના જેવો બીજો કોઈ થયો નથી તથા હવે પછી થશે નહી.

ફરવરદીન યશતનાં ૨૫, ૨૬ તથા ૨૭ માં કરદાઓમાં જ્યાં જરથોશ્તનાં શક્તોરદાની ત્રણ ટીપ આપી છે ત્યાં દરેક ટીપને છઠે એક અસ્તવત-એરેતનું નામ આવે છે.† અને તે અસ્તવત-એરેતનો ખુલાસો એજ યશતના ૨૮ માં કરદામાં કીધો છે કે તે દુન્યાને સુધારી નાખનાર સોશ્યોશ પેગમબર છે.‡ એ ઉપરથી ધારવું પડે છે કે જરથોશ્તની પછી જરથોશ્તના જેવો કોઈ બી શખસ આવ્યો દુન્યામાં થનાર છે તો તેની અગમચેતી આપણા પુસ્તકોમાં થઈ ચુકી છે. વંદીદાદની ૧૯મી પરગરદમાં જરથોશ્ત બધીની રાહ ચાલનારાઓને કહે છે કે કાંસુ નદીમાંથી સોશ્યોસ પેદા થશે ત્યાં સુધી હું તમોને મારતો રેહવશ યાને કે ત્યાંસુધી મારો અમલ આવ્યો દુન્યામાં ચાલુ રેહશે. તે ઉપરથી કહે છે કે જરથોશ્તે પોતાની દીનનો અમલ છેક સોશ્યોશ સુધી ગણ્યો છે. હવે ફરવરદીન યશતનાં ૨૮ માં કરદામાં લખે છે કે અસ્તવત-એરેત તેજ સોશ્યોશ છે.§ એકને એક પુરૂશના બે નામ છે પણ દરેક નામ તેનાં કાંમ સાથે નિસબત રાખે છે. અસ્તવત-એરેત નામ એટલા વાસતે આપ્યું છે કે મરી ગયલા-ઓના હાડના પીંજરાંઓ જે જમીન ઉપર હાલ પડેલાં છે તેઓમાં જનને આમેજ કરીને પાછાં તે ઉભાં કરશે; અને સોશ્યોસ એટલા વાસતે નામ આપેલું છે કે તે તમામ દુન્યાને બચાવી કાઢેલા કરી આપશે. એવો મતલબનું કામ સોશ્યોસનું છે તો પછી એવોજ સાર આપણા પુસ્તકોને આધારે આપણે કાઢી શકીએ

† જુવો સફા ૩૦૨, નંબર ૯૦ ; ૩૦૭, નંબર ૧૪૯ ; ૩૧૧, નંબર ૨૨૫

‡ જુવો સફા ૨૫૪ નોટ ૩૦૦ મી.

§ જુવો સફા ૧૬૪ મો નોટ ૧૪૧ મી.

છઠ્ઠાએ કે નરયોશ્તની પછી નરયોશ્તના જેવો રસતાખેજ થશે ત્યાંસુધી બીજા કોઈ થનાર નથી.

૬૧. નરયોશ્તને ખુરેહ હતું.

નેક માણસોનાં ચહેરાની આસપાસ ખુરેહ હોયે એવી રીતનો ચલકાટ આસપાસ પ્રકાશે છે. તેઓની નેકીનો આપણા મનમાં એટલો મોટો વીચાર રહે છે કે આપણી નજરે જેઓના ચહેરા ચલકાટ ભરેલો દીશે છે. એવા ખુરેહવાલો નરયોશ્ત હતો, તે અશીશ્વંગ યશ્તનાં એક ફકરા ઉપરથી^{૪૦૨} દીસે છે. ત્યાં લખે છે કે નરયોશ્તની બેહદ તારીફ સાંભલીને અશીશ્વંગે એક વખતે નરયોશ્તને પોતાની નજીક બોલાવ્યો અને પોતાની ગાડીમાં બેસવાને તેને ફરમાવ્યું. નરયોશ્ત અશીશ્વંગની બારકુમાં ગાડીમાં બેઠો, પછી અશીશ્વંગે નરયોશ્તને જમણે હાથે અને ડાબે હાથે આસપાસ પસવારીઓ, મતલબ કે તેની સાથે બગલગીરી કીધી અને આંખે પ્રમાણેના સખુનો નરયોશ્તને કહ્યા:—

“ખુબસુરત છે તું એ નરયોશ્ત ! સારી બાંધનીનો છે તું સપેંતમાન ! સારાં ગુઢણનો અને લાંબા હાથનો છે તું ! તારાં તનને વાસતે ખુરેહ બનાવેલું છે અને તારાં રવાનને વાસતે દરાજ સુખ બનાવ્યું છે.”

હયાં અશીશ્વંગ કહે છે કે નરયોશ્તના તન ઉપર ખુરેહ હતું. જમયાદ યશ્તમાં ખુરેહની બીના વીગતે આવેલી છે. ત્યાં લખે

૪૦૨. આંખે પ્રમાણે બુલંદ આવાજે બોલી અશિશ વરહુઈ, જે બુલંદ, કે મારી પાસે આવે એ રસ્ત સ્પતમાન ! મારી ગાડીની પાસે તું આવ; તેણીની પાસે તે ગયો જે સ્પતમાન નરયોશ્ત, અને તેણીની ગાડીની પાસે તે આવ્યો; તેને તેણીએ પસવારેઓ ડાખી બાબુએ અને જમણી બાબુએ, અને જમણી બાબુએ અને ડાખી બાબુએ, આંખે પ્રમાણેનાં વચનો બોલતાં:—સુંદર છે તું અંખે નરયોશ્ત ! સારો બનાવેલો છે તું અંખે સ્પતમાન ! સુંદર પગવાળો અને લાંબી બાબુવાળો તું છે, તારા તનને માટે ખુરેહ અને રવાનને માટે લાંબા વખત સુધીનું બેહસ્તનું સુખ તુંને આપેલું છે, તે હમેશાં સુધી કાયમ રહેજે ! જેમ તુંને મેં કહ્યું ! (અશિશ્વંગ યશ્ત ફ. ૨૧—૨૨).

છે કે હોરમબદને ખુરેહ છે, અમશાસપદને ખુરેહ છે. એ ઉપચોગી ક્રમિકા કરનારામાંના એક હોશંગને ખુરેહ હતું. બીજા જમશેદને હતું, પણ ન્યાસુધી તે સાચે મારગે ચાલ્યા હતા ત્યાંસુધી તેની પાશે ખુરેહ રહ્યું હતું, અને જ્યારે તે પોતાની જગ્યાને જીતી જાય ત્યારે તરતજ તેના ઉપરથી ખુરેહ હટી ગયું અને તે પછી ફરેફુનની ઉપર વલગ્યું; પૂછી નરીમાન કેરસાસ્પની ઉપર, પછી કેક્રાબાદની ઉપર, કેઅર્ધપીવેહ ઉપર, કેકાઉસ ઉપર, કેઅરશન ઉપર, કેપીસીન ઉપર, કેબીઆરશન ઉપર, કેસીઆવક્ષ ઉપર, તે કેપુશરે ઉપર અને પછી જરથોશ્તનાં જમાનામાં જરથોશ્તની ઉપર, તે કેઆની ખુરેહ ચોહુયું^{૪૦૩}. પછી જરથોશ્તનું ખુરેહ એલાહેદી રીતે જરથોશ્તને નામે એલાખાવા લાગું, જેમકે સીરોજમાં ચાર જાતના ખુરેહનાં નામ આવેલાં છે. તેમાં એક જરથોશ્તનાં નામથી એલાખાતું છે. ત્યાં^{૪૦૪} ૧ ધરાની ખુરેહ, ૨ કેઆની ખુરેહ, ૩ અખરેત ખુરેહ, તથા ૪ જરથોશ્તના ખુરેહને યાદ કીધામાં આવે છે. ધરાની ખુરેહ, કેઆની ખુરેહ તથા અખરેત ખુરેહ કોઈ એક શખ્સને નહીં પણ ઘણા લોકોને પોહોંતાં હતાં, પણ જરથોશ્તનું ખુરેહ એટલે કે તે કીસમનું ખુરેહ જરથોશ્તને એખલાનેજ પોહોંચ્યું હતું.

૬૨. જેમ હોરમબદ પેલી દુન્યાનો મુરદાર તેમ જરથોશ્ત આએ દુન્યાનો સરદાર હતા.

ઉપર કેટલાએક દાખલાઓથી જોઈ ચુકા કે જરથોશ્તને સરવે માણસો કરતાં સરસ ગણ્યા છે, મતલબ કે તે માણસોમાં ઘણાજ

૪૦૩. જે ખુરેહ અશો જરથોશ્તને મળ્યું, દીનનાં વચન પ્રમાણે ચાલવાને, દીનના સુખન પ્રમાણે ચાલવાને અને દીનનાં કામ પ્રમાણે ચાલવાને. (જમ્યાદ યસ્ત ૬. ૭૬ તથા જુવો સફો ૩૪૦ મો નોટ ૪૦૨ છ)

૪૦૪. મજ્દનાં પેદા કીધેલાં ખુરેહને અમો યાદ કરીએચ, મજ્દનાં પેદા કીધેલાં ધરાનીઓને લગતાં ખુરેહને અમો યાદ કરીએચ, મજ્દનાં પેદા કીધેલાં કયાનીને લગતાં જોરાવર ખુરેહને અમો યાદ કરીએચ, મજ્દનાં પેદા કીધેલાં અખુટ (અથોરનાનનાં) જોરાવર ખુરેહને અમો યાદ કરીએચ, મજ્દના પેદા કીધેલાં જરથોશ્તનાં ખુરેહને અમો યાદ કરીએચ. (સીરોજ મોટા ૫. ૨૫ મો).

નામીઆ અને તેઓના સરદાર હતો. તેની ખરોખર કોઈ પોંહચી શક્યું નહીં હતું, એટલુંજ નહીં પણ તેના તથા બીજાઓ વચ્ચે ઘણો તફાવત હતો. તે બીજાઓ કરતાં સહેજ ઉંચો નહીં હતો પણ ઘણું દરજ્જે ઉંચો હતો. તેનો ખ્યાલ આપવા તીર યશ્તમાં આવેલી એક જાણવાજોગ મીસાલ અતરે દાખલ કરું છું. તીર યશ્તમાં તેશતર સેતારાની સીકત જાણવાની મતલબ છે. ત્યાં દેખાડવા માંગે છે કે તેશતર સેતારો બીજા સેતારાઓ કરતાં કેટલો સરસ તથા મોટો છે. પણ તે દેખાડવા ત્યાં એક મીસાલ વાપડી છે. તે એકે ^{૦૦૫} જેમ માણસોની વચ્ચે જરથોશ્તને સરદાર તરીકે હોરમબદ પેદા કીધો છે તેમ સેતારાઓની વચ્ચે તેશતર સેતારાને સરદાર જેવો પેદા કીધો છે. માણસોમાં જરથોશ્ત સરદાર છે તે વાત જાણીતી નહીં. તેની મીસાલ આપી તેશતર તીરની જગો સેતારાઓમાં કેવો છે તે હયાં બતાવવા છે. હવે આજે જરથોશ્ત હયાત નથી કે તેને જોઈને આપણા કરતાં કેટલે દરજ્જે તે સરસ હતો તેના ખ્યાલ કરીએ, પણ તેશતર સેતારો જેવો જરથોશ્તના જમાનામાં ચલકતો હતો તેવોજ આજે બી ચલકે છે, અને તેની ખરોખરનો કોઈ બી બીજો સેતારો મોટો કે ચલકતો આપણને આસમાનના તમામ ઘેરાવામાં નજરે આવતો નથી. એ મીસાલે દુન્યા પેદા થઈ ચ્યારથી તે આજસુધી જેટલા માણસો વસી ગયાં તેઓની અંદર જરથોશ્ત તેશતર સેતારાની મીસાલે ચલકતો હતો અને હવે પછી નવી વસ્તી થશે તેઓમાં પણ જેમ તે વખતે બી આસમાન ઉપર તેશતર સેતારો ચલકતો દીસશે તેમ માણસોમાં જરથોશ્ત ચલકતો રહેશે. પણ જરથોશ્ત માણસોનો સરદાર હતો એટલુંજ નહીં, પણ આજે તમામ દુન્યાનો સર-

૪૦૫. તેજસ્વી અને ખુરેહમદ તિશ્તર સેતારાને અમે યાદ કરીએ-ય, જેને રતુ અને પાસબાન તરીકે તમામ સેતારાઓની ઉપર અહુરમબદએ પેદા કીધોછે, જેમ માણસોમાં જરથોશ્તને, જેને નહીં નાશ કરી શકતો ગનામીનો કે નહીં બદુગરો અને પરીઓ કે નહીં માણસો મધેના બદુગરો કે નહીં તમામ બેગા થએલા દેવો તેનો નાશ કરવાને હીમત કરી શકતા. (તીર યશ્ત ૬. ૪૪ મો.)

દાર હતો. યજ્ઞશનેના ૭૦ માં હામાં ૪૦૬ સપેંતમાન જરથોશ્તને સરદાર લખ્યો છે. વીસપરદનાં ૧૬ માં હામાં ૪૦૭ જરથોશ્તને સાહેબ તથા સરદાર લખ્યો છે. ફરવરદીન યશ્તમાં ૪૦૮ જરથોશ્તને દુન્યાનો સાહેબ તથા સરદાર ગણ્યો છે. આવાં યશ્તમાં આવાં-યજ્ઞદ ખોલે છે કે ૪૦૯ ઓ રાસત જરથોશ્ત ! તુંને હોરમજ્દ આગ્ને હાડમંદ દુન્યાનો સરદાર બનાવ્યો છે, અને મને તેની પનાહ કરનારી બનાવી છે. વીસપરદના ૨ જા હામાં લખે છે કે ૪૧૦ મીનોઈ હોરમજ્દ, મીનોઈ પેદાગ્નેશનો, સાહેબ તથા સરદાર છે, તથા દુન્યાઈ જરથોશ્ત દુન્યાઈ પેદાગ્નેશનો સાહેબ તથા સરદાર છે. એ ઉપલા દાખલાઓથી માલુમ પડે છે કે જરથોશ્ત તમામ માણસોમાં સરસ હતો, એટલું જ નહીં પણ તમામ દુન્યા ઉપર સાહેબી તથા સરદારી તે ભોગવતો હતો અને જમ મીનોઈ જેહાનનો સાહેબ તથા સરદાર હોરમજ્દ છે તેમ આગ્ને દુન્યાઈ જેહાનનો સાહેબ તથા સરદાર જરથોશ્ત છે. એટલો મોટો જરથોશ્તનો મરતબો આપણાં પુસ્તકોમાં ગણેલો છે.

૪૦૬. તે રતુને અમે યાદ કયેંય જે જરથોશ્ત સ્પિતમાન. (યજ્ઞ શ્ને હા. ૭૦ ફ. ૧ લો).

૪૦૭. જેઓ મધેથી આપણને અશો અહુરમજ્દએ, આરાધના કરવામાં વધારે ભલો જણાવ્યો છે, તેઓ અમેનો જરથોશ્ત અહુ અને રતુ છે. (વીસપરદ કરદો ૧૬ મો ૫. ૩ જે).

૪૦૮. જુવો સફા ૩૩૮ મો નોટ ૩૯૯ મી.

૪૦૯. ત્યારે ખાલેસ અર્દાસૂર ખોલી કે ઓ સાચા અશો સ્પિતમ ! અહુરમજ્દએ તુંને તન ધરાવનારી જગતનો રતુ (દીનનો સરદાર) તરીકે પેદા કર્યો છે અને મને અહુરમજ્દએ તમામ અશોષવાલી પેદાયશની રક્ષણ કરનારી પેદા કરી છે. (આવાં યશ્ત ફ. ૮૯ મો).

૪૧૦. તું રતુને યજ્ઞશનેએ કરીને હું મેલવવા ઈચ્છું, જે અહુરમજ્દ મીનો અને મીનોઈ પેદાયશોનો અને મીનોને લગતી હાલતનો અહુ અને રતુ છે; તું રતુને યજ્ઞશનેએ કરી હું મેલવવાને ઈચ્છું, જે જરથોશ્ત સ્પિતમાન જે આગ્ને ગેતીને લગતો, અને ગેતીને લગતી પેદાયશોનો તથા ગેતીને લગતી હાલતનો અહુ અને રતુ છે. (વીસપરદ કરદો ૨ જે ફ. ૪).

૬૩. માણસોમાં એખલા જરથોશ્તની ખશનુમન છે.

આપણામાં કોઈબી દુન્યાઈ માણસની ખશનુમન નથી સીવાએ જરથોશ્તની. તે યજ્ઞનેના ડગ હા^{૪૧૧} ઉપરથી દીશે છે. ખશનુમન હોરમજ્ઞની, અમશાસપંદોની તથા ફરેશતાઓની ભણવામાં આવે છે. તેમાં માણસોમાં એખલા સર્વેતમાન જરથોશ્તની ખશનુમન જોવામાં આવે છે.*

૬૪. જરથોશ્ત આએ દુન્યાનો યજ્ઞ ગણાએલો છે.

જરથોશ્ત આએ દુન્યાની તમામ પેદાએશનો બી સરદાર હતો તે ઉપર જોઈ લીધું. પણ તેનો મરતબો માણસોના દરજ્જા કરતાં વધારવા કોઈ માણસને વાસતે ખશનુમન ભણાતી નથી, તે તેને વાસતે ભણવાને ઠેકવેલી છે. એટલુંજ નહીં પણ કેટલેક ઠંકાણું જરથોશ્તને યજ્ઞ લખ્યો છે. જે ઈજવા આરાધવાને લાયક તેને યજ્ઞ કહેવામાં આવે છે, અને કોઈ બી માણસને અવસ્તામાં યજ્ઞનો ખેતાબ તથા મરતબો આપ્યો નથી સીવાએ એખલા જરથોશ્તને. એ મોટું માન ભોગવવાને દુન્યાના તમામ માણસો વચે એખલા એક જરથોશ્તને ચુંટી કાઢ્યો છે. યજ્ઞનેના ૧૬ મા હામાં લખે છે કે હોરમજ્ઞ, મીનોઈ યજ્ઞમાંનો સઉથી મોટો, યજ્ઞ છે અને જરથોશ્ત,^{૪૧૨} ગેતીનો યજ્ઞ છે. આપણામાં બે તરેહના

૪૧૧. અશો સ્પિતમાન જરથોશ્તનાં ફરેહરની ખશનુદીને માટે... (યજ્ઞને હા. ૨ જે ફ. ૨ જે.)

* માનસોમાં જેમ જરથોશ્તની ખશનુમન છે તેમ ફરેહન આયવ્યાનની બી ખશનુમન અવસ્તામાં મલે છે:—અશો ફરેહન આયવ્યાનના ફરેહરને માટેની ખશનુદી..... ફરેહન આયવ્યાન જે અશો, અશોઈનો રદ (સરદાર) તેને અમો યાદ કરીએય. વેસ્તગાઉ સંક્રા ૩૩૧ મો. જુલો સંક્રા ૧૮૩ મા ઉપર આવેલી ચાલુ નોટ. (બીજી વાર પ્રગટ કરનાર).

૪૧૨. અશો, અશોઈના રદ (સરદાર) અહુરમજ્ઞને અમો યાદ કરીએય, જે છે નેક ડાહ્યણવાલો, સઉથી મોટો યજ્ઞ (ઈજવા લાયક) ધણોજ ફા-યદેમંદ, દુન્યાને આપાદ કરનાર અને તમામ વસ્તુઓનો તથા પેદાયશોનો પેદા કરનાર; તેમજ તમામ અશોઈવાલા મીનોઈ ઇજ્ઞો (વખાણવા લાયક)ને અમો યાદ કરીએય. અશોઈવાલા અશોઈના રદ (સરદાર) અશો જરથોશ્તને અમો યાદ કરીએય; તેમજ તમામ અશોઈવાલા ગેતીને લગતા યજ્ઞ (વખાણવા લાયકના)ને અમો યાદ કરીએય. (યજ્ઞને હા. ૧૬ મો ૫. ૧-૨).

યજ્ઞદોષે. કેટલાએક મીનાઈ અને કેટલાએક દુન્યાઈ. દુન્યાઈ યજ્ઞદો-
માં જરથોશ્તને ગણેલો છે. જરથોશ્ત સીવાએ બીજા કોઈ માણસને
યજ્ઞ ગણેલો નથી. હવે યજ્ઞદોમાં કેટલાએક નામીયા હોએ છે.
તે નામીયા યજ્ઞદોની ટીપમાં પણ જરથોશ્ત ગણાયેલો છે. યજ્ઞ-
શ્તેના ૭ માં ૪૧૩ તથા ૩ જા હામાં ૪૧૪ જરથોશ્તને નામવર,
નામીયો, વખણાયેલા નામવાલો યજ્ઞ લખ્યો છે. એ ટીપમાં યાને
વખણાયેલા નામવાલા યજ્ઞદોની સફમાં સરોશ, આદર, મેહર,
વનન્ત ઇત્યાદી ગણાયે છે. એ ઉપરથી માલુમ પડશે કે જરથો-
શ્ત એક યજ્ઞ હોએ; તે આએ દુન્યાનો યજ્ઞ હતો, અને યજ્ઞદો-
ની સફમાં પણ જેવો તેવો નહી હતો, પણ પોતાના નેક કામોથી
એવો મશહુર થયેલો હતો કે તે જાણીતા તથા વખણાયેલા ય-
જ્ઞદોમાં બોલાતો હતો. એવે મરતબે કોઈ બીજું માણસ પોહોંચેલું
જણાયું નથી.

૬૫. હોરમજદ પછી બીજો મરતબો જરથોશ્તનો હતો.

ઉપર જોઈ ચુકા કે જરથોશ્ત એક યજ્ઞ હતો, એટલુંજ નહી પણ
તે એક નામીયો યજ્ઞ હતો. હવે બીજે ઠેકાણેથી એવું દીશે છે
કે તે તમામ યજ્ઞ કરતાં સરસ હતો. તે અમશાસપંદા કરતાં
બી સરસ હતો. તેના કરતાં સરસ, હોરમજદ સીવાએ, બીજું કોઈ
નહી હતું. ગોયા તે હોરમજદ પોતે માણસના આકારમાં હતો.
વીસપરદના ૨૧ માં કરદામાં પેહલાં હોરમજદને યાદ કીધો છે, પછી
જરથોશ્તને. એ બંધેને મોટા સરદારો કહેલા છે. ત્યારબાદ અ-
મશાસપંદાને યાદ કીધો છે. હવે આપણે જાણીએ છઈએ કે
હોરમજદથી બીજો મરતબો અમશાસપંદાનો છે, પણ વીસપરદ
જોડનારના વખતમાં જરથોશ્તની પેગમબરી ઉપર જરથોશ્તીઆ

૪૧૩. પવિત્રાઈ સાથે આપુચ (અર્પણ કર્ચ) હોમ અને પ-
રાહોમ, અશો સ્પિતમાન અને બોલાયેલા નામનો યજ્ઞ (વખણવા
લાયક) જરથોશ્તના ફરોહરની ખુશનુદીને માટે. (યજ્ઞને હા ૭ ફ.
૨૧ મો).

૪૧૪. જીવો યજ્ઞને હા ૩ ને ૫. ૨૧ મો.

એટલા ફીદા હતા કે તેઓ જરથોશ્તને અમશાસપંદોની બી ઉપર મેલવાને તૈયાર થયા હતા અને અમશાસપંદો કરતાં બી જરથોશ્તને સરસ ગણેલો છે. ગોયા આએ કે પેલી દુન્યામાં હોરમજદથી બીજા મરતબાને. કોઈબી ફરેશતાઓ બલકે અમશાસપંદો બી પોંહચી શકતા નથી, મગર એક જરથોશ્ત તે દરજ્જાને લાયક છે અને તેની પીઠે અમશાસપંદો ઉભા રહે છે. એમજ યજ્ઞશનેના ૭૧ માં હામાં ૪૧૫ હોરમજદને યાદ કીધા પછી જરથોશ્તને યાદ કીધો છે અને ત્યારબાદ અમશાસપંદોને યાદ કીધા છે. એ દાખલાઓ બતાવી આપે છે કે જરથોશ્તને વાસ્તે કેટલું મોટું માન હતું. તેને ખોદા તરીકે કબુલ કરવાનું જ માતર બાકી રહેલું હતું. જરથોશ્તની ઉપર જરથોશ્તીઓ એટલા ફીદા હતા કે તેઓ ગોયા માનતા નહીં હતા કે મુજબ એક બાકી માણસથી જરથોશ્તે દખાડ્યો તેવો નીતીભરેલો ધરમ દખાડાવી શકાએ, વાસ્તે તેઓએ ધાર્યું કે જરથોશ્ત કોઈ ફરેશતો માણસના રૂપમાં આયો હશે. ફરેશતો હશે એટલું જ નહીં પણ કોઈ ઘણા નામીયો ફરેશતો હશે, કોઈ ઘણા નામીયો ફરેશતો હશે એટલું જ નહીં, પણ ફરેશતાઓમાં પહેલો દરજ્જો ભોગવનારો હશે. એવે મોટે દરજ્જે જરથોશ્તને પોંહચાડેલો છે. ઉપર કહ્યું કે જરથોશ્તને ખોદા તરીકે ગણવાનું જ બાકી રહેલું હતું, પણ જરથોશ્તની નેકી એવી ખાલેસ ગણાતી હતી કે તેનું નામ હોરમજદના નામ સાથ જોડવાને જરથોશ્તીઓ ગુનાહભરેલું સમજતા નહીં હતા. કોઈ માણસને હોરમજદની સાથ મેલવો એ ઘણું ગુનાહનું કામ ગણાએ છે, મગર આએ દુન્યામાં એવો કોઈ એક બી માણસ એવો નેક હોએ કે તેના નામને હોરમજદના નામ સાથ મેલીએ તો તેના બાબમાં ગુનાહ નહીં ગણાએ તો તેવો માણસ એખલો એક જરથોશ્ત હતો. યજ્ઞશનેના ૪૨ માં

૪૧૫. અશો, અશોષના સરદાર અહુરમજદને અમો યાદ કરીએય; અશો, અશોષના સરદાર જરથોશ્તને અમો યાદ કરીએય; અશો જરથોશ્તની ફરવશીને અમો યાદ કરીએય, અને અશોષવાલાઓમાંના અમશાસપંદોને અમો યાદ કરીએય. (યજ્ઞશને હા ૭૧ મો દ. ૨ જો).

હામાં ૪૧૬ હોરમજદ તથા જરથોશ્તને એક બીજાની સાથે મેલીને તે-
ઓને યાદ કીધા છે. એથી વધારે મરાઓ જરથોશ્તને કીયા પોંહચે?
ટુંકમાં જરથોશ્તની જગો ગોયા હોરમજદના જમણા હાથ ઉપર
હતી, એટલો તે હોરમજદની નજદીક અને હોરમજદનો માંનીતો
હતો. આએ વીચારની નકલ ખ્રીસતી ધરમમાં થઈ છે. તેઓના
પેગંમબરની જગો ખુદ હોરમજદના જમણા હાથ ઉપર છે એવું
તે ધરમમાં જણાવે છે, અને બીજું તે પેગંમબરને ખુદ ખોદાને
બેઠો ગણે છે. એવોજ ખુલંદ મરાઓ પેહેલાં જરથોશ્તને આપયા
માં આવ્યો હતો.

૬૬. જરથોશ્તની તમામ કરામત સચાઈ રાખવામાં હતી.

જરથોશ્તે બહમનનો મારફતે અકલની બખુશેશ્ત આહી, કેટ-
લીએક વાકેશ્તો મેલવવાની ખાહેશ કીધી અને તે અકલ તથા આ-
ગાહી સરેશ હસતક હોરમજદ તેને બખુશી અને તેની વાકેશ્ગારી
લોકોમાં પંથરાવી; તે લોકોને તો એવી પસંદ પડી કે જરથોશ્તને
વાસતે તેઓના મનમાં મોટો વીચાર આવ્યો અને તેઓ જરથોશ્ત-
ને માણસની શક્તી ઉપરાંત ફરેશતાઈ શક્તી તથા ખસલત ધરા-
વનાર સમજ્યા, અને હોરમજદની ખુબી ધરાવનાર તમામ માણસો
તથા ફરેશતાઓમાં તેને સઉથી સરમ્મ ગણવા લાગા. પણ જર-
થોશ્તીઓના મન ઉપર તેણે એટલી બધી ઉમદા અસર કીધી તેવું
મુલ કારણ શું હતું? કાંઈજ નહી પણ તેણે રાસતી અખત્યાર
કીધી હતી એજ મોટો સખબ હતો. જરથોશ્તના ખેતાબ ‘ઐરજવો’
તથા ‘અષવ’ છે, એ બંધેના અરથો સચાઈ ધરાવનારના થાએ છે.
જરથોશ્તે દીલમાં એક વાત અને મનમાં જુદી વાત રાખી નહી
હતી. તેણે કોઈ બી આપમતલબ સાંધવાની મુરાદ બાંધી નહી હતી,
પણ તેણે એકજ મક્સદ હાથે ધરી હતી અને તે લોકોને ખોદાઈ

૪૧૬. બધે પાસખાની કરનારા તથા બધે ધડનારા (પેદા કરનારા)
ઓને અમે યાદ કરીએય, (અહુર)મજદને તથા જરથોશ્તને અમે યાદ
કરીએય. (યજ્ઞને હા ૪૨ ક. ૨ જે).

મારગ દખાડવાની હતી. એ મુરાદમાં પાર પડવા તેણે હંમેશા રાસતીનેજ રાહ પકડીઓ જ હતો. ગમે તેવી લાલચ નજદીક આવી, ગમે તેવો ગજબ માંચે પડીઓ તોપણ તેણે રાસતીને જરાક બી છોડી નહી. એક વખતે જન ખાવાની ધાસતીમાં આવી પડ્યો તોબી તે રાસતીનેજ વલગી રહ્યો. જે ધણીએ પોતાની તમામ છંદગાનીમાં રાસતી અને કાંધજ નહી પણ રાસતી ઉપરજ પોતાનો રાહઘાત ચલાવ્યો હોએ તે ધણી હોરમજદનો માનીતો થયા વીનાં રેહ નહી. જરથોશ્તને વાસતે કેહવામાં આવે છે કે તે રાસત હતો, યાને કે તે રાસતીનો સરદાર હતો. અવસતામાં એક આફરીન જોડેલી છે જેમાં નામીચા શખસોની ખાસ એક બે મુખ્ય ખુશી જણાવેલી હોએ છે ; તેમાં જરથોશ્તની એકજ ખુશી કહી છે. તે ખુશી કેઈ હશે ? રાસતી. એ આફરીનમાં દુઆ ચાહવામાં આવે છે કે ફલાનાની માફક ફલાની ખુશીવાલા થજે ! ત્યાં જરથોશ્તના જેવા થવા ને કેહતી વેલા કેહ છે કે, ૪૧૭

·૨૬૫૫૭૭૭૭·૨૧૭૭૭૭૭૭૭·૭૭૭૭૭૭·૭૭૭૭૭૭·૭૭૭૭૭૭·૭૭૭૭૭૭

(અખવ બધાહિ યથ જરથુશ્ત્રો સ્પિતામો.)

અરથ.

સપેતમાન જરથોશ્તના જેવા રાસત થજે !

આએ દુઆ મારા વાંચનારાઓને ધીજીને આએ જરથોશ્ત નામું ખતમ કરતી વેલા દાદાર હોરમજદના શુકરાના હું કડું છું.

૪૧૭. અશોઈવાલો તું થજે, જેવો જરથોશ્ત સ્પિતમાન હતો ! (આફરીને પેગમબર જરથોશ્ત ફ. ૪ થોં).

